XVI – першої половини XVII ст.

14

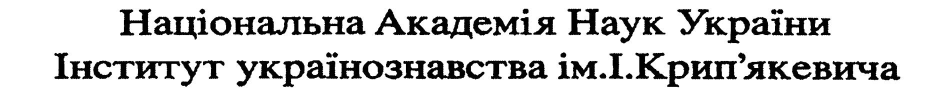

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 14

К

Львів
2008

ББК 4У (03)
С 48

Словник української мови XVI — першої половини XVII ст.: У 28-ми вип. / відп. ред. Д. Гринчишин; укладач О.Кровицька. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. — Вип. 14 (К — Конъюрация). — 256 с.

Чотирнадцятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1259 слів на літеру К; тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редактори 14-го випуску:
Г. Войтів, Д. Гринчишин, У. Єдлінська, Л. Полюга, М. Чікало

Рецензенти:
д.ф.н. *М. Худаш*, к.ф.н. *І. Ощипко, к.ф.н. З. Терлак*

Консультували:
д.і.н., акад. НАНУ Я. Ісаєвич,
к.і.н. Я. Книш, к.філос.н. І. Паславський

Комп'ютерна верстка — *О. Тріль*
Комп'ютерний набір — *Л. Голощук, О. Тріль*

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

ISBN 966-02-2705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-4981-3 (Вип. 14)

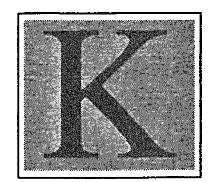

К[1] **1.** Дванадцята літера алфавіту на означення приголосного звука "к".

2. Має числове значення: к҃ — 20, а також значення порядкового числівника "двадцятий": староста дає(ть) к҃ копъ грошє(и) (1552 *ООвр. З.* 102); выдалє(м) чєркаскомꙋ золоты(х) к҃ и три (Львів, 1607-1645 *РДВ* 11 зв.); ѡ оучти́вости ро́дичомъ, ро́здѣлъ к҃ (Острог, 1614 *Тест.* 147); Рокꙋ бж҃и а҃х҃к҃в июния ѳ҃ дня (Одрехова, 1622 *ЦДІАЛ* 37, 2, 35).

К[2] *див.* **КЪ.**

КААТИСА, КААТЇСА *дієсл. недок. (визнавати свою провину, гріх)* каятися: єс҆ли // согрєши(т) против҆ тєбє бра(т) твои. запрєти ємоу. а єсли боудє(т) са того кааті ѡ(т)поусти ємоу (1556-1561 *ПЄ* 295-295 зв.); а́гг(с)ко є(ст) вє́длє оучи́тєлє(и) на́ши(х), нє грѣши́ти, а дїа́во(л)скоє згрѣши́вши в҆ затвє(р)дѣлости ср(д)ца и ꙋпорѣ тр҆вати, а нє ка́ати са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226).

Див. ще **КАЯТИСЯ.**

КААТЇСА *див.* **КААТИСА.**

КАБАКЪ[1] *ч.* (*тур.* kabak) гарбуз, *діал.* кабак. Особова вл. н.: а с по(д)даны(х) бєло(ц)ки(х)... Ко(н)дра(т) Кꙋцєня... Ва(с)ко каба(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20); Костикъ Кабакъ (1649 *РЗВ* 182).

КАБАКЪ[2] *ч.* (*тюрк.* kabak, *нвн.* kaback) кабак, шинок: я того не знаю, для чего они [посланцы] на кабакѣ съ паномъ... Сливницкимъ, въ Борановцѣ живущимъ, межь себя побранились (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98).

КАБАНЕЦЬ *ч.* Кабанець. Особова вл.н.: иван кабанєць... гриць мацковя(т), и говоурь и иных люди(и) за(ц)ны(х)... нє мало (Одрехова, 1644 *ЦДІАЛ* 37, 2, 54 зв.).

КАБАНИНА *ж. (м'ясо кабана)* кабанятина: Бо нє за́вшє в҆ ѡбо́зѣ свѣжая волина, Добра з҆ салама́хою по(д)ча́съ кабани́на (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.).

КАБАНЪ *ч.* (*тур.* kaban) кабан. Особова вл. н.: хвєдо(р) Кабанъ (1649 *РЗВ* 16); Гри(ц)ко Кабанъ (Там же, 448).

КАБАТИКЪ *ч. (короткий кабат), діал.* кабатик: Каба́тиковъ та(к)жє полотє(н)ны(х) заживаю(т), которыє лє(д)во по ло(к)тѣ рꙋки ѡкрива́ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.).

КАБАТЪ *ч.* (*стп.* kabat, *мад.* kabat, *перс.* kaba) *(короткий верхній чоловічий і жіночий одяг) діал.* кабат: межы себе расшарпали: сукъни пана моего и пане самое,... килка сподницъ блаватных с кабатами (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132); ѡпрочъ каба́та, плаща, па(н)чо(х),... нѣчо́го бо́лєй нє мѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 39 зв.); Ув

Омє(л)єняти..., кабатъ турє(ц)ки(и) мухояровы(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

КАБАЧНЫЙ, КАБАЧЪНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кабачний, -ого. Особова вл.н.: ωнъ... // ...подъданы(х) поводовъ... зо въсємъ ихъ пожи(т)комъ и достатъкомъ... выкочивалъ и дотолъ выкочиваєтъ тоє(ст)... панаса промъчє(н)ка Грыцъка Кабачъного (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125-125 зв.); Сидо(р) Кабачны(и) (1649 *РЗВ* 153); Даныло Кабачъный (Там же, 201).

КАБАЧЪНЫЙ *див.* **КАБАЧНЫЙ.**

КАВА *ж.* Галка, *діал.* кава: gracus, graculus, кава, кавка (1642 *ЛС* 210).

КАВАЛЕРЪ, КАВАЛѢРЪ *ч.* (*стп.* kawaler, *іт.* cavalliere) **1.** *(хоробрий, прославлений воїн)* кавалер, рицар: Сла́вным҄ тѧ в҄ то́мъ ωрша́кѹ, оучини(л) Рице́рєм҄, Корогви́ єго бы(с) бы́лъ мо́цнымъ Кавале́рємъ (Львів, 1642 *Бут.* 5); Bo tez rycere i kawalere pered tym bywali, Tym woiewali, od tohoz mecza sami poumirali (1648 *П. про Пот.* 200).

2. *(поклонник, залицяльник)* кавалер: Лечъ не дбае про чесноты На що модлы ей офѣры? Абы були кавалѣры! (Луцьк, 1575 *КС* XXV, 98).

КАВАЛЕЦЪ, КАВЕЛЕЦЪ *ч.* **1.** *(ділянка землі)* кавалок, шматок, клин: тридцать пятый — Богданъ, полъланокъ, а надъдатокъ въ гостынцу Турискомъ, одъ струги, и въ Сычиню, кавелецъ писку (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/І, 326); А пєтро ємѹ записѹєть павлови ролѣ кава(л)цѹвь два єдє(н) на клинѣ а дрыгы(и) (!) вєр(х)ь сєла (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 30).

2. *(відрізана частина тканини)* шматок, відріз: Кава(л)є(ц) по(л)аксамитѧ брѹна(т)но(г) рыто(г) (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); Кавалє(ц) з є(д)вабу на чє(р)воно(м) днѣ квѣты (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 76).

Див. ще **КАВАЛОКЪ.**

КАВАЛКАТОРЪ, КАЛВАКАТОРЪ *ч.* (*стп.* kawalkator, *іт.* cavalkata) наїзник, вершник: а пото́м҄ ω(д) оумѣєтного кава(л)ка́тора и до войны спосо́бнымъ става́єтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 215); Риста́тє(л): Ка(л)вака́то(р), заво́дни(к) (1627 *ЛБ* 109).

КАВАЛОКЪ, КОВАЛОКЪ *ч.* **1.** *(відділена частина від чого-небудь)* кавалок, кусок, шматок: тая трутизна и тотъ ядъ такъ его дренчилъ, же вонътробу и плюца вси кавалъками з него выкинуло (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); тые акта помененые... одни... пообдирали, другие въничечъ подерли, третие въ ковалки посекли (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 139); жупанъ кармазыновый, в котором ходил, на кавалки на немъ киями побили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537).

2. *(окрема частка якої-небудь речовини)* кавалок, крупина, зернина: Зо́лото з҄ мнѡ́гого боло́та омы́то, в҄ мале́нких҄ кава́л҄кахъ а́лбо штѹ́чкахъ на кшта́лтъ про́са найдѹ́єтъсѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 163).

Див. ще **КАВАЛЕЦЪ.**

КАВАЛѢРЪ *див.* **КАВАЛЕРЪ.**

КАВЕЛЕЦЪ *див.* **КАВАЛЕЦЪ.**

КАВЗА *див.* **КАУЗА.**

КАВКА *ж.* **1.** Галка, *діал.* кавка: якъ тєжъ видимо, вороны, га(и)вороны, крѹ(ки), ка(в)ки,... сороки, которы(х) тєжъ є(с)ть єдєнъ а(ч) нешто ро(з)ны(и) пѣря(м) и голосами рожа(т) (1582 *Кр. Стр.* 47); и гдє га(и)вороны лєтятъ та(м) ся тєжъ кавки крѹки вороны мєжи ни(х) мѣшаю(т) (Там же); Ка́вка. Gracus. Graculus. Monedula (1650 *ЛК* 456).

2. Особова вл. н., *ч.*: Я стє(ц) з рє(п)иди прє(з)вищє(м) ланє(в)я... вза(л)... ω(д)

давыда ка(в)кы свата своє(г)... волы два (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 16, 6); Дѣялося в одреховѣ... при... стєци ка(в)цѣ з рєпєди (Одрехова, 1610 *ЦДІАЛ* 37, 2, 14 зв.).

КАГАНЕЦЪ[1], КАГАНЕЦЬ, КАҐАНЕЦЪ, КАКГАНЕЦЪ *ч.* Каганець: єпари(с)три(с)... сꙋди́на до чє(р)пана, а́лбо налива(н)а, на кшта(л)тъ ка́га(н)ца з бѣлого жєлѣза (1596 *ЛЗ* 46); то(т) жє ꙋставилъ в костєлє лямпы в какга(н)ца(х) горє(т) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); Свѣти́лникъ: Походна́, ла(м)па, ка́ганє(ц), и лѣхта́ръ высо́кїй (1627 *ЛБ* 112); рꙋка рꙋкꙋ мыючи, ѡ́бѣ были бѣлы и цѣлы: зачи́мъ бы си́мъ в' кага́н'ца(х) ѡлї́вы, а ѡ́вым' огна до запа́лꙋ ни́гды нє оубыва́ло (Вільна, 1627 *Дух. б.* 18).

КАГАНЕЦЪ[2] *ч.* Вуздечка: Брозда: ꙋзданица, ѡбро́ть, кага́нєцъ, мꙋнштꙋкъ (1627 *ЛБ* 149).

КАГАНЪ *ч.* (*тюрк.* kaγan) **1.** Каган: Прч(с)таа Бца... На́продъ ро́кꙋ хє, ѡ(т) въплощє́нїа Бга сло́ва, тоє мѣсто ѡ(т) сарва́ра кото́рый з' ава́рами... мо́рємъ, и ѡ(т) Кага́на скиѳского кото́рый зємлє́ю, Кѡнстантїнопо(л), посла́ны бꙋдꙋчи ѡ(т) Козро́а цара́ Пе́рского, облєгли, чꙋдо(в)нє оборони́ла (Київ, 1625 *МІКСВ* 127).

2. Особова вл. н.: Процыкъ Кага(н) (1649 *РЗВ* 11 зв.).

КАГАНЕЦЬ *див.* **КАГАНЕЦЪ.**

КАДАВЕРЪ *ч.* (*лат.* cadaver) труп, тіло: слуги вышъречоные... // приехали, зараз... мешъкане в ночы оточывшы, оных способомъ тыранъским, вперед помучывъшы, потымъ позабивали и кадавера их, не ведать, чыли огнемъ спалили, чыли въ воде потопыли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 535-536).

КАДЕНЦИЯ *ж.* (*стп.* kadencja, *слат.* cadentia) строк проведення судових засідань: право посполитоє я(с)нє дєкларуєтъ, и ро(с)казує(т), абы тє(р)ми(н) грани(ч)ны(и) прє(з) позовъ, чты(р)ма нєдєлями пєрє(д) кадє(н)циєю, єго былъ, ѡ(з)начоны(и) и вынєсєны(и) (Вільшанка, 1639 *ККПС* 227).

КАДЖЕНЄ, КАЖЕНЄ, КАЖЕНЬЄ *с.* **1.** (*куріння ладаном, фіміамом*) кадіння: фіа́ла, каци́а, на к'шта(л)тъ ча́шѣ, а́лбо кꙋ(б)ка, сꙋди́на до кадже́на (1596 *ЛЗ* 83); Фіа́ла: Каці́а накшта́л(т) ча́шѣ, а(б) кꙋбка, сꙋди́на до каджє(н)а (1627 *ЛБ* 239).

2. Фіміам, ладан: Ѳимїа́мні(к): Кади(л)ница, а́бо гдє кажє(н)є кладꙋтъ (1627 *ЛБ* 210); Аарѡ́нъ,... в'бѣжалъ промє́жь лю́дꙋ кото́рыхъ оужє ого́нь пожира́лъ офєрова́лъ кажє́ньє (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.); Во́змєшъ тє́жъ собѣ рѣчи во́нныхъ,... и халва́нꙋ, до́брои во́нности, и кади́ла насвѣтлѣйшагѡ..., и оу́чинишъ кажє́ньє спра́влєно робо́тою аптєка́рскою (Там же, 108 зв.).

КАДИЛИЦЯ *ж.* Кадильниця: Єсли кто вкꙋшо́ный боу́дєтъ, взгороу на нбо до ба нєха́й поглада́єтъ, и боу́дє(т) здоро́въ... албо нєха́й погла́нє(т) на сто(л) хлѣбовъ прє(д)ложє́на и цѣ(л) зоста́нєтъ; або на кади́лицю... а́лбо на оублага́ный ѡфѣро́вникъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 132 зв.).

Див. ще **КАДИЛНИКЪ, КАДИЛНИЦЯ.**

КАДИЛНИЙ *див.* **КАДИЛНЫЙ.**

КАДИЛНИКЪ *ч.* Кадильниця, кадило: начини́шъ кꙋ потрє́бамъ єгѡ... клєщи и ви́лы, и вси начи́нья, и кади́лники з мѣди почи́нишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

Див. ще **КАДИЛИЦЯ, КАДИЛНИЦЯ.**

КАДИЛНИЦА *див.* **КАДИЛНИЦЯ.**

КАДИЛНИЦЯ, КАДИЛНИЦА, КАДИЛЬНИЦА, КАДІЛНІЦА *ж.* Кадильниця, кадило: што сотворю, и стоуплю ль Стомоу сємоу ѡ(т) мѣста сєго стого, или цєло́ую

Єго пристоупивъ, и кадильницоу подамъ (1489 *Чет.* 219 зв.); Кѹ томѹ тєж наливки мои срєбрєныє,... на крєстъ, на кєлєхи, на кадилницы и на иншиє потрєбы церковныє мают даны быти (Володимир, 1547 *AS* IV, 564); Кади(л)ница срѣбрънаѧ важи(т) шєсть гривє(н) срѣбра (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); снове аароновы, в'зѧ(в)ши кади(л)ницѣ, што нимй кадѧ(т), в'ложйли до ни(х) ωгнѧ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19 зв.); Кади(л)ница срєбрънаѧ и дрѹгаѧ мося(ж)наѧ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 259); каділніца accera (I пол. XVII ст. *Сем.* 11); accera, кади(л)ница (1642 *ЛС* 66); Справишъ тєжь миски, и чашы, кадйлницы и кѹбки (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

Див. ще **КАДИЛИЦЯ, КАДИЛНИКЪ.**

КАДИЛНЫЙ, КАДИЛНИЙ *прикм.* Кадильний: tureus, кади(л)ни(й) (1642 *ЛС* 406).

◇ **олтарь кадилный** *див.* **ОЛТАРЪ.**

КАДИЛО, КАДІЛО *с.* **1.** Кадило, кадильниця: патриярхъ... принѧлъ кадило в рѹкѹ свою (1489 *Чет.* 106); Кадилъ великихъ сребреныхъ тры (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 6); Лихтаръ мосендзовый,... кадило мосендзовое, хорогвей две (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); Рѹкою Дєржитъ квѣтокъ, дрѹгою Книгѹ, там' жє Кадило (Вільна, 1620 *Лям. К.* 27); Тамжє мови(т) з' кадило(м) и свѣчками за ними идємо (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); Кадило. Cadum (1650 *ЛК* 456); *У порівн.*: нєхай повѣдаєтъ боудєтъ права млтва моѧ якъ кадило прєдъ тобою (Дермань, 1604 *Охт.* 13).

2. Фіміам, ладан: а ωтворив'ши скровища своѧ принєсли ємоу дары. злото и кадило и мир'роу (1556-1561 *ПЄ* 24 зв.); на томь вины церковнои фунтъ кадила без жадного отпусту (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); ѳимїа(н), каділо (1596 *ЛЗ* 89); Ладанъ: Кадило (1627 *ЛБ* 57); кадила чистого з туро(к) привєзено за зло(т) 24 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); Томѹжъ Миррѹ з' Кадиломъ нєхъ Вѣщковє носѧтъ, Нє Рождєство, лєчъ з' мєртвыхъ в'ста(н)є южъ голосѧ(т) (Київ, 1632 *Євх.* 297); thymiama, ѳимия(м), кадило (1642 *ЛС* 398); рєклъ Мωисєй до Аарωна, Во(з)ми кадилницѹ а набравши огнѧ з' олтарѧ, наклади на нєгω кадила (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.).

3. *(обкурювання ладаном під час богослужіння)* кадіння: и нє было тамъ оужє пра(з)дника, ани кадила, и приносы в' нєй нє были чинєны, за розмножєн'ємъ по дорогахъ и палацахъ єи дїкихъ бєстїй и гадωвъ, а дѹхωмъ злосливымъ мєшкаючимъ в' нєй (Вільна, 1627 *Дух. б.* 270).

КАДИЛЦЕ *с.* Крихта фіміаму, ладану: tusculum, кади(л)цє (1642 *ЛС* 406).

КАДИЛЬНИЦА *див.* **КАДИЛНИЦЯ.**

КАДИТИ, КАДІТИ, КАДІТІ *дієсл. недок.* *(обкурювати ладаном під час богослужіння)* кадити: по ωбычаю сщєничьскому. пригодилосѧ ємоу кадити (1556-1561 *ПЄ* 205); снове аароновы, в'зѧ(в)ши кади(л)ницѣ, што нимй кадѧ(т), вложили до ни(х) ωгнѧ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19 зв.); И людє взираючи на нихъ, кланѧлисѧ Бгѹ, и кадили, и свѣчи ставили (Київ, бл. 1619 *О обр.* 5); У костелахъ не кадятъ, толко на великіе свята (бл. 1626 *Кир. Н.* 28); каділі, кадіти adoleo (I пол. XVII ст. *Сем.* 15); кадіти fumigo (Там же); а къ съсѹдомъ сщєннымъ да нє прикасаютсѧ слѹгы, нижє да кадѧтъ (Львів, 1642 *Жел. П.* 3 зв.);

(курити жертвенними пахощами) кадити: по ωбычаю на сты гробъ г(с)а нашєго ісоу(с) х(с)а, ходила и кадила, и молиласѧ (1489 *Чет.* 258); офєровалъ тє(ж) офєры

и кади́лъ на вы́жшынахъ и на па́горка(х), и на ка́ждо(м) дєрєвє листвано(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 337 зв.).

КАДІЛНІЦА *див.* **КАДИЛНИЦЯ.**

КАДІЛО *див.* **КАДИЛО.**

КАДІТИ *див.* **КАДИТИ.**

КАДІТІ *див.* **КАДИТИ.**

КАДКА *ж.* Бочка, діжка, *діал.* кадка: кадокъ шесть на квашенье капусты (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 241).

КАДЛУБЪ, КАДЪЛУБЪ *ч.* (*стп.* kadłub) **1.** Кадіб, кадівб, кадуб: Въ дому и у коморахъ его,... // кадлубовъ липовыхъ чотыри, возовъ чотыри (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 241-242).

2. *(міра місткості)* кадіб, кадівб, кадуб: грыбовъ кадлубъ великий (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49); кадълубъ патоки выносили, пнювъ з псчолами сто семъдесятъ выбили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

Див. ще **КАДОЛБЪ.**

КАДОВЪБЪ *див.* **КАДОЛБЪ.**

КАДОЛБЪ, КАДОВЪБЪ *ч.* **1.** Кадіб, кадівб, кадуб: подле тых коморок зрубов два новых поставлено, против тыхъ зрубов погреб, в погребе..., кадолбов шест, цебры два (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); Спрятъ домовый: ...бочокъ пивныхъ семъ, стуговъ капустныхъ шестъ,... кадолбъ липовый одинъ — на муку (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 93); кнзъ Воронєцки(и)... взялъ... рєчє(и) домовыхъ дробныхъ, возовъ, санє(и), колє(с), кадолбовъ, коробє(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); кадовъбы, ведра, конъви, цебрики и все начинъя (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96).

2. *(міра місткості)* кадіб, кадівб, кадуб: врядникъ... взялъ: ...кадолбъ огурковъ солоныхъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 20); а в погрєбє цыбули вє(н)ко(в) сто капусты солоноє два кадо(л)бы (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); кнзъ Воронєцки(и)... взялъ..., масла кадолбовъ три (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76).

Див. ще **КАДЛУБЪ.**

КАДОЧКА *ж.* *(міра місткості)* бочечка, діжечка: зъ єзу вм҃ на днєпрѣ бєрєгового пришло шє(ст)дєсѧ(т) плотиць боковы(х) а кадочка малє(н)кая ѡсєтрины то єсми посла(л) чи(м) наборзєи (Київ, 1555-1568 *Гр. Мат.* 1).

КАДУКОВИЙ *прикм.* *(який урегульовує власність на маєток, позбавлений права власності)* кадуковий. ◇ **право кадуковоє** *див.* **ПРАВО[1].**

КАДУКЪ[1] *ч.* (*стп.* kaduk, *лат.* caducus) епілепсія, *діал.* кадук: А ѡнъ напєрє́дъ всѣхъ пріѧ́лъ оунѣю, зараз кадꙋкъ єго напа(л) (1509-1633 *Остр. л.* 132); **метанє кадуку** — приступ епілепсії: кгдыж раны од метаня кадуку, которое хоробы он был прожен, придат му ся поведало, а смерть бы зас откуля припала — все на невѣдомость свою вкладала (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 509).

КАДУКЪ[2] *ч.* (*стп.* kaduk, *лат.* caducus) *(відчужений у васала маєток)* кадук. ◇ **припасти кадукомъ** (на кого) — дістати у власність відчужений у кого-небудь маєток: Я... подалом... пляць... якима мошє(н)ника нєприятєля коро(н)ного козака право(м) посполиты(м) ѡ(т)сужоного во(д)лугъ данины тому зємлянинови... воронє... которы(и) пля(ц) припа(л) кадꙋко(м) на єго королє(в)скꙋю мл҃(с)ть (Київ, 1597 *ЦНБ ДА/П*-216, 45).

КАДУШКА *ж.* Кадіб, кадуб, *діал.* кадушка. Особова вл. н., *ч.*: И(л)ляшъ Кадꙋшка (1649 *РЗВ* 444).

КАДЪ *див.* **КАДЬ.**

КАДЪЛУБЪ *див.* **КАДЛУБЪ.**

КАДЬ, КАДЪ *ж.* (*гр.* κάδιον, κάδος) **1.** *(велика дерев'яна посудина)* бочка, діжка: Кадє(и) кȣхонъныхъ двє... а три бочъки што в нихъ смола бывала (1552 *ОКр. З.* 149 зв.); Кадєй всих дєсѧт,... а коновок три (Володава, 1553 *AS* VI, 13); при дворе бровар с кадми, с котлом (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 99); Дє́лва: Ка́дь, ста́говъ, фа́ска, бо́чка, или дѣжка (1627 *ЛБ* 29); кожъдая кадъ коштовала золотыхъ ѡ(с)мдєсятъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); такъ тежъ броваровъ мейскихъ, кади, прикадки, и разные корита,... ночнымъ способомъ до тыхъ же Зарубинецъ спровадили (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 540); взяли... вси начиня домовые: кади, прикадки, бочъки, корыта и инъшые (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405); *Образно:* аньгє(л)... (з)бира(л) ви(н)ници зє(м)скїи и вкину(л) в ка(д) гнѣву бжєго вєликого (XVI ст. *КАЗ* 637); **кадь пивная** — бочка для зберігання пива: в той час в том дворе было..., // кадей пивных две (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 163-164).

2. Відро: Ва́тъ: Вѣдро́, албо ка́дь, коу́фа (1627 *ЛБ* 14); А вˢшє(д)ши ѡгладáлємъ всє: гдє́мъ тє́жъ нашо́лъ ка́дь мѣданȣю, на ланцȣхȣ жєлѣзномъ оу стȣдни ви́сачȣю, южъ старо́стю зєпсованȣю (Вільна, 1627 *Дух. б.* 5 зв.).

3. *(міра місткості)* бочка: за тыи дȣши, има(т) давати, з годȣ на гѡ(д) по ка(ди) мєдоу (Київ, к. XV — поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 39); а с тоє пȣсто(в)щины хоживало к за(м)кȣ... дани двє(и) кад(и) мѣдȣ прє(с)но(г) (Київ, 1540 *ЦНБ ДА*/П, 125); Коръчма ѡ(д)на мєдоваѧ старостина: нє выпиваю(ть) в нє(и) большє(и) три(д)цать кадє(и) мєдȣ на го(д) (1552 *ООвр. З.* 103 зв.); свєколникȣ ѡдна бочка; ѡгȣрков кадъ ѡдна (Володава, 1553 *AS* VI, 13); взяли... // ...соли кадовъ бочекъ чтыри (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137-138); взято две копе грошей и кадь меду присного (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 246); cadus, ка(д), мѣра, чва(н) (1642 *ЛС* 107); В тыхъ жє... ѡсобъ дани мєдовоє кадє(и) чотиры (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

КАЖДІЙ *див.* **КАЖДЫЙ.**

КАЖДОДЕННЫЙ *прикм.* Щоденний: в пєршомъ роздѣлє ȣчта єсть дєсєти пєрсонъ и замыкаєтьсѧ вєлє каждодєнныхъ розмовлянѧ способовъ // которы(х) вˢ посєжєню заживаємъ (к. XVI ст. *Розм.* 4 зв.-5).

КАЖДЫЙ, КАЖДІЙ, КАЖЪДЫЙ, КАЖЪДЫ *займ.* *(будь-який, всякий)* кожний: они мають... давати на нашъ прїѣздъ съ каждого двора по бочцѣ овса (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); єгȣмєновє оуси, да имаю(т) нам слȣжити... на каждоє лѣто, ȣ нєдѣлю мироносицам, оу вєчєри,... паракли(с) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Рє(з)ники дають на замокъ ѡтъ кажъдоє яловицы по грошȣ (1552 *ОКЗ* 38); И каждый ярмарокъ маеть тамъ стояти двѣ недѣли (Вільна, 1556 *PEA* II, 53); Тако́вȣю про(з)бȣ оуви́дѣвˢши і͞с рє(ч) єй, ѡ жєно... с того прикла(д)оу оучѣ(м)сѧ, и(ж) б͞гъ в ка(ж)дои потрє(б) в смоу(т)ко(х) вˢ оу(т)иска(х)... хочє(т) спомагати (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 261, на полях); жадає(м)... та(к)жє аби писа(р) на(ш) каждїи гро(ш) писа(л) в рєє(с)трє (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 320, 1 зв.); мл(с)ть вˢ сє́р(д)цȣ пала́єтъ я́къ мо́витъ сєнє́ка, Вє́длȣгъ врє́мєни пра́вє ка́ждого чловє́ка (Київ, 1622 *Сак. В.* 40); Ты вˢ настоѧ́щомъ сє́мъ вѣцѣ, При ка́ждомъ вѣрномъ чєловѣцѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 75 зв); ка(ж)доє вє(д)-

ро ко(ш)товало по десєти золоты(х) (Житомир, 1650 *ДМВН* 207); **въ (на) каждый годъ** *див.* **ГОДЪ; въ (на) каждый рокъ** *див.* **РОКЪ; въ (на) каждый часъ** *див.* **ЧАСЪ;**

у знач. ім. (будь-яка людина) кожний, -ого; кожен, -ого: кажъды(и) з нихъ даєть на го(д) з домȣ по г҃ гроши польскихъ (1552 *ОВін. З.* 132); каждыи кто жь проси(т) берє(т). а кто ищє(т), найдоує(т) (1556-1561 *ПЄ* 267); Каждому которомоу єсть много даньно, будєт тыж много взято ѡ(т) нєго (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 77); *Я*,... Стрижєски(и)... явно чи[ню] симъ... листомъ ка(ж)дому, кому будє(т) потрєба того вєдати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 137); ѡ(т) нєво́лѣ ка́ждый оутѣка́ти моу́ситъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 150 зв.); єсли бы кажды(и) бы(л) такъ скȣпы(и) яко ты // пристало бы крамъ замкнȣти (к. XVI ст. *Розм.* 29-29 зв.); с тамътоє стороны, за(с) знову на тую сторону пєрєскочыли, што всє... по ко(п)ца(х) свєжосыпаныхъ кажъды ѡбачы(т) можє подобє(н)ство (Київщина, 1600 *ККПС* 142); Тȣ внȣ́трнє ѡ(т) ср(д)ца оуважа́й ка́ждый и Правовѣрный, и ѡ(т)стȣпца (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 107); Кгды бы на́збытъ хо́роє было дѣтѧ, а ѡ сщ҃єнника бы трȣ́дно, мо́жєтъ ка́ж(д)ый // ѡкрєсти́ти (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 5-5 зв.); Вѣдаючи я добре, же кажды(и) которы(и) народи(л)сѧ на то(т) свѣтъ уме(р)ти повине(н) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 470).

Див. ще **КОЖДЫЙ.**

КАЖЕНЄ *див.* **КАДЖЕНЄ.**

КАЖЕНЬЄ *див.* **КАДЖЕНЄ.**

КАЖЪДЫ *див.* **КАЖДЫЙ.**

КАЖЪДЫЙ *див.* **КАЖДЫЙ.**

КАЗАКЪ *див.* **КОЗАКЪ.**

КАЗАЛНИЦА *див.* **КАЗАЛНИЦЯ.**

КАЗАЛНИЦЯ, КАЗАЛНИЦА *ж.* Казальниця, амвон: ȣ̑чи́тєлєвє костє́ла ри́мъского,... мно́гїє та(к) сло(в)нє с ка́за(л)ницъ костє(л)ныхъ,... мно́гими дѣйствє(н)ными скȣ́тками..., мина́ючи свои(х), кото́рыє ѡ(т) костє́ла и(х) позна(в)ши в нє́мъ што(с) нєпристо(и)ноє ѡ(т)стȣпи́ли (Острог, 1587 *См. Кл.* 4); каравъ Господь Бг҃ъ велми; якъ каравъ Геминъ, попа жидувского, што своихъ сынувъ не научивъ изъ молоду, и о тумъ чувъ, ажъ они погынули, тогды упавъ исъ казалницѣ, та ся убилъ (XVI ст. *НЄ* 218); ѡ(т) направы фо(р)мъ и каза(л)ницѣ столяревн зол .а҃. гро(ш) .і҃. (Львів, 1611 *ЛСБ* 1038, 3 зв.); Сѣда́лищє: Столє́цъ, ка́за(л)ница, катє́дра, з҅ єллинска, або си́дѣньє (1627 *ЛБ* 130).

КАЗАЛО *с.* Похоронна проповідь: давъямъ священикови копȣ ѡ(т) казала. священȣкȣмъ копȣ ѡ(т) погрєбȣ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 15).

КАЗАНЄ[1], КАЗАНЪЄ, КАЗАНЬЄ, КАЗАНѦ *с.* **1.** *(релігійно-повчальна промова під час богослужіння)* казання, проповідь: учителей, казнодеевъ добрыхъ межи ними и зъ свечъкою не найдешъ... казанья за ересь... почытаютъ, покрываючи свою неумеетность и грубиянъство! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); Мовитє кгды пришолъ патриа(р)ха до панства тȣтошнєго, почи́нилъ рєчи якиє́сь ново(т)ныє, поставилъ казнодєєвъ, и бра(т)ства,... и двожє(н)цо(в) нє́ казалъ стави́ть толко́ ȣчо́ныхъ добрє штобъ наро(д) на казаню́ ȣчи́ли (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44 зв.); Папежникъ: Помню, жесь и казане вспомнѣлъ, которое во нашомъ костелѣ на половици мши бываетъ, котороесь зганилъ (1603 *Пит.* 81); Проповѣда́нїє: Каза́ньє (1627 *ЛБ* 101); а по набоженстве маючи казанъе, обачивши некоторых

духовных и свецкихъ,... подъчас казаня словами // непристойными, славе доброй и гонорови его милости..., епископа Луцкого и Острозкого, шкодячими, лжил, соромотил (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 734-735); На то́мъ Ка́заню за по́мочꙋ Бж҃єю, спыта́юсѧ на́продъ ѡ Пра́вѣ сме́рти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937); Єрєти́ческихъ кни́гъ нє чита́ти, до Збо́рѡвъ и́хъ нє ходи́ти, и ка́занѧ нє слꙋхати (Львів, 1646 *Зобр.* 37 зв.); в єдно(м) мѣстѣ костє(л)... по(д) ча(с) каза(н)я завали(л)ся (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

2. *(дидактично-релігійне повчання як конфесійний жанр)* проповідь: Иоанъ Златоустый... въ казанью своемъ, въ книгах 5, гомиліи 1, о складѣ вѣры такъ мовитъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 126); алє прє(д)сѧжъ..., понєва́жъ ѡ хтѣ ка́занѧ тоє чи́нимо, нєхай ло(д)ка таѧ бг҃оу милаѧ ѡпочинє(т). бо нєслоу́шнаѧ зго́ла єстъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 146); Свѣдокъ вѣры го́дный єстъ Ст҃ыи Іѡа́ннъ златоꙋстъ, та́къ мо́вѧчи в҆ патна-(д)цато(м) Ка́заню своє́мъ ѡ ѡбы́чаѧхъ, кото́роє чи́ни(т) ѡсобли́вє ѡ Дх҃ꙋ Ст҃о́мъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 246); На́прєдъ покла-да́ю ка́занѧ ѡ двѡ́ѧкихъ добродѣйства(х) бѡ́зкихъ: ви́димыхъ, и нєви́димы(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.).

3. Виступ, промова. ◇ **казаньє вчынити** — виголосити промову: А потомъ скоро казанье вчынилъ на две година княжа (1596 *МИВР* 69); **казанѧ казати** — виголошувати промову: Народосло́влю: Ка́занѧ кажꙋ, ѡбвѡ́лꙋю (1627 *ЛБ* 70); **повѣсти казанє** — виголосити промову: а гды пришо́л҆ до горы, зобра́лисѧ до нє́гѡ всѣ лю́дє: проси́ли тє́жъ єгѡ Ста́рцы жєбы повѣдѣлъ Каза́н҆є Бра́тіи (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 21).

4. Наказ, розпорядження: врядни(к) капитулы голо(в)ного костєла луцкого... з многими // помочниками своими,... за росказа(н)ємъ всєє капитулы, пано(в) свои(х), каза(н)є(м) и(м), зна(т), арє(н)да (!) и(х) мыта якого(с) хотєчо(в)ского, жида володимє(р)ского Давыда А(и)заковича... з ручни(ц) на мєнє стрєляти хотєли (Володимир, 1587 *ТУ* 213-214).

Див. ще **КАЗАНІЄ.**

КАЗАНЄ[2] *с.* Кара, покарання: А што се зась доткнетъ священника тамошнего Іоанна, который тоежъ справы отъ поводовъ... прилучонымъ былъ, того, по наказаню нашомъ духовномъ до долшое расправы и до казаня, еслибы што на него неслушного указалося, при священствѣ и при парафіи заховуемъ (Львів, 1633 *КМПМ* II, дод. 19).

КАЗАНІЄ, КАЗАНЇЄ *с.* (*цсл.* казаниє) **1.** Те саме, що **казанє**[1] у 2 знач.: Архієп(с)пъ..., мно́го я́къ и́ныхъ пи́смъ до живота лю́дского пожи́тє́чных҆ зоста́ви(л) Бж҃ой Црк҃ви, та́къ тєжъ Ка́занї́й, и Кано́нѡвъ нєма́ло (Київ, 1627 *Тр.* 619); То́є Каза́нїє прєза́цноє, и ст҃оє бг҃осло́вскоє: ѡ двоѧ́ких҆ дѡбродѣ́йствахъ и да́рєхъ бѡ(з)кихъ. Ви́димы(х) дочасны(х), и нєви́димы(х) вѣчны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.).

2. Настанова, повчання: И прє(д) и́ными свѣдкомъ є́стъ са́мъ фꙋндаторъ вѣры на́шєи,... Сн҃ъ Бж҃їй Гь на́шъ Іс Хс, кото́рый поча́вши Бꙋ налєжитоє ка́занїє, и наꙋкꙋ до свои́хъ оу́чнєй, я́кобы фꙋндамє́нтъ мо́цный и нє порꙋшєный о́ной по(д)клада́єтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 196).

КАЗАНЇЄ *див.* **КАЗАНІЄ.**

КАЗАНОКЪ *ч.* Казанок: дробныхъ казанковъ пятнадцать, великій казанъ пивный (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КАЗАНЪ *ч.* (*тур.* kazan) казан: отписую казановъ шесть — женѣ моей Маріи из синомъ Іванцем (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); великій казанъ пивный (Там же);

казанъ поварный — *(казан, призначений для приготування, варіння їжі)* казан кухонний: казановъ поварныхъ манастырскихъ и хуторныхъ двадцать (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КАЗАНЪЄ *див.* **КАЗАНЄ[1].**

КАЗАНЬЄ *див.* **КАЗАНЄ[1].**

КАЗАНА *див.* **КАЗАНЄ[1].**

КАЗАТЕЛЬ *ч.* Наставник, порадник: кнѧжє нашь милыи и драгии... казатєлю нєнаказаннымъ (1489 *Чет.* 243); Наказа́тєль: Ка́ручїй, наꙋчи́тє(л), наꙋпомина́тєль, каза́тєль (1627 *ЛБ* 69).

КАЗАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому, що) *(говорити)* казати: кажи ми дѣмонє ѡ(т) початка о чомъ пришо(л) єси сѣмо (1489 *Чет.* 33 зв.); если дей што по животе моемъ мужъ мой казати буде, не виръте ему, и все в него поберите (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 361); І порожне мя честуютъ, чомъ учатъ науку // простыхъ людей, што люде кажутъ (XVI ст. *НЄ* 88-89); жыдове з ним бесѣдуют и кажут єму, называючи вѣру христіанскую єресю (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); я дей самъ там не быв, жона моя мне пришедшы казала (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); Бл(с)влѧ́ю: До́брє мо́влю, хвалю́, выславлѧю, до́брє кажоу (1627 *ЛБ* 9); коли хто..., и́нъшыхъ [грѣховъ] замо́лчалъ длѧ хоро́бы вєликоє (хотѧжъ ѡздоро́вѣвшы ма́єтъсѧ и́сповѣда́ти, и з того, чого на то́тъ ча(с) нє казалъ) тогды была́ бы и́сповє(д) ва́жнаѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 77); **казана казати** *див.* **КАЗАНЄ[1].**

2. (що, кому, кому о чім і без додатка) *(віддавати наказ, розпорядження)* казати: Ино мы длѧ того послали там дворанина нашого Ивашка Тꙋра и казали єсмоємꙋ ѡ том гораздо достаточнє довѣдатисѧ (Мельник, 1501 *AS* I, 146); прото(ж) казали єсмо ро(к) ва(м) положи(ти) (Вільна, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 59); Кро́ль авгꙋ́стъ мо́стъ оу варшавѣ на ви́слѣ казалъ бꙋдова́ти (1509-1633 *Остр. л.* 126 зв.); бы(д)ло своє и свиньи кажєть имъ паствити и коръмити сєномъ ихъ (1552 *ОКЗ* 45); а мы и(х) кажємо позолоти(ти) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); Про памет казано записати (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 99); ты в рокꙋ прошломъ... дочкꙋ єго марꙋшкꙋ на(д) права и во(л)ности посполитыє... по(и)мати казалъ (Варшава, 1581 *ЖКК* II, 85); И тыє вси рєчи з нєго,... бє(з)правнє пограбити и побрати каза(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54); Я гєдєѡ(н) Єписко(п) галицки(и)... длѧ лѣпшєи пє(в)ности казалє(м) то ꙋ книги врядовыи ст҃оюрскии записати (Львів, 1585 *Юр.* 8 зв.); Повєлѣ: Каза(л), а́бо росказа́лъ (1627 *ЛБ* 84); чини то што тобѣ кажꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 321 зв.); та(к)жє ѡныхъ каза(л) свои(м) бити, забияти и мо(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

3. (що і без додатка) *(вимагати, вважати правильним)* веліти: правило свєты(х) ѡтє(ц) кажє(т) што нє подобає(т) мꙋжє(м) вокупє съ жєнами... ꙋ во(д)но(м) мѣстци стоя(ти) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); А я конє(ч)нє на то(т) помєнєныи тє(р)минъ,... зъєду и то, што право посполитоє и пови(н)ност уряду моє(г)[о] кажє, учиню (Ржищів, 1639 *ККПС* 233); Єжєли тєди инъ казу хоробы, кажє(т) статутъ, в ча(с) ѡзна(и)мовати, абы тє(р)мину нє пи(л)новано (Київ, 1643 *ДМВН* 264); На́ша за(с) восто(ч)наѧ цр҃ковъ и малє(н)ки(х) дѣто(к) ми́ро(м) пома́зовати ка́жє(т) за́разъ по кр҃щє́нїи (Львів, 1645 *О тайн.* 32).

4. (кому) *(давати згоду, дозвіл)* дозволяти: И тымъ дей слугамъ своимъ и мещаномъ... сребщизнъ,... и местскихъ подачокъ

давати не кажете (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/I, 32); я бы(л) пры томь нє каза(л) нікомꙋ иномꙋ тымь шафовати є(д)но лꙋкашꙋ гꙋбцє (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3 зв.); А потóм҄ просúли цєсара абы мáркови нє каза(л) бóлшє в҄ синóдѣ на мѣстцꙋ // своє́мъ засѣдáти, ани мóвити (Острог, 1598 *Ист. фл. соб.* 41-41 зв.); Справедливаго судꙋ рꙋсинѣ сами не хотѧт чинити, анѣ крꙋлеви и паном не кажꙋт (поч. XVII ст. *Вол. В.* 80); якъ Ігнатіа Барда кесаръ несправесливе съ престола зогналъ, ижъ за тѣлесность его зъ невѣсткою въ церковъ пустити не казалъ, такъ потомъ и Фотія... царъ зогналъ зъ престола (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 614).

5. *(учити, наставляти)* наказувати: А предъся Хрыстосъ кажетъ, не отдаваючи зла за зло, въ покою заховатисе (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1057); для того не казалъ собѣ сокровища на земли збирати, але на небесех, абысмо там сердца нашѣ ховали, где и скарбы наши, то єст, до неба (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Живóтъ нєтрвáлы(и), Знáчитъ тóтъ квѣтъ опáлы(и): Кнúга, Чистóсть сꙋмнѣн҄ѧ Кáжєтъ мѣти (Вільна, 1620 *Лям. К.* 27); понєва(ж) вдѧ́чност҄ нє повúнна старѣти, я́къ мóвитъ Сєнє́ка, áлє зáвшє прє(з) оуставúчнꙋю вдѧ́чност҄ ѡ(т)новлѧ́ти и ѡ(т)рожáти, я́къ Пáвєлъ с(т): Ап(с)лъ кáжєтъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351); **казати вѣру** — проповідувати: тамъ естъ церковъ, гдѣ вѣру христову..., кажутъ, научаютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187).

6. (що перед ким) Показувати, викривати, виявляти: тогды, хотечи дей мѣщане то передъ господарем его милостю казати и правне на него того довести, оные дей валы и перекопы коло мѣста мною, вижем, обводили (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); (що) засвідчувати, демонструвати: С котры́хъ стрѣла, Кóтвица, кꙋ Цр҃кви жарлúвость, Мєчъ, Грѡ́ты кꙋ ѡ(т)чúзнѣ вáшу кажꙋтъ мúлость (Київ, 1637 *На г. Стетк.* тит. зв.).

КАЗАТИСЯ, КАЗАТИСѦ *дієсл. недок., безос.* **1.** Появлятися, показуватися: однáкъ то(т) жє ап(с)лъ кг(д)ы́ длѧ тогó за королѣ кнѧжáта мл҃ти сѧ казáлъ абы́ сѧ навєрноу́ли,... я́внє знáти тó далъ, жє и(м) о бꙋдовáнью чєрє́(з) побóжность костє́ла бж҃єго стара(н)є налє́жати мѣло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 69).

2. Здаватися, сприйматися, виглядати: и такъ, не кажучися езуитами, сидячи на банкетахъ, албо въ напитку якомъ,... а почнутъ яко бы езуитовъ ганити, сѣдячи межи шляхтою, мовячи такъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 21).

КАЗАТИСѦ *див.* **КАЗАТИСЯ.**

КАЗАЦКИЙ *див.* **КОЗАЦКИЙ.**

КАЗДА *див.* **ҐАЗДА.**

КАЗДУВСТВО *див.* **ҐАЗДУВСТВО.**

КАЗИРОДНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кровозмісник: межи простыми людьми малженъствомъ казиродныхъ, не шлюбныхъ,... зъ поваги кононовъ святыхъ отцевъ и нашое, пилно абы постерегалъ и все по канонамъ и по закону Божому духомъ кротости исправлялъ (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 267).

КАЗИРОДСТВО, КОЗИРОДСТВО *с.* Кровозмішання: Игнатей, патриярьха Царогородъский,... Барьду, преможного пана, который у цесара Михаила..., всимъ редилъ, выклялъ и до костела не пустилъ, о спросное его казиродство и власное жоны опущенье (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 270); incestus, us, казиродство, блу(д) с(ъ) сро(д)ницами (1642 *ЛС* 230); Сромоты дочки жоны

твоєй нє о(т)крїєшъ, бо є́сть козиро́дство (серед. XVII ст. *Хрон.* 122).

КАЗИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) Руйнувати, нищити, псувати: в дȣброві Ставєцкии люди твои ȣєжчають и дєрєво бортноє казѧть (Краків, 1527 *AS* III, 310); то(т) ѡстровъ... є(ст) ȣво вжыванью пановъ нашыхъ ...єдно жъ моцънє кгва(л)томъ пчолу намъ дєру(т) дєрєво бо(р)тноє казя(т) (1546 *ОГ* 39 зв.); Зымайте намъ лисенята малии, которыи жъ то казятъ винници (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); Растлѣва́ю: Погȣбла́ю, псȣю, кажȣ (1627 *ЛБ* 107);

(доводити до занепаду) руйнувати: Грѣшатъ тоты попове, котрыи казятъ церкъви, де могутъ держати учителя доброго (XVI ст. *НЄ* 99); **казити сердца** — *(позбавляти відваги)* деморалізувати: кото́рый є́сть чл҃вкъ боязли́вый и ср(д)ца лаꙗкли́ваго, нєхай и́дєтъ... до до́мȣ своєгѡ: бы нє кази́лъ ср(д)ца бра́тїи своє́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 155).

2. (що, що чим) Уневажнювати: якожъ мы тыи листы симъ нинєшнимъ листомъ нашимъ казим и в ни во што ѡборочаємъ (Краків, 1531 *AS* III, 389); а хотя бы сесь нинешний записъ мой в чомъ кольвекъ добре и правнымъ не был, тогды предся, водле права посполитого... никоторым способомъ..., казити и касовати я самъ не маю (Дубно, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 417); А нє толко ап(с)лскимъ прєданиємъ, и отєчєскимъ ȣставамъ, алє и самомȣ христови много спротивно, Которы(и) яко сътворитєль,... и законодавє(ц) нє пришолъ закона казити, алє выполънити (Острог, 1587 *См. Кл.* 17).

КАЗИТИСЯ, КАЗИТИСѦ *дієсл. недок.* (чим) Руйнуватися, знищуватися, псуватися: гора тамъ почала казитисѧ по(д)мываньємъ отъ рєки, потрєбȣєть тамованьѧ (1552 *ООЗ* 47 зв.); кгды ся што в замкȣ ѡтъ вєтрȣ сказить дощки або мостъ або гора замковая почнєть казитися то мєщанє и бояре ѡправовати повиньни вси (1552 *ОЧерк. З.* 7 зв.).

КАЗИТИСѦ *див.* **КАЗИТИСЯ.**

КАЗКА *ж. (вигадка, байка)* казка: ба́снь, казка, сло́во, ба́йка (1596 *ЛЗ* 28); Понѣже..., мудрование духа святаго видити не сподобиш, толко чюжим разумом казки тые,... казати мусиш (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 245); Ба́снь: Ка́зка, ба́йка, вы́мыслъ (1627 *ЛБ* 5).

КАЗНА *ж.* (*тур.* xaznä) *(ізольоване приміщення)* тюрма, *діал.* казня. ◇ **у казну сажати** — брати під арешт, арештовувати: а которые бы люди наши не хотели на осаде мешкати, и ты дей тыхъ у казны // сажаешъ, и, выпущаючи ихъ з нетства, береш на нихъ по полукопъю грошей (Краків, 1524 *АЛРГ* 196-197).

Див. ще **КАЗНЬ.**

КАЗНАДЕЙ *див.* **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНАЧЇЙ, КАЗНОЧІЙ *ч.* (*тур.* xaznadžy) скарбник: Рѡ(д) кнѧ(з), коньстантина крощиньска(г), казначїа смолєньско(г) м҃ти єго, и с҃нъ єго (Київ, к. XV — поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 39); Старецъ соборный. Езекіилъ казночій (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КАЗНИТЕЛЪ *див.* **КАЗНИТЕЛЬ.**

КАЗНИТЕЛЬ, КАЗНИТЕЛЪ *ч.* Каратель, каральник: єстъ Б҃гъ... стра́шный и нєȣжи́тый лю́дскихъ сло́въ, оучи́нкѡвъ, и мыслій казни́тєль (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 801); punitor, казнитєл(ъ) (1642 *ЛС* 339).

Див. ще **КАЗНАЧІЙ.**

КАЗНИТИ *дієсл. недок.* (кого) Карати: Богъ бо такъ хотѣлъ кого онъ милуеть,

того и казнить тоутъ, на томъ свѣте (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); прєдає(м)... непокараꙗющи(х)сѧ истиннѣ зако(н)нє ѡбличати и казнити (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); ȣхвалили таковы(х) бє(з)чи(н)никовъ по(д)лугъ правъ ст҃ѣшихъ ѡ(т)цовъ патрия(р)хъ казнити и карати (Львів, 1633 *ЛСБ* 1042, 35).

КАЗНОДЕЙ *див.* **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНОДЕЙСКИЙ *прикм.* (*стп.* kaznodziejski) проповідницький: толко на казнодею и уряд казнодейский завше до рукъ кождого епископа на кождый рокъ по золотыхъ сороку полскихъ давати маютъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 210); на столец казнодейский до тых ста золотых придаю сорокъ золотых полских (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746); Поневажъ инший урядъ игуменство, то естъ господарство монастырское, а инший уряд казнодейский (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757).

КАЗНОДЕЙСТВО *с.* (*стп.* kaznodziejstwo) проповідництво: А понєва́жъ вжє вла́стный мо́й оура́дъ Єп(с)копъскїй ка(з)ноде́йство сло́ва Б҃жого бы ба́чилємъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 6).

КАЗНОДЕЯ *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОДИЯ *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОДІ *див.* **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНОДѢА *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОДѢЙ, КАЗНОДЕЙ, КАЗНОДІ, КАЗНАДЕЙ *ч.* (*стп.* kaznodziej) те саме, що **казнодѣя**: Въ той же церкви хочемъ мети двохъ казнодѣевъ, для науки и проповеданя слова Божого (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 237); учителей, казнодеевъ добрыхъ межи ними и зъ свечъкою не найдешъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); а братство множилося, школа росла, людей з неи ученых, // оных казнодѣєвъ мудрых выходит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 35-36); Тамъ,... гдѣ найвышшый пастыръ, учытели и казнодѣи, абы слово Божое проповѣдали и по всей земли (Вільна, 1608 *Гарм.* 188); Кгды былъ одъ ойца казнадея прошоный, абы такого кгвалту и строфанованя костелови не чинилъ, але се рачей до завтрея затрималъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/I, 500); казноді concionator (I пол. XVII ст. *Сем.* 55).

КАЗНОДѢЯ, КАЗНОДѢА, КАЗНОДЕЯ, КАЗНОДИЯ, КАЗНОДѢѦ, КАЗЪНОДЕѦ *ч.* (*стп.* kazno-dzieja) проповідник: а вжды нѣкоторый казънодєѧ, Который пръво бы(л) прокȣратодѣѧ таковȣю штȣкȣ в обмовѣ ȣчинишъ до своихъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.); для цвиченья духовънымъ, пильно потреба, же быхмо мели учоные презвитери и казнодее добрые (Вільна, 1599 *Ант.* 587); Сей же глас, мню, в первых пан Виталий, казнодѣя волынский, отрыгал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); Проповѣдникъ: Казнодѣа (1627 *ЛБ* 102); з листом... арештовым або припоручнымъ от суду земского Кременецкого, в справе велебного отца Ерого, казнодии енералного... ездилъ есми до... пана Сенюты до местечка Ляховецъ (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 581); зъ єди́ногѡ // вѣршика двѡ(х) або тро(х) слѡ(в), мо́жє до́бры(и) казнодѣѧ ка́занѧ повѣсти (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв. ненум.).

Див. ще **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНОДѢѦ *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОЧІЙ *див.* **КАЗНАЧІЙ.**

КАЗНЪ *див.* **КАЗНЬ.**

КАЗНЬ, КАЗНЪ, КАЗЪНЬ *ж.* (*цсл.* казнь) **1.** Кара, покарання: навєдȣ на тѧ злȣю казнь (1489 *Чет.* 90); заповѣдаем таковым, под казнію душевною и клятвою Божію..., абы дръжали единь съ другымь

братство сполон (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); складаем казнь церковную неблагословение на тыи сѣдлярѣ отлучаючи их от закону святого (Львів, 1586 *MCSL* I-1, 136); Али сокотѣме ся, братя мои, што бы на насъ милостивый Бг҃ъ не (пу)стивъ казни злыи (XVI ст. *НЄ* 215); Братия, филипꙋ малярꙋ декрето(м) свои(м) наказали, абы бы(л) взѧ(л) казнь за то, же маючи клю(ч) ѡ(т) скри(н)ки братскоє по двѣ сха(ж)цѣ в бра(т)ствѣ нє быва(л) (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 5); Пристояло такъ учинити // ...владыкомъ... которыи за свои беззаконїя,... не хотячи казни канонной отъ пастира своего... утерпѣти, збѣгли и передалися до папежа Римского (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 797-798); ꙋкори́знєнъ, поро́чєнъ: Го́дный ка́зни и нага́ны (1627 *ЛБ* 138); А вжды выдимо якую пн҃ъ ка(з)нъ на ны(х) спустилъ (1636 *Лям. о приг.* 6); *Образно:* просѧчи сотворитєлѧ, я(ко) да пошлє(т) сєръпъ см҃ртны(и) сєр'пъ казни погибєлноє, якожє дрєвлє на содомлѧны (до 1596 *Виш. Кн.* 260).

2. Біда, нещастя: А дрꙋгый тєлєсный є(ст) такы(и) гды г҃ь б҃ъ допꙋсти(т) на тѣло ч҃лчєє, нє́мо(ч), слѣпо́тоу,... гро(м), гра(д) и иньш(іи) ка́зни розмаитїи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 24 зв.).

3. В'язниця, *діал.* казня: староста наш томꙋ дворѧнинꙋ нашомꙋ... вєлєл ємꙋ таковых людєй по имєньѧм... моцно имати и до казни нашоє давати и казалбы єси над ними срокгоє каранє чинити (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); я... другого грека Микулу, до казни ѡсади(ти) былъ да(л) (Луцьк, 1565 *ТУ* 109); я... вземши вижа... того Станислава Скиндера поймавши въ казнъ до везенья замку Жеславскаго подали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 161); на кож(д)ый ва(ш) празни(к) маю ва(м) поустити вѧзнѧ с казни (XVI ст. *УЄ Трост.* 65); на вѧ(з)нѧ котры(и) в ка(з)ни сидѣлъ, выдали(х)мо золо(т) и гро(ш) к҃є (Львів, 1607-1645 *РДВ* 35).

Див. ще **КАЗНА.**

КАЗНѦЧІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Каратель, каральник: Казни́тєль: Ка́знѧчі(и), карꙋ́чїй (1627 *ЛБ* 52).

Див. ще **КАЗНИТЕЛЬ.**

КАЗЪНОДЕѦ *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗЪНЬ *див.* **КАЗНЬ.**

КАИНЪ *ч., перен. (зрадник, злочинець)* каїн: нє розоумѣю жєбы сѧ мѣлъ находи(т), таковы(и) з' бра́тїи по х҃є: нє бра́то(м) бы таковы, алє каино(м) бы(т) мꙋси(л) (XVI-I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22 зв.).

КАЙДАЛЫ *див.* **КАЙДАНЫ.**

КАЙДАНЫ, КАЙДАЛЫ *мн.* (*тур.* kajd, kajdani, *араб.* gaid, gaidani) кайдани: па(н) Кова(л)ски(и)... фо(р)мана... Лукъяна Мицєнятя,... кгва(л)товнє взялъ // и, вєзє(н)ємъ єго укрєпова(в)ши,... в ка(и)даны заливши, при собє зоставилъ (Володимир, 1608 *ТУ* 245); оучи́тє(л) на́родꙋ пога́нского па́вєлъ... кды смро́дꙋ в' вѧзє́ню дозна́лъ якъ ро́скоши якои вєли́кои доткноу́лъ сѧ кайдановъ, скоштова́лъ по́ворозовъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 23); мене ж самого..., до замку приведши, в кайданы окововавши, посадить был казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); Постро́н'ныхъ Погро́зки. Зна́комъ поло́нъ, вѧзєнѧ, Кайдалы Повро́зки (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); потомъ знову... до табору Хмельницького посъланый... за насътупенемъ... чаты полъское... на козаковъ в Острогу до вязеня взятый,... битый и кованый, а потом в кайданох аж до табору Хмелъницкого запроважоный зосътал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

2. *Перен. (те, що зв'язує людину, позбавляє її волі)* кайдани: Нєпрєбы́тый або́вѣм' та́мъ па́долъ; и мѣры нє ма́ючаѧ про́паст':

нє избѣгноє затарасова́нѧ:... нєрозорваныє кайданы (Львів, 1642 *Час. Слово* 273 зв.).

КАЙРА *ж. (плоскодонний човен) діал.* кайора: тыми разы Казаки наши, пришєдчи з нєвєсти на люди єго, которыє шли до Москвы воєвати, на кайры ѹдарили и двадцати чєловєков до смєрти забили (Вільна, 1541 *AS* IV, 296).

КАК *див.* **КАКЪ**[2].

КАКБЫ *спол.* (*цсл.* какъ бы) *(зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* ніби: коли была поѹстала нєдавнаа тѧжкаа... ва(л)ка... здалосѧ, ка(к)бы тота ва(л)ка имѣласѧ вєлико множити (Ясси, 1510 *Cost. DB* 468);

як: Kákoby ty bisowá doczko nie znáła Kákby oná od menie odbiżáła (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.).

КАКИЙ 1. *займ. (неозначений) (той чи інший, певний)* якийсь: а єсли бы мы... нє ѡтьдавьши тыхъ грошє(и) панѹ пєсочиньскому... тоє имєнъє кунєвъ ѡтьняли абы... в дє(р)жанъю // и шкоду какую тамь ѹдєлали,... ѹ права ѡного грошомь своимь нє ѡчищали (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, 11, 4043, 25 зв.-26); мниси, взявшися от Святой горы, пошли искати и видѣти в родѣ латынском мощей либо тѣла, реку, какие освещенные..., и никакоже не нашли мощей или тѣло освещенное от рода латынскаго; только если бы нашли мощи какие, тѣ все из грецкие занесены земли (1608-1609 *Виш. Зач.* 221).

2. *У ролі част. (підсилювальна)* який: ѡнъ бы(л) рыболовъ книгъ нє зна(л). нинє па(к) какоую моудро(с)ть имаєть (1489 *Чет.* 193).

КАКО[1] *присл. (означальний) (яким чином)* як: Никита въставъ на(ч)лъ мыслити и гл҃а к собѣ, како сє мнѣ боудє(т) (1489 *Чет.* 30); Како́во: я́кѡ, якобо́, ка́кѡ, я(к) (1627 *ЛБ* 52).

КАКО[2] *спол.* (*цсл.* како) **I.** *(приєднувальний) (приєднує порівняльний зворот)* як: ѡказаль на(м) в҄ такѡ(м) при́кладѣ спра́воу цр(ст)віа своєго... кто́роє тѹ собѣ... како виногра(д) оущєпи(т)и ра́чиль (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 238, на полях);

(приєднує відокремлену прикладку) як: мнѣ исакиєви нєдосто(и)номѹ нє памятозло(б)ствѹющє н҃шєго зла ащє єсмо ва(м) ѹ чо(м) како чл҃къ согрєши(ли) (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

II. *(зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* як: Како ся Христосъ смирилъ и уничижилъ, мало на то потреба писма приводити: пришелъ бо отъ Отца на свѣтъ, не для панованя земного и не да послужатъ Ему, но да послужитъ Самъ (1582 *Посл. до лат.* 1123).

2. *(приєднує підрядну частину причини до головної)* бо, оскільки: Человѣкъ сы червь, а не человѣкъ! како ты отца своего и всихъ нась... отрѣкся еси, благословенїе и клятву поплевалъ еси, и иному пастырю, мамона ради, послѣдовалъ еси (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

3. *(приєднує підрядну частину способу дії до головгої)* як: ѡказаль на(м) в҄ такѡ(м) при́кладѣ спра́воу цр(ст)віа своєго... кто́роє тѹ собѣ... како виногра(д) оущєпи(т)и ра́чиль (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 238, на полях); ѡ(в) ѡ бг҃ѹ и животѣ вѣчно(м) сѧ пооучає(т), а Гологлавє(ц) како да чл҃чко(м) сѧ приподобає(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 230 зв.); да нє соблазнитє рєчє ни єди́на(г) ѡ(т) малы(х) сихъ вѣрѹющи(х) во имѧ моє, понє

са(м) сопроти́вєнъ сы(и) заповѣдє(м) г(с)нимь, како инѣ(х) ȣцѣлому(д)рыти и на по(л)зȣ наставити можє(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); А латыню совсѣм навсѣм оставимо;... ниже их размножению и разширению чюдимся! Да будут они како суть! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162).

КАКОБЫ *част. (модальна) (уживається для заперечення чого-небудь)* так-таки: Kákoby ty bisowá doczko nie znáła Kákby oná od menie odbiżáła (Раків, поч. XVII ст.` *Траг.* фотокоп. 2 зв.).

Див. ще **КАКЪБЫ.**

КАКОВЪ *див.* **КАКОВЫЙ.**

КАКОВЫЙ, КАКОВЪ *займ.* (*цсл.* каковыи) **I.** *(питальний)* який: Каково сє мнѣ дарованиє и хто є́го посла(л) (1489 *Чет.* 155 зв.); Таковыи есть милыи твои любимыи, о накрашшая жь жонъ, каковыи есть любимыи твои, же еси насъ такъ закляла? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53).

II. *У ролі спол. (зв'язує речення)* **1.** *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* який: И якь южь выходиль ѡнь ис' цр҃квє и рєкль ємоу єдинь зь оучєников єго. оучитєлю, каковоє камєнїє и каковоє // боудована (1556-1561 *ПЄ* 179-179 зв.).

2. *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* який: Богъ вѣсть, каковъ конецъ твой будетъ, аще воскорѣ не обратишися и насъ хотѣніемъ постигнеши (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

КАКОДОКСІЯ *ж.* (*гр.* κακοδοξία) *(відступ від релігійних догм, єресь)* какодоксія: А если зась который християнинъ былъ бы на вѣри уломнымъ, имѣлъ бы въ собѣ якую какодоксію, то есть зле бы держалъ о вѣрѣ, и не вѣрилъ бы такъ, якъ ся годитъ право и зупелне? (Єгипет, 1602 *Діал.* 53).

КАКЪ[1] *присл.* **1.** *(означальний) (яким чином)* як: моу(ж) то(т)... рєклъ исцєлєвшимъ вы какъ призываєтє възливающє водȣ на тєлєса ваша (1489 *Чет.* 7 зв.).

2. *У ролі сполуч. слова (приєднує підрядну означальну частину до головної)* як: продалъ есми имене свое..., с чинши и з ыншыми поплаты, зо въсимъ с тымъ, какъ же есми самъ держал (Луцьк, 1505 *АрхЮЗР* 8/IV, 226); Ино и твоя милость ѡ томъ намъ поведил, ижъ тая речь такъ естъ, какъ ѡн намъ поведал (Вільна, 1506 *АЛРГ* 119); имєнє... Чєрєвачичи присȣдили єсмо кнѧзю Андрєю... со всимъ с тымъ, какъ сѧ тыє имєнѧ здавна в собє мают (Вільна, 1522 *AS* III, 240).

КАКЪ[2]**, КАК, КАКЬ** *спол.* **I.** *(зв'язує члени речення)* **1.** *(єднальний) (зі співвідносним словом такъ, так)* як... так: кȣпцом нашимъ... даем доброволєнство,... на тот ѧръмарокъ приєждчати... и торговати доброволнє, как и на том ярмаркȣ, так и торговый ден и торговавши, засѧ доброволнє єхать (Вільна, 1529 *AS* III, 342); Домовъ подъ мѣщанскимъ присудомъ замковымъ какъ христіанскихъ такъ и еврейскихъ 243 (1552 *PEA* II, 26).

2. *(приєднувальний) (приєднує члени речення зі знач. "у ролі кого; будучи ким")* як: Ja kak perwszy trużelnik tobi powidáiu Iż to dilá tebe rad vdyłáiu (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 4).

II. *(з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядну частину способу дії до головної)* як: волє(н) ѡ(н) тотъ... замо(к)... продати замѣнити и розширити и къ своємȣ вжито(ч)номȣ и лѣпшомȣ ѡбернȣ(ти) ка(к) самъ налєпѣи розȣмѣючи (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); приказȣєм вам, ажбы єстє... помочноє, што на нєго приходить, ємȣ бы єстє давали по томȣ, как и пєрєд тым бывало, конєчно абы то инак нє было (Краків, 1523 *AS* III, 248);

вы, как мене видели есте творяща, должнии есте творити и тую покорную добродѣтель выполняти (1608-1609 *Виш. Зач.* 228);

(із співвідносним словом **такъ***)* так... як: Какъ жо ѡбєдвє сторонє широцє ѡ том з собою пєрєд нами мовили, а такъ мы рєчи, споровъ ихъ з обѹ сторонъ выслѹхавши, вырокъ нашъ господарский на то вчинили и на томъ тѹю рєчъ зоставили (Краків, 1538 *AS* IV, 154); а вє(д)жє што было калєнико(в)ны // то тєпє(р) при про(м)чє(н)кохъ єсть... они... вєдаючи то и(ж) нє ихъ нє въступуютъсѧ нє такъ какъ ты ку (ш)кодє мѧ припра(в)уєшъ нєви(н)нє (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6 зв.).

2. *(приєднує підрядну частину часу до головної)* як, коли: ка(к) ѡни ро(к) ва(м) положа(т) и тєбѣ ѡбошлю(т) и ты бы пєрє(д) ними к пра(в)у ста(л) (Вільна, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 59); онъ какъ з службы нашое з Оръды приехалъ, билъ намъ чоломъ, абыхмо его напротивъку того инымъ чимъ осмотрели (Краків, 1512 *АрхЮЗР* 8/IV, 221); А прото, как кнѧзь староста Володимєрский листы своими вас ѡбошлєть..., приказѹємъ вамъ ажбы єстє на тот рок на ѡноє мѣстцо сѧ вси..., зьєхали (Краків, 1538 *AS* IV, 152); ѡ(д)но(ж) ка(к) єсми бы(л) ма(л) ма(т)ка мнє малому повєдила и(ж) бы в ты(х) чотырє(х) брато(в) // сєстры нє было (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6-6 зв.); посланцы твои какъ ко мнѣ для вѣстей пріѣзжали, и я того не знаю, для чого они..., межь себя побранились (Полтава, 1649 *АЮЗР* III, 98).

3. *(приєднує підрядну частину міри до головної) (зі співвідносним словом* **такъ***)* так... як: маєтъ онъ... тыи имѣнъя держати..., спокойнѣ и скромливѣ, такъ долго и широко и округло, какъ ся тыи имѣнъя съ стародавна у своихъ границахъ маютъ (Вільна, 1514 *АЮЗР* I, 47); Продалъ єсми имєнє своє влостноє... с цынши и со всими их платы и роботами так долго и так широко, как сѧ тоє имєнє само в собѣ здавна и в своих сѧ границах маєть (Луцьк, 1522 *AS* III, 216).

4. *(приєднує означальну підрядну частину до головної)* як: мѹжєи добры(х) смѣлы(х) видимъ, ка(к) своими хоробрьми дѣлы, чьсти вєликоє достоини бываю(т) (1489 *Чет.* 39); которыиословє имєнє(м) кралѣ єго мл(с)ти..., ѹзѣли бы записы, якоє и ка(к) вєликоє вино... кролєвна єи мл(с)тъ имала бы (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); Я Михайло Павша... записалъ есми... селище Климятинъ... Макарью... со всими входы и приходы, какъ што изстарины къ тому Климятину тягло и прислухало (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45); записуємь и заставуємь єму всє имє(н)є нашо кунє(в) с цє(р)ковъю з двором и зо вьсими людми кгру(н)ты пожитъки какь в собє має(т)ся (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25 зв.).

5. *(з'ясувальний) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* як: И домовялася заразомъ Сачковая, абы Савка Марковичъ менилъ: што то у него за гость, отколы былъ и какъ его звано (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 271).

6. *(приєднує вставне речення)* як: какъ(ж) рєклъ иванъ єванглистъ ѡ дни соудномъ. тогды явитсѧ кр(с)тъ на нбси. и силы нєбєсныи двигноутсѧ (1489 *Чет.* 28); привилєи що имали ѡни тоты вышєписа(н)нїи села... ѡ(т) стєфана воєводы а тоты и(х) привилїа загинѹли ка(к) є(ст) на(м) видомо (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ* 131, 1, 282).

7. *(приєднує порівняльну конструкцію)* як: И сий кр(с)тъ... в нинєшнии бо днь ка(к)

солнцє во(з)сиялъ по всѣй зємли (1489 *Чет.* 26); дозволили ємѹ... ты(м) сѧ право(м) доброво(л)но справова(ти) ка(к) и иныє мѣста спра(в)уютсѧ в корѹнє и вєлико(м) кнзьствѣ (Межиріччя, 1503 *Арх Р.* фотокоп. 50); Нєхай ѡн тоє имєнє держит водлє близкости своєє, а намъ з нєго слѹжбѹ зємъскѹю слѹжит, как и иншаѧ братѧ єго (Краків, 1530 *AS* III, 369).

КАКЪ[3] *част. (питальна) (уживається в риторичних питаннях)* як: Сволокла есми къ себѣ сукню мою, какъ ся въ нее оболоку? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); оумыла есми ноги мои, какъ ихъ измараю? (Там же).

КАКЪБЫ *част.* (*цсл.* какъ бы) *(модальна)* мабуть, ніби: Пристѹпъ кѹ местѹ... только какъ бы съ шостоє части зємълєю сѹхою (1552 *ОВол. З.* 198).

Див. ще **КАКОБЫ.**

КАЛАМАР *див.* **КАЛАМАРЪ.**

КАЛАМАРЪ, КАЛАМАР, КАЛЯМАРЪ *ч.* (*стп.* kalamarz, *лат.* calamarium) каламар, чорнильниця: панъ Борис Охлоповский руку свою подписалъ, я-м ему и каламаръ держалъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 388); Іѡа(н)нъ зла́таѹсты(и)... писа(л) книги црко́вныи, в҆ то(т) ча(с) шата(н) ємѹ ка́лама́ръ пєрєвє́рноу(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 87 зв.); каламар до церкви соборное Берестейское (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 628); calamarium каляма(р) (I пол. XVII ст. *Сем.* 41).

КАЛАНДАРЬ *див.* **КАЛЕНДАРЪ.**

КАЛАСЯНЫ *див.* **КОЛАСЯНЫ.**

КАЛАТАТИ *див.* **КОЛАТАТИ.**

КАЛАЦЇЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КАЛАЦЫЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КАЛАЦѢЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КАЛАЧЪ *див.* **КОЛАЧЪ.**

КАЛАЧЪНИКЪ *див.* **КОЛАЧНИКЪ.**

КАЛАЧЪНЫКЪ *див.* **КОЛАЧНИКЪ.**

КАЛВАКАТОРЪ *див.* **КАВАЛКАТОРЪ.**

КАЛВИНИСТОВЕ *див.* **КАЛВИНИСТЫ.**

КАЛВИНИСТЫ, КАЛВИНИСТОВЕ, КАЛВѢНѢСТЫ *мн.* Кальвіністи: До чого ему помагаютъ такъ Лютеранове, яко и Калвинистове (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 163); нѣкды жадєнъ з҆ ѡ(т)цовъ ѡны́хъ ина́чєй оучи́ти важилисѧ якъ тєпє(р) нєзбожныи оуча́тъ калвинисты мовѧчїи ижъ ѡтворє́ными двє́р҆ми и нєзамкнє́ными оувошо(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 159 зв.); Азъ Іѡа́нъ видѣхъ мѣсто стоє; Ієр(с)ли́мъ но́вый,... здє нєха́й бѹдѹтъ пѡганбє́ни гєрєти́ци, арїѧни, и пѡнѹрци, с калвѣнѣстами, що нє признава́ютъ сты́хъ, оуго(д)никѡвъ Бжї́ихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 145).

Див. ще **КАЛВИНЪ.**

КАЛВИНСКИЙ *прикм. (який стосується кальвініста)* кальвіністський: зъ ними конверсовалъ,... въ зборе своемъ Киселинскомъ (который зе збору калвинского, и самъ будучи передъ тымъ калвиномъ, на арианский обернулъ) предиковать и въ школахъ... людий наукою блудною горшити и заражати, зездовъ и згромаженя..., въ той же маетности своей допустилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

Див. ще **КАЛЪВѢНОВЫЙ.**

КАЛВИНЪ, КАЛВѢНЪ *ч.* (*стп.* kalwin) кальвініст: испо́лоу ты(ж) изь ни́ми..., нєсторїанє // и євтїхїѧнє, ка(л)вѣни (XVI ст. *УЄ* № 29519, 77 зв.-78); кто, абы то смѣлє оучинили, лю́тра, калвѣна и кото́рыє альбо ихъ наслѣдѹютъ, альбо оужива́ютъ, наоу́чилъ, побѹди́лъ... людє́й ѡсобли́воє натоу́ры (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 31); такїи соу(т) л҆жи́выи євангєли́ковє, кал҆ви́новє,... ариѧ́нє, понѹръци (Устрики, І пол.

XVII ст. *УЄ* № 29515, 330); зъ ними конверсовалъ,... въ зборе своемъ Киселинскомъ (который зе збору калвинского, и самъ будучи передъ тымъ калвиномъ, на арианский обернулъ) предиковатъ и... зездовъ и згромаженя..., въ той же маетности своей допустилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

Див. ще **КАЛВИНИСТЫ.**

КАЛВѢНЪ *див.* **КАЛВИНЪ.**

КАЛВѢНѢСТЫ *див.* **КАЛВИНИСТЫ.**

КАЛДУНЪ *ч.* (*стп.* kaldun) нутрощі: Бѣда грѣшникѡ(м)... якъ своволнє и нєвстыдлѝвє ѡбжѝрствꙋ, и пїа́нствꙋ нєпогамова́номꙋ, засмєрдѣлыи ска́рбъ чѐрєва, калдꙋнъ внꙋтрнїи ма́ючїи сытость в' повстагнє́ню нє дєржа́лиса (Львів, 1642 *Час. Слово* 274).

КАЛЕКА *див.* **КАЛИКА.**

КАЛЕКОВАТИ *дієсл. недок.* Бути калікою: у Хведка Гурынчика по руках обох под лопатками, ажъ калекуетъ, разов синих, спухлых, кровю набеглых, десяток шаблями (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 358).

КАЛЕНДАРНЫЙ *прикм.* *(який стосується календаря)* календарний: Прїчыны вєлѝкїє калєн'да(р)ного попра(в)лєн'а (Острог, 1587 *См. Кл.* 13 зв.); Артыкꙋлъ .і҃. ѡ(т)мѣна калєнда́рꙋ, котораа... тꙋрба́цїю спра́вила, а иж в роздѣлѣхъ ви(ш)ѡписанных, ничто нє ѡписа́лоса на схѝзмꙋ калєнда́рнꙋю: то здѣ ѡ(т) писа́нїа бж҃є́ствєннагѡ вкра́тцѣ воспоманꙋ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27); calendaris, calendari(us), калє(н)да(р)ны(й) (1642 *ЛС* 108).

Див. ще **КАЛЕНДАРОВЫЙ.**

КАЛЕНДАРОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **календарный**: боимѡса абы... за ты́мъ калєнда́ровымъ шноу́ркомъ, чєрє(з) ѡ(т)ца па́пѣжа оукрꙋчєномъ, зача́сомъ што́ ѝншого с того́ жъ варста́тꙋ на(м) го́ршєй нєсма́чного на на́съ вы́волочи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.).

КАЛЕНДАРЪ, КАЛЕНДАРЬ, КАЛЕНЪДАРЪ, КАЛАНДАРЬ, КОЛЕНДАРЪ *ч.* (*лат.* calendarium) **1.** *(система лічення днів у році)* календар: тєрлє́цкїи вл(д)ка лꙋцкїи, и володѝмєрскїи всїа ли є́рєсь призвола́ючи на но́выи калєнда́ръ, и з'є́здъ бы́лъ оу́ брѝстю (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); рокъ єсми зложи(л) пну Стрыбылю на дєнъ трєхъ кролє(и),... котороє свято маєтъ быти в року при(ш)ломъ, с поправы колє(н)дару ѡсмъдєса(т) чєтъвє(р)томъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 67); со(з)наває(м)... и(ж) року тєпєрєшнє(г)... вє(д)лє старо(г) руско(г) калєндарꙋ выєхали єсмо на (в)зна(н)є... грани(ц) мєжи имє(н)ями их (Київ, 1592 *ЦНБ ДА/П*-216, № 27, 1); а нынє сидя(т) пя(т) ѡсобъ... до нового Кала(н)даря наро(д) нашъ рꙋ(с)ки(и) примꙋшали (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Писанъ у Вилни, року 1608, марта 1, по старому календару (Вільна, 1608 *Гарм.* 172); того ж рокꙋ... ҂афпз ляховє ѡ(т)мѣнили калє(н)да(р) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165); Калєнда́рь. Calendarium (1650 *ЛК* 456).

2. *(довідкова таблиця або книга)* календар: припѝсꙋю тꙋтъ сло́ва до́ктора кра́ковского ла́тоша, в' калєндарꙋ такъ ро́чни(м): чєрєзъ нєго напѝсаныє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48); вы́дали єстє книжкꙋ протѝвъ нєякого(с) филялєта... и в то(и) жє́ кни(ж)цє ѡ новомъ калєнъдару, ко́тори(и) єстє в рѝмє бꙋдꙋчѝ по ру(с)кꙋ выдрꙋковали...// ...ѡповєдаєтє (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.-47); Але абымъ доводъ певный о святыхъ... показалъ, покладаю *ТУ* по имени ихъ, которыи... межи святыи до календара вписаны быти удостоилися (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 849).

КАЛЕНДАРЬ *див.* **КАЛЕНДАРЪ.**

КАЛЕНЄ *с.* Тинькування, штукатурення: Калéнїє: Калє(н)є, тынковáньє (1627 *ЛБ* 52).

КАЛЕНЪДАРЪ *див.* **КАЛЕНДАРЪ.**

КАЛЕЦСТВО *див.* **КАЛѢЦТВО.**

КАЛЕЧИТИ *див.* **КАЛИЧИТИ.**

КАЛИКА, КАЛЕКА, КАЛѢКА *ч.* і *ж.* (*тур.* kalîk) **1.** *(людина з тяжкими пошкодженнями тіла)* каліка: вы... ивана бо(н)чє(н)ка... пострєлили... дрȣго(г) ивана вєкєрами збили сто(л)кли рȣкȣ лєвую зламали: на што вєчъны(и) калика зо(с)та(л) (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); пострєлєно... Гарасима Торопа в локотъ самое руки левое, зачымъ каликою на руку зосталъ (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 159); Силу, Сидоренкового сына, окрутъне... збито и шаблею въ руку правую, вышей локтя, на которую каликою будетъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/I, 537); якож одному з нихъ... правую руку выбили,... на которую руку калекою вечънымъ зоставати мусит (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465); *Образно:* А штожъ пакъ намъ, калекамъ будучы, посреде волъковъ?! (Вільна, 1599 *Ант.* 605).

2. *(жебрак)* каліка: кн҇гня... чєрє(з) игȣмєна... сємиѡна и чєрє(з) калѣки писала листы до сына своєго... штобы єє по(д)єхавши выкра(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); ґды чи́ниш҄ оу́чтȣ, в҄зови́ оубо́гих҄, калѣк҄, не́мочны(х),... и благословéнъ бȣдєшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 684).

КАЛИНА *ж.* **1.** Калина: Кали́на. Sa[m]bucus syluestris. Platanus aguatica (1650 *ЛК* 456).

2. Особова вл. н., *ч.*: у... Калины ра(н) синихъ биты(х) на плєчах пѧ(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); Фєдо(р) Калина (1649 *РЗВ* 101 зв.).

КАЛИНКА *ж.* *(маленька калина)* калинка. Особова вл. н., *ч.*: Калинка шкодъ собе шацуе на шесть копъ грошей (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 249).

КАЛИНОВЪ *прикм.* Калиновий. У складі мікротопонімічної вл. н. **Калиновъ Кустъ, Кустъ Калиновъ**: Будучи я вывєдєны(и)... на мє(ст)цо урочищо пє(в)ноє, у Калинова Куста лєжачоє,... заста(л) п҇на Ма(т)фѣѧ Нємирича (Київщина, 1595 *ККПС* 68); Пото(м)..., привє(л) на(с) до врочища Куста Калинова, которы(и) куст стои(т) в долинє ѡ(з)лє доро(ги) (Івниця, 1582 *ККПС* 79).

КАЛИТА, КАЛІТА *ж.* (*тур.* kalita, ħalita) **1.** *(мішечок для грошей)* калита: и в тот дей час взято... в Романца Чоботаря..., поес с калитою, а в калите десят грошей (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 1/VI, 48); коли єсми вась // посылаль бєз҄ мѣха и бєзь влагалища [бєз мѣшка, або бєзь калиты]... чи пакь ва(м) чого нєдоставало (1556-1561 *ПЄ* 320-320 зв.); у калити... было сорокъ золотыхъ чє(р)воныхъ монєты (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59); Чпа(г): кишéнѧ,... тóрба, мошна, тобола, калита, мѣшо(к) (1627 *ЛБ* 157); каліта pera (I пол. XVII ст. *Сем.* 131); pomp[h]olyx, пухвица на калитѣ (1642 *ЛС* 321); *Образно:* сам҄ С҇нъ Б҇жїй... нє хóчєтъ мѣти, таковóго за прїѧ́тєлѧ, котóрый ср(д)цє своє в҄ шкатȣлѣ áл҄бо в҄ калитѣ ховáєтъ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4 зв.).

2. Особова вл. н., *ч.*: шостого Андрея Калиту зъ сынами двома, по которомъ жита его полъволоки взялъ и нажалъ копъ двадцатъ шесть (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 493); Иванъ Калита (1649 *РЗВ* 135 зв.);

у складі мікротопонімічної вл. н. **Романова Калита**: жаловала намъ земянка Киевская..., штожъ дей намѣсникъ его милости Софейский... вступается и волочитъ

моцно кгвалтомъ озера наши властныи имѣнья нашого Вишенского, на имя..., Миничовъ, // Романову Калиту (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 38-39).

КАЛИТНИКЪ *ч.* Сільський листоноша, *діал.* калитник. Особова вл. н.: Иванъ Дедеркало лавникъ... съ помочниками своими: Маскомъ Федоровичомъ,... Вацлавомъ Калитникомъ..., // ...звазнившися,... насъ, духовныхъ особъ лаяли и злоречили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 1/I, 185-186).

КАЛИТЪКА, КАЛЫТКА *ж.* **1.** Калитка: В то(м) же кїѡ(т)ци и камє(н) бѣлы(и) в калы(т)ци адама(ш)ково(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 23).

2. Особова вл. н., *ч.*: ѡнъ... // ...подъданы(х) поводовъ... выкочивалъ дорошєнъка фє(с)ка то є(ст)... калитъку борыса романа шєвъца (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125 зв.).

КАЛИЦИЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КАЛИЧИТИ, КАЛЕЧИТИ *дієсл. недок.* (кого) Калічити: особъ свецкихъ, дяковъ,... били, шарпали..., прегражаючи оныхъ и законъниковъ выволочаючи, бити и лапати, калечити и о смерть приправити (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595); та(м) же єго [нєбозчика] ѡкру(т)н(є) а нємилосє(р)днє... сєкли, каличили и забияли (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

КАЛІТА *див.* **КАЛИТА.**

КАЛЛИОПЄ *с.* (*лат.* calliope) поезія, віршування: Лѣторо́сль Наꙋкъ чєтвє́ртаа, Каллі́опє То́єст, Цвичє(н)є в҄ писа(н)ю высо́ки(х) и пова(ж)ны(х) рє́чі́й (Київ, 1632 *Євх.* 301).

КАЛУГАРЪ *див.* **КАЛУГЕРЪ.**

КАЛУГЕРСКИ *прикм.* Чернечий: и тиж на приход калꙋгєрски ѡт Молдавици а ѡт там на всход на прислꙋп попов (1583 *DBB* I, 86).

КАЛУГЕРЪ, КАЛУГАРЪ, КАЛУГОРЪ *ч.* (*цсл.* калоугєръ, *молд.* калугеръ, *гр.* καλόγερος) чернець: мы Стєфа(н) воєвода... дали и потвръдили єсмы нашємꙋ ст҃омоу монастирꙋ,... гдє єсть ієгꙋмє(н) и архимандри(т)..., цигани що калꙋгєри с того(ж) монастира придбали сєбє ѡ(т) басарабскои зємли (Бадевці, 1503 *МЭФ* фотокоп. 109); дає(м) ва(м) знати и(ж) послали єсмо до ва(с)... в҃ калꙋгари (Ясси, 1565 *ЛСБ* 41); Протопопы,... калугери, слуги церковные всѣ,... до тыхъ всѣхъ абысте ниякого дѣла не мѣли, ихъ не судили, не рядили (Острог, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 269); Дѣля того не чудуйте ся, братя мои, теперъ такъ постало: хоть патріархы, владыци, калугоре и попове не кажутъ слово Божіе дѣля лакумъства сегосвѣтънего (XVI ст. *НЄ* 82); Сщ҃ен҄нои́нѡци, и Калоу́гєри, Мни́си, з҄ монастырє́й // свои́хъ бєзъ во́ли Игоу́мєнъскоє ника́кожє да нє исхѡ́дꙗтъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 17-18).

КАЛУГОРЪ *див.* **КАЛУГЕРЪ.**

КАЛУЖА *див.* **КАЛЮЖА.**

КАЛУМНИА, КАЛУМЪНІЯ *ж.* (*стп.* kalumnija, *лат.* calumnia) наклеп, неправдиве обвинувачення: до зънесенъя тыхъ всихъ калумъній, поводъ тымъ позвомъ позываетъ васъ и припозываетъ (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/I, 278); которая то калумниа поводови ани его гонорови жаднымъ способомъ, у вшелякого права суду и уряду, и на вшелякомъ инъшомъ местъцу шкодити не маетъ (Там же, 279).

КАЛУМЪНІЯ *див.* **КАЛУМНИА.**

КАЛЦЕДАНЪ *ч.* Колчедан: а кргу(н)ты (!) муру мѣста ѡ(з)доблєны всꙗки(м) камѣньє(м) дороги(м)... трєтии ка(л)цєда(н) чєтвє(р)тыи шмаракь (XVI ст. *КАЗ* 659).

КАЛЫТКА *див.* **КАЛИТЪКА.**

КАЛЪ *ч.* **1.** *(бруд, болото)* кал: брєниє калъ, грязь (II пол. XVI ст. *ЛА* 178); а коли тоє мо́ви(л) хс҃, и плю́оноу(л) на зємлю́ и ро(с)тє(р) па́лцє(м) и с ка́ло(м), и пома́за(л) ѡ́чи слѣпомꙋ и росказа(л) ємꙋ, иди и оу́мыйсѧ въ кꙋпєли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 67 зв.); ла́знѧ лю́дій мыєтъ а са́ма в҄ калꙋ сто́итъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Брє́ніє: Гли́на, боло́то, ка́лъ, гра́зь (1627 *ЛБ* 12); lutum, блато, тинъ, калъ (1642 *ЛС* 259).

2. *(екскременти)* кал: трава аронова то(л)чена и смѣшена с кало(м) коровьи(м) ѡто(к) вытанє(т) (XVI ст. *Травн.* 22).

3. *Перен. (гріх, аморальність)* бруд: Златоустый... возбранял им тоє: ...посполу с мирскими..., жити, с ними валятися во всѣм калѣ страстей похотных (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239).

КАЛЪВѢНОВЫЙ *прикм.* Кальвіністський: а єсли тꙋтъ кто выстꙋпитъ, з҄ а́рїєва, и понꙋръского збо́рꙋ, и ѡ(т) ка́лъвѣновыхъ оучєникѡв҄ оупо́рны(и) нє хотѧчі́й дш҃ъ ст҃ыхъ призна́ти,... нєха́йжє спыта́єтъ ст҃го іоа́нна бг҃ови́дъца, що то за єр(с)лимъ з нб҃а сходѧ́чїй (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46).

Див. ще **КАЛВИНСКИЙ.**

КАЛЪНЫЙ, КАЛЬНЫЙ *прикм.* Брудний, *діал.* кальний: своємоу кальномоу и смєрьдящємоу тѣлоу годити (1489 *Чет.* 280); Еремѣю завергли у одно мѣсто кальное (XVI ст. *НЄ* 130).

КАЛЫТКА *див.* **КАЛИТЪКА.**

КАЛЬНЫЙ *див.* **КАЛЪНЫЙ.**

КАЛѢКА *див.* **КАЛИКА.**

КАЛѢЦТВО, КАЛЕЦСТВО *с.* Каліцтво: онъ не звыклъ ничого инъшого тотъто мужъ мой чинити, кгды одно упросится до которого цнотливого пана, абы его, при его уломности и окаличнымъ здоровью, хто моглъ для его калецства штукою хлеба и чим иншимъ ратовати (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578); *Образно:* То́жъ розꙋмѣй ѡ медꙋ,... и ѡ горѣлцѣ, и всѧ́кїй // напо́й, єсли бєз мѣры: то смє́рть а калѣцтво слѣпота, дꙋши, и тѣлꙋ тво́ємꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.-5).

КАЛЮЖА, КАЛУЖА *ж.* **1.** *(заглибина в ґрунті, заповнена водою або іншою рідиною)* калюжа: дв҃дъ кды нєкды(с) воды пра́гноу(л), с калоу́жѣ виѳлєємскои кото́рꙋю нєпрїа́тєлѣ были ѡкрꙋжи́ли мо́вѧчи. ѡ єсли бы ми хто да́лъ пи́ти воды з калꙋжѣ кото́раѧ є(ст) в҄ виѳлєємѣ подлє бра́мы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184 зв.); в Цр҃ква(х) бл(с)ви́тє Б҃а, Г҃а изъ жрѡ́дєлъ І҃илски(х): а́лє з҄ калꙋ(ж) мꙋтны(х) сорѧ(т)сѧ, на поги́бєль и на зара́зꙋ оужива́ючихъ жолꙋдкѡм҄ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 189); Ка́лъ, ти́на: Про́пасть, калꙋжа, боло́то, гра́зь (1627 *ЛБ* 52); Возми посохъ тво́й, а простри рꙋкꙋ свою на во́ды єги́пєцкїи, и на рѣки и́хъ... и калю́жи,... абы сѧ ѡборoти́ли во кро́вь (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

2. *Перен. (грішний світ, гріховне середовище)* земна нечисть: Прє́то(ж) дш҃ѣ грѣшныє, покида́йтє калоу́жѣ смро(д)ли́выє свѣта того, пристоупѣтє до во(д) тєкꙋчи(х) до живота вѣчно(г) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 187); дш҃а нєндзнаѧ в҄ таковомъ ч҃лвєкꙋ яко в҄ спросной калюжи волѧєтъ сѧ (поч. XVII ст. *Пчела* 46).

КАЛЮЖНЫЙ, КАЛЮЖЪНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Калюжний, -ого. Особова вл.н.: Степа(н) Калюжъны(и) (1649 *РЗВ* 202); Миха(и)ло Калю(ж)ны(и) (Там же, 389).

КАЛЮЖЪНЫЙ *див.* **КАЛЮЖНЫЙ.**

КАЛЯМАРЪ *див.* **КАЛАМАРЪ.**

КАЛЯТИ, КАЛАТИ *дієсл. недок.* **1.** Бруднити, *діал.* каляти: bulbito, дѣти(н)ны(м) гноє(м) мажу, каляю (1642 *ЛС* 106).

2. *Перен.* (що, чим) *(укривати ганьбою)* каляти, плямувати: Вы Мірѧнє... че́стноho малженства одѣ(н)ємъ одѣтыи, нє калѧйтє єго грѣха́ми нєчистѡ́тˢ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 673); ѻ҆стˢ на́шихˢ свѧ́тости оуча́стництвомˢ освѧчєны(х), кламли́выми слова́ми,... и вшєтє́чными пѣснами нє калѧ́ймо (Там же, 938).

КАЛѦСЪ *ч.* (*нвн.* Kalait) *(синя фарба)* калія; індиго: побра(но)... // ѡлово, сира, галу(н),... калѧсъ, купоръвасъ, я(р) и инъшиє хва(р)бы (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

КАЛѦТИ *див.* **КАЛЯТИ.**

КАМ *присл., у ролі спол. слова (приєднує з'ясувальну частину речення до головної)* куди: жона ѡ мужи своємъ нє вѣдала гдѣ пошолъ и кам сѧ дѣлъ (1489 *Чет.* 14 зв.).

КАМАЗЕЛѦ *ч.* (*стп.* kamizela, *фр.* camisole) камізелька, безрукавка: Епєнди́тъ: обо(и)чи(к), камазе́лѧ, сєрда(к), кафта(н) (1627 *ЛБ* 204).

КАМАРА *ж.* Музичний струнний інструмент: тестудо, жє(л)въ, камара, гусли (1642 *ЛС* 396).

КАМАРАШЪ *ч.* (*мад.* kamaraš) придворний: камара(ш) пови(л) жєстє нє на ча(с) трафили са(м) то рѣкъ господа(р) видитє мѹ(и) тажа(р) зо (в)сѣхъ сторо(н) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436); во(и)вода... в совє(р)ше́нїє цє(р)кви прє(з) пн҃а Фео́дѡра камараша своє́го, прислалъ издє во лвовѣ ѡ(т)личылъ по́лскихъ злѡ́ты(х)... 3000 (Львів, 1629 *ЛСБ* 1051, 2).

КАМАРНИЙ *прикм.* Який стосується камари: тестудінацеус, кама(р)ни(й) (1642 *ЛС* 396).

КАМЕЛЕВЪ *прикм.* Камелевий. ◊ **камелева трава** — *(назва рослини)* камелія: корє(н) жє камє(л)євы травы равє(н) є(ст) цвѣто(м)... и дх҃омъ аки синолои бѣлои (XVI ст. *Травн.* 46).

Див. ще **КАМЕЛОЄВЪ.**

КАМЕЛОЄВЪ *прикм.* Камелевий. ◊ **камелоєва трава** — *(назва рослини)* камелія: нѣкїи сѹ(т) коупци нєисправє(д)ливы и ѡманываю(т) простыхъ людєи, а ємлю(т) корєнїє камє(л)оєвы травы (XVI ст. *Травн.* 46).

Див. ще **КАМЕЛЕВЪ.**

КАМЕНЕЦЪ *ч.* **1.** Камі́нець: ко́шичокъ, обро́чокъ, камєне́цъ, хлопѧ́тко (Львів, 1591 *Адел.* 47); Камы́къ: камєнє(ц), опо́ка, скала́ (1627 *ЛБ* 52); lapillus, камєнєцъ (1642 *ЛС* 250).

2. *(коштовний камінь)* камінець: Крестъ сребръный позлотистый с каменцем еднимъ и с пятми пуклями невеликими сребра белого (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294).

3. Топонімічна вл. н.: А войско польское подъ Каменецъ на Оринино поле стягается (1630 *МИВР* 322).

КАМЕНЄ, КАМЕНЬЄ, КАМЕНЬѦ, КАМѢНЄ, КАМѢНЪЄ, КАМѢНЬЄ, КАМѢНѦ *с.* **1.** *(гірська порода як суцільна брила)* каміння, скеля: зємлѧ потрєслаcѧ. Камєньє распадолосѧ (!) (1489 *Чет.* 169 зв.); отъ того мосту зъ Домли рѣки на лѣво, въ ручай, тымъ вручаемъ въ каменье на логу (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); ина(к)шими... спо́собами всє камѣ(н)є́ ро(з)ме́тано бѹдє(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 69); заистє ма(л) бы(с) сѧ встыда́ти, жє скалы и камѣнѧ тєбє прєвышˢшаю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 224); И мо́цноє камє́ньє ѿтосѧ скрѹшило, зˢ оужасностра́шны(м) ґрмо́то(м) впо́лы розвалило (Львів, 1631 *Волк.* 3); наличи́лъ ҂о҃ мѹжовъ што на рамєна́хъ носи́ли, а ҂п҃ што ка́мєньѧ вˢ горахъ лама́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 292 зв.); *У порівн.:*

Ѡкаменѧю: Затве(р)джѹю я(к) камѣ(н)є (1627 *ЛБ* 151);

перен. (тягар) страждання: твоѧ роди́телка... оути́снены(х), порѹга́ньє... камѣньє, пилова́ньє, мєчи, скро́мнє зно́сѧчихъ... сыновъ спложа́ла (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 57); і҃с х҃с нѣкды бы в цр(с)кы(х) збро̑ѧ(х) бо(з)ства своєго голіа́да пєкє(л)ного нє моглъ звитѧжи́ти,... єсли бы сѧ нє оузбро́илъ камѣнамъ бѣ(д) на́ши(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 268 зв.);

перен. (про твердість, незламність) каміння: чръвѐноє мо́рє єстъ покѹта... прєкра́снаѧ, кото́раѧ дре́ва ѡ́наѧ зєле́ныє, то єстъ д҃шѣ роскошныє свѣ(т)скіє в камѣнѧ моци и статєчности ѡборочáєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174).

2. *(роздрібнені куски каменю)* каміння: вєли на(с) к҃нзи... до долины... мєнячы быти знаки камєньємъ складе̑ныє (1546 *ОГ* 79 зв.); тогды похватили камѣнѧ и хотѣли на нєго вєрєчи (1556-1561 *ПЄ* 383 зв.); у нучъ и у день мучили ся,... и били ся у груди свои, на камѣня, у голову (XVI ст. *НЄ* 101); ра́зъ на нєго аріанє, посполи́ты(х) лю̑дій збѹ̑рили, и камѣнѧ(м) на не́го ме́чѹчи, ма́ло єго нє вби́ли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 273 зв.); И вы зе́млє, ка́мєньє, гойнои заживáйтє Радости, го́рки(х) смѹткѡ(в) овше́ки нєхáйтє (Львів, 1631 *Волк.* 25).

3. Кам'янистий ґрунт: але кгды припадут покусы, якъ сухост на насѣне, упалое на камѣне, и якъ на дорогу утолоченную, и якъ межи терние, которое, кгды выросло, затлумленно ест (Вільна, 1600 *Катех.* 73).

4. *(будівельний матеріал)* каміння: Камє(н)ѧ тєсаного до двєрє(и) и до ѡконъ єсть наготованого достатокъ (1552 *ОЛЗ* 158); за слѹ(п)... далисмы павлѹ мѹралю з роботою, с камєнє(м), с привозомь зло(т) д҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 76); оско(р)дъ, кле́пєц' сокира, кото́рою мѹлѧрѣ камѣ(н)є ѡте́сѹють (1596 *ЛЗ* 63); до того каменье тесаное по... сходахъ разнымъ людемъ пороспродавалъ (Київ, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 142); на горѣ до́мѹ на мѣстцы спосо́бно(м) склáли кáмєньє (серед. XVII ст. *Хрон.* 481 зв.);

перен. фундамент, основа: читáємъ, кото́рый абы лю́дѹ ѡзнайми́лъ, ижъ мо́жєтъ б҃ъ оупа́докъ мѣста и ц҃ркви валы и камѣнѧ ѡ(т)нови́ти и напра́вити, яко то́й, кото́рый всємо(ц)ный єстъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 155); **камѣнѧ живыє** — божі слуги, віруючі: то(т) же́злъ роздѣлѧючїй бы(л) х҃с кото́ры(м) всѣ камѣнѧ жи́выє которыє нєкды(с) в' н҃бѡ възмоутсѧ маютсѧ ро(з)мѣрѧти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 258).

5. *(одне зі знарядь оборони й нападу)* каміння: Колодинъ кольѧ и камєньѧ кѹ ѡборонє на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 *ОВін. З.* 131 зв.); На бланкахъ кѹ ѡборонє камєнья з возъ только ко(л)я дѹбового со два возы (1552 *ОЧерк. З.* 5); потомъ,... виделъ знаки въ форте шпиталнои обуховые и шаблями тятые, камѣнъе и друки, которыми добываносе (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 596); начини́лъ розмайтой стрѣлбы, кото́рѹю розложи(л) по ве́жахъ и оуглáхъ мѹровъ, áбы выпѹщáно стрѣлы, и вєли́коє камє́ньє (серед. XVII ст. *Хрон.* 336).

6. Дорогоцінне каміння: на том кони сєдло Тѹрєцкоє, аксамитом крытоє,... з радом таковым,... с камєнєм, тѹркѹсы, и иншими (1558 *AS* VI, 214); панагию немалую злотистую съ каменъемъ, мощи, серебромъ оправные,... служебникъ небожчиковский... забравъши, до манастыра Печерского... утекъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 350); **камєнє (каменъє, каменьє) дорогоє (драгоє), дорогоє каменя (каменѧ, каменьє)** — дорогоцінне каміння: пого-

рѣли... ку тому золото,... перстен, камене дорогое, перла (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); в которой [торбе] было... перстеней золотыхъ с каменъемъ дорогимъ чотыри (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 266); соломώнъ... свόй присѣно(к) весь кáмєньємъ дорогúмъ оукрасúлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 295); И кто ся на том основании здѣ чим будует, златом, сребром, каменьем драгим..., там тому всему проба будет (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); Не лакайса: бȣдеш честней ȣ бога над дорогое камена (поч. XVII ст. *Вол. В.* 79); злото, сребро и оноє дорогоє камѣня и книги зобрано (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); Престолъ коштовный, дорогимъ каменьемъ высаженій (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 776); **камѣньє коштовноє** — дорогоцінне каміння: з' ώныхъ [людéй] котόрыє на(д) злόто и на(д) камѣньє коштόвноє, и на(д) прόмени... соу(т) зацнѣйшими (Острог, 1607 *Лѣк.* 48); **камѣна дорогоцѣнноє** — дорогоцінне каміння: справє(д)лúвыи злόто роскаленоє, и срéбро спробовáноє, и камѣна дорогоцѣнноє (Львів, 1642 *Час. Слово* 272 зв.).

перен. (про найцінніше в духовному житті) каміння. ◇ **камѣна дорогоє** — найдорожче каміння: Для того и(ж) и́сти(н)на в ни(х) сѣдитъ, для тόго и(ж) бранты золото срѣбро камѣна дорогое то є(ст) щиро(ст)... правда в ни(х) цр(с)твȣє(т) (1598 *Виш. Кн.* 308).

Див. ще **КАМЕНИЄ.**

КАМЕНИЄ, КАМЕНІЄ, КАМЕНЇЄ, КАМѢНІЄ, КАМѢНЇЄ *с.* (*цсл.* камєниє) **1.** Те саме, що **каменє** у 1 знач.: зєм'ла са пот'рас'ла и камєніє са распадовало и гробовє са ω(т)ворили (1556-1561 *ПЄ* 120 зв.); зáт'мило(с) слнцє... и камєніє пáдалоса (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 29); ocris, гора, камєніє (1642 *ЛС* 288); ω(т) распáтіа настȣпáєтъ слáва Хва, ώныи чȣда затмéна слнца,... распадéніє Кáмєнїа, и ωтворéніє гробώвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 91 зв.); *У порівн.:* Тая бовѣмъ, яко глубокость морская, геретыковъ пожерла, которые, яко каменіе, пошли въ самое дно пекелное, устати и погинути мусѣли (бл. 1626 *Кир. Н.* 26);

перен. (про твердість, незламність) каміння: правдúвє єстъ дáръ Бжїй при на(с), абόвѣм' єслú бысмω нє были самωвлáстныи,... тогдá бысмо бы́ли абω Кáмєнїємъ, илú Жєлѣзомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.).

2. Те саме, що **каменє** у 2 знач.: Робот'ници пакь поимав'ши слоугы єго. иного з'били. а иного забили. а иного камєниє(м) побили (1556-1561 *ПЄ* 92 зв.); єслú и(х) стинáютъ, має(м) іωáн'на крстла, єслú кáмєнїє(м) побивáю(т), мáємо прѣвом(ч)нка стéфана (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 224); И узяли каменіє, що бы метали на него (XVI ст. *НЄ* 45); А ώни éдни(х) помо(р)довáли, а дрȣгы(х) кáмєнїємь позабивали (XVI ст. *УЄ* № 29519, 104); є(ст) тáкожъ гόра, гéкла,... вы́мѣтȣє и(з) сєбє камéнїє, лȣпанои скáлы поспόлȣ съ огнéмь (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 29); а на остатокъ каменіемъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836); слώвамъ ихъ нє вѣрили, алє єщє и кáмєнїємъ побúша и́хъ (Чернігів, 1646 *Перло* 151).

3. Те саме, що **каменє** у 3 знач.: называє(т) и(х) злы(м) и нєоурожєнымь полємь і камєнїємь на которо(м) са нѣколи нѣчого доброго нє оуроди(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 206).

4. Те саме, що **каменє** у 4 знач.: гражáнє льво(в)скиє... црко(в) Бра(т)скȣю...

вы(ш)шє фꙋдамє(н)товъ камєниємъ тєсаны(м) трєтюю ча(ст)... змꙋровали, нє маючи на то жа(д)ныхъ доходовъ (1592 *ЛСБ* 218); домы для цє(р)ковны(х) и школны(х) наꙋ(к) хотѧчи нє толко камєниє(м) и жєлѣзо(м)... та(к) ты(м) барзѣи наꙋками... збудовати (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(1));

перен. фундамент, основа: рєкль ємоу єдинь зь оучєнико(в) єго. оучитєлю, каковоє камєніє и каковоє // боудованѧ (1556-1561 *ПЄ* 179-179 зв.); стѣны, ка́мєніє, са́мыє єлємє́нта движꙋтсѧ (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.); **камєніє живоє** — божі слуги, віруючі: И напро(д) мѣсто то́є ст҃оє залѡжи́ли, А сами сѧ за фꙋнда́мєнта єгѡ положи́ли... якѡ ка́мєніє живо́є многоцѣнноє, // А нє зла́то єгѡ бꙋдова́лѡ тлѣнноє (Чернігів, 1646 *Перло* 48 зв.-49).

5. Те саме, що **камєнє** у 6 знач.: Крестъ сребреный позлотистый с камениемъ и с перлами добре справеный (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 6); дрє́ва насади́ на нєй различ́ныи, плодоно́сныи: и вєсє́лыми гаа́мї и высо́ками гѡра́ми, и ка́мєнїємъ, мнѡ́гоцѣн҄ны(м) и кроу́шъцами зла́тими, и срє̑бръными оукраси́въ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.); **камѣніє дорогоє, дорогоє Камѣніє** — дорогоцінне каміння: слѡва Па́н҄скїѣ, слѡва сꙋ(т) чи́стыѣ, пожада́ншыѣ на(д) зло́то и на(д) ка́мѣніє дорого́є мно́гоє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 336); И до бꙋдова́нѧ старозако́нногѡ прибы(т)кꙋ, нє то́л҄кѡ Срє́бро, Зла́то, дорого́є Камѣнїє,... а́лє и Шє́рсть Ко́зюю, и ско́ры чєрво́ныѣ бара́нїѣ,... ѡфѣрова́ти каза́л҄: а́бы снать бога́тыѣ нє хє́лпилисѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.).

КАМЕНИСТИЙ *див.* **КАМЕНИСТЫЙ.**

КАМЕНИСТЫЙ, КАМЕНИСТИЙ, КАМЕНІСТИ *прикм.* Кам'янистий: Єстъ бовѣ(м) ис҄сопъ зѣлѧ я́коєсь нєвєли́коє,... на скала(х) за(с) и мѣсца(х) камєни́сты(х) ростє(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174 зв.); А я́къ зємлѧ бꙋдꙋчи ѡдна́кою, и́н҄шаѧ є́ст҄ камєни́стою, а и́ншаѧ тлꙋстою... та́къ ро́зныи сꙋть ср(д)и и зда́ньѧ лю(д)скїи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 232); камєні(с)ти calculosus (I пол. XVII ст. Сем. 41); scrupeus, камєни(с)ти(й) (1642 *ЛС* 365).

КАМЕНИЦА, КАМЕНИЦЯ, КАМЯНИЦЯ *ж.* **1.** *(кам'яна будівля, мурований будинок)* кам'яниця: особливую справу и владание половицы монастыря Зѣменскаго и каменицу Виленскую маетъ вжо помененый сынъ мой,... по воли своей вживати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30); а то стороны каменици в которꙋ(и) голꙋбь мєшкаєть (Кам'янець, 1577 *ЛСБ* 1201); Сходилися духовенства и рыцерства послы и панове засесть и духовенства до господы... воеводы киевского, до каменицы пана Раского (Берестя, 1596 *МИВР* 66); напєрєдъ тоє за вєликій выстꙋпокъ и причинꙋ до наганы кладєтъ, жє нє в҄ цр҃кви албо в҄ костєлѣ синѡдъ єѧ ѡтправовалъ, алє в҄ камєницы (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 83 зв.); ѳєдо(р) драбикъ ставши на ри(н)кꙋ прє(д) камяницєю Нєпрє(ц)кого блюзни(л) словы нєꙋчтивыми на ст҃ыє иконы (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.); минали мармꙋро́выи свѣтлыи камєни́цѣ, бо вы́шнихъ шꙋка́ли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 300); слугу его милости отца Пузины, владыки Луцъкого,... // ...в замку околном Луцком пред мостом кгродовым взявши, до каменици его милости пана старосты..., привели (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 688-689); з особъна речей немало в каменицы в замку околном луцком небожчика пана Войцеха Станишевъского,... позабирали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 427).

2. Топонімічна вл. н.: Которы(и) то ѡгоро(д) лєжи(т)... ко(н)цє(м) такъ ѡди(н) яко

и дрꙋги(и) до рєки Камєници (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 14); Признаваемъ то, ижъ есмо продали синожат свою власную,... противку Каменицы Конопови Мазнюченкови,... за суму певную копъ сорокъ личбы литовскои (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19).

КАМЕНИЦЯ *див.* **КАМЕНИЦА.**

КАМЕНИЧКА, КАМЕНИЧЪКА *ж. (мала кам'яниця)* кам'яничка: П. Яни(и) Афє(н)дикови(ч) вєдлꙋгъ постановєня з бра(т)ство(м) кождорочнє платити чы(н)шъ ѡ(д) камєничъки ѡ(д)далъ тєра(з)... золоты(х) м҃ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 39); панъ янъ афєндыкови(ч)... повинє(н) бывшы чиншъ платити ѡ(т) мєшканє в камєни(ч)цѣ своє(и) (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 73).

КАМЕНИЧНЫЙ *прикм. (виготовлений із каменю)* кам'яничний, кам'яний: Адамъ балверъ за наемъ светлицы дому каменичного есче виненъ копъ десетъ литовскихъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 509).

КАМЕНИЧЪКА *див.* **КАМЕНИЧКА.**

КАМЕНІЄ *див.* **КАМЕНИЄ.**

КАМЕНІСТИ *див.* **КАМЕНИСТЫЙ.**

КАМЕНЇЄ *див.* **КАМЕНИЄ.**

КАМЕННИКЪ *ч. (робітник, що видобуває та обтісує каміння)* каменяр: lapidarius, камє(н)ничи(й), камє(н)никъ (1642 *ЛС* 250); постановилъ з нихъ камєнники на ламаніи и тєсаньє абы былъ бꙋдованый домъ б҃жїй (серед. XVII ст. *Хрон.* 283 зв.).

Див. ще **КАМЕННИЧИЙ.**

КАМЕННИЧИЙ *прикм. у знач. ім., ч.* Те саме, що **каменникъ**: lapidarius, камє(н)ничи(й), камє(н)никъ (1642 *ЛС* 250).

КАМЕННЇЙ *див.* **КАМЕННЫЙ.**

КАМЕННОСѢЧЕЦЪ *ч.* Каменяр: lapidarius, камє(н)ничи(й), камє(н)никъ камє(н)носѣчєцъ (1642 *ЛС* 250).

КАМЕННЫЙ, КАМЕННЇЙ, КАМЕНЪНЫЙ, КАМЕНЫЙ, КАМѢННЫЙ *прикм.* **1.** *(який складається або утворений із каменю)* кам'яний: воробьєво сѣмѧ... та трава растє(т) по камєнымь мѣсто(м) (XVI ст. *Травн.* 156); нє задє́ржатъ єго нѣ стѣны моу́ро(в) ка́мєнныхъ: нѣ двє́рѣ жєлѣзныи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2); Вртъте́пъ: Пєче́ра, роспа́лина, ро(з)сѣлина зе́мнаа, а(л)бо ка́мє(н)наа (1627 *ЛБ* 15); взѧ́вши ѡ(т) нє́гѡ пѣнѧ́зи... дали рємєсникѡмъ и мꙋрарѡмъ, абы накꙋпили камє́ньѧ з камє́нныхъ горъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 349); тог(д)а мнѡ́гїи ца́рїє зе́мнїи, слꙋги анти́христови, начнꙋтъ... в҆ пєще́ри ка́мєннїи кри́тисѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 142); **каменноє метаниє** *див.* **МЕТАНИЄ.**

2. *(зроблений із каменю)* камінний, кам'яний: которы(и) крыжъ камєны(и) громъ на полы роскололъ алє самъ ꙋвєсь цєлъ (1546 *ОГ* 84); Камєнъныхъ кꙋль сто бє(з) ѡ(д)ноє (1552 *ОКЗ* 36); всихъ кꙋль до нєго камє(н)ныхъ є҃ (1552 *ОЛЗ* 159); образъ камє(н)ны(и) сєрєбро(м) ѡправны(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); надання шєсти чєловѣковъ... // ...на монастырь Почаєвскїй церковь каменнꙋю заложєня Успєнія святоє пречистоє... сознала (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 41-42); иныи людє... жєбы сѧ нє кланѧли... бо(л)вано(м) золоты(м)... и камєны(м) и дєрєвєны(м) (XVI ст. *КАЗ* 621); котрыи слова были написаны... на двохъ таблахъ каменныхъ извє(р)хъ полонины Синайское (XVI ст. *НЄ* 164); Га́дєръ: Мꙋръ, пло́т҆ камє(н)ны(и), а(б) пло́тъ (1627 *ЛБ* 197); тѣло ст҃ыхъ бꙋдє и прꙋдкостю подо́бно Агглови: бєз҆ жа́дной забо́рони, // про́йдє всѧ́коє тѣло матєрѣѧ́лноє, и мꙋры ка́мєнныи, и вра́та жєлѣзныи (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.-166).

3. *Перен.* Стійкий, міцний, твердий: х҃с свою єдинꙋ анє пєтровꙋ ц҃рковъ дрꙋгꙋю ѡбєца(л), на твєрдо(м) и камєнно(м) вы(з)наню збꙋдовати (Вільна, 1596 *З. Каз.* 32); Подобáєтъ жє вѣдати и сє, кто сꙋтъ... прєврóтныи дѣти єрєтíчєскіи, котóріи сíлꙋютъ сѧ́ зопсовáти... вѣроу кáмєннꙋю твéръдꙋю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв. ненум.); И на вызнáню Камєннои вѣры єгѡ, С҃нꙋ Б҃жїй Ц҃ркѡвъ свою по всѣ вѣки бꙋдꙋєшъ, Такóвꙋю влáсть якѡ Б҃гъ мáєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 72);

перен. бездушний, безсердечний. ◊ **каменная душа** *див.* **ДУША; каменноє (камѣнноє) сердце** *див.* **СЕРДЦЕ; каменная хороба** *див.* **ХОРОБА.**

КАМЕНОВАТИ *дієсл. недок.* (кого) *(убивати камінням)* каменувати: ꙋчи́тєлю нєдавно тѧ́ жи́довє хотѣли́ камєновати́ а ты та(м) хощєшь ити (поч. XVII ст. *УЄ* № 251, 1); Х҃с з высóкости Стєфáна короноꙋ́єтъ, Котрóго тó нáрѡ(д) Жидѡ́вскїй камєноꙋ́є(т) (Львів, 1616 *Бер. В.* 84).

КАМЕНОСЕРДЕЧНЫЙ *прикм.* Бездушний, безсердечний: прикладомъ невѣрныхъ жидовъ въ Лвовѣ, невѣрный и каменосердечный твердошииный народ, будучи отверъженыи от лица Божіа, ратунок своим отвсюду подали (Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 528).

КАМЕНОТВОРЕЦЪ *ч.* Той, хто перетворює у камінь: saxificus, камєнотворє(ц) (1642 *ЛС* 362).

КАМЕНЧАНЫ *мн.* *(жителі м. Кам'янця)* кам'янчани: єго м҃л(ст),... // мыто якоє(с) новоє нє(з)вы(к)лоє... ѡ(т)... купцовъ з розны(х) мѣстъ коро(н)ны(х), и(з) шотовъ, с камє(н)ча(н), с купцовъ зъ Яс,.. бра(л) (Володимир, 1608 *ТУ* 245-246).

КАМЕНЧИКЪ *ч.* Камінчик: Якъ бы хто, ки́нꙋвши малы́й кáмєнꙿчи(к) на мꙋръ, мáло бы оушкóдилꙿ, и порꙋши(л): и стрєлѧ́ючи на ч҃лвки вꙿ карацéнꙋ оубрáногѡ жєлѣзꙋ и тѣлꙋ нє шкóдитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 182); Д҃вдъ сꙿ Прóцы трємá кáмєнчиками побѣди́лъ Голїáда (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 4 зв. ненум.).

КАМЕНЪНЫЙ *див.* **КАМЕННЫЙ.**

КАМЕНЪЦА *ж.* (*лат.* caminus) піч; горно. ◊ **каменъца огненая** — пекло: прійдутъ ангелы, и выдлучатъ злыи выдъ посередъ праведныхъ, и увергутъ ихъ у каменъцу огненую: тамъ будетъ плакати и скрегетати зубы (XVI ст. *НЄ* 93).

КАМЕНЫЙ *див.* **КАМЕННЫЙ.**

КАМЕНЬ, КАМѢНЬ *ч.* **1.** *(тверда гірська порода як суцільна маса)* камінь, скала: кто оупадє на тъи камєнь розобъє(т)сѧ. а на кого жь ѡнь оупадє, зотрє(т) єго (1556-1561 *ПЄ* 93 зв.); óгнь котóрїй сѧ изъ трасéнїа зємлѣ кáмєнє(м) оускрéшєтсѧ и роздꙋєтъ и(з) тои причи́ны гóра... бꙋдє(т) горѣти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 28); а кто пáдє(т) на кáмєни то то(т) съкрꙋши(т)сѧ (1645 *УЄ* № 32, 125); Камєнь lapis (*Уж.* 1645, 26 зв.);

(скала, гора) камінь: нє боудєть горъ, ни холма, ни камени (1489 *Чет.* 375); моисєи ослади(л) ты(м)жє посоухо(м) воды моръскыѧ и ѡ(т) соухого камєнѧ воды вєликыѧ источи(л) и жадаючи єи наро(д)... напои(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 25); Пото(м) на пꙋщи óнаѧ Мáнна, и водá чꙋдóвнаѧ зꙿ кáмєнѧ и хлѣбы ѡныи поклáданыи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 204); Тог(д)а мо(и)сєи... ма(х)нꙋль двакро(т), и оудариль палицєю ѡ камє(н). Тогда потєкла вꙋда (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 14); Тóй жє, и зꙿ кáмєнє дéрєвомꙿ ди́внє вóдꙋ вы́вєлъ, а прáгнꙋчї́й нáродꙿ напоѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 117); *Образно:* Хтокóлвѣкъ... зꙿ тогѡ кáмєнѧ пъéтъ, прагнéнѧ нá вѣки мѣти нє бꙋдєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 118).

2. *(шматок, кусок, брила каменю)* камінь: А єщє... ближє(и) кȣ замъкȣ только чєрє(з) ровъ гдє камє(н)ємъ з рȣки можєть чл҃вкъ докинȣти учинєнъ єстъ валъ (1552 *ОКан. З.* 22); панъ... Нємєричъ росказати рачи(л) сыну своєму..., єщє... похва(л)ки на мєнє чинилъ, хотєчи мєнє заби(т), або з камєнє(м) у воду впусти(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 123); ѡ(т) той тó горы́ ка́мєнъ ѡдор'ва(л)сѧ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 335 зв.); а самого протестанъта до рукъ достати не могучи, теды за нимъ, ажъ до костела самого..., на цментар киями и каменями и, чымъ могли, кидали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309); *У порівн.:* то(т) жє исаіа повидѣль ѡслєпиль ѡчи ихь и ср(д)ца и(х) // яко камєнь затвєрдиль (1556-1561 *ПЄ* 404 зв.-405); обачено было тѣло надутое, якъ мѣхъ, твердое, якъ камень (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 470); покрі́ю тѧ якѡ ка́мєнємъ, твє(р)дою вѣрою (Чернігів, 1646 *Перло* 97 зв.); *Образно:* Онъ Самъ яко почалъ, такъ и до конъца в. м. стеречи будетъ, абысь не образилъ о тотъ камень не только сумненья своего, але и ноги своее (Вільна, 1599 *Ант.* 611); а грѣшныци... в сȣнцѣ, свои сѡвѣсти понєсȣтъ, три ка́мєнѣ тѧ́жки(х), бо́лѣзнь, жа́лость, ро́спачъ (Чернігів, 1646 *Перло* 120); **не оставити камень на камени, каменя на камени не зостати** — не зоставити каменя на камені: а прі́йдє(т) а(н)ті́хри(ст) тогды, гды в жидо(в)ско(и) ц҇ркви ка́мє(н) на камє́ни нє зоста́нє(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 68 зв.); заправ'ды повѣдаю ва(м) нє боудєть ѡставлєнь камєнь на камєни, который бы нє быль роз'бить (1556-1561 *ПЄ* 100 зв.); **трафити яко коса на камень** — *(зіткнутися)* натрапити як коса на камінь: А што доводитъ докторомъ Краковъскимъ Лятосомъ, который ганитъ каленъдаръ новый..., и старого тежъ не хвалитъ, ино и тотъ // трафитъ на своего, яко коса на камень (Вільна, 1599 *Ант.* 771-773);

перен. (тягар на сумлінні; гріх) камінь: хи́трый ша́та(н), кгды на́шє злы́ми оучи(н)ками ѡбтажи(т) сȣмнѣ(н)є,... тогды ѡ́нъ оу́мысл' ѡ(т)чаа́ні́ѧ на(д) ѡ́лово тѧ(ж)шіи на на(с) в'кладаєт', і єсли єго пріймємо, конє(ч)нє бываємо потѧ́гнєни на до(л) ѡ(т) того тѧжа́рȣ... як'жє тєды ѡсто́ѧтисѧ ю(ж) мо́жє(т) оуто́пльоючи (!) нєн'дз'нȣю свою дш҇ȣ, и ю(ж) то(т) ка́мѣнь носи́ти моу́си(т) за́вжды (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); Кгды мно́зство мои(х) грѣхѡ(в) тѧжки(х) прєклада́ю, Ѡка́ѧнным' сєбє быть... зна́ю: Закамєнѣлость мою ра(ч) са́мъ зєпсова́ти, Мо́цно(ст) ка́мєні́й мои(х) тѧжки(х) зґрȣхота́ти (Львів, 1631 *Волк.* 8); **тѧжкі́й камень на сръдце (своє) наложити** — взяти на (свою) душу тяжкий гріх: На́ро(д) І́ильскі́й, сы́нъ о́нъ пєрворожде́нный,... Тѧжкі́й ка́мєнь на срѣ́дцє своє наложи́вши, Мє́рзкою нєвдѧ́чностю о́чи заслѣпи́вши. На(д) вла́сны(м)... ѡ(т)цєм' стра́шнєсѧ збы(т)кȣє(т). І҃са нєви́нного, нєвиннє мордȣєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.);

перен. сердечний біль, мука, тяжкі переживання. ◊ **вложити камень (тяжкі́й) жалю** (на кого) — покласти камінь на серце (кому): ѡто ло́вцѣ полови́ли ва(с) я́ко шпа́ко(в) да́рмо, и оумори́ли в' пото́цѣ жи́во(т) мо(и), и вложи́ли на мє́нє ка́мє(н) ты(ж)кі́й жа́лю (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228).

3. Кам'янистий ґрунт: дроугоє пало на камєни, г'дє нє мѣло зємлѣ многы(и) и гнє(т) усхло (1556-1561 *ПЄ* 139); Вышо(л) то́и кото́рыи сѣє(т). Сѣѧти насѣнѧ своє. Гды

сѣѧ(л) ово… // падє на камени… и зосхло (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102 зв.-103); *Образно:* Хто таковогo исповедания и веры не маетъ, не на // каменю, але на песку и на сене будуетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 607-609); А чємꙋжъ сѧ нє боишъ; бо(с) єстъ фундова́ный На ка́мєни, нє пѣскꙋ: ѡ(т) Б҃а прєзраный (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

4. *(будівельний матеріал)* камінь: сто каменє(и) зложено по(д) замокъ… а єщє двє частє(и) єго нє(з)вожено по гора(м) ѡтъ тꙋль гдє єго тєсано (1552 *ОКр. З.* 147 зв.); помо(ч)ники г҃ прятали камє(н) за дє(н) двомъ гр(ш) и҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 66); тєсали мꙋлѧ(р)чики камѣ(н) и та(к) ѡгꙋло(м) заплатилє(м) ѡны(м) fr. 27 и 11 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 7 зв.); Камєнь, в҄ оуглѣ бꙋдова́нѧ поло́жєный, зрꙋбы двохъ стѣнъ дєржи́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 491); И мѣли цѣглы мѣсто ка́мєнѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.);

перен. (основа, опора, фундамент, підвалина чого-небудь) камінь: цр҃ь мыслью своєю врадовалъсѧ… доумаєть што(ж) на твєрдѣмъ камени вѣры ст҃оє стоить (1489 *Чет.* 55); са́мъ то(л)ко на(д) всѣми, и пєрє(д) всѣми, всего свѣта головóю,… ка́мєнє(м) вѣры фу(н)дамє(н)то(м) цр҃ковнымъ …зва́тисѧ смѣєтъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); цє(р)ковъ х(с҃)ва на камени х(с҃)є и на ѡсновании апосто(л)стє(м) крепко стояла (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); твоѧ́ ма́тка подъ вѣнє́цъ съ ка́мєнѧ плєтє́ный пєрвомч҃ника стєфа́на оуроди́ла! (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.); Теплѣйший во вѣри правый исповѣдник, камень вѣры и святый миру проповѣдник (к. XVI ст. *Укр. п.* 82); ты естесь Петръ, а я на семъ камени збудую церковъ мою, которое врата адовы не звитяжатъ (1603 *Пит.* 21); Ты єси Петръ, то єсть камєн вѣры (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); кождый вѣрный чловѣкъ розумѣнъ быти маетъ; и на кождомъ таковомъ, якъ на камени, Церковъ… Христосъ будовати обѣцуетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 340); єсли́ж то мѣсто нє с ка́мєни и нє тєлє́сноє, алє дх҃овноє тогда правди́вє то ѡнаѧ цр҃кѡвъ пєрвоvoро(д)наѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.);

камень живый — божий слуга, віруючий: А поневажъ церковъ естъ згромажене якобы каменій живыхъ, маеть просто и той камень, который естъ фундаментомъ, быти тежъ чловѣкъ которій, а не якая цнота (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); ◇ **камень краєугольный** — наріжний камінь: И овшемъ с того ся тѣшъ, иж наша церковъ єст уфундована и основана на Христѣ, камени краєугольном (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55).

5. *(коштовний мінерал)* камінь: Образ великаго Спаса сребромъ оправеный позлотистый, каменей на немъ петнадцать (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); в тыи часы прибы(л) до цє(р)квє ѡбразъ ст҃ои прч(с)тои срѣбро(м) ѡправлєны(и) ис камє(н)ми (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); по(з)ваны(и) побра(л)… ро(з)но(г) начи(н)я домово(г) всє(г) камєнь (?)… ко(ж)ды(и) камє(н) коштова(л) по сєми золоты(х) по(л)ски(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); ка́мєни, пє́рл҄ы, на мє́ст҄цахъ прирожóныхъ гдє́сє рóдѧть… тыє рє́чы та́м҄ ихъ знашóв҄шы // хто, привлаща́ти мóжєть собѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 104-105); И возмє́шъ два ка́мєни змара́гда, и вы́рїєшъ на ни́хъ имєна сынóвъ Ізраи́лєвыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105); **аметистовъ камень** — аметист: то(т) амєти́стовъ ка́мєнь… дражаишї єсть всѣ(х) камєнєи, которыє цвѣтомъ сꙋть баграни

(XVI ст. *Травн.* 490); **камень асписовый** — яшма: а то(т)... бы(л) подобє(н) камєню асписовому (XVI ст. *КАЗ* 605); **камень бурштыновый** — бурштин: хс єстъ ка́мєнь... алє ка́мєнь бȣршты́новы(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207); **камень дїаментовый** — діамант: те́ды ѡ(т)чє влады́ка тоую своѥ́ архи синаго́гоу згоды нє на та́блица(х) ср(д)цъ плотаны(х), кото́раа бы мо́цнѣй... на камєни дїамє(н)тово(м)... вʼ ср(д)ц(а) вѣрны(х) въпойласа (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214); **камень дорогий, дорогий камень** — дорогоцінний, коштовний камінь: у... Щуровы роты козакъ умеръ Митенко, а после того козака на мене... пришлы отумерлые речи: ...семнадцать камней дорогихъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/I, 1); зна́лʼ те́жъ... зʼ нєгѡ ланцȣхъ вєли́кїй золоты́й пе́рлами и ка́мєньми дороги́ми (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Вʼ то́йжє та́мъ сторонѣ было мѣсто на высо́кой горѣ зʼ дорого́гѡ ка́мєна кро́мъ ва́пна збȣдова́но (серед. XVII ст. *Хрон.* 457); **достойный камень** — мармур: мармо(р) по латы(н)ски, а по рȣ(с)ски мрамо(р)... то(л)кȣєтса достоиныи камє(н) (XVI ст. *Травн.* 522); **камень многоцѣнный** — дорогоцінний, коштовний камінь: Вʼ ср(д)цє и дшȣ твою́ розоу́мнȣю, я́ко в нѣа́кȣю ска(р)бницȣ // поклада́ю и съкрива́ю... нє ка́мєнїй мнѡ́гоцѣнʼныхъ и зла́та.., ле́чъ тає́мницы вѣры стои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2 зв. ненум.-3 ненум.); **мѣсячний камень** — *(різновид гіпсу рожевого, жовтого або білого кольору, який використовують для виготовлення художньо-побутових виробів)* селеніт: selonites, мѣся(ч)ни(й) камє(н) (1642 *ЛС* 367); **камень рубиновый** — рубін: Панъ Юрє(и) Макаровичъ... // ...пограби(л)... пє(р)стєнъ с камєнємъ рȣбиновымъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 23 зв.-24 зв.); **камѣнь самфировый** — сапфір: члкъ доро(ж)шїй боу́дє на(д) камѣнь самʼфи́ровый (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); **камень сардїонскїй** — сердолік: мо́вь снѡмъ Ізрайлєвымъ, а́бы мнѣ взя́ли... ка́мєна // сардїѡ́нскїа... на ѡздобле́ньє єфȣ́да и подє́ра (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.-102); **камень шафыровый** — сапфір: И встȣпи́лъ Мѡисє́й, и Аарѡ́нъ ...и оузрѣли мѣстцє гдѣ стоя́лъ г(с)дь бгъ Ізра́илєвъ; а подʼ нога́ми єгѡ я́кѡ робо́та ка́мєна шафы́ровогѡ, а я́кѡ нбо коли подо́бнѡ єсть (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.).

6. *(одиниця ваги твердих і сипких тіл)* камінь: И тє(ж) гостємъ доброво(л)но бы ...єздити до того Єго мѣстє(ч)ка на има дєлє(в)коля и торговати в камє(н)... по(д)лє вилє(н)скоє ваги (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. № 50); тамъ жє... шкоды и грабєжы... бє(з)пра(в)но починєныє то єсть взя(т)о... // ...порохȣ по(л)бочокъ за двана(д)цать копъ грошє(и) и салє(т)ри камє(н) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23-23 зв.); то́ салѣтры ȣ вазѣ лво́вско(и)... ѡ(т)ва́жєнѡ 593 ка́мєнѣ и фу(нт) 9 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 2); переховали... восъку пят каменей (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 160).

7. *(надмогильна плита)* камінь: иѡсифь ...привалиль камє(н) вєликии къ двєра(м) гробовы(м) и ѡ(т)ишоль прочь (1556-1561 *ПЄ* 121); пни лȣкїановая... взявши грѡбовєцъ камє(н) цє(р)ковны(и) на гробъ мужа своєго положи(т) (Львів, 1628 *ЛСБ* 1049, 7 зв.); Ты прєсла́вный вʼ чȣдєсє́хъ... Гаврїи́лє, Ка́мєнь ве́лїй ѡ(т) Гро́ба Хва ѡ(т)вали́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 43).

8. Камінна плита або таблиця з висіченим на ній написом: и щобы на ни(х) тоє пи(с)мо положено было которoє дали є(с)мо ва(м) на камєни выби(ти) во имя нашє (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); я́къ бъ заборони(л) жєлѣзȣ нє ты́катиса ѡлтарєвого ка́мѣна,

та́къ и члѡ́нко(в) ты(х) ст҃ыхъ дѣвы прєбл(с)вєннои (поч. XVII ст. *Проп. р.* 275 зв.); и што пе́рвѣє са́м' Б҃ъ на Горѣ Сіна́иско(и) на ка́мєни твє́рдомъ За́конъ... // якóбы вы́дрȣковал',то тєпе́ръ на мате́рїи твє́рдой пи́смa спра́вивши дрȣкȣютъ кни́ги мнóгїи (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 29); И бȣдȣтъ мѣли имєна сн҃óвъ Ізра́илєвыхъ .в҃і. имєнъ бȣдȣтъ вырѣзаны, кóждый ка́мєнь, имєни ка́ждогѡ, вóдлȣ(г) в҃і поколѣнѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

9. *(верхнє або нижнє кам'яне коло у жорнах у млині)* камінь: Лѣпшє бы ємоу было абы камєнь жор'новый оуваза(н) быль на шїю єго и оувръжє(н) бы быль въ морє ниж'ли бы мѣль привєсти на соблаз'ноу єдиного и с тыхь малы(х) (1556-1561 *ПЄ* 295); лѣпшєй было бы ємо́у а́бы был завѣшон камєн мьлынный на шїю єго, и въвєржєн въ морє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 61); и по(д)нє(с) нѣкоторы(и) а(н)гє(л) мо(ц)ны(и) камє(н) якобы млиновы(и) вєлики(и) и вкину(л) ȣ морє (XVI ст. *КАЗ* 649); а на(д)то і ка́мє(н) жо(р)новыи повѣсилєсь на своє́й шїи (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); в' то(т) ча(с) роска́за́л' в'вєрєчи на мо́рє ка́мє(н) мли(н)скїи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Жрьновъ: Жо́рна, або млынны(и) ка́мєнь,... ка́мѣнь вє́рхнїй млыно́вый (1627 *ЛБ* 37); *Образно:* Нє бȣдєшъ бра́лъ в заста́вѣ з' испо́днє(го) и вє́рхнаго ка́мєна млы́нского, то є́сть начи́ньє жи́вности єгѡ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 157).

10. *(хворобливе утворення в нирках, печінці, сечовому міхурі)* камінь: та трава смѣшєна с травою єлєнѧ языка в винѣ или со инымь питьє(м)... выгони(т) камє(н) ис почєкъ и ис пȣзыра (XVI ст. *Травн.* 131 зв.); при то́м жє и Ка́мєна хоро́бȣ Мона́ха Мака́ріа оулѣчила (Київ, 1631 *Син. Тр.* 816).

11. Топонімічна вл. н.: А мѣстцє зъєхатис намъ для вчинєна ѡной справєдливости на границы Камєнской и Воєгоской... под Камєнєм (Берестя, 1544 *AS* IV, 407); менованые... поводове, яко люде... о поживлене собе стараючи се, в месте Каменю.., рубъковъ и полотенъ простое роботы накупивши,... до места Володимера пехотою пришли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465);

у складі мікротопонімів: **камѣнь сутичин, голый камень, Острый Камень**: вгорȣ в лѣсъ на слȣдвȣ або на камѣнь сȣтичи(н) ȣрочищє(м) названы (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); вєли кн҃зи збаражъскиє... ѡ(т) михновы пасєки... до врочыща голого камєня (1546 *ОГ* 88); поминувъши Ѡ(ст)ры(и) Камє(н)... для вывєдє(н)я и(н)квизиции и ѡбъєжа(н)я ду(к)товъ... в справє якобы ѡ кгва(л)то(в)ноє посѧ(г)нє(н)є сєла Валувъки... па(н) по(д)коморы(и) и судъ зємъски(и),... єхали (Житомирщина, 1639 *ККПС* 192).

КАМЕНЬЄ *див.* **КАМЕНЄ.**

КАМЕНЬѦ *див.* **КАМЕНЄ.**

КАМЕНѢТИ *дієсл. недок.* Кам'яніти: ѡли́вноє дрєво и иныє квитноучїє дрє́ва, скóро и в' чръвоноє мóрє вкидаютсѧ камєнѣю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174).

КАМИКЪ *див.* **КАМЫКЪ.**

КАМИЛАВКА *ж.* (*цсл.* камилавка, *сгр.* καμηλαῦκα) *(головний убір православних священиків)* камилавка: а ѡ нєкрасотѣ по́аса, тȣю(ж) си́лȣ має(т) што и камила(в)ка (п. 1596 *Виш. Кн.* 234).

КАМКА, КАМЪКА *ж.* (*тат.* kamka, *тур.* kemha) **1.** *(старовинна іранська шовкова тканина з кольоровими візерунками)* камка́: кн҃гиня ма(р)я... ȣ мєнє заставила... // ...ка(м)ки бєлоє пищатоє (Ковель, 1578

ЖКК I, 118-119); **камка александрыйская** — *(камка, виготовлена в Александрії)* александрійська камка: Ѡтъ корована кгды зъ ѡрды идєть старостє камка алєкса(н)дры(и)ская на золотє, литра шолку, тижъмы (1552 *ОЧерк. З.* 8 зв.).

2. *(головний жіночий убір)* ка́мка: Шесть камокъ на золоте, на трехъ кресты перловые (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 9); Камъка на золоте с крестомъ перловымъ (Там же).

КАМЛЕТЪ *ч.* (*стп.* kamlot, *фр.* camelot) *(назва тонкої вовняної тканини)* камлот: камлету червоного локътей осмь — по грш. чотырдесят (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 68).

Див. ще **ГАМЛѢТЪ.**

КАМОНАРЪ *ч.* (*рум.* camionár) візник, візій: послали єсмо до ва(с) наши(х) вѣрны(х) попа тодора а тодора дора(к)сина камонара и в҃ калȣгари (Ясси, 1565 *ЛСБ* 41).

КАМРАЦІЯ *ж.* (*стп.* kamracja) това́риство: ва(с) слȣшнє г҃ь б҃ь прєда(л) во́ тако́выи чоу(ж)лѡ(ж)ства и камра́цїи, и нє́чистоты (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 95).

КАМФОРА, КАМѲОРА, КОМѲОРА *ж.* (*нім.* Kampfer, *лат.* camphora, *іт.* canfora) **1.** *(смола)* камфора: врачєвє г҃лють что камѳора є(ст) нѣкаѧ смола тєкȣщаѧ и(з)... дрєва (XVI ст. *Травн.* 139); caph[u]ra, дрєво и(н)ди(й)скоє, вєликоє, ко(м)ѳора, живица (1642 *ЛС* 111).

2. *(назва рослини Hupersia selago L.)* баранець звичайний, *діал.* камфора-зіллє: selago, камфора трава (1642 *ЛС* 367).

КАМХОВЫЙ *прикм.* (*стп.* kamchowy) *(виготовлений із камки)* камковий: є(д)ны ризы пьстры(и) ка(м)ховыи (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); поруче двоє, едно камховое, а другое мухаирове (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 295); фєло(н) ка(м)ховы(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 54).

Див. ще **КАМЧАСТЫЙ.**

КАМЧАСТЫЙ *прикм.* Те саме, що **камховый**: покровцовъ два: одинъ бархутовый чорный, а другій камчастый бѣлый, золотомъ шитый (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

КАМЪКА *див.* **КАМКА.**

КАМЫКЪ, КАМИКЪ *ч.* (*стп.* kamyk) **1.** Камінчик: enhydros, камикъ (1642 *ЛС* 179).

2. *(коштовний камінь)* камінчик: взяли... ланцушокъ золотый с крижикомъ золотымъ и с камыкомъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242); Гри́вєно(к) двѣ злоти́стихъ ѡ(т) ѡ́бразо(в) с камыками про(с)тыми (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 259); Камыкъ lapillus (*Уж.* 1645, 40).

КАМЫЧОКЪ *ч.* (*стп.* kamyczek) *(дрібна прикраса з коштовного каменя)* камінчик: ȣ п҃на зарȣ(д)ского має(т) бы(ти)... пє(р)сти(н) злоти(и) с камы(ч)ко(м) зєлєно(м) (Львів, 1517 *ЛСБ* 1043, 26); камычокъ lapillus (*Уж.* 1645, 40).

Див. ще **КАМѢШОКЪ.**

КАМѢНЄ *див.* **КАМЕНЄ.**

КАМѢНІЄ *див.* **КАМЕНИЄ.**

КАМѢНЇЄ *див.* **КАМЕНИЄ.**

КАМѢННЫЙ *див.* **КАМЕННЫЙ.**

КАМѢНЪЄ *див.* **КАМЕНЄ.**

КАМѢНЬ *див.* **КАМЕНЬ.**

КАМѢНЬЄ *див.* **КАМЕНЄ.**

КАМѢНѦ *див.* **КАМЕНЄ.**

КАМѢШОКЪ *ч.* Камінчик: На намѣсно(м) ѡ́бразѣ прч(с)тоє ноше́нѧ срѣбрноє злоти́стоє з кришітало(м) вєлики(м) около нєго камѣшко(в) ѕ҃. ро(з)ныхъ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 262).

Див. ще **КАМЫЧОКЪ.**

КАМЯНИЦЯ *див.* **КАМЕНИЦА.**

КАМЯНЫЙ, КАМАННЫЙ *прикм.* Кам'яний: на горѣ Синайскуй на двохъ таблахъ написано камяных мѣзилнымъ перстомъ (XVI ст. *НЄ* 216); зо посадзъки камѧ(н)но(и) с фȣрою по г(р) 10 fr. 10 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 16).

КАМАННЫЙ *див.* **КАМЯНЫЙ.**

КАМѲОРА *див.* **КАМФОРА.**

КАНАВАЦА *ж.* (*стп.* kanawaca) назва шовкової або бавовняної тканини: взяли... шубка канавацы чорное, кунами подшитая, коштовала копъ тридцать (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241).

КАНАВАЦОВЫЙ *прикм.* (*стп.* kanawacowy) виготовлений із канаваци: пограбили... жупанъ канавацовый (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 136); сутанъка канавацовая (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 628); жупанъ ча(р)ны(и) канавацовы(и), которы(и) коштова(л) золоты(х) соро(к) (Володимир, 1605 *ТУ* 239).

КАНАКЪ *ч.* (*тюрк.* kanak) дорогоцінна жіноча прикраса на шию: Панъ Юрє(и) Макаровичъ... пограби(л)... // ...канаковъ два (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4000, 24 зв.-25); которо(и) сȣмы готовоє было до сорокȣ тисєчє(и) золоты(х) по(л)ски(х) при ты(м) всю має(т)но(ст) рȣхомȣю... канаки манєлє пє(р)стє(н)ки (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72).

КАНАЛЪ *ч.* (*стп.* kanal, *нім.* Kanal, *лат.* canalis) канал: Ты́мъ жє спо́собомˢ и ѡгоро́дъ... пло́томъ огоро́жаєтъ и кана́лы длѧ воды́ готȣєтъ, то́жˢ щє́пы са́дитˢ, а присá́ды пріимȣютсѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 164); *Образно:* Завилосѧ... вѡдъ стрȣмєни́стыхˢ, Жро́дло Пѣснїй, зˢ Парна́ссȣ ѡ(т) кана́лѡвъ чи́стыхъ (Київ, 1632 *Євх.* 300).

КАНАНЕЙЧИКЪ *ч.* Ревнитель: Канани(т): Канане́йчи(к), жарли́вы(и), а(б) за́вистный (1627 *ЛБ* 214).

КАНДИДАТЪ *ч.* (*лат.* candidātus) кандидат: кандидато(в) на ста(р)шы(н)ства чотыро(х) ѡписованя(м) бо(л)шо(с)ти крысо(к) показалы(х), зго(д)нє ѡбра(в)шы ȣпросили... абы бє(з) жа(д)нои вымовы тои працы по(д)няли ся (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 62).

КАНДЫБА *ж.* Шкапа, *діал.* кандиба. Особова вл. н., *ч.*: рȣкȣ вла(ст)ную по(д)писа(л)... Станисла(в) Ка(н)дыба писа(р) кгро(д)ски(и) (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 124).

КАНЕВЕЦЪ, КАНЕВЕЦЬ, КАНИВЕЦЪ *ч.* **1.** *(житель м. Канева)* канівець: тамъ ходѧ(т) ѡтчичи канєвъци (1552 *ОКан. З.* 28 зв.); чє(р)касовє канє(в)ци, во(л)гинянє, ѡ(т) во(л)гы рѣки на(з)ваны, ѡ(т) которо(и) з мо(с)квы тȣ(т) сво(и) наро(д) гдє нн҃ѣ мєшкаю(т) ввєли (1582 *Кр. Стр.* 60 зв.).

2. Особова вл. н.: Фєдо(р) Канивєцъ (1649 *РЗВ* 328 зв.); Ра(д)ко Канєвєцъ (Там же, 424 зв.).

КАНЕВЕЦЬ *див.* **КАНЕВЕЦЪ.**

КАНИВЕЦЪ *див.* **КАНЕВЕЦЪ.**

КАНИЧНИКЪ *ч.* Приміщення для качок: nes(s)otrophion, каничникъ (1642 *ЛС* 280).

КАНЇЯ *ж.* Каня: Свѣ(д)чи(т) плѣнѣоушъ ижъ єстъ які́йсь ро́жай ѡрло(в) або ка́нїй, кото́рыє три дн҃и або чты́ри тѣла ню́хаю(т) ни(м) оумира́ю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 257).

Див. ще **КАНЯ.**

КАНОНИЗАЦІА *див.* **КАНОНИЗАЦІЯ.**

КАНОНИЗАЦІЯ, КАНОНИЗАЦІА, КАНОНІЗАЦІЯ *ж.* (*стп.* kanonizacja) *(акт визнання церквою подвижника віри святим)* канонізація: нєхай сѧ в кракове плєбана жидка, мниха бѣлого ѡ(т) ст҃ои тройцы, што по канонизаціи ст҃ого яцка до римȣ єзди(л) сȣмнѣнє(м) єго обовѧзавши спы-

тає(т) што за тоую канонізацію выдавъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172 зв.); канонизація єсть принѧ(т)є за стго в калє(н)да(р) (Там же).

КАНОНИЗОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kanonizować) (кого) *(визнавати святим)* канонізувати: Кто ихъ судилъ, албо штрафовалъ, канонизовалъ, то естъ анаѳематисовал? (бл. 1626 *Кир. Н.* 25).

КАНОНИКЪ, КАНОННИКЪ *ч.* (*стп.* kanonik) *(католицький соборний священик)* канонік: а каноники вжо мають то держати къ церкви Божей, подлугъ заводу и свѣдоцтва и присеги ихъ свѣдковъ (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 52); комисию... владыка сѹди(л)... межи нами с каноники лво(в)скими, ѡ(т)сѹжаючи на(с) ѡ(т) всѣхъ грѹ(н)то(в) наши(х) цє(р)ко(в)ны(х) (Львів, 1596 *ЛСБ* 352, 1); Закóнникъ: Пєрєстєрѣгáючїй прáва,... албо ѹпростовáный, оумѣрковáный, порѧ́дный канóнникъ (1627 *ЛБ* 41); каноникъ и оффиціалъ луцъкий,... сведчылъ и... протестовалъ се противъко робочымъ Филипенятом двом (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 95).

КАНОНИСТЪ *ч.* Знавець церковних канонів: лéчъ на мѧ́со, ѧ́йца и мáсло жа́дны(м) спóсобо(м) Канѡни́стовє нáши нє допѹщá-ютъ ро(з)грѣшéнѧ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 155).

КАНОНИЦКИЙ, КАНОНИЦЪКИЙ *прикм.* Який стосується каноніка: тыи судьи ...передъ нами ѡтказывали тимъ обычаемъ: ижъ они напервей опытывали свѣдковъ каноницкихъ (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 51); Люди бискѹпиє каноницъкиє пробо(с)цкиє... которыє ѡ(д)но мєщаномъ помагають на по(д)воды (1552 *ОЛЗ* 181а зв.).

Див. ще **КАНОНИЧИЙ.**

КАНОНИЦЪКИЙ *див.* **КАНОНИЦКИЙ.**

КАНОНИЧИЙ *прикм.* Який стосується каноніка: Люди каноницъкиє Лєвъко кравєцъ... воєводъка каноничи(и) (1552 *ОЛЗ* 182 зв.).

Див. ще **КАНОНИЦКИЙ.**

КАНОНІЗАЦІЯ *див.* **КАНОНИЗАЦІЯ.**

КАНОННЕ *присл.* (*стп.* kanonnie) згідно з канонами, законно: А ижъ тежъ вѣдаемъ, же за недостаткомъ отъ часу давного... и на порядкомъ збавеныхъ таемницъ, пре (!) отлеглость пастырей зверхнѣйшихъ, которомъ то самымъ што року отновляти канонне и до церквей отсылати належитъ мусело нешто зходити (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 266); а жадною // мѣрою канонне и пристойне епископствовати и священствовати немогучого чловѣка, за жадного епископа,... мѣти не смѣючи и не важичися,... и данины жадное его мил. ...не отдавали (Київ, 1634 *КМПМ* I, дод. 556-557).

КАНОННИКЪ *див.* **КАНОНИКЪ.**

КАННОНЫЙ *прикм.* Який стосується канону: мы теж его не одступуем... и жадного увязанья не поступуемъ, аж бы был судом канонным, од двадцати владыкъ... правне переконаный (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 204); За што онъ на патріарху блюзнилъ..., а патріаршую клятву канонную и синодалную легце поважалъ. Што ему на добре не вышло (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 473); повáжнє влáстїю оурѧ́дѹ нашєгѡ... прикá-зѹєм': по(д) карáн'єм' на нєпослѹшныхъ и дóсыть повúнности своєй нєчúнѧчихъ, канóннымъ (Львів, 1646 *Зобр.* 3).

КАНОНЪ[1] *ч.* (*цсл.* канонъ, *гр.* κανών) **1.** *(правило чи догмат із питань віри або виконання релігійних обрядів)* канон: и каноно(в) соборныхъ писма приводи(л) (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.); Такъжє тє(ж) и пѧ(т)ницѹ нѣци(и) агарѧ́нъски(и) в ка(ж)-дѹю сє(д)мицѹ празнѹю(т), рѹгáючисѧ нєдє-

лѣ воскр(с)нию х(с)ву и всѣмъ г(с)дъскимъ празникомъ и сты(х) ωте́цъ свщнны(м) кано́номъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); канωны стыхъ ω(т)цъ соборовыє яснє то варовали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49); Кано́ны, и сꙋды оу́важа́ю (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 10); я́ко ω то́мъ свѣдчитъ канωнъ и оухва́ла Стго Всєлє́нского шє́стого собо́ра тыми слώвы напи́санаѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 80); єжєли́ в справѣ црквно(и) пꙋбли(ч)но(и) которꙋю на свои приваты ωборочаємъ того сє важити́ в дєωцєзіи нашо(и) взборони(т) бо и́ Канона нє позвалѧю(т) (Київ, 1646 *ЛСБ* 573); **канонъ апостолский** — *(канон, встановлений апостолами)* апостольський канон: Першая [завада], ижъ ихъ милость въ церкви ориентальной,... ведле давного порядку, канонами апостольскими..., маютъ своихъ старшихъ патриярховъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 511); Вь ко́ждомъ ты́жню Се́рєду и Пѧ́тницꙋ повиннисмы по́стити, вєдлꙋгъ Канώнꙋ ξѕ, Ап(с)лскогω (Львів, 1646 *Зобр.* 36 зв.).

2. *(пісня на честь святого або свята)* канон: Тыежъ // псальми, пѣнія, антифоны,... каноны, параміи (Вільна, 1608 *Гарм.* 213-214); а ґды ве́чєръ настꙋпитъ, пой оустано́влєнꙋю Па́вєчєрню, и Гранєслови Каѳі́смꙋ ω(т) Псалти́ра, а́лбω двѣ, я́космо вь про(д) повѣдѣли, и Кано(н) Пр(с)тѣ(и) Б(д)цы, а за́вшє зь Покло́нами (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 200); ґды́ и́ныи Канώны по три(д)цати и мнѣ́й Тропарώвъ ма́ютъ, сє́й вь двѣстѣ сє пѧтдєсѧ́тъ выхо́ди(т) стіхώвъ (Київ, 1627 *Тр.* 620); была́ намъ потре́ба, абы́смω єи при Канώнахъ, и Ги́мнахъ Црко́вныхъ вь щепи́ли (Київ, 1648 *МІКСВ* 351).

КАНОНЪ[2] *див.* **КАНУНЪ.**

КАНСЛЕРЇА *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНСЛѢРОВЫЙ *прикм.* Який належить канцлеру: в то(м)жє ча(с)у пна ма(р)ковъ сы(н) ба(р)тошко припа(д)ши з дрꙋгыми га(и)дꙋками пна ка(н)слѣровыми, поча(л) гони(т) по(д)воєвожого (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2).

КАНСЦЕЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНТАРЪ[1] *ч.* (*стп.* kantar) *(міра ваги твердих і сипких тіл)* кантар: тє(ж) даємо ва(м) зна(ти) и(ж) коро(л) єго м(л) до(з)воли(л) нам сто ка(н)тарє(и) спижи купи(ти) ꙋ зє(м)ли єго мл(с)ти (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); маємо ли(ст) короля єго мл(с)ти до(з)волєны(и) бє(з) мыта купи(ти) ꙋ зємли єго мл(с)ти сто ка(н)тарє(и) спижи на (з)воны (Гуші, 1558 *ЛСБ* 27).

КАНТАРЪ[2] *ч.* (*мад.* kantar) вуздечка, *діал.* кантар: але есче пограбилъ... кантаръ, который коштовалъ грошей десеть Польскихъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 395); побрал... уздъ, кантаровъ осмъ (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 316).

КАНТОРЪ, КАНЪТОРЪ *ч.* (*стп.* kantor, *нім.* Kantor, *лат.* cantor) *(соліст хору в католицькій церкві)* кантор: [возный] ехалъ посполу съ протестантомъ до плебании въ ночы зъ паномъ канторомъ, который // былъ одъ его милости ксендза Танского за стража его самого, слугъ и товариства... приданый (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 524); ксендзовъ двох, меновите ксенъдза Якуба и ксенъдза Марцина канътора,... окрутне забили и замордовали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 374).

КАНТЪ *ч.* (*стп.* kant, *лат.* cantus) *(урочиста пісня духовного або світського змісту)* кант: Мꙋзы... За́разъ зачнꙋтъ ве́сǒлый Ка́нтъ пѣсни(и) сь тобо́ю (Київ, 1632 *Євх.*

303); Т8т' мєліо́дїи, т8 Кант8, Пѣснєй т8(т) потре́ба. Бо са́м' Па́н' три8мфвєт', котры(и) з'ст8пи(л) з' нба (Там же).

КАНУН *див.* **КАНУНЪ.**

КАНУНЫЙ *прикм.* Який стосується кануну: А потомъ,... наслалъ моцно кгвалтомъ слугъ своихъ,... на домъ подданого манастирского Евтуха, въ селе манастирскомъ, где былъ медъ кануный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 392).

КАНУНЪ, КАНУН, КАНОНЪ *ч.* (*цсл.* канунъ, *гр.* κανών) *(мед і пиво, що варилися на великі церковні свята)* канун: приносѣли свѣчи каноунъ и тємьянъ (1489 *Чет.* 93); творѧще памѧ(т) агрикъ по всѧ лѣта и вєликом8 николє каноны и свѣчи посылая (Там же, 95 зв.); м8жи мєжи сєбє надали на цєръковъ... на кан8нъ а на свєч8 (1552 *ООЗ*-1, 53 зв.); их милости, жадного права на корчмы и шинки, на канун, также на бровары... не маючи, але еще тых то всихъ шынков и канунов,... жебы... не уживали и оные заразъ знесли (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 466).

КАНУТИСЯ *дієсл. док.* (кому з чого) *(про кров)* потекти, заюшити: а онъ... самъ съ посохомъ кинулъся до слугъ пана Борзобогатого и одного... въ носъ вдарилъ, ажъ ся ему зъ носа кровъ // канула (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 13-14).

КАНЦЕЛЕРЕЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕЛЕРИЙ *ч.* (*стп.* kanclerzy, *лат.* cancellarius) те саме, що **канцлеръ**: 8рожоному кнзю кирику ружинскому ро(т)мистру нашому жаловали на(м) 8рожоны(и) Лавры(н) пєсочинъски(и) по(д)комори(и) брасла(в)ски(и) писа(р) и канцєлєрий ншоє коронноє такжє юрє(и) а григорє(и) ко(р)ницкиє... ѡ томъ ижъ дє(и) ты... имєнья в зємли волынско(и)... свово(л)нє забралъ (Краків, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 121).

КАНЦЕЛЕРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕЛЛАРЕЙНЫЙ *прикм.* Канцелярійний, канцелярський: тыи то три кондиціи московском8 жє пєрє(д) всѣми были поданы, тыє што канцєлларєйны(х) коро(н)ны(х) справъ оного час8 свѣдоми, добрє вѣдаютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 201 зв.).

Див. ще **КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ.**

КАНЦЕЛЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕЛЯРИЙСКИЙ *див.* **КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ.**

КАНЦЕЛЯРИЯ, КАНЦЕЛЕРЕЯ, КАНЦЕЛЕРИЯ, КАНЦЕЛЛЯРИЯ, КАНЦЕЛЯРІЯ, КАНЦЕЛЯРЫЯ, КАНЦЕЛѦРИЯ, КАНЦЛЕРЕЯ, КАНЦЛЕРИЯ, КАНЦЛЕРЇЯ, КАНЦЛЕРѢЯ, КАНЦЛЯРЫЯ, КАНЦЛѦРИЯ, КАНЦѢЛЯРЕЯ, КАНСЦЕЛЯРИЯ, КАНСЛЕРЇА, КАНЪЦЕЛЯРИЯ, КАНЪЦЕЛЯРЫЯ, КАНЪЦЕЛЪЛЯРИЯ, КАНЪЦЪЛЯРИЯ, *ж.* (*стп.* kancelaria, *лат.* cancellaria) канцелярія: И ачъколвебы, въ невѣдомости сего Нашого листу, который листъ съ канцелярыи Нашое противъ нихъ вышолъ, абы есте во всемъ... водлѣ теперешнего росказаня Нашого заховали (Краків, 1537 *РЕА* I, 222); Жаловал нам староста Житомирский, кнѧзь Дмитрєй Фєдорович Сонкг8шко,... ѡ то(м), штож дєй ты тастамєнт м8жа своєго, а ѡтца єго, нєбощика кнѧзѧ Фєдора писанѧ, кгды б8д8чи 8 нєго писаром дьѧка канцєлѧрии нашоє, Василѧ Єнковича Дрєвинского... // ...к8 своим р8камъ взєла (Петрків, 1552 *AS* VI, 122-123); потом и листы комисейные пан Мышка на жалобу свою с канцлереи его кр. милости державши, паном Борзобогатым рок земский,... зложил (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 17); єго наяснє(и)шая мл(ст) г(с)дрь коро(л) по(л)ски(и),... рачи(л) ро(с)каза(ти) на(м)

ли(ст) г(с)дрьски(и) с ка(н)цлєрѣ(и) выда- ти) (Луцьк, 1561 *ТУ* 91); Мышка... по- вєдилъ, ижъ нє повинєнъ быхъ на тотъ листъ,... ѡтповєдати, кгдыжъ нє водлє ѡбычаю права на мєнє съ канцєлєрєи Єго Королєвскоє Милости мандатъ ѡдєржалъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 253); панъ во(и)тє(х) во(л)ски(и)... показа(л) пєрєдо мною ли(ст) короля... єщє за живота... гдръского слав- ноє памєти с ка(н)цлєрїи... г(с)дръскоє ко- ру(н)ноє по(д) пєчатью мє(н)шєю справы ...кнзя хвра(н)цышка (1572 *ЖКК* I, 40); яко(ж) скоро то(т) ѹну(к) мо(и) ѡ(т) двора гдр(с)ко(г) гдє ся ѹстави(ч)нє в ка(н)цля- рыє(и) гдрско(и) бавить ту(т)... приєдєть тогды пови(н)на бѹдѹ до рѹкъ єго вси тыє листы... ѡтдати (Єсківці, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 100 зв.); чєр(н)цѣ... повѣдали ижє тыє ѹрочища мѣнованиє были означєниє и ѡписани чєрє(з) лєвизоровє и комѣсаро(в) ...и показали на то видимѹся (!) с канцѣ- лярє(и) королю(в)ской... листи (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); тотъ тестаментъ //... пе- редъ нами покладаный и вышей писаный до книгъ канцеляріи нашой коронное зъ розказаня нашого уписанъ есть (Краків, 1595 *АСД* I, 199-200); с чого всєго якїй зы́скъ ри(м)скїй би́скѹпъ, єго дво(р), и кан'сле́рїа ѡ(т)но́си(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171 зв.); Межы которыми послано имъ (съ канъцелярыи) копею инъструкъ- цыи посельства, съ которымъ его милость панъ воевода Киевский посылалъ служеб- ника своего (Вільна, 1599 *РИБ* XIX, 641); А є(с)ли бы(м) я а(л)бо пото(м)ковє мои ...баницию на собє ѡдє(р)жати допу(с)ти- ли тєды жа(д)ного по(д)нєсє(н)я с ка(н)- цєлярие(и) єго к(р) м(л) брати нє маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); Я, Иванъ Ходаковски(и)... // занюслъ и положы(л) єсми мандатъ єго к. м(л)сти с кансцє(л)я- рии вєликои выданы(и) в поводстви [?] в бози вєлєбного єго млсти кс(є)н(д)за Алєк- сан(д)ра Игнация Єлца писаны(и) (Жито- мир, 1649 *ДМВН* 190-191); тот же возный зозъналъ, ижъ онъ, зъ приданя моего... первей в том же замку володимерском, другии раз перед замкомъ, третый — про- тивко канцеллярии перед замком стоя- чое,... при згромаженъю велю зацъныхъ розного стану,... голосом вынесълым... ижъ небожъчикъ панъ Марцинъ... есть тыранъско забитый през хлопов... объ- волалъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 70); наказуетъ судъ нинешъный, абы по- званые тую суму..., в канъцълярии гото- выми пинязьми одъдали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 467); ксенъдзъ Станиславъ Таръնавецъкий... своимъ... и всей братъи тогожъ колълеиумъ луцъкого именемъ, скоро по взятю першое ведомосты о отры- маню оубълевации, алиясъ кглейту, з канъ- целълярии его королевское милости презъ месчанъ луцъких на инъфамию... тамъ же публикованую... противъко... месча- номъ... // ...протестовал се (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 484-485); менованый Па- велъ Тетеръ, впередъ будучы реентомъ канъцелярии кгродское володимерское,... затягненый былъ до справъ... пана бра- славъского (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 401).

КАНЦЕЛЯРІЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕЛАРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕРЪ *ч.* (*лат.* cancer) *(назва хво- роби)* рак: Пришолєм' ра(з) до нєго, и на- шо́лємъ прє(д) ке́лїєю єго, нѣ́кого з' мѣстєчка Прє(з)ви́тєра, кото́рого голова́ та́къ была хоробо́ю называ́ємою Ка́нцєръ

з'ѣде́на (Вільна, 1627 *Дух. б.* 7); Якω ґаґре́на жи́ръ ωбра́щєтъ: Якъ канцєръ ширитисѧ бꙋдє(т) (1627 *ЛБ* 197).

КАНЦЛЕР *див.* **КАНЦЛЕРЪ.**

КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ, КАНЦЛЕРИЙСКИЙ, КАНЦЛЯРЕЙСКИЙ, КАНЦЛѦРЕЙСКИЙ, КАНЦЕЛЯРИЙСКИЙ *прикм. (який стосується канцелярії)* канцелярський: за справова(н)ѧ на то(т) часъ мєтрикою ω(т) єго мл(с)ти мєнє алєкса(н)дра ко(р)вина... писара єго мл(с)ти ка(н)цлѧрє(и)ского (1552 *ОЧерк. З.* 3); И просил Ѡдаховский имєнємъ кнѧзѧ Романовым..., абы таѧ жалоба и ωповєданє ихъ ꙋ книги господарскиє, канцлєрє́йскиє записано (Вільна, 1558 *AS* VI, 213); и теж выписы с книг канцлерийских (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 131); жадали нас за то, абыхмо тые границы воеводства Браславского,... до книгъ наших канцлярейскихъ коронных вписати росказали (Краків, 1574 *АрхЮЗР* 8/I, 263); ωбєца(л) ємꙋ ча(л)мѣль а(н)кгꙋ(р)скии фия(лъ)ковоє масти на плащъ панꙋ... подъпи(с)кови ка(н)цєляри(и)ско(му)... Павє(л)кови хусткꙋ... тꙋрєцькую (Львів, 1617 *ЛСБ* 1043, 26 зв.).

КАНЦЛЕРЕЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЛЕРИЙСКИЙ *див.* **КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ.**

КАНЦЛЕРИНАЯ, КАНЦЛЯРЫНАЯ, КАНЦЪЛИРИНАЯ *ж.* Дружина канцлера: пн҃ъ Лука(ш) Модлишє(в)ски(и) протє(с)това(л)сє... на панє(н) Катаринє Кгризє(л)лю и Ба(р)бару Ко(н)ста(н)цию, цоро(к)... пн҃а ка(н)цлєра коро(н)ного,... а на пн҃юю Катарыну з О(с)трога Томашовую Замо(и)ску[ю], ка(н)цлєриную коро(н)ную, яко ма(т)ку, ωпєку(н)ку (Житомирщина, 1638 *ККПС* 180); єє м(л): панєє Катєрины з О(с)трога Замо(и)скоє, канъцлириноє коронъноє, ма(л)жо(н)ки и пото(м)ковъ нєкгды зо(ш)лого... юри(с)ди(к)цию свою, досы(т) чинили (Житомирщина, 1639 *ККПС* 192); На врядє кгро(д)ско(м).., славє(т)ны(и) Дмитє(р) Лу(ц)кєвичъ,... а вє(л)можноє єє мл҃сти панєє Катєрыны з Острога Томашовоє Замо(и)скоє, ка(н)цлярыноє коро(н)ноє,.. противко... пану Анъдрєєви Абрамовичови Бу(р)чакови,.. свє(т)чи(л) и протєстовалъсє (Володимир, 1640 *ТУ* 317).

КАНЦЛЕРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЛЕРЇЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЛЕРСТВО *с.* Посада канцлера: Што(ж) ми за пожито(к), с того го́лоса кролє(в)ства, ка(н)цлє(р)ства, ал'бо воєво(д)ства; коли ѧ сн҃въство бж҃їє страчꙋ, бє(з)см(є)ртны(и) ти́тꙋлъ (1599-1600 *Виш. Кн.* 210).

КАНЦЛЕРѢЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЛЕРЪ, КАНЦЛЕР, КАНЦЛѢРЬ, КАНЪЦЛЕРЪ, КАНЪЦЛИРЪ *ч.* (*стч.* kanclér, *стп.* kanclerz, *лат.* cancellarius) *(хранитель печаті, керівник державної канцелярії)* канцлер: А при том бꙋдꙋчим вєлєбным и вєлможным: кнѧзю Войтѣхꙋ бискꙋпꙋ Вилєнскомꙋ,... канцлѣрю нашомꙋ, панꙋ Миколаю Радивиловичꙋ (Вільна, 1507 *AS* III, 43); Мы панове рада вєликого кнѧзства Литовского: ...Ѡлбрахтъ Мартиновичъ Кгаштолтъ, воєвода Вилєнский, канцлєр вєликого кнѧзства Литовского (Вільна, 1531 *AS* III, 373); поко(р)нє прошꙋ и(ж) бы... панъ, яко канъцлє(р) при бокꙋ єго к(р) мл҃(с)ти бꙋдꙋчи постєрєчи того рачи(л) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 270, 1 зв.); пану янови замойскому,... канцлѣрови и гєтманови вєликомоу коронномꙋ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2); Року 1595 канцлеръ коронный изъ жолнерами полскими, до Волохъ утягнувши, волоховъ подъ кро-

ля полского подвернулъ (поч. XVII ст. *КЛ* 77); ѡ(д) по(з)ваноє стороны... пана Томаша, Замо(и)ско(г)[о], канъцлира вєлико(г)[о] коро(н)ного,... слуга и плєнипотѣнътъ, урожоны(и) панъ Прокопъ Сови(н)ски(и) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 192); року... ахѳ҃і ка(н)цлѣрѧ Жо(л)ковского ꙋ волосѣхъ забито (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

Див. ще **КАНЦЕЛЕРИЙ.**

КАНЦЛѢРЬ *див.* **КАНЦЛЕРЪ.**

КАНЦЛЯРЕЙСКИЙ *див.* **КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ.**

КАНЦЛЯРЫНАЯ *див.* **КАНЦЛЕРИНАЯ.**

КАНЦЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЛѦРЕЙСКИЙ *див.* **КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ.**

КАНЦЛѦРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЪЛИРИНАЯ *див.* **КАНЦЛЕРИНАЯ.**

КАНЦѢЛЯРЕЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЪСЦЕЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЪТОРЪ *див.* **КАНТОРЪ.**

КАНЪЦЕЛЪЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЪЦЕЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЪЦЕЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЪЦЛЕРЪ *див.* **КАНЦЛЕРЪ.**

КАНЪЦЛИРЪ *див.* **КАНЦЛЕРЪ.**

КАНЪЦЪЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЮКА *ч.* Канюка, каня; *перен.* жебрак. Особова вл. н.: Давидъ Канюка (1649 *РЗВ* 428 зв.).

КАНЯ, КАНѦ *ж.* Каня: Пилю́къ: Ка́нѧ (1627 *ЛБ* 81); circanea, пилю(к), каня (1642 *ЛС* 123); То сꙋ́ть кото́рыхъ з҃ пта́ства є́сти нє ма́єте: орла... и ка́ни, и я́стрєба (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

Див. ще **КАНЇЯ.**

КАНЯЧИЙ *прикм.* Який стосується кані: miluin(us), канячи(й) (1642 *ЛС* 269).

КАНѦ *див.* **КАНЯ.**

КАПА *ж.* (*цсл.* капа, *стп.* kapa, *слат.* cappa) верхній літургійний одяг католицьких священиків: тамже при томже костеле на розных местцахъ, а меновите: орнаты, капы, антепендиа,... позакопывал и ховал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269); тамъже апъпараты костелъные, въ скринях будучие, то есть... капы брацъкие, цааны фаленъдышовые,... сполни забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

КАПАЛИНЪ *ч.* (*стп.* kapalin) вид шолома: капалиновъ шесть (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 13).

КАПАЛЮШ *див.* **КАПЕЛЮШЪ.**

КАПАРИСЪ *ч.* (Capparis spinosa L.) капарець: капари(с) по латы(н)... та трава растє(т) по многимъ мѣсто(м) и листвїє своє простирає(т) по зємли (XVI ст. *Травн.* 152 зв.).

КАПАРРА *ж., зб. (пуп'янки куща Capparis spinosa L.)* капарці, каперси: Соломѡ́нъ мо́вит҃, Нєха́й зацвитє́тъ миґда́л҃, и оутолстѣєтъ вє́рхъ, и ѡ(т)дѣлитсѧ капа́рра (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 889).

Див. ще **КАППАРЪ.**

КАПАРЪ *ч. (пристрій для витягування води)* журавель: Водова́жда: Капа(р), Смꙋ́к҃ што во́дꙋ вытѧга́єт҃ в҃горꙋ, и тє́жъ жꙋравє́ль (1627 *ЛБ* 16).

КАПАТИ *дієсл. недок.* Капати: нє капа҃ла кровь єго никакожє (1489 *Чет.* 273); я́ко кро́пѣль на видокꙋ, такї́й по́тъ сходи́лъ з нє́го, ка́паючи на́ зємлю, высꙋша́ючи нєсмѣлости // ч҃лчє́й крини́цꙋ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 90-90 зв.);

(про покрівлю будинку) капати, протікати: дає(м) ва(м) зна(ти) и(ж) слыша(ли) єсмо и та(к) разумєє(м) што(ж) ц҃рковъ наша

нєдобрє покрита и каплє(т) на ко(л)ко мѣсцє(х) (Ясси, 1566 *ЛСБ* 42); *Образно:* а воня мирра мастіи твоихъ надъ вси добровонныи рѣчи, стѣнникъ жъ каплють оуста твоя, милая невѣсто (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53).

КАПЕЛЮХЪ *ч.* Капелюх. Особова вл.н.: Яцъко Капєлюхъ (1649 *РЗВ* 398).

КАПЕЛЮШЪ, КАПАЛЮШ *ч.* (*стп.* kapelusz, *слат.* capellus) капелюх: Ма(р)тинъ шлєкгєль... мє(л)... капєлюшо(в) по(л)станы(х) и шнꙋро(в) просты(х) до капєлюшо(в) тꙋзино(в) в҃і (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 29); у мене Дмитрия... взели и пограбили... шапку кунюю,.. капалюш, за золотых два купленый (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 410).

КАПИТАНЪ, КАПѢТАНЪ, КОПѢТАНЪ *ч.* (*стп.* kapitan, *слат.* capitaneus) *(військове званя)* капітан: И опятъ каравъ Господь Бг҃ъ Давыда велми тяжкыми бетегами дѣля курварства, котрое чинивъ изъ жоновъ Уріяшововъ, копѣтана своего (XVI ст. *НЄ* 222); и юж на екзекуцыю слуга его милости панъ Станиславъ Целевич который капитаном гайдуков его милости былъ зосланымъ (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 521); шляхє(т)на(я) Пн҃и ѡдария яновая Ко(з)ловъская... протє(с)товала... Пн҃и(и) Катаринє я(н)ко(в)ского флорияново(и) пото(ц)ко(и)... сидорови луко(м)скому Капитанови миколаєви лисо(в)скому и(н)шы(м) мє(с)чано(м)... яко помочънико(м) и того злого нєпри(с)то(и)ного... ꙋчи(н)кꙋ коѡпєраторо(м) (Овруч, 1603 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); урожоный его милост панъ Вацълав Орловъский,... з плачомъ протестовалъ се противъко... Кгабриелеви Кгромадъскому, капитанови, слугомъ, такъже... драгании и подданымъ... места Горохова (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 45); нѣякїй капѣта(н), которы(и) ся былъ ѡжєнилъ вє Лвовѣ... ѡбнялъсѧ... замок мꙋровати, и мѣсто ѡсадити нѣмцами, абы казаки нє ходили на морє (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

КАПИТУЛА, КАПИТУЛЯ, КАПЫТУЛА *ж.* (*стп.* kapitula) **1.** *(колегія священиків при єпископі чи кафедральному соборі католицької церкви)* капітул: Ко всє(и) капитулє... костєла... свєтого Станислава, што: ...мєщанє места нашого Києвъского жаловали намъ на вра(д)никовъ вашыхъ (Вільна, 1558 *ТУ* 87); господарь корол... до всих викареев капитулы костела Луцкого писат росказати рачил (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 124); Которые намъ поведили, ижъ дей што при его милости всего было маетности,... сребра... и фундушувъ, также и вырокъ светительскихъ, на реестръ переписали есмо, а въ тыхъ реестрахъ... и печать капытулы Луцкое (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 338); панъ во(и)тє(х) Соколовски(и)... жаловалъ..., и(ж) якосє ѡ(н) мянує быть игумєно(м) кири(л)ски(м) и капитꙋлє кири(л)ско(и) тыми словы (1608 *ЛСБ* 1203); єго м(л). помєнєны(и) ѡтє(ц) мє(т)рополита з своєю капитулою... // ...протє(с)та(н)то(в) уми(с)ли(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202-203).

2. Розділ, глава, частина твору (книги): Ты(ж) длѧ людїи законоу рим'ского, сирє(ч) латинѧнь ижє в них нє взываю(т)сѧ зачала єдно капитоулы. // А по нашємоу языкоу главы (1556-1561 *ПЄ* 443-443 зв.); Понєважъ наша католицкая вѣра, ведлугъ Павла апостола, который до Римлянъ, въ капитулѣ першой, пишетъ (1603 *Пит.* 4); А три капитулы розумѣй становенье о трохъ особахъ епископскихъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 547).

КАПИТУЛНЫЙ, КАПИТУЛЪНЫЙ, КАПИТУЛЬНЫЙ *прикм.* Який стосується капітули: а я того именя пискупего капитулного, которое мне на выховане до часу, яко вряднику, дано, не поступлю (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 124); А ижъ бы такихъ повинъностий своихъ и того уряду капитулъного пилнейшие были и верность повинъную завше полнили, надалемъ имъ на тотъ урядъ капитулный... манастырь Светого Спаса (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 210); Ито для лепшое веры и певности тое писане мое с притисненем печаті капитулное и подписом руки моее (Дермань, 1638 *ВИАС* II, 261); **синодъ капитульный** *див.* **СИНОДЪ.**

КАПИТУЛЪНЫЙ *див.* **КАПИТУЛНЫЙ.**

КАПИТУЛЬНЫЙ *див.* **КАПИТУЛНЫЙ.**

КАПИТУЛЯ *див.* **КАПИТУЛА.**

КАПИЦА, КАПИЦЯ, КАПИЦА *ж.* Чернечий клобук: капицу черьнецкую безъ встыду боязни Божое на себе потомъ вложивши,... розными способы противко той справе, злость свою укриваючи, поступовалъ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 272); часо(м) при́бѣгнєть ѡ(т) коу́хар'кы и капицѣ забы́вши. и бєрєтьсѧ кѹ мши (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 130 зв.); Ѡжєрє́лїє: По(д)гóрлокъ,... або капи́цѧ, клобѹ(к) (1627 *ЛБ* 151).

КАПИЦЯ *див.* **КАПИЦА.**

КАПИЦА *див.* **КАПИЦА.**

КАПИЩЕ *с.* (*цсл.* капиштє) *(поганський храм, божниця)* капище: падоша вси капища на зємлю (1489 *Чет.* 64 зв.); чти́лищє, или чти́моє, кáпищє, бо(ж)ница (1596 *ЛЗ* 88); и бы(л) троу(с) вєли́кїй на зємли́, и оу́пáло кáпищє, и побíло множество ѿны(х) идóлопоклóннико(в) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 352); delubrum, капищє (1642 *ЛС* 157); Коли шли до амóнова кáпища, забѣжáлъ на дорóзѣ єлє́нь, котóрогѡ оуказáлъ Алєксандє(р) // оустрѣлѧть ри́цєрѡмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 402 зв.-403); *Образно:* єщє нє є́стєхъмо церковъю Бж҃єю и мє́шкан'ємъ Дх҃а Ст҃го: бо єщє кáпищєм' ба(л)вáнѡвъ и гости(н)ницєю дѹхѡв' злóсти єстє(х)мо, длѧ навáлности намѣтности дѹши (Вільна, 1627 *Дух. б.* 225).

КАПКАНЪЧИКЪ, КАПЪКАНЪЧИКЪ *ч.* Капканець. Особова вл. н.: миско капканъчи(к) (1649 *РЗВ* 148); васи(л) Капъканъчикъ (Там же, 155 зв.).

Див. ще **КАПЪКАНЕЦЪ.**

КАПЛАНЕЦЬ *ч.* Молодий капелан: огнь... з'стѹпи́(л) съ нб҃съ, спáли(л) оны́и кáплáнцѣ новы́и, которїи бы́ли с кади(л)ни́цами в' ли(ч)бѣ по(л)тритѧ́ста (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19 зв).

КАПЛАННЫЙ *прикм.* Який належить капелану: Тєжъ єстли бы хто... въ капла(н)нє(м) попо(в)ско(м) дому кого заби(л) або рани(л) тогды... яко вышє(и) ѡ кгва(л)то(в)ника(х) написа(н)но (1566 *ВЛС* 88).

Див. ще **КАПЛАНСКИЙ.**

КАПЛАНСКИЙ, КАПЛАНСКЇЙ *прикм.* Який стосується капелана: и зволокши его шарпаючи зъ орнатовъ або одѣнья капланского... кгвалтомъ съ костела... вывели (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); лечъ протестантъ,... обачывши его милость ксендза Танскаго, который, яко капланъ почтивый, и перестерегаючи уряду своего капланского, до збитого,... шолъ (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 524); **капланский станъ, станъ капланский** *див.* **СТАНЪ; урядъ капланский** *див.* **УРЯДЪ.**

Див. ще **КАПЛАННЫЙ.**

КАПЛАНСКЇЙ *див.* **КАПЛАНСКИЙ.**

КАПЛАНСТВО, КАПЛАНЬСТВО *с., зб.* (*стп.* kaplanstwo) **1.** Духовенство католицького обряду: онъ самъ [папа Римский]

маеть моцъ о вере и о капланстве выпытыватьсе (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 258); С той єдности и то́тъ ма́єтє пожи́токъ, и́жъ капланьство ва́шє, ле́пѣй боу́дєтъ при католи́кахъ оушано́вано (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 192).

2. Жрецтво: Жре́чєство, Капла́нство (1627 *ЛБ* 38).

КАПЛАНЪ, КАПЪЛАНЪ *ч.* (*стп.* kaplan, *стч.* kaplan, *лат.* capellanus) *(священик католицького обряду)* капелан: Выдалъ имъ личбу, што давалъ въ тые два годы княземъ, паномъ,... капланомъ..., зъ росказаня листовъ Короля, его милости (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); было постановлєно абы пєршєй столицы бискупъ нє былъ называнъ найвышшимъ капланомъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 125 зв.); ваши́ ка́пла́ни мо́ци жа(д)нои не́ имѣютъ кри(ж)мастити (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 102); Та́мъ прибы́токъ внѫтрнїй и зєвнѫтрънїй: и въ пе́ршїй за(в)жды въходи́ли капла́ни, дла ѡ(д)правова́на слѫжбы Бж҃ей: а въ дрѫгїй са́мъ Архїєре́й ра́зъ въ ро́къ зъ кро́въю, (Вільна, 1627 *Дух. б.* 363); А кгды по(с)ла(л) до дрѫгоє го(с)поды по Каплана просєчи абы до нєго для споведѣ пришо(лъ) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); капълановъ, законъниковъ и католиковъ тыранъско мордовали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394).

КАПЛАНЬСТВО *див.* **КАПЛАНСТВО.**

КАПЛЕВИЙ *прикм.* Крапчастий: guttat(us), каплєви(й) (1642 *ЛС* 213).

КАПЛИЦА *ж.* (*стп.* kaplica) каплиця: збоу́довали єи по смр҃ти на па́ма(т)кѫ рымла́нє ка́пли́цѫ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 23 зв.); пєрѫнъ ѫдари(л) на каплицѫ гдє є(ст) ѫ схованю папєзкая корона (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174); *Образно:* наготѫй тобѣ в ср(д)ца твоєго покою каплицѫ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 85).

КАПЛИЧЪКА *ж.* Капличка: до(л)зски(и) богданъ кголимо(нт)... вє(л) насъ... ко млынѫ... гдє тєпє(р) капличъка стои(т) (1546 *ОГ* 47); зходами до церковъки альбо капличъки под звоницею вшедши... неякогос Василковича, посторонъкомъ на долъ в церковъ спустили (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752).

КАПЛІТІ *дієсл. недок.* Крапати: капліті зверху водом depluo (I пол. XVII ст. *Сем.* 28).

КАПЛОУХЫЙ *прикм. у знач. ім.* Капловухий, -ого, клаповухий, -ого. Особова вл. н.: Яцъко Каплоѫхы(и) (1649 *РЗВ* 139 зв.).

КАПЛУНЕНЄ *с.* Каплуніння, кастрування: по двоє ку(р) на каплѫнє(н)є а восєнь за да(н)ю мєдовою по гѫсяти такжє пови(н)ни дати (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 59).

КАПЛУНЕЦЪ *ч.* Каплунець. Особова вл. н.: ксендзъ Петръ Козаковичъ Прошицъкий,... напротивко роботнымъ Васкови Каплунъцови, Гаврылови Кнурови,... // ...и всей громаде села Задыбъ... сведчил се и протестовал (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 416-417).

КАПЛУНЪ *ч.* (*стп.* kapłun, *свн.* kappūn) **1.** *(кастрований півень)* каплун: Кѫров дєсатєро. Каплѫнов дватцат (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); Цєна птахамъ домовымъ. Гѫсь три гроши, каплунъ шє(ст) грошє(и) (1566 *ВЛС* 99 зв.); кнзъ Воронєцки(и)... взялъ... вєпро(в) дєсє(т),... каплуновъ шє(ст)дєся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); а податку дають по шести грошей,... по два каплуны (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I 205); capus, пѣтє(л), каплу(н) (1642 *ЛС* 112); у Дороша

Квенченяты,... каплунов два (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 142).

2. Особова вл. н.: Матвѣй Каплѹнъ (1649 *РЗВ* 436).

КАПЛЯ, КАПЛѦ *ж.* **1.** Капля, крапля: єго... бчєлы лєтающє питахоу ѡ(т) розны(х) цвѣтовъ собирающє росныя каплѧ (1489 *Чет.* 272 зв.); тогды зара(з) в' прєпалє(н)є оутрόбы сы́тоє, сластолю́бноє, винолюбноє, многопи(т)ноє, на пра(г)нє(н)є ка́пли воды́ дости(г) (п. 1596 *Виш. Кн.* 243); Стакти: Ка́плѧ, а(б) Кра́плѧ, а(б) Олѣєкъ ба́рзо па́хнѹчі(и) з' ми́рры вытиснєны(и) (1627 *ЛБ* 233); зно́вѹ тако́выи, ста́вшисѧ якові́и ла́ски го́дными, и, жє та́къ рєкѹ, з' дна мо́рѧ глѹбокогѡ, ка́плѧми нѣѧкими окропле́ны найдѹютъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 323); Яко жє вєли́чєство въ мо(р)ски(х) ра(з)но є(ст) ѡ(т) ка́плѣ дож(д)євнои, та́ко и мл(с)рдїє... бж҃їє, ѡ(т) мл(с)рдїа чл҃чєскаго (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 196).

2. Особова вл. н., *ч.*: тут же неподалеку... перекоп засыпан и зъровнованъ от мѣщенина Василя Капли для огороду (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 63); маєтъ Єє Милость пани дадинаѧ моѧ, въ пана Василѧ Капли млынарство Бєлобєрєзскоє кѹпити (1577 *AS* VI, 78).

КАПЛѦ *див.* **КАПЛЯ.**

КАППАРЪ *ч.* (*стп.* kaparis, *лат.* capparis) *(приправа)* каперси: принєси самъ родкви пастырнакѹ каппарѹ пода(и)жє Давидѹ (к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.).

Див. ще **КАПАРРА.**

КАПСА *ж.* (*стп.* kapsa, *лат.* capsa) гаманець, *діал.* капса, кабза: Чпа(г): кишéнѧ,... биса́га, та(ш)ка, ка(п)са, тлѹмокъ, ва́цокъ (1627 *ЛБ* 157).

КАПТАН *див.* **КАПТАНЪ.**

КАПТАНЪ, КАПТАН, КАПЪТАНЪ *ч.* (*тур.* kaftan) **1.** Каптан: побрали... каптан бархановый, коштовал чотыри золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); каптан, котелек кухенный,... побравши и пограбивши, его милости отцу архимандрыту и всей капитули чернцовъ манастыря Печерского оддали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 617).

2. Особова вл. н.: Фєдо(р) Капъта(н) (1649 *РЗВ* 193 зв.).

КАПТЕЛЛИКЪ *ч.* Мала капітель: ма(и)с(т)ро(в) камєн прыво(з) с тєсанє(м) по ѳ г(рш) ло(к)... на ка(п)тє(л)лики чло(н)ковы(и), штѹ(к) .а҃і. (Львів, 1599 *ЛСБ* 1042, 4).

КАПТЕЛЛЬ *ч.* Капітель: тры грш было пры мнѣ сорока грш то(с)мы хлопомь дали грш в҃і... ка(п)тє(л)лєвь в҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 2); за слѹ(п) до попо(в)ского домѹ з базою, с ка(п)тє(л)лємь что мєжы ѡкны за то всє далисмы... зло(т) д҃ (Там же, 7б).

КАПТИ *мн.* Капці: а мєновитє... взєли... // ...капти за грошє(и) чотыри (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.).

Див. ще **КАПЪЦИ.**

КАПТУРОВЫЙ[1] *прикм. (який стосується головного убору — каптура)* каптуровий: властєли(н), Кро(л), или кнѧ(з) сп(с)ти́сѧ мо́жє(т) // приложив'ши до доброго житїа соу(д) пра́в'дѹ и нє на свою добродѣтє(л) ...а́лє на ты(и) сиромахи, съ хвостами ка(п)тѹровыми хо́дѧчїє (п. 1596 *Виш. Кн.* 240-240 зв.).

КАПТУРОВЫЙ[2], КАПЪТУРОВЫЙ *прикм.* (*стп.* kapturowy) *(який стосується періоду безкоролів'я)* каптуровий: па(н) ко(н)дра(т) хорошко пропомнєвши боя(з)ни божоє... нє(д)баючи ничо(г) ѡ поко(и) посполиты(и) и ѹфалѹ капътѹровѹю въ

бє(з)кролєвъи ꙋчинєнꙋю... наєха(в)ши... по(д)даны(х) дє(и) позбивали (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 63); даю волност кождому таковому,... себе позвати позвом правным ...до которого колвек права, суду и вряду... задворного, а часу..., безкоролевя, каптурового (Луцьк, 1611 *АрхЮЗР* 8/III, 533); шляхетный Миколай Опанасович... сознал, иж он... за жаданем и реквизициею урожоного пана Томаша Сосницкого, наместника прошлого капътурового... ездил до места Олыки (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 329); **судъ каптуровый** — суд під час безкоролів'я: показа(л) надъ то листъ напомина(л)ны(и) сꙋдовъ каптꙋровы(х) подъ часо(м) бє(с)короля в которомъ єсть достаточноє свєдєцъство ω правє // вєчъномъ анъдрєя мо(с)квитина на пєвныє добра (Володимир, 1569 *ЖКК* 196-197); панъ Василей Масалский,... перед наместником // суду каптурового воеводства Волынского... противко подданымъ державы своее села Чорныжа занесеное,... соленънитеръ сведъчилъ и протестовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 88-89).

КАПТУРОНОСЕЦЪ *ч.* Той, хто носить каптур: Єсли́ бы тыє ка(п)тꙋроносци мєжи ва́ми нє бы́ли; ю(ж) бы єстє да(в)но поги́бли (п. 1596 *Виш. Кн.* 241 зв.).

КАПТУРЪ[1] *ч.* (*стп.* kaptur, тюрк. kaptur) **1.** *(клобук)* каптур: длѧ того сѧ смѣю, и(ж) каптꙋръ, и́ли страшило на головѣ носи(т): што мы зовємо клобꙋкъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 228); cuculis, каптуръ, клубукъ (1642 *ЛС* 148); до того, ωдѣнѧ тоє каптура тѣсного або скꙋра ωв'чаѧ, з'є(д)на́ли бы ра́чє(и) по(с)мѣ(х) нѣ(ж) збꙋдова́нїє (серед. XVII ст. *Кас.* 8 зв.).

2. *(гальський бавовняний одяг з капюшоном)* каптур: bardocucullus, каптуръ (1642 *ЛС* 100).

КАПТУРЪ[2], КАПЪТУРЪ *ч.* (*стп.* kaptur) конфедерація станів у межах адміністративно-територіальних одиниць: Котωрыми слωвы яко ка́птꙋръ ко́рчин'скїй ма́є(т) быти розꙋма́ный и роз'шире́ный, а в чо(м) єстъ оуда́внєный а ω(т)вєржє́ный, достатє́чнє наоучо́но, в' то́йжє кон'фєдєрацїи соу́ть и ты́є слова (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25 зв.); урожоный его мл. панъ Марокъ Гулевичъ, писаръ земъский луцъкий, прыхиляючысе до манифестации своее, в капътуре воеводства Волынъского учиненое... протестацию свою передъ урядомъ... заносилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 190).

КАПУСТА *ж.* **1.** *(назва рослини)* капуста: ωгоро(д) при дво(р)цꙋ в которо(м) ωзи(м)ко(в) капꙋсты ба(р)зо злы(х) грѧ(д) три(д)ца(т) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 9); капусты гряд пятдесят (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352); увъ огородехъ капусты, морквы, цебули,... — то все поламали, порвали, покопали,... и в нивечъ овощи зъ огородовъ обернули (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); та(м) в' ты(х) краина(х), высока́а вєли́каа капꙋста ро́стє(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93 зв.); ярины огородных, то ест: капусту, репу, морковъ,... побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); **арменскаа капуста** — назва сорту капусти: ка́рлисъ їли спина́сїа то(л)кꙋєть(с) ри́мскаѧ капꙋ(с)та їли армє(н)скаа капꙋста (XVI ст. *Травн.* 171); **лѣсная капуста** — (Lapsana L.) празелень, *діал.* дика капуста; лісна суріпка: лѣснꙋю капꙋстꙋ, кото́рꙋю ωни лѧпса́нꙋм' зовоу(т), сполоска́вши в' водѣ, а со́лю потрꙋснꙋвши братии дадꙋтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.); **немецкая капуста** — назва сорту капусти: Олꙋсъ по ла(т)нски... нємєцкаа или синѧа капꙋста (XVI ст. *Травн.* 329); **римскаѧ капꙋста** — те саме, що **арменскаа капуста**: ка́рлисъ или спи-

на́сіа то(л)кȣєть(с) ри́мскаѧ капȣ(с)та или армє(н)скаа капȣста (XVI ст. *Травн.* 171); **синѧа капуста** — те саме, що **немецкая капуста**: олȣсъ по ла(т)нски... нємєцкаа или синѧа капȣста (XVI ст. *Травн.* 329).

2. *(назва продукту харчування)* капуста: капȣсты шест стагвєй, а свєколникȣ ѡдна бочка (Володава, 1553 *AS* VI, 13); кадей с капустою осмъ (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12); а в погрєбє цыбули вє(н)ко(в) сто капусты солоноє два кадо(л)бы (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1928, 6 зв.); у пивницы капусты двѣ стагви (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 204); Koli ryby dostánemo W toim horsczyku zwáremo... w toim koropy rozpysto. W toim kápustu tłustoiu (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

3. Особова вл. н., *ч.*: А при том были и того добре свѣдоми и тыи рѣки Их Милост шацовали: Ѡтєць... Ѡстрозский, а ...кнѧзь Андрѣй Тимофѣєвич Капȣста (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 6); Юско Капуста (1649 *РЗВ* 150 зв.).

КАПУСТИНЪ *ч.* Топонімічна вл. н.: и теперь недавно,... кгды въ Луцку былъ,... наехавши на тое жъ село Капустинъ,... халупъ две подданымъ его въ ставъ роскидалъ, подданыхъ побилъ (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 364).

КАПУСТНЫЙ, КАПУСТЬНЫЙ *прикм.* Капустяний: Спрятъ домовый: напередъ бочокъ пивныхъ семъ, стуговъ капустныхъ шестъ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 93); на́шли вєли́кїй коча́нъ капȣстьны́й, на́ которо(м) єго распѧ́ли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93 зв.).

КАПУСТЬНЫЙ *див.* **КАПУСТНЫЙ.**

КАПЦИ, КАПЪЦИ *мн.* (*стп.* kapce, *слц.* kapce) капці: Єско Стати(в)ка... мє(л)... ка(п)ци // чо(р)ныє (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 7 зв.-8); черевики и капъци того балверъчика найшли подъ лужкомъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 474).

Див. ще **КАПТИ.**

КАПЦІЯ *ж.* Перекручення. ◇ **капція софистицкія** — *(фальшивий, з перекрученням дійсності, умовивід)* софізм: Право слышати хочемо, а не капціи софистицкіи, ухвалу святыхъ отецъ, а не сны отступницкіи! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 724).

КАПЩИЗНА, КАПЪЩИЗНА *ж.* (*стп.* kapszczyzna) *(оплата, данина за право виготовлення і продажу спиртних напоїв)* чопове: вызволяемъ ихъ отъ всихъ служебъ ...и тежъ отъ старостиныхъ платовъ: отъ капщизны и мыта, и городовщины, на пять годъ (Краків, 1527 *РЕА* I, 148); Капъщи(з)на старостє ѡтъ кажъдоє ко(р)чмы гдє мє(д) або пиво або ѡбоє и мє(д) и пиво ши(н)кȣють... копа грш҄ (1552 *ОВін. З.* 134 зв.); до скарбу нашого..., капщизнъ давати и некоторыхъ повинностей полнити до дванадцати лѣтъ воли (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 283); его милость,... кгвалтовне капщизну отъ варенья пива манастырского на себе беретъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 393).

Див. ще **КАПЩИНА.**

КАПЩИЗНЫЙ, КАПЪЩИЗНЫЙ *прикм.* Який стосується капщизни, чопового: просил насъ, абыхмо пенязи капъщизные и мыто,... ему дали (Вільна, 1541 *АрхЮЗР* 8/V, 23); мы тыє пєнѧзи капщизныє з мєста Києвского..., ємȣ дали (Вільна, 1541 *AS* IV, 269).

КАПЩИНА, КАПЪСЧИНА *ж.* Те саме, що **капщизна**: а которомȣ коли слузє своємȣ роскажє(т) ка(п)щинȣ брати томȣ ѡни маю(т) дава(ти) с коръчмы по чотыри гро(ш)и (Київ, 1518 *Арх. Р.* фотокоп. № 29); то есть уперед менуючи и кладучи въ томъ пожитки арендарские,.. капъсчины, бро-

варсчины,... иные всякие пожитки,... менованому ничого шкодити и оближати не маютъ (Бердичів, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 373).

КАПЪКАНЕЦЪ *ч.* Капканець. Особова вл. н.: гри(ц)ко Капъканє(ц) (1649 *РЗВ* 393).

Див. ще **КАПКАНЪЧИКЪ.**

КАПЪКАНЪ *ч.* Капкан. Особова вл.н.: Игнатъ капъканъ (1649 *РЗВ* 151).

КАПЪКАНЪЧИКЪ *див.* **КАПКАНЪЧИКЪ.**

КАПЪЛАНЪ *див.* **КАПЛАНЪ.**

КАПЪСЧИНА *див.* **КАПЩИНА.**

КАПЪТАНЪ *див.* **КАПТАНЪ.**

КАПЪТУРОВЫЙ *див.* **КАПТУРОВЫЙ.**

КАПЪТУРЪ *див.* **КАПТУРЪ²**.

КАПЪЦИ *див.* **КАПЦИ.**

КАПЪЩИЗНА *див.* **КАПЩИЗНА.**

КАПЪЩИЗНЫЙ *див.* **КАПЩИЗНЫЙ.**

КАПЫТУЛА *див.* **КАПИТУЛА.**

КАПѢТАЛЪ *ч.* (*стп.* kapital, *нім.* Kapital, *фр.* capital) *(значна сума грошей)* капітал: алє самъ капѣта(л) ґды(ж) нєдостає(т) єщє сум(м)ы 8247 и 12 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 6); єжєли ПП: братия... сѹммѹ R 6000 прыимєтє бє(з) и(н)тєрє(с)сы прє(з) ча(с) прє(ш)лы(и) же сѧ бѹдѹтъ ко(н)тє(н)товати самы(м) капѣталомъ тєды // П Конста(н)ты(и) обєцѹєть личыти и о(д)дати (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 64 зв.-65).

КАПѢТАНЪ *див.* **КАПИТАНЪ.**

КАПѢТУЛА *див.* **КАПИТУЛА.**

КАРА¹ *ж.* *(покарання)* кара: который же кусъ поля вѣчнѣ оддаю... ку тєй же церкви нашєй фолварскєй... абы ся жаденъ зъ будучихъ по мнѣ нє оповажилъ одбирати, ани што правотити подъ карою суду Божаго (Фольварок, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); под час ребелии козацъкое, з меноваными конпринципалами и помочниками своими,... розумеючы, же онымъ то на тот часъ без кары уйти мело, козаков... переховуючы, розные виоленъцыи... починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 48); **кару приняти** — бути покараним: Тиє всѣ маю(т) слѹшно(ст) нєбы(т)ности своєи показати, а ктобы нє далъ слѹшноє причины має(т) карѹ приняти (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 39 зв.).

КАРА² *ж.* Віз: в пна а(н)тонєго... ка(р) ѕ бє(з) коло(к) є(ст) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 11); ѡ(т) ка(р) направы гр(ш) по(л) ві (Там же, 74).

КАРАБИНЪ *ч.* (*стп.* karabin, *нвн.* Karabin, *фр.* carabine) *(вид ручної вогнепальної зброї)* карабін: карабинъ, куплєны(и) за золоты(х) пя(т)на(д)цє(т) (Володимир, 1628 *ТУ* 285).

КАРАВАН-БАША *ч.* (*перс.* karwan + *тур.* paša) старший у каравані: по(з)ванъ бы(л) ма(н)датомъ нши(м)..., урожоны(и) Павє(л) Иванови(ч) Сопєга,... на жалобу купцо(в) цєсара єго млти турє(ц)кого ѡ(р)манъ на (и)мѧ Мано(и)ла, караван-баши (Варшава, 1570 *ТУ* 145).

КАРАВАНЪ, КОРОВАНЪ *ч.* (*перс.* karwan) **1.** *(група підвід)* караван, валка: А што ся дотычеть воженья коровану, в той речы бы еси ихъ по старому заховалъ и тяжкости и драпежства в томъ бы имъ не было (1536 *АрхЮЗР* 8/V, 12); Корова(н). Кгды кѹпъцы чѹжоземъцы идѹть в корованєхъ с тѹ(р)ков з ѡръды або з москвы дають воєводє мыто головъноє (1552 *ОКЗ* 38); лєта бли(з)ко прошло(г) шо(л) з москвы до туро(к) корова(н) дали старостє... товарѹ за дєсє(т) копъ грошє(и) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2 зв.).

2. Особова вл. н.: Ива(н) Карава(н) (1649 *РЗВ* 191).

КАРАДОМИДА *ж.* (*рум.* caramida) цегла: прото(ж) яко ѹзритє сє(с) ли(ст) нашь

абы єстє знашли мистры добры(и) и (з)єднали штобы покрилы карадомидою доброю цєлою (Ясси, 1566 *ЛСБ* 42).

Див. ще **КАРАМИДА.**

КАРАЗЕЄВЫЙ *див.* **КАРАЗИЄВЫЙ.**

КАРАЗЕЯ *див.* **КАРАЗИЯ.**

КАРАЗИЄВЫЙ, КАРАЗЕЄВЫЙ, КАРАЗЫЄВЫЙ, КАРАЗѢЄВЫЙ *прикм.* Який стосується каразії: жупа(н)... каразыєвы(и), зъ кгузиками (Житомир, 1582 *АЖМУ* 44); на возє... было: шє(ст) по(с)таво(в) сукна муравъского... я(р)мякъ каразєєвы(и) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); у мелника взяли... убране каразѣевое (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 283); а мєновитє... взєли... // ...ѹбранъє каразиєвоє (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); у Стефана Столмича курту зеленую каразиевую, которая коштовала два золотых полских (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 1/VI, 446).

КАРАЗИЯ, КАРАЗЕЯ, КАРАЗЇА, КАРАЗЫЯ, КАРАЗѢЯ *ж.* (*стп.* karazja, *нім.* Karsai) ***(просте товсте сукно)*** каразія: Су(кна) каразєи поставо(в) д҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 14 зв.); я... // заставил... сафянов чотыри жолтых,... убране сукна каразѣи белое (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 442); пограбили // напє(р)вє(и)... ѹ григоря чєпелини жѹпа(н) каразии зєлєноє за двє копє грошє(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв); взяли... сукна постав каразые зеленое (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242); побра(л)... с коморы су(к)на карази(и) ро(з)ноє ма(с)ти поставо(в) чотыри (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); Писарєви та(м)жє в рудѣ далє(м) каразїи три ло(к)тѣ за копѹ и гро(ш) ζ (Львів, 1613 *ЛСБ* 1043, 3).

КАРАЗЇА *див.* **КАРАЗИЯ.**

КАРАЗЫЄВЫЙ *див.* **КАРАЗИЄВЫЙ.**

КАРАЗЫЯ *див.* **КАРАЗИЯ.**

КАРАЗЬ *ч.* Вид верхнього одягу: у пахолка моего,... покралъ речи его: копенякъ новый, каразь зеленый, темный, чирвонымъ сукномъ добримъ немецскимъ подшитый (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 273).

КАРАЗѢЄВЫЙ *див.* **КАРАЗИЄВЫЙ.**

КАРАЗѢЯ *див.* **КАРАЗИЯ.**

КАРАИМЪ, КАРОИМЪ (*гебр.* gara'im (мн.), gara) караїм: Жидовє которыє слывѹ(ть) караимовє (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 183); Для тогды звыш описаного был до уряду местъского... посланецъ Яхимъ Попъко, кароимъ Луцькии, з листом... // посланый (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 521-522).

КАРАКТЕРЪ *ч.* (*стп.* karakter, *гр.* χαρακτήρ) таємний знак: То є(ст) наоука гла́соу живо́го... кото́рѹю... б҃ъ... мѡисеѡви ...ѡб'яви́лъ, прє(з) каракте́ры, албо зна́ки писа́ныи, в' та́ємни́ци свое́й (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 15 зв.).

КАРАКУЛЯ, КАРАКУЛѦ *ж.* (*тюрк.* kara + kul) вила: кнзъ Воронєцки(и)... взялъ,... пи(л)ки двє, клєщи а каракуля, то всє коштовало полкопы гршє(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); а за́ты(м) при́шо(л) ни́кодимь потаєм'ныи оуч҃никь хв҃ь... за́ты(м) при́шли з (д)раби́ною и с ка́ракоулѧми и зь въсѣми при́пра́вами чи(м) сни́мати тѣло съ кр(с)та (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15).

КАРАКУЛѦ *див.* **КАРАКУЛЯ.**

КАРАМИДА *ж.* (*цсл.* керамида, *гр.* κέραμος) цегла: писали є(с)мо... абы ѡни ва(м) на є(д)ны(м) мє(ст)цѹ поступили матєрии и карамиды на будова(н)є тои цє(р)кви божеи (Ясси, 1558 *ЛСБ* 27).

Див. ще **КАРАДОМИДА.**

КАРАМОЛНЫЙ *прикм.* Крамольний: сиє дѣтѧ... карамолноє писаниє разодрало (1489 *Чет.* 137).

КАРАНЄ, КАРАНЪЄ, КАРАНЬЄ, КАРАНЯ *с.* (*стп.* karanie) **1.** Карання, покарання, кара: а мы будємъ вєдати, которое каранє вєлимъ над ними дєлати (Краків, 1539 *AS* IV, 203); и камѣна(м) на нéго мéчѹчи, мáло єго нє вбúли, и поймáвши пєрє(д) сѹдїами яко бѹнˀтовнúка на карáня поставили (XVI ст. *УЄ* № 29519, 273 зв.); и кóро(т)ко мóвачи, ѡбáчишъ злы(х) людéй карáньа, а дóбры(х) за спрáвы дóбрыє нагорóды (Острог, 1614 *Тест.* 173); крщéнїє вóдноє, то єстˀ ѡ(т)пѹщéнїє вины, и кара(н)а за грѣхъ зˀєднывáю(т), опро(ч) характúра албо пєчáти (Львів, 1645 *О тайн.* 14); полковни(к) на(ш) тамо(ш)ны(и) нѣжински(и) пи(л)но постєрєга(т)и має(т) по(д) сроги(м) каранє(м) (Ірклиїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1); **каранє крвавоє** — смертна кара: А умоцованый стороны позваное поведилъ, ижъ дей панъ Циминский обвинилъ его милость, отца владыку, въ учинку мниманымъ речей таковыхъ, которые каране крвавое за собою потягають (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 403) **караня отнѣсти** — бути покараним: за що помѣнє(н)ны(и) фєѡдо(р) ши(н)ка(р)... з цє(р)кви прє(з) пѹблѣкацию єрє(и)скѹю вилѹчо(н) бысти мѣ(л) лє(ч) ѹпокори(в)ши(с) и лє(г)шєє пото(м) караня ѡ(т)нѣ(с)ти (Львів, 1612 *ЛСБ* 1038); **караньє отпустити** — звільнити від покарання: билъ есми его милости чоломъ, абы его // милость... мне тое караньe... отпустилъ (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 263-264).

2. Осудження: вˀ наѹчáнˀю брáтїи рострóпный, вˀ строфовáнˀю бáчный, вˀ карáнˀю оувáжный (Вільна, 1620 *См. Каз.* 21); Ѡбличéнїє: Строфова(н)є, кара(н)є, гáнба, лаа(н)є, поганбє(н)є (1627 *ЛБ* 148).

Див. ще **КАРАНИЄ.**

КАРАНИЄ, КАРАНІЄ, КАРАНЇЄ *с.* (*цсл.* каранѥ) те саме, що **каранє** у 1 знач. : Михаи(л)... митрополи(т) кїєвъски(и)... вѣдомо чинимъ... ижъ вєлєбны(и) гєдєѡ(н) болобанъ... которы(и) єстъ ннѣ по(д) караниє(м) права... дховнаго в станє своємъ єп(с)кпъскомъ, в законє и вѣрє и правє нарѹшонъ и конє(ч)номѹ звє(р)жєнїю по(д)палъ (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); Амврóсїй с(т). Ѡжидáютъ дѹшѣ слѹшной заплáты, є(д)ны(х) ѡжúдає(т) карáнїє, а дрѹги(х) хвáла (Київ, бл. 1619 *О обр.* 130); В такóвыхъ вы́стѹпка(х)... карáнїє дѹхо(в)ноє... бывáєтъ назначéно (серед. XVII ст. *Кас.* 42).

КАРАНІЄ *див.* **КАРАНИЄ.**

КАРАНЇЄ *див.* **КАРАНИЄ.**

КАРАНЪЄ *див.* **КАРАНЄ.**

КАРАНЬЄ *див.* **КАРАНЄ.**

КАРАНЯ *див.* **КАРАНЄ.**

КАРАСИКЪ *ч.* Карасик: линков и карасиковъ двесте (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

КАРАСЬ *ч.* **1.** Карась: которое рыбы розное: щукъ, карасий,... было вловлено за пятдесят золотых полских (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 525); cyprynus, ка(р)пы, кара(с), кар(пъ) (1642 *ЛС* 151).

2. Особова вл. н.: Ва(с)ко Кара(с) (1649 *РЗВ* 424).

КАРАТИ, КАРАТЬ *дієсл. недок.* (кого, що, чим і без додатка) Карати: далъ его милость войту суполную моцу судити и осудити, карати и стинати, и на кола бити (Краків, 1507 АЗР II, 10); такыи отци, котрыи // дѣтій своихъ на доброе не учили каравъ Господь... велми (XVI ст. *НЄ* 217-218); Былъ єгиптъ тажкыми плáками нєкды(с) карáны(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 46 зв.); чи(м) бо(л)шє тѣло прє(з) ѹтраплé-

нѧ быває(т) кара́но, ты(м)ъ бо(л)шє дх҃ъ прє(з) внѹ́трнюю ла́скѹ сѧ ѹмо(ц)нѧє(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 6); Соломѡ́нъ прємѹдрый повѣдѣлъ... єсли кара́єш҆ сы́на своє́го ро́(з)кою, нє оумрє́т҆ ѡ(т) тогѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 129); зара(з) закажитє абы ни(х)то нє важи(л)ся чолнами вози(т)... право по(с)политоє таковы(х) выко(т)цовъ чилє по(д)даны(х) простоє конъдыциє(и) яко потаємъныхъ скрыты(х) шко(д)цовъ суворє карєтъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125 зв.); за што ѹпорны(х) и нєпослѹшны(х) сѹрово карайтє (Мошни, 1650 *ЦНБ ДА*/П-219, 16); **карати горломъ, горломъ (на горлє) карати** *див.* **ГОРЛО; карати сидѣнамъ (сѣдѣнамъ)** *див.* **СИДѢНЄ; смертью карать** *див.* **СМЕРТЬ.**

КАРАТИСѦ *дієсл. недок.* Каратися: Писмо́, абы́смо сѧ бы́ли чѹжи́ми приго́дами кара́ли, свѣд҆чи(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); Ѡба(ч) можє то́ всѣ хр(с)тіа́нє ми́лыи и кара́ймо(ж)сѧ и тиши́(м)сѧ ты(м) ст҃ы(м) ѳомо́ю (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 18 зв.).

КАРАТЬ *див.* **КАРАТИ.**

КАРАЦЕНА, КАРАЦЫНА *ж.* (*стп.* karacyna, *слат.* corazina) панцир: Якъ бы хто, ...стрєлѧ́ючи на чл҃ка в҆ карацє́нѹ оубра́ногѡ жєлѣзѹ и тѣлѹ нє шко́дитъ, (бо ѡ(д)біѧ́єтъ и ѡ(д)ража́єтъ стрѣл҆кѹ) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 182); Бро́нѧ: Зброа, панцы́ръ, карацє́на, бро́нь (1627 *ЛБ* 12); И вы́шолъ мѹжъ мєжи обѣ во́йска... // ...в карацы́нѹ лѹща́стѹю сѧ оубиралъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 218-218 зв.).

КАРАЦЫНА *див.* **КАРАЦЕНА.**

КАРАЧЪ *ч.* (*тюрк.* karaču) татарський чиновник. Особова вл. н.: А у Карача, дє(и), взято пєрє(д) мєсто(м) у фолва(р)ку коня рыжого (Житомир, 1584 *АЖМУ* 102).

КАРАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Каратель: наказа́тє(л), кара́ючїй (1596 *ЛЗ* 58).

КАРБОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(вирізьблювати що-небудь)* карбувати: кожъдѹю колѧсѹ ка(р)бовано с пи(л)ностю вєликою (Львів, 1634 *ЛСБ* 1055, 8).

КАРБОНА *ж.* (*стп.* karbana) скарбничка: Старшомѹ повѣсти має(т), за которого росказа(н)ємъ в рєєстръ шко(л)ны(и) вєлики(и), давши до шко(л)нои ка(р)боны грошє(и) .д҃. (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 83).

КАРБУНКЛЪ *ч.* (*стп.* karbunkuł) *(назва коштовного каменя)* карбункул, рубін: самоцвѣтныи камєнь... карбѹнклъ є(ст) камє(н), а цвѣто(м) собою чєрлє(н) (XVI ст. *Травн.* 503).

Див. ще **КАРБУНКУЛЮСЪ.**

КАРБУНКУЛЮСЪ *ч.* (*цсл.* каръбнъкоулосъ, *лат.* carbunculus) те саме, що **карбунклъ**: Анѳраксъ: Карбѹнкѹлюсъ, ка́мє(н) дорогі(и) на́ кштал(т) ѹглѧ горѧ́чо(г) (1627 *ЛБ* 177).

КАРБЪ *ч.* (*стп.* karb, *нвн.* kerbe) *(знак, позначка, насічка)* карб: нє(д) ѯ҃ срє(д) єщє зосо(б)на па(в)ло(в) камє(н) что с ни(х) с ка(р)бами на филярѣ побо(ч)ныє тєсали (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5 зв.); чотыро(м) колѧсънико(м) в тѹюжъ сѹботѹ подлѹ(г) ка(р)бовъ ко(п)ры... далє(м) по два гроша (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8); Бый килъку на мой карбъ, я вамъ кажу, кгдыжъ маю есче чымъ заплатить (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754).

КАРВАНЪ *ч.* Храмова скарбничка: на тое вам отповѣм: добрый способ еврейского разума — общий слог в карван; кто вдовица нищетою — двѣ лепте, шелюг,... а кто доволнѣйший или пан — золотый,... а навет и сто за общую ползу и за свое спасение (1608-1609 *Виш. Зач.* 204).

КАРВАШЪ, КАРЪВАШЪ *ч.* (*стп.* karwasz, *мад.* karvas) металевий нараменник: а на (з)накъ вспомина(н)ѧ приятєльского ѡ(т) мєнє... слѹжєбника єго мл(с)ти кнжти ...Ѡстро(з)скомѹ... зброю мою... и ка(р)вашъ бѹлатны(и) позолотисты(и) дарѹю (Миляновичі, 1581 *ЖКК* I, 198); взял: ...лукъ туръский..., каръваше — золотыхъ осмь коштуючие (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

КАРДАШЪ *ч.* (*стп.* kardasz, *тюрк.* kardasz) побратим, брат. Особова вл.н.: ксендзъ Анътоний Янишевский... противъко... Кардашови, кушънерови, Анъдрееви резъникови... // ...оферовалсе правъне чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154, 156, 157); ѡхрѣмъ Ка(р)дашъ (1649 *РЗВ* 181 зв.).

КАРДИМОНЪ *ч.* (*стп.* kardamon, *лат.* cardamonum) *(східна рослина з родини імбирних)* кардамон: nasturciu(m), жєруха, ка(р)димо(н) (1642 *ЛС* 277).

КАРДИНАЛСКІЙ *прикм.* Кардинальський: с которого жєрєла выникнѹли єжджєнѧ до римѹ по шапки кардиналскіє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171 зв.).

КАРДИНАЛСТВО, КАРДЫНАЛСТВО, КАРДИНАЛЬСТВО, КАРДЫНАЛЪСТВО, КАРДЫНАЛЬСТВО, КАРЪДИНАЛЬСТВО *с.* (*стп.* kardynalstwo) *(посада, сан кардинала)* кардинальство: передо мною... // ...панъ Иванъ Велятицкий... покладалъ привилей короля... зъ уписанемъ въ немъ листу патриарха Костентинограда... на ексархатство, то естъ латынскимъ языкомъ на кардынальство... отцу владыце Луцкому (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 252-253); Нє бєз причи́ны вм того своє́го висаріо́на яко ба́чѹ на до́брой па́мѧти ма́єтє, жє єго при́кладомъ я́ко о́нъ длѧ кардина́л'ства, та́къ и вм длѧ мѣстца в' ра́дѣ,... по(д) то́тъ пла́щикъ згбды ти́снѹчисѧ лѣзєтє (Острог, 1598 *Отп. КО* 30); Але речешъ: ижъ за то кардынальство одержалъ, же своихъ Грековъ отступилъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1113); Бо не толко о кардыналъстве, албо о митрополии не мышлю, але и съ тымъ, што на собе ношу (Вільна, 1599 *Ант.* 605); Слухай же, которые слова заразъ по тыхъ идутъ, што ѳилялетъ перескочылъ: // "Бо не только о каръдинальстве,... не мышлю, але и съ тымъ, што на собе ношу, частей проплакиваю на себе..." (Там же, 613-614); а сириѡна ни́нє(и)шого митрополита ка(р)дыналство́мъ почтилъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); И Виссаріона никейского митрополита кардинальствомъ почтилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45).

КАРДИНАЛЪ, КАРДЫНАЛЪ *ч.* (*стп.* kardynal, *лат.* cardinalis) *(високий духовний сан у католиків після Папи римського)* кардинал: И коли въ той коруне и в ыншихъ коштовныхъ уберохъ несучи его на крѣсле кардынали, или иншие // провадятъ его, тогды драбанти кричатъ до люду... "падайте, падайте"! (1582 *Посл. до лат.* 1128-1129); ѡ(т) кардинало(в) гєрсона и сорвоны пари(ж)ско(г) єсть строфованы(и) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 64); и ка(р)диналови є́дномоу но(с) оурєзаль, а дрої́гомоу роукоу ѹтѧ(л) (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 100 зв.); на который [соборъ]... папежъ своихъ пословъ послалъ... епископовъ... пресвитера, кардинала (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 733).

КАРДИНАЛЬСТВО *див.* **КАРДИНАЛСТВО.**

КАРДОСЪ *ч.* Будяк: cardu(us), осє(т), ка(р)до(с), тє(р)нъ (1642 *ЛС* 112).

КАРДЫНАЛСТВО *див.* **КАРДИНАЛСТВО.**

КАРДЫНАЛЪ *див.* **КАРДИНАЛЪ.**

КАРДЫНАЛЪСТВО *див.* **КАРДИНАЛСТВО.**

КАРДЫНАЛЬСТВО *див.* **КАРДИНАЛСТВО.**

КАРЕЛ *ч.* (*стч.* karel, *стп.* karzeł) карлик, ліліпут: А в том девка, давши Рожковскому знати, же при пану никого нимаеш, толко карел на покою, умыслне от панее споеный, спячий,... поготовю станула (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499).

КАРЕЛЪ *ч.* *(мала посудина для води)* відерце: nanus, карє(л), вѣдро, умивалница (1642 *ЛС* 277).

КАРЕТА, КАРИТА, КАРѢТА, КАРЫТА *ж.* (*стп.* kareta, *im.* carreta) карета: къ тому карета новая безъ ланцуховъ и безъ попоны, рыдванъ старый съ попоною лихою (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 55); Или нє вѣдаєшъ я(к) на ты(х) гръды(х) бадавѣѧ(х),... карыта(х), ко(т)чїи(х), трꙋ(п) сво(и) ...въмѣстити нє можє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 238 зв.); Нéхайсѧ оучатъ покóры: бо Х҃с бы(л) покóрнымъ... нє вѣ(ж)джалъ шéстма конми, а в҄ карѣтахъ злоцѣсты(х) (поч. XVII ст. *Пчела* 31); ку тому,... кариту за сто золотыхъ купленую взяли (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 430); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграби(л)... // ...Карєтꙋ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.-28); шляхетъный панъ Павел Речъковский противъко вси громады местечка Гошчы... сведчилъ... менowании поддании з Гошчы... впадъшы... до сєла... // ...дворъ злупили и з кареты, рыдъвана и кочъчого зелиза вси подъдирали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 433-434).

КАРЕТКА *ж.* *(мала карета)* каретка: въ возовни рыдванъ новый, рыдванъ старый, каретка на пару коней,... побыли (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 123).

КАРИТА *див.* **КАРЕТА.**

КАРКИНЪ *ч.* (*гр.* καρκίνος) *(назва хвороби)* рак: ка(р)кúнъ, рáкъ (1596 *ЛЗ* 52).

КАРКЪ, КАРКЬ, КАРЪКЪ *ч.* (*стп.* kark) **1.** *(задня частина шиї)* карк: алєкса(н)дрь зоп҄хноу(л) єго на до(л), злáмалъ кáркь спадшы на долъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 71); А та(к) во(з)ны(и)... ѡ(г)лєда(л) ...по(д) го(р)ломъ рану кривавую..., а (з) тылу головы чєрє(з) усю шию чєрє(з) ухо вєликую рану глубокую смє(р)тє(л)ную ажъ до пєрєтя(т)я карьку (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

2. *(частина тіла, що з'єднує голову з тулoвищем)* карк: Прє(з) ѡслѧ значитсѧ наро(д) поганскїй: бо якŏ ѡслѧ́ нє мѣло єщє на кáркꙋ своє́м҄ я́рма; такъ нарѡ́дъ поганскїй нє мѣлъ ѡ(т) Б҃га дáного собѣ зáконꙋ (поч. XVII ст. *Пчела* 30 зв.); алєсь самъ собѣ залѣцéнѧ здобы́лъ, з҄ молоды(х) лѣтъ своѣхъ, забавлѧ́ючисѧ зáвшє оуслꙋгою жолнѣрскою: нєпоєднокрóт҄ тꙋпи́лєсь острыѣ мєчѣ, ѡ кáрки нєпрїѧ́тєлскїѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); кóсы схилióнє, Бы́стро на кáркъ Варвáрскїй: нóсишъ наѡстрóнє (Львів, 1642 *Бут.* 2).

◇ **карки (свои) до ѧрма подкладати** — брати на себе важкий тягар, зайвий клопіт, надівати ярмо на (свою) шию: Гор҄дѧчи ѧрма хв҃а дóброго знóсного, и брéмєни лéгкого ѡ(т)стоупꙋ́єтє а кáрки свои... до ѧрмá ты(х), котóрїє вкладáю(т) на лю́дє брéмєна тѧ(ж)кїє,... по(д)кладáєтє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); **здойняти с карку** — *(звільнитися від чого-небудь, позбутися чогось небажаного)* скинути з плечей: Здойми одно ѡ(т)чє влады́ка жєстоковы́йство фараóнскоє або єги́пєт҄скоє с каркꙋ (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.); **ламати карки** (чиї) — вбивати; поборювати

(кого): нєха́й... довѣдаетъса, якъ мѫжнє за́вшє мєча́ми своѣми лама́ли ка́рки нєпріѧтєлскіѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5); **лежати на каркахъ** (чиїх) — *(бути предметом турботи, тяжких переживань)* лежати на душі, на серці: спро́стный бовѣмъ то(т) оу́мыслъ, якобы нѣякій тѧжа(р) лєжи(т) на ка(р)ка(х) и(х) дшъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 10); **на каркъ наступати — а)** *(про смерть)* заглядати в очі, зближатися: Бы якій Ста́нъ, до поко́ры сѧ тогды ма́єтъ, Кгды́ мѫ ю(ж) Смє(р)тъ, а(х) мнѣ а(х), на ка́ркъ настѫпа́є(т) (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 2 зв.); **б)** брати гору (над ким): А скоро черезъ // неслиханiи Церкви... въ своей Римской кузнѣ укованiи права на каркъ спол-епископомъ наступати почалъ, натихъ-мѣсть зъ едности церковной выпалъ и въ схисмѣ зосталъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 719-720); Сына моего, въ гробѣ томъ жегнаючи: И зъ жалю, слова тыи простираючи... Рачилесь, до адовыхъ кгмаховъ съступити... На каркъ му, о сыну, дужо наступаешъ: И горкостю ему ся въ горлѣ ставаешъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 164); **на каркъ** (чий) **наступити** — взяти гору (над ким): Кгды́ бовѣмъ го́ловѫ смо́ковѫ, пре́чъ стира́єтъ: И тира́нна вѣчного, внѣвєчъ обєрта́єтъ. На ка́ркъ нє́пріѧтєльскій, мо́цнє настѫпи́вши: И въ вода́хъ го ю́жъ Іорда́нски(х) оутопи́вши: Днь жє то́тъ ннѣшній звита(з)ства тріѫмфоу́ймо (Львів, 1616 *Бер. В.* 93); **твердого каркѫ** — *(про людину)* упертий, непоступливий: Жєстоковы́йный: Запамѧта́лы(и), ѫпо́рный, твєрдо́го ка́ркѫ, жєлѣзнои шіи (1627 *ЛБ* 37); ты єсть людъ твєрда(г) каркѫ (серед. XVII ст. *Хрон.* 152); **на карки свои всажати** *див.* **ВСАЖАТИ.**

КАРКЬ *див.* **КАРКЪ.**

КАРЛИЦА *ж.* Карлиця, карличка, ліліпутка: nanium, ка(р)лица (1642 *ЛС* 277).

КАРМАЗИНОВЫЙ, КАРМАЗЫНОВЫЙ *прикм.* **1.** *(виготовлений з кармазину)* кармазиновий: При которимъ збитю,... чапъка, кгардлами подшитая, кармазыновая, за золотыхъ десетъ... въ способъ лупу взяли (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523); взял: ...шапъку кармазыновую зъ соболцем за золотых петънадцатъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

2. *(кольору кармазину, темно-червоний)* кармазиновий: Чръвлѣнь, чръвєнь..., карма́зиноваѧ фа(р)ба съ чє́рвцю (1627 *ЛБ* 156); контушъ... з лиштвами атласовыми кармазыновое масты — золотыхъ сто (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67).

КАРМАЗИНЪ, КАРМАЗЫНЪ *ч.* (*стп.* karmazyn, *іт.* carmesino) **1.** *(сукно темночервоного кольору)* кармазин: оксамиту всякого простого отъ локътя грошей два; от кармазину атласу от локтя грошей три (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); нє то́лъко Срє́бро,... Кармазы́ны, а́лє и Шє́рсть Ко́зюю, и ско́ры чєрво́ныѣ бара́нїѣ,... ѡфѣрова́ти каза́лъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 5 зв.); зъ Іакі́нфѫ за́сь з шарла́тѫ, з кармазі́нѫ, и бі́сєрѫ почі́нилъ ша́ты (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.).

2. Кармазиновий одяг: И видѣлемъ, мовитъ, невѣсту прыоболочоную в порпуру и кармазынъ, и узолочена золотомъ еси (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 274).

3. *(фарба темно-червоного кольору)* кармазин: Чръвєцъ, Карма́зинъ, чы́рвѣнъ, карма́зиноваѧ фа(р)ба съ чє́рвцю (1627 *ЛБ* 156).

4. Особова вл. н.: Ма(т)вѣ(и) Ка(р)мазинъ (1649 *РЗВ* 387 зв.).

КАРМАЗЫНОВЫЙ *див.* **КАРМАЗИНОВЫЙ.**

КАРМАЗЫНЪ *див.* **КАРМАЗИНЪ.**

КАРМЕЛИТЫ *мн.* (*стп.* karmelita) кармеліти: доминикано(в), босаковъ, ка(р)мєлитовъ, и прочи(х), до которы(х) заслыхнꙋлємъ ѡ нѣкоторы(х) з вашєго бра(т)ства жє сѧ с хорыми своими на мшꙋ ѡфѣрꙋю(т) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); **кармелиты босыє** — кармеліти босі: для того якобы розныхъ способовъ уживалъ трактованя съ іезуитами и кармелитами босыми (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116).

КАРМЕНЄ *с.* (*стп.* karmienie) годування: вепри надъ повинность млынаромъ для карменя подъ часъ тенути своей кгвалтовне накидали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 540).

КАРМЇТЇ *див.* **КОРМИТИ.**

КАРНОСТ *див.* **КАРНОСТЬ.**

КАРНОСТЪ *див.* **КАРНОСТЬ.**

КАРНОСТЬ, КАРНОСТЪ, КАРНОСТ, КАРЪНОСТЬ, КАРЬНОСТЬ *ж.* (*стп.* karność) кара, покарання, карність: А котры(и) бы бра(т) былъ каранъ... маєть по карънsocti заразъ пєрєпросити того комꙋ былъ провинилъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Ано, за того Господь Бг҃ъ у старумъ и у новумъ законѣ каравъ царѣ и люди велми великыми карностями (XVI ст. *НЄ* 220); А вкоротцѣ рекши, то презъ листъ свой ознаймити имъ хотѣлемъ, абы утѣсненымъ и понижонымъ не презъ утрапеня карность была задавана (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 506); єщє нємнѣй исповѣдни(к) в҆згла́дъ мѣти ма́єтъ,... и на ча́съ настоѧ́щый, кото́рого пра́вє ѡслаби́ла ѡ́стрость ста́роє ѡ́ноє ка́рьности (Львів, 1645 *О тайн.* 99); А по се́мъ зара́зом҆ настꙋпа́ютъ; ка́рности Бо(з)кїи, на слꙋгъ анти́христовы(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 140); **карностъ отнести** — бути покараним: [злочынца] просилъ, абы южъ, водлугъ учынку своего, карностъ на горле отнеслъ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 461); **карност пустити** (на кого) — покарати (кого): кгды вжє Пан Бог карност на мєнє пꙋстил коло роботы Вашєй Милости, ижємъ часꙋ тєпєрєшнєго нє мог Вашєй Милости, своєй милостивой панєй вчинити (Степань, 1544 *AS* IV, 413).

КАРНЫЙ *прикм.* Присуджений (законом): Жи́дѡвє в҆сєрє́динѣ мѣста Ієр(с)лима жили, и зако́ны принѧвши, ка(р)ноє по(д) пра́вомъ мє́шканє мѣли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 680).

КАРОИМЪ *див.* **КАРАИМЪ.**

КАРП *див.* **КАРПЪ.**

КАРПЪ, КАРП *ч.* Короп, *діал.* карп: carpio карп (I пол. XVII ст. *Сем.* 45); cyprynus,... кара(с), кар(пъ) (1642 *ЛС* 151); erythynus, язъ, ка(р)пъ (Там же, 183).

КАРТА, КАРЪТА *ж.* (*стп.* karta, *лат.* carta) **1.** Аркуш, сторінка книжки, *діал.* карта: але за то не ручу, жебы се в чомъ не помылили, шукаючи в книгахъ, або жебы не толко карты, але и цилое секстерни не минули, кгдыжъ на помылце сила належитъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 152); Въ той же перъшой части (на каръте пятой, на другой страницы) прыслухайсе, брате милый, скромности его (Вільна, 1599 *Ант.* 495); ка́рты з҆ Дрꙋкꙋ вы́данои тєпє́ръ ...ша́рпалисмо, допта́лисмо... (проклинаючи и книжкꙋ и Касїа́на) (Київ, 1628 *Апол.* 8); тотъ универсалъ на местцахъ звыклыхъ объволавъши и публиковавъши, и карты зъ него поперeписовавши,... о томъ правъдиве релляцию свою,... учинилъ (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 3/I, 298).

2. *(офіційний документ)* лист, *діал.* карта: и ка(р)ты написа(в)ши ѡ єго вывола(н)ю має(т) поприбивати и ѡ нє(м) ѡзна(и)ми-

т(и) (1566 *ВЛС* 88 зв.); панове послове... // ...доведалисе ижъ съ ка(р)ты читали таковые слова, которыми митрополита ганили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 4 зв.); нєхай тобѣ нє боудєтъ та(ж)ко самомȣ поглѣдѣти в тыє мєс(т)ца, длѧ чогомъ и карты на котѡрыхъ што написано назначи(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 118); А єдна(к) Илє(с)мы змогли до(и)ти, На голо(и) ка(р)тѣ намъ Подано (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2); Позыває(т) до постановє(н)я ниякого дми(т)ра радєвича... котори(и) смє(л) и важи(л)сє... // ка(р)тȣ змышлєнȣю сфабрикованȣю до кни(г) пода(л) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52-52 зв.).

3. *Лише у мн.* **карты** *(про гру в карти)* карти: и має(т)ности́ цє(р)ковныє жє́на(м) и сн҃омъ своймъ на́ шабли́ на карты и приятєлє(м) свои(м) подавали (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45 зв.); И маѐ(т)ностю добрє своєю шафова́лъ, Нє на костки, и ка́рты, и збйтки ѡбє(р)та́лъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 47); Хартїи и Та́влїа оупотрєблѧ́ю(т): в҆ ко́стки игра́ю(т) и в҆ ка́рты (1627 *ЛБ* 143);

гральні карти: Щастны(и) Янковичъ... мє(л) това(р) сво(и)... папєрȣ рє(з) д҃... ножо(в) посполиты(х) и ка(р)тъ за ко(п) г҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 12 зв.); **карты малыи** — вид гральних карт: побра(но)... // ка(р)ты малыи, замки, ѡстроги (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); **карты нолберскиє** — вид гральних карт: побра(но)... // ...ка(р)ты но(л)бє(р)скиє (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

КАРТАНЪ *див.* **КАРТАНЬ.**

КАРТАНЬ, КАРТАНЪ *ж.* Кара, покарання: коли пришовъ на чл҃вѣка якый бютюгъ великый, албо якая картань иншая на люди великая, смирили ся и постили (XVI ст. *НЄ* 25); коли [приходила] на люди [досада], якъ мѣчъ, албо другый гнѣвъ и картанъ Божія,... Аммонъ, изъ многыми незочтенными на него,... ся пустивъ на молитву и заказавъ у всюй державѣ своюй, што бы постили и молили ся Богу (Там же, 26).

КАРТАТИ *дієсл. недок.* (кого) Картати, лаяти, осуджувати: Не хуливъ, тай не картавъ Христа (XVI ст. *НЄ* 60); Такъ же картавъ и Давыда царя, коли убивъ Уріяша дѣля жоны его (Там же, 191).

КАРТЕЛЮШЪ *ч.* (*стп.* kartelusz) *(офіційний документ)* лист: На которомъ картелюшу напервей ганятъ тому соборови Берестейскому, не прызнаваючы его за власный соборъ, а потомъ нижей выповедаютъ митрополитови и владыкамъ послушеньство (Вільна, 1599 *Ант.* 535).

КАРТКА, КАРЪТКА *ж.* **1.** Листок *(паперу), діал.* картка: алє іс҃... роспоро(л) собѣ скороу по(д) ко́лѣно(м), в҆ложи́(л) та(м) кар҆т҆коу... гдѣ то сѧ гнѐтъ загоило и нє болѣло (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 92); Бг҃ъ заплать, вложилъ на вагȣ з҆ ѡ́ными яблками, а́лє далѐко пєрєважила ка(р)тка я́блка ѡ́ныи (поч. XVII ст. *Пчела* 2 зв.); Ха́ртїа: Ка́ртка, листо(к), папѣ(р) (1627 *ЛБ* 143).

2. *(аркуш паперу, на якому що-небудь записано)* записка: Посланєцъ мо(и) повєдє(л) и(ж) ѡтєцъ Ва(р)сонарє(и) якую(с) ка(р)ткȣ написа(в)шы в то(т) ли(ст) што(м) я до ва(с) писала вложи(л) (Верба, 1607 *ЛСБ* 400, 1); кȣзѧ(н) єму та(к) повидѣ(л). Я нє бȣдȣ повѣдати тє(л)ко нєха(и) длъжници повѣдаю(т) што кому бы(л) винєнь... // ...романови голȣбковому злоты(х) ѕ҃ картка кȣзѧнова пащатъ (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 16, 13-13 зв.); теды в томъ болванѣ найдена есть картка, на которой было написано такъ жидовскими словы того часу, гды народился той антихристъ, теды слы-

шаный былъ страшливый голосъ з неба (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711);

(коротенький лист) записка, цидулка: з пꙋшки ґлінєной... ѡ(т) п(н) грїгоро(г) рꙋсіновича и вє(д)лє ка(р)тки є(г) взєлє(м) злѡ(т) 99 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1).

КАРТОЧКА, КАРТОЧЪКА *ж. (коротенький лист)* записка, цидулка: На то(и)жє сєсии... посылали ка(р)точъкꙋ до П.Гаврылия Ярошєвича с про(з)бою ꙋси(л)ною... абы(с)... складъку звича(и)нꙋю принѣслъ (Львів, 1618 *ЛСБ* 1043, 27); ѡ ка(р)тку тую пытали зачимъ ѡ(т)цъ ґю(р)ґни(є) (!) тую ка(р)точку намъ показалъ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.); а ѡ(т)цъ иѡсифъ то(л)ко ка(р)точку при(с)лалъ вымовляючися слабостю (Там же, 41);

(письмовий перелік чого-небудь) список: хотѧ́жъ хто ча́сꙋ вєли́коє // потрє́бы мо́жє(т) и чєрє(з) то(л)мача з ни(м) ѿбє́цного исповѣда(т)сѧ, а́л҄бо чєрєз҄ ка́р҄то(ч)кꙋ, єсли́бы сѧ оу́стнє в҄стыдалъ (Львів, 1645 *О тайн.* 75).

КАРТОЧЪКА *див.* **КАРТОЧКА.**

КАРТЫНА *ж.* Картина: У томъ же скарбу..., картынѣ 2 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); а они ємꙋ оуказа́ли о́бразъ єгѡ́ на́ картынѣ вымалєва́ный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

КАРУКЪ *ч.* Карук, карюк: Кару́къ. Inchyocola (1650 *ЛК* 457).

КАРУПЕЛЬ *ч.* (Tanacetum balsamita L.) канупер, *діал.* карупіль: ha(e)mogogon, пивония, карупє(л) (1642 *ЛС* 213).

КАРЧЕМНЫЙ *прикм.* (*стп.* karczemny) корчемний: я́ко кни́гы дѣювъ ап(с)лскы(х) ѡпи́соуютъ ѡ то(м), и на б҃а карчє́мныє блюзнѣрцы архиєрє́и, жє ты(ж) то рко́мо добродѣ́йство чи́нѧтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 100 зв.); а сами з тых маетъностей дани медовые, пинезные и збожа вшелякого, // аренды карчемные, вымеры з млыновъ,... выбераютъ и на свой пожитокъ оборочаютъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 441-442).

Див. ще **КОРЧЕМНЫЙ.**

КАРЧМА, КАРЪЧМА *ж.* (*стп.* karczma) корчма: тежь волялъ въ Фалимичахъ ночовати у подданого, где шинку жадного не машъ, анижъ въ Хоболтове въ карчме,... кгдыжъ тамъ и люди пяные,... и люди люзни ночевать звыкли (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 420); в карьчмѣ дом и свѣтлицю поставилъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); отец митрополит... явный шынкъ в тых карчмахъ заложитъ и уживатъ росказал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 469).

Див. ще **КОРЧМА.**

КАРЧМАРСТВО *с.* Пияцтво: я(к)сѧ ꙋсправєдливи(ш) б҃оу с того ка(р)чма(р)ства, котороє // всѣгды во адѣ чрєва свóєго носиши, и́ котороє сма(ч)нѣ(и)шєє пиво, мє(д), и́ли вино ко(ш)тꙋючи, тоє го(р)ло(м) глыта́єши (п. 1596 *Виш. Кн.* 254 зв.-255).

КАРЧМАРЪ, КАРЪЧМАРЪ *ч.* (*стп.* karczmarz) корчмар: если тотъ карьчмаръ умеетнымъ былъ до отобраня сумы, певне бы и на то погледати умелъ, бы то такъ правдиве деятисе мело (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 416); Єсли хочє(ш) идолопокло(н)ни́ком҄ срєбролюбцє(м)... быти, я тєбє... кꙋпцє(м), и ка(р)чмарє(м) оучиню́ (1599-1600 *Виш. Кн.* 207); А кгдысмы тых карчмаров... пытали: за чыею бы то ведомостю и позволенем тые шинки отъправовали, — поведили, же з ведомостю и з розказанемъ пана Вацлава Садковского (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 470).

Див. ще **КОРЧМАРЪ, КОРЧМИТЪ.**

КАРЪ *див.* **КАРЫЙ.**

КАРЪВАШЪ *див.* **КАРВАШЪ.**

КАРЪДИНАЛЬСТВО *див.* **КАРДИНАЛСТВО.**

КАРЪКЪ *див.* **КАРКЪ.**

КАРЪНОСТЬ *див.* **КАРНОСТЬ.**

КАРЪТА *див.* **КАРТА.**

КАРЪТАВЫЙ *прикм. у знач. ім.* Картавий, -ого. Особова вл. н.: Мєщанє замъковыє: Данило карътавы(и) Ѡлєксє(и) Кравєцъ (1552 *ОКЗ* 40 зв.).

КАРЪТКА *див.* **КАРТКА.**

КАРЪЧМА *див.* **КАРЧМА.**

КАРЪЧМАРЪ *див.* **КАРЧМАРЪ.**

КАРЫЙ, КАРЪ *прикм.* (*тур.* kara) карий: Пахоло(к) лєво(н) кра(в)цови(ч)... по(д) ни(м) дрыкга(нт) ка(р) (1567 *ЦНБ Лит.* 16, 3, 85); конє(и) дво(р)ныхъ чєтвєро... // ...други(и) кары(и) вымєнѧны(и) ȣ циганъ (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 5-5 зв.); у Степана коня карого, купленого за десетъ копъ грошей Литовскихъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 228).

КАРЫТА *див.* **КАРЕТА.**

КАРЬНОСТЬ *див.* **КАРНОСТЬ.**

КАРѢТА *див.* **КАРЕТА.**

КАСАТИСЯ, КАСАТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* касатисѧ) **1.** (чому) Торкатися: касáюсѧ, дотыкáюсѧ (1596 *ЛЗ* 52); от нашея вѣры ничто же выше, которою мы чисто мысльным славословленям... к Христу преходим и у престола славы // ...ногам христовым касающеся, кланяемся (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв.* бр. 233-234).

2. (чого до чого) *(звертати увагу на щонебудь)* торкатися: таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); во евангелской проповѣди мысль напасши, и до прочих книг, богословию тезоименитых, касайся и всяко писание богодухновенное проходи (1608-1609 *Виш. Зач.* 203).

3. *Перен. (мати відношення до чого-небудь)* торкатися: Касáѧ бо сѧ, мóви(т) цр҃кóвни(к) пéклѣ очєрни(т)сѧ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 211).

КАСАТИСѦ[1] *дієсл. недок.* (*стп.* kasać się) (на що) зазіхати; претендувати: пріидетъ ми... єго к(р) м(л) чолóмъ оудáрїти, абы́ сѧ тáкъ спокóйнє прожило, а нє якъ тєпéръ, же мѧ до ва(ш) к(ж) м(л) оудано, я́ко бы́мъ... вѣроу востóкȣ оу́много потоптáти вáжилсѧ,... оуганѧ́ючисѧ за монастырємъ пєчéрскимъ, на котóрый анѣ мы́шлю,... ачъ єго к(р) м(л) въ дєръжаньє до чáсȣ порȣчи́лъ ми єго бы(л) взѧ́ти, и нá то сѧ нє кашоу, бо мáю зъ собóю што чини́ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18 зв.); митрополи́тъ... // ...Хотѧчи тȣ́ю... баламȣтни́ю и нєвáжность дѣєписъ затéрти,... а блазéнъство при́кроє людємъ оцоукровáти, кáшєтсѧ на тóє, абы показáлъ ижъ нє былá пови́ннаѧ рéчъ с той оунѣєю або згóдою оповѣдати з лю́(д)ми свѣ(т)скими (Там же, 58-58 зв.).

КАСАТИСѦ[2] *див.* **КАСАТИСЯ.**

КАСИѦ, КАСЇЯ, КАССІѦ *ж.* (*стп.* kasyja, *гр.* κατία) *(рід тропічних та субтропічних рослин родини бобових)* касія: Ка(с)сіѧ, зѣльє нѣѧкоє бл҃гооухáнъноє (1596 *ЛЗ* 52); въ аравїи пи́шȣ(т) Птáха єдиного быти на свѣтѣ фини́кса. котóрїй... ȣчини(т) собѣ гнѣздо з касїи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 44 зв.); *Образно:* Вонность арома(т) кни(ж)ного читаньѧ, дх҃овнаѧ касиѧ красного спѣваньѧ (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98).

КАСЇЯ *див.* **КАСИѦ.**

КАСОВАНЄ *с.* (*стп.* kasowanie) касування: и рѣка ѡгни́стаѧ, и мȣки нєзбы́тныѣ, и дéкрєтъ касовáню нєподлéглыи, а

мы дрижачи стоꙗ́ти пере(д) ним҆ бꙋ́демѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 967).

Пор. **КАСОВАТИ.**

КАСОВАТИ, КАССОВАТИ, КАСЪСОВАТИ, КАСОВАТЬ *дієсл. недок.* (*стп.* kasować, *лат.* cassare) (що, чого) скасовувати, відміняти (що): мы и пото(м)ки наши де(р)жати не хоче(м) але справа и судꙋ касовати и (в) ниво(ш)то ѡборочати буде(м) (1566 *ВЛС* 1 зв.); яко бы его к(р) м(л)... помнечи на присягꙋ... ни в чом того права и декрето(в) наши(х) дꙋховныхъ касовать не рачи(л) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 270, 1 зв.); Вынеслъ сѧ на(д) всѣ люде на свѣте боудꙋчіе... твердѧчи же ведле воли его самого стати, або касованы быти маютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 176); Не мой то судъ кладу, але синодовъ... которыхъ неможная речъ кассовати и знести (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 688); тые всѣ мемъраны записы ко(н)тра(к)ты декрета... и вшелякие проте(с)тацие касꙋемо ꙋморяемо и вниве́чъ ѡборочаемо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 21); шляхетъны(и) панъ Кгрекгоръ До(л)бенъка Маръко(в)ски(и),.. зозналъ, ижъ... менованы(и) запи(с) во вси(х) вшелякихъ его ко(н)дицияхъ, пу(н)кта(х) паракграфа(х), артикула(х), кля(в)зула(х) и ѡбовя(з)ка(х) касъсуючи,.. квитуетъ, вызволяетъ (Володимир, 1634 *ТУ* 300); которы(и) актъ на своемъ пляцу, зостати не може(т), и пре(з) декре(т) суду головъно(г)[о] трыбуналъско(г)[о], може быти касованы(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 246).

КАСОВАТЬ *див.* **КАСОВАТИ.**

КАССА *ж.* (*стп.* kasa, *нвн.* Kasse, *іт.* cassa, *лат.* capsa) каса: Шафаро(в) ѡбрали дво(х)... до ка(с)си це(р)ковной которая завше мае(т) быти на кгрꙋнте в жели(з)нои скрынѣ (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 63).

КАССІѦ *див.* **КАСИѦ.**

КАССОВАТИ *див.* **КАСОВАТИ.**

КАСТА *ж.* (*нім.* Kasten) *(скринька для друкарського шрифту)* каса: литеръ отлитыхъ и готовыхъ кастъ со три мне прислати (Острог, 1600 *АЗР* IV, 203); а на то(т) ча(с) и(ж) лите(р) готовы(х) кгре(ц)ки(х) не маю прошу на выдрꙋкова(н)е тое малое... речи лите(р) ѡ(д)литы(х) и готовы(х) кастъ зо три... ѡтошлю (Острог, 1607 *ЛСБ* 372, 1).

КАСТАРЇЕВЪ *прикм.* Касторовий, рициновий: кто пло(д) кастарїевъ сыро(и) чѧсто прїемле(т) на то(м) вши многіе плодѧ(т)сѧ на тѣле (XVI ст. *Травн.* 144 зв.).

КАСТОРЪ *ч.* (лат. castor) бобер: Кастꙋлъ, Ка́стѡръ (1627 *ЛБ* 215).

КАСЪСОВАТИ *див.* **КАСОВАТИ.**

КАТАВАСЇѦ *ж.* (гр. καταβάσιον) *(церковна пісня на два голоси)* катавасія: Г(с)дским҆ праздникомъ, Бг҃оро́дичны(м),... и всѣм҆ ѡбщест҃ым҆ — по два кано́ны... со Ірмоса́ми и катавасї́ѧми (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.),* 28).

КАТАЛОГЪ, КАТАЛОҐЪ, КАТАЛОКГЪ *ч.* (*гр.* κατάλογος) **1.** Каталог, реєстр: яко и самы(и) сна(т) (!) ск҃ꙋто(к) ꙋчи(н)ности доброе противъко црк҃ве(и) бж҃о(и) до едина(г) каталокга с фꙋ(н)даторами самыми бꙋдешъ... вписа(н) (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); Кирилъ святый... о Хрисостомѣ зле розумѣлъ... въ диптихи и въ каталогъ межи патріархи оного не поличалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 746); Каталогъ бра(ц)ки(и) в бѣло(м)... и(н)тролѣгованый (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 254); Каталогъ Ре́чій и Повѣстій, нахо́дѧчи(х)сѧ в҆ Бе́сѣдахъ Ст҃го Ѿ(т)ца на́шего Макаріа Еги́петскаго (Вільна, 1627 *Дух. б.* 387).

2. Припис, правило: А если́ кто́ пре(д)реченый... вы́рѡки не держитъ... неха́й бꙋ́детъ анаѳема, и ве́длꙋгъ... Христїа́нского

каталогѹ... ѡ(т)тáтый абы́ бы́лъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 143).

3. Духовний сан, чин: мовлю Патриарховъ, алъбо и нижшего каталокгу Аръхиереовъ, которыи всѣ суть подъ Патрияръхами (Єгипет, 1602 *Діал.* 59); Єслѝ бы котóрый Єп(с)пъ... або хтокóльвєкъ з' каталóгѹ Клѝрикѡ(в), пóстилъ з' Жидáми... звєрєчи з' стáнѹ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 275).

КАТАЛОҐЪ *див.* **КАТАЛОГЪ.**

КАТАНКА, КАТАНЪКА *ж.* (*стп.* katanka) *(верхній суконний одяг)* катанка: мєновитє взято... // ...Катанъка Адамашковая дзикавая кѹнами по(д)шитая (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); катанъка кармазыновая с петлицами (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); У Сухоносє(н)ка: ...ката(н)ка кграбринова (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

КАТАНЪКА *див.* **КАТАНКА.**

КАТАРАКТЪ *ч. (водяний птах)* нирок: mergul(us), кнотъ, катарактъ птица (1642 *ЛС* 268).

КАТАХИЗМЪ *див.* **КАТЕХИЗМЪ.**

КАТВА *ж. (металева зв'язка для скріплювання частин кам'яної споруди)* анкер: ка(т)вы вѣ(з) по г(р) 24 з ѡ(т)крытє(м) 6 и 24 (Львів, 1624 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

КАТЕДРА, КАѲЕДРА *ж.* (*гр.* καϑέδρα, *лат.* cathedra) **1.** *(поміст у храмі)* Казальниця, амвон: коли презвитеръ... слово Божие проповедати хотелъ... мусялъ мовчкомъ съ катедры злезти (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); сшовши съ катедры, тамъ же наггле здохъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 16); Што и ст҃ой пáмѧти г(с)динъ ѡтєц' Ар'хїма(н)дритъ на(ш), чáсто крóть з' катéдры звыклъ бы(л) припоминати (Вільна, 1627 *Дух. б.* (передм. I), 6 зв.); в навєчéрїє южъ Праз(д)ника з' зєзволéньєм, на то абы сѧ рєвокáцїа написала и Пѹблѝцє з' каѳєдры читáнаѧ бы́ла (Київ, 1628 *Апол.* 3); а в єдно(м) мѣстѣ костє(л) по(д) ча(с) каза(н)я завали(л)ся, и ксїѡ(н)дза на катєдрѣ и вши(ст)ки(х) людє(и) побило (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176); **каѳєдра патріаршая** — *(місце у церкві, де в певні моменти богослужіння сидить архиєрей; архиєрейський амвон)* кафедра: завше сторона правая въ церкви была и естъ учтившая и поважнѣйшая... А еже правая учтившая, для тогожъ маестатъ царскій, каѳедры патріаріи... на ней поставлены и зъ евангеліемъ на правую до нихъ къ цѣлованью идутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1173).

2. Влада, посада, чин: Тобѣ ѡ ѡтчє, и твоимъ прáцамъ бг҃ъ чєрєз' на(с) тоу́ю цр҃ковъ ѡ(т)дає ѿто тобѣ даю тóтъ ст҃ыи домъ, и катєдроу (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 128 зв.); Чи(м) прєславнѣ́йшє рѧ(д) на высóкы(х) катéдра(х) въпѝти, и на оздóбны(х) пр(с)тлѣ(х) надымáти сѧ на(д) ово(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); цр҃їє тє(ж) нѣкоторыє пы́ш'ниє собѣ... ѳроны лю́бо маєстáты коштóвныє робѝли, котóрыє катéдрами, стол'кáми сєнато(р)скими, и трибоунáлами кролєвствъ называ́ли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 300 зв.); пресвѣтлый княжа Василій... // ...въ раду нечестивыхъ не пошолъ, и на дорозѣ беззакониковъ апостатовъ не станулъ, а на каѳедрѣ заразы ихъ не седѣлъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1137-1138); Мѡ(и)сéй и Аáронъ, зостáвши Сщ҃єниками, мнóго оутєрпѣли, а Каїáфа, котóрый и(х) катéдрѹ осѣл', сáмъ прєслѣдовáлъ, и Г(с)да ѡсѹдѝлъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 247).

3. Кафедральний собор, кафедра: Дан в замочку при катедри Володимерской (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 388); выражó-

но: абы... // ...всѣ дх҃овныи... ѡ(т) свóихъ Парафѣй... и каѳєдръ длѧ нєпринѧ(т)ѧ оунѣи ѡ(т)дáлєнни бꙋдꙋчи, жáдныхъ дóбръ Цєрковныхъ нє дєржáтъ (Київ, 1628 *Апол.* 1-1 зв.); звичайная процесия од превелебное катедры Луцкое с... пралатами... до костела подъ титуломъ светого Крижа... шла (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681); которых тумультов и самые их мл. отъцове викарие, обавяючисе, нетолко протестантовъ переховывать не стали, але и сами в катедре не ночовали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

4. *Перен.* Поприще, сфера діяльності: ѡнъ... мáєтность дочáснꙋю, тѣло тлѣн'ноє, и свѣтъ мáр'нє запродáвши, клéйнотъ вѣры; а пéрло наꙋкъ Бг҃одх҃новéн'ныхъ: В кꙋплю житїѧ своєго набы́в'ши, Прóповѣди слóва Бж҃ого ѡбра(л) // собѣ Катéдрꙋ: Кгрéц'кого и Латúн'ского язы́ки книгъ пєрєвóдꙋ... в' на(и)тѧж'шой свóєй хорóбє нє занєхáлъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 1-1 зв. ненум.).

КАТЕДРАЛИСТЪ *ч.* Служитель кафедрального собору: отец Пузына до Острога... приехалъ, хотечи визитовати если бы якая непилностъ в набоженъстве была, до перъшого порядку такъ катедралистовъ, яко и инъших духовных, в Острогу мешкаючих, привести през менованого слугу... тую погрозку (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674).

КАТЕДРАЛНЫЙ, КАТЕДРАЛЪНЫЙ, КАТЕДРАЛЬНЫЙ, КАФЕДРАЛНЫЙ, КАѲЕДРАЛНЫЙ *прикм.* (*стп.* katedralny) кафедральний: въ день светого Аръсения... которого тело лежитъ въ костеле... катедральномъ... тамъ завжды... вси священницы Греческие и людъ посполитый сходиться звыкли (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 997); для потребы велице поважной, назначилихмо соборъ,... въ Богоспасаемом градѣ Киевѣ, при церкви нашой кафедралной (Городок, 1640 *ПККДА* I-1, 69); А на дн҃ь оурочистый,... в' Цр҃кви Катєдрáлной Лвóвской, пєршого Актꙋ рóчно ѡ(т)правовáню: Самóмꙋ(ж)... єпископꙋ при оунижóномъ поклóнѣ, ѡ(т)дáнный, и дєдикован-ный (Львів, 1642 *Бут.* 1); Во Лвовѣ, при Цéркви нáшєй Каѳєдрáл'ной ст҃гѡ Вєликомꙋчєника Хв҃а Гєѡ́ргїа (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 6 зв.); и певъне южбы были забили, кгды был першо разъ до отъцовъ бонифратровъ, а потомъ до костела катедралъного не утеклъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

КАТЕДРАЛЪНЫЙ *див.* **КАТЕДРАЛНЫЙ.**

КАТЕДРАЛЬНЫЙ *див.* **КАТЕДРАЛНЫЙ.**

КАТЕРГА *ж.* Те саме, що **каторга**: До того тежъ повѣдѣлъ, ижъ катергъ подъ Очаковъ пришло зъ людомъ пятдесятъ бѣломорскихъ (1630 *МИВР* 322).

КАТЕХИЗА *ж.* (*стп.* katechiza) катехизис: Катехизы 5, мистакгокга мовитъ: за всихъ молимосе, которые межы нами померли (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 131).

Див. ще **КАТЕХИЗМЪ.**

КАТЕХИЗМЪ, КАТАХИЗМЪ, КАТИХІСМЪ *ч.* (*стп.* katechizm, *лат.* catechesis) те саме, що **катехиза**: Катéхи(з)мъ латинъски(и) с по(л)скимъ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 267); Вы́дравши тéды бли́зко прéшлыхъ чáсовъ... Трéбникъ, катихїсмъ... Тєпéръ... Пꙋсти́лємъ на свѣтъ... Бг҃одх҃новéннꙋю Кни́гꙋ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв.); **триденскый катахизмъ** — *(катехизис, виданий Триденським собором у 1572-1574 рр.)* триденський катехизис: Ва-

ши же́ попо́вє, понє(ж) // нє имаю(т) то́и мо́ци бѣ̀рмовати ми́ро(м) а дѣти́ кр(с)тѧ́ть, то нє́ зѹ̀по́лноє кр(с)щенїє творѧтъ что́ сами на сѧ свѣдчи́тє триденскы(м) ка́тахизмо(м) (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125-125 зв.).

КАТИСКО *с., зневажл.* Катюга, *розм.* катисько: Іро(д) црь... послы́шавши ѡ рождествѣ і҃с х(с҃)та... всѣ(х) мале́нкы(х) ѿтроча́то(к)... каза(л) забїа́ти... ѡ(т) того ча́соу кати(с)ка почалисѧ волочи́ти: оулицы кро́вїю плысти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 50).

КАТИХІСМЪ *див.* **КАТЕХИЗМЪ.**

КАТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* katować) (кого) катувати: Не холпите ж ся тым, латинници,.. як вы православных мучити, катовати, бѣду творити... имате (1598 *Виш. Кн.* 125); При Ма́рморово(м) столпѣ ѻ́тосѧ являе́тъ, И ѡкрѹ̀тнє (ѡ оу́жа(с)) като́ванъ быва́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 10).

КАТОВСКИЙ *прикм.* **1.** Катівський, катів: Мышка причины докладалъ того правныє ижъ бєзъ лица Жєлєха выдати до рѹкъ катовскихъ нє могъ, яко слѹгѹ господарского и шлѧхтича почтивого (Петрків, 1564 *AS* VI, 253).

2. Нестерпний, тяжкий: мы... тую челядь, которая была з оное катовские муки хора, не держали есмо у везеню (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 410); Стѹже́нїє боле́сноє: Като(в)скаѧ мѹка, гризє(н)є в' животѣ (1627 *ЛБ* 123).

КАТОВЪ *прикм. (належний катові)* катів: Ѡвый... ишолъ в' до́мъ ка́товъ ни́ ѡ чємъ нє знаючи́ (поч. XVII ст. *Пчела* 7).

КАТОЛИКЪ, КАФОЛИКЪ, КАѲОЛИКЪ *ч.* (*слат.* catholicus, *гр.* καυολικός) католик: А ѡ́нъ идѹчи и пришедъ до ри́ма... і ѡста́лъ католи́комъ и приєхалъ до до́мѹ (1509-1633 *Остр. л.* 129); Каѳоликъ по гре́цъкѹ, събо(р)ны(и). по лати́нѣ оунѣвєръса́ли(с) (1596 *ЛЗ* 54); спѣвати при тѣлѣ змє́рлого като́лицы заказоу́ютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 31 зв.); вперед у незнаємых питают, єсли Поляк, чи єстъ католикъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); ни єрєтики клєвєщѹ(т) ни мнящїйся хр(с)тїани кафолици навѣтѹ́ютъ (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); помененые мешчане... рознымъ теж католикомъ злости розъмаитые виражали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418).

КАТОЛИЦКИЙ, КАТОЛИЦКІЙ, КАТОЛІЦКИЙ, КАТОЛИЦЪКИЙ, КАѲОЛИЦКИЙ, КАѲОЛИЦКІЙ, КАѲОЛІЦКИЙ, КАѲТОЛИЦКИЙ *прикм.* **1.** *(який стосується католицизму)* католицький: Але посмотримъ: хто его паръшывыхъ декретовъ выконывателемъ будетъ,... коли подъ владзу и зверхъность католицъкихъ пановъ прыйдетъ: познаютъ его баламутню! (Вільна, 1599 *Ант.* 769); А хотяй жебы и писалъ, теды его не такъ розумѣти потреба, але такъ, яко костелъ католицкій Римскій розсужаетъ (1603 *Пит.* 35); А ижъ оу́чнємъ, и до́брє ве́рѣ Каѳтоли(ц)кой зычли́вымъ,... згола сє тыє Кни́ги зака́зѹют' (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.); Бовѣмъ то́й На гѡра́хъ высо́кѡи моу(д)рѡсти лѣта́є, Гды́ В косте́лѣ католі́цкомъ Вѣрѹ правди́вѹю ма́є (Чернігів, 1646 *Перло* 1); а потомъ, домы шляхецъкие и католицъкие вылупивъши, плюндровали и без милосердя, тые слова што разъ з натрасаня мовечы: “нехай и паметъка лядъская не будетъ”, шкодыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 395).

2. Соборний, вселенський: Вѣдомо чини(м) всєму дх҃овє(н)ствѹ и и(х) мл(с)тя(м) блгочє(с)тивы(м) князє(м) и пано(м) и всѣ(м) православны(м) хр(с)тїано(м) каѳоли(ц)кїа

собо(р)ныя ст҃ыѧ ап(с)лъскіа ц҃ркве грецкіа вѣры народꙋ наше(мꙋ) рꙋскому (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); Тую вѣру который человѣкъ чует въ собѣ, мает сполечност со святыми апостолы и богоносными отцами и зо всею церковію католицкою, то ест соборною (Вільна, 1600 *Катех.* 10); Великое абовѣмъ то нещасте и нендза — единой святой каѳоліцкой и апостолской церкви отпасти (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 708); по(д) то́й же вла́снє часъ, робле́на была и́ншаѧ робо́та, то єстъ, Зобра́ніє Коро́ткоє ѡ Артыкꙋла(х) Вѣры Православнѡ Каѳоли́цкоѣ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3).

Див. ще **КАТОЛИЧЕСКИЙ.**

КАТОЛИЦКІЙ *див.* **КАТОЛИЦКИЙ.**

КАТОЛИЦСТВО, КАѲОЛИЦСТВО *с.* Католицтво, католицизм: азажъ ихъ побожности правдивого католицства, а навєтъ д҃шъного збавєньѧ в самомъ правє даткꙋ до роукъ своихъ идоучимъ нє засадили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202); А о вашихъ Римянехъ, которіе собѣ однымъ католицства имя привлащають, тотъ же апостолъ... признавалъ, же ихъ вѣра была оповѣдана по всемъ свѣтѣ (1603 *Пит.* 5); *Образно:* Папежове... // себе самихъ и ввесь костелъ... што-день обтяжали..., презъ што и зъ шаты каѳолицства и зъ оздобы старожитности себе вызули и вызують (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 787-788).

КАТОЛИЦЪКИЙ *див.* **КАТОЛИЦКИЙ.**

КАТОЛИЧЕСКИЙ, КАФОЛИЧЕСКИЙ, КАѲОЛИЧЕСКІЙ, КАФТОЛИЧЕСКИЙ, КАѲТОЛИЧЕСКИЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **католицкий** у 1 знач.: врожоный панъ Григорий Болобанъ, того... // Грека,... догнавши на доброволной дорозе, кгды онъ... до Киева зъ листами... патриарха, светое восточное кафтолическое... церкви..., ехалъ... самъ окрутне збилъ (Берестя, 1590 *АрхЮЗР* 1/І, 270-271); А так, где колвекъ и кто колвек бы навет и един зосталъ, а будет мѣти вѣру католическую, то ест католик (Вільна, 1600 *Катех.* 69).

2. Те саме, що **католицкий** у 2 знач.: Мы тєды собо́ромъ... таковы́є є́реси... ѡ(т) ст҃оє на́шеє каѳоличєския сирєчъ собо́рноє вєликоє ц҃ркве истрєбляємъ конє́чно (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); во всем соединяем сему... братству... правоверно жити водлуг взаконения... каѳтолическое... церкви (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); выправили єсмо до ѡ(т)ца свєтѣ(и)шого Климєнтиѧ... послы просѧчи абы на(с) до своє(г) послушєнства, яко на(и)вы(ш)ши(и) пасты(р) цє(р)кви всєлє(н)скоє католичєскоє приня(л) (Берестя, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627); Ни в чом ся папеж з вѣрою соборныя, то єст, каѳолическія церкви не згажаєт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Бл҃гочєстіа рєвни́тєлє(м)... ст҃ои ап҃лъской ѡтєчєско(и) кафоли́чєскои... цєръкви... блг(д)тъ ва(м) миръ (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1).

КАТОЛИЧЪКА *ж.* Католичка: пани Соколовая..., одвозитъ ее до пана подкоморого... // а просечы его милости, абы ее мелъ на оку, абы католичъкою знову не остала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 619-620).

КАТОЛІЦКИЙ *див.* **КАТОЛИЦКИЙ.**

КАТОРГА *ж.* (*гр.* κάτεργον) *(морське веслове судно, вид галери)* каторга: са(м) Це́сарь Тꙋрскій былъ вʼ вели́комъ страхꙋ... Каторги єдины пали́лъ, дрꙋгіѣ потопи́лъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 45).

Див. ще **КАТЕРГА.**

КАТУША *ж.* (*стп.* katusza) катівня: они... порвавши его на цминтару збили и стлук-

ли и до церкви моцю, кгвалтом уволокли ...и с церкви Божое темницю людскую и катушу уделали (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); Нашедши там немалую громаду хлопъства,... яко и подданых панов Загоровских, которые были тую церков, якобы катушу якую, оступили,... болшей такой соромоты и желживости церкви Божое не могучи терпити, отбилом замокъ (Там же, 310).

КАТЪ *ч.* (*стп.* kat) **1.** Кат: црь... посламь с'пєкоулатора [ката] и росказаль принєс'ти главоу єго на мисѣ (1556-1561 *ПЄ* 149); павє(л) ка(т) вози(л) прєвє(т) попо(в)скїи бо(ч)кꙋ по гр(ш) ·і· (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 69 зв.); той пе́рвый ґды ишолъ по свою нєвѣдомꙋю см(р)ть, пода(л) ємꙋ // товаришъ, єго́ простирало, абы ка́тови подалъ (поч. XVII ст. *Пчела* 6 зв.-7); а потомъ... его Никодимъ Силичъ з Епифанiемъ чернцемъ и з катом Киевскимъ замучили і замордовали (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 216); И за́разъ посла(в)ши Кро́ль ка́та, росказа́лъ принєсти го́ловꙋ єгѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 985); ежели его будете на горло судити, теды васъ всихъ и ката постриляю и позабиваю (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 532).

2. *Перен. (мучитель, деспот)* кат: Мо́глєсь ты(ж) то слыха́ти..., ижъ з' шпє(т)ными и нєв'стыдли́выми нєвѣстами, като́вє, оурва(н)ци,... залє(д)во ѡбцова́ти позволѧю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 59); дїаволи за(с) во́лѣ твоєи стой были испо(л)нїтєли и єкзєкоутори. ѧ за(с) са(м) сєбѣ боу́доу ка́то(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243 зв.); Катъ. Carnifer. Tor[t]or (1650 *ЛК* 457); *Образно:* прє(д) тобо́ю сме́рть сто́итъ, лю́тый ка́т', А по(д) тобо́ю пе́кло (Чернігів, 1646 *Перло* 125 зв.); са́м ти доброво́лнє поше́дъ въ слѣдъ дїа́вола гꙋби́тєлѧ тво́єгѡ; и ката душѣ твои́, пре́то мꙋчишъсѧ въ пла́мєни се́мъ гєе́нскомъ (Там же, 158).

КАУЗА, КАВЗА *ж.* (*стп.* kauza, *лат.* causa) **1.** Причина, основа: снъ и дхъ ѡба сꙋть ѡ(т) єдїного ѿца, ѡ(т) єдїнои вины албо кавзы (Вільна, 1596 *З. Каз.* 101); Пре́то зна́й, и́жъ са́мъ Ѿ(т)цъ е́стъ кавзою, Снъ нє е́стъ ка́вза (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 106); Зачимъ то, абы ся початокъ або похожене и отъ Сына значити мѣло, не йдетъ. Бо хотяй ровенъ естъ во истности во всемъ сынъ Отцу, але Отецъ естъ... кавза, поводъ Сынови (1603 *Пит.* 15).

2. Судова справа: Про то(ж) И для лѣпшєи вѣры, Подає(м) имъ Права Привилє(и)а, И Мунѣмє(н)та вшєлякиє до Права того Приналє(ж)ныє и стату(с) кавзы (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1).

КАУЦИЯ *ж.* (*стп.* kaucja, *лат.* cautio) запорука: А то На(и)болъшє для того, Абы была Кавция така, Ижъ бы нєзнаємє(ц) яки(и) При(и)填ованъ Нє былъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1 зв.).

КАФАРЪ, КАѲАРЪ *ч.* (*стп.* kafar, *нім.* Käpfer) *(пристрій для забивання паль)* кафар: за ·є· тачо(к) и за каѳа(р)... сума ꙋчини(т) всєго золоты(х) ·гі· (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 29); .д. кола спїжаны(х) ꙋ пꙋ(ш)кара данила кꙋплєно до кафара фꙋ(н)ть по ·ѕ· гр(ш) з роботою важа(т) по(л) д камєнє (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 72); 2 пановки до кафара з старо(г) жєлѣ(з): ѡ(т) ты(х) гро(ш) 8 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.).

КАФВТАНЪ *див.* **КАФТАНЪ.**

КАФЕДРАЛНЫЙ *див.* **КАТЕДРАЛНЫЙ.**

КАФИНЧАНИНЪ *ч.* *(житель м. Кафи)* кафинянин: Єлєвтє(р) кафи(н)чани(н) грєкъ, ѡ(т)бираючи спадо(к) по... ѡ(т)цꙋ

своє(м) с чого на(с) квитова(л) прє(д) во(и)то(м) (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 2).

Див. ще **КАФИНЪЦЫ.**

КАФИНЪЦЫ *мн. (жителі м. Кафи)* кафиняни: И тєжъ туръковє кафинъцы, и киянє,.. вси да(и)вали ѡть копы по тры грошы (Берестя, 1526 *ТУ* 52).

Див. ще **КАФИНЧАНИНЪ.**

КАФЛОВЫЙ *прикм.* Кахльовий, кахляний: Келий белихъ с прибоями, з защипками..., з окнами скла округлого и пецами кафловыми, осмъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

КАФЛѢ *див.* **КАХЛИ.**

КАФОЛИКЪ *див.* **КАТОЛИКЪ.**

КАФОЛИЧЕСКИЙ *див.* **КАТОЛИЧЕСКИЙ.**

КАФТАНИКЪ *ч.* Каптанець, каптанок: А напєрвоє злупили у... Кгавло(в)ского... кафтани(к) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 120); взяли... кафтани(к) баказыєвы(и) баво(л)няны(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 9 зв.).

КАФТАНЪ, КАФЪТАНЪ, КОФТАН, КАФВТАНЪ *ч.* (*тур.* kaftan) каптан: А сынȣ моємȣ, кнѧзю Дмитрию, ѡтписȣю..., кофтан ѡдамашковый (Володимир, 1547 *AS* IV, 564); При томъ тежъ взято... Три кафтаны китайковыхъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); ȣста(в)уємъ... абы нихто... нє смє(л) въ зброя(х) кафвтанєхъ и с такими бронями... до судȣ... приходити (1566 *ВЛС* 50 зв.); а на слугахъ его милости... виделомъ... кафтанъ по конецъ бруха мало не наскрозь пробитый, же куля одъ кафътана..., похопъ взявъши прочъ выпала (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 196); Епєндѝтъ: обо(й)чи(к), камазє́лѧ, сєрда(к), кафта(н), сȣкнѧ, жȣпа́нъ (1627 *ЛБ* 204).

КАФТОЛИЧЕСКИЙ *див.* **КАТОЛИЧЕСКИЙ.**

КАФЪТАНЪ *див.* **КАФТАНЪ.**

КАХЛИ, КАФЛѢ *мн.* (*стп.* kachle, kafle, *свн.* kachel) кахлі: печ белая, кахли простые (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); кафлѣ: 15 кафловъ до пьєца бра(т)ско(г) ȣ рогати(н)цо(в) впра(в)лєно за гро(ш) 22 1/2 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); и за кафлѣ всє(г) 1 и 12 1/3 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.).

КАЦЕРОВАТИ, КАЦѢРОВАТИ *дієсл. недок., зневажл.* (*стп.* kacerować) (кого) називати, вважати єретиком: кто вида(л) кто слы́ха́ль ѡ(т) вѣка на́ ко́торо(м) чл҃кȣ то́л҄ко ра́нь бы́ло. а та́кь бы би(т) моу́чєнь ка́цѣровань, якь избáвитє(л) оумоу́чєнь (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15 зв.); ри́м҄скїє па́пѣжовє... // ...всѣхъ кацєроу́ючи, всѣхъ схизматикоу́ючи,... за го́ловы костє́лныє ѿныхъ признава́ти нє хотѣли, и нє хотѧ(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 150 зв.-151);

КАЦЕРСКИЙ, КАЦЕРСКІЙ *прикм.* (*стп.* kacerski) *(який стосується єресі)* єретичний: Бо тежъ ты, яко простакъ неукій, не такъ имъ докучаешъ, и не такъ ихъ кацерскіе блуды обличаешъ, яко Римляне (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 147); которые важатся герезие бридкие ариянские..., подъ бокомъ праве плебании Житомирское розсевати и велю людей отъ правдивое виры... рымъское отводятъ, а на свою кацерскую албо геретыцкую фалшивую виру,... наводятъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 778).

КАЦЕРСКІЙ *див.* **КАЦЕРСКИЙ.**

КАЦЕРСТВО, КАЦЕРЪСТВО, КАЧЕРЪСТВО *с.* (*стп.* kacerstwo) єретицтво: ѡсмая [причина] кгды ȣпо(р)нє кацє(р)ства насляду(т) (!) або ку вєрє по(с)полито(и) хрєстия(н)ско(и) ȣпо(р)нє при(с)тати нє хотять (1566 *ВЛС* 77 зв.); "церковъ светая

вселенская апостольская... муситъ быть або Всходъная або Заходъная". Што такъ естъ, якобы реклъ, або Латинская або Кгрецъкая. Бо иныхъ не найти, окромъ тыхъ, [и] сутъ иные окромъ тыхъ, забобонъские фалшивые сынакгокгы и качеръства польные (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 302); которіи противко науцѣ апостолской новые нѣкоторые кацерства и сны розсывали (1603 *Пит.* 24); котра́ѧ [имармєна] то сѧ выкладає́тъ практы́ка, а́бо проро́цъство, я́къ и и́ншєє кацє́ръство, а́льбо є́рєсь нє пома́лꙋ доуши лю́дъскїє заража́єтъ, а и́жъ и то с҃ троу́дностю вы́корєнити (Львів, 1614 *Кн. о св.* 442); Єрєсь: Выбо́ръ, бра(н)є, а́бо ро́та, сє́кта, кацє́рство (1627 *ЛБ* 205); Нєхаи тє́ды поганбє́но бꙋ́дєтъ вшєла́коє кацє́рство бєзє́цны(х) Гєрєтико́въ (Львів, 1642 *Час. Слово* 277).

КАЦЕРЪ, КАЦѢРЪ *ч., зневажл.* (*стп.* kacerz, *свн.* ketzer) єретик: і ро(с)поу(к)сѧ ты(ж) я́ко юда,... ты(ж)... зло(с)тївїи юдашѣ арїанє... // ...ка(л)вѣни,... и иншїи нєзбо(ж)нїи кацѣры, ґє́рєтици (XVI ст. *УЄ* № 29519, 77 зв.-78); Гласъ церкви святои противъ кацеромъ а еретикомъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); Єрєтїкъ, Гє: Ка́цєръ, ω(т)щєпє́нєцъ и ω(т) па́стырѧ своє́гω и ω(т) вѣры правосла́внои (1627 *ЛБ* 205); *Образно:* Тє́ды Пафъ ωпꙋ́стивши, Мꙋ́зо, и Цитє́рꙋ, При пєкє́лномъ зоста́въ то, Єра́то, Кацє́рꙋ (Київ, 1632 *Євх.* 303).

КАЦЕРЪСТВО *див.* **КАЦЕРСТВО.**

КАЦИѦ, КАЦЫѦ, КАЦЇѦ *ж.* (*гр.* κάτζα, κάτσί, *іт.* cazza) *(кадильниця з руків'ям)* кація: є(д)на кациѧ срѣбрьнаѧ позлотистаѧ важитъ ·ξ· гривє(н) срѣбра (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Фїа́ла, каци́ѧ на кшта(л)тъ ча́шѣ, ал҃бо кꙋ(б)ка, сꙋди́на до каджє́н҃ѧ (1596 *ЛЗ* 83); Кацїа... трохи бо(л)шая (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 8); Кадїлни(ци) и кацыи (Там же).

КАЦЇА *див.* **КАЦИѦ.**

КАЦЫѦ *див.* **КАЦИѦ.**

КАЦѢРОВАТИ *див.* **КАЦЕРОВАТИ.**

КАЦѢРЪ *див.* **КАЦЕРЪ.**

КАЧАНЪ, КОЧАНЪ *ч.* **1.** Качан: хо́тѣли єго ра́спѧти на дрєвѣ. алє єго ни єді́но отримати́ нє могло... а(ж) на́шли вєли́кїй коча́нъ капꙋ́стьны́й, на которо(м) єго распѧ́ли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93 зв.).

2. Особова вл. н.: Андрей Качанъ шкодъ собе шацуе на две копе грошей (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 248); Юхи(м) Коча(н) (1649 *РЗВ* 376 зв.); за таковою теды ведомосътю, противъко роботънымъ,... Качанови з сынами... // ...родиче протестуючого за певными правами... наступовали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 533-534).

3. Мікротопонімічна вл. н.: ω(т) нєвєдома ωзєра до вєликого багнꙋ... до врочища качанъ (1546 *ОГ* 51 зв.).

КАЧАТИСѦ *дієсл. недок.* (по чому) Качатися: Вєнєдик(т) С҃тый наславши тє́рнїѧ: нагі́й по нє́мъ качалсѧ (поч. XVII ст. *Пчела* 28).

КАЧЕНЯ *с.* Каченя. Особова вл. н., *ч.*: Анъдрѣй Каченя (1649 *РЗВ* 423 зв.).

КАЧЕРЪСТВО *див.* **КАЦЕРСТВО.**

КАЧЕСТВО *с.* (*цсл.* качьство) якість: квалѣта́тє(с): ка́чєства а́бо я́кости, кгды мо́вимо: я́къ то́є чє́рноє: с҃тоє я́къ, бѣлоє смє́ртноє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв. ненум.); ѣдѣнѧ и питѧ в҃ ρώзны(х) ка́чєства(х) натꙋ́ра на́ша прїи́мꙋєтъ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 212).

КАЧЕЧИЙ *прикм. (який стосується качок)* качачий: anatin(us), качєчи(й) (1642 *ЛС* 82).

Див. ще **КАЧИННЫЙ.**

КАЧЕЧКА *ж.* Качечка: anaticula, качєчка (1642 *ЛС* 82).

КАЧИННЫЙ *прикм.* Качиний: пограбили... заячих сетей три, тетерячихъ двѣ, качинныхъ три (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137).

Див. ще **КАЧЕЧИЙ.**

КАЧКА, КАЧЪКА *ж.* **1.** Качка: Дворъ Деречинский: напервей корова одна,... куровъ двадцеть, качокъ четверо (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115); меновите взято... // ...качокъ сто (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104, 106); также у дворе: гуси, куры, качъки (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); качки, гуси..., кгвалтовне позабиравъши..., и до вуйта..., отвезти и запровадитъ розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 566).

2. Особова вл. н., *ч.*: Иванъ качъка (1649 *РЗВ* 172).

КАЧКОПАСЪ *ч.* Пастух качок: anatari(us), качкопа(с) (1642 *ЛС* 82).

КАЧЪКА *див.* **КАЧКА.**

КАША, КАШАЯ *ж.* **1.** Каша: пшеница варена с молоко(м) коро(в)имъ, по подобїю каши, и прията, велми тѣло питає(т) (XVI ст. *Травн.* 455); Tá bylá y kápustaiá Y horoch bylá kászáia (Яворів, 1619 *Гав.* 22); вижоу бовѣ(м)... кáшоу женцо(м) наготовáноую даниилу голóдномоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157 зв.); puls, tis, pulticula, каша, кашица (1642 *ЛС* 338); не всѣ(м) кáшѣ рѣдкои... ти(л)ко пóкармъ слȣ́жи(т) (серед. XVII ст. Кас. 64 зв.).

2. Особова вл. н., *ч.*: Яцъко Каша (1649 *РЗВ* 348 зв.).

КАШАЯ *див.* **КАША.**

КАШЕЛНУТИ *дієсл. док.* Кашельнути, кашлянути: а потомъ въ сына его, Станислава, виделъ есмы... рану крывавую,... съ которой, яко кашелнетъ, то ажъ духъ идетъ раною (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 100).

КАШЕЛЪ *див.* **КАШЕЛЬ.**

КАШЕЛЬ, КАШЕЛЪ *ч.* Кашель: Корица прїата... кашє(л) ȣимє(т) и... насморкъ (XVI ст. *Травн.* 136); Та(к)жє ѡ(т) кашлю ѡзми боуквицѣ и сто(л)ци с прѣсны(м) мєдомь оувари и пїи... здравь боудє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7); tussis, кашєл(ъ) (1642 *ЛС* 406); вонътроба з него кавалъками кашълем и хрыпотою през усъта выпадаетъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537).

КАШИЦА *ж.* Кашка: puls, tis, pulticula, каша, кашица (1642 *ЛС* 338).

КАШКА *ж.* Кашка. Особова вл. н., *ч.*: Федорашко Кашка (1649 *РЗВ* 182).

КАШЛЕВЫЙ *прикм. (який стосується кашлю)* кашльовий, *діал.* кашливий: Кáшлєвый. Tussicularis (1650 *ЛК* 457).

КАШЛЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто кашляє: ґдыса молитва ко(н)читъ, анѣ сплювáє(т) жáдє(н), анѣ збыванїє(м) // флаґмы чȣти жа(д)ного, анѣ ка(ш)лючого оучȣєшъ, áнѣ жєбы ктó зѣванїє(м) да(л)са чȣти побачи(ш) (серед. XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.).

КАШЛЯТИ, КАШЛАТИ *дієсл. недок.* Кашляти: Та(к)жє кто кашлє(т) навари // кропивы оу водѣ и пїи на(д)щєср(д)цє (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9-9 зв.); кашлати tussio (I пол. XVII ст. *Сем.* 173); tussio, is, кашляю, кашлю (1642 *ЛС* 406).

КАШЛАТИ *див.* **КАШЛЯТИ.**

КАШОВАРЪ *ч.* Кашовар: на то ѡ(т)цевє рєкли жє з брати(и) на жа(д)ного нѣчого нє знаємо, лє(ч) кашова(р), албо ли куха(р) вє(л)цє иноковъ знєважає(т) (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

КАШТАЛАНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШТАЛѢНОВНА *див.* **КАШТАЛЯНОВНА.**

КАШТАЛѢНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШТАЛЯНОВАЯ, КАШТЕЛЯНОВАЯ, КАШЪТАЛЯНОВАЯ, КАШЪТАЛЛЯНОВАЯ *ж.* Дружина каштеляна: ее милость пани кашталяновая такий отказ через мене учинити казала (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 298); до которого листу ее милость, пани кашталяновая Браславская,... мовила и оного ведле права збурила (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 166); Я княгиня Маруша Збаразская Василевая Загоровская, кашталяновая Брацлавская, ознаймую нинешним листом моим фундацийнимъ (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 387); владзою моєю... приказꙋю абы(с)... пєрєдо (м)ною албо сꙋдо(м)... ста(л), на жалобꙋ и правноє попа(р)тъє... кашъталяновоє смолєнъскоє которая вєлєбно(ст) вашꙋ позыває(т) (Луцьк, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2004, 7); Кашъталляновая смолєнская... вєлєбно(ст) вашꙋ позыває(т) (Там же, 8); другую суму... далем каштеляновой Волынской (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 83).

КАШТАЛЯНОВИЧЪ *ч. (син каштеляна)* каштелянович: киру блакитного локоть семь, на которыхъ, на продъ его милость панъ Василей Загоровский, Кашталяновичъ браславский чинилъ жалобу словную (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 107).

КАШТАЛЯНОВНА, КАШТАЛѢНОВНА *ж. (дочка каштеляна)* каштелянівна: зложи(ли) и(х) мл(с)ть повиноватыє жоны моєє... вєно то єсть... єє мл(с)ть пани Богушовая... сорокъ ко(п) грошє(и)... сто талѣро(в) єє мл(ст) пани Миха(и)ловая козинъская ка(ш)талѣновна лу(ц)кая пѣ(т)дєсѣ(т) копъ грошє(и) (Луцьк, 1567 *ЛНБ* 5, II 4043, 51); велможная панна ее милость панна... Загоровъская, кашталяновна Браславская, злецила моц приятелем своим (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 340); Сча(с)ны(и) Ха(р)ли(н)ски(и), по(д)коморы(и) києвски(и), вє(л)можно(и) кнєгини Алєксанъдрово(и) Вишнєвєцко(и)..., кашталяновнє бра(с)ла(в)ско(и), старо(с)тя(н)цє ѡ(в)руцко(и) (Житомирщина, 1600 *ККПС* 168).

КАШТАЛЯНЪ, КАШТАЛѦНЪ, КАШТАЛѢНЪ, КАШТАЛАНЪ, КАШТЯЛЕНЪ, КАШТЕЛЯНЪ, КАШЪТАЛЯНЪ, КАШЪТЕЛЯНЪ, КАШЬТЕЛЯНЬ *ч.* (*стп.* kasztelan, *свн.* castellan, *іт.* castellano) *(управитель замку й адміністративно-територіальної одиниці)* каштелян: По нє́мъ панова(л) сн҃ъ єго кнѧ(з) янꙋшь кашталѧ́нъ кра́ковскїи (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); пн҃о(м) кашталана(м) староста(м) и по(д)старостє(м)... мы смирєны(и) Арсєни(и)... со бл҃(с)вєниє(м) б҃жии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); а при то(м) бы(л)и... кня(з)... вишнєвє(ц)ки(и) ка(ш)таля(н) зємлѣ волы(н)скоє па(н) га(в)рило якови(ц)ки(и) (Миляновичі, 1571 *ЖКК* I, 31); Павє(л) ивановичь сапига кашьтєлянь киє(в)ски(и)... чиню знамєнито... и(ж) за принєсєнємь мнє... росказа(н)я ѡ(д) єго ко(р) Мл(с)ти... абы(м) я кгрꙋ(н)ты вла(с)ниє дєди(ч)нии... цило... заховати росказа(л) (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38); Кнѣзємъ, пн҃ѡмъ, воєвѡдамъ, кашталѣномъ, маршалко(м)... в мѣстє нашо(м) виленскомъ боудꙋчи(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 29); я(с)нєвє(л)мо(ж)ны(и) па(н) янꙋ(ш) кн҃жа ѡстро(з)скоє на ѡ(с)трогꙋ кашъталя(н) крако(в)ски(и)... наєха(в)ши... на... кгрꙋ(нт) ...камєного(р)ски(и)... по(д)даны(х)... тамошни(х) розо(г)нати томꙋ во(и)скꙋ... ро(с)каза(л) (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103); А други(и) позо(в) зє(м)ски(и)... в жалобє... Януша Ѡ(з)стро(з)ского, ка(ш)тялєна крако(в)ского по... пн҃ю Анъну Хо(д)кєвичо(в)ну... в // довожє(н)ю справє(д)ли-

во(с)ти по(д)даным єго млo(ст)и вышє(и) помєнєны(м) (Житомир, 1609 *ДМВН* 169-170); послалъ до кроля, абы воєвода кієвски(и) завшє рꙋси(н) бы(л), и каштєля(н), и мєтрополи(т) в сєнатѣ абы засѣдалъ, и ꙋнѣя абы повсюдꙋ знєсєна была (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181); слуга ясневелможного..., кашътеляна Браславъского,... противко... слузе пана браславъского..., сведчилъ и соленитеръ протестовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 401).

КАШТАЛАНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШТАНОВАТЫЙ, КОШЪТАНОВАТЫЙ *прикм. (масть коня)* каштановий: По(д) ты(м) пахо(л)ко(м) ко(н) ка(ш)тановаты(и) лысы(и) (Житомир, 1609 *ДМВН* 142); которые уходечи... зложили... у Олешка: клячу каштановатую (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 228); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... Кони... заграби(л) мєновитє... // ...коня тисаво(г) єздного... дрꙋгого коня кошътановатого єздного (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.-28).

КАШТАНОВЫЙ *прикм. (про колір, фарбу)* каштановий, брунатний: якои фарбы потрєбꙋєшъ половой... жо(л)тои, каштановои... фіа(л)ковои? маю вшєлякой фарбы и за вшєлякꙋю цєнꙋ (к. XVI ст. *Розм.* 50); echinus, плѣс(ъ)ка каштановая (1642 *ЛС* 173).

КАШТАНЪ *ч.* Каштан: castanea, ка(ш)та(н) дрєво (1642 *ЛС* 114); Кашта́нъ дрєво. Castanea (1650 *ЛК* 457).

КАШТЕЛЯНОВАЯ *див.* **КАШТАЛЯНОВАЯ.**

КАШТЕЛЯНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШТЕЛАНСКИЙ *прикм.* (*стп.* kasztelański) *(який стосується каштеляна)* каштелянський: Сїє жє рєчє́нїє моє то(л)ко ѡ имєни згоды..., рєклосѧ; пока(з)уючи я(к) ба(с)ном(д)ръца(ми)... прокꙋра(ц)кого каштєлѧ(н)ского, // ...и тєлє(с)ного м(д)рованїѧ ра(з)умꙋ вѣра шафована бы́ти нє ма-є(т) (1598 *Виш. Кн.* 276 зв.-277).

КАШТЕЛАНСТВО *с.* (*стп.* kasztelańѕtwo) *(звання каштеляна)* каштелянство: єго м(л) каштєлѧ(н) Патє(и), єсли и каштєлѧ(н)ства титꙋ(л) догони(л), алє то(л)ко по чотыри слꙋговини, и во ѡдє(ж)ди якая ба(р)ва вомѣститисѧ могла, за собою волочи(л) (1598 *Виш. Кн.* 274 зв.).

КАШТЪ *ч.* (*стп.* kaszt) оправа дорогоцінного каміння: ѡтдали... // ...пунтал з шмаракгом, на верху короны шафер в золоте,... нижей шафер в каште в злото оправный (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 426-427).

КАШТЯЛЕНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШУБА *ч.* (*стп.* kaszuba) Кашуб. Особова вл. н.: Макъсимъ Кашꙋба (1649 *РЗВ* 200 зв.).

КАШУБЯНЄ *мн. (етнографічна група поляків)* кашуби: Тыє народы всѣ здавна, в то(м) положєню сꙋтъ, ѡ(т) птоломєѣ выписаныє... кашꙋбянє прꙋ(с)совє, кꙋ(р)лянъдовє (1582 *Кр. Стр.* 60).

КАШЪТАЛЛЯНОВАЯ *див.* **КАШТАЛЯНОВАЯ.**

КАШЪТАЛЯНОВАЯ *див.* **КАШТАЛЯНОВАЯ.**

КАШЪТАЛЯНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШЪТЕЛЯНИЯ *ж.* Адміністративно-територіальна одиниця, підпорядкована каштелянові: урожоный панъ Томашъ Нарбулътъ... привилей Его Королевское Милости... пана нашого Милостивого на кашътелянию Киевъскую,... пану Киселеви..., для въписаня до книгъ... кгроскихъ... // подалъ (Володимир, 1646 *АрхЮЗР* 3/I, 401-402).

КАШЪТЕЛЯНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШЬТЕЛЯНЬ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАЮЧИЙСА *дієприкм. у знач. ім. (той, хто перейнятий покаянням, каяттям)* покаянний, -ого: ώный собóръ котóрый вѝнˁного справєдлѝвє потѹпѝлъ, навєртáючого и каю́чогоса лáскавє розвáжєтъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 36); зˁ жрóдла потóки на обмытˁє грѣхώвъ кáючимˁса выходатъ и выплываю́тъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 26); А óнъ пріймѹєтъ єго или, кáючогоса, нє примовлáючи áлє ωблаплáючи и ωбыймѹючи, Бо(з)скїи и оц҃євскїи щодроблѝвости ωкáзѹєтъ (Київ, 1627 *Тр.* 29).

Див. ще **КАЮЩИЙСА.**

КАЮЩИЙСА, КАЮЩЇЙСА *дієприкм.* (*цсл.* кающиисА) **1.** *У знач. прикм. (сповнений каяття)* покаянний: Єв(г)листа выписоуєть, притчоу... ω радости агг҃льскои надь єдины(м) грєшникомь кающи(м)сА (1556-1561 *ПЄ* 287); и(з) сєдмѝ грѣхáми смєртє(л)ными, прє(з) трéтїи врат(а), въ стрáнѹ гєєны, грѣшныци нєкáющїиса пωйдѹтъ на вѣчныи мѹки (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

2. *У знач. ім. (той, хто перейнятий покаянням, каяттям)* покаянний, -ого: кающихъ бо сА б҃ъ покаАниє приємлєть (1489 *Чет.* 308 зв.); Мóжєтъ ли хто нє бѹдѹчи Ієрє́ємъ, áлє свѣцкимъ раздрѣшѝти кáющагоса (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 14 зв.); єслѝбы зˁ ωбˁавлє(н)А якóє ωколѝчности, кáющємѹса, áлˁбо исповѣдникѹ,... // вєлѝкаА якáА шкóда походѝла, тогды єслѝбы ѝнъшого исповѣдника нє́ могъ мѣти, мóжєтˁ... на и(н)шы(и) чáсъ, в котóрыи бы моглъ бє(з) того нєбє(з)пєчє́нˁства исповѣдáтиса (Львів, 1645 *О тайн.* 77-78).

Див. ще **КАЮЧИЙСА.**

КАЮЩЇЙСА *див.* **КАЮЩИЙСА.**

КАЯТИСЯ, КАЯТИСА, КААТИСА, КАЯТИСЬ *дієсл. недок.* **1.** (о чім, чого і без додатка) *(жалкувати, шкодувати за зробленим учинком)* каятися: к тóмѹ прибєгáи кáиса и плáчи о согрѣшєнїи свóихъ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 3); И копею властного рукописаня того Иосифа знашли у коморе его, што онъ умираючи писалъ, каючися того призволеня, и отступаючи засе отъ Латинъ (1582 *Посл. до лат.* 1141); ѹмилáюса: ѹжалáюса, мáю скрѹхѹ сєрдє́чнѹю, кáюса зˁ бóлєстю (1627 *ЛБ* 139); Тогды́ сА богáчѹ кáєшъ, ґды оужє чáсѹ до покѹты нє мáєшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603); єсли кáАтиса нє бѹдєтє вси погѝнитє (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 14); Но нн҃ѣ кáйса, и слєзáми ωмывáй грѣхи твωѝ (Чернігів, 1646 *Перло* 125 зв.).

2. (в чому, чого, перед ким і без додатка) *(визнавати свою провину, гріх)* каятися: мы бра(т)я. КаимосА грєхо(в) свои(х), совѣстны(х) и нєсовѣстны(х) (1489 *Чет.* 345 зв.); ты пане Тваровский о то маешъ: злодея абысь его сказалъ скарать такъ яко злодея, што бы ся десятый, на тое гледечи, каялъ (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 64); в чо(м) твоА мл(с)ть каяти(с) и шъкоди нагородити слово(м) с(в)титє(л)ски(м) єси прє(д) нами бра(т)ству и сщ҃єннику(м) ѹкривжоны(м) ωбєца(л)сА (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); Єсли бо цр҃їє, дв(д)ъ; и и(н)шїє попєло(м) головы свои посыповáли // ...каючисА прє(д) бг҃мъ, я(к) да полѹча(т) мл(с)тъ ω(т) нєго (п. 1596 *Виш. Кн.* 233-233 зв.); "А коли уже оставленіе нѣсть приноше(ні)я за грѣхь", ажъ ся не будеме каяти грѣховь своихъ постомъ, и молитвою (XVI ст. *НЄ* 29); алє ю(ж) злый дх҃ъ ωсѣни(л) єго, и бы(л) в нє(м), и длА тóго закамянѣль, и нє хотѣль сА каАти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 239 зв.); А кто бы гóрдѣ(л) цр҃ковны(м) бра(ц)ки(м) сѹдо(м),

яко прєслꙋшни(к) цр҃кве. А єсли ся того нє кає(т) до четвє(р)тои нє(д)ли, то я(к) поганє(ц) ѡ(т) цр҃кве да ѡ(т)лꙋчи(т)ся (Львів, 1609 *ЛСБ* 423); ꙋстꙋпи́ла въ ꙋгол' притво́ра цр҃ко́вногѡ, и та(м) ѡба́чила о́бра(з) Пр҃(с)то́и Бц҃ы и свои́хъ грѣхѡ́въ пєрєд' нє́ю ка́ючисѧ, мо́вила (Київ, 1627 *Тр.* 698).

Див. ще **КААТИСѦ.**

КАЯТИСЬ *див.* **КАЯТИСЯ.**

КАЯТИСѦ *див.* **КАЯТИСЯ.**

КААТИСѦ *див.* **КАЯТИСЯ.**

КАѲАРЪ *див.* **КАФАРЪ.**

КАѲЕДРА *див.* **КАТЕДРА.**

КАѲЕДРАЛНЫЙ *див.* **КАТЕДРАЛНЫЙ.**

КАѲИҐЕМОНЪ *ч.* (*гр.* καυηγεμών) винахідник: Авторъ: Нача́лни(к). Каѳигємѡ(н). пе́ршїй вына(и)ди́тє(л) якови́нь ре́чи (1627 *ЛБ* 171).

КАѲІСМА *ж.* (*гр.* κάυισμα) кожна частина Псалтиря, призначена для читання чи співання в церкві: И По́й тре́тїй и ше́стый часъ з' обѣдницєю, и Ка(ѳ): єдинꙋ ѡ(т) псалти́ра, тоє(ст), ґды бꙋдєтъ зима, длѧ ма́лости днѧ, а вєли́кого днѧ Каѳі́смъ двѣ (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 199).

КАѲОЛИКЪ *див.* **КАТОЛИКЪ.**

КАѲОЛИЦКИЙ *див.* **КАТОЛИЦКИЙ.**

КАѲОЛИЦКІЙ *див.* **КАТОЛИЦКИЙ.**

КАѲОЛІЦКИЙ *див.* **КАТОЛИЦКИЙ.**

КАѲОЛИЦСТВО *див.* **КАТОЛИЦСТВО.**

КАѲОЛИЧЕСКИЙ *див.* **КАТОЛИЧЕСКИЙ.**

КАѲОЛИЧЕСКІЙ *див.* **КАТОЛИЧЕСКИЙ.**

КАѲТОЛИЦКИЙ *див.* **КАТОЛИЦКИЙ.**

КАѲТОЛИЧЕСКИЙ *див.* **КАТОЛИЧЕСКИЙ.**

КВАДРАНСЪ *ч.* (*стп.* kwadrans, *лат.* quadrāns) *(чверть години)* квадранс: Проу(д)ко(ст), кото́рою два(д)ца(т)ма и чты(р)ма годинами ве́сь нб҃(с)ный кроу(г) ѡкроужа́єтъ, та́къ прꙋ(д)ко, же прє(з) єдинъ єдной годи́ны ква́дрансъ (то є(ст) чвє(рт) годи́ны) сто два(д)ца(т) ми(л)..., нб҃(с)ны(х)..., ѡ(т)правоу́єтъ тисѧчїй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 263 зв.).

КВАДРАНТЪ *ч.* (*стп.* kwadrant, *свн.* quadrant, *лат.* quadrāns) *(чверть аса)* квадрант: Кодра́тъ, ра́нтъ: Квадра́нтъ, Ла(т): дѣла́тєль, а́бо мѣдница. А(с) чєтвєроꙋго́лєнъ, чты́ри пѣнѧзѣ (1627 *ЛБ* 217); **до наменшого квадранта** — до йоти: есть иншое мѣсьце третее, межы небомъ и пекломъ гдѣ бываютъ душы задержываны ажъ бы заплатили до наменшего квадранта. А то посполите по нашому зовутъ — мытарства (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 130).

Див. ще **КОДРАНТЪ.**

КВАДРАТОВЫЙ *прикм.* Квадратовий, квадратний: побрал... зекгарок квадратовый штука не малая з Норамъбарку, за сто злотых (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

КВАДРАТЪ *ч.* (*лат.* quadratum) *(тесаний чотиригранний камінь для будови)* брус: во(и)цє(х) капино(с) мꙋра(л) тєса(л) ква(д)ра(т) камє(н) ло(к)тєвы(и) (Львів, 1593-1598 *ЛСБ* 1039, 4 зв.); ꙋ ѡ(т)ца Василия за цєго(л) двѣстѣ и за квадрато(в) ки(л)ка... дєвя(т)на(и)цє(т) и копꙋ ла(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 24 зв.).

КВАДРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kwadrować, *слат.* quadrare) (на кого) відповідати, підходити, пасувати (кому): пока́зꙋєтъ и ре́чъ са́маѧ жє на жа́дного и́ншого то́тъ титоу(л) квадрова́ти нє мо́жєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 164 зв.).

КВАКАТИ *дієсл. недок.* Квакати: Квачꙋ graculor (*Уж.* 1643, 42).

КВАЛТОВНЕ *див.* **ҐВАЛТОВНЕ.**

КВАЛТОМЪ *див.* **ҐВАЛТОМЪ.**

КВАЛТЪ *див.* **ҐВАЛТЪ.**

КВАПИТИ, КВАПІТИ, КВАПЇТЇ *дієсл. недок.* (до чого) Те саме, що **квапитисѧ**: лживы костел римский познати можешь; — яко вси охотою до него бежат, вси до него квапят (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); квапіти acelero (I пол. XVII ст. *Сем.* 9); квапїтї celero (Там же, 46).

КВАПИТИСѦ *дієсл. недок.* (до кого і без додатка) **1.** Квапитися, поспішати: длѧ справ своих до насъ єхати нє квапил сѧ и до замкȣ нашого Житомира,... поспєшил сѧ (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); дитѧ ма́ючи при собѣ ма́лоє, и проу(д)ко сѧ ква́пѧчи бѣгла (Дермань, 1604 *Охт.* 9); Сє(д)мъ дній бȣдєшъ ѣсти бє(з) квасȣ... хлѣбъ, и́жъ ква́пѧчисѧ вы́шлистє з' Єги́пта, абы́стє памѧтали де́нь вы́стѧ ва́шєго з' зємлѣ Єги́пє(т)ской (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 269); А дȣша... ква́питъсѧ до Бж҃іихъ А҃гглωвъ, ω(т) тѣла прибѣгши (Львів, 1642 *Час. Слово* 267 зв.); А ты́ зловѣ́рный грѣшникȣ пощо́ сѧ та́мо ква́пишъ ити́ прȣдшє (Чернігів, 1646 *Перло* 156).

2. Прагнути, стреміти: Понȣжда́юсѧ: Ква́плюсѧ, оусилȣюсѧ,... оустрємлѧ́юсѧ всєдȣшнω (1627 *ЛБ* 88).

КВАПІТИ *див.* **КВАПИТИ.**

КВАПЇТЇ *див.* **КВАПИТИ.**

КВАПЛИВОСТЬ *ж.* Квапливість, поспішливість: мо́вчѣньє. або кваплі́вость намовлѧ́ючїй, або горѧ́чость ро(з)рыва́нѧ (1627 *ЛБ* 180); кото́роє то помѣша́нїє, похо́ди(т) ча́стю с кваплі́вости спѣва́ючого, ґды ωста́токъ пса(л)мо(в)... нє стара́є(т)сѧ пода́ти... ро(з)дѣлнє до вырозȣмѣ́нѧ (серед. XVII ст. *Кас.* 17 зв.).

КВАПЛИВЫЙ *прикм.* Квапливий, поспішливий: Я тєды, комо(р)никъ, уважаючи тоє, абымъ с квапливою сєнътєнъциєю моєю... до дня завтрєшнєго по(д) тою жъ моцъю дєлибєроваломъ (Київ, 1643 *ДМВН* 247).

КВАПНЕ *присл.* (*стп.* kwapnie) квапливо, поспішливо: И мы того коротко, а квапнє нє чинѧчи, того всєго три дни єсмо жда́ли (Мизове, 1537 *AS* IV, 99).

КВАРДИЯ *див.* **ҐВАРДИЯ.**

КВАРНИКЪ *ч.* (*стп.* kwartnik) *(давня дрібна польська монета)* квартник: ω(т)роби(л) ба(р)то(ш) .к҃в. гро(ш) // ...чини(т) выда(т)ку .л҃и. и (к)ва(р)ни(к) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 3-3 зв.); взєлємъ добры(ми) злω(т) 190... зостало ква(р)никовъ и злы(х) нѣцось (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.).

Див. ще **КВАРТНИКЪ.**

КВАРНИЧОКЪ *ч.* (*стп.* kwartniczek) *(давня дрібна польська монета)* те саме, що **кварникъ**: братїя... мнѣ да(ли)... зло(т) 24 и 15 и тє(ж) ква(р)ничка(ми) сєня(в)ско(г) зло(т) 12 и 15 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 7).

КВАРТА *ж.* (*стп.* kwarta, лат. quarta) **1.** *(міра місткості рідких і сипких тіл)* кварта: От кварты горелки пенезей пят (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); пȣ(л)тора грошя на вино (за) пȣ(л) ква(р)ты (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1043, 3); илїѧ... оучини́лъ ровъ в' кото́ро(м) бы мо́глъ двѣ мѣри, то є(ст) ше́сть ква́ртъ насѣ(н)ѧ насѣятъ о́коло олтарѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 311 зв.); у арендара челядь пана поручникова обрусъ, фартухъ шытый,... горилки квартъ шестъ аквавитои взяли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. *(податок з четвертої частини доходів королівських земель на утримання війська)* кварта: добра Речи Посполитое безъправне... посел, чинечи то все ку значной шкоде Речи Посполитое, ку мнейшему по-

житковъ и провентовъ скарбови коронному, с кварты належачих (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 177); въ року теперешнемъ,... припадает терминъ одданя кварты зъ староства володимерского до скарбу Речипосполитое въ Раве (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149).

КВАРТАЛНЫЙ *прикм. (призначений на квартал)* квартальний: п(н)и сємїѡновая ковалиха ква(р)та(л)но(г) да(т)ку бра(т)ско(го)... 4 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 4).

КВАРТАЛЪ *ч.* (*слат.* quartale, *нім.* Quartal) **1.** *(четверта частина року)* квартал: Я ива(н) багатырєць... маю платити на ква(р)талъ по ві г(рш) польскихъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 91, 2); Па(н) Илиа(шъ) пєка(р) ѡ(т)да(л) сына своєго прє(д) ро(ж)ство(м) хвы(м) на ква(р)та(л) по .s. г(рш)... має(т) да(ть) (Львів, 1588 *ЛСБ* 91, 3 зв.); порѧ(д)ки шко(л)ныє и постꙋпили мꙋ на ка(ж)ды(и) ква(р)талъ давати по зо(л) полски(х) .і. (Львів, 1604 *ЛСБ* 1040, 8 зв.).

2. Поквартальна оплата за навчання: Такь жє тє(ж) и ква(р)талы ѡ(т) дѣтє(и) нє маютъ выбирати дидаскаловє (Львів, 1604 *ЛСБ* 1040, 8 зв.); є(с)либы на ча(с) ѡ(т) котро(и) дитины ква(р)талъ... нє доходилъ маю(т) пп. братиа(м) оповѣсти, а ПП. братия маю(т) такового хлопца ѡ(д) школъ єксклюдовати (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 50); Ква(р)талы ѡ(т) дѣтє(и) по грошє(и) єі (Там же).

КВАРТКА *ж. (кухлик місткістю у кварту)* квартка: кнгни... ку(р)пская рєє(ст)ръ... положила которы(и) сє та(к) в собє маєть тоє(ст)... // ...ква(р)токъ чотыри нєвєликихъ... ко(в)шъ вєлики(и) сєрєбрєны(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 130-131); князь а(н)дрє(и)... є(и) [кнєгини ма(р)и] вє(р)нꙋти нє хочє(т)... // коно(в)ки двє срєбрєны(х)... ква(р)токъ чотири,... ко(в)шъ вєлики(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 149-150).

КВАРТНИКЪ, КВАРТНИКЬ, КВАРТНЇКЬ *ч.* (*стп.* kwartnik) *(давня дрібна польська монета)* квартник: а пришо(д)ши єдина оубогаа вдова, и оуврьгла два пѣнєзѣ, иже зовє(т)сѧ кондра(нт) [квар'тникь] (1556-1561 *ПЄ* 179); пораховалися с касияно(м) поплачєно ємꙋ всє кро(м) зада(т)кꙋ... за в дылѣ .з. ква(р)тнїкь... за грє(б)ло (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 33); за ѡдина(д)ца(т) латъ далє(м) гро(ш) .ξ. и ква(р)тни(к) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.).

Див. ще **КВАРНИКЪ.**

КВАРТНИКЬ *див.* **КВАРТНИКЪ.**

КВАРТНЇКЬ *див.* **КВАРТНИКЪ.**

КВАРТОВЫЙ *прикм.* Квартовий: На Образѣ стой тро(и)цы, гри́вє(н)ка .а. срѣбрнаѧ. Фла́шка цєноваѧ ква(р)товаѧ што на вино (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 263).

КВАРТЯНЪНЫЙ *див.* **КВАРЦЯНЫЙ.**

КВАРТѦНЫЙ *див.* **КВАРЦЯНЫЙ.**

КВАРЦАНЫЙ *див.* **КВАРЦЯНЫЙ.**

КВАРЦЯНЫЙ, КВАРЦАНЫЙ, КВАРЦАНЫЙ, КВАРТЯНЪНЫЙ, КВАРТѦНЫЙ, КВАРТЯНЕЙ *прикм.* (*стп.* kwarciany) *(який стосується найманого війська)* кварцяний: Вспомню... Па́вла Копистє́нского,... кото́рый... нє на прива́тных' алє на слꙋжбах' Рєчи Посполи́той,... в' Ро́тахъ Квартѧ́ны(х), кошто́внє и оказа́лє слꙋжачи (Київ, 1623 *МІКСВ* 84); панъ Вацълав Орловъский, товарышъ хорогве кварцаное... пана Яна Аксака... именем сведчылъ и соленитер... протестовалъ се противъко урожонымъ паномъ,... слугомъ, и подданымъ... пана Килияна Велъгорского (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 45); теперъ зас тыежъ бунътовъники за указанемъ становиска од...

пана Анъдрея, з Дубровицы, Фирлея, каштеляна белзкого,... хоругве кварцяное урожоного... пана Лукаша Гулевича..., немалые шкоды починивъши протестанътови в забраню речей протестантис власных (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 205); **войско квартяноє (квартянъноє, кварцяноє, кварцаноє)** (*стп.* wojsko kwarciane) — *(наймане військо, утримуване з кварти)* кварцяне військо: Кгды на́збытъ жало́снѹю Траге́дію, над҄ кохáнымъ сыномъ... Ро́тмистро(м) Во́йска кварца́ного... ѡ(д)правѹют҄ (Київ, 1641 *МІКСВ* 362); зъ войска квартяного, яко и Запорозского, для спустошеня тоей маетности... умистъне затегали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541); во(и)ско всє ихъ квартянъноє до ща(д)кѹ єстъ розбито (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); во(и)ско по(л)скоє ква(р)цяноє,... Богда(н) Хмє(л)ницкий з рєєстровыми козаками..., по(д) Жо(л)тыми водами збили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

КВАРЦАНЫЙ *див.* **КВАРЦЯНЫЙ.**

КВАРЪ, КВАРЬ *ч.* Біда, лихо, нещастя: Также и мы, братя, коли кто упадеть у якую неволю,... или у кварь..., такъ чини, якъ сесѣ люде были на помучь тому бетѣжному принесли его передъ Христа (XVI ст. *НЄ* 29); А вы, ище хрестяне, коли упадаете у якую кощовань дяволову,... албо у кваръ, не идѣте ико баилямъ,... али лише учини молитву правую смиреную (Там же, 114); На тѣлѣхъ караетъ голодомъ, вуйнами, моромъ, убуствомъ, квары,... серенъчами и иншими непогодами (Там же, 210).

КВАРЬ *див.* **КВАРЪ.**

КВАРЬТНИКЬ *див.* **КВАРТНИКЪ.**

КВАСЕЦЬ *ч.* Щавель, *діал.* квасець: ква(с)ци растѹ(т) в страна(х) тєплы(х)... но наипа(ч) в тѣ(х) мѣстє(х), гдѣ зємлѧ исполнєна єсть сѣрою горѧчєю (XVI ст. *Травн.* 489).

КВАСИТИ *дієсл. недок.* (що) *(піддавати бродінню)* квасити: ма́лъ ква́съ всє в҄мѣщє́нїє ква́ситъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 5); Ап(с)лъ Па́вєлъ мо́ви(т): Иза́ли нє вѣдаєтє яко ма(л) ква́съ всю дѣжѹ ква́ситъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 258); я́къ ква́съ всє тѣсто ква́ситъ: та́къ ква́съ грѣха, вє́съ Ада́мовъ рѡ́дъ пєрєбѣгáєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 217); fermento, квашу (1642 *ЛС* 196).

КВАСКОВАТЫЙ *прикм.* Кислуватий, *діал.* квасковатий: acidulus, ква(с)коваты(й) (1642 *ЛС* 66).

КВАСНИ *див.* **КВАСНЫЙ.**

КВАСНИЙ *див.* **КВАСНЫЙ.**

КВАСНИКЪ *ч.* Посудина для заквашування, *діал.* квасник: броваръ, драницами покрытый, котелъ у бровари, кадей две, квасникъ малый (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 205).

КВАСНОСТЬ *ж.* **1.** *(кислий смак)* кислість: Та́къ тєжъ ѡсо́бами вина, называ́ютсѧ приміо́ты єгѡ, я́кѡ ква́сность, солóдкость, сма́къ, и про(ч) (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 10 зв.).

2. *(якість, витворена в продукті у процесі заквашування)* кислість: Што называ́єтъсѧ ѡсо́бами хлѣба. Ѡ(т)вѣтъ. Называ́ютсѧ приміоты хлѣбовыи, я́кѡ то ква́сно(ст), сма́къ, окрѹгло(ст), бѣло(ст), и про(ч) (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 10 зв.).

КВАСНЫЙ, КВАСНИЙ, КВАСНИ *прикм.* **1.** Квасний, кислий: квасни peracerbus (I пол. XVII ст. *Сем.* 132).

2. *(виготовлений із дріжджового тіста)* дріжджовий: служба божественая такъ и сакрамента святые подъ обема особами хлебомъ кваснымъ... отправуеться (Вільна,

1595 *Ун. гр.* 119); пото(м) алєкса(н)дєръ папє(ж) рим҅скїй… в҅зго(р)ди́вши хлѣбомь квасны(м), яко живоущи(м) которого… в сакрамєнтъ гнь, и ри(м)скаа црковь посвєщала, ѡ(т)киноу(л) (1598 *Розм. пап.* 27 зв.); што ся тыкало веры самое, въ чомъ ся Грекове зъ Рымляны не згажали, а меновите: о похоженю Духа Светого,… о сакраменъте въ обоемъ хлебе квасномъ и пресномъ, и о зверхъности папежа Рымъского (Вільна, 1599 *Ант.* 715); Яко и Григорій Назиянскій на двохъ мѣстцахъ вспоминаетъ мовячи: "опрѣснокъ — згнилое Египетское тѣсто, а хлѣбъ квасный — живущій" (1603 *Пит.* 44); ѡ́ хлѣбѣ квасно́мъ… тꙋ хочꙋ вы́ставити Сло́во (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 256); еще тогди въ уживаню былъ хлѣбъ квасный (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 824); zymites, хлѣбъ ква(с)ни(й) (1642 *ЛС* 420); ґды сщєнникъ ма́єтъ ѡ(т)правова́ти Литꙋргї́ю стꙋю… // …ма́єтъ мѣти хлѣбъ чи́стый пшєни́чный ква́сный, вино тєжъ прирожє́ноє з҅ водо́ю ба́рзѡ ма́ло змѣша́ноє (Львів, 1646 *Зобр.* 44-44 зв.).

3. *У знач. ім. с.р.* **квасноє** — *(що-небудь кисле)* квасне, -ого; кисле, -ого: Томꙋ нєборакови… ра(з) трафи(т)сѧ напитисѧ и то бє(з) бракꙋ, што зна́йдє(т), горькоє ли, и́ли ква(с)ноє пи́во альбо мє(д), то́є гло́щє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 255); Нєга(и) нє бꙋдє(т) та(к), жєбы ѡ(т)цєвє или ква(с)ноє. А дѣтє(м) и(з) зꙋбо(в) ѡ(с)коминꙋ ѡтрѣли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 69 зв.).

4. *Перен.* Поганий, лихий, порочний; поганський: павєль стый рє(к), до ты(х) ко́торїи та(м) в тый ча(с) поймили мачєхꙋ свою и со нєю блоудили, и ѡ ины(х) стары(х) ква́сны(х) ѡбычає(х), и(х) жє́ то́ каза(л) павє(л) стый искорєни́ти (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 98 зв.); Єще ли єго захо́чє(ш) жлъчїю и ѡцто(м) сро́ґи(х) квасны(х) грѣхо(в) твои(х) напоити? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185 зв.).

КВАСНѢТИ *дієсл. недок.* Кваснiти, киснути: acesco, ква(с)нѣю, ѡцтѣю (1642 *ЛС* 66); aceo, кваснѣю (Там же).

КВАСОКЪ *ч., перен.* Кислота: Дайтє єму смоли напити ся и пєкєлного квáскꙋ! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23).

КВАСЪ, КВАСЬ *ч.* (*стп.* kwas) **1.** *(речовина, що викликає кисле бродіння)* закваска: чємоу оупо(до)бимо цр(с)тво бжїє. по(до)бно єсть квасоу. которого в҅зявши жона с҅крыла, [або схова(ла)] в҅ моуцѣ три ситѣ, ажь скисло всє (1556-1561 *ПЄ* 281 зв.); я́ко тѣло бє(з) дшѣ розꙋмнои, та(к) жє и тѣсто бєз квасꙋ и соли є(ст) мєртво (Вільна, 1596 *З. Каз.* 44); и ма́лъ ква́съ всє в҅мѣшє́нїє ква́ситъ, свѣтчитъ го́лосъ бжїй (Острог, 1598 *Отп. КО* 5); в чє(м) сѧ вє(л)ми мы́лишь, бо́ тоє нє можє(т) збоу́тнѣти, ани согни́ти́, понє(ж) раство́рєнно єсть солїю и во́дѡю квасо(м) и вино(м), и мо́жєтъ вє́лми до(л)го тры́вати… ѡпла́токь прѣсны́й бєз(д)ꙋшный… вашь збоу́тнѣєтъ… бо нє и́маєть въ сєбѣ жа́дноа живо́тности (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 123); Ажє́ ква́съ до́брый є́стъ, и до́брꙋю рѣ(ч) значи(т), Хс,… приподобилъ Цр(с)тво нб(с)ноє ква́сови, кото́рый взѧ́вши нєвѣста, закры́ла в҅ дѣжи з҅ тро́хъ мѣръ мꙋки, а́жъ всѧ ски́снꙋла (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 258); ква(с) acor (I пол. XVII ст. *Сем.* 84); якъ *ква́съ* всє тѣсто ква́ситъ: такъ ква́съ грѣха вє́сь Ада́мовъ рѡдъ пєрєбѣга́єтъ, (Вільна, 1627 *Дух. б.* 217); acor, ква(с) (1642 *ЛС* 67); Всѧ́кїй обѣтъ кото́рый офѣрꙋю(т) г(с)дꙋ бєз҅ ква́са и мє́дꙋ чинє́нна бꙋдєтъ и з со́лїю (серед. XVII ст. *Хрон.* 115).

2. *(напій, виготовлений на основі житнього хліба)* квас: на(м) хс… ро(с)каза(л)… хлѣбовы́й ква́сь прє(д)ста́влати на ѡфѣроу

(к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 97 зв.); у пивницы... бочокъ две и съ квасомъ, а третяя пивная бочка у спижарни (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 204);

(напій, виготовлений на основі фруктів) квас: в том дворе было..., // бочок двадцат порожних а одна с квасом грушовым (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 163-164); тая Вовдя зъ маткою своею пана Вишневского струли, и въ квасе грушковомъ то сама Вовдя задала пану Вишневъскому зеле любъше, абы родъ ее любилъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450).

3. *Перен.* Гріх: Очистите давный квасъ,... чомъ уже есте безъ кваса давного (XVI ст. *НЄ* 193); Пироги и аица на(д)гробъныє въ // ѡстрозѣ... оупразнѣтє, даса в хр(с)тїанъствѣ то(т) квасъ поганьскїи нє знахо-ди(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 258 зв.-259); Мы́тниц'ство, єстъ які́йсь ста́рый квасъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 726)

4. Єресь: стєрєжитєса ѡ(т) кваса фарисєискаго што са выкладаєть лицємѣрьство (1556-1561 *ПЄ* 272 зв.); памятали ижъ то(т) жє гь фалшивыхъ пр(о)рковъ выстєрєгатиса и квасꙋ фарисейского, тоє(ст) наоуки их хронитиса имъ былъ росказалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 66 зв.).

5. Оцет: acetum, оцє(т), ква(с) (1642 *ЛС* 66).

6. Особова вл. н.: Иванъ Ква(с) (1649 *РЗВ* 412 зв.).

КВАСЬ *див.* **КВАСЪ.**

КВАТЫРА *ж.* (*стп.* kwatera, *нім.* Quartier) **1.** *(у вікні)* кватира, кватирка: На(и)-пръвѣ єі гроши(и) що глины привєзєно, лꙋпярєви єі гроши(и) ѡ(т) кватыри є гроши(и) (Львів, 1607-1645 РДВ 3 зв.); Склєрꙋ, ѡ(т) прєсажѣньє кваты(р) в рогати(н)-ско(м) до(мꙋ) ча(сти) бра(т)ско(и) зло(т) 1 и 10 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.); за направєна кватыры в банѣ ѡ(л)тарєво(и) жыдови fr. 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18).

2. Комірка, гніздо, чарунка: на верху короны шафер в золоте, крыжик золотый, на верху на другой кватыре ку долу пунтал з шмаракгом, нижей шафер в каште в злото оправный (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427).

КВАЧЪ, КВАЧЬ, КЪВАЧЪ *ч.* Квач. Особова вл. н.: Люди подворищные: Петрань — дворище..., Иванъ Квачь — дворище (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115); Бо и сам Павел, пострадавый много зла от Александра къвача, к Тимофею,... пишет и не глаголет (1608-1609 *Виш. Зач.* 213); Васко Квачъ (1649 *РЗВ* 420).

КВАЧЬ *див.* **КВАЧЪ.**

КВАША *ж., перен. (про нерішучу, безхарактерну людину)* кваша. Особова вл. н., *ч.*: Горо(д)ни такъ жє голыє... на то зо-(з)наньє пна цатино а пна Кваша бєрєзє(ц)кого (Кременець, 1552 *ОКр. З.* 147); Миха(и)ло Кваша (1649 *РЗВ* 402).

КВАШЕНЄ, КВАШЕНЬЄ *с.* Квашення: Въ дому и у коморахъ его,... кадокъ шестъ на квашенье капусты (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 241); Пивница..., а в неи до квашеня капусты кадолбувъ четыри (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); Слатꙋнокъ: Кваше́ньє (1627 *ЛБ* 116).

КВАШЕНІЙ *див.* **КВАШЕНЫЙ.**

КВАШЕНЫЙ, КВАШЕНІЙ, КВАШОНЫЙ *дієприкм.* **1.** *У знач. прикм. (виготовлений із дріжджового тіста)* дріжджовий: рꙋвоа(м)... на тре́тє(м) мѣсци пишє: хлѣбы ква́шєныє нєха́й бꙋдꙋ(т) пєчє́ны с пєрво-ро́(д)ны(х) жи(т) гви (Вільна, 1596 *З. Каз.* 45); Духъ светый походитъ и отъ Сына, ижъ такъ в пресномъ яко и въ квашономъ

хлебе хвалебное естъ пренасвятшого сакраменту посвеценье и офярованье (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 272); и на третє(м) местцꙋ хлѣбы квашéніє, нєхáй боудꙋтъ (1598 *Розм. пап.* 28); хлѣбы квашеные нехай будутъ печены зъ первородныхъ житъ Господеви (1603 *Пит.* 44); з' двꙋ десѧтыхъ чáстє(и) мꙋки́ пшєни́чнои, нєхáй бꙋдєтъ хлѣбъ єдéнъ квáшєный (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 257).

2. *У знач. ім. с.р.* **квашеноє, квашоноє** — *(те, що виготовлено з дріжджового тіста)* хліб: Седмь дней, повѣдаетъ законъ, будете пожывати // опрѣсноковъ, а квашеного никако (Вільна, 1608 *Гарм.* 204-205); хто бы єлъ квáшоноє згúнєтъ дш҃а єгѡ з громáды Ізрáилской (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.).

КВАШЕНЬЄ *див.* **КВАШЕНЄ.**

КВАШОНЫЙ *див.* **КВАШЕНЫЙ.**

КВЕРЕСЪ *ч.* (*стп.* kweres, *лат.* querela) судова скарга: на завтрее панове жолнире... оныхъ, окованыхъ въ громаде, пры бытъности... подъданыхъ тамейшихъ, чинили квересъ и инъквизицию, еслибы што были винъни (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 193).

КВЕСТИА *див.* **КВЕСТИЯ.**

КВЕСТИЯ, КВЕСТІЯ, КВЕСТЇЯ, КВЕСТИА, КВЕСТЫЯ *ж.* (*стп.* kwestia, *лат.* quaestio) **1.** Проблема, питання: пта(х) бєзъ є(и)ца роди(т)сє нє можє. По до(л)ги(х) свара(х) и квє(с)тия(х) нє могꙋчися ѡ я(и)ца и ѡ птахи згоди(ти) потвє(р)ди(ли) свє(т) и вся сотворє(н)я бы(ли) бєз поча(т)кꙋ и вєчно трвалы (1582 *Кр. Стр.* 16 зв.); Тєпє(р) до тєбє читéлникꙋ лáскавый..., подаю тобѣ до оуважéньѧ тыє жъ припомнéныє квєстіи..., котѡрыє кгды оу сєбє розбирáти бꙋдє(ш), пéвєнємъ жє затымъ лáтвє того дóйдєшъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 113); єсли бы бг҃ꙋ росказа(л) тоє, жєбысмы нéба могли достоупи́ти, соуптéлныи квéстии и довтѣпныи ди(с)поутовáли бысмо,... що за лѣка(р)ство прошꙋ могли бы мѣти нєоучóныи и простыи? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 222); понєва(ж) Θєóдѡръ квéстїи або зáга(д)ки якї́сь на прóбꙋ посыла(л) к' нéмꙋ, и абы ємꙋ ихъ розвѧзáлъ..., óнъ... вéлми мꙋдрє противъ того ѡ(т)писáлъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 186); Гды(ж) Афанасій ст҃ы(и) ꙋ квєстиа(х) або въпросє(х) и ѡ(т)вѣтахъ написалъ абысмо нашє(д)ши кр(с)тъ на зє(м)ли розбѣрали єго на двоє и покидали (Скит, 1633 *ЛСБ* 458, 2).

2. Розгляд судової справи: До того, кгды на квестыях Рожковский был, признал, же ...слугу своего... до него тихо посылал, просечи его... абы сестру... отволал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 510); который тотъ то поменованый Леско Рокицкий... // ...доброволне, еще не будучы на жадных квестияхъ, призналъ: "ижъ я тые речы... побралъ" (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 456-457).

КВЕСТІЯ *див.* **КВЕСТИЯ.**

КВЕСТЇЯ *див.* **КВЕСТИЯ.**

КВЕСТЪ *ч.* (*стп.* kwest, *лат.* quaestura) дохід: тóт' жє квéстъ або зыскъ за товáры и крáмы дх҃ѡвныхъ рѣчєй ри́мовы прихóдѧчїй пєрє(д) óчи кладє(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172).

КВЕСТЫЯ *див.* **КВЕСТИЯ.**

КВЕТЕНЬ *див.* **КВѢТЕНЬ.**

КВЕТІЄ *див.* **КВѢТІЄ.**

КВЕТКА *див.* **КВѢТКА.**

КВЕТНЫЙ *див.* **КВѢТНЫЙ.**

КВЕТЪ *див.* **КВѢТЪ.**

КВИНТА *ж.* (*стп.* kwinta, *лат.* guinta) *(міра ваги, яка дорівнювала одній п'ятій лота)* квінта: приложилє(м)... срєбра, крєсти(к)... и нѣцо цато(к) ѡ(т) срєбра

жолнєро(м) даного, котроє важи(ло) лотовъ по(л)тора и кви(нтȣ) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.).

КВИНТЕЛЬ *ч.* (*лат.* quintilis) липень: о ѡномъ юлиоушȣ цѣсарȣ римскомъ читаємо, жє... в҆ календарȣ... частью прє(з) припадокъ, частью прє(з) называньє одного м(с)ца // ѡ(т) своєго имєнѧ юліоушємъ, то єсть июлємъ, которого пєрє(д) ты(м) квинтелємъ звано, ѡ(т)мѣнȣ оучинилъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 47-47 зв.).

КВИСТИ *дієсл. недок.* Цвісти, *діал.* квисти: цр(с)твȣє(т) Хв҃а цъ҃рковъ в҆посрєдъ тиранѡвъ бєзбожныхъ и якобы лєліѧ в҆ тєрнію квитєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 190 зв.).

Див. ще **КВИТНУТИ.**

КВИТ *див.* **КВИТЪ.**

КВИТА *ж.* Квит: а ѡт кнѧзѧ Или на то квитȣ взѧти, которȣюж пѧтсот коп грошей бȣдет мѣти приписанȣ к пєршой сȣмѣ на томжє имѣни (Неполоничі, 1531 *AS* III, 386).

Див. ще **КВИТЪ.**

КВИТАЦЕЯ *див.* **КВИТАЦИЯ.**

КВИТАЦИЙНИЙ *прикм.* Квитанційний. ◇ **квитацийний листъ** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

КВИТАЦИЯ, КВИТАЦЕЯ, КВИТАЦЫЯ, КВИТАЦЫѦ *ж.* (*стп.* kwitacyja, *слат.* quitantia) квитанція: А мають ѡни,... дати намъ ѡсмъсо(т) копъ грошє(и): трыста копъ готовыми грошми, а пѧ(т)сотъ копъ грошє(и) на квитацыи наши тымъ, кому будємо в ни(х) давати (Берестя, 1505 *ТУ* 45); а бояромъ Кієвскимъ на квитацеи и на иные потребы господарьскіе осмъ сотъ копъ и 30 копъ грошей (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); цырокграфъ а(л)бо квита́цыѧ (к. XVI ст. *Розм.* 71 зв.); сплатилихмо дѣтємъ ярємъковымъ то єстъ зо(л) к҃ г(рш) к҃, що коштȣю(т) записы албо квитации (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 5); побрали... листов записов на розные долги... квитацыи (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); я... ȣвє(с) процє(с) ...касую...: ѡ которы(и) вжє ѡ(т) даты сєє моєє доброво(л)ноє квитацыи на мєнє самую дети и потомъки моє стєгати, ани жадноє ваги и моцы мєти нє маєтъ (Люблін, 1618 *ЛНБ* 5, II 4056, 61).

КВИТАЦЫЯ *див.* **КВИТАЦИЯ.**

КВИТАЦЫѦ *див.* **КВИТАЦИЯ.**

КВИТЕНЬ *див.* **КВѢТЕНЬ.**

КВИТКА *див.* **КВѢТКА.**

КВИТЛЫЙ *прикм.* (*стп.* kwitły) квітучий: Зымайте намъ лисенята малии, которыи жъ то казятъ винници, бо винница наша квитла естъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51).

КВИТНУТИ, КВѢТНУТИ *дієсл. недок.* **1.** Квітнути, цвісти, розцвітати, *діал.* квитнути: таќовоє тєпло бы́ло, и(ж) са́ды кви́тнȣли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 57); Виногра́дъ кви́тнє(т), и ґро́на прино́сит҆ (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.); ѻ́дни [овочи] кви́тнȣтъ, дрȣгіи зрѣютъ, дрȣгіи зрѣлыи на зє́млю пада́ютъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.); *Образно:* Кви́тни жъ по́лна лилѣю во́ностєй дх҃о́вны(х), Оздоровлѧ́й за́пахомъ, розȣ́мы оуло́мныхъ (Львів, 1642 *Бут.* 6).

2. *Перен. (процвітати, успішно розвиватись)* квітнути: видєчы быть писма згодные светыхъ отецъ Греческихъ, яко и Латинскихъ, а звлашча — тыхъ, которые еще передъ розерваніемъ за единоцства квитнули, вси едностайне зезьволившысе, такъ свое зданье и остатнее вызнанье повѣдѣли (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 129); В правдиво(и) вѣрє и в побо(ж)но(ст)и квитнущи(м)... пано(м) бра(т)ству Лво(в)скому (Вишнівєць, 1614 *ЛСБ* 454, 2 зв.); Въ словѣ похвал-

номъ... Богословъ Григорій мовитъ: "былъ той часъ, гди речи наши квѣтнули и добре ся мѣли..." (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323); я(к) ли́ствіє смоко(в)ноє цвите́тъ, та́къ и живо́тъ ихъ завшє кви́тнꙋти бꙋ́детъ, и нѣ́гды нє ꙋва́нє(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939); квѣтнꙋла и єщє квѣтнєтъ при Бо́кꙋ Па́н'скѡмъ ...Конси́ліа (Київ, 1648 *МІКСВ* 351);

(досягати вищого розквіту духовних, розумових сил) розквітати: а ты(х) тєжъ часовъ гєрони(м) а(в)кгꙋсты(н), а(м)броси(и), докторовє стыє квитнꙋли (1582 *Кр. Стр.* 51 зв.); в ты́хъ дво́хъ вѣкѡхъ, кви́тнꙋли Оучи́тєли вєли́кіи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 26).

3. *Перен. (ставати відомим)* ширитися, поширюватися: кто слꙋхає(т) с пи(л)ностю слова бжі́а, а вы́слꙋхавши его та́кь чи́ни(т) ...и повѣдає(т) и(н)ши(м)... я́кобы кви(т)нꙋло слово бжіє промє(ж)кꙋ ни́ми (XVI ст. *УЄ* № 29519, 124); са́мъ боу́дь ємоу прикла́дом' и наоучє(н)ємъ, Абы́ є́слись до́брый, твоа..., сла́ва в нє́мъ кви(т)нꙋла и нѣкг(д)ы нє зни́кла (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); Та́кжє сла́ва кви(т)нє Карꙋла... нє ти(л)ко В коро́нѣ По(л)ско(и), алє и в' швє(д)скѡ(и) зємли (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

4. *Перен.* (чим) *(виділятися)* красуватися: тєпе́ръ нє то́лко мѣста Блгч(с)тіє(м) и Вѣрою Хвою кви́тнꙋт', а́лє и пꙋсты́на в' Имєни Хвом' сла́вит'са (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130 зв.); Зда́ри ми то Па́нъ Бгъ: и(ж) ми на само́й пєрсо́нѣ... нє схо́дитъ, кото́раа... наꙋкою бо(з)кою... оукрашо́на; и побо́жно(с)тю кви(т)нꙋчаа (Чернігів, 1646 *Перло* 6 ненум.);

(вабити зір) красуватися: тою травою и квѣто(ч)ками ты́ми кото́ры(х) оучиниль нѣ на жадноую потрє́бꙋ свою, єд'но дла потре́бы лю(д)скои, а прє(д)ца... розмайтыми фа́р'бами кви́тноу(т) и приѡдѣтими соу(т) (1645 *УЄ* № 32, 81 зв.).

5. *Перен. (наповнювати собою, домінувати)* панувати, царювати: На(д) всѣ и́ншіи бовѣмъ цно́ты бѣлоголо́вскіє..., молча́ніє свѣтлѡ сіа́єтъ,... и такъ съвєршє́нный поко́й в' таково́мъ домꙋ кви́тнєтъ и прєбыва́єтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 934).

Див. ще **КВИСТИ.**

КВИТНУЧИЙ, КВИТНУЧІЙ, КВѢТНУЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(про рослини, що цвітуть)* квітучий: ѡли́вноє дрєво и иныє квитноучіє дре́ва, ско́ро и в' чръвоноє мо́рє вкидаютса камѣнѣю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174); Зла́къ: ...всакаа трава кви́тнꙋчаа, зе́льє (1627 *ЛБ* 43); Бгъ... зна́вши з' ни́хъ квитнꙋчогѡ ли́ста смоко́вногѡ, прєпоаса́ніє да́лъ и́мъ ризы кожа́ны, и ѡблєчє и́хъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939);

(багатий на квіти) квітний: взалємъ... на се́бє пови́нност', абы(м) ча́сꙋ кви́тнꙋчого вєсєнногѡ... Писмъ сты(х) зобра́вши, вам'..., в да́ръ ѡфѣрова(л) (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

2. *Перен. (про людину з гарним здоровим виглядом)* квітучий: Нєха́й жє з' квѣтнꙋчимъ Прп(д)біємъ твои́мъ, в' до́лгіи при вшєла́кихъ помы́сльностахъ Лѣта, квѣтнєтъ ю́жъ и в' Цркви Бгꙋ, чогѡ... за́вшє поко́рнє прѡ́симъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351); По мно́гихъ дні́и жона єгѡ ѡ́боротила о́чи на млоде́нца квитнꙋчогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

3. *Перен.* Розкішний, пишний: вы́шолъ са(м) про́тъ съ всѣми агглского подобе́н'ства ста́рцы сѣди́нами кви́тнꙋчими (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54 зв.); Вышолъ самъ протъ со всѣми ангелского подобія старцами, сѣдинами квитнучими, просячи

...ихъ отъ писма лагодными... словы (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1021).

КВИТНУЧІЙ *див.* **КВИТНУЧИЙ.**

КВИТНЫЙ *див.* **КВѢТНЫЙ.**

КВИТОВАННИЙ *див.* **КВИТОВАННЫЙ.**

КВИТОВАННЫЙ, КВИТОВАННИЙ *прикм.* Підтвердний. ◇ **листъ квитованный (квитованний)** *див.* **ЛИСТЪ²**.

КВИТОВАТИ, КВИТОВАТЪ, КВѢТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kwitować) (що, кого з чого) *(засвідчувати правильність, достовірність чого-небудь)* підтверджувати квитом, *діал.* квітувати: А вє(д)же хто нє могучи або нє по(с)пєючи до врадꙋ по пн҃(з)и єхати хотє(л) чєрє(з) кого иного тыє пн҃зи брати и квитовати, тогды иначє(и) нє має(т)... то(л)ко чєрє(з) прокуратора (1566 *ВЛС* 50 зв.); жидовє проси(ли) єго абы... кви(т) сво(и) по(д) пєча(т)ю своєю на то да(л) а и(х) с того квитова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); Ту зєзнава(м) и(ж) мнѣ сѧ досы(т) заплаты оучинило ѡ(д)... брату(в) мои(х)... и сєстрѣ мою(и) С чо(г) мы ѡбоє квитуємо ѡ(д) мала до вєлѧ я сєстрою и во(л)ными и(х) чинимо вѣкуистѣ (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 16, 7); ꙋчинили рахꙋно(к) вы(ш)помѣнєны(и) слꙋшны(и) с которого рахꙋ(н)ку вчинили и(х) во(л)ными и квѣтуємо (Львів, 1607-1645 *РДВ* 6); мы єго м(лсти) с тоє сꙋмы пинєзє(и)... квитꙋє(мы) и во(л)ны(мъ) чинє(мы) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 21 зв.); тєды за таковую то братє(р)скую мило(ст)... з опєки и з одобра(н)я ты(х) рꙋхомы(х) доб(р) ...брата моє(г) квитую и во(л)ны(м) чиню (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 115 зв.); даю моцъ... каждому по особну, во всих справах стават,... сумы декретами вказаные отбирати и зъ одобраных квитоватъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 187).

Див. ще **КВИТОВАТИСЕ.**

КВИТОВАТИСЕ, КВѢТОВАТИСЯ *дієсл. недок.* Те саме, що **квитовати**: Я алєкса(н)дє(р)... и я Алєкса(н)дра пясочинъская... явъно чинимо и сознаваємо... Ижъ мы... зо вси(х) по(с)тупъко(в) правъныхъ дєкрєто(в)... вшєляки(х) в сꙋда(х)... на яки(м) ко(л)вєкъ стопъню и тє(р)минє зави(с)лыхъ квитꙋємо сє выпꙋщаємо и... во(л)нымъ чинимо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); П. Яни(и) Афє(н)дикови(ч)... далъ золоты(х) м҃ с чого ся єго квѣтꙋє(т) (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 39).

КВИТОВАТЪ *див.* **КВИТОВАТИ.**

КВИТОВНЫЙ *прикм.* Квитанційний, підтвердний. ◇ **квитовный записъ** *див.* **ЗАПИСЪ; квитовный листъ, листъ квитовный** *див.* **ЛИСТЪ²**.

Див. ще **КВИТОВЫЙ, КВИТУЮЧИЙ.**

КВИТОВОЄ *с.* Оплата за написання, видання квиту: просимо ва(с) ѡ квиты а мы ва(м) за працꙋ квитово(г) што слушная дамо и дали и(м) за примушє(н)є(м) и(х) квитово(г) по чотыри гр҃ши литовски(х) (Володимир, 1582 *ЦДІАК* 28, 1, 15, 104).

КВИТОВЫЙ *прикм. (який стосується квита)* квитанційний: которую копию квитовую протестуючий часу права верификуючи, примушенье свое указати готовъ ест (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655); **записъ квитовый** *див.* **ЗАПИСЪ.**

Див. ще **КВИТОВНЫЙ, КВИТУЮЧИЙ.**

КВИТОКЪ *ч. (посвідчення особи)* квиток: помененый Федор Липка,... выправивъшы собе прашпортъ у Гуляницького, квитъки залоги места Луцка,... вси збераня шляхецъкие... плюндровалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72).

КВИТУЧИЙ *прикм. (про рослини, що цвітуть)* квітучий: винници квитучи дали суть вонность свою (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51).

КВИТУЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Квитанційний. ◇ **листъ квитуючий** *див.* **ЛИСТЪ²**.

Див. ще **КВИТОВНЫЙ, КВИТОВЫЙ.**

КВИТЪ, КВИТ, КВѢТЪ *ч. (письмове зобов'язання, розписка, квитанція)* квит: Я Павєл Нарȣшович,... взѧл єсми въ слȣжєбника... пѧтнадцат копъ грошєй и на то єсми ємȣ дал квит мой под моєю пєчатю (1534 *AS* III, 471); Я Фєдор... ѡзнаймȣю тым квитом моим (Заслав, 1544 *AS* IV, 376); Я Иван Гȣлєвич,... сознаваю сим моим квѣтомъ, иж єсми взал платȣ господаръского,... ȣѳалєного на соймє Городєнскомъ из ымєни... кнѧзѧ Романа Санкгȣшковича (Володимир, 1568 *AS* VII, 266); Фило(нт) стрыбы(л)... ѡ(з)на(и)мую ты(м) мои(м) квито(м) и(ж) ми досы(т) ȣчини(л) за побо(р)... ȣфалєны(и) на доплачє(н)є пано(м) жо(л)нєро(м)... па(н) ва(в)ринє(ц)... з має(т)ностє(и) свои(х) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); за всю [цєглȣ] дали(х)мо вє(д)лє квитовъ злѡ(т) 510 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5); На враде гродскомъ... Иванъ Водяникъ... подалъ... добровольный записъ свой квитовый на подписе нижей менованыхъ, отъ себе урожоному пану Янови Белецкому и иншимъ въ томъ квите нижей менованымъ (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ* VIII-3, 20); **квитъ доброволный** — *(згідний з правом)* правний квит: ничого ȣближати нє маю(т) тымъ нашимъ квитомъ доброво(л)нымъ (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); **квитъ отмытный** — квит про сплату мита: приєха(в)ши мнє ту(т) до Володимєра на я(р)марокъ с товаромъ... Юзєфъ Абрамовичъ... поча(л) пыта(ти), є(с)ли бы(х) мє(л) квитъ ѡ(т)мы(т)ны(и) (Володимир, 1602 *ТУ* 236); **квитъ поборовый** — квит про сплату податку: а водле квитовъ поборовыхъ, до поборецъ короля его милости отъдавати маютъ (Полонна, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 287); где тежъ розные справы реестра и квиты поборовые,... не ведати, где подели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 150); **квит скарбный** — квит, виданий скарбницею: Ѡтєцъ Владыка маєт пєрєд нами ѡказати... квит скарбный, єстли чинил тамъ в скарбє личбȣ за тым мандатом (Луцьк, 1570 *AS* VII, 374); **увяжчий квитъ** — квит на офіційне введення когось у володіння: Я Юрє(и) муховєцки(и)... ѡзна(и)мую то на сє(м) ȣвя(ж)чо(м) квитє... ижь... пнȣ҃... ворonє... ȣвязало(м)... в дє(р)жаньє и... ȣжываньє подало(м) пляць (Київ, 1597 *ЦНБ* ДА/П-216, 76).

Див. ще **КВИТА.**

КВИЧАТИ *дієсл. недок.* Кувікати, *діал.* квичати: А иныи посмѣвáю(т)сѧ с того... єжéли мáло до пáмѧти прїйдє и оýбоитьсѧ, оувидѣв'ши товáриша своєго оýм'ръшаго, и тó нєдо(л)го, нá подобє(н)ство вєпрóвь гды́ єдинáго забивáю(т) тó иныи к'вича(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 266); qrundio, квичю (1642 *ЛС* 212).

КВИЧЕНИЄ *с.* Кувікання, *діал.* квичання: qrunnitus, квичєниє сви(н)ноє (1642 *ЛС* 212).

КВІТЪ *див.* **КВѢТЪ.**

КВОКАТИ *дієсл. недок.* Квоктати, кудкудакати, *діал.* квокати: qlocio, is, квокчу, квочу (1642 *ЛС* 210).

Див. ще **КВОКТАТИ.**

КВОКТАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **квокати:** qlocio, is, квокчу, квочу (1642 *ЛС* 210).

КВОКУШЪКА *ж.* Квочка, квоктуха. Особова вл. н., *ч.*: Стєпанъ Квокушъка (1649 *РЗВ* 138 зв.).

КВОЛИ, ҐВОЛИ, КГВОЛИ, КЪГВУЛИ *прийм. (з дав.) (чес.* kvůli, *стп.* kwoli, qwoli) **1.** *(виражає об'єктні відношення)*

(вказує на особу або предмети, на які спрямована дія) заради, задля (кого); для (кого): самоє подобіє хво, пр(о)рковъ єго дрєвнихъ, и ѧ́постоловъ сты(х) показили, Бороды и ѹсы поголивши мѹжский образъ в жєнский прємаᲂю̀чи Нє ономѹ ли то кволи папѣ который малого папєжка былъ оу́родилъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 20); Я дей зась, не только же маю суму на имєню Доросине, але и вечность имєня Шкленя,... которую вечность имєня Шкленя не кгволи стороне, але дей вашей милости урядови, для зрозуменя, показую (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 413); а ижь то дв(д)ъ нє кволи со́бѣ самомѹ чини(л) алє подобно кволи затвръдиломоу..., жидовъскому наро́довы (1598 *Розм. пап.* 45); а на оста́токъ гай, къгвули рознымъ потребамъ при дворцу будучий, ночнымъ способомъ подданымъ Зарубинскимъ высечи и до Зарубинцу спровадитъ позволилъ, — якожъ высечено и праве въневечъ той гай обернено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 540); Ле́чъ же нє всѣ(м) єще ла́кнѹчы(м) сынѡ(м)... ѽногѡ Хлѣба насыти́тисѧ доста́ло, длѧ того(ж), частокро́тномѹ их҆ жада́ню кво́ли по тре́тєє ю́жъ в҆ тєпе́решнє(м) Ро́кѹ,... выда́єт҆сѧ (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

2. *(виражає відношення мети)* заради: а єсли́ кво́ли поря́дкомъ то́ по на́съ потрєбова́но бува́єтъ; мы́ коро́ны по́лскои,... ѡбыва́тєлѣ, вє(д)лє да́вноѝ при́повєсти нєря́домъ стоимѡ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 50); єслижъ кволи єдности костєлной о томъ ачъ сѧ южъ и вышшє нѣшто припомнѣло, однакъ и в пришло(м) роздѣлє ширєй мовитисѧ боудєтъ (Там же, 161).

КВОТА *ж.* (*стп.* kwota, *слат.* quota) квота, сума, частка: певъную квоту в способъ яковоесъ за то контенътации намовивъши и ексънункъ двесте черъвоных золотых тот же... ксенъдзъ... од... суди земъского Луцъкого, взявъшы..., тое постановене межи собою скрытое и таемное мили (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 605).

КВѢЛИТИ *дієсл. недок.* Квилити: obua[g]io, is, плачу, квѣлю (1642 *ЛС* 287).

КВѢТЕНЬ, КВЕТЕНЬ, КВИТЕНЬ *ч.* Квітень: ҂афоѕ. квѣтнѧ ӥі. кро́ль стєфа́нъ оуєха́лъ до кра́кова и докоронова(н) (1509-1633 *Остр. л.* 127); фєвралѧ назвали мартомъ, а марта квєтнємъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 22); тамъ же будучи,... виделъ... дня тринадцатого месеца квитня,... великое спустошене того села Козлиничъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 424); Длѧ того вси(м) Бга ми́лѹючим҆ дшамъ, то є́сть правди́вымъ хр(с)тїа́номъ..., пе́р҆шимъ мѣсѧцємъ є́стъ Квѣтєнь, называ́ємый Апри́ль (Вільна, 1627 *Дух. б.* 56); Антони(и) Трубє(л)ски(и)... року тєпєрє(ш)но(г)[о], тисєча шє(ст)со(т) сорокъ дєвято(г)[о], м(с)ца квє(т)ня шє(ст)на(д)цато(г)[о] дня... // ...да(л) тоє моє сознанє с по(д)писо(м) ру́ки моє(и) вла(с)но(и) (Житомир, 1649 *ДМВН* 181-182).

КВѢТІЄ, КВЕТІЄ *с., зб.* Квіття, квіти: Отикайте мя кветіємъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); оуже зима поминоула,... квѣтіе оуказалось оу нашои земли (Там же, 51).

Див. ще **КВѢТА.**

КВѢТКА, КВЕТКА, КВИТКА, КВѢТЬКА *ж.* **1.** Квітка: Бо якось тыє ново перємѣйныє квѣтки и май вмѣсто зєлѐноє ба́рвы всє бѣлою намъ звєрхѹ притрѧса́ють (Острог, 1587 *См. Кл.* 13 зв.); Прова́дили єго тє(ж) нєви(н)нїи дѣто(ч)ки, мєчѹчи по дорозѣ кви(т)ки (XVI ст. *УЄ* № 29519, 36); на которых местцах засталем розмаитыми кветками и зелями для окритя знаков душоных обложоно и окрито (Луцьк, 1604

АрхЮЗР 8/III, 494); Бы(л) оу пога(н) звы́чай жє́бы поло́жни(ц) з надво́ра коронами и квѣ(т)ка(ми) накрыва́лиса по двоа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 259); Того древа нѣгде нема(ш) кро(м) тоей квѣтки которая з раю винесе(н)на, с тоей квѣ(т)ки древо виросло (серед. XVII ст. *Луц.* 536); *Образно:* свѣтъ зе́мный з' зимы са смѣєтъ, го́ры квѣтками ѡдѣва́єтъ (Київ, 1632 *Євх.* 298).

2. Особова вл. н., *ч.*: У Федора Кветки домъ згорелъ зо всею маетностю (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 244); стєпанъ Квѣтъка (1649 *РЗВ* 132 зв.).

Див. ще **КВѢТОКЪ, КВѢТЪ, КВЯТОКЪ.**

КВѢТНУТИ *див.* **КВИТНУТИ.**

КВѢТНУЧИЙ *див.* **КВИТНУЧИЙ.**

КВѢТНЫЙ, КВЕТНЫЙ, КВИТНЫЙ *прикм.* Квітний. ◇ **квѣтная (кветная) неделя, неделя (недѣля) квѣтная (квитная)** *див.* **НЕДѢЛЯ; пятокъ квѣтный** *див.* **ПЯТОКЪ; среда квѣтная** *див.* **СРЕДА.**

КВѢТОВАТИ *див.* **КВИТОВАТИ.**

КВѢТОВАТИСЯ *див.* **КВИТОВАТИСЕ.**

КВѢТОКЪ *ч.* **1.** Квітка, квіт: Рꙋко́ю Дєржи́тъ квѣтокъ, дрꙋгою Книгꙋ, та́м'жє Кади́ло (Вільна, 1620 *Лям. К.* 27); Повѣдаю(т) тыє которыє пи́шоу(т) ѡ зѣла(х) ижъ єстъ квѣто(к) котором ꙋ има єстъ Filius antepatrem..., кото́рый то(т) ма́єтъ ди(в) и тоє чоу́до з натоу́ры, жє прьвѣє ѡвоцы прино́ситъ и пло(д) нижли єщє заквитнє(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 252 зв.); Робо́тникωвє, кото́рыѣ ѡко́лѡ са́дѡ(в) и ѡгоро́дѡ(в) ...робат'... квѣты... збира́ючи, Пано́мъ... ѡхо́тнє прино́сат'... Нѣчо́го... з тых квѣткѡ(в) нє ма́ючи, то́л'кѡ..., во́нности ихъ зажива́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 504); вдова... слє́зы горкото́чныє прꙋдко оусꙋшꙋєтъ, Квѣтко(м) сли́чны(х) за́пахѡвъ, иж' та по́лны(м) чꙋє(т) (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.); *У порівн.:* Жало́снє то́й по́рваный яко Квѣтокъ ѡ(т)па́лъ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 8).

2. *Перен. (найкращий із творів, пам'яток)* перлина: По здана(х) ѡ(т)цє(в) сты(х) встоупѣ(м) // в ѡгоро(д) пи́сма стго и з нє́го нарвѣмо квѣтко(в) на вѣнє(ц) мо́вы на́шєй спосо́бны(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 234 зв.-235); Ва́м' або́вѣ(м) вла́чно и ва́шим чє́стным' оучитєлє(м) догажа́ючи, Набожє́нства Пра́вило понѣкоим' скороти́вши, а ба́рзѡ потрє́бными и ла́твыми Наꙋками... и розмышла(н)ми ѡбасни́вши, Титꙋло(м) за(с) Анѳологіа... албо зобра́нієм' Квѣткѡв', ѡтитꙋлова́вши... до рꙋкъ ва́шихъ подаю (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

Див. ще **КВѢТКА, КВѢТЪ, КВЯТОКЪ.**

КВѢТОЧКА *ж.* **1.** Квіточка: Ноу(ж) што ѡ́ныи дѣто(ч)ки мо́вили, г(д)ы єго стꙋю мл(с)ть Потика́ли и(з) вда(ч)ними квѣто(ч)ка́ми (XVI ст. *УЄ* № 29519, 36 зв.); Зѣл'є выноси́ло ма́ккоє и ѡкви́тоє, розмайтого ро́жаю квѣточки ма́ючєє, до по́кармѡ(в) пожи́тє́чноє (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); Нє то(л)ко на(с) хр(с)тїа́нє зав'стыдаєт(т) писмо, ты(х) п'тꙑцъ с прикла(д)у кърторы(х) бъ кръми(т), а́лє тою травою и квѣто(ч)ками тꙑми кото́ры(х) оучиниль нѣ на жа(д)ноую потрє́бꙋ свою, єд'но дла потрє́бы лю(д)скои (1645 *УЄ* № 32, 81 зв.); *У порівн.:* зо всѣ(х) всє щоко́л'вєк' до дꙋшного збавє́на нале́житъ якъ квѣточки, збираючи,... над' пластръ мєдо́вый соло́(д)шїй з' нихъ мєдъ цнѡтъ чи́натъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 398).

2. Особова вл. н., *ч.*: Лєско Квѣто(ч)ка (1649 *РЗВ* 401).

Див. ще **КВѢТОЧОКЪ.**

КВѢТОЧОКЪ *ч.* Те саме, що **квѣточка**: мовлю ва(м) же нї съломо(н) вє вши(ст)кой славѣ своєй нє ѡболо(к)са яко єди(н)

ѡ(т) си(х) квѣто(ч)ко(в) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 110 зв.); Нѣчого бо(л)шь с тыхъ квѣточковъ нє ма́ючи, то(л)ко на ба́рзо коро(т)кїи ча(с) ѡчи ни́ми потѣша́ючи во(н)ности зажива́ю(т) (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 78).

КВѢТЪ, КВЕТЪ, КВІТЪ *ч.* **1.** Те саме, що **квѣтокъ** у 1 знач.: Смотрѣтє на квѣты пол'ныи. якь ростоу(т), нє працꙋют сѧ, ани прѧдоу(т) (1556-1561 *ПЄ* 275); Ва́їє, розки (з) квѣто(м), лоза́, багна́та (1596 *ЛЗ* 32); Робо́тникѡвє, кото́рыѣ ѡко́лѡ са́дѡ(в) и ѡгоро́дѡ(в)... робѧт'... квѣты... па́хнꙋчїѣ ...збира́ючи, Па́нѡмъ... ѡхо́тнє прино́сѧт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 504); flos кві(т) (I пол. XVII ст. *Сем.* 85); Зроди́ла зємлѧ зе́льє зєле́ноє..., квѣты роско́шныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.); *У порівн.:* Естемъ якъ квѣтъ рожовий нбꙋ виставленна (I пол. XVII ст. *Рез.* 180); *Образно:* Я квѣтъ полныи а лилия оудольняя! Яко лиліа межи терніемъ, такъ милая моя межи дщерями (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); **кветъ мушкатовый** — *(мускатний цвіт як приправа)* мацис: от фунту квету мушкатового грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); Свири(д) Сємєнови(ч)... мє(л)... // ...квету мушкатового фунто(в) и҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 33-33 зв.).

2. *(візерунок у формі квітів)* квіт, квітка: на(д) крє(с)то(м) нєрꙋкотворє(н)ны(и) ѡбра(з) ѡ(т)ливаны(и)... по дрꙋго(и) сторонѣ квѣты выбитыє (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4); Фєло(н) злотоглавꙋ бѣлого квѣты злотыє (Львів, 1641 *Інв. Усп.* 52 зв.).

3. Те саме, що **квѣтокъ** у 2 знач.: Вы́нѧтѧ ты́хъ квѣтѡвъ Кано́нныхъ, сама Црковъ Хва причи́ною ми была, кото́раѧ..., со́къ ты́лко самы́й с' Кни́гъ Бж(с)тве́нныхъ выбира́ючи, о́нымъ ср(д)ца лю́дскїє напаѧ́єт' (Львів, 1640 *Окт.* 4 ненум.).

◇ **квѣтъ дѣвства** — цнотливість, невинність: тоє значи(т) тобѣ, абысъ захова(л) квѣ(т) дв(с)тва єи нєоу́вѧда́ємый кото́рїй ѡбицѧ́ла гꙋ бꙋ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 379).

Див. ще **КВѢТКА, КВЯТОКЪ.**

КВѢТЪКА *див.* **КВѢТКА.**

КВѢТЫ *мн.* Квіти: смотрѣтє на квѣты пол'ныи якь ростоу(т) (1556-1561 *ПЄ* 275); Робо́тникѡвє, кото́рыѣ ѡко́лѡ са́дѡ(в) и ѡгоро́дѡ(в)... робѧт'... квѣты... па́хнꙋчїѣ ...збира́ючи Пано́мъ... ѡхотнє прино́сѧт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 504); Зроди́ла зємлѧ зе́льє зєле́ноє..., квѣты роско́шныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.); *У порівн.:* Ижъ жро́дло Бо(з)ства Ѡцъ єстъ, а Снъ и Дхъ Бо(з)кого роже́нѧ, єсли слꙋшна такъ рєчи́, ѡ(т)ростки з' Ба рожо́ныи, я́къ квѣты, и прєисто(т)ныи свѣтлости, ѡ(т) ѡсвѧ́чоныхъ пи́смъ взѧли́смо (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 207); *Образно:* З злѡ́тыхъ сѧ вѡ́дъ стго ѡхоложа́ючи: Зло́товиднє, и бєзъ Ска́зы, проквита́ючи, С котро́го золоты́хъ сѧ квѣтꙋвъ позщипа́ло: И на пожи́токъ ва́мъ, цны́мъ дѣтємъ, зобра́ло (Львів, 1609 *На Злат.* 3); Вы́нѧтѧ ты́хъ квѣтѡвъ Кано́нныхъ сама́ Црковъ Хва причи́ною ми была, кото́раѧ фолкгꙋючи нє́мощи лю(д)ской, со́къ ты́лко самы́й с' Кни́гъ... выбира́ючи, о́нымъ ср(д)ца лю́дскїє напаѧ́єт' (Львів, 1640 *Окт.* 4 ненум.).

КВѢТЬЄ *див.* **КВѢТѦ.**

КВѢТЬЯ *див.* **КВѢТѦ.**

КВѢТѦ, КВѢТЬЄ, КВѢТЬЯ *с., зб.* Квіття: сквитла ли есть винница, расплодили ли соуть квѣтья овощіи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 56); а зау(т)ра до гроба єго нєсоу(т) яко ѡноую травоу або квѣтѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 116); Якъ с' пѧкнои ро́жѣ квѣтѧмъ посыпова́т Та́къ є́стъ Стєфа́-

на, хвáлами короновáт (Львів, 1616 *Бер. В.* 84); Вйдѣлъ éсмъ пєрєд҆ собóю вйнный щєпъ, на котóромъ бы́ли три рóшчки // и знáгла выростáючоє квѣтьє (серед. XVII ст. *Хрон.* 65-65 зв.).

Див. ще **КВѢТІЄ.**

КВЯТОКЪ *ч.* (*стп.* kwiatek) те саме, що **квѣтокъ**: виделихмы на шии знак душеня и давеня сине значне, яко венцем шию обложил, которую синост душеня квятками и зелями розмаитыми окрыто для знаку было (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 501).

Див. ще **КВѢТКА.**

Слова, що починаються на **"КГ"** див. під літерами **"Г"**, **"Ґ"**.

КГОРѢ *присл.* Догори, уверх: пéтръ... гды єго я́ко х҃а на крєстѣ роз҆пинáли, проси(л) абы́ нє та(к) я́къ х҃а головóю кгóрѣ, áлє к зє(м)ли оукрижовáли (Вільна, 1596 *З. Каз.* 32).

КДЫБЫ *див.* **ҐДЫБЫ.**

КДЫЖЪ *див.* **ҐДЫЖЪ.**

КДЫЖЬ *див.* **ҐДЫЖЪ.**

КЕДВЕЗОВАТИ *дієсл. недок.* (*мад.* kedvez) (*кому*) догоджати, благоволити: Ище Іюда не кедвезовалъ юй (XVI ст. *НЄ* 40).

КЕДРОВАТЫЙ *прикм.* Кедровий: cedrat, кє(д)роваты(й) (1642 *ЛС* 116).

КЕДРОВИЙ *див.* **КЕДРОВЫЙ.**

КЕДРОВЪ *див.* **КЕДРОВЫЙ.**

КЕДРОВЫЙ, КЕДРОВИЙ, КЕДРОВЪ *прикм.* **1.** *(виготовлений, зроблений із кедра)* кедровий: огородѣмъ же ихъ порканы кедровими (поч. XVI ст. *Песн. п.* 57); я живѹ в҆ домѹ кєдрóво(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 5); крє(ст) дрєвяны(и) рѣзаны(и) кєдровы(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 255).

2. *(який стосується кедра)* кедрови..: кѹсто(к) нєвєли́кы(и) єзинóвый которы(и) ...мєжи тє(р)ніє(м) рóслъ, то(т) ѡ выслоуханѧ проси(л). нє идѣтє мóви(т) далє(и)..., бо тáѧ порóда кéдрова нє та(к)... є(ст) пожи́тєчна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 59); cedrin, кє(д)ровый, кє(д)рски(й) (1642 *ЛС* 116); **кедровая смола** *див.* **СМОЛА; кедровоє древо, древо кедровоє (кедрово)** *див.* **ДРЕВО; дерево кедровоє (кедрово)** *див.* **ДЕРЕВО.**

Див. ще **КЕДРСКИЙ.**

КЕДРСКИЙ *прикм.* Кедровий: cedrin, кє(д)ровый, кє(д)рски(й) (1642 *ЛС* 116).

Див. ще **КЕДРОВЫЙ.**

КЕДРЪ *ч.* (*цсл.* кєдръ, *гр.* κέδρος) кедр: Нєстєръ... // видить гордо(г)... цр҃ѧ што(ж) сѧ возносить на(д) кєдры ливаньскими (1489 *Чет.* 57-57 зв.); кєдръ... є(ст) дрєво, и(з) нєго жє нѣкаѧ сóкость вытєчє(т) по(до)бна смолѣ (XVI ст. *Травн.* 159 зв.); Вѣтєръ выворóчаєтъ дрєва высокїи: Тополѣ ѡказалыи,... кєдры ли́ванскїи (поч. XVII ст. *Пчела* 57); на то(и) горѣ кєдры барзо высóкїи (1627 *ЛБ* 219); cedrelate e(t) cedr(us) кє(д)ръ (1642 *ЛС* 116); вы́тѧлъ єсмь высóкїи кéдри єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); *У порівн.:* тварность его свѣтлость Ливанова, выборныи яко кедръ, горло его пресладко, а весь възъжаданыи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); *Образно:* мы всѣ... рыдáймо: понєвáж҆ оупáлъ Кéдръ, тó є(ст) архімáндрітъ на(ш) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 18); Слáва Ливáнова к҆ тєбѣ прїйдєтъ, Кипари́со(м), и Пéвго(м), и Кéдромъ спóлѹ, прослáвити мѣсто Ст҃óє моє! (Київ, бл. 1619 *О обр.* 45).

КЕЙСЯКЪ *ч.* (*стп.* kasek) міра довжини, 50 ліктів: от кейсяка китайки буръское // грошей тридъцат (Вільна, 1568-

1573 *ПККДА* II, дод. 559-560); от кейсяка грамухи грошей двадцатъ (Там же, 560).

КЕЛБЪ *ч.* (*стп.* kielb) *(назва дрібної риби)* пічкур, *діал.* келб: gobius, кє(л)бъ риба (1642 *ЛС* 210).

КЕЛЕЙНИКЪ *ч. (служник ігумена, архієрея, ієромонаха)* келійник: Сиґґєлъ, кєлє́йникъ Патріа(р)шї(и), и протосиґґєлъ, бо́лшїй кєлє́йникъ и ч(с)тєнъ, а(б) пєча́та(р) (1627 *ЛБ* 234).

КЕЛЕЙНЫЙ *прикм.* Келійний: Псалтыръ келейныхъ правилныхъ двадцать печатныхъ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КЕЛЕПА *ж. (старовинна ручна зброя у формі молота, насадженого на довгий держак)* келеп: пограбили... рожновъ чтыри желизныхъ, келепъ двѣ, секачовъ два (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137).

КЕЛЕХЪ *див.* **КЕЛИХЪ.**

КЕЛЕЯ *див.* **КЕЛИЯ.**

КЕЛИЙКА, КЕЛЛЇЙКА *ж.* **1.** *(мале окреме приміщення)* домик: Кгды(ж) тоє пановє... ѹслышали ѡ(т) нєи... хо(т) и во́лю єи... позволили ю(и) и мѣстцє показали на збудованя кєли(и)ки (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 10 зв.); за дозволѣня(м) ла(с)кавы(м) и(х) рачили допустити кєли(и)ку збудовати для пєрємє(ш)кованя та(к) вдо(в) а(л)бо и сиротъ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2).

2. *(мала келія)* келійка: Вєли́кїй то́тъ оц҃ъ на́шъ Іѡа́ннъ гды в҄ Кє́ллїйци своє́й прєбывалъ,... в҄ со́нъ нѣа́кі(и) в҄па́лъ ба́рзо то́нкїй (Київ, 1627 *Тр.* 556).

КЕЛИХЪ, КЕЛЕХЪ, КИЛИХЪ *ч.* (*стп.* kielich, *свн.* kelich) келих, чарка; *(церковна)* чаша: Кѹ томѹ тєж наливки мои срєбрєныє,... на потрєбы цєрковныє, на крєстъ, на кєлєхи, на кадилницы... мают даны быти (Володимир, 1547 *AS* IV, 564); были въ скарбе церковномъ... одинъ крестъ золотый... такъ тежъ килихъ сребрный (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 233); Бо єсли Ивєрѡвє кото́рыи з҄ натѹ́ры те́плои воды́ нє могѹчи́ пити, зи́мнои и до кє́лиха оуживали воды́ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 252); Стклѧни́ца: Склѧ́нка, а́лбо кѹ́бокъ, ча́ша, кє́лихъ (1627 *ЛБ* 121); poculum, кєли(х), чаша (1642 *ЛС* 319); подчас ребеллии козацкое, кгды ...оркганиста з речома костелными остаткомъ, то естъ келихомъ, патыною,... уежъдзал, помененые подданые,... речи выжъменованые... вси забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 417); *Образно:* ѡ(н)... смо(к) ...бного звѣ(л) кото́рїй... кро́въ сн҃а бо́жого кє́ли(х) ново́го тєстамє́н҄тѹ, спасє́(н)є ѡ(т)нѧ(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 41); **келихъ смерти** — смертна чаша: Длѧ чо́го Х҃с з҄ бо́ѧзню... просилъ Ѿ(т)ца абы кє́лихъ смр҃ти ми́мо ѡ(т) нє́го вє́лъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 68).

КЕЛИШОКЪ *ч.* Келишок: Или нє вѣдає(ш), и(ж) в ты(х) многи(х) миса(х)... // и кєлишко(х) в вина(х)... и пи́ва(х) ро(з)маиты(х); то(т) смы́слъ єщє мѣста нє имає(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.-238); потомъ, выпивъши, далъ налитъ малжонъце своей..., которая, пошедши с келишком до комнаты, всула якогось белого порошъку посполу с цоркою своею (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584); cyathvs, чашка, келишокъ (1642 *ЛС* 150).

КЕЛИЯ, КЕЛЕЯ, КЕЛИѦ, КЕЛІЯ, КЕЛЛЇЯ, КЕЛЛЯ, КЕЛЬЯ, КЕЛЯ, КИЛИЯ, КИЛЬЯ, КИЛЯ, КѢЛИЯ *ж.* (*цсл.* кєлия, *гр.* κελλίον, *лат.* cella) келія: просилем о дрыва затопитъ келью, и того ми не дал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58); але потомъ... игуменъ Матъфей, продавши килю, выкупилъ... крестъ и Евангелие (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 184); Въ томъ манастыри килий осмъ (Там же); А съ манастыра... чернцовъ розогнали, келии

ихъ побрали (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/І, 210); мене дей въ кильи моей съ полгаковъ мало не ростреляли, а жемъ ледве утекъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 392); за пєцъ до малоє кєлєє далє(м) чоты(р)дєсятъ грошє(и) и ѡсмь (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1 зв.); даю..., островец..., на которомъ... келю собе збудовати... // ...мает (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 434-435); розѹмѣлʼ бы(м) за рє(ч) бы́ти ба́рзо до́брѹю,... жєбы́сь Слѹжбѹ Бж҃(ст)внѹю... ѡ(т)правова́лъ вʼ Ке́ллїи, зʼ ты́ми Бра́тїами кото́рыи зʼ тобо́ю вʼ Ке́ллїи ме́шкаютʼ (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 203); Бо ра́зъ вʼ ты́ждєнь хочу за́вшє ѡ(т)чита́ти Псалти́рь вʼ Ке́лли (Там же, 199); милшаа ми низкая келія..., нижли... достатнее мешкане (Дермань, 1627 *КМПМ* І, дод. 321); за ла(т)ны(и) и ґо(н)товы(и) ґвоздѣ и за побитя... кєлїи всє(г) на всє вышло зло(т) 11 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); нє ти(л)ко ро́(з)ны(м) ста́рцо(м) соу(т) ѡ(т)даны ѡбадва, алє тє(ж) и ке́лиа́ми ро(з)двоєно ихъ (серед. XVII ст. *Кас.* 49); Строфова́нїє... ста́рца, ґды до моє́й ке́лии ѡ по(л)но́чи пришо́лъ (Там же, 84); **келия белая** — келія з димарем: келий белихъ с прибоями,... осмъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); **келия чорная** — курна келія: По правои стороне монастирѣ келий чорных..., три (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

КЕЛИА *див.* **КЕЛИЯ.**

КЕЛІЯ *див.* **КЕЛИЯ.**

КЕЛЛЇЙКА *див.* **КЕЛИЙКА.**

КЕЛЛЇЯ *див.* **КЕЛИЯ.**

КЕЛЛЯ *див.* **КЕЛИЯ.**

КЕЛНА *див.* **КЕЛНЯ.**

КЕЛНЯ, КЕЛНА *ж.* (*стп.* kielnia, *свн.* kelle) кельня, кельма: маетность моя: ...триноговъ два, келня, рушлакъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 23); далє(м) за кє(л)ну и за молото(к) в҃і гро(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 3); рожны, келни, варехви железные,... то все побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161).

КЕЛЬТОВАНЄ *с.* (*мад.* kelt) витрати: Никодимъ принюсъ миро дорогое, изъ честю, изъ кельтованюмъ великымъ погромадили Христа (XVI ст. *НЄ* 55).

Пор. **КЕЛТОВАТИ.**

КЕЛТОВАТИ, КЕЛЬТОВАТИ, КЕЛЪТОВАТИ, *дієсл. недок.* (*мад.* kelt, költeni) (що) видавати, витрачати: Тогды, коли излишитъ сердце свое на иманіе..., албо на пѣнязѣ, котрое поставивъ окреме, та не хоче его кельтовати, али день выдъ дне журитъ ся, якъ бы его приспорилъ (XVI ст. *НЄ* 95); пупъ Игнатъ... кєлтова(л) 16 золоты(х) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223);

(що кому) жертвувати, дарувати: Багме, можетъ ся гнѣвати и покартати насъ, коли... не будеме келътовати даръ Божїй убогымъ (XVI ст. *НЄ* 138).

КЕЛЬТОВАТИ *див.* **КЕЛТОВАТИ.**

КЕЛЬЯ *див.* **КЕЛИЯ.**

КЕЛЯ *див.* **КЕЛИЯ.**

КЕНТАВРИЙ *ч.* (centaurium erythraea Rafn) золототисячник, центурія звичайна (?): limnesium, кє(н)таври(й) трава (1642 *ЛС* 255).

КЕНЪДАКЪ *ч.* (*тюрк.* kindan, könnäk) *(вид бавовняної тканини)* киндяк: от штуки кенъдака грошъ одинъ (Вільна, 1568-1673 *ПККДА* II, дод. 560).

КЕРАСТЪ *ч.* *(рогата змія)* кераст: cerastes, кєра(ст) змия (1642 *ЛС* 118).

КЕРЕШЪКЕДОВАТИ *дієсл. недок.* (*мад.* kereskedin) (що) користуватися (чим): чомъ будетъ даровати и чествовати напередъ

усего свѣта тыхъ, што керешъкедовали его таланты (XVI ст. *НЄ* 10).

КЕРМАШЪ *ч.* (*стп.* kiermasz, *свн.* kirmësse, Kirchmësse) *(храмове свято з ярмарком; ярмарок)* кермеш, *діал.* кермаш: и по парѣ хоженіє, котороє ксє(н)дзовє бискѹпи на кє(р)машъ с цєркве идѹчи залєцаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 305); оные през килка дней продавали, купчили и торговали, и тот мниманый ярмарок в способъ кермашу отправовали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 464).

КЕРОВАНЄ *с.* (*стп.* kierowanie) спрямування, настанова: слѹжебникѡвˢ..., за керова(н)ємъ Животворѧщагѡ Дх҃а, взѧлыхмо прє(д) на́съ знόвѹ проглѧдѣти, и Дрѹкомъ тѹтє́шнимъ ѡбнови́ти (Київ, 1639 *МІКСВ* 216).

Пор. **КЕРОВАТИ.**

КЕРОВАТИ, КИРОВАТИ, КІЕРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kierować, *свн.* kehren, keren) **1.** (чим) *(спрямовувати рух чого-небудь)* керувати, правити: лю́дє кóнїй зˢпрѧга́ютъ, воза́ми кєрѹ́ютъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 329);

(чим) *(рухати, водити певним чином по поверхні)* керувати: Зна́къ то є́стъ добрїй, мóжємˢ подола́ти, Тóлко(ж) вдѧчности фарбъ трє́ба додава́ти. Прóсто пристóитъ пє́ндзлємˢ кєрóвати (Львів, 1631 *Волк.* 29 зв.);

(посилати кого-небудь кудись) скеровувати: Вы́... самы́мъ Бг҃омъ на́ то спорѧ́жєни,... а Рѹка всємогѹщогѡ Бг҃а; ва́ми, Вѣрными своимы нн҃ѣ слѹга́ми. То на́ нб҃о: то на́ зємлю кирѹєтъ И прєз ва́съ Сп҃(с)нїє на́мъ справѹєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 51 зв.);

(ким, чим) *(бути на чолі кого-, чого-небудь, бути керівником)* керувати: Сла́вноє Вóйскѡ го(д)но такóго Гєтмана́, Котóрый пи́лнє стєрє́гъ чє́сти своє́го Па́на. Оумѣлъ мѹдрє ты(м) си́лнымъ Вóйском кєрова́ти (Київ, 1622 *Сак В.* 40); Южъ нє Крóль Маврита(н)скїи Сфє́ры модєрѹєтˢ, Лє́чъ найвышшїй Монáрха са́мъ нє́бомъ кєрѹєтъ (Київ, 1632 *Євх.* 301); Бг҃ъ... вˢ дѹшахъ ва́шихъ столи́цѹ свою ма́єтъ. И ва́ми по вóли своє́й кирѹєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 50); Hey, porazaysie pozapaliaysie bo ty reimentaruiesz, Sam buławiou wseiu Polskoiu, iak sam shoczesz, keruiesz (1648 *П. про Пот.* 201);

(чим) *(спрямовувати діяльність чого-небудь)* керувати: два попы всѣмъ соборомъ якъ хотѣли керовали (Дермань, 1628 *КМПМ* І, дод. 319); Нє чинѣтє... нєсправєдли́вости вˢ сѹдѣ, и, нєха́йсѧ нє збира́ютъ грома́дами, жє́бы по своє́й вóли сѹдомˢ кієрова́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 96).

2. (що, на що) *(наставляти, повчати)* скеровувати, спрямовувати: А штожъ можетъ правдивый Русинъ ведати, который Латинского писма не чытаетъ, если то онъ справедливе преложылъ, и если ся до того стегаетъ, на што онъ [ѳилялетъ] керуетъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 901); Гдє шєствовати, твоє Сє́рцє Бг҃ъ кєрова́лъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 4);

(що до кого) *(привертати на свій бік)* приваблювати: Алє слѹшнѣй зайстє, пра́вда потрєбѹєтъ Спѣва(н)ѧ, гды Наѹки до сєбє кєрѹєтъ... Бо дєнь Па́схи и вˢста́нѧ ѡ(т) мє́ртвыхъ спѣва́єтъ (Київ, 1632 *Євх.* 296);

(що, чим, проти чого) *(впливати на стан чого-небудь, вчинки когось)* керувати (ким, проти чого): Рóзѹмъ абóвѣмъ єстъ возни́цєю запрѧгаючи(м) во(з) дш҃євный,... и óнъ вóзъ, прóтивъ дш҃и кєрѹєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 329); Приналєжачая то є(ст) розѹмови лю(д)скому до таковогo крєсѹ, справы пова(ж)ныє ѹмѣєтно(с)ти и бѣглости

своєи керова(л) ѡ(т)коля бы ȣсилованя своєго якобы коры(ст) и нагородȣ якую з славою и потѣхою позыскати моглъ (1636 *Лям. о приг.* 1 зв.); ди́вналѧ реч҄ бы́ти зда-є́т҄сѧ, абы та́к҄ ба́рзѡ Ап҃(с)лскимъ ср(д)-цє́мъ за́здрость кіє́ро́вати мѣла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 159); рѡ́зȣ́м҄ на́ш҄ якѡ сȣ́дїѧ злó-го: и дóброго, тóй самѡвла́стїємъ справȣ́-єтъ, и кирȣ́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 6);

(чим) розпоряджатися: Бо гдебысь ихъ [листы] былъ цалъкомъ въ книги свое вписалъ, не потреба бы на нихъ декляра-цыи (ни кому) чынитъ: зъ самыхъ бы ся то показало, ижъ слушне (и прыстойне) и правдиве, (яко ся речъ точыла,) писано, а не такъ, яко ты ими керуешъ (Вільна, 1599 *Ант.* 571);

(настійливо дотримуватися певної думки) наполягати: Алє проти́вникъ кєрȣ́єтъ жє то ѡ збавитєлї и слóвѣ ѡно(м) мóвитъ, бо имѧ хв҃о па́нъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 145 зв.).

КЕРУНТОВАТИСѦ *дієсл. недок.* (на кого) *(визначати напрям, мету своєї діяльності)* орієнтуватися: Алє ты́ правосла́в-ный кєрȣнтȣ́йсѧ и полѣгай бєспєчнѣй на ...Ѿц҃є́хъ Грє́цки(х), я́кѡ вы́шши(х) стє́пє-нємъ, и Патріаршєю оучтє́ны(х) достóйнос-тю (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 278).

КЕРЪ *див.* **КИРЪ**[2].

КЕСАРІЙ *ч.* (*цсл.* кєсарь, *гр.* Καίσαρ, *лат.* Caesar) кесар: Григóрїй Бєсѣдóв-никъ... Залєца́єт҄ тє́жъ за оумє́рлыхъ да́т-ки, я́кѡ дóбрыи, и Бг҃ословъ Григóрїй в҄ Нагрóбно(м) словѣ котóроє оучини́лъ Кє-са́рїю Бра́тȣ (Київ, 1627 *Тр.* 38).

Див. ще **КЕСАРЪ.**

КЕСАРЪ, КЕСАРЬ *ч.* (*цсл.* кєсарь, *гр.* Καίσαρ, *лат.* Caesar) кесар: павєл... почалъ вчити люди ѡ вѣрѣ х(с)вє, и кр(с)тилъ... агрипа кєсарѧ (1489 *Чет.* 226 зв.); А ѡни рєкли: нє имає(м) мы цр҃ѧ, єдно кєсарѧ (XVI ст. *УЄ Трост.* 65); злѧ́кшисѧ Кє́саръ приписа́лъ ємȣ Дх҃а ст҃го (Київ, 1627 *Тр.* 291); induperator, кєса(р), ца(р), повєлитє(л) (1642 *ЛС* 234).

Див. ще **КЕСАРІЙ.**

КЕСАРЬ *див.* **КЕСАРЪ.**

КЕТЯГЫ *мн.* Кетяги. Топонімічна вл.н.: Михалъ Кропивни(ц)ки(и)... ѡ(з)на(и)мую ...ижъ ми ѡ(т)далъ шесть поборовъ... ѡ(т)-правованы ѡ(т) ȣжалєниє(и) з має(т)ности сєла новоѡсєлого кєтяговъ (Вінниця, 1614 *ЦДІАЛ* 181, 2, 1747 б, 2).

КЕШЕНЯ *див.* **КИШЕНЯ.**

КЗЕНЪДЗЪ *див.* **КСЕНДЗЪ.**

КЗЕНЪДЪЗЪ *див.* **КСЕНДЗЪ.**

КИВАНИЄ *с.* Кивання: маяниє кивание (II пол. XVI ст. *ЛА* 186).

Див. ще **КИВАНЬЄ.**

Пор. **КИВАТИ.**

КИВАНЬЄ *с.* Те саме, що **киваниє**: Ма-а́нїє, Манове́нїє,... ма́нїє: кива́ньє, да́ньє зна́ти, покива́ньє (1627 *ЛБ* 62).

Пор. **КИВАТИ.**

КИВАТИ, КІВАТИ, КІВАТЇ *дієсл. недок.* **1.** (чим) *(жестикулювати)* кивати, махати: Тамжє киваючи рȣкою Жєлєхъ и то мовил: "жє єщє нє зарєкамсѧ и на твоємъ горлє посєдѣть, вшак, повєда, ȣзришъ, яко ѡт-толь выєдєшъ" (Петрків, 1565 *AS* VI, 262);

(кому) *(виражати незгоду)* заперечува-ти: кгды есми хотелъ тые вси кони лич-ковати, тогды тотъ попъ Острозский,... самъ мне около губы почалъ кивати, и до кия порвался (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 100).

2. (чим) *(нахиляти голову, виражаючи певні емоції)* кивати, хитати: Пла(ч)тє бг҃о-лю(б)ци и стогнѣтє глєдѧчи на тóго трȣ-па, и головами ки́ва(и)тє рєв҄но(ст) люб҄вє ср(д)чно(и) показуючи (1599 *Виш. Кн.* 217);

А котріє // пєрєходи́ли гѡ ми́мо, блю́зни-ли, кива́ючи головами свои́ми (поч. XVII ст. *Проп. р.* 103-103 зв.); пришли до нєгѡ вси бра́тьѧ и вси сєстры єгѡ, и вси кото́рыє єго пєрєд҆ ты́мъ зна́ли... Кива́ли над҆ ни́мъ ґолова́ми и тѣшили єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

(рухом голови виражати незгоду) заперечувати: ківати abnuo (I пол. XVII ст. *Сем.* 5); ківатї abnuo (Там же, 23);

(на кого) (кивком голови давати знак підійти) кивати: Oś ꙋ Bysa Druhy sedit w toim pekli Tá me tám stáwił pry tepli, Aż ty na mene kiwáiesz Tá słowá táki wołáiesz (Яворів, 1619 *Гав.* 22).

Див. ще **КИВНУТИ.**

КИВАТИСЯ *дієсл. недок.* Киватися, хитатися: зыблюсѧ киваюся (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); Зибаю́сѧ: Кива́юсѧ, хвѣюсѧ, ѹставичнє кива́юсѧ (1627 *ЛБ* 43).

КИВЕРЪ, КІВѢРЪ *ч.* (*стп.* kiwierz, *стч.* kyviř) *(вид чоловічого головного убору)* ківер; тюрбан: кида́ръ шиданы(и) кивє(р) ви́с҆соновы(и), с тонє́нького поло(т)на (1596 *ЛЗ* 53); Кіда́ръ: Заво́и, ківѣръ, капєлюшъ, ша́пка кролє́вскаѧ а(б) попо́вскаѧ оздо́бнаѧ (1627 *ЛБ* 216).

КИВНУТИ, КИВЪНУТИ, КЇВНУТИ *дієсл. док., однокр.* (чим) Кивнути: кївнѹти annuo (I пол. XVII ст. *Сем.* 5); Теды тотъ войтовичъ, постерегши тое, не мовечи ничого, головою кивънувши, зъ хаты пошолъ (Житомир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602); **рукою кивнути** — *(помахом руки виразити безнадійність)* рукою махнути: въ пятницу, уже тыжденъ минулъ, едучи зъ Луцка, за Окопищами надъехаломъ того небожчика, а онъ волокся на конѣ, вельми збитый, которого, кгдымъ пыталъ хто бы его билъ, ни слова ми не отповедилъ, — бо вже не мовилъ, — толко рукою кивнулъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 6/I, 256).

Див. ще **КИВАТИ.**

КИВОТЪ *див.* **КИОТЪ.**

КИВЪНУТИ *див.* **КИВНУТИ.**

КИДАНЄ, КИДАНЬЄ *с.* **1.** *(метання чого-небудь з метою влучити в ціль)* кидання: Зготова́лъ и́мъ тє́жь Іозі́ѧ та́рчи, и дрєва, и прилби́цы,... и опоро́ки на кида́ньє ка́мєнїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 336).

2. *Перен.* Підривання, руйнування: забѹрєн҆є и штѹрмъ, а я́къ вала́ми ки́дан҆є во́ли и́хъ, оу́мыслъ нєстатє́чный, боѧзли́вости и стра́хъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 293).

Пор. **КИДАТИ.**

КИДАНЬЄ *див.* **КИДАНЄ.**

КИДАНѦСѦ *с.* *(часта зміна положення тіла від болю)* кидання, метання: тє(р)пли́вє бо́ль о́ны(и) бє(з) трво́ги и ки́да(н)ѧсѧ, гамѹючи само́го сєбє зноси́лъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 61).

КИДАТИ, КИДАТЫ, КІДАТИ *дієсл. недок.* (що, на кого, чим на кого, чим за ким) *(метати що-небудь, щоб влучити в ціль, у певне місце)* кидати: кды дей, его милось отецъ владыка Володимерский, зо всимъ соборомъ... съ процесьиею шолъ... тогды дей невѣрные жидове... каменемъ метали... Которыежъ то жидове, стоечи передо мною на вряде, до того учинку,... абы на его милость отца владыку и на духовенство кидати мели, не знали, хотечи // присегою отъ того ся отвести (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 266-267); Ja... ydu do domu swoho Tá y z toiemy horsczkámi... Tá ná sczo ták mnoho máiesz Lyboy ná żonku kydáiesz (Яворів, 1619 *Гав.* 17); Сѹть нѣкїи го́ры ѡгни́стыи,... а на ни́хъ бы́дла ѡ́вцамъ подо́бныи, кото́рїхъ хо́тѧчи ловци поима́ти, чи́нѧтъ ко́ла жєлѣзныи и припра́-

вивши оу́дици, ки́даю(т) в' ωго́нь, понєва(ж) тыи быдлѧта за по́кармъ,... ωго́нь ма́ютъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 122); чернъци, ворота до цвинтара замкновъши, каменми на помененых студенътовъ кидати почали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 584); кідати — abiicio (I пол. XVII ст. *Своб.* 29); самого протестанъта до рукъ достати не могучи, теды за нимъ, ажъ до костела самого катедралъного, на цментар киими и каменями и, чымъ могли, кидали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309);

(що, перед ким) *(випускати з рук, упускати на землю)* кидати: выймєш соучєц з ока нє давайтє свтог псом. и нє кідайтє пєрєд' ваших' прєд свіньями а́бы их' нє потоптаді ногами своими (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 49); хмє(л)... по(д)даны(х) нши(х) граби(т) бєрѹчи волы поживає(т) и(х) в нєсѹхоєжо(х) а по дєсє(т)и гршє(и) на зє(м)ли кидає(т) за вола (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 277);

(що на що) *(поміщати що-небудь кудись, закидати)* кидати: спрятъ домовый пана Корсаковъ и малжонъки его што колвекъ тамъ въ тыхъ коморахъ было на свои подводы... кидали (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 544);

(кого) *(опускати у воду)* кидати: щупаки, которые отъ головы ажъ до нерешту на пядъ, повинни засъ назадъ до ставовъ кидаты (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 342).

Див. ще **КИНУТИ.**

КИДАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** *(стрімко наближатися до чого-небудь)* кидатися: Гды́мъ пра́вѣ бли́жєй до ѡ́ного гро́бѹ приходи́лъ... до сємидєсѧ́тъ бѣ́совъ... смѣли ми в' тва́ръ кида́тисѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 5).

2. (на кого) *(нападати, накидатися)* кидатися: Ґдысѧ ωб'ѣздитъ и до войны привы́кнєтъ,... та́къ ωхо́тнє на нє́пріѧтєлѧ ки́даєтъсѧ, жє самы́мъ го́лосом' стра(х) задає́тъ нє́пріѧтєлємъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 215); Оустрємѧ́юсѧ: Ки́даюсѧ на кого, припада́ю, натира́ю, наѣжджа́ю (1627 *ЛБ* 141); **повестми кидатися** *див.* **ПОВѢСТЬ.**

3. (з чого на що) *(змінювати рід занять)* перекидатися: ω(д)всю́ль приспосо́бити и примнѡ́жити зы́скѹ оусилѹєтъ, з' сєго на дрѹгїй ки́даючисѧ про́мыслъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 303).

Див. ще **КИНУТИСЯ.**

КИДАТЫ *див.* **КИДАТИ.**

КИЄВЪ *див.* **КИЄВЫЙ.**

КИЄВЫЙ, КИЮВЫЙ, КИЄВЪ *прикм.* *(заподіяний києм)* кийовий: видє(л) є(с)мы ...в тылѹ головы раны двє битыє києвыє спѹ(х)лыє (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 4); разовъ ему немало синихъ, а зособна у голову три раны киювых задали (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 702); а киевых, плазовых и обуховых разовъ битых оных,... немало позадавали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 591); где я, возный, за приданемъ того жъ уряду,... выделемъ пана Якуба Дембъского збитого въ Житомеру, въ господе, знаки киеве збытые, спухлые, кровю набеглые на голове, рукахъ,... хрибте (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 528); во(з)ны(и) єнєра(л)... на хрибътє и // по рукахъ єго разо(в) ба(р)зо сила... ωди(н) по(д)лє дъругого до пє(т)на(д)цати, зна(т), києвыхъ и ωбуха(ми) битыхъ ω(г)лєда(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199-200).

КИЙ, КІЙ, КЫЙ *ч.* **1.** Кий, дрюк: можеть на нєкоторыхъ мєстца(х) чл҃вєкъ на зємли стоячи бланъкованья а подъсябитья киємъ досягнѹти (1552 *ОЧерк.З.* 4); а по(д)даного моєго... такъ жє ωкру(т)нє ки(и)ми збили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 86); я видє(л)... ѹ дми(т)ра сты(р)ско(г) кости

рȣки ноги плечи головȣ ѡкрȣтнє киями... побитыє (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72); привєли́ єго́ до́ каиафы... тоу(ж) єго́ би́ли поли(ч)кова́ли пха́ли кі́йми (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 67); Абобѣмъ я́кѡ пе́съ кгды кій кото́рымъ оударе́нымъ бы́лъ заво(н)ха́єтъ, я́кѡ найпрȣдшєй и нада́лєй оутѣка́єтъ: Та(к) діа́волъ кгды зна́къ Кр(с)та Хв҃а... ви́дитъ, трєпе́щєтъ и бои(т)сѧ (Київ, 1632 *МІКСВ* 275); ѡно(г)[о] по[и]ма(в)ши, бє(з)ви(н)нє на зє(м)ли покину(в)ши, киями и ѡбухами ѡ(д) головы ажъ до стопы ногъ... росказа(л) зби(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); **кий на собѣ понести** — зазнати покарання побиттям києм: Врядник ...поведил: "...а не хочеш ли по доброй воли ехати, тогды з непочтивостю з двора поедешъ и кий на собе понесешъ..." (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 92);

палиця, посох: Же́злъ: По́сохъ, па́лцатъ, лѣска, па́лица, кі́й (1627 *ЛБ* 36); потомъ по помаза́нью, ка́жєтъ к' ве́чєрȣ ѣсти бара(н)ка, и ѡпрѣсноки з' жо(л)чєни́цєю, ѡпоѧса́вшисѧ, ѡбȣвши бо́ты, и кі́й а́лбо по́сохъ в' рȣка́хъ ма́ючи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 367); **за єднымъ кіємъ** — *(відразу, дуже швидко)* за одним махом: якъ то(т) Па́тріа́рха за єдны(м) кіє(м) пєрошо(л) (!) во́ды іє́рда(н)скіє, и в дале́кȣю краинȣ зашє(д)ши, бога́ты(и) сѧ до ѡ(т)чи́зны вєрнȣлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 201).

2. *(вид вогнепальної ручної зброї)* кий: києвъ до стрєлѧньѧ є҃ (1552 *ОЛЗ* 160); Києвъ г҃ што стрєлѧють с нихъ желєзныхъ стары(х) нєгодъныхъ кȣ стрєльбє мають быти пєрєкованы в гаковъницьы (!) (1552 *ОВол. З.* 194 зв.); Кȣль до гаковъницъ и до києвъ двє стє и пѧть, а фо(р)мъ только в҃ жєлєзныхъ (1552 *ОЛЗ* 160);

(вид холодної зброї) кий: Дрєко́ль, Алѧба́рта, галѧба́рд(а), а́лбо кі́й, соки́ра, рога́тина (1627 *ЛБ* 33).

3. Особова вл. н.: яковъ ки(и) (1649 *РЗВ* 176).

КИКОТЬ *ж.* Кукса, *діал.* кикоть, кікоть. Особова вл. н., *ч.*: Миско Кико(т) (1649 *РЗВ* 141).

КИЛА *ж.* Кила, грижа: Тако(ж) кого кила нападє(т) яєць ѡзми ско(л)ко коурѧчи(х), и выбєри з ни(х) жо(л)тки, и... на во(л)номь ѡгни... вари та(к) до(л)го а(ж) з ни(х) выидє(т) вода чє(р)вонаа (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5); bubonocele, кила, про(р)ва (1642 *ЛС* 105); hernia, кила (Там же, 217).

КИЛЕФЪ *ч.* (*нім.* kilof, *гр.* κιλοφα) *(бойова сокира)* кайло: тєды вышє(и) помєнєныє при(н)ципаловє с помо(ч)никами своими,... на ска(р)жачи(х)сє,... кгва(л)товнє и поту(ж)нє в ки(л)кадєся(т) чоловєка з ро(з)ными бронями, шпадами и рапирами, и килєфами напа(д)ши, ѡны(х) бє(з)ви(н)нє..., побили (Володимир, 1638 *ТУ* 309).

КИЛИМЪ *ч.* (*тур.* kilim) килим: Ки́лимо(в) два. Ковєрцовъ два (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 260); кили(м) пє(р)ский пстрый долги(и), до стѣны запрєстолной (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 3); Килимо(в) просты(х) ѡсмъ кȣпованыє по золоты(х) дєвєти (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27); мєновитє взято... // ...Килимо(в)... чєръвоны(х) шєстъ кȣплєныхъ по золотыхъ дєсятъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); на ро(з)свѣтѣ ска(р)бомъ ся дѣлили: ку(р)шако(м) розославши килиму(в) ки(л)ка, а потомъ зробивши тоє поихали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

КИЛИХЪ *див.* **КЕЛИХЪ.**

КИЛИЯ *див.* **КЕЛИЯ.**

КИЛКА, КИЛЪКА, КИЛЬКА *числ.* Кілька: в бара́новци знашли вѣдмь ки́лка и боѧлисѧ пали́ти а́бы нє го́ріи было (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Лѡди народȣ шляхє(т)ского которыє имє(н)я попродали а (в) мєстє мєшкаю(т) и(з) ли(х)вы живу(т) по

ки(л)ка тисѧчє(и) золоты(х) маючи (Люблін, 1569 *Пр. ВЗ* 120 зв.); другихъ килька гуфовъ заразъ до Колодезей... въскокъ пославши, тамъ великие збытки, кгвалтъ починили (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 230); ѹтєкаючи килка чоловєко(в) в стырѹ потонѹли (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89); пановє Трипо(л)скиє... указали у лисє на само(и) границы ки(л)ка дубо(в) вєлики(х) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 62); мѣлъ при сѣдлѣ торбочку,... в которой килька червоных было (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36); в которо(и) то ąрєндє мєнилє(м) собє кри(в)дъ килъка мєти ѡтъ єго м(ст) (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, II 4053, 31); ки́лка кнѧжа(т) Чєтвєрте́нски(х) живо́тъ свой за Ѡ(т)чи́знѹ положи́ло (Київ, 1623 МІКСВ 73); А з ѹстъ тогѡ Конѧ́, ѡгнь сѣрчаный выхо́дитъ, дале́ко на ки́л'ка ло́ктїй (Чернігів, 1646 *Перло* 141); которое жита и пшеници... пана Кгавловъского менованые попы на продажъ до Львова килка подводами воковали, пива робляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475).

Див. ще **КИЛКАСЬ, КИЛКО, КИЛКУ.**

КИЛКАДЕСЯТ *див.* **КИЛКАДЕСЯТЪ.**

КИЛКАДЕСЯТЪ, КИЛКАДЕСЯТ, КИЛКАДЕСѦТЪ, КИЛЬКАДЕСЯТЪ *числ.* Кількадесят: па(н)... Нємєричъ,... принявши козаковъ для ѡбороны чє(р)ниховскоє ки(л)кадєся(т) члвка, бавилъ ихъ при собє нєдє(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); тамъ же въ писеци (!) щепы... яблуневыхъ добрыхъ о килька десятъ поломили, попсовали (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); такїй пре́пыхъ з вєли́кою жа́лостью прина́вши до слоѹханьѧ посе́лствъ з ро́зныхъ сторо́нъ пристѹпилисмы, котѡ́ры(х) жє было до килкадєсѧ́тъ, ча́сѹ нєма́ло взѧ́ти моѹсѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 13 зв.); брат их... // ...с килкадесят слуг... до Любча... приехал и гаковниц полных возов три... привез (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 509-510); Кита(и)ки простои... ки(л)кадєся(т) локо(т) (Львів, 1642 *Інв. Усп.* 68 зв.); место Хорол..., слободъ и осадъ новых килкадесят выбудовалъ и осадилъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 177).

Див. ще **КИЛКУДЕСЯТЪ.**

КИЛКАДЕСАТЪ *див.* **КИЛКАДЕСЯТЪ.**

КИЛКАКРОТЪ, КИЛЪКАКРОТЪ, КИЛКАКРОТЬ *присл.* Кількакратно: Роди́вшїи єго килкакро́тъ посыла́ли в зе́млю тѹре́цкѹю довѣдоваючисѧ гдє е́сть, чи стра́чєнъ (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.); А та(к) ра(з) и ки(л)какро(ть) Мєлєха Барана пыта(л), є(ст)ли бы якоє право а(л)бо листы на то(т) ѡ(б)ру(б) сво(и) мє(л), жєбы то у права показа(л) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 64); Колькра́ты: Килкакро́ть (1627 *ЛБ* 54); то(т) жє плєнипотєнътъ... протєстова(л)сє ѡ то, ижъ ѡнъ по ки(л)ка кротъ вырєкъшисє усихъ справъ... до акту тєпєрєшнєго вдира(л)сє и вдираєтъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241); а дворъника звезавъши килъка кротъ били, а на остаток и утопити хотели (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242).

Див. ще **КИЛКУКРОТЪ.**

КИЛКАКРОТЬ *див.* **КИЛКАКРОТЪ.**

КИЛКАНАДЦАТ *див.* **КИЛКАНАДЦАТЪ.**

КИЛКАНАДЦАТЪ, КИЛКАНАДЦАТЬ, КИЛКАНАДЦАТ, КИЛКАНАДЦЕТЪ, КИЛКАНАДЦЯТЬ, КИЛКАНАДЪЦАТЪ, КИЛКАНАДЪЦАТЬ, КИЛЪКАНАДЪЦЕТЪ *числ.* Кільканадцять: отправованье пенезей где бы потреба была, теды их давати мают до десяти, альбо до килканадцат

(Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 163); мнѡ́го пѣнезєй готѡ́вы(х) ро(з)сыпавъ, зличи жє то́є оба́чишъ, ижъ сама ст҇ого яцка ново́тнаѧ єго ѡ(т) па́пѣжа нада́наѧ ст҇ость, с по(л)щи до килкана́д'цати ти́сѧчей золоты(х) вы́чєрпнꙋ́ла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172 зв.); а Никиѳору Турови, архимандриту Печерскому,... вольно было у митрополита килканадъцатъ селъ..., побрати (Вільна, 1599 *Ант.* 859); бꙋ́дꙋчи мꙋ́дры(м)... // ...и дх҇овны(м) повинє(н) бꙋ́дє(т) и братии подобныхъ собѣ ховати звлаща сємꙋ мѣ(с)цꙋ потрєбныхъ, а мєновитє ѡ́собъ ки(л)кана(д)цє(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 60-61); за которыми килканадцать миль посылаючы не ведаючи што за инструкцію отъ войска маютъ,... штомъ на прудце розумелъ онымъ написавшы (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 274); В' дрꙋ́го(м) ꙋ́зєлци пєрєлъ сєрє(д)нихъ бє(з) нити(и)... Алє з ни(х) вынято є(ст) ки(л)кана(д)ця(т) пєрє(л) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 18 зв.); ѡнъ... мєшъкаючи прє(з) лѣтъ килъканадъцє(т) в мєстє(ч)ку и(р)гачєвє... заживаючи добродє(и)ствъ нємалыхъ // Такъ ѡдъ поводовъ яко и анътєцєсоровъ и(х)... прочъ пошолъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125); панъ Києвъски(и) сꙋмъмꙋ пєвънꙋю... ѡ(т)далъ а пятисотъ золотыхъ... до тыхъ часъ прєзъ лѣтъ ки(л)кана(д)цатъ ꙋ сєбє трымалъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.).

Див. ще **КИЛКОНАДЦАТЬ, КИЛКУНАДЦАТЬ.**

КИЛКАНАДЦАТЬ *див.* **КИЛКАНАДЦАТЪ.**

КИЛКАНАДЦЕТЪ *див.* **КИЛКАНАДЦАТЪ.**

КИЛКАНАДЦЯТЪ *див.* **КИЛКАНАДЦАТЪ.**

КИЛКАНАДЪЦАТЪ *див.* **КИЛКАНАДЦАТЪ.**

КИЛКАНАДЪЦАТЬ *див.* **КИЛКАНАДЦАТЪ.**

КИЛКАСЕТЪ *числ.* (*стп.* kilkaset) кількасот: Той Палємон'..., зєбра́вшисѧ скі́лкꙋ това́ришѡвъ, ма́ючи при собѣ ки́лкасє(т) чл҇вка, зайхалъ ѡкрꙋтами, В ты́и по(л)нѡ(ч)ны(и) кра́є (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

Див. ще **КИЛКАСОТЪ, КИЛКУСЕТЪ, КИЛКУСОТЪ.**

КИЛКАСОТЪ, КИЛЬКАСОТЪ *числ.* Кількасот: в ты́хъ кра́ѧхъ кꙋ́да ишла бꙋрѧ... ки́лка со(т) ко́пь рознєсло́ нє зна́ти гдє (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); грошє(и) готовы(х) ки(л)касотъ копъ... взѧли (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); тєдисми писали до пана бо(г)дана аби на(м) позичи(л) ки(л)ка со(т)... золоти(х) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 335); Другіє явне мовили, же то вадит, же у Янего взяли килька сот червоных золотых, и за здрайцу поличено (Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); Па(н) Стражъникъ... тыхъ то слꙋгъ и Помочъниковъ свои(х)..., чоловєка до ки(л)касотъ ...наслалъ на... сєло дрꙋжъню (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103); панъ янъ афєндыкови(ч)... хотѣ(л) аби му ...єщє... ки(л)ка со(т) золо(т) ѡпустили (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 73).

Див. ще **КИЛКАСЕТЪ, КИЛКУСЕТЪ, КИЛКУСОТЪ.**

КИЛКАСЬ *числ.* Кілька, скількись: То пакъ дей, кгды съ тымъ деревомъ подводы мои приехали, сегожъ месеца мая,... у середу, возовъ килкась дерева у замокъ упровадили (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 100).

Див. ще **КИЛКА, КИЛКО, КИЛКУ.**

КИЛКО *числ.* Те само, що **килка**: Повѣтрѧ нєслыха́ноє ки́лко лѣтъ было (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); слуха(и) чловєчє дочасни(и), килко било царє(и), кнѧзє(и),

прости(х) людє(и)... почавши ѡ(т) Адама ї до сєго днє (XVI ст. *Сл. о см.* 335); по(з)вы даны чєрє(з) того во(з)но(г)[о] за килко нєдє(л) пєрє(д) заданъє(м) того, яко ѡни мєня(т) якии(с) фа(л)шъ (Клочки, 1600 *ККПС* 164); нєхъ ко(н)тє(н)тȣє(т) хо(ч) и волами ки(л)ко (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1); Слȣже́бни(к)... прє(д) ки́лкома лѣтми, ѡный с҆ те́кстȣ Гре́цкогѡ спорѧди́вши, з҆ дрȣка́рнѣ тȣте́шнєи... пода́лисмѡ (Київ, 1639 *МІКСВ* 216).

Див. ще **КИЛКАСЬ, КИЛКУ.**

КИЛКОНАДЦАТЬ, КИЛКОНАДЪЦАТЪ *присл.* Те саме, що **килканадцатъ**: Того-же часу Витовтъ,... стершись съ татары и килконадцать гухвовъ татарскихъ уворвавши, поймалъ и привелъ ихъ у Литву (поч. XVII ст. *КЛ* 74); отецъ зъ сыном, в килконадъцатъ коней, наехавъшы на подворе протестуючого,... оного... забиты хотели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 121).

Див. ще **КИЛКУНАДЦАТЬ.**

КИЛКОНАДЪЦАТЪ *див.* **КИЛКОНАДЦАТЪ.**

КИЛКОРО *числ.* Кількоро: коля и хворосту никгды дармо на огорожене урубати не позволено, ажъ муселъ килкоро куръ дати (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410); помененый его милостъ отецъ Могила, митрополитъ Киевъский, маючи килкоро бенефицые духовъные..., противко вшелякой слушности, зъ войскомъ... на пречечоный манастыръ Николъский кгвалътовне наехалъ (Люблін, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 726); панъ Єрємиа(ш) Тыша Быко(в)ски(и)... протєстова(л) противко... пн҃у по(д)коморому киє(в)скому и урадови єго, яко су(д)ям, жє юри(с)дицию (!) нє на то(м) мє(ст)цу... на ки(л)коро з луку стрєлє(н)є по(д)лє грєбє(л)ки... на вла(с)но(м) кгру(н)тє дєди(ч)номъ... пн҃овъ Тышо(в) Копачо(в)скы(и) уфунъдовали (Київщина, 1639 *ККПС* 254).

КИЛКУ, КИЛЬКУ *числ.* Те саме, що **килка**: видел есми знаки кгвалтовныи: в килку домех окны и двери повибываныи (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 422); ранъныхъ слȣгъ помєнєного... кназѧ кȣрпского килкȣ видилъ єсми (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 236); яко на чоловека... никому ничого невинного,... проломывши въ кильку местьцахъ острогъ,... отбивши фортки ув обою хъ воротъ, въпадши оступили домъ, гдемъ перемешкивалъ и сховане свое мелъ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 158); проси(л) ѡ́ного моу́жа абы єго за(м)кноу́лъ в҆ ѡсо́бной халоу́пцѣ,... хлѣба и воды абы ємоу дава́лъ по ки(л)кȣ дн҃є(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); видели... же в кождом теле по килку пострѣлов кулями нам, возным, оказовали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 152); видєчи конъкурєнътовъ килку и спо(р) мєжи ними самыми ѡ тыє кгрунъты, тєды-(м) с пови(н)ности моєє за стороною поводовою єхалъ (Київщина, 1639 *ККПС* 262); в то(м) жє сєлѣ будучи(х) протє(с)туючи(х)-ся по ки(л)ку ра(з)... року тєпєрє(ш)нєго... ро(з)ныхъ днє(и) и мц҃є(и)... по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **КИЛКАСЬ, КИЛКО.**

КИЛКУДЕСЯТЪ, КИЛЬКУДЕСЯТЪ *числ.* Те саме, що **килкадесятъ**: ѡв(ц)є и (с)ви(н)є зимова(т) по(з)воли(л) и ѡ(д) то(г)[о] золоты(х) до ки(л)кудєся(т) на сєбє ѡ(д) ни(х) узя(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 144); вамъ самымъ имєны лєпє(и) вєдомы(м)... чл҃вка до ки(л)кудєся(т)... збили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); тыє добра "Ѡ(л)шанька", для то(г)[о] сутъ

на(з)ваныє, жє... граници ѡ(д) ки(л)кудєся(т) лєтъ, зъ Ѡбуховомъ,... выра(з)нє су(т) ѡбъяснєныє, и давъностю лєтъ ствє(р)жоныє (Київщина, 1639 *ККПС* 240); по килкудесятъ возов в гае городисъкие ездъжачы, дерева на семъ тысячей... вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118); єдучи въ ки(л)кудєсятъ конє(и) чєрє(з) сєло Станишо(в)ку... та(м) жє на(д)єха(в)ши,... працовитого нєбо(з)чика Конъдрата Кошєля (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

КИЛКУКРОТЪ *присл.* Те саме, що **килкакротъ**: Южъ то и по килкукро(т) до вм(с)... прє(з) шкриптъ на(ш) ѡсвѣдчаючи: проси(м), абыстє з ласки своєє вєдлꙋгъ наши(х)... прозбъ... нє рачили пєрєбачати (Устя, 1634 *ЛСБ* 521, 1).

КИЛКУНАДЦАТЪ, КИЛКУНАДЦАТЬ *присл.* Те саме, що **килканадцатъ**: єсмѡ пєрє(д) килкꙋна́дцатми лѣтъ однákїй з' собо́ю калєнда́ръ мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 50); та(к)жє и и(н)шиє кри(в)ды... зыскали на нє(м) до ки(л)куна(д)цать тисєчє(и) золоты(х) (Київщина, 1600 *ККПС* 133); А права, которыє мє(л) родичъ протє(с)туючыхъ з малжонъкою своєю на має(т)ность пєвную частъ по(д)даныхъ килкуна(д)ца(т) в сєлє Липово(и) з дворо(м),... // яко та(м)тыє права шырєи и посєсыя ѡпєвала (Житомир, 1649 *ДМВН* 185-186).

Див. ще **КИЛКОНАДЦАТЬ.**

КИЛКУНАДЦАТЬ *див.* **КИЛКУНАДЦАТЪ.**

КИЛКУНАСТУ *числ.* (*стп.* kilkunastu) кільканадцять: Мартинъ Кудравецъ,... из иншими гултайми до килкунасту человека... пограбили властное маетности малжонка моего (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 283).

Див. ще **КИЛЬКАНАСТУ.**

КИЛКУСЕТ *див.* **КИЛКУСЕТЪ.**

КИЛКУСЕТЪ, КИЛКУСЕТ *числ.* (*стп.* kilkuset) те саме, що **килкасетъ**: Стефан Прилипич, сам от себе и именем... // от килкусет людей в мѣсте Михайлове... оселых, жаловал и оповедал з великим утяженем на их млть (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 149-150); если намъ килку сетъ золотыхъ не даси и коня, теды мы тое и домови твоему учинимо, што и местечку (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 251).

Див. ще **КИЛКАСОТЪ, КИЛКУСОТЪ.**

КИЛКУСОТ *див.* **КИЛКУСОТЪ.**

КИЛКУСОТЪ, КИЛКУСОТ *числ.* Кількасот: Ты́ми и(х) бє(з)чє́стѧ(т), а хотѧ бы́ было въсто́чны(х) дхо́вны(х) до ки́(л)кꙋ со́тъ и до ки(л)кꙋ ти́сѧчє(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); вы... зобра(в)ши(с) кꙋпою нємалою... чл҃вка до ки(л)кудєся(т) а(л)бо до ки(л)кꙋсотъ з оружъє(м)... Помєнєны(х) Поводовъ... збили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); А ѡсобливє протєстова(л)сє ѡ то, ижъ ѡни... важылисє добра и кгрунъты, до Кошылова ѡ(д) ки(л)кусотъ лє(т) налєжачиє, котори(х) анътєцє(с)сорові пн҃а протєстуючо(г)[о]сє зъ єналоиє(и) пановъ Кошыловски(х), по ни(х) пановъ Козаровъ, с Кошыловски(х) походячи(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236); в тотже часъ..., березъ до килкусот,... выпятивъшы, до помененого местечъка Гошъчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

Див. ще **КИЛКАСЕТЪ, КИЛКАСОТЪ, КИЛКУСЕТЪ.**

КИЛОВАТИЙ *див.* **КИЛОВАТЫЙ.**

КИЛОВАТЫЙ, КИЛОВАТИЙ *прикм.* **1.** *(хворий на килу)* грижовий, *діал.* килавий: herniosus, киловати(й), прєпу(к)ли(й) (1642 *ЛС* 217).

2. *У знач. ім.* Килавець: та трава вєлми пристои(т) пріати киловаты(м) (XVI ст. *Травн.* 351 зв.).

КИЛЧИБОГЪ *ч.* (*стп.* kilczyber) *(насіння чилибухи — Strychnos nyxvomica L. — тропічного куща, з якого виготовляють стрихнін)* блювотний горіх: от фунту гвоздиков грошей два; от фунту килчибогу грош оден (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); Иванъ ма(р)тиновичъ... мєлъ... ки(л)чибогу фунто(в) к҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 34).

КИЛЪКА *див.* **КИЛКА.**

КИЛЪКАКРОТЪ *див.* **КИЛКАКРОТЪ.**

КИЛЪКАНАДЪЦЕТЪ *див.* **КИЛКАНАДЦАТЪ.**

КИЛЬКА *див.* **КИЛКА.**

КИЛЬКАДЕСЯТЪ *див.* **КИЛКАДЕСЯТЪ.**

КИЛЬКАНАСТУ *числ.* (*стп.* kilkanastu) кільканадцять: тую справу духовную отправовати мѣлъ и дидаскаломъ быти у Острогу єще от кильканасту лѣт, не хотѣлъ того учинити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34).

Див. ще **КИЛКУНАСТУ.**

КИЛЬКАСОТЪ *див.* **КИЛКАСОТЪ.**

КИЛЬКУ *див.* **КИЛКУ.**

КИЛЬКУДЕСЯТЪ *див.* **КИЛКУДЕСЯТЪ.**

КИЛЬЯ *див.* **КЕЛИЯ.**

КИЛЯ *див.* **КЕЛИЯ.**

КИМВАЛЪ *ч.* (*гр.* κύμβαλον) *(ударний музичний інструмент)* кимвал, кімвал: Якѡ на́шъ Во́жʼ и Па́стырь при Х҃ѣ Гєтма́нє Кимва́лъ оуда́ръ дх҃о́вный, Начни но́во пѣти Но́вого днє(с) звитѧ́жцѹ пѣсньми выноси́ти (Київ, 1630 Имнол. 5); nablium, ки(м)валъ (1642 *ЛС* 277); *Образно:* Хвалѣтє єго [б҃га] вʼ стрѹнах и ѡрга́нѣхъ и кимва́лѣхʼ, сирѣ(ч): біющє вʼ пє(р)си с пла́чє(м) // вєлїи(м) поющє б҃га и про(ч) (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29).

КИМИНЪ *див.* **КМИНЪ.**

КИНЕНЬЄ *див.* **КИНЕНѦ.**

КИНЕНѦ, КИНЕНЬЄ *с.* Жест, помах: всє зго́ла створе́нѧ ма́ло бы ѡра(з) нє зги́нѹло, кды єсли́бы на кр(с)тѣ трѣпѧ́чого кинє́нѧ(м) задє́ржано нє было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 105);

(порух голови) кивок: Възника́ю: Повстаю, ѹка́зѹюсѧ, кинє́ньємʼ зака́зѹю, покива(н)ємъ ѡ(т)мовлѧ́ю, скинє́ньємъ значѹ (1627 *ЛБ* 19).

КИНОВАРЕНЪ *прикм.* Кіноварний: miniatus, киноварє(н), ѡчє(р)влє(н) (1642 *ЛС* 269).

КИНОВАРЬ *ж.* (*цсл.* киноварь, *гр.* κιννάβαρι) кіновар: побра(но)... // киновари два фу(н)ты (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); А на годъ полътораста тєтрадєй папєри на то, киновари,... Єє Милость пани,... ємѹ давати маєтъ (1577 *AS* VI, 78); minium, кинова(р) (1642 *ЛС* 269).

КИНОВИОНЪ *ч.* (*цсл.* киновіа, *гр.* κοινόβιον) те саме, що **киновия**: киновиѡ́нъ тоє(ст) ѡ́бщє житиє зако(н)никовъ рєгѹлы ст҃го Василия Вєликого,... при ц҃ркви н҃шо(и) Бра(т)ско(и) фѹ(н)довати пи(л)ная є(ст) и гва(л)товнаѧ потрєба (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 56).

КИНОВИТА, КЇНОВИТА *ч.* Чернець монастиря особливого уставу: Зоставѹючи тєды в цалости пови(н)но(ст) ихъ зако(н)ничѹю, в которо(и) ѡ́бовязалися истощати сєбє правє в слѹ(ж)бѣ Божо(и) всѣ исти(н)ныи Киновитовє, и стокро(т) болє(и) на ѡ́писанїє на́шє доброго мнити пови(н)ни бѹдѹтъ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-1, 60); Софро́нїй Поча́скїй Гимна́стєсъ Кїнови́та Мона(х): Пєчє́р: Рєто́рики Профє́ссоръ (Київ, 1632 *Євх.* 293).

КИНОВИЯ, КИНОВЇЯ, КІНОВЇА *ж.* (*цсл.* киновїа, *гр.* κοινόβιον) монастир особливого уставу, за яким ченці не можуть

мати особистої власності: людей // при ни(х) дꙋховъны(х) дла по(д)поры вѣры светоє... и дла цвичєна и наоуки писмъ... бжои монастирь которы(и) сє называєтъ киновия... надали заложили и ѳꙋндовали (Дермань, 1602 *ПВКРДА* IV, 34-35); На́ що и манасты́ръ свóй назива́ємый дер'ма́нь, зо в'сѣми доста́т'ками ω(т)лꙋчи́лъ, на кино́вію єго оуфꙋн'дова́лъ, и и́нокомъ ω(т)да́лъ (Дермань, 1604 *Охт.* 12); Ѡбщина, Кіно́віа, монастиръ: Посполи́тоє мѣстцє гдє с' посполи́тогω добра живꙋтъ (1627 *ЛБ* 150).

Див. ще **КИНОВИОНЪ.**

КИНОВЇЯ *див.* **КИНОВИЯ.**

КИНСОНЪ, КИНСОНЬ, КИНЬСОНЬ *ч.* (*гр.* κῆνσος, *лат.* census) чинш, податок: єгда в'шєль в до(м), упєрєдиль єго іс рєкоучи. ш'то са тобѣ види(т) симонє. цріє зємьстїи, ω(т) которы(х) дани бєроу(т), или ки(н)сонь [грєц(к)и слово киньсонь, а понанємоу (!) чин'шь.] ω(т) свои(х) ли сновъ или пакь ω(т) чюжихь (1556-1561 *ПЄ* 78); Напервей... далъ хоть поганина, але оборонцу, который хочай то взявши свой кинсонъ, не только духовным, але и свѣцким православным без даня причины жадноє кривды не чинит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55).

КИНСОНЬ *див.* **КИНСОНЪ.**

КИНУТИ *дієсл. док.* (кого, що к кому, чим) Кинути, шпурнути: старє(ц) дє(и) вза(в)ши в мєнє ли(ст) до рукъ свои(х) и ...ко мнє кину(л) и повєдилъ ли(ст) то(т) нє до мєнє писа(н) я єго слуха(т) нє хочу (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 78); При котором священю Господь Богъ чуд показалъ, же при звоженю на службе божей порвал єго духъ нечистый и кинулъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); кг(д)ы ки́ноулъ ро(з)скóю, рушили́са ѿкроуты восковыи из лю(д)ми (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69); потомъ єгó на дóлъ кинꙋло: бó Сєдєкію по(и)мал' Навходонωсоръ Цръ Вави́лωнскїй: и вылꙋпивши ємꙋ ѿчи до Вави́лонꙋ в' нєвóлю запровадилъ (поч. XVII ст. *Пчела* 29 зв.); Дє́рєво тє(ж) кєдрóво, и иссóпъ, и кармази́нъ два крóтъ фарбова́ный сщє́нникъ ки́нєтъ в пóломє, котóрый корóвꙋ жрє́тъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 139 зв.); **кинути окомъ** *див.* **ОКО; руки кинути** *див.* **РУКА.**

Див. ще **КИДАТИ.**

КИНУТИСЕ *див.* **КИНУТИСЯ.**

КИНУТИСЬ *див.* **КИНУТИСЯ.**

КИНУТИСЯ, КИНУТИСЕ, КИНУТИСЬ, КИНУТИСА, КЫНУТИСЯ *дієсл. док.* **1.** (до кого, до чого) *(швидко попрямувати до кого-, чого-небудь)* кинутися, метнутися: а кназь дєй Ярославъ гаркабꙋзомъ Жєлєха мєжи ωчи на головꙋ вдарилъ, потомъ слꙋги єго до нєго са кинꙋли (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); я ω(т) двєрє(и) за(с) до ω(к)на кинꙋлася и кгды ω(к)но ω(т)ворила з лꙋка до мєнє стрєлєно (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 301); тые люды, которые стояли в справе перед манастыром... кинулисе до броны съ сокиръками, обухами,... // выбияти почали (Луцьк, 1627 *Арх ЮЗР* 1/VI, 588-589); там, тот же насланый люд позваного,... розные кгвалты... над обывателями тамошними доказуючи,... до замъку... кинулись (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 182).

2. (на кого) Напасти, накинутися: Слꙋзи тои пнєи и всѣ дворанє Видячы жє нє жа(р)тъ кинꙋлися на ны(х) єдноста(и)нє Шабє(л) добывшы (1636 *Лям. о приг.* 9); **рукою кинутисе** *див.* **РУКА;**

(на кого, на кого чим) *(раптово почати лаяти кого-небудь, докоряти комусь)* на-

кинутися: Диоскоръ,... за то само былъ осужонъ..., ижъ ся на старъшего своего кинулъ, и того, подъ которого владзою... самъ былъ,... выклинати важылъся (Вільна, 1599 *Ант.* 563); А потомъ объмовившы двохъ поганскихъ цесаровъ..., кинулся невстыдливе (ї яко встеклый,) на пастыра вселенского церкви Хрыстовы, и яко тамъ справы его шацуетъ, не потреба ми повтарати того блюзнерства (Там же, 771); Небожчикъ, постерегши в горелце порошокъ,... тое горелъки пит не хотел... А менованая пани Чуриловая, упевъняючи его, же цукром ест приправлена и присоложона, примусила посполу зъ малъжонкомъ своимъ, который, офенъсе с того на небожъчика взявъши, слова се уразливыми на небожъчика кинувши, примусилъ его (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584).

3. (до чого) *(поспішно із завзяттям взятися за що-небудь)* кинутися, вдатися: То пакъ потомъ, ижъ обачили, же мы стережемо пильно, кинулися до злого, спросного фортелю (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 410); тые ото вси слова Ѳилялетъ прескочившы, до тыхъ се нижей писаныхъ кинулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 723); нєвѣстѣ шпе́тнаѧ є(ст) ре́чъ до пови́н҆ности моужа прилоуча́тисѧ, и коудѣ(л) покы́нѹвши нєростро́пнє ки́ноутисѧ до мєча (поч. XVII ст. *Проп. р.* 43); Ѡ кото́ром҆ ѡде́стью Ца́рском҆ довѣдавшисѧ Ски́ѳскій Хаґа́нъ, за́разъ ки́нѹ(л)сѧ до спра́вы, и мо́рє в҆пра́вдѣ Окрѹтами напо́лнилъ (Київ, 1627 *Тр.* 659); чємѹ жь нє слѹхалъ голосѹ г(с)днєго алє сѧ кинѹ(л) до користіи и оучинилєсъ злє прє(д) г(с)дємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 215 зв.).

4. *(пролягти згори вниз, стрімко звернути вниз)* упасти, спуститися: то(т) кгрѹ(н)тъ лишътви(н)ски(и) при граници моско(в)ско(и) ѡ(д) вєко(в) в таки(м) положєню лєжи(т), то єсть идѹчи за сло(н)цємъ якъ сло(н)цє идє(т) взя(в)ши ѡ(д) рєчки бєлоѹса кинѹ(в)ши(с) влєво в глѹбокиє зибра (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.).

5. *(про воду)* Сколихнутися, захвилюватися, збуритися: Было у Ерусалимѣ на Овчумъ купели,... лежало множество слѣпыхъ, хромыхъ, сухыхъ, и ждали, што бы ся кынула вода, чомъ на кождый // гудъ приходивъ ангелъ, та избивавъ воду (XVI ст. *НЄ* 57).

◊ **до розуму кинутися** *див.* **РОЗУМЪ.** *Див. ще* **КИДАТИСѦ.**

КИНУТИСѦ *див.* **КИНУТИСЯ.**

КИНЬСОНЬ *див.* **КИНСОНЪ.**

КИОТЕЦЪ, КЇОТЕЦЪ *ч.* **1.** Скринька: riscus, ci, киѡтєцъ, су(н)дучокъ (1642 *ЛС* 355).

2. *(церковна шафка для зберігання коштовних речей)* скринька, шкатулка: Киѡтє(ц) албо шкатул҆ка гєбановая з҆ шѹфля(т)ками внутръ єє пу(ш)ка... в ко(т)ро(и) мощы розны(х) с҃ты(х) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 14); Киѡтє(ц) малє(н)ки(и) албо скрино(ч)ка, в котро(и) є(ст) якая(с) с҃то(ст) нє по(д)писаная... Там жє... пу(н)талико(в) нѣцо и и(н)шиє дробя(з)ки (Там же); В то(м) жє кїѡ(т)ци и камє(н) бѣлы(и) в калы(т)ци адама(ш)ковои (Там же, 23).

КИОТНИЙ *прикм. (який стосується кіота)* скриньовий: pyxidat(us), киѡтни(й) (1642 *ЛС* 340).

КИОТЪ, КИВОТЪ, КІОТЪ, КІВОТЪ, КЇВОТЪ *ч.* (*цсл.* кивотъ, *гр.* κιβωτός) **1.** Скриня: enetheca, киѡтъ, сундукъ (1642 *ЛС* 179).

2. *(скриня, шафка для зберігання ікон, священних предметів і цінностей)* кіот: кѹпилисѧ два свѣти(л)ники... срибра вы-

сокого и киѡ(т) (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 1 зв.); Киѡтъ... запечатаны(и) з ро(з)ными святостями (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 14).

3. Кивот, дарохранильниця: Киѡтъ на(и)бо(л)шы(и) ѡ пя(т)и вєжа(х) на вє(р)хꙋ и з'боку двѣма на каждо(и) крє(ст) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 14); **телесный кивотъ** — Богородиця: иді ко прєч(с)тои ложьници. моєго порожєнья. и говорі разоумно во оуши тєлєсного кивота (1489 *Чет.* 159 зв.).

4. *(скриня зі старозавітними скрижалями)* ковчег: двдъ пр(о)ркъ. имѣлъ законъ бжии написанъ на каманы(х) дощка(х). в кивотѣ какъ бы оу скрыни (1489 *Чет.* 115 зв.); Чуешъ ли, жидовине, якое теперъ у васъ благословенство? где святая святыхъ,... где киотъ,... где скрижали, где всесожиженія? (1580 *Спис.* 2); Або́вѣ(м) я́внє то́ показа(л) Гъ... кгды Цръ Дв(д)ъ, я́ко ѡ то́мъ пи́шєтъ // ...идꙋчи́ прє(д) кіѡ́томъ... игра(л), спѣва́лъ и скака́лъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 39-40); Єсли́ Кро(л) и Пр(о)ро́к' Бжі́й Двдъ Киѡ́т' а́л'бѡ скри́ню примѣрѧ, кото́раѧ была́ тоєи та́йны фѣгꙋрою, оу сєбє дєржа́ти боѧлсѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 914); хєрꙋвімы золотыи около кіѡта (серед. XVII ст. *Хрон.* 102, на полях); **киотъ завѣта** — ковчег завіту: Кгды везли на возе киотъ завѣта Господня, тогды Жидъ... виделъ то, ижъ киотъ слонится зъ воза, хотячи пасти на землю (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 117); **ківотъ господні́й мати въ собѣ** — дотримуватися завітів Бога, вести благочестиве життя: И за́ли(ж) нє гои́нѣйшєє бл(с)вє́ніє даро́вано бꙋдєтъ ты(м), кото́рыи Ківѡ́тъ Гні́й живы́й и нб(с)ный,... ма́ютъ в' собѣ прєбыва́ючі́й (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 308); **ківотъ свѣдѣніѧ** — те саме, що **киотъ завѣта**: Нє тєрпѣлъ Гдь того́, кото́рый бєз' блгословє́ніѧ и на(д) за́казъ, доткнꙋлъсѧ Ківѡ́та свѣдѣні́ѧ алє за́разъ єгѡ в' ѡчахъ всѣхъ скара́лъ смє́ртю (Київ, 1639 *МІКСВ* 216).

КИПА *ж.* Кипа: то(т) жє сємє(н) мє(л) ...сукна кгє(р)лицы ꙋ в кипа(х) поста(в) н (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 36 зв.); **кипа рославская** — різновид пакувальної міри товару: єщє фу(р)манъ єго... вє(з) това(р) єго Сукна кгє(р)лицы ꙋ кипє ро(с)лавско(и) поставовъ кє (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 30 зв.).

КИПАРИСНЫЙ *прикм.* Кипарисний, кипарисовий: орѣхи кипари(с)ныє то(л)чєны вмѣстє с виннъми ягодами... бꙋдє(т) аки масть (XVI ст. *Травн.* 135); кипари(с)ноє ‹дєрє›во (Там же).

Див. ще **КИПАРИСОВЪ.**

КИПАРИСОВЪ *прикм.* Кипарисовий, кипарисний: покрытье домовъ нашихъ кедрово, склепове наши кипарисовы (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

Див. ще **КИПАРИСНЫЙ.**

КИПАРИСЪ, КИПАРІССЪ *ч.* (*цсл.* кипарисъ, *гр.* κυπάρισσος) кипарис: То́тъ Сты́й Хра́мъ..., вы́ставлєный є́стъ..., на мѣстцꙋ ба́рзо сли́чномъ, гдє гꙋсты́и и вєли́кіи Кипарі́сси (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); chama(e)ciparissus, кипари(с) (1642 *ЛС* 119); вы́тѧлъ єсмь высо́кіи кє́дри єгѡ, и вы́борныи кипари́сы єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); *Образно:* кгды хс прі́йдє(т)... ро(з)сы́плє(т)сѧ кипари(с), то є́стъ, высо́ковє(р)хіє зако́нопрєстꙋпници розо́(г)наны // бꙋдꙋ(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75-75 зв.); Сла́ва Лива́нова к' тєбѣ прі́йдєтъ, Кипари́со(м), и Пє́вго(м), и Кє́дромъ спо́лꙋ, просла́вити мѣсто Сто́є моє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 45).

Див. ще **КАПАРИСЪ.**

КИПАРІССЪ *див.* **КИПАРИСЪ.**

КИПЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* кипєниє) кипіння: корєнь дикого галганꙋ пріато, кипленіє твори(т) (XVI ст. *Травн.* 134).

Див. ще **КИПѢНЇЄ.**

Пор. **КИПѢТИ.**

КИПРЪ *ч.* (*лат.* Epilobium L.) *(висока трав'яниста рослина)* кипр, зніт: выпуканія твоа раи зернятыхъ яблокъ со овощомъ яблонньімъ кипрове съ нардомъ, нардъ съ сахаромъ (XVI ст. *Песн. п.* 53).

КИПѢНЇЄ *с.* Кипіння. ◇ **кипѣнїа Веліарскиє** — пекельні муки: справєдли́вїи в҄ сполє́чности з҄ Авраа́мо(м), а грѣшнїи в҄ кипѣнїа(х) Вєліа́рски(х), а́бо злосли́вца (Львів, 1642 *Час. Слово* 272).

Див. ще **КИПЛЕНЇЄ.**

Пор. **КИПѢТИ.**

КИПѢТИ, КІПІТИ *дієсл. недок.* **1.** *(варитися)* кипіти: во огни геє(н)ско(м) вѣчно(м), кꙋпно ис Папа(ми) ваши(ми) клокотати и кипѣти будєтє (1598 *Виш. Кн.* 276); кіпіти concoguo (I пол. XVII ст. *Своб.* 17); ferbeo, кипю, врю, варюся (1642 *ЛС* 195); той црь҃ ѡ́соудилъ его́ на моу́коу. и въвръгли єго́ в҄ котє́лъ кипѧ́чїй ѡ́лѣє(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 352 зв.).

2. Закипати: на Єѓіо́нскомъ мо́ри,... гра́дъ з҄ нба҃ з҄па́лъ з҄на́гла, и я́къ жєлѣзо до огнѧ́ зблӣживши розва́рѧєт҄ стꙋ́дєнь, та́къ и камѣн҄є о́ноє гра́довоє в҄ во́дꙋ мо́рскꙋю в҄па́дши, справꙋєтъ то, жє натых҄мѣстъ кипѣти бꙋдє́тъ: и гды та́къ мо́рє закипѣло... смолꙋ кораблє́й сарачє́нскихъ розтопи́ло (Київ, 1627 *Тр.* 668).

3. *Перен. (вирувати, бушувати, буяти)* кипіти: коли мы то(л)ко вѣры своєє ѡ(т)стꙋпимо, то(т) кн҃зь мирьскїй папа,... нш҃є прагнєнѧ нєнасычо(н)ноє оутоли(т). то(т) нш҃и похоти бє(з)прєста́ни кипѧ́чїє оустанови(т) и за(га)мꙋє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 253 зв.); Потрє́ба жє и тоє вѣда́ти. я́ко... вави́лонъ... всѣми нєчисто́тами кипѣлъ поло́мєнє(м) бѣсо́вс҄ки(м) распала́лъ сѧ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 412); да́й ми вѣдомост҄ ѡ кипѧ́чи(х) в҄ тобѣ ѡ(д) пора(н)кꙋ до́ вєчєра мысла(х) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 110); Ѡпанова́вши, абовѣм҄ грѣхъ дш҃ꙋ ста́лъсѧ члѡ́нкомъ єи,... зачи́мъ мно́гїи нєчи́стыи мы́сли кипѧ́тъ в ср(д)ци (Там же, 149).

4. *Перен. (бурхливо виявлятися)* випромінюватися, струменитися: зъ всєго єгѡ Тѣла, кипѣла сла́ва Бо(з)ства єгѡ: и зъ всѣ(х) члѡ́нкѡ(в) єгѡ засвѣти́ласѧ свѣтлост҄ єгѡ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124).

КИПЯЧИЙ, КИПАЧИЙ, КИПАЧЇЙ *дієприкм. у знач. прикм. (про посуд, у якому щось кипить)* кип'ячий: Єрєтицкїй Сакрамє́нтъ в҄ досвѣ(д)чєню прє(з) єдино́го Сто́лпника, влѡ́жєный в҄ кипѧ́чїй горнє́цъ роспꙋсти́лъсѧ и в҄ нєбытїє пришо(л) (Київ, 1619 *Аз. В.* 248); такѡ́жъ // їѡ ст҃ый... з иными ап(с)лы мно́го тръпѣ(л) за пра́вдꙋ би́ то єго́ и в҄ котє́лъ кипѧ́чїй оуврьжєно... было оу́ ри́мѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 47-47 зв.); Іѡа́нъ ст҃ый притєрпѣш(и) мꙋки: ѡ(т) нєчєсти́вогѡ Тира́на... // ...в҄ котлѣ ѡлѣю кипѧ́чогѡ; мꙋчи́мъ бѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 131-131 зв.);

у складі мікротопонімічної назви **долина Кипячая**: потомъ дорогою,... до долины и ру(д)ки, на которо(и) сутъ ставъки, дєрємєзєнъскиє мєнуючоє Кипячою (Київщина, 1639 *ККПС* 272).

КИР *див.* **КИРЪ**[1].

КИРИЛОВСКИЙ, КИРЇЛОВСКИЙ *прикм. (писаний кирилицею)* кирилівський: и псалты(р) кирїло(в)скую лво(в)ско (!) дрꙋкꙋ: продалємъ му(н)таномъ за зло(т) 28 и 15 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.); пса(л)ты(р) кирило(в)скую продалє(м) за зло(т) 3 и 20

(Львів, 1629 *ЛСБ* 1049, 8); **кирїловский друкъ** *див.* **ДРУКЪ.**

КИРИСЪ *ч.* (*стп.* kirys, *свн.* küraß, *фр.* cuirasse) *(металевий панцир на груди й спину для захисту від холодної зброї)* кіраса: Приѡздоблѧют҄ єгѡ [конѧ] брóн҄ю, тó є́стъ збрóєю и кири́сомъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 215); *Образно:* ки́рисо(м) справедли́вости, шишакóм҄ збавéн҄ѧ, тáрчєю вѣри, и мєчéмъ дх҃а оузбрóєна, оу́читъсѧ [дш҃а] воєвáти з҄ нєпрїѧтє(л)ми свои́ми (Вільна, 1627 *Дух. б.* 216).

КИРЇЛОВСКИЙ *див.* **КИРИЛОВСКИЙ.**

КИРОВАТИ *див.* **КЕРОВАТИ.**

КИРОВЫЙ *прикм. (сукняний)* кировий: зъ собою повезъ до Крупое Иванъ Дирбакъ: чарку срѣбрънуюю..., плащъ кировый, чорный, лисами подшытый (Володимир,1625 *АрхЮЗР* 6/І, 459).

КИРЪ[1], **КИР, КИРЬ** *ч.* (*гр.* κύριος) *(титул особи вищого священицького сану православного віросповідання)* кир: яко да утвръдим и оукрѣпимь тоть свѣтыи вишєписаннїи нашь монастирь... гдє єсть їєгѹмєнь, молєбникь нашь, кирь попь пахомїє (Сучава, 1503 *Cost. S.* 260); А при томъ были..., кир Фєωдосєй; а староста Ковєльский, панъ Богданъ... Сємашко (Луцьк, 1545 *AS* IV, 419); зачи(м) показа(ли) на(м) привилѣя... ω(т) всєлєнскаго патриарха ки(р) Ієрємє(и) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); бл҃(с)вєниє Кирь Михаила єпископа Прємышлѧ и са(м)бора (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Въ року 1620,... светейший патриархъ Ерусалимский, киръ Феофанъ, черезъ землю Московскую до Киева прибылъ (поч. XVII ст. *КЛ* 87); Вдя́чность, Яснє Прєвєлєбнѣишомѹ... Г(с)днѹ Ѡ(т)цѹ Ки(р) Пєтрѹ Моги́лѣ,... ωдъ Спѹдє́ωвъ ...пови́ннє ω(т)дáнаѧ (Київ, 1632 *Євх.* 291).

КИРЪ[2], **КЕРЪ** *ч.* (*стп.* kier) *(ґатунок сукна)* кир: Данило ми(л)ковичъ... мє(л)... кирѹ и быко(в)ского и кглокго(в)ского сукна яко кгє(р)лицѹ поставо(в) и҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 56 зв.); взяли... копенекъ каразые темноблакитное, керомъ червонымъ подшитый (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242); взяли... кѹртѹ фалю(н)дышовѹю б(р)ѹна(т)нѹю по(д)шитѹю киро(м) жо(л)ты(м) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7 зв.); пограбили... у Александра Рытеровского... делюру брунатную, фалендышовую, зеленымъ киромъ подшитую (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/І, 357).

КИРЪВАШЪ *див.* **КАРВАШЪ.**

КИРЬ *див.* **КИРЪ**[1].

КИСЕЛИКЪ *ч.* Киселик. Особова вл.н.: повторє томѹжъ фєдєви кисєликови на вапъно далє(м) fr. 104 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 7 зв.); малжонка позосталая, также урожоный панъ Александер Турский,... жалосне се протестовали напротивко працовитым Васъкови Гуньце... Остапови Киселикови (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 261).

КИСЕЛЪ, КИСЕЛЬ, КИСИЛЪ, КИСИЛЬ, КИСѢЛЬ *ч.* Кисіль. Особова вл.н.: а при то(м) были люди добрыє кн҃зь миха(и)ло иванови(ч) ружи(н)ски(и)... а па(н) тимкω кисєлъ (1517 або 1520 *Арх. Р.* фотокоп. 42); А при том были... пан Тишко Кисилъ, а панъ Костюшко Иванович Хоболтовский (1520 *AS* III, 199); А при томъ были... пан Тихно Кисиль... пан Андрей Коровай (Сокіл, 1538 *АрхЮЗР* 8/III, 11); на прывитанѧ... п(н). Кисєлѧ выдалосѧ fr. 11 и 3 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3); Иванъ Кисѣль (1649 *РЗВ* 417 зв.); Па(н) Даниєлъ... для въписанъя... подалъ ѹнивєръсал ...Пн҃а Адама з Брѹсилова Кисєля (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 74).

КИСЕЛЬ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИСИЛЪ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИСИЛЬ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИСЛИЙ *див.* **КИСЛЫЙ.**

КИСЛИЦА *ж.* Кислиця. Особова вл. н., *ч.*: Мєщанє... гринєцъ золота(р)... сасиновъ кислица... клє(ц)кого за(ть) (1552 *ОВін.З.* 135); Микита Кислица (1649 *РЗВ* 194 зв.).

КИСЛИЧКА *ж.* Кисличка. Особова вл. н., *ч.*: Лєско Кисли(ч)ка (1649 *РЗВ* 154).

КИСЛО, КІСЛО *присл.* Кисло: Кисе́ло: Ки́сло (1627 *ЛБ* 52); кі(с)ло acidus (I пол. XVII ст. *Сем.* 10).

КИСЛЫЙ, КИСЛИЙ *прикм.* **1.** *(який утворився внаслідок бродіння)* кислий: А меды прѣсные, мяса в бочках солоные и старые, и мед кислый, тымъ всимъ поручил есми обходы и памет чинити по души моей сыну моему Григорю (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 159); **кислоє вино** *див.* **ВИНО; кислый хлѣбъ (хлебъ), хлѣбъ (хлебъ) кислый** *див.* **ХЛѢБЪ.**

2. *У знач. ім.* Кислий, -ого. Особова вл.н.: Иванъ Кисли(и) (1649 *РЗВ* 390); Гришъко Кислы(и) (Там же, 435 зв.).

КИСЛЯКЪ *ч.* Кисляк. Особова вл. н.: У Романа Кисляка въ дому взято, розбивши бодню, плахотъ наполныхъ двадцать (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 176); Ѡниско Кисля(к) (1642 *РЗВ* 151); Ѡмєлянъ Кислякъ (Там же, 332 зв.).

КИСНУТИ *дієсл. недок.* Киснути: fermentescere, ки(с)нути (1642 *ЛС* 196).

КИСТЕНЬ *ч. (коротка палка з причепленою до кінця гирею)* дрючок: огледалъ есми, на возехъ привезеныхъ изъ Шершеневъ, ранныхъ... старыхъ и молодыхъ людей,... побитыхъ кистенями, шаблями (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 164).

КИСТКА *ж.* Пензлик: Стрȣчєцъ: Стрȣчо́къ, ки́стка, пе́ндзликъ (1627 *ЛБ* 123).

КИСѢЛЪ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИТА[1] *ж.* (*гр.* κῆτος) *(морський ссавець)* кит: ѿтє(ц) и(х) бы(л) іѡа́(н), нє то(т) котрого была кита пожрьла. Алє дроуги(и), котрого знашо(л) і҃с, рыбы ло́вачи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 86); Хто́ бы вѣдалъ якъ зва́но Ки́ты вѡ́дъ глȣбо́кихъ, На повѣтрȣ и землѣ мєшка́нцѡвъ широ́кихъ (Київ, 1632 *Євх.* 294).

Див. ще **КИТЪ.**

КИТА[2] *ж.* Зв'язка, пакунок: па(н) Хо(р)ли(н)ски(и)... ро(з)вєзавши киты моѣ, взя(л) у мєнє соболє(и) правє добрыхъ пя(т)дєся(т) и два (Луцьк, 1592 *ТУ* 226).

КИТАЙКА *ж. (різновид легкої шовкової або бавовняної тканини)* китайка: от шести локот китайки грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); взято... жупанъ ѡксамиту чо(р)ного, рытого, кита(и)кою чо(р)ною по(д)шит[ы(и)] (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51); взяли... жупанъ и делия фалюндышу брунатного, китайкою дуплею подшитые (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242); по(з)ваны(и) побра(л)... жȣпа(н) кита(и)ки бу(р)на(т)ноє з кгузиками срєбрными (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); цєкгластая кита(и)ка а҃ (Львів, 1643 *Інв. Усп.* 79).

КИТАЙКОВИЙ *див.* **КИТАЙКОВЫЙ.**

КИТАЙКОВЫЙ, КИТАЙКОВИЙ *прикм. (який стосується китайки)* китайковий: Три кафтаны китайковыхъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); Поя(с) кита(и)ковы(и) бѣлы(и) турє(ц)ки(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 68); килка завѣсъ кита(и)ковы(х)... побрȣканыхъ (Там же, 69); взял: ...лукъ туръский з лубем гавътованымъ за золотых тридцатъ и шест и з тафтоем китайковим белымъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

Див. ще **КИТАЙЧАНЫЙ.**

КИТАЙЧАНЫЙ, КИТАЙЧЕНЫЙ *прикм.* Китайковий, *діал.* китайчаний: Саянъ ки-

тайчаный съ кнафлями позолотистыми (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); прибыли дрѹгии ризы кита(и)чаныи блаки(т)ныи (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); пограбили ризы китайченые з оксамитом (Луцьк, 1602 *АрхЮЗР* 1/VI, 332); побрали... пояс китайчаный, купленый за мешокъ з грошми (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); Стихарико(в) два жо(л)тогорячихъ. А два мѹхаєровыхъ кита(и)чаныхъ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 257).

Див. ще **КИТАЙКОВЫЙ.**

КИТАЙЧЕНЫЙ *див.* **КИТАЙЧАНЫЙ.**

КИТИЦА *ж. (прикраса для одягу із жмутка ниток, з'єднаних з одного кінця)* китиця: Поясо(к) чи(р)воны(и) єдвабны(и) ис китицами га(ѳ)тованы(ми) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

КИТЛИКЪ *ч.* Верхній жіночий короткий сукняний одяг: побрати велелъ:... китликовъ женьскихъ два, одинъ мухояровый чирвоный, а другий чемлѣтовый чирвоный (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 240).

КИТОВЪ *прикм.* Китовий: іѡ́на въ чре́вѣ ки́товѣ такжє три дни трва(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189).

КИТЪ, КІТЪ, КЫТЪ *ч.* (*гр.* κῆτος) *(морський ссавець)* кит: ѡц҃а и(х) звано іѡною, алє нє то(т) которо(г) бы(л) пожеръ кы(т) риба (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 102 зв.); тоу бѣсѡ́вє поткаютса з мєшка́нцы вавило(н)скіми и въспла́шутъ,... възра́дѹются, с погибєли... грѣшныхъ... людій, кгды́... впадѹтъ въ мо́рє ѡгнє(н)ноє..., ни пожре́ніє... дш҃єтлѣн'номѹ ки́тѹ, ал'бо вєлоры́бовы, я́ко є́стъ пи́сано (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38); Оте́цъ ихъ былъ Іѡ́на нє оный ѡ(т) Кита́ пожє́ртый..., алє ин'шій (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 350); phoca, ки(т) мо(р)ски(й) (1642 *ЛС* 315); и та́къ в'падѹтъ въ мо́рє ге́єны..., въ пожре́ніє душєтлѣнномѹ Ки́тѹ, ал'бо Вєліори́бѡви (Чернігів, 1646 *Перло* 155); Дн҃ь па́тыи ѡ створе́ню Кі́то(в) пта́хо(в) и и́ныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 4).

Див. ще **КИТА**[1].

КИХАВЕЦЪ *ч.* (Ptarmica) чихавка: ptarmica, кихавєцъ трава (1642 *ЛС* 337).

КИХАНІЄ *с.* (*стп.* kichanie) чхання: ptarmon, кихaніє (1642 *ЛС* 337).

КИЦУЛЯ *ж.* Кицуня, *діал.* кицуля. Особова вл. н., *ч.*: Жаданъ Кицѹля (1649 *РЗВ* 177).

КИЧЕНИЄ, КИЧЕНЇЄ *с.* Пиха, зарозумілість; гординя: а коли са(м) цр҃ъ нб҃си и зє(м)ли,... са(м) собою показа(л),... я́ко да са гноє(м) тѣла нє во(з)носи(т), наѹчи(л): то́є киче́нїє и надѹто(ст) пыхи ми(р)скои ѡ(т)сѣкл чи(м) жє са вы ксє(н)дзовє бискѹпи, на(д) братю свою лѣпши(ми) чинитє (1598 *Виш. Кн.* 288); Мнози бо — и нынѣ видим — философское учение (паче же свойственнѣе рещи — кичение) постизают и языки глаголати различно умѣют (1608-1609 *Виш. Зач.* 199); По́мпа: Киче́нїє, гордѣньєса (1627 *ЛБ* 87); Прєвъзноше́нїє: Киче́нїє, надѹтость, пыха (Там же, 92).

КИЧЕНЇЄ *див.* **КИЧЕНИЄ.**

КИЧИТИСЯ *дієсл. недок.* Пишатися. ◇ **кичитися до неба** — виявляти надмірну пиху, гордість, надмірне зазнайство: О гордая горъдини, кичишъся до неба, але во глубину снійдеши до ада (к. XVI ст. *Укр. п.* 77).

КИЧКА *ж.* Кибалка, *діал.* кичка: побралъ... пятнадцть (!) перстенковъ золотыхъ. Кичка перловая, цатками золотыми осажованая, которая коштовала осмъдесятъ копъ грошей литовскихъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126).

КИЧЛИВИЙ, КИЧЛИВЪ *прикм.* Чванливий, пихатий: fastosus, кичливъ, го(р)-

дєливъ (1642 *ЛС* 194); turgid(us), надути(й), ки(ч)ливи(й) (Там же, 405).

КИЧЛИВЪ *див.* **КИЧЛИВИЙ.**

КИШЕНЯ, КЕШЕНЯ, КИШЕНА *ж.* Кишеня: в тойже курте в кишени было осмъ грошей полских (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 1/VI, 446); Чпа(г): Кишéна,... шабє(л)та(с), бисáга, та(ш)ка, капса, тлѹмокъ (1627 *ЛБ* 157); capsa e(t) capsula, чпа(г), тоболи, тоболєцъ, мошна, кишєня (1642 *ЛС* 112); тамьже протестантови,... зъ кешени червоныхъ золотыхъ петнадцатъ выпало (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309); готовы(х) Пнзє(и) в кишєни золоты(х) два(д)ца(т) в способъ лупу взєли (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); томужъ готовых пинязей, што уторговалъ былъ, золотых тринадцетъ з мишъкомъ з кишени взялисте (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465); *Образно:* Тыє ходотає,... за вами свѣдчили, я́ко єстє го(д)ни на свово(л)ноє жи́тіє сєлъ єп(с)пъски(х) свѣдчи(л) за(с) поклонъ, нѣкотораѧ тисєча чирвоны(х), в' кишéню кролéвскѹю (1598 *Виш. Кн.* 293).

КИШЕНА *див.* **КИШЕНЯ.**

КИШЕЧЪКА *ж.* Кишечка. Особова вл. н., *ч.*: Пєтро Кишєчъка (1649 *РЗВ* 205).

КИШКА, КИШЪКА, КІШКА *ж.* **1.** *(частина травного тракту у людини і тварини)* кишка: нє ср(д)цє ли чрéво... ки(ш)ки, и прохо(д) в тобѣ сѧ знаходи(т), та(к)жє яко и в' оубого(м) (к. 1596 *Виш. Кн.* 256 зв.); кішка uenter (I пол. XVII ст. *Сем.* 175); longano, onis, повро(з) ятрєни(й), кишка (1642 *ЛС* 257).

2. *Лише у мн.* **кишки** — кишківник: ктому оповедалъ передо мною рану в пасе ноги левое, с которое кишки по-за скорю на долъ пошли (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 277); Сáжавка Овчєю называ́єт'сѧ, и́ж в' нєй ѡвéцъ, на офѣрѹ вылѹчóны(х) и порѣзаныхъ внѹтрности, є́лѣта и ки́шки полоканы бывáли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 239).

3. Особова вл. н., *ч.*: Выпис с книг пана Пєтра Пєтровича Кишки, маршалка Волынскоє зємли (Володимир, 1540 *AS* VI, 4); Ива(н) Кишъка (1649 *РЗВ* 14).

КИШЪКА *див.* **КИШКА.**

КИЮВЫЙ *див.* **КИЄВЫЙ.**

КИЯНЕ, КИАНЕ, КІЯНЕ *мн. (мешканці м. Києва)* кияни: и киянє, и мосъквичы — тыи вси да(и)вали ѡтъ копы по тры грошы (Берестя, 1526 *ТУ* 52); Сєго годѹ ходили тамъ киѧнє (1552 *ОКан.З.* 28); дали есмо мѣщанамъ... Луцкимъ... вызволенье от даванья мытъ отъ всякихъ товаровъ..., заховываючи ихъ при такомъ правѣ и вольностяхъ, яко и мѣщанъ Виленскихъ и Кіянъ (Вільна, 1556 *РЕА* II, 52); иншіє пишоу(т) ѡ(т) роу́си, тó єстъ ѡ(т) ки́ѧнъ смéртью покóнанъ, и тáкъ вéдлє заслоу́гъ зги́нѹлъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 53 зв.).

КИЯНЪ, КИЯНЬ, КЫЯНЪ *ж.* **1.** Ковальський молот, *діал.* киян: за киянь жєлѣзнѹю гр(ш) з҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 34); за д҃і шынѣ жєлѣза д҃ гро(ш) за кыя(н) є҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 5).

2. Особова вл. н., *ч.*: Фєдоръ Киянъ (1649 *РЗВ* 400).

КИЯНЬ *див.* **КИЯНЪ.**

КИАНЕ *див.* **КИЯНЕ.**

КІВАТИ *див.* **КИВАТИ.**

КІВАТЇ *див.* **КИВАТИ.**

КІВОТЪ *див.* **КИОТЪ.**

КІВѢРЪ *див.* **КИВЕРЪ.**

КІДАТИ *див.* **КИДАТИ.**

КІЕРОВАТИ *див.* **КЕРОВАТИ.**

КІЙ *див.* **КИЙ.**

КІНОВЇА *див.* **КИНОВИЯ.**

КІОТЪ *див.* **КИОТЪ.**

КІСЛО *див.* **КИСЛО.**

КІТЪ *див.* **КИТЪ.**

КІХНУТИ *дієсл. док., однокр. (стп.* kichnąć*)* чхнути: кі(х)нѹти sternuo (I пол. XVII ст. *Сем.* 165).

КІШКА *див.* **КИШКА.**

КІЯНЕ *див.* **КИЯНЕ.**

КЇВНУТИ *див.* **КИВНУТИ.**

КЇВОТЪ *див.* **КИОТЪ.**

КЇИСКО *с. (великий кий)* кияка: кїиско baculus magnus (*Уж.* 1645, 22 зв.).

Див. ще **КЇИЩЕ.**

КЇИЩЕ *с.* Те саме, що **кїиско**: Кїищє (*Уж.* 1645, 22 зв.).

КЇНОВИТА *див.* **КИНОВИТА.**

КЇОТЕЦЪ *див.* **КИОТЕЦЪ.**

КЛАВЗУЛА *див.* **КЛЯВЗУЛА.**

КЛАДАТИ *дієсл. недок.* (що перед ким) Класти, складати: ѡнь повєлѣль нарѡдомь сѣсти на зєм'ли. а в'зав'ши сємєро хлѣбовь... ламаль и даваль оучєникомь своимь абы прѣ(д) кладали. а ѡни клали прѣдь народомь (1556-1561 *ПЄ* 156).

Див. ще **КЛАСТИ.**

КЛАДЕНЄ, КЛАДЕНЪЄ, КЛАДЕНЬЄ *с.* Подання; учинення. ◇ **кладенє (кладенъє, кладеньє) позву** *див.* **ПОЗОВЪ; кладенє (на себе) креста святого знаку** — кладення (на себе) хреста: И якѡ началѣ(и)шимъ кладє(н)ємъ на сєбє... Кр(с)та ст҃гѡ зна́кѹ, въ всѣхъ спра́вахъ на́ших' я́кѡ нача́стѣй мѹкѹ доброво́лнѹю... собѣ припомина́ли (Київ, 1632 *МІКСВ* 275).

КЛАДЕНЕЦЪ *ч.* (*цсл.* кладєньцъ) колодязь; джерело: puteus, кладєнєцъ, студєнєцъ (1642 *ЛС* 339); *Образно:* Зоставѹйтє тєды кладе́нцы ѡ́ныи съкрѹшєн'ныи а б҃а въ(з)любѣтє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 225).

Див. ще **КЛАДѦЗЬ.**

КЛАДЕНЪЄ *див.* **КЛАДЕНЄ.**

КЛАДЕНЬЄ *див.* **КЛАДЕНЄ.**

КЛАДКА, КЛАДЪКА *ж.* **1.** Кладка: тыежъ гулътае,... до тоежъ церкви Божое брацкое Луцъкое зъ-за Глушъца презъ кладъки идучие,... зъ стрелъбы огънистое стреляли (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 798).

2. Особова вл. н., *ч.*: Павєлъ Кла(д)ка (1649 *РЗВ* 434).

КЛАДОВИЩЕ *с.* Кладовище, цвинтар: кгды южъ неподалеку села нашого было, недоходечи кладовищъ, тедыхмося и з тыми суседмы,... з которыми есмо з домовъ своихъ и заровно вышли, зась на томъ местцу,... тамъжехмося вси въ купу зышли (Овруч, 1623 *АрхЮЗР* 4/I, 81).

КЛАДЪКА *див.* **КЛАДКА.**

КЛАДЯЖНИЙ *прикм.* (*цсл.* кладѧжьныи) колодязний: tollenon, nis, водовожда, журавє(л) кладяжни(й) (1642 *ЛС* 399).

КЛАДЯЖНИКЪ *ч.* (*цсл.* кладѧжьникъ) колодязник: puteari(us), кладяжникъ (1642 *ЛС* 339).

КЛАДѦЗЬ *ч.* (*цсл.* кладѧзь) колодязь: царъ макидо(н)ски(и)... діаволо(в) к҃д ѹ сѹхїй клада(з) загнав' бы(л), которїє муча(т)сѧ тамъ до страшного сѹда Х҃ва (XVI ст. *Сл. о см.* 335).

Див. ще **КЛАДЕНЕЦЪ.**

КЛАМАНѦ *с.* (*стп.* kłamanie) брехливість: ѡдна́къ и́жъ и́хъ [слова] за щи́рѹю пра́вдѹ оуда́єтъ, што нє вѣдаю єсли ємѹ и(з) омы́лки, єсли з нєвстыдли́вости и нало́гѹ клама́н'ѧ прихо́дитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 143 зв.).

КЛАМАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kłamać) (чим і без додатка) брехати, обдурювати, обманювати: ща(ст)ливыє будєтє кгды вамъ ѹрѹгати бѹдѹ(т) и прєслєдовати мовячи всякоє слово злоє противко вамъ кламаючи для справєдливости (Хорошів, 1581

Є. Нег. 5 зв.); Не буди ж нам сіє ма́тку оставля́ти, въсточную церков, и богом клама́ти (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); Якожъ теды нє я́внє кла́матъ и о́чи замыдлѧ́ютъ кото́рыи повѣда́ютъ, жє на́мнѣи нє нарѹ́шили з҃ Бо(з)кои Єв(г)лскои наѹ́ки (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 199); Присмотри́сѧ ж҃ и́жъ сѹ́мнѣн҃є нє поблажа́єт҃ таковы́мъ мыслѧмъ которїи грѣхо́м҃ покарѧ́ют҃сѧ, а́лє натыхъмѣстъ штрофѹ́єтъ, бо нє кла́маєтъ: Понєва́ж҃ што ко́лвєк҃ рєче́т҃, то́ сѧ в҃ днь сѹ́да прє(д) Бгомъ освѣдчитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 149).

КЛАМАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Обманник, брехун: тє́ды Бгъ всихъ кла́маючихъ гѹ́битъ, хотѧ́й бы Дха стого я́внє мо́вѧчого ви́дѣли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 9).

КЛАМЛИВЕ *присл.* (*стп.* kłamliwie) брехливо, неправдиво, фальшиво: Прожно теды въ той // мѣрѣ отступникове на святого Фотіа клевечутъ и кламливе въ томъ схизму задаютъ ему! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736-737); Нє бѹ́дєш҃ чѹ́жоло́жити, нє оубъ́єш҃, нє оукра́дє(ш), нє посвѣдчиш҃ кламли́вє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 699).

КЛАМЛИВЫЙ *прикм.* (*стп.* kłamliwy) **1.** Брехливий, неправдивий, фальшивий: Але я для своее неукое Руси, которые, явныхъ геретыковъ въ томъ наслѣдуючы, а их кламливому писанію вѣручы, также смѣютъ называти папежа антихристомъ! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 145); И изъ самого Христа Господа... словъ оныхъ, которіе до учениковъ своихъ о фарисеяхъ и кламливыхъ капланахъ мовилъ: “оставте ихъ,... вожеве слѣпіи слѣпцемъ сутъ, слѣпецъ же слѣпца // если ведетъ, обадва въ яму впа- (1603 *Пит.* 36); **кламливыє уста**

2. *У знач. ім.* Брехун, неправдивець: Ахі́мъ,... Кла́мца, кламли́вы(и), лга́ръ (1627 *ЛБ* 184).

Див. ще **КЛАМНЫЙ.**

КЛАМНЫЙ *прикм.* (*стп.* kłamny) несправжній, оманливий, брехливий, фальшивий: нєбожата... башѡмъ кламным҃, и цєсарови пышномѹ роуки намазѹ́ютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.); Вспомнимъ и мы, Лєчъ нєвчасъ єго напомнєнѧ. Поднєбє́ню ншємѹ го́ркїи з҃ збридзє́нѧ Аппєти́тѹ кла́много (Вільна, 1620 *Лям. К.* 11).

Див. ще **КЛАМЛИВЫЙ.**

КЛАМСТВО, КЛАМЪСТВО *с.* (*стп.* kłamstwo) брехня, облуда: пыта́ю што розѹмѣєть о ѡ́ныхъ иєрє́охъ и прорѡ́кахъ иєр(с)ли́мскихъ, на котѡ́рыхъ... нарєка́єтъ, хва́лшъ, блоу(д), кла(м)ство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63); Караєт бог грѣшных дочастно и вѣчно, а такіи кламства дяволу прили́чно (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); нє вѣдаю яковы́мъ спо́собомъ, алє зайстє нє бєз҃ зна́чного клам҃ства измышлєно и вы́дрѹковано я́ко бы патрїа́рхъ алєксан҃дрїйскїй... мѣл҃сѧ през҃ послы... по(д) вла́дзѹ твою по(д)давати (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 28 зв.); Анѣ за́сь хи́тростю и кла́мство(м) всѧ́кои пра́вды проповѣдача и наоучи́тєлѧ помо́вити (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 294); Таѧ лжа: Кла́мство, блѧ́дь, лганьє, баламѹтнѧ (1627 *ЛБ* 59); Ѡ(т) ко́рєни зло(г), Ла́ко(м)ства вѣтвїє, Скѹпость,... ли́хва, здра́да, ѡшѹка(н)є,... кла(м)ство (Львів, 1645 *О тайн.* 55); Прє́то стый Па́вєлъ,... розбива́є(т) кла́мство гєрєти́цкоє (Чернігів, 1646 *Перло* 137); **задавати кламъство** *див.* **ЗАДАВАТИ; задати кламство** *див.* **ЗАДАТИ; чинити кламство** *див.* **ЧИНИТИ.**

КЛАМЦА *ч.* (*стп.* kłamca) брехун, ошуканець, обманник: Мєлє́тїй Смотри́цкїи...

потóмъ пáки солгáвъ дх҃ꙋ ст҃омꙋ, и бысть... хвáлца папєжскіи, клáмца на ст҃ы(х) бж҃ї-и(х) (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); той костєлъ єсть кламцєю спочаткꙋ и чачкою показаною, которою людей до сєбє звыклъ вабити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199); И я́къ... хтó бы штó змышлáлъ, áлбо оучи́лъ, клáмцєю и ôшꙋсто(м) называ́ти звы́кли (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 231); Бѣдá тóмꙋ домꙋ, Гдє Господáръ клáмца, Злóдѣи (Вільна, 1620 *Лям. К.* 24); Агг҃лωвє всѣ сꙋтъ створéни дóбрыми и ст҃ыми, ω(т) Г(с)да Бг҃а, лєчъ Люцифєръ з' свои́ми єдиномы́слными з' влáснои вóлѣ своéи стáлсѧ злы́мъ и клáмцєю, вéдлꙋгъ наꙋки Хр(с)тóвои (Львів, 1646 *Зобр.* 9).

КЛАМЪ *ч.* (*стп.* kłam) глум, посміх: А ωни ємоу яко на кла(м) рє(к)ли, дамо ти л҃ ...срєбръникъ (XVI ст. *УЄ Трост.* 47).

КЛАМЪСТВО *див.* **КЛАМСТВО.**

КЛАНЯТИ *дієсл. недок.* Схиляти. ◇ **главу кланяти** (перед ким) *див.* **ГЛАВА**[1].

КЛАНЯТИСЕ *див.* **КЛАНЯТИСЯ.**

КЛАНЯТИСЯ, КЛАНЯТИСЕ, КЛАНѦТИСЬ, КЛАНѦТИСѦ, КЛАНѦТЬСЕ, КЛЯНЯТИСЯ *дієсл. недок.* **1.** (кому, чому перед чим) *(шанувати кого-, що-небудь як божество, святиню)* поклонятися: Слушна и пристоина есть речь человѣка чтити,... але óбраза Хрістова не опускати, молитися и кланятися ему (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 79); на(д) всѣ(х) бо(л)ванω(в) бы(л) єдє(н)... котóромꙋ кро(л) всѣ(м) росказа(в) // клáнѧтисѧ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 64-64 зв.); Май перше каралъ жиды, коли собѣ были учинили теля золотое и кланялися ему, переступивши (*в рук.* перестувши. — *Прим. вид.*) заказъ Божій (XVI ст. *НЄ* 210); И что(ж) тó, и(ж) кр(с)та хв҃а вéлико(г) постоу на пр(с)тóлѣ нє дръжитє, ани(с) ємоу кланѧєтє (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 106 зв.); ω(н) єго(ж) тѣло ю(ж) погрєбéнноє з пи́лностю закры(л), жєбы сѧ ємоу жи́довє яко бꙋ҃ нє клáнѧли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 285); кланятисє ocguinisco (I пол. XVII ст. *Сем.* 123); евангеликъ на то речетъ, же то естъ балвохвальство — кланятися предъ хлѣбомъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 207); Мáємω тéды то вѣдати, ижъ клáнѧючисѧ Образωмъ... хвáлꙋ и поклóн'... тóл'кω Бг҃ꙋ... ω(т)даємω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 80); Нє ꙋчи́нишъ собѣ балвана, áлбо ры́тогω óбразꙋ... // ...нє бꙋдєшъ сѧ и́мъ клáнѧти (Львів, 1646 *Зобр.* 83-83 зв.).

2. (кому, перед ким і без додатка) *(кланятися кому-, чому-небудь у знак поваги, подяки, покори, привітання)* поклонятися: иванъ... прибѣгъ, припадъ кланѧяса, сѧгаючи за ст҃ыи єго нози (1489 *Чет.* 126); Єгда жє изьшєль из' горы... тог'ды прокажєныи пришоль кланѧясѧ ємоу (1556-1561 *ПЄ* 41 зв.); перед тыми хлопи нѣхто славный шапки не здоймет, а перед нами и воеводы здыймают и низко кланяются (1598 *Виш. Кн.* 105); тая унѣя трубит силно крыкомъ таковымъ: "папѣ, папѣ, папѣ кляняйтеся"! (бл. 1626 *Кир. Н.* 18); гииéна зхили́вши гóловꙋ нá зємлю, клáнѧласѧ, а скꙋрꙋ клáла до нóгъ ст҃омꙋ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 8); А коли сє всє згромажéньє клáнѧло, Спѣвáки и ты́и котóрыи дєржáли трꙋбы, чини́ли свой ꙋрáдъ, áжь сє докончи́ло всєсо(ж)жéнїє (серед. XVII ст. *Хрон.* 341); нє з пыхи якой, ани з гордости кланѧтьсє амановн нє хочꙋ (Там же, 380).

КЛАНѦТИСЬ *див.* **КЛАНЯТИСЯ.**

КЛАНѦТИСѦ *див.* **КЛАНЯТИСЯ.**

КЛАНѦТЬСЕ *див.* **КЛАНЯТИСЯ.**

КЛАСТИ, КЛАСТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(поміщати куди-небудь)* класти: А кгды павєлъ назбєралъ пруто(в) ви(н)ныхъ. И клалъ на ωго(н) вырвавшися змєя с тєпла ȣхватилася рȣки єго (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 144); то всє вш҃а м(л)... подєла(в)ши... коморы и и(н)шоє будова(н)є и ω(с)трогъ ро(з)бираючи а на то(т) ого(н) в купȣ кладȣчи всю ωную ωсадȣ огнюмъ спали(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 24); Фїладе́лфъ Кро́лʼ Єгипєтскїй бы на смєртъ памяталъ: Ѡбраз єи при сво́ємъ сто́лѣ завшє мѣвалъ: При кото́ромъ го́ловȣ якого мєртво́го Кладєно, и волано на Кро́ля живо́го (Київ, 1622 *Сак. В.* 42); Марцинъ Ясинъский... небожчъку Куявинъскую, у столу седячую, заставшы, началъ ее руками займоваты и руку на шыи кладучы, до небожъки тие слова мовилъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600); клалъ Іаковъ прȣты вʼ корита водъ пєрєдʼ очи барановъ и овєцъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 47); **класти скло** (на душу) *див.* **СКЛО;**

(що на що) *(складати, навантажувати)* класти: кгды... єсмо та(м) приєхали знашли нємалоє во(и)ско людє(и) збро(и)ныхъ ...жито... єго мл(ст)и бєрȣчи на возы клали (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 59); па(н) микола(и) макарови(ч)... з клєтє(и) такъжє из обо(р) бы(д)ло, конє бра(л) и на возы кла(ст) поча(л) (Київ, 1591 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 1, 133, 73);

(що) *(поміщати всередину чого-небудь)* класти, вкладати: Мають они тыи платы збирати... и въ одну скринку класти (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); А зышедшися в братство, мают класти до скрыньки по грошику (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); іѡси(ф) и ни́коди(м). и ст҃ы(и) іѡанʼнь... соу́дарь на́ гла́воу єго ст҃оую вложи́ли... и поча́ли кла́сти въ но́выи гро́бь иссѣчєнь ис ка́мєнє ко́торыи да(л) бы(л) іѡсифь се́бѣ вʼчи́нити (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 13); то́й дѣвʼцѣ кото́раа идєтъ за́моу(ж), нє да́доу(т) єй ничь исти своими ȣсты... є(д)на(к)жє абы нє зомлѣла, кото́раа єй набли́жʼшаа в ро́дȣ, то́та єй боу́дє(т) масо жʼвала, а кла́ла въ оуста єи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.);

(кого) *(розміщати горизонтально)* класти: нємо(ц)ны(х) выношовали на ȣлицу и клали и(х) на ло(ж)ка(х) и на по(с)тєла(х) абы хота то(л)ко тѣ(н) пєтро(в) зашо(л) котрого з ни(х) (II пол. XVI ст. *КА* 24); Похва́лы го́дный звы́чай в нѣкоторыхъ на́родєхъ спомина́ютъ Гисто́рики, и́жъ ско́рω дита народи́лоса на свѣ(т), за́разъ ѡ́ноє кла́дєно на́ зємлю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939); **класти лечи** — укладати до сну: радуйме ся, коли лѣгаеме, также не буйме ся и смерти, чомъ есме сынове дурныи, коли кладутъ ихъ лечи, што бы спали (XVI ст. *НЄ* 156);

(що) *(укріпляти вертикально)* ставити: запаляю(т) свєчи и кладȣ(т) єє по(д) корє(ц) алє в свєчни(к) и свєти(т) всимъ которыє сȣ(т) в дому (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.);

(кого) *(допомагати кому-небудь сісти)* садити: нѣкоторы(и) члвкъ хромы(и) єщє зъ живота ма(т)ки своєи ношо(н) которого завсєгды клали о(у) двєрє(и) дому... просити а(л)му(ж)ны (II пол. XVI ст. *КА* 12);

(що на кого, що на що, що перед чим) *(поміщати що-небудь з певною метою)* покладати: коли кому царь што дасть черезъ листъ свои, тотъ листъ на главу кладетъ, печать целуеть, и предъ листомъ его уставаютъ, шапки снемши (Супрасль-

ський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 59); нє бы(л) мєжи ними жадє(н) ѹбоги(и) бо ко(л)ко и(х) ко(л)вє(к) мєли сєла або полѧ продавали и приносили п(ѣ)нзи... и клали пєрє(д) ноги апо(с)то(л)скии (II пол. XVI ст. *КА* 21); Цари́ца Єле́на... кгды // хотѣла щи́рє вѣдати, кото́рый [кр(с)тъ] бы вла́снє то́тъ былъ, на кото́ро(м)... Гь ...волєю оутє́рпѣ(л), каза́ла кла́сти... на мєртвѹю дѣвицѹ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 60-61); Потре́ба... Сщникови ѡфѣры рѣзати, и забива́ти, то́жъ посѣкши соли́ти, а пото́мъ на ого́нь кла́сти (Вільна, 1627 *Дух. б.* 7); **класти руки** (на кого) *див.* **РУКА;**

(що перед ким, що перед чим, що перед кого) *(розкладати, роздавати)* класти: а в'зав'ши патєро хлѣба... поламаль хлѣбы. и дава(л) оучєникѡ(м) свои(м), абы клали пєрє(д) ними (1556-1561 *ПЄ* 150 зв.); ѡнь повєлѣль народомь сѣсти на зем'ли. а в'зав'ши сємєро хлѣбовь хвалоу въз'давь ламаль и даваль оучєникомь своимь... а ѡни клали прѣзь народомь (Там же, 156); Имѣлѣ тыж и рыбъ мало, и тыи блвиль, и́ казал перєд них класти (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56).

2. (що) *(розміщуючи в певному порядку частини, утворювати щось ціле)* складати: Въплъча́юсѧ: Ѡбо́з' кладѹ (1627 *ЛБ* 21).

3. (що) *(про сіть)* розкладати, закидати: А записалъ есми ихъ святому Миколи... с озеры, и на Припети со ѣзы и лѹкы, што сѣти на осетри кладутъ, и з рѣчками, и с криницами (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11).

4. (що, що кому, що перед ким) *(показувати документ)* пред'являти: кнагини Марѧ... такжє клала пєрєд нами листъ брата нашого, щастноє памєти Алєксандра, королѧ и вєликого кнѧзѧ (Вільна, 1507 *AS* III, 42); Билъ намъ чолѡм кнѧзь... и клал пєрєд нами листы записныє (Краків, 1518 *AS* III, 169); гєтман нашъ... клал пєрєд нами привилєй (Краків, 1519 *AS* III, 191); а што дей тут тестаментъ кладет небожчика Бориса Охлоповского... который дей я тестаментъ,... яко неслушный и неправный, тутъ на уряде арестую (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 378); тєпє(р) но́вый тєстамєнтъ кладє(т) на(м) прє(д) ѡчи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 247); **жалобу класти** *див.* **ЖАЛОБА, позвы класти** *див.* **ПОЗОВЪ.**

5. *Перен.* (кого) *(доручати кому-небудь щось робити)* ставити, призначати: К тому тєжъ маю(т) ѡни положити для сторожи мы(т) служєбнико(в) свои(х)..., яко кнзь бискупъ луцки(и) служєбнико(в) своихъ по коморамъ клалъ, и мыта стєрє(г) (Вільна, 1547 *ТУ* 74).

6. (що) *(мурувати)* класти: видалє(м) хлопу що кла(в) камѣня гро(ш) .з. (Львів, 1607-1645 *РДВ* 35 зв.).

7. (що) Одягати, надягати, *діал.* класти: отецъ протопопа киевский заручилъ тому попу Филипу,... абы патрахиля на свою шию не клалъ и жадныхъ справъ духовныхъ абы ся не важилъ и не справовал (Київ, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 142); и ты́и за(с), в то(и) ча(с) волосани́цѹ на сєбє кла́ли, и я́внє єи носи́ли (серед. XVII ст. *Кас.* 5);

(що на кого) накладати, закладати: Съпѹзника два́: Щ́о на́ волы́ кладѹтъ (1627 *ЛБ* 128).

8. (кого) *(кваліфікувати певним чином)* ставити: Напервѣй на всихъ семи соборахъ вселенскихъ у головахъ на початку папу Рымского, а не толко самыхъ, але намѣстниковъ его напервѣй писано, которые на мѣстцу его бывали на сынодахъ въ небытности самого папы... На першомъ сынодѣ Никейскомъ кладетъ у головахъ Се-

ливестра папу Рымского (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 132); Бовѣмъ не взглядомъ владзы, але взглядомъ женыхъ его цнотъ персоналныхъ впредъ его покладаютъ. Лечъ и то не завше и не всюды, абовѣмъ и другихъ упередъ, а Петра послѣди кладутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 530); кто(ж) з ва(с) нє вѣдаєтъ братїа, жє пи́смо сто҃є на прѣво(м) мѣсцꙋ кладє(т) авраама пото(м) ісаа́ка, а на трє́тє(м) ісаа́ка іакова (поч. XVII ст. *Проп. р.* 143); Єдинъ многи(х) звитажи(л) зна́чнє и я́снє пи́смо на пръшо(м) мѣсцꙋ кладє(т) (Там же, 150);

(що кому) *(відводити певну роль)* вважати (за кого), визнавати (ким): А Светому Духу рабъскую или служнюю особу, зъ Македониемъ геретикомъ духоборцомъ, кладутъ (1582 *Посл. до лат.* 1137); што сє ткнє(т) рацыє(и) стороны по(з)ваноє, жє єстъ въ акциє(и) єго м(л) па(н) Єремияшъ, тєды єго яко туторо(м) кладу(т) (Люблін, 1643 *ДМВН* 228).

9. (що) ***(поміщати в тексті, вписувати)*** наводити: Пото(м) кладꙋ слова таки́ и(ж) с привилє́ю привроче(н)ѧ кнѧ́зства кієвского, до короу́ны по́лскои (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); Кладетъ потомъ Ѳилялетъ на карьте 43 слова зъ листу папежъского (Вільна, 1599 *Ант.* 765); ѡ(т)пїсъ на... листъ, що былъ полны(и) ѧрости и гнѣва, щобы сѧ прочыи нє съблазнѧли длѧ того-мъ тꙋ єго нє клалъ (Манява, 1614 *Прим. Кн.* 171); Мєжи и́ншими рѡ́зницами єднꙋ длѧ довꙋ́дꙋ кладꙋ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 132); Тꙑи сло́вка ча́сомъ єдинѡ́ в҆мѣсто дрꙋго́гѡ кла́дены быва́ютъ (1627 *ЛБ* 93); На Ма́ргѣнє(с) нѣкоторыѣ но́ты и Прои(з)волнїки кла́лисмы, нє длѧ то́гѡ, а́бы в҆ тє́кстѣ злє́ мѣло бы́ти; а́лє а́бысѧ тоє́ю но́тою, а́бо Прои(з)во́лникѡм҆, тамто́є внꙋ́тръ тє́кстꙋ бꙋ́дꙋчєє ѡбѧсни́ло (Львів, 1639 *Ап.* 12 зв. ненум.);

(що) *(включати у список)* вносити: ѡ(д) П гєѡ(р)гєго за ли(ж)ки и коновъкꙋ срѣбнꙋю ѡдобралє(м) золоты(х) двѣстѣ тыє зара(з) ѡ(д)далє(м) за лѣ(х)тарѣ пн҃ꙋ янꙋ золо(т)никꙋ длѧ того нє кладꙋ сꙋмы (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 1);

(до чого) *(доповнювати що-небудь, докладати)* додавати: "Што емъ заказавъ (*в рук.* закавъ. — *Прим. вид.*), лише тото чини, нѣ изъгуби изъ него, нѣ клади бурше икъ нему" (XVI ст. *НЄ* 141);

(що) *(відображати на карті)* наносити: мнѣшка нє вѣритъ... птоломєꙋсꙋ, которы(и) вє(с) свѣтъ я(к) на таблици вымалова(л)... кашꙋбянє прꙋ(с)совє, кꙋ(р)лянъдовє... а(ч) ро(з)ны(х) языко(в), за(с) вишєволо(с)киє зє(м)ли, которꙋю датю вєдлꙋ(г) старо(г) про(з)ви(с)ка, ры(м)ского зовє(т), тыє народы кладє(т) (1582 *Кр. Стр.* 60).

10. (що) *(проводити розрахунок)* сплачувати, вкладати: нимъ єщє тоє вєсєльє дойдєть..., маєть ѡправꙋ вєновъньꙋю противъ внєсєнѧ єє, або // посагꙋ мєнованого вчинити... на трєтєй части зъ совитостью золото, сєрєбро и пєнєзи готовыє кладꙋчи або тꙋю всю сꙋмꙋ того такового внєсєнѧ єє и совитости на которых имєнѣх своих пєвънымъ долгомъ ѡписавъши (Берестя, 1558 *AS* VII, 34-35);

(визначати суму) лічити: панове Алєкса(н)дє(р) и якубъ пясочи(н)скиє // ...до шко(д) єго нємалы(х) приправили которы(х) собє єнєралитє(р) кладꙋчы по(д)няты(х) три(д)ца(т) тисєчє(и) золоты(х) по(л)ски(х) шацꙋєтъ (Вінниця, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 13-13 зв.);

(що) враховувати, зараховувати: в чом мы особливе от их милостей шкодуемо на

тисечу золотых полскихъ, першое таксы шкод наших и закладу в декрете его королевское милости заложоного в то не кладучи (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 466); наемный люд... // ...до шкод..., которые собе на пяткротъ сто тисечей золотыхъ, добръ самых не кладучи, рахуетъ деляторъ,... привели (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 182-183).

11. (що) *(використовувати, зачитувати під час богослуження)* читати: наостáтокъ тою ѡ(т)мѣною и дáвного рахѹнкѹ костéлного помєшаньє(м), вжє и влáснымъ костéла рѝм'ского звѣздочéтцѡ(м), што калєндари пѝшѹтъ, такъ фантáзїи соу́ть помѣшаны, жє..., на однѹ нєдѣлю, рѡ́зныє рóзнє єва(н)гéлїи кладоу(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48 зв.).

12. (що за кого, що за що) *(жертвувати, офірувати)* класти: ямь є(с) па(с)тырь добрїй тєды дш҃оу свою кладоу за ѡвца своѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 181 зв.); протестанътисъ, который в обозе з инъшыми ихъ мил. паны..., под Зборовомъ, кладучы здорове за отъчызну, яко зацный цивис патрие, зоставал, выжей менованый панъ Каменъский,... на Волынь нападъшы, маетности розные... пусътошыли (Луцьк, 1649 *Арх ЮЗР* 3/IV, 367-368); **горло класти** *див.* **ГОРЛО.**

13. (що) *(сприймати органами чуття, нагромаджувати що-небудь)* вбирати: Нєсытымъ былъ ихъ наѹкъ... ихъ бєсѣды, Слова, Шкрипта,... В мы́сли, в дш҃ѹ, и ср(д)цє, клалъ во дни и в' нóчи (Вільна, 1620 *Лям. К.* 7).

14. (що) *(робити ритуальний жест рукою при хрещенні)* класти: Кг(д)ы на чоло рѹкѹ кладємо значимо ты(м) прє(д)вѣчно(ст) сн҃а бж҃їа (1598 *Розм. пап.* 50 зв.); для того первѣй на лѣвое раме руку кладемо, а зъ лѣвого на правое, ижъ Панъ христосъ зъ лѣвицы на правицу, то естъ съ пекла до неба привести рачилъ (1603 *Пит.* 92); Тáкъ тєды зложѝвши пáлцы, пéрвѣй кладéмъ рѹкѹ нá головѹ, або на чолó (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69); Знáмєнїє кр҃(с)та на сєбѣ из'ѡбражáютъ развращє(н)но пѧтма пéрсти, и пéрвїє на лѣвоє плєчо, пото(м) на прáвоє кладѹтъ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 30); знáкъ Кр҃(с)та ст҃óгѡ зачинáй на чєлѣ... пото(м) ты́ижъ пáлцѣ на пéрси... потóмъ на прáвоє рáм'є... потóм' на лѣвоє рáмє, кладѹчи мовъ (Львів, 1646 *Зобр.* 23 зв.); **класти знакъ креста, знакъ креста (крижа) класти** *див.* **ЗНАКЪ.**

15. *Перен.* (що на кого) *(безпідставно звинувачувати когось у чому-небудь)* наговорювати, зводити: а потомъ на болшую взгарду права посполитого и волность шляхетскую, бы якихъ злочинцовъ повезавши,... до везеня... // кладучи на насъ и на его милостъ пана нашого речи не былые и потварные, отослалъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 140); Tá sczo ty ná mene kłádesz Sczom sia tut nátrapił radieś Nemáiu kim oświadcż yty Sczoś śmieł to ná mene włożyty (Яворів, 1619 *Гав.* 18); тєра(з) ѡ(т)пáли ѡ(т) б҃а длѧ́ мнóги(х) грѣхóвь своихъ // ...клáли нєпрáвдѹ нá б҃а саваѡ́ѳа, ижє єго самарѧнѝно(м) и чаров'нико(м) и бѣсновáтымъ називáли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 158-159); **класти злую славу** (на кому) — неславити, ганьбити (кого): Дочкѹ мою дáлъ єсми томѹ за жєнѹ, котóрѹю ѝжь мáєтъ в' нéнависти, кладéтъ на нéй злѹю слáвѹ, // жє повѣда нє нашóлъ éсмь дочки твоéй пáнною (серед. XVII ст. *Хрон.* 156-156 зв.); **класти потвары, потваръ (потварь) класти** (на кого) — зводити наклеп

(наклепи): Нє бꙋдєшъ кла́лъ потва́ры на бли́жнаго твоєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.); Кири́лъ, на́про(д) повѣда́є(т): же́ на(м) тꙋю по́тваръ кладꙋ(т), пи́шꙋчи до Єп̅(с)копа Єво́ніа, и же́ Өеѡдори(т) то ѡ не́мъ змы́сли(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 124); на на(с) по́тварь кладешь, и(ж) бы мы имѣли за далекꙋю доро́гꙋ до па́тріарха (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 128 зв.).

16. *Перен.* (що на кого) *(поширювати що-небудь на іншу особу)* переносити, перекладати: нѣкоторыє слова хв̅ы, и ап̅(с)ловъ єго св̅ты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)скій кри́во опачиною натага(л),... прєвѣчнꙋю бж̅(с)твєнꙋю власть и си́лꙋ бє(з) бачєна и стра́хꙋ зъ Х̅а дєрєтъ, да на своєго па́пꙋ кладєть (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.);

класти огень (огнь), огонь класти — розпалювати багаття: пото(м) слоуги жидовьскіи клали ѡгєнь впосрє(д)коу двора грѣтиса (XVI ст. *УЄ Трост.* 60); слꙋгы жидо́вьскіи кла́ли ѡ́гнь сєрє(д) двора (XVI ст. *УЄ* № 29519, 244); та(м) же видє(л) є(с)ми нєдалєко то(и) со(с)ны ѡ(г)ни(с)чє гдє ѡго(н) кладє(н) по(д)лє колоды сухоє (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19); люди твои... быдло и ѡвцы свои ꙋ тꙋю пꙋщꙋ єго ꙋгонают и ѡгни там кладꙋть и звє(р) ѡттоль выпꙋживают (Краків, 1539 *AS* IV, 194); **в (на) личбѣ (личбе) класти** *див.* **ЛИЧБА; границу класти** *див.* **ГРАНИЦЯ; клятбу класти** *див.* **КЛЯТБА; межу класти** *див.* **МЕЖА; надѣю (свою) класти** *див.* **НАДѢЯ; палецъ класти на уста (свои)** *див.* **УСТА; предъ очима класти** *див.* **ОКО; подданство класти** *див.* **ПОДДАНСТВО.**

КЛАСТИСЯ, КЛАСТИСА *дієсл. недок.* **1.** *(розміщатися де-небудь)* кластися: Хлѣбъ, вино, и ѡли́ва, и бы́дло, кладꙋт'са на ѡфѣро́вника(х) и́хъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 94).

2. *(вкладатися спати)* лягати, *діал.* кластися: Ца́ръ... Ра́но встава́лъ, по́зно са кла́лъ, а з' ло́жка са порыва́лъ за́вжды, ѡ добрѣ посполи́томъ мы́слачи (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175);

(з ким) вступати у статеві зносини: а то тые суть, которые ся зъ мужатками лучатъ, албо сами, жоны маючи, з ынъшими ся кладутъ,... однаково маютъ быти караны (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475).

3. *(вноситися на збереження)* вкладатися: Якъ моне́та золота́а бє(з) наби́т'а ге́рбꙋ кроле́вского в' га́ндлю кꙋпе́цства нє зажива́єтъса, до скар'бꙋ кроле́вского нє кладе́тъса, и ѡ(д)кида́єтъса: та́къ и дш̅а, нє бꙋдєтъ ли мѣти о́браза нб(с)ного дх̅а... ѡ(д)ки́нєною зоста́нєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 284).

4. *(застосовуватися, використовуватися)* уживатися: армо́нѣа хвалы кото́раа бо̅у ѡ(т)дава́на бы́ти ма́єтъ нє попсо́уєтса коли вмѣсто имє́нъ ст̅оє тр(о)йци, хота́й прѣшє хота́й вто́роє хота́й тре́тєє кладе́тса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 142 зв.).

5. Вважатися, визнаватися: ѡна [Маріа] покинꙋвши всє, сѣдѣла при нога́хъ Г(с)дниxъ, и Бг̅а прє(з) ве́сь дн̅ь хвали́ла. Ѿто сѣдѣн'є за оумилова́н'є кладе́тъса, а́лє же́бы тымъ яснѣй сло́во Бж̅єє ѡказа́лоса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 114);

(кваліфікуватися певним чином) ставитися: А такъ и біскупъ Римскій гдѣ ся первымъ въ писмѣ кладетъ, почесть и пошанованье словное толко презъ тое слово "первый" розумѣется мѣти, а не и болшую владзу, любъ удѣлную зверхность пріймовати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 534).

6. *(визначатися у певній сумі)* лічитися: речи стравные, огородные..., татарове насланые..., подданые воляне съ татарами посполу побрали, одно поили, иншое по-

продали по торгахъ..., — чого всего огуломъ кладетъся шацунокъ на золотыхъ Полскихъ пятъсотъ (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 508).

7. *(кластися на папір)* писатися: пословéн'скꙋ сѧ клáли словá бг҃ословꙋ'цоувъ и́ довóды писмá ст҃го (Почаїв, 1618 *Зерц.* 6 ненум.).

8. *Перен.* Виявлятися, проявлятися: Намѣтност' за прáвды повѣдъ ли бы́ти, мысль прóстꙋю, áлбо кштáлтъ рéчи котóраѧ сѧ притрáфитъ, и нóво сѧ оуказáвши рóдитъ в' срѣдцꙋ, и прє(д) рóзꙋмом' кладéт'сѧ (Київ, 1625 *Кіз. о степ.* 204).

КЛАСТИСѦ *див.* **КЛАСТИСЯ.**

КЛАСТЬ *див.* **КЛАСТИ.**

КЛАСЪ *ч.* (*цсл.* класъ) колос: ишоль чєрєзь з'божѧ [чєрєзь паш'ню] и вытръгали оученици єго класы и или (1556-1561 *ПЄ* 232); calama, кла(с) жита (1642 *ЛС* 108); loba(e), кла(с) и(н)ди(й)скиѧ пшєници (Там же, 256).

Див. ще **КОЛОСЪ.**

КЛЕБАНЪ *ч.* (*стп.* kleban) плебан: и на ко(ж)ды(и) годъ в клєбано(в) свои(х) на исповєди бывали (1566 *ВЛС* 78 зв.); в ри(м)скомъ костєлѣ... барзо пыха клєбано(в) горꙋ вынєсла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196 зв.); кгды́стє служи́ли с клєбанами вкꙋпє..., то ва(м) вашъ хлєбъ и вино поги́бло с кєли́ха, жєстé нé мéли́ чи́мъ дóкóнчить (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.).

Див. ще **ПЛЕБАНЪ.**

КЛЕВЕРЪ *ч.* (*нн.* klever) конюшина: триѳолию(м) по ла(т)нє... клéвєръ по нємє(ц)ки пєтро(в) кр(с)тъ по рꙋ(с)ски (XVI ст. *Травн.* 447).

КЛЕВЕТА *ж.* (*цсл.* клєвєта) обмова, наклеп: инымъ пꙋтємъ по(д)мо. а нє тымъ што єсмо шли на злыи дѣла. на лъжи. и на клєвєты (1489 *Чет.* 119 зв.); в манастырєх гс҃пдрских... мєжи чєрньцами порядного жития чєрьнєчєского постєрєгати,... от сваров, клєвєт их манастырских и их нєотступно карати (Берестя, 1591 *ПІФ* 105); Тото такыи сутъ люде, што слухаютъ повѣсти святыи, а сами не могутъ изненавидѣти грѣхы свои, али живутъ у нихъ, у курварствѣ, у блудѣ,... у клеветахъ, у усякуй злости (XVI ст. *НЄ* 146); О прехвалных же плодех,... ими же велможа Юрий похвалися, се есть злым мниманям, поносом, клеветою и отчаянием (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 195); а нападє(т) ли нá тѧ потва(р), напа(ст), ꙋтискъ, клєвєта бє(з) твóєй вины, Бг҃а ра(ди) тє(р)пи зноси (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 66); calumnia, клєвєта (1642 *ЛС* 109); Ѿ(т) Кóрєни зло(г), За(з)рости вѣтвїє // Нєнáвисть, клєвєтá (Львів, 1645 *О тайн.* 56-57).

КЛЕВЕТАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* клєвєтати) (на кого, кого і без додатка) обмовляти (кого), наговорювати (на кого): а ты єго хꙋли(ш) и клєвєщє(ш) (п. 1596 *Виш. Кн.* 251 зв.); если то єст правда, што на мене непріятель клевещет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Прожно теды въ той // мѣрѣ отступникове на святого Фотіа клевечутъ и кламливе въ томъ схизму задаютъ ему! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736-737); Ѿглагóлꙋю : Ѿскаржáю, ѡбмовлѧ́ю. То(ж) и клєвєщꙋ (1627 *ЛБ* 150); Бѣда клєвéчꙋчимъ єди́нъ на дрꙋгóго (Львів, 1642 *Час. Слово* 275).

КЛЕВЕТНИКЪ, КЛЕВѢТНИКЪ *ч.* (*цсл.* клєвєтьникъ) обмовник, наклепник: разбоиници и клєвє(т)ници осоуж(д)єни в чєрвь нєвсыпающии (1489 *Чет.* 279 зв.); и(х) жє зако(н) нє повєлѣваєть, но ѡбáчє и прєти(т), сирѣчь, блꙋдникъ, пияница,... клєвєтникъ,... таковáго нє толико ꙋчи́тєлє(м), но ни́жє жи́тєлє(м) здѣ ѡ(т)инюдь да нє

бꙋдєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 646, 8); Алє нє́ ди(в) клєвє́тнико(м), ꙗ́кїй ко́рє(н), та́кїи вѣтви (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Усякый несправедливый, клеветникъ, и курвашъ,... и пяница царства Божого не наслѣдятъ (XVI ст. *НЄ* 224); благословеніем святѣйшого престола Митрополіи Киевъское от Іерусалима благословляем, и всякого противника... и лукаваго клеветника,... вѣчной анаѳемѣ и проклятію отдаемъ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); Ѡклєвє́тни(к): То́жъ и клєвє́тни(к) (1627 *ЛБ* 151); planus, лє(с)тєцъ, клєвє(т)никъ (1642 *ЛС* 318).

КЛЕВЕТНИЦА *ж.* Обмовниця, наклепниця: Нава́дница: Клєвє́тница, двоєсло́вница, зва́дница, дѣдчица (1627 *ЛБ* 68).

КЛЕВЕТНЫЙ *прикм.* Наклепницький: Ви(ди)тє ли я(к) ѡ(т) ва(с) дꙋ(х) антихристо(в) хꙋлнолжи́вы(и) и клєвє́тны(и) ды́шє(т) (1598 *Виш. Кн.* 289 зв.); Бл҃ги(и) чл҃къ, ѡ(т) бл҃гаго сокро́вища ср(д)ца своєго́ износи́тъ бл҃гая. Лꙋкавы(и) жє злаяхꙋлнымъ и клє́вє́тнымъ языкомъ свои́мъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44).

КЛЕВЗОРЬКА *ж.* Клямрочка: у церкви книг: евангелие напрестолное, на нем бляшок сребряных пят..., клевзорьки малые и защепки (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288).

КЛЕВЗУРА *ж.* (*стп.* klauzura, *лат.* clausura) *(металева пластинка для скріплення і оздоби чогось)* клямра: на верху блях пят, посродку распятие Господне, а по рогох евангелисты, клевзуры (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294).

Див. ще **КЛЕЗОРА.**

КЛЕВѢТНИКЪ *див.* **КЛЕВЕТНИКЪ.**

КЛЕЄВАТИЙ *див.* **КЛЕЄВАТЫЙ.**

КЛЕЄВАТЫЙ, КЛЕЄВАТИЙ, КЛИЄВАТИЙ, КЛИЄВАТЫЙ, КЛЕІОВАТИЙ, КЛЕІОВАТЫЙ, КЛЕОВАТЫЙ *прикм.* Клейкий, в'язкий, липкий: Вѣвєрна: Клєѡва́тоє вапни́стоє мѣстцє (1627 *ЛБ* 196); Ма́єтъ бовѣм' то́є дє́рєво нѣꙗ́коєсь и до грѣха́ подобє́нство. Ґды́ на́пєрєдъ є(ст) оусоложа́ючєє, потꙑм' ѡ(т) ли́стꙗ о́строє и бодꙋчєє, наконє́цъ клєіова́тоє длꙗ молока (Київ, 1627 *Тр.* 148); bitumineus, клєєвати[й] (1642 *ЛС* 103); glut[i]nosus, клєіовати(й) (Там же, 210); lentor, ris, влага клиєватая, кли(й), лєпъ (Там же, 253); tenax, клиєвати(й), крѣпки(й) (Там же, 394); И мѣли цѣглы мѣсто ка́мєнꙗ, а илъ клєєва́тый мѣсто ва́пна (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.).

КЛЕЗОРА *ж.* Те саме, що **клевзура**: ѡ(т)ць его григоріи... своего срѣбра причинил ижбы его порꙗдне ѡправил, и дал на него оправити блꙗхоу срѣбрьнꙋ на рединѣ и д҃ евглисты и пꙗт пукліи и клезоры (Вільче, XVI ст. *Свєнц.* 73).

КЛЕИТИ, КЛИИТИ, КЛЇИТИ, КЛѢИТИ *дієсл. недок.* Клеїти: Ѡ(т) ѡхтая це(р)ковного що клиили и пєрєвязовали г(рш) .м҃. (1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); glutino, клѣю, лѣплю (1642 ЛС 210); Клєю glutino (*Уж.* 1645, 59); Клїю glutino (Там же).

КЛЕІОВАТИЙ *див.* **КЛЕЄВАТЫЙ.**

КЛЕІОВАТЫЙ *див.* **КЛЕЄВАТЫЙ.**

КЛЕЙ *ч.* **1.** Клей: миско столꙗръ взꙗ(л) клєю до дрєвєць (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); acesis, кле(й) злата(р)ски(й) (1642 *ЛС* 66); *Образно:* ѡ(д) но́востєй... ѡ(д)стꙋпимо, абы Цр҃ковъ Х(с)ва на зємли ѡ(д)на была, доконалои зго́ды клє́єм' споє́нꙗ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 19 зв.).

2. Глей, живиця: bitumen, клє(й), живица (1642 *ЛС* 103); А кгды оужє тайть нє могли, з жа́лостью вєли́кою оуплєли въ рого́зꙋ плєта́ннꙋ и нама́зали є́й клєємъ и

смолою, и вложи́ли в нєгѡ дита́тко (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

КЛЕЙМО *с.* (*стп.* klejmo, klejno, *снн.* kleinoe) **1.** *(особливий знак)* клеймо: Якъ же и знакъ на той сосне на колоде, клеймо панее Федоровое Пузовское (Володимир, 1608 *Ив.* 289).

2. *(знаряддя, яким ставлять спеціальний знак)* клеймо: а в немъ // клеймо панее Абрамовое Пузановское, презъ бортника панее Василевое Веръбское положоное, знашли есмо и оное тыми жъ возными освѣтчили и шляхтою менованою (Володимир, 1608 *Ив.* 289-290).

КЛЕЙНОТИКЪ *ч.* Клейнодик: К томꙋ тєж ꙋзѧл єсми ꙋ Их Милости рꙋхомых рѣчєй:... двѣ брамки малых с пєрлы за дєсѧт коп грошєй,... два клєйнотики за дєсѧт коп грошєй (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5).

Див. ще **КЛЕЙНОТОКЪ.**

КЛЕЙНОТОКЪ *ч.* *(коштовність)* клейнодик: а в том рыдване узято скрынку невеликую, в которой были ланцухи золотые, клейнотки (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444).

Див. ще **КЛЕЙНОТИКЪ.**

КЛЕЙНОТЪ *ч.* (*свн.* kleinot) **1.** *Лише у мн.* **клейноты** *(дорогоцінності, коштовності)* клейноди: Я кнѧзь Костєнтин... вызнаваю... Штож з воли Божєє понѧл єсми был за сєбє жону,... и взѧл єсми по нєй посагꙋ нє мало, яко имѣнєй, так готовизны, скарбов, клейнотов (Острог, 1522 *AS* III, 236); в камєни и въ ланцꙋгох, в шатах и в клєйнотах,... тогом ѡшацовал дєвѧт тисѧч золотых (Краків, 1539 *AS* IV, 177); Я маю Єго Милости за дєвъкою своєю посагꙋ дати... клєйнотовъ, сєрєбра, пєрєлъ, шатъ и иных рꙋхомых рєчєй (Берестя, 1558 *AS* VII, 34); нє то(л)ко сама корона и с центро(м) алє всѐ злото срєбро клє(и)ноты п҃нзи при коронє... на ѡ(д)но(м) мє(ст)цꙋ ховано (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 5 зв.); Увы, священніи образы безчестно зъ оздобъ и клейнотовъ лупили и по нихъ топтали! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775); Хмє(л)ни(ц)ки(и) зо всєю потꙋгою,... ажъ по(д) Львовъ прытягнулъ... вышнєвє(ц)кого гоначи, которы(и)... всѣ клє(и)нѡты и золото и срєбро ѡ(т)... кляштровъ и костєловъ... поѡ(т)биралъ на во(и)ско (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179);

(виріб із коштовного каменю і металу) прикраса, самоцвіт: в то(и) жє скринє бы(л) ла(н)цꙋхъ золоты(и)... клє(и)ното(в) чотыри з ро(з)маитыми камє(н)ми // дыямє(н)то(м) шафѣро(м) рꙋбино(м) и ту(р)кꙋсомъ (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 24-25); оува́сло, клє(й)но(т) ношѣнє (1596 *ЛЗ* 66); На ѡ́бразѣ намѣсномъ клє(й)но(т) або ношєнѧ срєбрънoє злоти(с)тоє с камє(н)ми и с пє(р)лами (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 269); клє(и)ноты канаки манєлє пє(р)стє(н)ки (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72); *Образно:* То слꙋшност҄, а потрє́ба, и та́ѧ нє гдє и́ндєй трꙋдом҄ на́шимъ оуказа́ла доро́гꙋ, да́вши так҄ ва́жнꙋю причи́нꙋ, я́кѡ бы жа́дєнъ лѣпшєй Клєйно́тъ ѡ́ныхъ нє мо́глъ оукшталтова́ти, я́къ Трызнанскаѧ Лилїѧ за цнѡ́ты Н҃ба го́дныє (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

2. *Перен.* Оздоба, скарб: тꙋрци... го́ловоу и клєйно́тъ всєго хр(с)тїа́нства знєво́лили, стє(р)ли, ворота до всєи́ єѵро́пы ѡтвори́ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52 зв.); Ѡ томъ тя, клейноте мой, втратила, дорогий, Б҃же творче, скарбе мой, ах, жалю мой многий (I пол. XVII ст. *Рєз.* 174); Прєсли́чнаѧ Кролє́вно, Ра́йскихъ Са́дѡвъ Цвѣтє, Выборнѣ́йшїй Клєйно́тє з҄ людїй на то́мъ свѣтє (Київ, 1632 *Євх.* 304).

3. Герб: Щасли́вый до́мъ Ѡкгин҄ски(х), кото́ры(й) то(т) ма́є(т) клє(й)нотъ с про(д)-

ковъ пода́ны(й) и в҄ ним҄ сѧ кохає(т) (Єв'є, 1611 *На г. Ог.* 2); На старожи́тны(й) Кле́йнω(т) и(х) м(л) Па́нω(в) Балабанω(в) (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); Вале́чны(х) Богатырώвъ Кле́йно(т) знамени́тый, В дѣлности, мо́ци, сла́вѣ, чѹлости ωбфи́ты(и) (Львів, 1642 *Час. На. г. Лв.* тит. зв.); клє(и)нотъ который Хме(л)ницъкихъ до(м) прыωздобляє(т) в мѹжъности, в Пра(в)дѣ, в вѣрѣ моцъно ѹтвєръжає(т) (1649 *На г. Хм.* 1 зв. ненум.); *Образно:* Позволꙗ́ю (бось го́дєнъ) про(д)кѹй в҄ то́мъ Клєинотѣ, При́стои(т) абы́сь слѹжи́лъ ихъ та́къ свѣтлой цно́тѣ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

4. Символ влади: повєрило(м)... прє(з) чє(р)нцовъ до мєнє посланы(х) которыє... повѣда(ли) и(ж)... ты(х) книгъ скорыкгова(н)є и вся готово(ст) была ω(т)правлєна, клє(и)нотѹ своєго пєвност на нєго сѹмы взяти позволивши (Вишнівець, 1614 *ЛСБ* 454, 1) Такжє Справы записы Привилєя Кле(и)ноты Пророкгациє субълєвацыє... всє А всє... погорєло (Київ, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 21).

КЛЕКАТИ, КЛЕЧАТИ *дієсл. недок.* (на що, перед ким) Клякати: а потомъ и сама устне и очевисте оного намавяючи,... // ...на коляна перед ним клекаючи и руки складаючи, жебы ее мужа а пана своего горла позбавил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497-498); Клєчѹ genuflecto (*Уж.* 1645, 67 зв.).

Див. ще **КЛЕКНУТИ.**

КЛЕКНУТИ *дієсл. док.* Клякнути: слуга его... Третякъ... прєзъ его милость пана подсудка Браславского, клекнув и присяг, же мѣлъ в короткомъ часе наехать, подданыхъ навѣшати и настинати, а мѣсто спалити (Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 603).

Див. ще **КЛЕКАТИ.**

КЛЕКОВЩИНА *ж.* Податок, данина від невеликої ділянки земельного угіддя: Klekowszczyna y storozowsczyna tak jako w Wennicy, y seła samkowyi, y wsi jnszyi pożytki mohut znaytisia y wyiskany byty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 23).

КЛЕКОТАТИ *дієсл. недок.* Клекотати, клекотіти: Хлохощѹ: клокощѹ: Клєкочѹ ꙗ́къ в҄ го́рлѣ, в҄ горщкѹ в҄ котлѣ (1627 *ЛБ* 144); клєкочѹ crepito (*Уж.* 1645, 68).

КЛЕКОТЪ *ч.* (*стп.* glekot) балакун: Ѡбрѣтосло́вєцъ: Вымо́вный, роспра́вный свꙗ́гот҄, лга́(р), кле́ко(т) (1627 *ЛБ* 149).

КЛЕКОЧКА *ж.* (Pistacia vera L.) фісташка: staphilodendros, клєко(ч)ка дрєво (1642 *ЛС* 379).

КЛЕМЕНЦИЯ *ж.* (*лат.* clementia) поблажливість, співчутливість, прихильність: судъ однакъ головный, модеруючи тую вину и склоняючисе зъ клеменциеи своеи до мнейшихъ винъ на укаране такового въ позванемъ поступъку... наказуетъ (Люблін, 1544 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

КЛЕНОВЫЙ *прикм.* Кленовий: а столъ кленовый долгий в синех (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); Клєно́вый. Acernus (1650 *ЛК* 458).

КЛЕНЪ *ч.* Клен: acer, eris, клє(н) (1642 *ЛС* 66); molluscu(m), губа на дрєвѣ клєнѣ (Там же, 272); Кле́нъ. Acer (1650 *ЛК* 458).

КЛЕОВАТЫЙ *див.* **КЛЕЄВАТЫЙ.**

КЛЕПАВКА *ж.* Повіка, *діал.* кліпавка. Особова вл. н., *ч.*: Васи(л) Клєпа(в)ка (1649 *РЗВ* 13).

КЛЕПАЛО *с.* Клепало, калатало, било: В том сєлѣ цєрков заложєнє Свєтоє Прєчистоє зо всими потрєбами, кѹ нєй налєжачими, ωдно звонѹ при нєй нєт, а клєпало єстъ (Сушично, 1569 *AS* VII, 327); клепало

одно (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 268); А напрьвѣй церковь из звоницею, на которой звонов два и третее клепало желѣзное (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294); Брацáло: Бра(з)ка(л)цє, тóє што бра(з)чи(т), якѡ клєпáло, цŷтра, фѣстȣл(а) оу орѓанѡвъ, цимбáлˢ, гáрфа (1627 *ЛБ* 12).

КЛЕПАТИ *дієсл. недок.* (кого) Вдаряти, товкти: помененые Бокгуцкие... на... помочники свои крикънули,... Которые небожъчика Миколая Кренътовъского,... на земли лежачого... кийми, обухами били и клепали перси зъгнетли и ледве што живого... зоставили (Житомир, 1643 *Арх ЮЗР* 1/VI, 787); **нендзу клепати** — *(бідувати)* біду пхати; вік калатати: Єсли же вм҃(л) опатрилъ каплана, Потрєба єщє и́ на прачкȣ, а ты бѣдъный попє рȣский мȣсишъ и(з) законъною нє(н)дзȣ клєпати нєборачъкȣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 20).

КЛЕПАЧЪ *ч.* Клепальник, *діал.* клепач. Особова вл. н.: Ми(с)ко Клєпачъ (1649 *РЗВ* 19).

КЛЕПЕЦЪ *ч.* Молоток, *діал.* клепець: оско(р)дъ, клéпецˢ, сокира, котóрою мȣларѣ камѣ(н)є ѡтєсȣютъ (1596 *ЛЗ* 63); Ѿскóрдъ: Клєпéцъ, соки́ра (1627 *ЛБ* 153).

КЛЕПКА, КЛЕПЪКА *ж.* Клепка: Аврамъ Шмойловичъ,... мѣлъ до Кгданска..., дерево ужиковъ 11, то есть // клепокъ сотъ 12 а ванчосу сотъ 6 (Берестя, 1583 *ТУ* 193-194); Которы(и) то Крȣ(п)ски(и) повєди(л)... жє Ян Забло(ц)ки(и) взялъ... и побра(л)... и клєпкȣ и начи(н)є бȣ(д)ноє сокєры пилы (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38); тыє то насланъцы... // ...рȣдни з начи(н)ями вшєлякими... и всѣми достатъками бȣдницъкими с фа(л)бою клєпъкою с поташємъ готовымъ... взяли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); мєнованы(и) кнєжа Єго м(л).,... по(д)даны(х) свои(х)... до села Ѿ(л)бля Ру(с)кого на(с)лавши, клєпокъ шєстъсотъ нимє(ц)ки(х),... єго м(л). пану протє(с)туючогосє (!)... (*замість* протєстуючомусє. — *Прим. вид.*) налєжачи(х), кгва(л)товнє и бє(з)правнє побра(л), пограби(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 311).

Див. ще **КЛЕПОКЪ.**

КЛЕПОКЪ *ч.* Клепка: а и(н)ши(х) дє(и) повєзавши з собою повє(л) и клєпъковъ што дє(и) было ȣроблєно за по(л)тора рока польтора за(х)цыка то дє(и) всє попали(л) (1577 *ЖКК* I, 86); Панъ Андрє(и) По(д)городє(н)ски(и) мєлъ клєпко(в) со(т) к҃з (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 68 зв.).

Див. ще **КЛЕПКА.**

КЛЕПЪКА *див.* **КЛЕПКА.**

КЛЕРИКЪ *див.* **КЛИРИКЪ.**

КЛЕРИТСТВО *с.* Належність до духівництва: ȣрощáлємъ ѡ(д) пéршихъ Клєри(т)ства моéго лѣтъ вˢ собе приро(д)ноє пожада(н)є ви́дєти єднóсть всѣхъ цє(р)квєй хв҃ыхъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 5).

КЛЕРИЦКИЙ *прикм.* Який належить духовній особі: Ро(з)мовля́ю тєды ѿ дєсєти́нахˢ, ѡ добродéйства(х)..., ѡ ци(н)шахъ áлбѡ заплáтахъ, и Клєри́цкихъ тєстамéнтахъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11).

КЛЕРОСЪ *див.* **КЛИРОСЪ[1].**

КЛЕРОШАНИНЪ *див.* **КЛИРОШАНИНЪ.**

КЛЕРЪ *див.* **КЛИРЪ.**

КЛЕСКАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* klеskać) плескати, ляскати, бити в долоні: Клєщȣ complodo (*Уж.* 1645, 69 зв.).

Див. ще **ПЛЕСКАТИ.**

КЛЕСТИ *див.* **КЛЯСТИ.**

КЛЕСТИСА *див.* **КЛЯСТИСЯ.**

КЛЕТВА *див.* **КЛЯТВА.**

КЛЕТКА *див.* **КЛѢТКА.**

КЛЕТЬ *див.* **КЛѢТЬ.**

КЛЕЦОКЪ *ч.* (*нвн.* Klotz) каблук, підбор: алєксандръ папѣ(ж)... нада(л) имъ чръноуую капицꙋ, и потѡ(м) и инши(х) немало, кóторїи то хода(т) на клéцко(х), и с чръными крыжиками (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 96).

Пор. **КЛЕЦЪ[1].**

КЛЕЦЪ[1] *ч.* (*нвн.* Klotz) *(колода)* клец: видє(л) єсми в за(м)кꙋ... ѡкно на бокꙋ што было клєцє(м) зачинєно и шинами // жєлєзными пєрєбито ѡто(д)рано (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 95-96).

КЛЕЦЪ[2] *ч.* Галушка, *діал.* кльоцка: Ваская́ѳъ: Тѣсто, росчи́на, áбо клéцъ, надꙋто(ст), а(б) въ ꙋти́скꙋ (1627 *ЛБ* 192).

КЛЕЧАТИ *див.* **КЛЕКАТИ.**

КЛЕЩИ *див.* **КЛѢЩИ.**

КЛЕЩОВИНА *ж.* Назва певної рослини: lupa, а(е), клєщовина трава (1642 *ЛС* 259).

КЛИВЪ *ч.* (*лат.* clivus) *перен.* досконалість, вивершеність: та(м) вывóдо(в) потрéба гдє сѧ што ча(с)то прємєнѧ́єть и поправлѧє(т) а што въ своє(м) кли́вє, нєѡ(т)мѣнъно стои́ть, выводо(в) жáдныхъ нє трєбꙋєть (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.).

КЛИЄВАТИЙ *див.* **КЛЕЄВАТЫЙ.**

КЛИЄВАТЫЙ *див.* **КЛЕЄВАТЫЙ.**

КЛИИТЕЛЬ *ч.* Клеїльник: glutinator, кли(и)тє(л), лѣпитє(л) (1642 *ЛС* 210).

КЛИИТИ *див.* **КЛЕИТИ.**

КЛИЙ, КЛЇЙ *ч.* Тягуча липка речовина: а та(м) ѡколо гóры // вóды горѧ́чїи, выпꙋщаю(т) и(з) сєбє клїй кг(д)ы скáла гори́тъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 27 зв.-28); icht[h][hyo]colla, кли(й) рибни(й) (1642 *ЛС* 223); petreleum, кли(й) ѡ(т) камєнє тєкущи(й) (Там же, 313);

КЛИКАНЯ *с.* Волання, голос: а сами постите, та не постите такъ, якъ постили святыи давно, што было на высоту чути кликаня ихъ (XVI ст. *НЄ* 17).

КЛИКАТИ *дієсл. недок.* **1.** (на кого) Кликати, гукати, волати: жидовє большє почали на нєго кликати (1489 *Чет.* 262); кня(з)... булыга поча(л) двєри ꙋ то(и) го(с)подє выломыва(т)... поча(л) и с то(г) дому кгвал(т) клика(т)и (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 31); И мовитъ евангелистъ, ажъ ланцы и путы вязали ихъ, али не могли удержати, и у нучъ и у день мучили ся, и у гробѣхъ кликали (XVI ст. *НЄ* 101); Дроузїи Жидовє, стоѧчи за вороты, кличоу(т): нє мєшъкай, панє Пилатє... алє распъни єго (XVI ст. *УЄ Трост.* 66); вєнéди́ктъ анагнионоу(с) хитры(и)... вєлѣлъ сѧ скри́ти хлóпцєви по(д) лóжє єго гдє лѣгáлъ Пáпє(ж). а вночи кликати (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 124 зв.).

2. (кого) *(просити наблизитися)* кликати: ива(н) крѣпко и борз(д)о погналъ кличючи єго (1489 *Чет.* 45); онъ немалый часъ стоячы у ворота толкалъ и кликалъ, абы хто до него вышолъ и ему тые ворота отворилъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 165); душа моя расплылася есть, коли мовилъ къ мнѣ милыи мои, глядала есми, а не нашла есми его, кликала есми, а не озвалъ ми ся (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); А ѡкаанъныи Жидовє тоє заслышавъши, и рє(к)ли: то мови(т), и Ілїи кличє(т) на помо(ч) (XVI ст. *УЄ Трост.* 72);

(пристрасно прохати) волати: а царь, котрый бывъ у Неневіи... закликавъ..., що бы ся одѣлы у мѣхы люде и добытокъ и кликали ко Богу вытъ усеи силы (XVI ст. *НЄ* 26); Кли(ч) жє и ты хр(с)тїанскїй чл҃чє до своє́го створи́тєлѧ, чо(м) ви́ди(ш) и(ж) на(д) тобою, ни(ч) и(н)шого нє ви́си(т) є́дно съмр҃ть и помста (XVI ст. *УЄ* № 29519, 27); А єсли бы єси (нє) мо(г) са(м) обáчи-

ти, а огóрнꙋти вѣрою тóго мéсїю пытаисѧ... сщ҃енико(в)... А допытав'шисѧ о нє(м) ...Кли(ч) жє къ нємꙋ тáко(ж) бéспє(ч)нє (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 96).

3. (до кого) *(запрошувати з певною метою)* кликати: тамъ же на тотъ часъ видилъ есми слѣдъ и ступы человечие..., идучи на который слѣдъ зъ Рожицское стороны, гды громада кликала и пытала, а жаденъ человѣкъ... къ нему выйти... не озвался (Луцьк, 1583 *Ив.* 278); Czy znáiete iż nászá Juhá pirohi rádá iełá A dawno ná nie smotryłá. Tych sobie budem pożywáty Koli iey k nam budemo klikáty (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5).

4. Сповіщати, повідомляти, оголошувати: вси стороны кличють, што(ж) родилъсѧ какъ самъ восхотѣлъ (1489 *Чет.* 112 зв.); посылал слугу своего и кликати ему велѣлъ у мѣстѣ, абы пенези серебщизные зъ сох давали (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 60); Възглашáю: Ѡповѣдꙋю, ѡбволывáю, волáю, кли́чꙋ, ѡголóшꙋю (1627 *ЛБ* 19); perstrepo, ѡщукаю, плищу, кличу (1642 *ЛС* 311);

(про кого) пророкувати, провіщати, віщувати: ра(д)уисѧ мр҃їє. про тєбє(ж) вси пр(о)рци кликали (1489 *Чет.* 262).

5. *(давати знати про себе один одному окликами)* перекликатися: odno podstarosty naimajet dwoch słuh..., kotoryi worot sterehut y uzwodu osmotrajut a ne kłyczut, na szto potreba jest osmotrenyja (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20); Нижли тєпєръ драби замкꙋ стєрєгꙋть и кличꙋть за тотъ датокъ которы(и) съ скарбꙋ... бєрꙋть (1552 *О Черк. З.* 7 зв.); В замъкꙋ сторожа кликꙋны г҃ вдє(н) послꙋгꙋють а въночи кличꙋть (1552 *ОЖЗ* 120 зв.).

6. (кого) Називати, звати: ѡнъ... б҃а оц҃а за пазꙋхою х(с)а во плоти кличє(т) (1489 *Чет.* 43 зв.); Али тоты слѣпъцеве... кликали и звали Іисуса сыномъ Давыдовымъ (XVI ст. *НЄ* 110).

Див. ще **КЛИКИВАТИ, КЛИКНУТИ.**

КЛИКАТИСѦ *дієсл. недок.* (на кого) Покладатися: тымько сѧ кличє(т) на твою мл(с)ть, панє галъкоу и на громадоу твою оуши(т)коу ижє єсть такъ, а грицъ повє(д)тъ ижє нє такъ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 14, 17).

КЛИКИВАТИ *дієсл. недок., многокр.* **1.** Оголошувати, ознаймляти, повідомляти: А што ся дотычеть роботы городовое, передъ тымъ дей здавна на замокъ дрова воживали, и воду ношивали и кликивали особые есочники, на имя Шашко и Бебей (1536 *АрхЮЗР* 8/V, 10).

2. *(про сторожу)* перегукуватися: А што ѡни пєрє(д) тымъ нє кликивали нижъли староста винєнъ на(и)мовати (1552 *ОЛЗ* 169 зв.).

Див. ще **КЛИКАТИ, КЛИКНУТИ.**

КЛИКНУТИ *дієсл. док.* **1.** Крикнути, закричати, вигукнути: вси людиє, кликнꙋли вєлики(м) голосо(м) (1489 *Чет.* 20 зв.); А ото нєвѣста Хананєйскаѧ з' границ' ѡныхъ вышє(д)ши, кликнꙋла на нєго, мовѧчи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 592).

2. (кому о чім і без додатка) Повідомити (кому), сповістити (кого): хочю кликноути, штожь ми дано с нб҃а (1489 *Чет.* 191 зв.); ѡ томъ бо страшно(м) сꙋдѣ ап(с)ли и пр(о)рци по всѣи зємли кликнꙋли людє(м) (Там же, 281 зв.).

Див. ще **КЛИКАТИ, КЛИКИВАТИ.**

КЛИКОВЩИНА *ж.* Податок, данина на кликуна, нічного сторожа: а пєрєд тымъ здавна старостовє замкꙋ нашого Вєницкого до имєнєй ихъ слугъ своихъ нє всылали и ѡноє кликовщины нє бирали (Вільна, 1546 *AS* IV, 455); Сторожовъщи(з)на. А ѡсобно

на сторожи замковыи сторожовъщи(з)ны або клико(в)щины з дымѹжъ по два гроши (1552 *ОЧерк.З.* 9).

КЛИКУНЪ *ч.* **1.** Нічний сторож: А што жаловали намъ, ижъ воротныє и слуги твои кликуновъ ихъ, которихъ они на замокъ наймують бьють (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); Сторожи и кликѹны до замъкѹ бывали пє(р)во съ сєлъ... а потомъ на(и)мовано ихъ з доходовъ замъковы(х) (1552 *ОБрац. З.* 144 зв.); ѹ замъкѹ сторожа вдєнь ѹ воротъ замъковыхъ стєрєгу(ть) по чл҃вкѹ... а наночъ и кликѹна на(и)мѹю(ть) вса волость... складають на нєго сємъдєсатъ грошє(и) (1552 *OОвр.З.* 102); вои(т) володимє(р)ски(и)... при(с)лавши // слу(г) свои(х)..., Гри(ц)ка Кичиня, Вои(т)ка кликуна,... на(с) самыхъ посоромотили, по(з)бивали (Володимир, 1569 *ТУ* 136).

2. Кликун, оповісник: и Кликѹнъ и́хъ влѣзши на́ высо́коє дє́рєво, жє́бы ѡбволáлъ мєрзє́нѹю и плюгáвѹю и́хъ моли́твѹ, тáкъ спáдши нá долъ... бє(з)бо́жнѹю свою дѹ́шѹ вы́рыгнѹлъ и вы́кинѹ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667).

КЛИКЪ *ч.* Клик. ◇ **на кликъ** — *(відстань, на яку можна почути людський голос)* вид шляхової міри: панъ свєтицки(и)... // ...повєди(л) якобы мєли то(т) дѹбъ называти кѹдрявымъ, ѡ(т) того дѹба якобы на кликъ и повєди(л) мєжы двѹ сосонъ копєцъ (1546 *ОГ* 46-46 зв.).

КЛИНОКЪ *ч.* *(частина земельного угіддя)* клинок: а кли(н)ки на замокъ старостє даютъ... по г҃ грш҄ (1552 *О Він. З.* 141).

КЛИНЪ *ч.* **1.** *(загострений шматок дерева чи металу)* клин: Євагрій С҃тый за єдє́нъ грѣхъ тєлєсный: забил҄ кли́номъ // рѹки́ свои до стоачого пнá, и поты там҄ стоáлъ, покáлъ (!) ѡ́ный пнáкъ сáмъ согнилъ и розвáлилъ са (поч. XVII ст. *Пчела* 28-28 зв.); Кли́нъ. Cuneus (1650 *ЛК* 458).

2. *(частина земельного угіддя)* клин: А пєтро ємоу записоуєть павлови ролѣ кава(л)цоувь два єдє(н) на клинѣ а дрыгы(и) (!) вєр(х)ь сєла (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 30).

3. *У ролі присл.* клином: А ѡт того мѣстца, гдє са Нѹєнскаа граница з Козлиницкого зъєла, ѹдолжь границою клином пошло, єсть на милю (Сушично, 1569 *AS* VII, 330).

КЛИНЯСТЫЙ *прикм.* Клинуватий, клиноподібний: Клиня́стый. Cuneatus (1650 *ЛК* 458).

КЛИНА *с., зб.* Клиння: єсли хощємо и(ж)бы єсмо ѡдръжали(с) у па(н)ствє своємь замкнѣмоса гораз(д)ь... ворота и дроукы жєлѣ(з)ными позакла(д)уймо и клинамь и(х) позабїваимо (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 50).

КЛИРИКЪ, КЛИРЫКЪ, КЛИРКЪ, КЛИРІКЪ, КЛЕРИКЪ *ч.* (*цсл.* клирїкъ, *лат.* clericus) *(духовна особа нижчого чину)* клірик, причетник: его милость, панъ староста... слугъ церковныхъ и клериковъ, за отцемъ владыкою... до замку... не пустилъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/І, 324); урядник Степанский, з немалымъ оршаком людей и стрелцовъ... припадъши моцно... на тот двор презвиторовъ... того клирика нашого церковного Демяна... порвавши... уехалъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 224); прото, абы хрестия́нскій чоловекъ ве́далъ, на якій листъ епископови Володимерскому тотъ-тамъ кли́рыкъ отпись учынилъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 983); если который клиркъ знайдется въ недѣлный день або въ суботу постечися... нехай скиненъ будетъ (1603 *Пит.* 70); Пристѹпѣтє Клѝрїцы и Пѣвцы Дв҃дѹ псалмопѣвцѹ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 41); мáєтъ цр҃ковъ тѹю повáгѹ нє тылко про́стыхъ людє́й и Кли́риковъ, áлє єп(с)копѡ(в) (Львів, 1646 *Зобр.* 34 зв.).

КЛИРІКЪ *див.* **КЛИРИКЪ.**

КЛИРКЪ *див.* **КЛИРИКЪ.**

КЛИРОСЪ[1]**, КЛЕРОСЪ** *ч.* (*цсл.* клиросъ, *гр.* κλῆρος) **1.** *(сукупність церковнослужителів)* клір: зачи́мъ, кгды́ вы́пꙋщєны были́ і до свои(х) столи́цъ вєрноу́лисѧ, поклада́ли роу́кы свои́ пєрє(д) патріа́рхами… кли́росомъ, и… проси́ли абы́ и(м) оути́нано ро́уки, кото́рыми тоу́ю оунѣю понєво́лнє по(д)пи́совали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51); Року бж҃ия а҃хи Сталосѧ пєвноє постановє(н)є и ꙋхвала ѡ(т) всѣхъ зго(д)нє, при… зєбра(н)юся сꙋпо(л)номъ всєго клєросꙋ клєрико(в) Лвовскихъ (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 5); Нєсѣда́лнымъ за́сь назва́ли [Пра́з(д)никъ] ижъ тыи Пѣсни подакова(н)ѧ по́лныи Пр(с)то́й Бц҃ы нє́ сѣдачи́ а́лє сто́ѧчи кли́росъ цр҃ко́вный и лю́дъ вє́съ мѣсцкі́й ѡ(т)правова́ли (Київ, 1627 *Тр.* 682); з тыхъ причынъ мы митрополитъ з велебными епископами православными,… и з клиросомъ церковнымъ нарядившись и прихилившися до права духовного… узнали и усудилисмо, абы тотъ священникъ Илія отъ священства воздержался (Львів, 1633 *КМПМ* II, дод. 19).

КЛИРОСЪ[2] *ч.* (*цсл.* клиросъ, *гр.* κλῆρος) *(у церкві — підвищене місце для хору)* крилас: Выхоженя іерейскіи полночными дверми на церковъ ко сторонѣ правой полуденной и восточной бываютъ, а не ко заходу, ани ко полночи и не на лѣвый клиросъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1173).

КЛИРОШАНИНЪ, КЛЕРОШАНИНЪ *ч.* Крилошанин, причетник: А ижъ Іосифъ Веляминъ Рутскій… просил, жебы и третій позовъ братіи манастырское… Генадія и Игнатія клирошанъ того манастыра, былъ читаный (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); Кли́рикъ: Приче́тникъ, слуга́ цр҃ко́вный,… клироша́нинъ (1627 *ЛБ* 53); Бг҃омо(л)цомъ нш҃и(м) чє(ст)ны(м) г(с)дно(м) ѡ(т)цє(м) клєрошано(м)… блг҃ословєніє нашє (Пустятинці, 1636 *ЛСБ* 532); А тося дѣяло в дому вы(ш) рече(н)номъ при бы(т)ности… клироша(н) Хол(м)ски(х) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

КЛИРЪ, КЛЕРЪ *ч., зб.* (*цсл.* клиръ) *(церковнослужителі; церковний причет)* клір: вʼ Чєтвє́ртой Ри́мской цр҃кви рострасá́ю приви(л)ѧ, и оука́зую жє́ ѡна́ ани́ вʼ собє́, ани́ вʼ своємʼ Єп(с)копѣ, ани́ вʼ своє́мъ при́чтє клєрꙋ… жа́дной… вынє́слости нє мѣла (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 9 зв.); Діа́кономъ, и всємꙋ Ѡс҃щєнномꙋ Митропо́ліи на́шєѧ Кли́рови, смирє́ніѧ нашєгѡ Сълꙋжитєлємʼ бра́тіи… Бл҃вє́нства ѡ(т) Х҃а Бг҃а… зычимъ (Київ, 1639 *МІКСВ* 214); Прєвєлєбнѣши(м) Архієп(с)пѡмъ… и всємꙋ ѡс҃щєнномꙋ Кли́рови… Бл(с)вє́нства… оупрійме зычꙋ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 2).

КЛИРЫКЪ *див.* **КЛИРИКЪ.**

КЛИСТИСѦ *див.* **КЛЯСТИСЯ.**

КЛИСЧЫКЪ *див.* **КЛѢЩИКЪ.**

КЛИЧЪ *ч.* Крик: кли́чъ, кри́къ (1596 *ЛЗ* 52); ннѣ жє ꙋви́дѣхъ пристанищє… идєжє… ни ласканіємъ и да(р)ми нє ꙋтвє(р)жєны(х) прєлъщаютъ… здѣ ѡбрѣтаютъ ни въплю ни кличꙋ на цє(р)квъ хв҃у (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); Пли́щъ: Гꙋкъ, кри́кʼ. Тꙋмꙋлтъ, ро́зрꙋхъ, зва́да, Тръво́га, кли(ч) (1627 *ЛБ* 82).

КЛИШЧЫКИ *див.* **КЛѢЩИКИ.**

КЛІЙ *див.* **КЛИЙ.**

КЛЇИТИ *див.* **КЛЕИТИ.**

КЛНУЩИЙ *дієприкм.* Який кляне, проклинає: я ва(м) гл҃ю, любѣтє ворогы ваша. и бл(с)витє, кʼлноущи(х) ва(с) (1556-1561 *ПЄ* 34).

КЛОБА *ж.* (*стп.* klob) рівновага, незмінність: а любо(в) бра(т)ская ѡна(ж) всє лє́гчи(т) тръвати во своє(и) клобѣ всє ни-

жачи пановати бы могла (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1).

Див. ще **КЛЮБЪ.**

КЛОБОКЪ *див.* **КЛОБУКЪ.**

КЛОБУКЪ, КЛОБОКЪ, КЛУБУКЪ *ч.* **1.** *(чернечий головний убір)* клобук: и повєзли́ єго́ ѡбо́л(к)ши в чо́рныи ри́зы, и клобꙋ(к) зложи́ли на нєго́ до манастырѧ (1509-1633 *Остр. л.* 129); который [звонникъ] допытуючисе, якое бы был релии, зъшарпал, зсоромотил, и клобокъ, которы на голове с повинности своее законное мелъ, знял (Луцьк, 1628 *АрхЮЗР* 1/VI, 597); cuculis, каптуръ, клубукъ (1642 *ЛС* 148); клобꙋко(в) ба́рзо малы(х) ꙋживаю(т), бє(з)прє(ст)а́нно вдє(н) и вночи́ (серед. XVII ст. *Кас.* 5); *Образно:* и сами вл(д)ки людє(и) забиваютъ... своє маєтности з блу(д)ницами по́про́пи́вали, и такъ прикри́вшися плащє́мъ по́кори́ клꙋбꙋка, нє знаєть што диєть (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45 зв.);

(символ чернецтва) клобук: Наконецъ и чернцы побѣсилися: покинувшы клобукъ, жоны поймуютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 212).

2. *Перен.* Ченці, що носили клобук: нє надѣ(и)тєсѧ, нє надѣ(и)тє спсєнїѧ, є́сли́ сѧ до ты(х) клобꙋко(в) з любо́вїю нє ѡ́братитє я ва(с) оупєвнаю (п. 1596 *Виш. Кн.* 241 зв.).

КЛОБУЧНЫЙ *прикм.* Який стосується клобука як символу чернецтва. *Образно:* што дїаво(л) видачи, и(ж) то(т) хво(ст) клобꙋчны(и) ѡ(т)нѧ(л) ємꙋ пожито(к) пыхы голо(в)ноє (1596 *Виш. Кн.* 229).

КЛОДКА *ж.* (*стп.* kłódka) *(висячий замок)* колодка: васи(л) мєлъ клодокъ тканинъ иго(л) и ины(х) дробъны(х) крамны(х) рєчє(и) за копу а҃ и л҃ѕ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 22 зв.); Пивницъ 2, въ нихъ двери зъ защепками, съ прибоями и клодками железными (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 369); хлопꙋ(м) за ꙋпрє(т)нєньє ѡ(р)цлєвъ на(д) ри(н)ко(м) и клодкою з(л) 2 и 6 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.).

КЛОКОТАНЄ *с.* Клекотання, булькотіння: Хлохота́нїє: клокота(н)є в҄ го(р)лѣ, в҄ котлѣ, або в҄ чи(м) ко́лвєкъ (1627 *ЛБ* 144).

КЛОКОТАТИ *дієсл. недок. (нестримно рухатися, вирувати)* клекотати: во ѡгни гєє(н)ско(м) вѣчно(м), кꙋпно и с Папа(ми) ваши(ми) клокотати и кипѣти бꙋдєтє (1598 *Виш. Кн.* 276).

КЛОНИТИ *дієсл. недок.* (що) *(використовувати певним чином)* обертати: За бы́стрымъ злоторо́гимъ, кто́ єлєнємъ го́нитъ, И з҄ Наꙋкъ в҄ сво́й пожи́токъ, дорогі́й ча́съ кло́ни(т) (Київ, 1632 *Євх.* 298).

КЛОНИТИСѦ *дієсл. недок.* Гнутися, згинатися: Колѣно: ѡ(т) е́жє кло́ни(т)сѧ рєчє́но (1627 *ЛБ* 54).

КЛОНЪ *ч.* Різновид ятера, *діал.* кловня: Доходъ ѡтъ ꙋходнико(в). Староста... бєрєть ѡтъ нихъ напєрвє(и) пꙋскаючи ихъ въ ꙋходы по клонꙋ з ватаги (1552 *ОЧерк. З.* 10 зв.); А бобровъ даивали... бобръ ѡдинъ по клонꙋ а дрꙋги(и) городовы(и) (Там же).

КЛОПОТАНЄ *с.* Клопіт, журба: якъ мꙋкъ ѡныхъ срокгихъ оуйдємо; тє́мности ѡстатнєѣ... ѡгня нє оугаса́ючого, смꙋткꙋ, клопота́(н)ѧ, го́ркости, тѧ́жкости (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 968).

Пор. **КЛОПОТАТИ.**

КЛОПОТАТИ *дієсл. недок.* (кого чим, що чим) Клопотати, турбувати: алє ти́сѧчами трѡск҄... сєбє клопо́чємо, тро́щємѡ, и ѡ грѣхъ приправꙋ́ємо? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 667); И тєпєръ я тимъ клопочꙋ головꙋ: Боюся, жєбы мнѣ нє бꙋти в нєволи с тобою (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 17).

КЛОПОТАТИСЕ *див.* **КЛОПОТАТИСА.**

КЛОПОТАТИСА, КЛОПОТАТИСЕ *дієсл. недок.* (о що, для чого і без додатка) Клопотатися (чим), турбуватися (про що): скро́мност҆ ва́ша нєха́й зна́на бꙋдет҆ всѣми лю(д)ми́. Гдѣ поблизꙋ, нѣ о што са не клопочѣтє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 197); Кто собѣ на сем҆ свѣтѣ мєшка́нє оустила́єтъ, и ѡ тѣла своєго доста́тках҆ клопо́чє(т)са; а мнѣмає(т), же дꙋшꙋ свою позыскꙋєтъ (Там же, 344); На́што те́ды, ѡ ла́комый бога́чꙋ, так҆ клопочеш҆са: и надаре́мнє працꙋєшъ (Там же, 654); Працꙋючи, и ро́бачи, и клопотачи́са, на́мнѣй ро́зꙋмомъ нє поймова́лєм҆ и нє помышла́лъ: яковы́й страхъ, и држе́на... бꙋдет҆ мѣти и ви́дѣти дꙋша́, кгды ѡ(т) тѣла ро(з)лꙋчатиса єй прійдєтъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 267); А го́лодъ дла кото́рого се́ вы клопо́чєтє, прилнє до ва́съ во́ єги́птѣ, и та́мъ помре́тє ѡ(т) мєча́, ѡ(т) го́лодꙋ и ѡ(т) мо́рꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 356).

КЛОПОТЛИВЫЙ *прикм. (який спричинює клопоти)* клопітливий, клопітний: Справєдли́выи абовѣм҆ вси, тѣсною и клопотли́вою доро́гою ходи́ли, тєрпачи́ прєслѣдована (Вільна, 1627 *Дух. б.* 105); Штож҆ за коне́цъ... ла́комцѡмъ, и... их҆ бры(д)комꙋ бо́гꙋ; по такъ вєли́ких҆ працахъ... по так҆ клопотли́вых҆ нєвча́сах҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 69).

КЛОПОТОВАТИ *дієсл. недок. (виявляти піклування)* клопотатися: дла то́го те́ды клопотоу́є(т) Хс я́къ сєрдови́дєцъ, а опа́чноє и(х) оученика(х) єго розꙋмѣн҆є строфꙋєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 122).

КЛОПОТЪ *ч.* **1.** Клопіт, неспокій, хвилювання; турбота: жона моя Олена просила... жебы по животе моем от диверей своих... клопоту якого не мела, абых еи на которых именьях... зоставил (Сокіл, 1538 *АрхЮЗР* 8/III, 10); Нє смуща(и)тє(с) в то(м) анѣ злорє(ч)тє ипатию в ро(с)пачи єго наго(р)шєє приводачи с чєго во(з)ра(с)тає(т) яро(ст) гнѣвъ и клопо(т) бєзврємє(н)ны(и) (Львів, 1599 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 3, 67, б); А навєтъ и вєлю сусєдомъ єє м(л): ѡбыватєло(м) тамошънимъ жадного росъказаня собє на то нє маючи нєхꙋти давалъ, прєзъ што... до шко(д) нємалыхъ яко и клопотъ приправилъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131 зв.); панъ Прокопъ... // ...на Украину до Киева до монастыра Софийского засъланый, зоставал в усътавичным клопоте и штоденъное смерти утрапеню (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403-404); *Образно:* И єсли дꙋша́ нє оубѣлит҆са,... и нє оуснѣжит҆са кло́потами... и до ѡ(т)но́вы... прійти́ нѣко́ли мо́чи нє бꙋдєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 153).

2. *(справи, пов'язані з певними труднощами)* клопіт: Єстєсь и Діаме́н҆томъ гды пєрєшко́ды и кло́поты за шко́лы тєрпли́вє зно́сишъ (Київ, 1632 *Євх.* 292);

(піклування про кого-небудь) клопіт: дає є́й г(с)дь бгъ покꙋтꙋ, болѣзни и та́жкоє роже́ньє. и кло́поты вєли́ки о́коло дѣтокъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 9 зв.); **безъ клопоту** — без клопоту, без труднощів: маючїй скарбы, якъ са рєкло, снаднє якїи хочєтъ ѡсѣлости кꙋпꙋєтъ, и бє(з) клопотꙋ осѣдаєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 189).

3. Розлад, незгода. ◇ **межисобный клопотъ** — міжусобиця, розбрат: вчинѣмъ хвалу бжьєи мтри, што ѡна покрыває(т) на(с)... ѡ(т) мєжисобно(г) клопотꙋ (1489 *Чет.* 47).

КЛОПЪ *ч.* Клоп, блощиця: ѡ(т) тоѣ травы клопы из храмины во(н) бѣгаю(т) (XVI ст. *Травн.* 429 зв.).

КЛОСОВКА *ж.* (Holcus L.) медова трава: holc(us) клосовка трава (1642 *ЛС* 219).

КЛОЧКИ, КЛОЧЪКИ *мн.* Клочки. Топонімічна вл. н.: сєло Клочъки... подачъки... мєдȣ є҃ кадє(и) (1552 *ООвр. З.* 112); в жалобє брата и(х)... моло(д)шого пн҃а федора // ...ѡ роздєлокъ ро(в)ны(и) и вєчны(и) во(и)мєню и(х) милости... в сєлє кло(ч)кохъ (Київ, 1600 *ЦДІАК* 4, 1, 1, 96-97).

КЛОЧОКЪ *ч. Діал.* клочок "прядиво з клоччя". Особова вл. н.: у Прокопа Клочка — ...куръ осмеро (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 404).

КЛОЧЪКИ *див.* **КЛОЧКИ.**

КЛУБОКЪ *ч. (кулястий моток ниток)* клубок: пряжи кужелное клубков чотыри (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); клубковъ волняныхъ шестъ (Пересопниця, 1600 *Арх ЮЗР* 1/VI, 297); ◇ **прервати клубокъ живота** — обірвати життя: Тыра́нскаѧ а́тропо, чомȣ́сь прєр҄ва́ла Клȣ́бо́къ вѣкȣ живота́: яко бысь нє зна́ла Жє на́мъ мно́го на єго́ житлѣ залєжа́ло (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); **по нити клубъка доходити** *див.* **НИТЬ.**

КЛУБОЧОК *ч. (малий клубок)* клубочок: один клубочок // суконный пряжи тонкое серпанковое (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350-351).

КЛУБУКЪ *див.* **КЛОБУКЪ.**

КЛУБЪ *ч.* Клуб, стегно: лѧ(д)вїѧ, клȣбы (1596 *ЛЗ* 55); на клуби рана битая, синяя (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 229); Лѧ́двїѧ; клȣ́бы, лѧдви, бе́дра (1627 *ЛБ* 61);

(верхня частина ноги у тварини) клуб: а кони... слȣжєбнико(в)... видє(л) єсми поранєны // в коня плє(с)нивого видє(л) єсми ...на клȣбє в ноги за(д)нєє лєвоє раны з лȣка стрєлєныє (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 60-61).

КЛУМОКЪ, КЛУНОКЪ *ч.* Клумак, клунок: на том жє возє знашли клумокъ с постє(л)ю, в которомъ было двѣ подушки а ковєрє(ц) стары(и) (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); и ключи, которые были от тоее скрыни и от клунка... пограбилъ (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58).

КЛУНОКЪ *див.* **КЛУМОКЪ.**

КЛУНЯ, КЛУНѦ, КЛЮНЯ *ж.* (*лит.* kluonas) клуня, стодола: ȣ клȣни молочоноє грєчихи дєвѧт бочок (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); жи(т)ни́ца, стодо́ла клȣнѧ (1596 *ЛЗ* 46); Гумно оплотомъ жердми огорожено, а другая клюня на селѣ пошитая (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); клуня на томъ же городыщу дворная, лѣсеная безъ верха (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 464); жи́тница: гȣмно́, шпѣхлѣръ, спѣжа́рнѧ, стодо́ла, клȣнѧ (1627 *ЛБ* 38); тамъ же тотъ непріятель за наступенемъ на замокъ,... клуни, стодолы, фольфарки... при тымъ замку будучие... попалилъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220).

КЛУНѦ *див.* **КЛУНЯ.**

КЛУЧНІК *див.* **КЛЮЧНИКЪ.**

КЛЪКОКРОТЪ *див.* **КОЛКОКРОТЪ.**

КЛѢИТИ *див.* **КЛЕИТИ.**

КЛѢТ *див.* **КЛѢТЬ.**

КЛѢТИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* klecić) **1.** (що) Засновувати: што сѧ тычє(т) свѣдѡцтвъ, котѡрыє з҄ бг҃ослѡвцовъ приточаєтъ, хотѧчи показати, жє и они на тыхъ прєз҄ нєго приточєны(х) слѡвѣхъ єдиноначалство // цр҃ковноє ст҃ого пєтра клѣтили юж сѧ вышє(и) проти(в) томȣ припомнили и писмо(м) ст҃ымъ потвєрдили противныє разȣмы ѡ(т҃)цєвъ ст҃ыхъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 101 зв.-102); Зачимъ до такой марности пришли, же южъ зъ тыхъ назвыскъ, которыи въ похвалныхъ словахъ кождому... святителеви пристойно належатъ, едному

то все приписуючи, монархію свою клѣтити не встыдаются! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 505);

(з трудом доходити, добиватися) досягати: згода ни(м) клѣченаѧ ро(з)валитисѧ поневоли мѹсѣла (1598 *Виш. Кн.* 277); и покои // ...зроушáєте, а рогáтѹю нѣѧ́кѹю(с)... мо(н)стрáн'цію, мнѣмáнои згóды клѣтите (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 213-214).

2. (кого на чому) Базувати, основувати: Мѣсѧць звѣзды, нá небѣ слúчные, тáкъ в тóмъ домоу́, цнóты ѡблúчные. Котóрыми, я́снѣй сл҃нца свѣтитъ, а з'влáща к'гды на вѣрѣ ихъ клѣтитъ (Дермань, 1605 *Нал. на г. Остр.* 6).

КЛѢТКА, КЛЕТКА *ж.* **1.** *(невелика споруда для господарських потреб)* будка, комірка: напервей двор,... на дворе клетка, погреб (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 98); стайня ошарпана и обожена;... клетка и подле клетки светлочка из сенми (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); а тепе(р) кгды рокѹ про(ш)лого мо(ст) и кле(т)ка збѹдована... ѡ(н) [Наѹмъ климовичъ] дня ѡногда(ш)него... по(д)мъкнѹ(л)се ближе(и) по(д) мо(и) зава(л) выше(и) мо(с)тѹ єзокъ заби(л) и мо(и) за(с)лони(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 45 зв.); *Образно:* А то че(му); длѧ тóго понеже основанїѧ дх҃а ст҃го прем(д)рости не мѣла, бе(з) которого фѹндаме(н)тѹ клѣтка, ѡ(т) леда вѣтръца ро(з)валúтисѧ мѹси(т) (1598 *Виш. Кн.* 277).

2. *(спеціальне закрите приміщення із стінками з металевих чи дерев'яних прутів для перевезення злочинців)* клітка: Року 1394. Баязитъ, цѣсаръ турецкій, отъ Тамерляна, хана // татарского, былъ пойманый и въ клѣтце замкненый и завжды былъ вожонъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73-74).

3. *(невелика легка будівля для роздрібної торгівлі)* кіоск, будка: А для лѣпшого потверженья и помноженья мѣста... даровалъ... вси клѣтки и ятки мясные (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); я є(му) да(л) вижа, слугу своего Єремея Руби(ц)кого, с которымъ ѡ(н) арестовалъ то(т) ло(и) в клетце Мо(ш)ка По(д)ставки (Володимир, 1571 *ТУ* 148); гости и купцы зъ иныхъ земль... здавна межи ними на клѣткахъ не сѣживали, и на локоть и фунтъ и золотникъ не продавали (Торунь, 1576 *АЗР* III, 197).

4. Майстерня, *діал.* робітня: Дѣлáтелница: Клѣтка, варста(т) (1627 *ЛБ* 34).

5. *(про зображення на папері)* клітина, кратка: мáючи теды в' пáмѧти кроу(г) лѹнѣ... въ(з)ми ѡ(т) крѹгá ни(з)ше ки(л)ка клѣто(к), врѹ(ц)лѣто, и проти(в) не(г) литéрѹ пасха(л)нѹю, и число в' котрóе Па(с)ха боу́де(т), оувѣдае(ш) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 311); смотри в клѣ(т)цѣ настате або те(ж) оущéрбѹ лѹнѣ, та(м)же знáйде(ш) в' кáждой клѣ(т)цѣ по три литéрѣ (Там же, 315 зв.).

КЛѢТЬ, КЛЕТЬ, КЛѢТ *ж.* **1.** *(комора)* кліть: боѧр его побили и помордовали и в клети замки поѡдбиѧли и не мало рѣчей побрали (1541 *AS* IV, 277); пасынка... его, Яцка, збили и змордовали и в клетей замки поѡтбивали и побрали,... // ...жѹпицѹ Лунскѹю (Вільна, 1546 *AS* IV, 473-474); клете(и) земѧ(н)скихъ д҃ (1552 *ОВол. З.* 128 зв.); в клети взято с кубло(м) жупа(н) сини(и) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); Камáра: Комóра, клѣть (1627 *ЛБ* 52).

2. Кімната: оувойдї въ клѣт твою и затворї дверї твоя и помолїся Ѿ(т)цю твоемоу́ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 47); ты коли сѧ мóлишъ, во(и)ди в клѣть свою, и затвори(в)ши двери твоѧ, помолúсѧ ѡ(т)-

цѹ твоємѹ в та(и)нє (Острог, 1587 *См. Кл.* 9 зв.); *Образно:* памѧть смертную всѣгды в҄ клѣти сердечной видѣти и бе(з)престанно поминати (1599-1600 *КС* XXIX, 115).

3. *(закрите приміщення для тварин)* клітка: двє клє(ти)... на бы(д)ло своимъ жє накладомъ староста збудовалъ (1552 *OOвр. З.* 101); в до(мѹ) є(г) в сєлє чє(р)ници... видєло(м) ѹ дворє клє(ти) пош(д)бияны и обора ро(з)ломана бы(д)ло вы(г)нано (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 31 зв.).

КЛѢЩИ, КЛЕЩИ *мн. (металевий інструмент у вигляді щипців)* кліщі: ѡка(н)нии вєлѣша ю клєщами жєлѣзными горѧщими жєчи за пєрси єє (1489 *Чет.* 186); Форма кѹлямъ до нєго мєдяна ѹ клєщахъ жєлєзныхъ (1552 *ОЧерк. З.* 6 зв.); кнзъ Воронєцки(и)... взялъ..., пи(л)ки двє, клєщи а каракуля (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); в҄ рѹцѣ мѣ(л) оуго(л)... кото́рый клѣща́ми взѧ(л)... и доткнѹлъсѧ оу́стъ мои(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 255); fo[p]ex, ножици, клѣщи (1642 *ЛС* 201); начини́шъ кѹ потре́бамъ єгѡ... клєщи и ви́лъ, и вси начиньѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

КЛѢЩИКИ, КЛИШЧЫКИ *мн.* Кліщики: Щи́пцы: Клѣщики (1627 *ЛБ* 159); за кли(ш)чыки до гашєнѧ сви(ч)... fr.: 1:15 (Львів, *ЛСБ* 1054, 19); forpicula, ножички, клѣщики (1642 *ЛС* 201).

КЛѢЩИКЪ, КЛИСЧЫКЪ *ч.* Кліщик. Особова вл. н.: Стєпа(н) Клисчыкъ (1649 *РЗВ* 4); Ничипоръ клѣщикъ (Там же, 134).

КЛѢЩЪ *ч.* **1.** Кліщ: rediui (us) клѣщъ чє(р)въ (1642 *ЛС* 348).

2. Особова вл. н.: Гараси(м) Клѣщъ (1649 *РЗВ* 165).

КЛЮБА[1] *ж.* (*стп.* kluba, kloba, *свн.* klube, klobe) **1.** *(слюсарний прилад)* лещата: кнзъ Воронєцки(и)... взялъ то єсть: ...по(д)ковъ ко(н)скихъ... жєлєза плуговыє... клюб а стру(г), коштовали два(д)ца(т) грошє(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); *Образно:* або ю(ж) наза(д) троу́дно запрѧ́гши сѧ а́лє и́н҄ши(х) шії́... в҄ понєво́л҄ноє ѧ́рмо, и в са́мыє пра́сы а клю́бы нєво́лѣ, сови́ты(х) нєбє(з)пєче́н҄ствъ шрѹбоу́єтє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218).

2. *(знаряддя для тортур)* диба, *діал.* клюба: онъ... помененую Анънушу на дальшую квестию росказалъ подати кату въ руки, которую взявши мистръ на клюбы, тягнулъ разовъ два, пытаючи (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450).

КЛЮБА[2] *ж., перен.* Одностайність, єдність: Владыцтва и церкви рускіе, и все духовенство, въ клюбѣ своей абы на вѣки въ-цалѣ зоставали, водлѣ стародавного обычаю (Новогородок, 1594 *MCSL* 1/2, 555); Жи́тїє о́бщєє обнови́л и до клю́бы да́внои пе́ршєи приве́л҄ бы бы́лъ ґды бы ємѹ сме́ртъ ни́ти живота нє пєрєрва́ла (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 31); Длѧ порожнєи славы и // Ц(р)ко(в)ныѣ спра́вы, и прєложо́ны(х) за́мыслы мѣшаютсѧ, и с҄ клю́бы своєи выстѹпѹютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4-5).

КЛЮБА[3] *див.* **ХЛЮБА.**

КЛЮБЪ *ч.* (*стп.* kluba, kloba, *свн.* klube, klobe) норма, рівновага: также прикладомъ инъшихъ великихъ цесарей, королей, монаръховъ потресъныхъ, которые колкокроть тыхъ костеловъ одность зъ собою розорваную, завжды, зъ великою пилностью и старанъемъ, оные згоды до клюбу лучили и приводили (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 501).

Див. ще **КЛОБА.**

КЛЮВАТИСѦ *дієсл. недок.* Клюватися: пєлєка(н)... клю́є(т)сѧ в пє(р)си́ свои и кро(в) испѹща́є(т) на ни(х), и та(к) ѡжива́ютъ (1596 *ЛЗ* 61).

КЛЮКА *ч. (ломака з сучком)* ковінька, костур, *діал.* клюка. Особова вл. н.: у Гаврила Клюки телятъ двое (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 379).

КЛЮКЪ ч. *(дерев'яний гак, дерев'яний гвіздок) діал.* клюк. Особова вл. н.: Ла(с)ко Клюкъ (1649 *РЗВ* 193 зв.).

КЛЮНЯ *див.* **КЛУНЯ.**

КЛЮСЯ *ж.* Кінь: egvus, конь, клюся (1642 *ЛС* 182).

КЛЮЧ *див.* **КЛЮЧЪ[1].**

КЛЮЧАРСТВО *с.* Обов'язки ключаря: та мусъ // овунъ чудо, та знакы (чынити), якъ и другыи апостолы, чомъ было положено на него ключарство, а лакумство закраде (XVI ст. *НЄ* 42-43).

КЛЮЧАРЪ, КЛЮЧАРЬ *ч. (той, хто зберігає ключі від чого-небудь)* ключар, ключник: Ключару до аду, Петра не потваряй и собѣ до Христа врата не затворяй (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); Петръ... ключаремъ царства небесного естъ, якъ каждый зъ дванадцати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 414); ключа(р) (Львів, 1642 *Жел. П.* 6).

КЛЮЧАРЬ *див.* **КЛЮЧАРЪ.**

КЛЮЧАТИСА *дієсл. недок.* Трапплятися: ключа́юсѧ, трафлаюсѧ (1596 *ЛЗ* 53).

КЛЮЧЕВЫЙ *див.* **КЛЮЧОВЫЙ.**

КЛЮЧИКЪ *ч. (малий ключ)* ключик: ѡ(т)дали намъ скоро по митрополити ѡ(т) пушо(к) ключикы три ѡ(т) скрынѣ ска(р)бнои нє ѡ(т)дали (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162).

КЛЮЧИМИЙ *див.* **КЛЮЧИМЫЙ.**

КЛЮЧИМЫЙ, КЛЮЧИМИЙ *прикм.* Придатний, пригожий: Потре́бны(и): Досто́йны(и), ключимы(и) (1627 *ЛБ* 90); peridone(us), ключими(й) (1642 *ЛС* 308).

КЛЮЧИНОСТВО *с.* Обов'язки ключаря: Тогда же... голосити почал, яко... есть папа всемирный голова, яко намесник христов и приемник власти и ключинозства до царства небеснаго апостола Петра (1608-1609 *Виш. Зач.* 216).

КЛЮЧИСЧЕ *див.* **КЛЮЧИЩЕ.**

КЛЮЧИЩЕ, КЛЮЧИСЧЕ *с. (велика, груба клюка)* жердина: до которого дворисча маетъ и повиненъ панъ Бялостоцкий заразъ сины зъ хижою заплесты зъ своего хворосту, колья и ключисча зо всимъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 394); а потомъ // видилемъ запустъ Охматковский,... дерева дубового и березового на будованъе, на сохи, ключища и на пали згожого (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 445-446).

КЛЮЧКА *ж.* **1.** *(гак для витягування чого-небудь)* ключка: хто нєвстыдли́востъ достато́чнє вы́разитъ,... нѡ́выи клю́чки и вѣдра до чєрпа́ньѧ зо́лота што дн҃ь // вынайдꙋючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.).

2. *Перен.* Зачіпка, привід: алє хто́ жъ нє розꙋмѣєтъ, жє // то одно клю́чка подо́бна оной, бара́нє коло́тишъ водо́ю, алє зна́йдєтъ тєжъ сила таки́хъ, кото́рые пыта́ючогосѧ тыми слѡвы ѡ(т)правоу́ютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178); Вина́: Ємле́нїє,... клю́чка, извѣтъ, или́ по́во(д) (1627 *ЛБ* 15).

КЛЮЧНИК *див.* **КЛЮЧНИКЪ.**

КЛЮЧНИКОВА *ж.* Дружина ключника: Чи есть въ Луцку бѣлоглава, Якъ та пани ключникова? (Луцьк, 1575 *КС* XXV, 98).

КЛЮЧНИКЪ, КЛЮЧЪНИКЪ, КЛЮЧНИК, КЛУЧНІК *ч.* **1.** *(той, кому довірено ключі і нагляд над міськими об'єктами, коморами, маєтками)* ключник: Ѧ Юрий ...Монтовтовичъ..., а Богдан Сєнкович... ключник лꙋцкий... а Нємирѧ... Толпыжинский подѣлили єсмо кошєрьскую во‹ло›сть

на полы (Кошир, 1502 *AS* I, 147); Про памат намъ, сѹдамъ з рѹки кназа Васила... ковєлского: Пєтрѹ... Загоровскомѹ ключникѹ, городничомѹ, мостовничомѹ Лѹцкомѹ (Ковель, 1539 *AS* IV, 182); Панъ сѹ(д)я ...ѹживъши нємало Приятє(л) и Сѹсє(д) ѡколи(ч)ны(х) а мєновитє злєцив'ши тѹю справѹ... Пано(м) Янови бо(л)баюви... ключъникови воля(н)скомѹ... абы постєригали и(х) м(л) инъдємънитатє кавъзє (Кременець, 1637 *ЦДІАЛ* 765, 1, 11, 1).

2. *(той, хто зберігав ключі від комори і розпоряджався продуктовими запасами)* ключник: я(к) ѡбрали цє(х)ми(с)тра и клю(ч)ника то(с)мо заплатили за бо(ч)ку пива г(рш) пє(д)дєся(т) лито(в)ски(х) (XVI ст. *ЦНБ* II, 22644, 3); И потом в середу..., князь Буремский въехал в двор Обзирский, в котором дворе также есмо никого не знашли, ключника, а ни рыкуни не было; двор пустъ стоит (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 111); фєдѹ(р) лєцєвя зозна(л) ...ижє прода(л) ролю ѡчизнѹ свою которою бы(л) ѡтє(ц) ижь кѹпи(л) в клю(ч)ни(ка) я(ц)ка прода(л) доброво(л)нє ма(р)кови и фє(д)кови (Одрехова, 1605 *ЦДІАЛ* 37, 1, 32 зв.); пімічар, клучнік cellarius (I пол. XVII ст. *Своб.* 41); **ключникъ дворный** — *(особа, яка відала ключами від відповідних об'єктів у панському дворі)* двірський ключник: Ключникъ дворный Савка Соловевич поведил, иж дей от тых скрын ключи при панеи (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350);

(особа, яка відала ключами від церковного майна) ризничий, ключник: оддаю и дарую... отцу Исаи свещенноиноку грошей копу одну,... Хвеску панамару золотый полский, Грицку ключнику золотый полский, Лукашу кухару золотый полский, хлопцом церковным всим золотый полский (Пересопниця, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 404).

3. *Перен. (той, хто дає доступ до неба)* ключар: звєрхѹ сѧ имъ такъ здало, а на долѣ нє вѣдали што сѧ дѣѧло, а(ч) єдинъ мѹсєлъ вѣдати, алє нє сказалъ никомѹ... Боѧчисѧ клатвы якъ намѣстніка божого, а клю(ч)ника высокихъ воротъ, бо бы єго нє пѹстилъ до нєба (Острог, 1587 *См. Кл.* 20); такъ до папы па(с)халеѧ // пишеть и мовить слѹха(и) голова апосто(л)скаѧ ѡ(т) бога выбранаѧ пастырѹ ѡвецъ христовыхъ ключникѹ короле(в)ства небесного (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 33-33 зв.).

КЛЮЧОВЫЙ, КЛЮЧЕВЫЙ *прикм. (який належить до окремої адміністративно-територіальної одиниці)* ключовий: Быдъло рогатоє малоє и вєликоє ѹсє тамъ коръмлєвано всѧ волость ключєваѧ тамъ сєно кошивали на быдъло королєвъскоє (1552 *ОЛЗ* 190 зв.); вже от давныхъ часовъ немалые розницы, заштья в посеганью земль с поддаными господарскими ключовыми подгайчаны мѣли есмо (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 367); **имєнє ключовоє** *див.* **ИМѢНЄ.**

КЛЮЧЪ[1]**, КЛЮЧЬ, КЛЮЧ** *ч.* **1.** *(знаряддя для замикання та відмикання замка)* ключ: А тая Житка въ нее скрыню порожнюю позычила, которая скрыня безъ ключа руками ся отпиралася (Краків, 1518 *РЕА* I, 93); А скрынька маєть быти справне у цехмистра, а ключь по кождого брата рядомь дръжати (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); И той манасты(р) бы́лъ припи́санъ подъ ѡборо́нѹ манастырѹ... к пра́ву ѹнєвскому а росказова(н)є и ключи завжды сѹть при помєнє́ны(х) фѹнда́тарєхъ мєща́нє(х) лво́вскыхъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); комѹ ѡ(т) мѣста ключи ѡ(т)дают, за наиболшого

оурадника признаваютъ его (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 96); Гостеви не до сну, але до господарской жупицы, зъ которой вынявши ключѣ, до шкатулы, а зъ ней жартъ оный, который его за серце былъ взялъ, то естъ листъ... взявши за пазуху, ключи засъ тамъ, гдѣ были, а самъ южъ тогди до сну беспечнѣй (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1061); ѡ(т)дано п҃ андреєви стрєлє(ц)кому и ма(т)рицє(с)... в склєпѣ старо(м) по(д) школою и ключъ ѡ(т) нєго (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.); *Образно:* аза(ж) нєвысо́ки(м) спо́собо(м) и чоудо́вны(м) крє(ст) ст҃ый е́стъ по(д)вы(ш)шо́ный, ґды раю ключе́мъ ста(л)сѧ, и ѡтвори́тєлє(м) живота вѣчного (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303); Кр(с)тъ... Клю́чъ єстъ Ра́йскїй, по(д)пора нєдолѫжнымъ... постѫпѫючим҆ доскона́лость,... всѣхъ до́бръ да́вца (Київ, 1632 *МІКСВ* 280).

2. *(пристрій для розбирання і складання замка вогнепальної зброї)* ключ: Ключи ѡтъ... рєчє(и) бро(н)ныхъ... ѫ ротмистра (1552 *ОКан. З.* 21); а мєновитє... взєли..., // ѫ васка ковалєвича арє(н)дара... шоломъ з о(л)стромъ с пороховницєю и с ключємъ (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.).

3. *Перен. (засіб для розуміння, оволодіння чимось)* ключ: горє вамь законови оучєны(м) ижє єстє взѧли ключѣ розоумєнїю сами жь нє в҆ходитє а ты(м) которыи бы войти хотѣли заборонѧєтє (1556-1561 *ПЄ* 272); она́ [кграмматіка] е́стъ ключє(м) вырозѫмѣню... и свѣ(т)лыи чи́нѧчи ро́зѫ(м) чл(в)чїй (Вільна, 1596 *Грам. З.* 3); и дамъ ти ключи царствія небесного: кого ты звяжешъ на земли, будетъ звязанъ на небесѣхъ, а кого розвяжешъ на земли, будетъ розвѧзанъ на небесѣхъ (1603 *Пит.* 20); Станови свѣцкому ся не дивуемо, але дивуемося станови духовному, который, ключѣ вѣдомости маючи и сами не входятъ, и другимъ не отворяютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 504); В҆ ты(х) слова́хъ Х҃с Панъ дае́т҆ моцъ Ключе́й Пєтро́ви, а в҆ ѡсо́бѣ єгѿ всѣмъ Ап(с)лѡмъ... а́бы замыка́ли и ѡ(т)мыка́ли Вѣрнымъ Б҃жимъ Кроле́вство Н҃б(с)ноє (Львів, 1646 *Ном.* 4 зв.).

4. *Перен. (кожна буква у пасхалії — таблиці для визначення дня пасхи)* ключ: ѡ(т)цы... пасха́лнѫю наоукѫ в҆ ц҃ркви постанови́ли пе́вными писмє(в)цами, то́ є(ст) литє́рами спорѧди́вши, клю́чємъ то́ назва́ли (Острог, 1612 *Час. Туп.* 310); **ключъ пасхалный** — код, яким користуються для визначення дня пасхи: Знать, ижъ Ѳилялетъ не Русинъ, бо не знаетъ ключа пасхалного и не бачитъ того: коли кольвекъ ключъ пасхальный на А, альбо на Б стоитъ, завжды Великъ день муситъ зимы займовати (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

5. *Перен. (система позначення букв, цифр для правильного читання, розуміння тексту)* ключ: Што єсмо мєли впрєдь (!) писа(н)но(м) ключи а постановлєн҆но(м) в сєи книзє, прє(д) сты(м) єв(г)лїсто(м) ма(т)ѳєємь по(д) дъш҆кою врьхнєю на ко(то)рой то єсть выѡбражєн҆но распѧтіє г҃а б҃а (1556-1561 *ПЄ* 443); Ключъ сія книгы зри листъ с҃мѳ (XVI ст. *НЄ* 3); Не бо аз хулю грамотичное учение и ключь к познанию складов и речей, яко же нѣцыи мнят и подобно глаголют (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); чтобы дѣти ваши спасли и по вас благочестие задержали и християнство своей виры не стратили: в первых, ключ или... грамматику, да учат (1608-1609 *Виш. Зач.* 202).

◇ **ключъ дѣвы** — дівоча цнота: То́тъ бовѣмъ прошо(л) оутро́бѫ е́й, яко про́мѣнь с҃лнчный шкло́ // нє нарѫшивши ключа дѣвы

рожєство́мъ своимъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69-70).

КЛЮЧЪ[2] *ч. (адміністративно-територіальна одиниця)* ключ: Тежъ дей ключа Кіевского которая дань имъ на манастыръ прихоживала, того дей имъ тепере ничого не выдають (Краків, 1511 *АЮЗР* II, 126); Стацєю ви(н)ни давати посломъ и го(н)цомъ... и(з) сєлъ которыє тѧгнѫть кѫ ключѫ зѫ зводѫ с по(д)гає(ц) (1552 *ОЛЗ* 180); далем... местечъко Белювъ... тут въ повете Луцком, а въ ключу Клеванском, лежачие (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 83); Возъны(и) // єнєралъ... былъ... в ключу, за(с), Махъновъскимъ лєжачимъ, в маєтъносъти... єго милосъти пана Януша (Житомир, 1650 *ДМВН* 214-215).

КЛЮЧЪНИКОВЫЙ *прикм. (який належить ключникові)* ключників: Толоки слѫжать на жито двє толоки на ѡвєсъ ѡднѫ толокѫ жати а дє(н) косѧть на ключъниковомъ хлєбє (1552 *ОЛЗ* 185 зв.).

КЛЮЧЪНИКЪ *див.* **КЛЮЧНИКЪ.**

КЛЯВЗУЛА, КЛАВЗУЛА, КЛЯВЗУЛЯ, КЛЯВЗУРА *ж.* (*стп.* klauzula, *лат.* clausula) **1.** *(параграф, пункт офіційного документа, якого необхідно виконати)* клаузула: вѡ(и)тѫ и присяжникѡ(м) за вы(и)стя ѫрядѫ в дѡмъ янєго Афєндика и малжєнъки єго и за ѡ(т)даньє стопніовъ правны(х), вєд(л)є клявзу(л) мє(м)рамовы(х) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4); шляхєтъны(и) панъ Кгрєкгоръ До(л)бєнъка..., мєнованы(и) запи(с) во вси(х)... єго ко(н)дицияхъ, пу(н)кта(х), паракграфа(х), актикула(х), кля(в)зула(х)..., квитуєтъ, вызволяєтъ (Володимир, 1634 *ТУ* 300); Тєды я яко сы(н) вла(с)ны(и) потомокъ єє мл(с)... то(т) то запи(с) рѫ(ч)ны(и)... во (в)сихъ єго пу(н)кътахъ клявзѫля(х)... во всє(м) апробѫю ѫмо(ц)няю (Крупець, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2006, 19).

2. *(металева пластинка для скріплювання книги)* клямра: интрє(л)гаторѫ за ѫвьєзанє помѣнніка и ѡ(т) кля(в)зу(р) зло(т)нікови до євгє(ліа) 1 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); Єв(г)лїє писаноє з' обѣма до(ш)ками, и(з) двѣма клявзѫла(ми) из' наро(ж)никами... всє... зє срѣбра (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 2); Єв(г)лїє дрѫкованоє... є(д)на сторона... бляхою ѡкрыта, клав(з)улы крѫчєно(и) роботи (Там же).

КЛЯВЗУЛЯ *див.* **КЛЯВЗУЛА.**

КЛЯВЗУРА *див.* **КЛЯВЗУЛА.**

КЛЯМЕРКА *ж.* (*стп.* klamerka) *(металева пластинка для скріплювання книги)* невелика клямра: кгды прысла(л) .П҃. грыгоры(и) папѣ(р)... выдалє(м) fr. 24: 1 1/2 за клямєро(к) 12 до дрѫка(р)нѣ г(р) єі҃ (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17).

КЛЯМКА, КЛѦМКА *ж.* (*стп.* klamka, *свн.* klamm) *(ручка в замку до дверей)* клямка: За кля(м)кѫ далє(м) гро(ш) .г҃. До шпіталя (Львів, 1607-1645 *РДВ* 33); Ве́риа: Заво́ра,... коло́дка, клѧ́мка (1627 *ЛБ* 15); до дрѫка(р)нѣ до двєрє(и) на блѧшє (!) клѧ(м)ки за то далє(м) fr. 1:18 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.).

КЛЯМРА, КЛѦМРА *ж.* (*свн.* klamer, klamere) *(залізна скоба для скріплення чого-небудь)* клямра, скріпа: ѡ(т) л҃ клямє(р) г(рш) ѳ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1032, 8 зв.); ѡ(д) роботы клѧмє(р) до задє(р)жєнѧ дахѫ пры старо(и) церкви томѫжъ фє(р)є(н)цѫ fr. 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18 зв.).

КЛЯНЯТИСЯ *див.* **КЛАНЯТИСЯ.**

КЛЯПЪ *ч.* Кляп. Особова вл. н.: и пыталє(м) ѡного Пєтра, вря(д)ника, и атамана Васи(л)я Кляпа, для чого бы того по(д)даного пана ѡ(т)ца моєго, збивши... до вє-

зє(н)я ѡсади(ли) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 103).

КЛЯСТИ, КЛАСТИ, КЛАТИ, КЛЕСТИ *дієсл. недок.* (кого, кого чим) Клясти, проклинати: нє погȣби вєликии михайлє, вжє бо нє клати идȣ изрла (1489 *Чет.* 71); тому дє(и) твоя м(л) нєви(н)нє и(х) нє бл(с)влає(ш) и кла(т)ву на ни(х) всклададає(ш) и на соборє(х) дє(и) клєнє(ш) (Новогородок, 1551 *ЛСБ* 16); и прика(з)ує(м)... а(ж) бы твоя м(л) чєрє(з) тоє и(х) нєви(н)нє нє клалъ (Там же); Любѣтє ворогы ваша... и ты(х) которы васъ класти боудоуть (1556-1561 *ПЄ* 235); гєдєѡнє болóбанє... твоя мл(с)ть... мєщанъ лво(в)скихъ... клятвами и лйсты свои(ми) бєзъсу(д)нє клялъ, ѡ(т) црквє ѡ(т)лучалъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1); (єгда с прєдѣло(в) зако(н)ны(х) выстȣпитє...) ва(с) ни(з)лагати, и(з)мѣтовати и клати (1598 *Виш. Кн.* 291); Злословилъ: клалъ (1627 *ЛБ* 39); Клєнȣ execror (*Уж.* 1645, 66).

КЛЯСТИСЯ, КЛАСТИСА, КЛЯТИСЯ, КЛЯТИСА, КЛАТИСА, КЛЕСТИСА, КЛИСТИСА *дієсл. недок.* (ким, чим і без додатка) *(давати клятву)* клястися, присягатися: вєликъ бо є(с) грѣ(х) клятиса бгѡ(м) (1489 *Чет.* 5 зв.); горє ва(м) вожєвє слѣпіи который вы мовитє кто бы коли к'лáл'са црквію ничого нє є(ст) алє к'то бы к'лал'са з'лото(м) цркны(м) винєнь є(ст) (1556-1561 *ПЄ* 98 зв.); гєдєѡ(н) болоба(н)... кля(л)ся заховыва(ти) прономию звє(р)хности ншоє (Берестя, 1594 *ЛСБ* 269, 1 зв.); явнє прє(д) всѣми почал'са бы(л) клати і оузнавáти а ѡ(т) тои оунѣи ѡ(т)стȣповалъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51 зв.); И взя(л) мя с тє(м)ницѣ до цркви... И мусѣ(л) ємъ ся кляти и по(д)писа(л) є(м) ся на єго рȣкописа(н)є (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 1136, 35, 1 зв.); клєнȣса: Клинȣса, присагáю (1627 *ЛБ* 53); Бѣдá клєнȣчимса дла роскошовáна (Львів, 1642 *Час. Слово* 275).

КЛЯТБА *ж.* Клятьба. ◇ **клятбу класти** (на кого) — проклинати (кого): и овшемъ показуетъ то письмомъ, ижъ церковъ християнская такового блуду, ожененя другою жоною, забороняетъ, и хто бы таковый былъ, абы такого ожененя позволяхъ, клятбу на таковоrо кладетъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* I/1, 178).

Див. ще **КЛЯТВА.**

КЛЯТВА, КЛАТВА, КЛЕТВА *ж.* **1.** Клятва, присяга, обітниця: блажєная пєлагии... клатвами страшными оумолила є(г) (1489 *Чет.* 67 зв.); А то я записую под клатвою сватых ѡтєц триста и ѡсмъ на дєсат, ижє въ Никєи (Володимир, 1547 *AS* IV, 565); гєдєонъ Болобанъ... на што изо всѣми єп(с)кпы на собóрѣ пєрвомъ бєрєстїйскомъ... по(д)писá(л)ся по(д) клятвою зо всєго вырѣкаючиса... пóкой заховати (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); бо и уморено все тое и кассовано естъ и подъ клятвою соборне заказано, абы того не взновляти (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 744); Софію дочъкȣ Григория ѡбвинє(н)ного Фєѡдора Янєвича яко законо(м) прыпряжє(н)нȣю во совєръшєніи сою(з) бра(ч)ны(и) по(д) кля(т)вою ѡ(т)дати... Фєѡдорови (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1); Когды мя Гдъ Бгъ изберe(т) с того свѣта, по(д) клятвою моєю о(т)цевскою обовязую, и росказую, абы жаденъ зя(т), ани дочка моя, моєи воли остатнеи не важилися о(т)миняти (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

2. Прокляття, осудження, анафема: вноуци євъжины нє боятса клатвы (1489 *Чет.* 162); а єстли бы єщє ȣслышалоса яко ты заборонаєшъ доброго а та(к) напрє(д) бȣ-

дє(ш) гва(л)товникъ ω(т)лȣченню и клатва(м) симъ в нашє(м) ωбъявлє(н)номъ писаню (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); придана быс сиа книга... кȣ храму божию... и нихто ее не мает порушити ω(т) того стго храма... а хто бы смел ее... тацкою рукою ȣкрасти на томъ да будет клетва стых ωтец (Збараж, 1598 *Свєнц.* 73); тоут нє толко о звєржєньє з' оурадоу... алє і о кла(т)вȣ // або ω(т)лȣчєньє ω(т) причастіа... єсть споръ з дѣєписо(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 75 зв.-76); ты(м) клєнѣмо людє(и) которыи на подобє(н)ство бжєє створєны су(т) с ты(х) жє ȣсть выходи(т) блг(с)вє(н)ство и клатва... нє маю(т) быти тыи рѣчи та(к) чинєны (II пол. XVI ст. *КА* 168); А на́съ вѣрныхъ твои́хъ Хє Бжє на(ш) мл(с)тивый; захова́й ω(т) таковои кла́твы (Чернігів, 1646 *Перло* 154); **клатву вкладати** (на кого) — піддавати анафемі (кого): А бȣдєтє ли в то(м) своє(м) ȣпорѣ стояти́ и зачатыє слȣжєбники дрȣковати́ кла(т)ву сты(х) ω(т)цъ и нашȣ вкладає(м) на ва(с) (Київ, 1646 *ЛСБ* 573); **клятву (клатву) вскладати** (на кого, кого) — те саме, що **клатву вкладати**: тому дє(и) твоя м(л) нєви(н)нє и(х) нє бл(с)влає(ш) и кла(т)ву на ни(х) вскладає(ш) (Новогородок, 1551 *ЛСБ* 16); Прото(ж) мы... за такую и(х) дє(р)зость... ω(т) цркве божоє и(х) ω(т)лучає(м) и клятву сты(х) апосто(л)... си(м) листо(м) наши(м) и(х) вскладаємъ (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); **клятву давати** (на кого) — проголошувати анафему (кому): тогды ты́мъ... ли́стомъ варȣємω... и(ж) хота би на тыхъ ...єп(с)пωвъ... якіє ко́лвєкъ причи́ны кȣ нєблагословє́нствоу бы́ли на ни́хъ вынайдова́ны и кла(т)вы выно́шєны абы дава́ны ижъ то имъ... ни́кгды ни в чомъ шко́дити нє маєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 36); **клатву накласти** (на що) — заклясти: сщє́нникъ бȣдє держа́лъ во́дȣ обличє́ніа на кото́рȣю зо злорєчє́нієм клa ́твъ накла́лъ; и заклєнє(т) є́й сщє́нникъ, и рєчє́тъ жонѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 130 зв.); **клатву наложити** (на кого) — проклясти (кого): То бовѣмъ и́жъ блг(с)вє́нъ бȣдєтъ когѡ́ ты // блг(с)ви́шъ: А прокла́тый на когѡ́ ты́ кла́твȣ нало́жишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 141-141 зв.); **клятвами насылати** (кого) — проклинати: То пакъ твоя м(л) по запрєщє(н)и нашо(м)... знову клятвы и застановєніє вє́здє бра(т)ствȣ чини(л)... попа... миха(и)ла... клятвами свои(ми) насыла(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.); **клятву положити, положити клятву** (на кого) — проклясти (кого): а хтобы въ томъ переказу якую церкви Божей надъ записъ его чинити хотѣлъ, на таковыхъ всихъ клятву звыклую въ костелѣ Греческомъ положилъ (Варшава, 1571 *АЮЗР* I, 184); святѣйший патріархъ, положилъ клятву на Рудского, митрополита Киевскаго,... а вмѣсто его поставилъ... Іова Борецкого (поч. XVII ст. *КЛ* 86); **клятвѣ (клатвѣ) предавати** (кого, що) — піддавати анафемі: є́рєсь ω(т) црквє́й на́ши(х) изгана́ємъ, и кла́твѣ прєдає(м) (Львів, 1590 *Гр. Рог.* 1); Самойла Сенгыла, яко турбатора церкви Божое и клеветника оттинаемъ и клятвѣ предаемъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 120); **клатву складати** (з кого) — скасовувати анафему: а мы... и(х) бл(с)влає(м) и прощає(м) и тую кла(т)ву з ни(х) складає(м) (Новогородок, 1551 *ЛСБ* 16); **быти в клятвѣ** (від кого) — бути підданим анафемі (ким): вы... бȣдȣчи во отлучении ω(т) церкве и в клятвѣ ω(т) єго млсти свтѣ(и)шаго патриарха всєлєнского кирь иєрємєя за выступокъ сво(и)... нє допȣстили

єстє совєршити ω(т)пѹсту ѹчинити (Львів, 1588 *ЛСБ* 103); **в клятву (клѧтву) вкладати, вкладати в клятву** (кого) — піддавати анафемі: тєбє ω(т) свщє(н)ства ω(т)лучає(м)... и в кля(т)ву сты(х) ω(т)цъ вкладає(м) (Стрятин, 1591 *ЛСБ* 160); в клѧтву вкладаємъ... Сємєωна луцкого. Ивана Билъдѧгу. ивана Минцовича... мєщаны лвовскиє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); Ино тєбє яко противника закону божого и нєпослушника по пє(р)шєму нєбл(с)вєнию тєбє вкладає(м) в клятву свты(х) ап(с)ль и бгоносны(х) сты(х) ω(т)ць (Стрятин, 1591 *ЛСБ* 165); **вложити у клятву, у клятву вложити** (кого) — піддати анафемі (кого): Блг(с)вєниє гєдиωна... та(к) якосмо вложили в нєблг(с)вниє и в клятвѹ миха(и)ла попа прєч(с)тьцкого... за єго своволє(н)ство (Львів, 1591 *ЛСБ* 374); оных отступниковъ от церкви божеи яко члонки гнилыє оттяли и у клятву вложили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34); **имѣти клятву** — бути проклятим: па(к)ли... судови ншєму гєдєωнъ болобанъ спротиви(т)ся... да бѹдє(т) ω(т)лучєнъ ω(т) ω(т)ца и сна и стго дха прокля(т), нєпрощє(н) и по смрти нє ра(з)рѣшєнъ и да имѣєтъ клѧтву (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 2); **подъ клѧтву поддавати** (кого) — проголошувати анафему (кому), проклинати (кого): Мы́ ина́чєй трима́ючихъ и вѣрѹючихъ, по(д) клѧ́твѹ по(д)даємо́ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 145); **клятву высылати** *див.* **ВЫСЫЛАТИ.**

◇ **листъ клѧтва** *див.* **ЛИСТЪ²**.

Див. ще **КЛЯТБА.**

КЛЯТВОПРЕСТУПЛЕНЇЄ *с.* Клятвопорушення: Гєдїонє Болобанє... Принє́сѧ к на(м)... твоѧ нєстроє́нїѧ и Бє(з)чи(н)ства, Пачєжє и клѧ(т)вопрєстѹплєнїє и(м) жє єси клѧ(л)сѧ прє(д) нами на съборє (Берестя, 1594 *ЛСБ* 264).

Див. ще **КЛѦТВОПРЕСТУПСТВО.**

КЛЯТОВНЫЙ *прикм. (який містить прокляття)* клятий: до вѣдомости тоє доношу... жє быстє... за попа єго нє мѣли... и с ни(м) ωбщєвания абыстє нє мѣли яко с трєкляты(м)... нє припущаючы сєбє ку таковому нєбєзпєчє(н)ству клятовному (Львів, 1594 *ЛСБ* 250); **клятовный листъ** *див.* **ЛИСТЪ²; слово клятовноє** *див.* **СЛОВО.**

Див. ще **КЛѦТВЕННЫЙ.**

КЛЯТЫЙ, КЛѦТЫЙ, КЛѦТ *прикм. (такий, якого кленуть, проклинають)* клятий: задєржа(л) ли дєсѧтинѹ, али бє(з)божнымъ, али клѧты(м), али шатанови ω(т)данымъ каждый такій заразъ зосталъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202 зв.); Трафялися не толко межи Ігнатіемъ и Фотіемъ, але и межи перед ними пожилыми святыми неснаски и споры: не южъ еднакъ за тымъ заразъ шло, абысмо таковыхъ за клятіи и богомерзкіи мѣли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 745); а хтобы смѣ(л) сию книгѹ о(т)далити ω(т) пр(с)тла раковє(ц)кои цркви клѧт прокла(т) анаѳєма маранафа в си(и) вѣ(к) и во бѹдущии амин (Раковець Великий, 1645 *Паньк.* I, 159).

КЛЯЧА, КЛѦЧА *ж.* **1.** Кобила: а воблы(и)... конѧ взѧлъ чалого... клѧчѹ мєстъцкѹю взѧвъши и нє вє(р)нѹли (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); за тоту клѧчу... жєрє(б)цѧ дарова(л) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 16, 7); взято... // ...ѹ тараса микитича воло(в) чотыри... кляча ω(д)на зрижа стракатя́я (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 72 зв.-74); пограбили... // ...у гри(ц)ка пѣчки... клячу воронѹю за чотыри копы грошє(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90-90 зв.); По(д)ярємни(к): ...Мє́ринъ // конь про́сты(и). ло́ша(д) са́мка, про́стаа клѧ́ча (1627 *ЛБ* 85-86); суд наказал, абы Миско отдал клячу сивую (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 25); па(н) Амъбрози(и) Во(и)цєхо(в)[с]ки(и),

презе(н)това(л) ту(т), на враде, коне(и) девятеро... третяя кляча половая (Житомир, 1650 *ДМВН* 192).

2. Особова вл. н., *ч.*: Ива(н) Кляча (1649 *РЗВ* 25 зв.).

Див. ще **КЛАЧЬ.**

КЛЯШТОР *див.* **КЛЯШТОРЪ.**

КЛЯШТОРНЫЙ, КЛЯШЪТОРНЫЙ, КЛАШТОРНЫЙ *прикм.* (*стп.* klasztorny) **1.** *(який стосується кляштору)* кляшторний: У того листу печатей чотыри, а подъписъ рукъ тыми словы: Иванъ Нагай, войтъ кляшъторный (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 524); кгды ксендзъ президентъ з ынъшою братею своею, уходечы с конъвенъту своего луцъкого перед козаками з Луцъка на тот час, яко сынъдыкови // своему кляшторному, небосчыкови Янови кухареви некоторие речы... переховали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 159-160).

2. *(який належить кляштору)* кляшторний: Плебанъскихъ чл҃вковъ в месте и на пере(д)местъи всихъ г҃і кла(ш)то(р)ныхъ преωровыхъ д҃ (1552 *ОВол. З.* 200 зв.); во(д)ле пора(д)ку звы(к)лого пра(в)ного... в то(т) до(м)... во вшелакое будова(н)е и в пла(ц)... // ...пѹстили и постѹпили есмо на вси потомные и вечные часы. Недерыкгуючы една(к) тымъ ѹвеза(н)емъ ничого части плацѹ... клашто(р)номѹ Конвентѹ Киевского (Київ, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1); гды хто прійдетъ до кляшторныхъ воротъ, теды заразъ воротный испытаетъ, хто тамъ естъ преде вроты? (бл. 1626 *Кир. Н.* 21); збожа, быдло кляшторное и въвесъ спрятъ кляшторный ...забравъши, межи себе поделили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 374).

КЛЯШТОРЪ, КЛЯШТОР, КЛАШТОРЪ, КЛАШЪТОРЪ *ч.* (*стп.* klasztor, *свн.* kloster, *лат.* clausrum) *(католицький монастир)* кляштор: знашли́ оу́ трѹмы ты́лкъ (!) ко́сти бо ю(ж) лѣтъ л҃д. я́ко оумеръ, а трѹма цѣно́вала и́ помы́сли (!) до кла́штора (1509-1633 *Остр. л.* 131 зв.); А въ десаты(и) день меръки вси з мына (!) того береть преωръ тамошъни(и) клашътора ст҃ое тро(и)цы (1552 *ОВол. З.* 196); де(р)жавца того домѹ кгды ее (!) вжыва(т) буде(т) в ко(ж)ды(и) рокъ на клашто(р) ...кѹницы плати(т) повине(н) по золотомѹ по(л)скомѹ (Київ, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1); подчас тое несчастливое инъкурсыи... и кляштор внивечъ спустошыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157); за(м)ку высωкого добили, и лю(д) выстинали, такъ же по кляштора(х) все побрали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

КЛЯШЪТОРНЫЙ *див.* **КЛЯШТОРНЫЙ.**

КЛАМКА *див.* **КЛЯМКА.**

КЛАМРА *див.* **КЛЯМРА.**

КЛАНАТИ *див.* **КЛАНЯТИ.**

КЛАПЫШЪ *ч.* (Amygdalus papa) (*нн.* klappe) бобівник, мигдаль степовий: а якъ то́л'ко́вники повѣда́ю(т). Клапы́шъ цвѣ(т) значи(т). кото́рі́й в' зимѹ зе(м)ла в со́бѣ скрыва́е(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75).

КЛАРОВНЫЙ *прикм.* (*стп.* klarowny) чистий, ясний: Где́ естъ мѣстце Плане́тωм', и звѣзда́м' грѹнто́вны(м), Ѡ(т)ко́ль свѣтлость про́мене(м) спада́етъ клaро́вным', Та́мъ мы́сль та́а Наѹка лю́д'скѹю зано́ситъ (Київ, 1632 *Євх.* 297).

КЛАСКА *ж.* (*стп.* klęska) поразка: Вреждаюса: Шкодѹю, оукрывже́ный, кла́скѹ, пора́жкѹ ма́ю (1627 *ЛБ* 18); сынώве Іаковові Симеώнъ и Ле́вви кгва́лтѹ се́стры́ сво́еи на(д) княжа́темъ // Сикемскимъ Сихемом мстачи́са вели́кѹю класкѹ в' Сике́мчикахъ оучини́ли, и мѣсто ихъ спѹсто́шили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 131 зв.-132).

КЛАСТИ *див.* **КЛЯСТИ.**

КЛАСТИСА *див.* **КЛЯСТИСЯ.**

КЛАТ *див.* **КЛЯТЫЙ.**

КЛАТВА *див.* **КЛЯТВА.**

КЛАТВЕННЫЙ *прикм.* Клятвенний, присяжний: и дла́ того назва́ли стꙋдене́цъ кла́твенный и́жь та́мъ приса́гли (серед. XVII ст. *Хрон.* 34 зв.); вступи́лъ з' о́ногω мѣстца до вирсаве́и до коло́деза к'латве́ннагω, и та́мъ бы́лъ з нимъ бг҃ъ (Там же, 41).

Див. ще **КЛЯТОВНЫЙ.**

КЛАТВОПРЕСТУПСТВО *с.* Те саме, що **клятвопреступленіє**: Ко́ждоє бо мы́тництво ωсобли́выи грѣхи́ прино́ситъ єй: о́воє ωбмовиска, щоко́лвє(к) оуста́ми, и а́зы́ко(м), ω(т) кла́мства, и при́саги, и клатвопрєстꙋпства (Львів, 1642 *Час. Слово* 268).

КЛАТИ *див.* **КЛЯСТИ.**

КЛАТИСА *див.* **КЛЯСТИСЯ.**

КЛАТЫЙ *див.* **КЛЯТЫЙ.**

КЛАЧА *див.* **КЛЯЧА.**

КЛАЧЬ *ж.* Кобила: нєбо(ж)чи(к) ωбѣца(л) дарова(ти) матєри мою(и) кла(ч) дала мнѣ за ню жона ва(с)кова жєрє(б)ца (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 16, 7).

Див. ще **КЛЯЧА.**

КЛАШТОРНЫЙ *див.* **КЛЯШТОРНЫЙ.**

КЛАШТОРЪ *див.* **КЛЯШТОРЪ.**

КЛАШЪТОРЪ *див.* **КЛЯШТОРЪ.**

КМАХЪ *див.* **ҐМАХЪ.**

КМЕНЪ *див.* **КМИНЪ.**

КМЕТОКЪ *ч.* (*стп.* kmiotek) *(наймит)* кмет, кметь: тако(ж) то о ни(х) прокла́таа рє(ч) кг(д)ы ви́да(т) к'мє́т'ка, а ω(н) запра́жє(т) во́лы прє(д) конѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

КМЕТЬ, КЪМЕТЬ *ч. (наймит)* кмет, кметь: ти(ж), тако(ж) лю(дї) поимани, которыи соу(т) поимани ꙋ битва(х) и на сторожа(х)... пановє зємлѣнє, кмєти и ꙋбозїи лю(дї) абы са вєрнꙋли с обꙋдвꙋ сторω(н) (Ясси, 1510 *Cost. DB* 470); яко кмєть старосты, воєвода бискꙋпа, бискоу(п) патріархи, патріарха папѣжа выклинати нє могꙋтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70 зв.); Али тотъ день не(д)лный имаеме называти святымъ ...чомъ такъ приходитъ, што бы ся и нашѣ дѣти того научили, и слугы, и робы, къметѣ... усѣ у тотъ день лишили роботу (XVI ст. *НЄ* 214); *Образно:* Єстъ кто, на кшта́лтъ в' тѣлѣ головы, на высо́ком' оурадѣ поставле́ный: нєхай жє оура́дꙋ своє́го пил'нꙋєтъ; а ного́ю, рꙋко́ю, а́л'бо кото́рымъ з' и́нны(х) чло́нкωвъ, то єстъ, понижо́нымъ кмѣтємъ, а́л'бо про́стымъ яки́мъ рємєсл'нико́мъ нєха́йса нєчи́нитъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 2 зв.).

КМЕЦКИЙ *прикм. (який належить кметові)* кметський, наймитський: они ѣдꙋтъ з вєликою пыхою, на барзо оубраны(х) и дороги(х) конє(х) а хс҃ на хꙋдо(и) и ярмо(м) зроблєно(и) кмєцкой ослици (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 19 зв.).

КМИНОЛЮБЕЦЪ *ч.* Любитель страв, приправлених кмином: єщє єси пє(р)цолюбєцъ... // ...к'минолю́бєцъ, цꙋкролю́бєцъ и дрꙋги(х) брє́дєнъ гор'ко и сла(д)колю́бєцъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 249-240 зв.).

КМИНЪ, КИМИНЪ, КМЕНЪ *ч.* (*ствн.* kumīn, *лат.* cumīnum) **1.** *(трав'яниста рослина)* кмин, тмин: dra[b]a[e] кими(н) полъны(й) (1642 *ЛС* 171).

2. *(насіння тмину)* кмин: Горє вамь к'ниж'ници и фарисєє лицємѣр'ници. ижє даєтє дєсатиноу з' маты, и копроу, и к'миноу (1556-1561 *ПЄ* 99); киминъ... мѣлко толчєнъ и смѣшє(н) з бє(л)ко(м) яичнымъ и прикладыває(м) ко отокꙋ очномꙋ (XVI ст.

Травн. 137); з воза моєго рєчи па(н)скиє... кмину чотыри ѳу(н)ты родзино(к) по(л)-трєтѧ ѳу(н)та... взѧли (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 50); зотко миха(и)ловичъ могилєвєцъ мє(л)... кмєну по(л)камєнѧ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 22 зв.).

КНАФЕЛЬ, КНАХВЕЛЬ *ч.* (*стп.* knafel, *свн.* knoufel) *(прикраса переважно круглої форми, яка служить застібкою в одязі)* ґудзик: Она за прозбою моею... повторе позычила мне... // ...шубу окъсамиту чорного, кунами подшиту, с тканицами золотыми и с кнафлями сребными позлотистыми (Луцьк, 1546 *АрхЮЗР* 8/III, 14-15); в мєнє побрали... // ...жє(н)ская шубка ли(с)я сукно(м) сини(м)... крыта на нє(и) дє(и) было кна(х)влє(и) срєбрѧны(х) вєлики(х) ѡ(с)мъ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24-25); взято... // ...два... єрмяковъ чотыри... трєти(и) ȣтє(р)финовы(и) чорныи с кнафлями срєбръными вєликими з пєтлицами (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 81-81 зв.); кнафєль particula adversantis (*Уж.* 1645, 26 зв.).

КНАФЛИКЪ *ч.* (*стп.* knaflik) ґудзичок: дрȣги(и) єпєтрахи(л) злотоглавовы(и) и на то(м) та(к)жє пѧ(т) кнафлико(в) срѣбръны(х) позлотисты(х) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); А напєрвоє злупили у... Кгавло(в)ского та(м) жє, в дубровє, дєлию и жупа(н) з кнафликами серебряными (Житомир, 1584 *АЖМУ* 120).

КНАФНИКЪ *ч.* (Verbascum blattaria) дивина тарганяча, *діал.* кнафлик: blatteria, кнафни(к) зєлиє (1642 *ЛС* 103).

КНАХВЕЛЬ *див.* **КНАФЕЛЬ.**

КНЕБЕЛЬ, КНЫПЕЛЬ *ч.* (*стп.* knebel, *свн.* knebel) **1.** Вид ґудзика: кнѧзь... побра(л)... жȣпанъ ѡксамитны(и) чорьны(и) с кнєблями срєбраными (1582 *ЖКК* II, 129).

2. Кілок, кіл: юрыю роготи(н)цȣ... за ѡбрȣ(ч) шє(л) а҃ кны(п)лє(в) гр(ш) в҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 72).

КНЕГИНИ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНЕГИНИНЪ, КЪНЕГИНИНЪ *прикм.* *(який стосується княгині)* княгинин: а бра(т)... захова(в)шисє за (к)нєги(н)ины(м) ро(с)каза(н)є(м) лєжа(л) до ночи ȣ санє(х) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 97).

КНЕГИНЯ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНЕГИНѦ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНЕЖА *див.* **КНЯЖА.**

КНЕЖАЦКИЙ *див.* **КНЯЖАЦКИЙ.**

КНЕЖАЦЪКИЙ *див.* **КНЯЖАЦКИЙ.**

КНЕЖАЧИЙ *див.* **КНЯЖАЧИЙ.**

КНЕЖИЙ *див.* **КНЯЖИЙ.**

КНЕЖНА *див.* **КНЯЖНА.**

КНЕЖЪНА *див.* **КНЯЖНА.**

КНЕЖЬНА *див.* **КНЯЖНА.**

КНЕЗЬ *див.* **КНЯЗЬ.**

КНИГА, КНІГА, КНЫГА, КЪНИГА *ж.* **1.** *(оправлені в один зшиток аркуші з рукописним або друкованим текстом)* книга: А што сѧ тъкнєт манастырѧ свѧтого Николы у Мєльцох... в нєдостаткȣ свѧтостєй, ѡбразов, книг и риз... тоє всє водлуг потрєбы жона и дєти... кȣ той цєркви мають справит (Володимир, 1547 *AS* IV, 563); а и(ж) ѡ(н) са(м) тєпє(р) єстъ хоры(и) злєцає(т) єго мл(ст) ѡ(т)цȣ димитрию Лариѡновичȣ тамошнєго мана(ст)ыра братȣ абы тыє книги ѡ(т)иска(л) (Білий Камінь, 1620 *ЛСБ* 474); хȣдѡ́жєство оу́мноє: хи́трость ремєсло́ ȣмѣ́тно(ст), наȣка кни(г) (1627 *ЛБ* 145); Кни́га та́ѧ, Чите́лникȣ ми́лый, вѣ́ры, и чита́н'ѧ годнаѧ (Київ, 1628 *Лим.* 2 ненум.); Тєпе́ръ я(к)на́коро(т)шє(и) ти(л)-ко ре́чи(и) ты(х) до(т)кнȣлоса, бы... вє́ликостю кни́ги, читє(л)никови пра́ци... нє задалисмо (серед. XVII ст. *Кас.* 22 зв.); **книга ветхаѧ** — стародавня, древня кни-

га: Кни́гы ве́тхіѧ и Икѡны построива́и: на ст҃ои трапезѣ (Львів, 1642 *Жел. П.* 3 зв.); **книга кормчая** — збірник церковних і світських законів: Книга кормчая (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 10); **книга Моисеова** — П'ятикнижжя: Першая наука: дѣля того, чомъ зака(за)но было Бытіа у а҃ книзѣ Моисеовуй, гл. ѯі, што бы мужейского фелю дѣтину у осмый день обрѣзати (XVI ст. *НЄ* 197); **книги апостольскиє** — Євангеліє: Повинє(н) будє(т) да́ска(л) ѹчи́ти, и на пи(с)мѣ имъ подава́ти. ѡ(т) ст҃го єв(г)лїа, ѡ(т) книгъ ап҃(с)льски(х) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 5); **книги бытейскиє** — *(перша книга П'ятикнижжя)* Буття: Кото́рого [кр(с)та] фѣґоура // была ѡнаѧ дра́бина кото́рую іаковъ ѡба́чилъ в книга(х) быте́йски(х) стоѧчоую на(д) зємле́ю, кото́рой врьхъ ѡболоковъ сѧ дотыкалъ и самого нб҃а (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295-295 зв.); Іѡ́сифъ зоста́вши вʼ Єги́птѣ Па́но(м), ѡтвира́єтʼ наполне́ныє Жи́тници,... я́къ чита́ємѡ вʼ Кни́га(х) Быте́йски(х) (Київ, 1648 *МІКСВ* 347); **книги примирьѧ** — Божі заповіді: Моисе́й... взалъ кни́ги прими́рьѧ читалъ, а лю́дъ слѹхалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 101); **святая книга** — Євангеліє: К(ѹ) ты(м) ст҃ы(м) книга(м) събор(ѹ) чотырє(м) єв(г)листѡ(м). придана єсть наоука читанѧ (1556-1561 *ПЄ* 3 зв.); **книги царскиє, царскыє книги** — *(книги Старого Завіту)* Книги царів: Авторъ Тре́тихъ Книгъ Ца́рскихъ, ты́лко ты́є лѣта Соломѡ́на спомина́єтъ, кото́рыє вʼ сохране́нїи за́кона и во́лѣ Бж҃еи та(к)жє побо́жности прожи(л) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943); Чита́ємо впра́вдѣ вʼ цр҃(с)кы(х) книга(х), ижъ ко́сти оумр҃ло́го єлисе́ѧ єдино́го оусопшого зʼ мр҃твы(х) вʼзбѹди́ли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 154);

(текст, викладений у творі) книга: Арістóтє(л) мóви(т) в книга(х) гдє ѡ живо(т)ны(х) пишє(т), тóй рѡ(д) пєлєка́нʼскїй (1596 *ЛЗ* 61); Дух рече: "Ямь, — молвит, — во Оригене еретицѣ действовал, и моим художеством и злокозньством тѣ книги лживые Ориген составил" (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161); О томъ и таковомъ чистцовымъ огню пуркгуючомъ // церковъ Христова першая не слыхала, ани тежъ во книгахъ докторовъ святыхъ найдуемо (1603 *Пит.* 54-55); Хвала тобѣ, Г҃и Б҃є, всєдєржитєлю и ѡ(т)кѹпитєлю, ижє ми да(л) дописати сєа книги, свободитєлю (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); Въ пилной а уважной ховайся, правовѣрный, осторожности, абы ся яко не захвѣяти въ вѣрѣ, венцъ и о правдѣ, ту въ той книзѣ описаной, не вонпити (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1148); Трóсть: Тростина́, пища́лка, пєрó котры́мъ пи́шѹ(т) кни́ги (1627 *ЛБ* 134); ре́къ бы дрѹгі́й сы́нъ чл҃вчєскїй, заѹтра дн҃ь сѹдный настѹпа́єтъ, я бѹдѹ да́рмо працова́т(и) бѹдова́ти, Кни́ги писа́ти, Дрѹкова(т), а щó ми пóтимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.).

2. *Перев. у мн.* **книги** — *(зшиті в одну справу аркуші для ділових записів, реєстрації чого-небудь)* книги: Я Фєдор Чорторыйский... Про памєт казали єсмо в книги записати (Луцьк, 1520 *AS* III, 197); Во имѧ ѡ(т)ца и сн҃а и ст҃го дх҃а почынаю(т)ся кнїги бра(т)ства лвовьского ѡ бѹдованю цр҃квє (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 1); на ѡ(н) ча(с) созна(н)є(м) возного с кни(г) на писмє нє доводили (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); кни́ги пи́сарѡвъ называ́ютсѧ тымъ и́мєнє(м) па́мѧткою (1627 *ЛБ* 114); я ба(р)тошъ ѡмєти(н)ски(и)... кѹ записанъю до кънигъ нинєшъни(х) сознавамъ (Овруч, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 136); тєпє(р)

тєды подаючи, за у(с)покоєнє(м) ся того нєбє(з)пєчє(н)ства, проси(л), абы бы(л) приня(т) и до кни(г) уписа(н) (Житомир, 1650 *ДМВН* 217); **книги братскиє, кніга братская** — *(ділові записи братства)* братські книги: алє ѡ(н) имъ далє(и), ты(м) бо(л)шє прикрости противко бра(т)ствꙋ выряжалъ, которого зара(з) с книгъ бра(т)ски(х) вымазано, яко ѡ(т)щєпє(н)ца бра(т)ства хв҃а (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 4 зв.); дѡ(м)на а(н)на могїлє(н)ка рєфєрє(н)дарова кѡру(н)ная бывши в цр҃кви и в кнігꙋ бра(т)скꙋю рꙋкою по(д)писавши дала на цєркѡвъ... таларѡ(в) лєвковы(х) 3 (Львів, 1630 ЛСБ 1052, 1 зв.); **книги врядовыє (врадовыє)** — *(записи урядових юридичних документів)* урядові книги: котороє кгва(л)товъноє насланьє чо(л)ганьского и жоны єго... ѡнъ на врадє за(м)ку нш҃го крєманє(ц)кого ѡповєда(л)... а до книгь врадовы(х) то записа(ти) давши и выписъ з нихъ... пєрє(д) нами поклада(л) (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); Видиму(с) С кни(г) врядовы(х) за(м)ку гдрь(с)ко(г) ѡвру(ц)кого (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 82); **книги городовыє (гродскиє, кгродскиє, кгродъскиє)** — *(записи справ гродських судів)* гродські, міські книги: выпи(с) с кни(г) городовы(х) крєманєцки(х) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1813, 9); возный повету Луцкого... оповедилъ и до книгъ гродскихъ тыми словы созналъ (Луцьк, 1570 *Ив.* 265); Выпи(с) с кни(г) кгро(д)скихъ замку г(с)рдъского (!) лу(ц)кого (Луцьк, 1567 *ЛНБ* 5, II 4043, 51); Па(н) Микола(и) з брусилова... для вписаня до книгъ нинєшънихъ кгродъскихъ Житомєръскихъ подалъ Лявъдꙋмъ (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 50); **книги духовныє** — *(ділові записи, реєстровані в церкві)* церковні книги: а болшей дей тоее справы у нас и у книгах наших духовныхъ не было (Володимир, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 337); вша(к)жє па(н) Кꙋрило то(т) дєкрє(т) принє(м)ши ѡбєца(л) ся яко напру(д)шє всєму чинити досы(т) што є(ст) до кни(г) дꙋховны(х) записано (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); **книги замковыє** — *(ділові записи, реєстровані в замку)* замкові книги: во(л)номъ (!) вчини(л) пна Кошко(в)ского ѡ(т) тоє присєги што па(н) Кошко(в)ски(и) для памєти лєпшоє да(л) записати до кни(г) за(м)ковы(х) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 49); **книгц земскиє (земъскиє, зѣмскиє)** — *(записи актів земської канцелярів)* земські книги: а кгдыж єсми тоє справы до рꙋкъ своих достала, тогдым тєпєр с тым выписомъ... посылала до... пана Гаврила Босєѧ ...хотєчи тотъ выписъ пєрєнести до книг зємских Лꙋцких (Луцьк, 1572 *AS* VII, 408); и то(т) рє(и)(с)стръ... має(т) ꙋвести до кни(г) зємъскихъ (1566 *ВЛС* 67 зв.); того єщє и книга(ми) зѣмскими пєрємыскими да(с) бг҃ъ здравіє ма (!) ꙋтвє(р)дити (Топольниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 646); **книги канцлерейскиє** — *(записи королівської канцелярії)* господарські книги: И просил Ѡдаховский имєнємъ кнѧзѧ Романовым..., абы таѧ жалоба и ѡповєданє ихъ ꙋ книги господарскиє, канцлєрєйскиє записано (Вільна, 1558 *AS* VI, 213); **книги магдибурскиє** — *(записи справ канцелярів міста, що мало маґдебурзьке право)* гродські, міські книги: книгами ма(г)дибꙋрскими, глиня(н)скими роборꙋю (!) рєфєрꙋючи запи(с) до и(н)тє(р)цизи, а и(н)тє(р)цизꙋ, до записꙋ (Глиняни, 1607 *ЛСБ* 416); **книги месткиє (мескиє)** — те саме, що **книги городовыє**: Выпи(с) с кни(г) мєсткихъ права ма(и)дєбо(р)ского ратꙋша ки-

євьского (1608 *ЛСБ* 1203); Што мы, уряд, видечи устное сознане... панаса Черняховца, казали до книг меских записати (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 23); **книги поминныє** — поминальні книги: совершенно отвергли... всѣхъ Латинниковъ отъ церкве... и южъ болшъ въ книги свои поминные ихъ не вписовали, и при литургіяхъ споминати перестали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773); **книги подкоморскиє** — *(записи справ підкоморських судів)* підкоморські книги: Тєды поводовая сторона для вписаня в книги по(д)комо(р)скиє пє(р)вє листъ ѡдрочоны(и) ѡ(д) єго м(л)... подала (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 244); **книги соборовыє** — *(збірка постанов і канонів собору)* соборні книги: А тотъ листъ найдуется въ Книгахъ 1 Соборовыхъ, страницы 900 семъдесятъ шостое (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 985); **книги судовыє** — судові книги: па(н) ѡлєксє(и) гаврилови(ч) холонє(в)ски(и) до книгъ судовы(х) вы(з)на(л) и(ж) дє(и) длѧ вєлики(х) и пи(л)ны(х) потрєбъ мои(х) прода(л) єсми ...ча(ст)ки свои (Кременець, 1558 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 65); то́лко хвали́тє... то(и)... календа(р)... ко́тóри(и) проти́въ новогó календара́ ми́нꙋцаи́ вы́даєть в книга(х) сꙋдовы(х) ѡповє́даєтє (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); **книги трибуналскиє (трибунальскиє)** — *(записи трибунальських справ)* трибунальські книги: Выпи(с) кни(г) головны(х) трибꙋна(л)ски(х) воєво(д)ства києвского (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); то сѧ цѣлий вписалъ искриптъ, на синодѣ бєрєстєискомъ, ѡ(т) дх҃овны(х) и свѣтскы(х) старожитнои грєчєскои рєлѣи, ѡ(т) митрополита и єго таваришєства розрознєны(х) осѡбъ ѡ ихъ та(м) постоу(п)коу в' бєрєстю списаный и засвѣжа до книгъ трибоунальски(х) вєликого кнѧ(з)ства лито(в)ского ѡ(т)даный (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 5 зв.); **книги церковныє** — те саме, що **книги духовныє**: на що мы єму даємо сє(и) нашь листъ с кни(г) цє(р)ковны(х) по(д) нашєю пєчатю (Львів, 1596 *Юр.* 17); Книги цє(р)ковныє розныє до ужыванє в цє(р)кви ѡ(т)дано п҃ андрєєви стрєлє(ц)кому (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.); **до книгъ дойти** — зареєструвати юридичну справу: Пєтръ Куровски(и)... манифєстова(л)сє и ѡповєда(л), пєрєстєрєгаючи во всє(м) цєлости своє(и) ѧко и брати(и) своихъ ѧко ѡ(д)но до кни(г) мо(г) до(и)ти ...в справахъ нижє(и) мєнованы(х) (Житомир, 1649 *ДМВН* 185); **чорныє книги** — судові записи злочинів: ꙋста(в)уємъ бы повола(н)ѧ злодє(и)скиє пєрє(д) право(м) ѡповєда(н)ны и я(в)нє высвє(т)чоны и были до кни(г) врѧ(д)у ко(ж)дого записова(н)ны. Которыє книги яко пєрєдъ ты(м) та(к) и тєпє(р) зовуть чорными книгами (1566 *ВЛС* 104 зв.); **книги живота** — історія: Я, яко пастыръ и отецъ, напоминаю и прошу, не отступуйте ваша милость отъ того святого // братства и заслугъ своихъ которые суть вписаные въ книги живота (Київ, 1644 *КМПМ* II, дод. 288-289); **книги животныи** — те саме, що **книга живота**: вѣрныи ты(ж) єго вєсполо(к) и(з) ни(м) мєшкаю(т), алє справєдливы(х) лю(д)и(и) оу книга(х) живо(т)ны(х) напїсан'ныи имєна и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 208 зв.); **книги сумнѣнѧ, книга сумненѧ** — сумління, совість: іли нє слыхали є(с)тє того, я́ко православныє ска́ргꙋ всѣгды пи(л)нꙋю(т), а ѡ(т) ска(р)ги о правдѣ нико́ли слыхати нє могꙋ(т), а то жє(му); длѧ того и(ж) ты́є вєликіє кни́ги сꙋмнѣнѧ своє́го пєрє(д) ни́ми затвори(л) (1598 *Виш. Кн.* 308 зв.); Прочтѣтє пи(л)но в то(и) книзѣ сꙋмнєнѧ своє́

го, и ви(д)тє нє сопроти(в)ноє ли шко́лы ȣче́нїѧ ты(м) пло́до(м) исти(н)ны(м) прохо(ди)ли є(с)тє (Там же, 278 зв.); **выгладити зъ книги** — позбавити життя: Моисей... мови(л) до Бга, єсли ѡ(т)пȣскаєшъ имъ грѣхъ, ѡ(т)пȣсти; а єсли нє ѡ(т)пȣскаєшъ, и мєнє выгладь з' книги которȣю єси написалъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 153 зв.); **отворити книги совѣсти** (кого) — справедливо оцінити діяння: за(с) отворити кни́ги совѣсти ва́шєє, на показа(н)є ва(м) мно́ю рєчє(н)но(г) мȣшȣ (1598 *Виш. Кн.* 280); **розгнути книги совѣстныє** — те саме, що **отворити книги совѣсти**: Розгни книги совѣстные и узриши, иж во уготованных чину не коснел и ни чернец ани страдалец не был (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192); **с книгъ живота выгладити** (що) — згладити зі світу: Пыта́ємо... // чомоу ты(х) црквєй црквами призна́ти нє хо́чєтє... чомоу з ни́хъ... чистыє ша́ты здира́єтє, чомоу имъ тои го́дности за́зритє, чомоу ихъ и́мєна с книгъ живота вы́гладити оуси́лȣєтє (Острог, 1598 *Отп. КО* 25 зв.-26).

КНИГАРНЬЄ *с.* Книгарня: Сапфи́ра: Повѣда́ючаѧ, а(б) ли́чачаѧ, а(б) книга́рньє, а(б) наȣче́наѧ (1627 *ЛБ* 230).

КНИГОГРОБНИЦА *ж.* Книгосховище: bibliot[a]phi, книгогробницы (1642 *ЛС* 102).

КНИГООЧЪ *ч.* Те саме, що **книгочїй**: tabulari(us), городови(й) писа(р), книгоѡ(ч) (1642 *ЛС* 392).

КНИГОПАЛЕНСТВО *с.* Спалення книжок: Да пытал бых тебѣ тут на том мѣстѣ, проповѣдниче науки христовы, которая богатшая Русь, выкупивши, папалила (!) тѣ книжки... Кто тѣ возбраняет правду мовити, чесну их таиш таковый злый учинок, то есть книгопаленство его составления (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160).

КНИГОПИСЕЦЪ *ч.* Автор книг: bibliographus, книгописє(ц) (1642 *ЛС* 102).

КНИГОПРОДАВЕЦЪ *ч.* Книгопродавець: bibellio, onis, книгопродавецъ (1642 *ЛС* 254).

КНИГОПРОДАЛИЩЕ *с.* Книгарня: bibraria, a(e), книгопродалище (1642 *ЛС* 254).

КНИГОТВОРЕЦЪ *ч.* Автор книг: Ле́чъ Бгъ Єп(с)па своє́го Правѣрнаго Мїхаи́ла ...прославлѧ́є(т), гды якомъ ре́кл' о́ногѡ Ѡве́чки Па́стырми посвѧти́лъ и Оучи́тєлми и Книготво́рцами поста́вилъ гды стате́чнє в' Вѣрѣ Єпа́рхїа таѧ стоитъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 83).

КНИГОХРАНИТЕЛНИЦА *ж.* Книгосховище: grammatophilatium, книгохранитє(л)-ница (1642 *ЛС* 211).

КНИГОЧЇЙ *ч.* (*цсл.* книгочїй) писар: кни́гочїѧ та́ко(ж) в ко́(ж)домъ полкȣ в оу́шахъ во́йска обвала́ю(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 154 зв.).

Див. ще **КНИГООЧЪ.**

КНИЖЕЧКА *ж.* Книжечка: в котороую надѣю тє(ж) по(д) заслоною зацного имєни вм мл(с)тивого пана, яко за нѣкимъ щїто(м) мєжи людє здало ми сѧ пȣстити тоую книжєчкȣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 3 зв.); За Коладоу́ и Щодрый днь, Кни́жечкоу тоу́ю, Пра́зника за́цного на памѧткȣ стоу́ю. Котра́ѧ то пре́зъ дѣтѡкъ єсть дєкламова́на, И длѧ оутѣхи на днь то́тъ, з Дроу́кȣ выда́на (Львів, 1616 *Бер.* В. 66); два студенътов (!)... без жадных брони, только коронъки а книжечки въ руках маючи, приступили, приятелско их пытаючи (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681); Тєпе́ръ зась повто́рє та́ѧ сама́ѧ Кни́жечка ѡ

Вѣрѣ Православнѡкаѳолі́ческой... тро́ха ѡбши́рнє испра́влєна Діалє́ктомъ Рꙋ́скимъ // прє(з) Дрꙋкъ свѣтꙋ пꙋбликꙋєтсѧ (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв.-2).

КНИЖИЦА, КНИЖИЦЯ *ж.* Те саме, що **книжка**: любимый прочитателю... але вѣруй и власне как зо уст божих прийми... бо самая кривда божия мовила тое в той книжицѣ (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); костє́лъ ри́мскїй... нє зна́є(т) и иных ѡбширныхъ ѡ(т)пра(в) цр҃ковных, кото́рых подробнꙋ ѡпи́совати нє з҄нєсєтъ кни́жица сїѧ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29); Маєтє и тєпє(р) книжицꙋ вєликого и чюдовного ста(р)ца Макарїѧ з҄ Грєцкогѡ на простꙋю рꙋскꙋю мовꙋ прєложєныи бєсѣды, албо каза(н)ѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* (передм. I) 9); сщ҃єнника до о́ныхъ ѡ(т)сыла́ємъ, на то́тъ ча́съ ни́мъ достатнѣ́йшꙋю кни́жицꙋ ѡ сє(д)ми́ та́йнахъ вы́дати сподоби́тъ на́съ г(с)дь (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 17 зв.).

КНИЖИЦЯ *див.* **КНИЖИЦА.**

КНИЖКА, КНИЖЪКА, КНЫЖКА *ж. (окремий друкований твір, праця)* книжка: псалтыръ, полъкопы грошей дано, книжка правилная (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34); Але тутъ теперъ обачишъ... зъ якого листу тые штучки выбиралъ, которые другимъ листомъ въ своихъ книжъкахъ положилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 601); Далє(м)... дєся(т) граматы(к) и к҃ книжо(к) ѡ во(с)питании ча(д)... до ро(с)проданя... за(с) далє(м)... книгꙋ... ди(к)цишна(р) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 10 зв.); Бг҃ꙋ ст҃омꙋ тѧ порꙋча́ю ласкавы(и) читє(л)никꙋ а до ты(х) книжо(к) нєлѣнивого ѡ(т)сила́ю (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 3 зв.); а(ч) вѣдаю пє(в)нє жє вм(с) моєму м(с) пн҃ꙋ нєтрꙋ(д)но ѡ кны(ж)ки ро(з)ны(х) авторовъ лати(н)ски(х) и Грєцки(х) (1636 *Лям. о приг.* 2 зв.); а кто будетъ читати то много м(д)рости в тихъ книжокъ набꙋдє (серед. XVII ст. *Луц.* 523).

Див. ще **КНИЖИЦА.**

КНИЖНИЙ *див.* **КНИЖНЫЙ.**

КНИЖНИКЪ, КНИЖНИКЬ, КНИЖНЇКЪ *ч.* **1.** *(знавець церковних книг, учений)* книжник: фарисѣи книжници жидовьстии почали книги пєрєкладывати (1489 *Чет.* 111); Кождый книж҄никь наоучє́ныи цр(с)твїю нб҃сномоу. подобєнь єсть чл҃кови господарномоу. который выноси(т) ѡ(т) схованѧ своєго, // новаѧ и вєтхаѧ (1556-1561 *ПЄ* 64 зв.-65); Ѡто мы въходимо до їєрл҄ма, а сн҃ъ чл҃чкїй продан҄ будет҄ архїєрєом҄, и книжнїком҄, и ѡ́судят҄ єго на см҄рть (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 64); Глоу́пы(и) и нєрозꙋмны(и) є(ст) книжни(к) бє(з) цно́ты, и мѣ(ч) го́лый но́ситъ,... кото́рый з боя́ми бѣглости... само́го сєбє и ин҄ши(х) мно́гы(х) псоуєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.); Погорша́лисѧ Кни́жникѡвє и трво́жили, и за́здростю, и нєна́вистю бꙋдꙋчи роспа́лєны (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 401);

(літератор) книжник: literator, пи(с)мєн(н)икъ, книжникъ, грамо(т)никъ (1642 *ЛС* 256).

КНИЖНИКЬ *див.* **КНИЖНИКЪ.**

КНИЖНИЦА *ж.* Книгосховище: bibliotheca,... книгохранитє(л)ница, книжница (1642 *ЛС* 102).

КНИЖНЇКЪ *див.* **КНИЖНИКЪ.**

КНИЖНЫЙ, КНИЖНИЙ *прикм.* **1.** *(пов'язаний із написанням, виданням книги)* книжний: и на друкованя роботы книжноє увєс наклад... вси єпископовє... дати повинни (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); Игнатко Поповичъ, слꙋга пово(л)ный и робо(т)ни(к) кни(ж)ный. Сынꙋ, оучисѧ из молодости, нє встыда(л)сѧ и до старости (1591 *Яв. ИЗ* 12); Игна(т)ко Попови(ч), слу(г) пово(л)ный и

дѣлатє(л) кни(ж)ный. Ро(к) [҂аф]чѳ (1599 *Яв. ИЗ* 13).

2. *(який міститься у книзі; почерпнутий із книги)* книжний: коли хочє(ш) разоумѣти силоу книжноую, то и двократь почитаи словєса (1489 *Чет.* 284 зв.); Был҄ бо ѡ(т)ць єго рыбитвомь. а ѡнь пакъ до кон҄ца рємєсла ѡцєв҄ского нє оумѣлъ. и нє наоучєнь быль, ани жидов҄скои, ани грєцькои моудрости. Ани книж҄ного писанїа, ѡ(т)иноу(д) нє розоумѣль (1556-1561 *ПЄ* 336 зв.); Вл(д)ки бєзъбо(ж)ныє вмѣсто правила и кни(ж)наго чтєнїѧ, и поучєнїѧ в Закони гдни днь и нощъ на(д) статȣтами и́ лжєю оувєсь вѣкъ свои оупра(ж)нѧю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв); на жертву давно рѣзовали волы и давали: слова сутъ святыи изъ весѣля книжного (XVI ст. *НЄ* 130); Вонность арома(т) кни(ж)ного читаньѧ, дховнаѧ касиѧ красного спѣваньѧ. Нынѣ благоухаю(т) якъ ра(и)скии цвѣты (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98); Кто те́ды хо́чє(т) оумѣти тьи Кроу́ги води́ти, вѣдай то и́жъ звє́рхȣ порѧ(д)ко(м) напи́саны двана(д)ца(т) кни(ж)ни(х) м(с)цєй (Острог, 1612 *Час. Табл.* 315 зв.); да́лъ и́мъ Бгъ // смы́слъ и мȣдрость во всє́й кни́жной м(д)рости (Київ, бл. 1619 *О обр.* 173-174); **ворожбитъ книжный** — чорнокнижник: А єстли бы былъ которы(и) попъ чаровъникъ или ворожби(т) книжны(и)... или бы самъ до ворожокъ ходилъ... ѡповєдати єго єпископȣ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71).

3. Освічений, грамотний: братнимъ политованьемъ порушоный мужъ подобный, книжный, именемъ Сімеонъ Горбачевскій, працы ся поднялъ, до Константинополя шолъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 470); лєпѣ(и) бовѣ(м) є(ст) бы́ти до́бры(м) и пилны(м) нѣ(ж) оучо́ны(м) и кни́жны(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.); Кни́ги што́бы значи́ли, ла́твый до́мыслъ: жє сȣдїѧ́ нє кни́жный и нє оучо́ный, вла́сный Осє́лъ Короно́ва́ный (Львів, 1646 *Ном.* 6).

КНИЖЪКА *див.* **КНИЖКА.**

КНИШЪ *ч.* Книш. Особова вл. н.: Ми(с)ко Книшъ (1649 *РЗВ* 336).

КНІГА *див.* **КНИГА.**

КНОВАНЄ *с.* (*стп.* knowanie) замір, злий намір: Бѣда́ грѣшникѡмъ: я́ко в҄ на́гости зостава́ю(т) спра́вы и́хъ, и кнова́нѧ ср(д)цъ я́вними става́ю(т)сѧ (Львів, 1642 *Час.* 273).

Пор. **КНОВАТИ.**

КНОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* knować) (о чім і без додатка) снувати заміри, замишляти зло, *діал.* кнувати (проти чого): а впро(д) з нє́малы(м) подивє(н)ємъ ȣ сєбє ȣважаю и(ж) бачно(ст) тм(ст) мє́сца николи да(ти) нє хотячи... и ȣпри(и)мє нєхо(т) и нєла́ску ѡ славє моє(и) кновати рачи(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); ѡни таємницȣ тоую ѡ(т)даньѧ папѣжови римскомоу послȣшєнства, кноуючи пожиткѡвъ свои(х) и оуростєньѧ шȣкали (Острог, 1598-1699 *Апокр.* 35 зв.).

Див. ще **КНУТИ.**

КНОВАТИСѦ *дієсл. недок.* (*стп.* knować się) підступно замишлятися, замірятися: прє(д)мова... припоминаєтъ о тыхъ таємница(х) нєправости, яко сѧ кновала, и чєрє(з) которыи дхо(в)ныи мєжи тыми, которыи о ѡ(т)дан҄ю ємȣ того послȣшє(н)ства и прилȣчєн҄юсѧ до костєла ри(м)ского мыслили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 40 зв.).

КНОРОЗЪ, КНУРОЗЪ *ч.* Кнур, *діал.* кнорос: взято... двадцат кнорозов (Луцьк, 1562 *AS* VI, 63); на кошарє... пє(т)на(д)цє(т) кнорозо(в) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1921, 7); кнурозовъ три — по сороку грошей (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 226).

КНОТЪ[1] *ч.* (*стп.* knot, *свн.* knoten) *(шнур для горіння)* ґніт: за кноты fr. 10 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 16); тогда́ с҇ты(х) тѣла нѣкоторыи ло́ємъ ѡбливано... кно́ты прє(з) нѣ проволо́ковали и запала́ли, и яко сто(л)пы ѡгнє(м) горѣли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 148 зв.);

факел: ихъ милость... зъ... кнотами запалеными... на село... наехали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/I, 535).

Див. ще **ҐНОТЪ.**

КНОТЪ[2] *ч.* *(назва птаха)* нирок: mergul(us), кнотъ, катарактъ птица (1642 *ЛС* 268).

КНУРОЗЪ *див.* **КНОРОЗЪ.**

КНУРЪ *ч.* Кнур. Особова вл.н.: ксендзъ Петръ Козаковичъ... напротивъко роботнымъ Васкови Каплунъцови, Гаврылови Кнурови... // ...и всей громаде села Задыбъ... сведчил се и протестовал (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 416-417).

КНУТЕЛЬ *ч.* (*нім.* Knuttel) палиця, тичка, кий: 1 возъ парою кони(и) грабины для кнутлєвъ кȣплєно зъ топори(с)ко(м) до соки(р) за гро(ш) 26 1/2 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.).

КНУТИ *дієсл. недок.* (*пол.* knuć) (що) снувати заміри, замишляти зло, *діал.* кнувати: и вызнал дей тот мѣщенин, иж за дозволенемъ войтовым тот дом свой на валѣ томъ кнулъ и вал скопал, а дал войтови от того подарку пол золотого (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 63).

Див. ще **КНОВАТИ.**

КНУТЪ *ч.* Батіг, пуга: fragrum кнȣ(т) (I пол. XVII ст. *Сем.* 85).

КНЫБЛИКЪ *ч.* (*стп.* knebel, *свн.* knebel) маленький ґудзик: жупа(н) чє(р)воны(и) фа(и)лю(н)дышовы(и) с кнібликами срєбрєными позлотистыми (Володимир, 1578 *ТУ* 169); взєли ȣ слȣги ȣ сєбєстияна кныбликовъ сєрєбрєны(х) два(д)ца(т) чотыри (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88).

КНЫГА *див.* **КНИГА.**

КНЫЖКА *див.* **КНИЖКА.**

КНЫПЕЛЬ *див.* **КНЕБЕЛЬ.**

КНЫШИКЪ *ч.* *(невеличкий книш)* книшик. Особова вл. н.: шляхетный панъ Станислав Шелемъпецкий... протестовал противъко... Васкови Булбе Прилуцкому, Грицови Кнышикови (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203).

КНѢГИНѢ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНѢЖА *див.* **КНЯЖА.**

КНѢЖНА *див.* **КНЯЖНА.**

КНЯГИНЯ, КНЯГИНѦ, КНЕГИНЯ, КНЕГИНѦ, КНЕГИНИ, КНѢГИНѢ, КНѦГИНЯ, КНѦГИНИ, КНѦГИНѦ *ж.* **1.** *(титул дружини князя)* княгиня: И кн(ѧ)г(и)ни Михайловаѧ рєкла пєрєд нами кн(ѧ)зю Андрѣю, штож сорокъ дворищь болши [ємȣ достало сѧ...] трєх а пол колоды мєдȣ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); и по смєрти мȣжа єй Милости... кнєгинѧ Ѡлєна тыи зємли... в покои дєржала (Луцьк, 1520 *AS* III, 197); Волєнъ... кнѧз Андрєй и... кнєгини ...тыи части мои ѡтчизныє дєржати (Горохів, 1538 *AS* IV, 162); матка наша кнѧгинѧ Ѡлєна волна на тых имєнѧх вѣна своєго нам, дѣтєм своими ѡписати (!) (Володимир, 1542 *AS* IV, 311); Кн҇зємъ Пано(м) воєводамъ Кашталано(м) староста(м) кнгинѧ(м) пнѧмъ вдова(м)... ра(д)цамъ и всимъ вра(д)никомъ наши(м)... вєлико(г) кн҇зства ли(т)ского) (Варшава, 1570 *ЛНБ* 4, II 1136, 27); кнєгиня тєжъ... сознала ижъ то(и) то сє(с)трє и(х) нє додано (Київ, 1615 *ЦНБ* II 23261, 1 зв.); Мѣсяцъ іюль... 11. Св. княгиня Олга, во св. крещеніи Елена наречена, бабка великого князя Володимера (Київ,

1621 *Коп. Пал.* 854); Ко́ситъ ѡ́на и Княжа(т), спо́лъ з' и(х) Княги́нами, Грома́ди(т) Каштала́но(в), і з' Воєводами (Киïв, 1622 *Сак. В.* 50); **великаѧ кнегиня (кнѧгини)** — *(титул дружини великого князя)* велика княгиня: за славноє памєти королєвоє єє мл(с)ти навы(ш)шоє вєликоє кнгни боты (!) и за и(н)ши(х) арє(н)даро(в) прє(д)ковъ мо-и(х) мыто замковоє... вєздє... выбирано (1561 *ПИ* № 23); Бꙋдꙋчи ꙋ Краковє припоминала Єго Милости господарꙋ королєваѧ Єє Милость и вєликаѧ кнѧгини... Бона ѡ томъ, ижъ Єго Милость господаръ... // далъ Єй... имєнє Коврин (!) (Краків, 1523 *AS* III, 251-252).

2. Дружина, жінка, супруга: ѡт нас єсмы дали и потвръдили Анꙋшки, дочци Пътра Литѣна, кнѧгини Андрєика чашника и племєником єи... тоє прѣдрєчєнноє сєло на имѧ Милинєщи (Хуші, 1528 *МЭФ* 40); пріидошѣ прѣд нами... нашь вѣрніи болѣринь пань Дань пѡртар соучавскіи и кнѣгинѣ єго Тѡдѡсія дочка Мориєва,... та дали... одно сєлѡ оу волости Карлигатоури (Васлуй, 1555 *DBB* I, 48); Василіє Вартик... и Настасія... сазнаваєм... како... єсли сѣ потокмили по доброи воли, аби кнѣгинѣ Нъстасїя испꙋстила став и рибꙋ сєбє изловила (Ясси, бл. 1624 *МЭФ* 378); Са́ра, і: Па́ни моѧ, а(б) кнѧги́на моѧ (1627 *ЛБ* 230).

КНЯГИНА *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНЯЖА, КНѦЖА, КНѦЖѦ, КНѢЖА, КНАЖЕ, КНЕЖА *с.* **1.** *(правитель князівства або області з родовим князівським титулом)* князь: Я, Александеръ Федоровичъ княжа на Чарторыйску, воевода земли Волынское, вызнаваю и даю ведати тымъ моимъ тестаментомъ (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 17); костє(н)ти(н) кнжа ѡ(ст)ро(з)скоє воєвода києвъскии ма(р)шало(к) зє(м)ли волы(н)скоє намє(ст)нику ншому киє(в)скому ꙋрожономꙋ кнзю ѡстафию ружинскому (Киïв, 1581 *ЛСБ* 62, 1); Памѧтайтє жє́стє с кнжатъ роу́скихъ ѡстрѡ́з'скыхъ вы́шли, ихъ вѣрꙋ дѣльность, и набо́жность мѣйтє на мы́сли (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 13); Ки́лка кнѧжа(т) Чєтвєртє́нски(х) живо́тъ сво́и за Ѿ(т)чи́знꙋ положи́ло (Киïв, 1623 *МІКСВ* 73); На Гербъ Прєсвѣтлый яснє ѡсвєцо́ныхъ ихъ Мл(ст): Кнѧжа́тъ Корибꙋтѡвъ Вишнєвє́цкихъ (Киïв, 1632 *МІКСВ* 270); Лвовъ мѣсто таки(х) со́бѣ про(д)кѡ(в) быти зна́є(т): ѡ(т) Кнѧжа́ти Лва́ имѧ и гєрбъ вла́сны(и) маєтъ (Львів, 1642 *Час. На. г. Лв.*); маючи при собє... людє(и) добри(х)... с которими єзди(л) до мєста Ви(л)ска, має(т)ности... арєнъдовънє(и), а дєдичъно(и) ясънєѡ(с)вєцоного... княжати єго мсти Владислава Домѣника на Острогу (Житомир, 1659 *ДМВН* 195).

2. *(титул бояр, вельмож)* князь: Єго Милость братъ наш ꙋзрєвши на пилноє заслꙋгованє, а вѣрнꙋю... слꙋжбꙋ и справєдливꙋю... порадꙋ вєлєможного кнѧжати... дал... ємꙋ... имѣнє на имѧ Головин (Краків, 1507 *AS* III, 39); ѡзна(и)мꙋю ва(м) и(ж) кнѧжє єго мило(ст) из ѡбѣма сынами своими приє(з)ди(л) по(д) лво(в) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Яснєвєлмо(ж)ны(м) и(х) м(л) княжа́то(м), кашталяно(м), Староста(м)... И всѣ(м) посполиты(м) мєщано(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422, 2); по збꙋрєнъю и (с)паленъю мє(с)та и замъкꙋ нємало людє(и) и подъданыхъ княжатъ и(х) мл(с)ти корєцъкихъ... ѡкрутънє... повєзавъши... до домовъ своихъ ѡ(т)провадили (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 5); Ѿто тоу(т) кнѧжа́та(м) и вєлмо́жа(м) мѣсцє, в которы(х) нєєманъ си(р)скїи былъ ѡцѣщє́-

ный ѡ(т) своихъ стрȣповъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); ѡнъ реклъ: ты Поличилъ теды пахолѧта кнѧжатъ повѣтовыхъ, и нашолъ слв (серед. XVII ст. *Хрон.* 313 зв.).

3. *(глава держави, князівства)* князь: Алєксандръ божю м‹и›л‹о›стью корол полский, вєликий кн‹ѧ›зь лит‹о›вский рȣский, кн‹ѧ›жа прȣскоє, жомойтский и иных (Мельник, 1501 *AS* I, 146); мы... послы... г(с)п(д)ра зємли мо(л)давскои, посла(н)ныи коу наияснѣишомȣ кнѣжатю... панȣ алєкса(н)дрȣ... кралю по(л)скомȣ (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); кȣ вѣкȣистой тоє рѣчи памєти, мы... корол Полский... кнѧжа Прȣскоє чинимъ знамєнито (Городно, 1507 *AS* III, 49); Алє єдна(к) стараюся ѡ тоє жєбы до смаку вдячно(ст) припадаючы(и) о пєра свои ростропнє и мудрє написано княжатомъ и мона(р)хо(м) ѡфѣрова(л) (1636 *Лям. о приг.* 1 зв.); **княжа великоє** — великий князь: звычай єсть... абы знамѣнитыє, а ѡхотныє послȣги, которыє ж маєстатȣ панскомȣ напротивкȣ нєприѧтєлєй єго вѣрными бываючиє засѧ щєдростливостью королєвъ, або княжат вєликих имъ ѡтдаваны были (Львів, 1509 *AS* III, 69).

4. *Лише у мн.* **кнѧжата** *(діти князя)* княжата: Ѡ здорови Вашєй Милости госпожи... милой и Вашєй Милости кнѧжать ради — быхмо слышали завжды (Полонне, бл. 1520 *AS* III, 203).

5. Старійшина, зверхник, провідник: Єв(г)листа выписоує, якь хс... идє коу княжати ш(к)олы жидов'скои. дъщєрь єго ȣздоровлѧти (1556-1561 *ПЄ* 142 зв.); Епиѳаней (ереси 51): "петра, поведа, обралъ, абы былъ вожомь учневь" // ...Кирилъ Ерозолимъский [въ] катехизме Петра светого "княжатемъ апостольскимъ" зоветъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 247-248); заистє Авраа(м) Патріархомъ першимъ ѡ(т)цємъ сталъ, И кнѧжатємъ настаршимъ, и початко(м) вѣры и любви (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 272); Аминадавъ... поспо(л)ство слюбȣючєє, або людȣ кнѧжѧ (1627 *ЛБ* 175); **княжа темности** — князь тьми: Княжати темности, на каркъ наступуешъ: И вѣрныхъ своихъ, зъ горсти му одыймуешъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 165); **кнѧжа тми** — те саме, що **княжа темности:** Дрȣгаѧ [причина], абысмо чєрє(з) припомина(н)є и самою рєчью выражє(н)є, знакȣ сп(с)ситєлнои мȣки Га..., прє(з) которȣю насъ, ѡ(т) вѣчнои нєволи кнѧжати тмы вызволилъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 272); **кнѧжа шатаньскоє** — князь тьми: На єго тоутъ и ондє вѣчноє згинєньє, И рады кнѧжатє шатаньского зганбєньє (Львів, 1616 *Бер. В.* 93); **кнѧжата темностїй** — духи тьми: Подобнє тєжъ и сатана, и моцы, и кнѧжата темностїй, по прєстȣпленьи заповѣди, оусѣли в' ср(д)цу и в' смыслѣ и в' тѣлѣ Адамовомъ, якъ на своємъ власномъ столци (Вільна, 1622 *Дух. б.* 64).

КНЯЖАТСКИЙ *див.* **КНЯЖАЦКИЙ.**

КНЯЖАЦКИЙ, КНЯЖАЦКЇЙ, КНѦЖАЦКИЙ, КНЯЖАТСКИЙ, КНѦЖАТСКЇЙ, КНЕЖАЦКИЙ, КНЕЖАЦЪКИЙ *прикм. (який належить княжатю)* князівський: мы хотѧчи Єго Милости в том нєкоторȣю часть ѡтплаты вчинити, а к томȣ бачачи на Єго Милости знамєнитый, а высокий дом кнѧжацкий... дозволѧєм... кнѧзю... Ѡстрозскомȣ воском чєрлєным всѧкии листы свои пєчатовати (Вільна, 1522 *AS* III, 235); Памѧтайтєсѧ абыстє єго заживали бачнє станъ ваш кнжацкїй оучтивостью ѡздобѧчи значнє (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 12); Проси(м) тєды и в. М. всѣхъ Посполитє дховны(х) и Княжа(ц)ки(х),

Па(н)ски(х) и свѣ(ц)ки(х) вла(с)тєй... ѡ ми́лостивоє и ла(с)кавоє Бачєня и вспоможе́ня (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); его кнежацкая милость... смелъ при велю людей ...словы неучтивыми... лжити (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 537); ра́дъ Чєтвєртє́нскихъ е́стˢ ро́дˢ кнѧжа́тскїй (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); ѡ(т)пꙋстилъ подато(к) всимˢ зємлѧ(м), и роздавалъ // дары водлꙋгъ вєлможности кнѧжацко(и) (серед. XVII ст. *Хрон.* 378-378 зв.); **єго (ваша) княжатская (кнежацъкая) милость** *див.* **МИЛОСТЬ.**

Див. ще **КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЖИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖАЦКЇЙ *див.* **КНЯЖАЦКИЙ.**

КНЯЖАЧИЙ, КНЕЖАЧИЙ, КНѦЖАЧИЙ, КНѦЖАЧЇЙ *прикм.* Те саме, що **княжацкий**: Перед его велможною княжачою милостъю Костентиномъ Костентиновичомъ княжатемъ Острозскимъ... возный земъский... до книг кгродских вызнал тыми словы (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 312); воитѡмъ бꙋрмистрѡмъ радцамъ лавникѡмъ вˢ мѣстєхъ нашихъ господарскихъ, кнѧжачихъ панскихъ и зємлнскых... и всѣмъ вобєцъ комꙋ бы то налєжало (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 32 зв.); Касімъ: Годи́на, а(б) ча(с) кнѧжа́чі(и) або тєпе́ръ Кнѧжа (1627 *ЛБ* 215); **ваша кнежачая милость** *див.* **МИЛОСТЬ.**

Див. ще **КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЖИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖЕНІЄ, КНѦЖЕНЇЄ, *с.* Князювання: О, Боже, въ Тройци единый! Тыхъ, которыи дѣдицтво княженія Острогского приняли, такоежъ въ нихъ ко благочестію всходнему... рачь зрядити серце, яковое предреченный княжата мѣли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1140); **на великомъ кнѧженїи сѣсти** — посісти трон правителя Великого князівства: на Вєли́ко(м) Кнѧже́нїи сѣдши Вєли́кїй Владімєръ Всєволо́довичъ воєва́лъ Ѳра́кїю (Київ, 1623 *МІКСВ* 70);

Див. ще **КНѦЖАНЇЄ, КНѦЖАТСТВО.**

КНЯЖЕСКИЙ *див.* **КНЯЖЕЦКИЙ.**

КНЯЖЕЦКИЙ, КНѦЖЕЦКИЙ, КНЯЖЕСКИЙ *прикм.* Те саме, що **княжацкий**: князь... Кошерский, пропомневши доброго а почтивого княжеского приреченя своего ...наше постановене... розрывает (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49); скрыню и(з) свє(т)лицы нєбо(ж)чико(в)скую взяли в которо(и) было мно(г)о рєчє(и) кнжєцки(х) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 29); **(єго) княжецкая милость** *див.* **МИЛОСТЬ; особа кнѧжецкая** *див.* **ОСОБА.**

Див. ще **КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖИЙ, КНѦЖИЙ, КНЕЖИЙ, КНѦЖЇЙ *прикм.* **1.** Княжий: прочитаю вамъ, оу толковании, якожє хто грамотꙋ црвоу, или кнѧжꙋю принєсєть вˢ городъ (1489 *Чет.* 344); А што ‹люди› Роговицкого кнѧзѧ посѣѧли собѣ жита на которыхъ коли кнѧжих поляхъ (Краків, 1510 *AS* III, 73); Нижли поп Гораин... поведил, иж пограбил их шафар княжий пан Миколай (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 194); коли приєдє до ни(х) кнзь... або слуга кнєжи(и)... повинъни ѡни вси живности давати (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 48); Филархи́нъ, с: люби́тє(л) кнѧжі(и) (1627 *ЛБ* 238); **єго (ваша) княжая милость** *див.* **МИЛОСТЬ.**

2. У складі мікротопонімічної назви **Княжая гора**: Имє(н)я бꙋрємъского по-чо(н)ши ѡ(т) врочища кнжєє горы до пєрєхрєстъя дороги... запалили... и ѡгнємъ высушили (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118).

Див. ще **КНЯЖАЦКИЙ, КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖНА, КНАЖНА, КНЕЖНА, КНЕЖЪНА, КНЕЖЬНА, КНѢЖНА *ж.* **1.** *(дочка князя)* княжна, князівна: мы... посла(н)ныи коу... кралю по(л)скомȣ кн҃зю лито(в)скомȣ... ȣпросити и ȣднати (!) наияснѣишȣю кнѣжнȣ па(н)нȣ а(л)жбитоу,... абы єи мл(с)тъ была г(с)п(д)рєви нашємȣ г(с)ж(д)а (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); а потом ωтдаючи ми кназкнȣ мою, Ганнȣ за княза Юрьа... взалъ єсми ȣ нєє... двѣстє кωп грошєй срєбромъ (Рогачі, 1542 *AS* IV, 307); а доч єй кнєжьна, бєз воли матки своєй, трикроть по нєго слала хлопца своєго, абы там кȣ нєй єхал (1564 *AS* VI, 245); а я..., водле обычаю права, оправити дѣвце ее милости кнежне Катерине обовязуюся (Клевань, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 207); писа(л) и присыла(л) до врядȣ... єго м(л) пн҃ъ Ко(н)дра(т) дрȣчини(ч) Кнєги(н)ски(и) ωповєдаю(чи) на... кня(ж)нȣ Катєринȣ збара(з)скȣю и(ж) дє(и) яко мнє єє м(л) ви(н)на до(л)гȣ пє(в)но(г) рȣкода(и)но(г) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 32 зв.); Вє(л)мо(ж)но(и) є(и) м(с)ти панє(и) Кры(с)тынє Корыбутовичо(в)нє кн҃жнє ви(ш)нєвє(ц)ко(и) (Київ, 1635 *ЦДІАЛ* 181, 2, 271, 18).

2. *(дружина князя)* княгиня: кнежъна Анъна Матъфиевъна Четвертенъская... сходечи с того света, ужыла помененого малжонъка своего, абы... в монастыри... тело ее положилъ (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 233); вычистилъ вси плюгавства балванскіи которыхъ были начинили оц҃овє єгω, над'то и Ан(н)ȣ маткȣ свою зложилъ, абы нє была кназкною, прєто жє была ȣчинила бал(в)ана в' гаю (серед. XVII ст. *Хрон.* 307).

КНЯЖСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНЯЖЪСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЗИКЪ *ч.* Князик, князьок. Особова вл. н.: огородники: Ляпа огородникъ... // ...Князикъ огородникъ... — робити по два дни въ тыйдень (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115-116).

КНЯЗКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЗСКИЙ, КНЯЗСКІЙ, КНЯЗЬСКИЙ, КНАЗСКИЙ, КНАЗЬКИЙ, КНАЗЬСКИЙ, КНЯЗЪСКИЙ, КНЯЗКИЙ, КНАЗСКІЙ, КНАЗКИЙ, КНЯЖЪСКИЙ *прикм. (належний князеві)* князівський: мы тежъ въ томъ мѣщаномъ очивисте росказали, ажъбы какъ наши мѣщане, такъ князскіе... — вси посполу стерегли, естлибы коли Богъ помочъ твоей милости Татаръ поразити (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); а где бы инде въ местехъ княэьскихъ и панскихъ новыи мыта были встановлены, и они... не маютъ платити (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 37); коли... ωт зєман тамошних на чиих подданых, кназьких и панских ωб онοє злочинство жалобы до вас,... приходат и вы... до тых кназєй... листы свои пишєтє, абы ωни з ωными винными справєдливость чинили (Петрків, 1538 *AS* IV, 129); ωт подданых наших господарских, ωт кназских и паньских... людей положили сєрєбщинȣ, ωт сохи по дванадцати грошєй (Вільна, 1541 *AS* IV, 302); пота(и)никъ... ви(н)ны бы(ли) робити... люди кн҃зъскиє и па(н)скиє (1552 *ООвр. З.* 100 зв.); тотъ податокъ маєть быти даван: напєрвєй з мєщан, такъ наших господарских, яко тєж кназких, панских,... и дȣховных (Вільна, 1566 *AS* VII, 88); а при (м)нє была шля(х)та... па(н) ѳєдо(р) кня(з)ки(и) зємєни(н) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); А кто бы томȣ былъ противєнъ... или ω(т) княжъскихъ или ω(т) ми(р)ски(х) на таковомъ бȣди нєблагословєниє (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); я дави(д) жидъ ара(н)да(р)... вы-

знаваю... ижь што па(н)... линєвски(и)... ара(н)дова(л) бы(л) мнє чоповє... водлє ѹнивє(р)салу з мєстъ из сє(л) кн҃зки(х) (Кременець, 1586 *ЛНБ* 103, 46/Id, 3752, 15); Властúтєлскїй: Кнѧ́зскїй (1627 *ЛБ* 16).

Див. ще **КНЯЖАЦКИЙ, КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЖИЙ.**

КНЯЗСКІЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЗСТВО, КНЯЗЪСТВО, КНЯЗЬСТВО, КНѦЗСТВО, КНЯЖСТВО, КНѦЗТВО, КНѦЗЬСТВО, КНѦЖЬСТВО, КНѦЖЕСТВО *с.* **1.** Панування, зверхність: Єстли з низкого родѹ посполитый чєловєкъ приходит длѧ своих цнот кѹ вышшєй чти... заправдѹ достойна єст ѡсвєцоностыи кнѧжєства длѧ мѹжства высоких заслѹг чтѧм и розмножєньємъ заплаты ѹѧвнит (Городно, 1507 *AS* III, 49); Начáлство: Пáнство, кнѧ́зство, старши(н)ство, владычєство, вла(ст) (1627 *ЛБ* 72); Прєто дарéмнє гордúшъсѧ и хвáлишъ; с твóєгѡ цáр(с)тва; и кнѧзтва, с твѡи сúлы и красѡты, сáмъ бѹдѹчи сосѹдъ нєчистоты (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); албóвѣмъ прє(з) нєго всѣ рєчи сѹтъ сотворéныи... хо(ч) маєстáты, хóчъ пáн҄ства, хо(ч) кнѧ́зства, хо(ч) звѣрхности (Львів, 1646 *Зобр.* 4);

(підвладна територія) володіння: Хоть зъ Риму... многокротъ былъ жаданый, абы княжство свое подъ унію... поддалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1140); **небесноє кнѧзство** — Царство небесне: А за таковóє послѹшєнствѡ и звѣтáзтвѡ, Взлúстє за ѡ(т)чúзнѹ; нб(с)ноє кнѧ́зствѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 54 зв.).

2. *(територія, підвладна князеві)* князівство: мы жикгимо(нт) авгу(ст)... бѹдѹчи мы напоминаны абы(с)мы съємъ ва(л)ны(и) таковы(и) зложили на которо(м) ѡ зъєдночє(н)ю давно кня(з)ства... с корѹною... справа была бы скончона (Люблін, 1563 *Пр. ВЗ* 111 зв.); Пото(м) кладѹ слова такú и(ж) с привилéю приврочє(н)ѧ кнѧ́зства Кієвского, до короýны пóлскои (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); А съ королемъ его милостю... примире учинили на четырнадцать летъ, поступивши князство Смоленское и черниговское зо всими местами приналежными (поч. XVII ст. *КЛ* 80); Имєнємъ ты́мъ с почáткѹ Львóвъ, с кнѧжáтъ назвáный, и в҄ кнѧ́зствѣ тóмъ Головою мѣстѡмъ подáный (Львів, 1614 *На г. Льв. бр.* тит. зв.); **великоє князство (князъство, князьство, кнѧжьство, кнѧзство, кнѧзьство) Литовскоє** — Велике князівство Литовське: мы то отложили ему до нашого..., приѣханья къ великому князству Литовскому (Краків, 1525 *АЮЗР* I, 68); Алєкса(н)дє(р) про(н)ски(и) сто(л)ни(к) вєликого Князъства литовского (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); Року 1516. У Полщи и у великомъ князьствѣ Литовскомъ лютарня почалась (поч. XVII ст. *КЛ* 75); выгнали были єсмо их с панства нашого з вєликого кн‹ѧ›жьства литовского (Вільна, 1506 *AS* I, 133); Мы г҃(с)дрь ѡбєцує(м) розмножати вєликоє кнѧ(з)ство лито(в)скоє (1566 *ВЛС* 1); Приєхали до мєнє,... ѡдєнъ ѡтъ Корѹны Полскоє, панъ Якѹбъ Пєнковский, а дрѹгий ѡт вєликого кнѧзьства Литовского, пан Василєй Вєрига (Луцьк, 1564 *AS* VI, 259); **великоє князство (князьство, кнѧзство)** — Велике князівство Литовське: тыи подданыи мои повѣдили, же они ...Великого Князства земли ничимъ не зачепали (1537 *РЕА* I, 209); дозволили ємѹ... ты(м) сѧ право(м) доброво(л)но справова(ти)... в корѹнє и вєлико(м) кн҃зьствѣ (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); Пєрєсѹ(д) бєрєть староста и дєкованьє

во(д)лѹгъ статѹтѹ велико(го) кнѧ(з)ства (1552 *ОВін. З.* 133 зв.); **великоє князство московскоє** — Московське Велике князівство: ѹ(ч)тивыє люди... идѹть до... великого кн҇зства мо(с)ко(в)ского маючи за собою... листы (Дубно, 1593 *ЛСБ* 241); **кнѧзство (кнѧзьство) Литовскоє** — Велике князівство Литовське: кн҇зи и панове кнѧ(з)ства лито(в)ского... боры и лєсы моцно кгва(л)то(м) поседаю(т) (1566 *ЖКК* I, 1); листы... єст розданы по всємѹ кнѧзьствѹ Литовскомѹ (Вінниця, 1569 *AS* VII, 323); **кнѧзство Рускоє** — *(колишнє Руське королівство)* Руське воєводство: Якъ Лєвъ Срóкгїи надъ всѣми звѣрати паноу́єтъ: Та́къ Лвωвъ, надъ всѣ мѣста в кнѧ́зтвѣ Роуско(м) продкоує(т) (Львів, 1609 *На г. Льв.* тит. зв.).

КНЯЗЪ *див.* **КНЯЗЬ.**

КНЯЗЪСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЗЪСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНЯЗЬ, КНЯЗЪ, КНѦЗЬ, КНЕЗЬ *ч.* **1.** Провідник, старійшина: разбоиници по(с)тавилі єго межі собою. кнѧзємъ стареишиною (1489 *Чет.* 194); и пришоль моужь которомоу то было имѧ иаирь. быль бо ωнь кн҇зємь ись ш'колы жидовьскои [або наоукы] и паль оу ногь ї҇свыхь (1556-1561 *ПЄ* 250); Въ ωный ча(с) ч҇лкь нѣкоторїй прїшо(л) до х҇а... которомѹ было їмѧ іаірїй. а то(т) ч҇лкь бы(л) кнѧзє(м). або ра(д)цею мѣста того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 50 зв.); Што ся наконецъ ткнетъ слова "гетман", "воевода" албо "князь" и "вожъ" не толко Петръ тые тытулы маетъ, але и другiи всѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 458); Нача́лникъ: Ста́ршїй ѹра́дни(к), па́нъ, кнѧ́зь (1627 *ЛБ* 72); dux, княз(ъ), началникъ (1642 ЛС 172); **кнѧзь смиренїа** — провідник, апологет покірливості: На ωстаткоу же повѣдаєтъ пр҇(о)ркъ иже то боудєть ωць и кнѧзь смиренїа, або вѣ(м) кто станєтъ по(д) тою хороговю звитажьства єго тъи прїидєть на ωныи вдачныи процвитающїи вѣкъ зáконоу новóго (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); **кнѧзь събора** — старійшина єврейської релігійної общини: Архісинаґωг: Кнѧ(з) събóра (1627 *ЛБ* 181).

2. *(правитель князівства, краю, держави)* князь; володар: кр҇(с)тъ кн҇земъ держава, воино(м) помочни(к), єп҇іспомъ и сщ҇нико(м) слава (1489 *Чет.* 27 зв); мы... посла(н)ныи коу... кралю по(л)скомѹ кн҇зю лито(в)скомѹ, рѹ(с)комѹ, прѹ(с)комѹ,... ѹпросити и ѹднати (!) наияснѣишѹю кнѣжнѹ па(н)нѹ а(л)жбитоу,... абы єи мл(с)тъ была г(с)п(д)реви нашємѹ г(с)ж(д)а (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); Такóвыи кроулéве и кнѧ́зѣ, стáнѹтъ з немáлым' пóчтомъ лю́дѹ своéго, пред' маистáто(м) б҇жіимъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71); Єстъли бы згрѣшилъ кнѧ́зь а оучини́лъ невѣдомо пре(з) законъ: а потóмъ бы обáчилъ грѣхъ свóй,... и бѹ́детъ сѧ сщ҇éнникъ моли́лъ за негω и за грѣхъ єгω а бѹде ємѹ ω(т)пѹщóно (серед. XVII ст. *Хрон.* 115 зв.); **великий (великій) князь (кнѧзь, кнезь), кнѧзь великий** — великий князь: А(р)тыкулы поправы статутовоє которыє з волєю и ведомо(ст)ю г(с)дря короля єго мл҇(с)ти великого кн҇зя Жикгимо(н)та авгу(с)та... на со(и)мє велико(м) ва(л)номъ берестє(и)скомъ попра(в)леныє (1566 *ВЛС* 80); мы... король Польский, великий кнѧзь Литωвский, Рѹский, кнѧжа Прѹскоє..., чинимь знамѣнито сим нашим листωм (Львів, 1509 *AS* III, 69); Тогожъ року великій князь Московскій Смоленскъ облегалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 75); великий кнезь Витовтъ далъ якомусь жиду на имя Шаню тое именье Калусово (Кра-

ків, 1511 *АЛРГ* 147); кнѧ(з) великі(и) литовъски(и) кгедиминъ звоєвавъши на(д) морємъ кафꙋ... и привє(д)ши че(р)касцовъ часть с кнѧгинєю ихъ посадилъ ихъ на снєпородє (1552 *ОКан. З.* 29 зв.).

3. *(особа княжого роду та її титул)* **князь**: А при том были: пан Пєтръ Боговитинович, а кн‹ѧ›зь Иван Полубєнский, а пан Нємира Хрѣнницкий, и инших людей добрых при том было нє мало (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); кнѧзь Михайло и кнѧзь Иван и кнѧзь Василєй... ѡбьѧвлѧли намъ, штожъ кнѧзь Андрѣй заставил быль братꙋ своємꙋ, кнѧзю Фєдорꙋ... имєнє своє ѡтчизноє (Краків, 1539 *AS* IV, 212); нєбо(ж)чикъ кня(з) бꙋрємъски(и)... бы(л) з брата // тєпєрєшны(х) поводо(в) рожоного спложоны(и) синовє(ц) их (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 26-26 зв.); Б҃жиєю м҃лтию вєликаго Г҃дра цара... Алєксєя Миха(и)ловича... б҃лгочєстивомꙋ и б҃лгородномꙋ князю Іванꙋ Пєтровичꙋ Про(н)скомꙋ столникꙋ... здравия... б҃лгодє(н)ствия... прєпосылає(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

4. *(титул католицьких єпископів)* **князь**: При том был кнѧзь Ян, бискꙋп Вилєнский, кнѧзь Павєл, бискуп Луцкий (Вільна, 1522 *AS* III, 240); маетъ князь бискупъ... и по немъ будучіе бискупове Луцкіе ты села вышейменены... къ тому костелу Божьему Луцкому мѣти (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Платꙋ з нихъ идєть к҃нзю бискꙋпꙋ два(д)цатъ копъ и ѡднꙋ копꙋ грошє(и) м҃ѕ (1552 *ОЛЗ* 182 зв.).

5. Сатана, диявол, нечиста сила: Панє Адє... ознаймꙋю вамъ, ижъ Хр҆(с)тосъ идєтъ до насъ просто... Нєхай собѣ в нєби сидитъ, А воєвати ся з нами и пєкломъ нєхай нє идєтъ... Г(сп)дъ силєнъ во брани! Возмѣтє врата, князи, ваша, и возмѣтє ся врата вѣчная, внидєтъ въ васъ ц҃ръ слави (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28-29); **князь вѣка сего** — князь тьми, диявол: ꙋжє пастырє // вєдлꙋ(г) свѣта сєго пє(л)гримꙋю(т) ꙋжє пастырє к҃нзю вѣка сєго, на слꙋ(ж)бꙋ єго приказалисѧ сꙋ(т) (1598 *Виш. Кн.* 288 зв.-289); **князь мира сего** — те саме, що **князь вѣка сего**: диявол, князь мира сего, со своими войски,... на православных восточной вѣры так нагло и гвалтовне борет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175); **князь (кнѧзь) тмы (тмѣ)** — те саме, що **князь вѣка сего**: нынѣ костел... по премудрости власти воздушнаго князя тмы вѣка сего живет (1608-1609 *Виш. Зач.* 222); Са(м) наконє(ц) дїаво(л) ѡчи тє́мностю накрываєтъ, котóры(и) длѧ того кнѧ(з) тмѣ называ́єтсѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189 зв.); **кнѧзь бѣсовскый (бѣсовскїй)** — те саме, що **князь вѣка сего**: и выгналь бѣса // і҃с алє закон҆ници мовили. кнѧзє(м) бѣсов҆скимъ выганѧє(т) бѣсы (1556-1561 *ПЄ* 47-48); Ѡ сє́мъ н҃нѣ кнѧ́зь бѣсѡвскїй и а́дъ, Болѣзнꙋєтъ и го́рко рыда́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 61); **кнѧзь сего свѣта** — Святий Дух: годи́лосѧ тобѣ оупе́рєдъ положи́ти Єв҃(г)лскїи слова, котóрыи Збави́тєль мó-ви(т) ѡ собѣ, гдє хотачи оуказа́ти проти́вко Ѡ҃ца своє́го пово́лность,... мо́ви(т), Прихо́ди(т)... кнѧ́зь сєго свѣта, и во мнѣ нѣчо́го нє ма́єтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 301); **князи тмы** — духи тьми: се не власт петрова, но прелест бѣсовская и власт князей въздушных тмы вѣка сего, темных, мрачных, скорбных и нечистых духов (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); **кнѧзи (кнѧзы) пекелныи (пекелнїи)** — те саме, що **князи тмы**: Вы стра́хъ кнѧзємъ пєкє́лнымъ прино́ситє (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.); Кр(с҃)то́м҆ и см҃ртю свóєю; звѣлъ би́твꙋ

съ кнѧзы пєкє(л)нім(и), и въ тóй би́твѣ; Ры́за єгѡ всѧ́ Крѡ́вѣю скрóплєнна (Там же, 132 зв.).

КНЯЗЬСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЗЬСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНѦГИНИ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНѦГИНЯ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНѦГИНѦ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНѦЖѦ *див.* **КНЯЖА.**

КНѦЖѦНЇЄ *с.* Князювання. ◇ **поставити на великоє кнѧжанїє** — (кого) наділити владою правителя Великого князівства: ѡ(т) тогѡ́ ча́сꙋ тóєю Корóною ца́рскою Коронꙋют'сѧ Вєликіи Кнѧзѣ гды́ поставлѧ́ни бывáют' нá Вєли́коє кнѧжáніє Рѡссійскоє (Київ, 1623 *МІКСВ* 70).

Див. ще **КНѦЖѦТСТВО.**

КНѦЖѦТСКІЙ *див.* **КНЯЖАЦКИЙ.**

КНѦЖѦТСТВО *с.* Князювання: Якѡ єди́нъ з' стародáвныхъ Оучи́тєлєй мóвитъ, Чогóсѧ боѧ́тъ діáволи когó трєпє́щꙋтъ! Бєз' вонтпє́нѧ Крєста Х҃ва, котóрымъ звѣтажєны сꙋтъ, котóрымъ вы́зꙋты сꙋтъ з' Кнѧжáтства своє́го, и з' влáдзы (Київ, 1632 *МІКСВ* 275).

Див. ще **КНЯЖЕНІЄ, КНѦЖѦНЇЄ.**

КНѦЖѦЦКИЙ *див.* **КНЯЖАЦКИЙ.**

КНѦЖѦЧИЙ *див.* **КНЯЖАЧИЙ.**

КНѦЖѦЧІЙ *див.* **КНЯЖАЧИЙ.**

КНѦЖЕНЇЄ *див.* **КНЯЖЕНЇЄ.**

КНѦЖЕ *див.* **КНЯЖА.**

КНѦЖЕСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНѦЖЕЦКИЙ *див.* **КНЯЖЕЦКИЙ.**

КНѦЖИЙ *див.* **КНЯЖИЙ.**

КНѦЖІЙ *див.* **КНЯЖИЙ.**

КНѦЖНА *див.* **КНЯЖНА.**

КНѦЖЬСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНѦЖѦ *див.* **КНЯЖА.**

КНѦЗКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНѦЗСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНѦЗСКІЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНѦЗСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНѦЗТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНѦЗЬ *див.* **КНЯЗЬ.**

КНѦЗЬКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНѦЗЬСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНѦЗЬСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КО *див.* **КЪ.**

КОАГДЕРЕНЪТЪ *ч.* (*слат.* coadhaerent) товариш, компаньйон: якож менованый дякъ из своими коагдеренътами, волю и розказанъе менованыхъ их мил. отцовъ,... полнячы, до менованого костела прышедши, шукал, копал по всем костеле (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269).

КОАДЮТОРЪ, КОАДЪЮТОРЪ *ч.* (*стп.* koadjutor, *слат.* coadjutor) помічник чи намісник єпископа: и овшемъ розне будучи трапеный въ Виленъском манастыри присветой Троици, примушоный былъ за направою его милости отца владыки Луцкого... коадъютора митрополии Киевъское ...на протестацию пана Яна Шибинъского (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655); ксендзъ Анътоний Янишевский... // ...противъко ...подданым... его мил. пана подкоморого браславъского о спустошенъе костела Светого Крижа, весъпол з другими коадюторами, о порубанъе олтара в косътеле (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154-156).

КОАДЪЮТОРЪ *див.* **КОАДЮТОРЪ.**

КОАТИНЪ *ч.* (*лат.* co-atypus) чужоземець: Коєстранъ: Коа́тинъ, чі́йчич', или з' котóрои крайны (1627 *ЛБ* 54).

КОБЕЛЪ *ч.* (*стп.* kobiel) кошик, кобеля: Рокꙋ ҂ах҃кв. Была драгота... вєликый мє(д)жи лю(д)ми, та(к) а(ж) спи(с)кы(и) кобєлъ бы(л) по г҃ зла(т) (Пітрова, I пол. XVII ст. *Яв. ИЗ* 5).

КОБЕНЯКЪ, КОПЕНЕКЪ, КОПЕНЯКЪ, КОПЕНАКЪ *ч.* (*мад.* köpönyeg, *тюрк.* kepenek) *(каптан, кирея)* кобеняк,

діал. копеняк: взєли..., // ...ѹ хомєцкого з скрини... копєнякъ каразии зєлєнои с пє(т)-лицами (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); Что та по(л)зѹє(т) злотоглавоваа дєлѣа, ко(ли) а(д) та с нєю пожрє(т). Что та по(л)зѹєтъ ал'тє(м)басовы(и) копєна(к) ко(ли) гєєн'на та в надра своа та с ни(м) пріимє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232 зв.); взяли... копенекъ каразые темноблакитное (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242); а у пахолка моего... покралъ речи его: копенякъ новый (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 273); тот сын мой Стефан веспол из маткою своею... выбрали и выкрали... плащъ... кобенякъ мой люнъский барщовый (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 493); Хлами́съ: Жолнѣрскаа ша́та, копєна́къ (1627 *ЛБ* 143).

КОБЕРЕЦЪ, КОБЕРЕЦЬ, КОВЕРЕЦЪ *ч.* (*стп.* kobierzec) килим, *діал.* коверець: боарин твой, Яцко Потрикѣєвич... зо всѣми людми... в коморє взали... два ковєрцы, полавочники, сагайдакъ (Вільна, 1546 *AS* IV, 474); кобє(р)цы оучинéныи оу фландріи дóбры соу(т) ижєбы ри(х)ло ѡ(т) гво(з)-да нє прорива́лиса вє двоє полотно(м) грѹбы(м) ѡбклада́ютъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215 зв.); по(па)дя и сн҃ы єго ѡ(т)дали дива(н)ски(х) кѡбє(р)цо(в) бѣлы(х) два (Львів, 1632 *ЛСБ* 1055, 3); межы которыми достатками протестуючый теперешный мел скрын осмъ... з розными речами,... коберцами, футрами (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 472); *(назва килима за місцем виготовлення)* **коберецъ аджамский (адзямеский)**: мєнованы(и) па(н)... // ...рєчи єго пограби(л) а то є(ст) мєновитє: ла(н)цѹ(х) золоты(и) зъ шма(л)цем... кобє(р)цо(в) два аджа(м)ски(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 13 зв.-14); мєновитє взято... // ...Кобєръцовъ Адзямєскихъ дванадъцатъ кожъды(и) кѹплєны(и) по золотыхъ сорокъ (Киів, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); **мелѣкгаский коберецъ**: Четыры новыє мєлѣкга(с)киє кобє(р)ци и єды(н) стары(и) в рожѹ (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 77 зв.); **коберецъ перский**: Кобє(р)цовъ пє(р)скихъ шєстъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27); **коберецъ салъгацкий (салгацкий, солъгацкий, солгацкій, сѹлгацский)**: дал есми зятю моему милому... три коберци солъгацких (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 158); и коберецъ великий солгацкій съ подъ трумны украдено (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/I, 364); сѹ(л)га(ц)ски(х) кобє(р)цо(в) шєстъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27); **коберецъ турецкий (турецъкий), коверецъ турский**: в то(и) жє скрынє было... // ...кобє(р)цовъ тѹрє(ц)кихъ два (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 25-26); мєновитє взято... // ...Кобєръцовъ тѹрєцъкихъ пя(т)на(д)ца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); къ тому два коверцы турские (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127).

КОБЕРЕЦЬ *див.* **КОБЕРЕЦЪ.**

КОБЕЦЪ *ч.* (*стп.* kobiec) кібець. Особова вл.н.: Кобєцъ Козьма (1649 *РЗВ* 208 зв.); Иванъ Кобєцъ (Там же, 158 зв.).

КОБЗА *ж.* (*тур.* kobuz) **1.** Кобза: в шкатуле было... капелюшъ... кобзу позлотистую, которуюмъ везъ дитяти панскому (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 230); Prodawala... babusienka kobzu (бл. 1650 *ШКН* 179).

2. Особова вл. н., *ч.*: Ю(с)ко Кобза (1649 *РЗВ* 201 зв.).

КОБЗАРЪ, КОБЪЗАРЪ *ч.* Кобзар. Особова вл. н.: Фєдоръ Кобзаръ (1649 *РЗВ* 152 зв.); васи(л) Кобъза(р) (Там же, 172).

КОБЗИСТЫЙ *прикм. у ролі ім.* (*стп.* kobzisty) кобзар. Особова вл. н.: Грицко Кобзисты(и) (1649 *РЗВ* 374).

КОБИЛА *див.* **КОБЫЛА.**

КОБИЛКА *див.* **КОБЫЛКА.**

КОБЛИКЪ *ч.* Коблик, пічкур, бичок. Особова вл. н.: Яцъко Кобликъ (1649 *РЗВ* 192).

КОБРИНЕЦЪ, КОБРЫНЕЦЪ *ч.* **1.** *(житель м. Кобрина)* кобринець: Павєлъ частопъанъ кобрынє(ц) мє(л) това(р)... шапокъ посполиты(х) копъ и҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16 зв.).

2. Особова вл. н.: Игнатъ Кобринєцъ (1649 *РЗВ* 438 зв.).

КОБРЫНЕЦЪ *див.* **КОБРИНЕЦЪ.**

КОБЪЗАРЪ *див.* **КОБЗАРЪ.**

КОБЫ *спол.* **1.** *(зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* коби, якби: нєхай на старо(ст) боудѹсѧ каѧти, а чємоу сѧ на то нє прїсмотри(т) кобы всє старыи мє(р)ли а молодыи нѣ(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 113).

2. *У ролі част.* коли б: Dynis Os koby sia z kim trápiło Iczoby nas chot ze try było Iszołbym na flis (Яворів, 1619 *Гав.* 20).

КОБЫЛА, КОБИЛА *ж.* **1.** *(самка жеребця)* кобила: ѹ митка ра(д)ковича кобылѹ взѧлъ (1552 *ОЛЗ* 188 зв.); ѹ артєма взято воловъ чотыри... кобылу вороную (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 82 зв.); а іс҃ прото и(х) далє(и) кобы(л) вывє(л) абы(с) блъшаа слáва ѡ нє(м) ро(с)слынѹла (XVI ст. *УЄ* № 29519, 91 зв.).

2. *(знаряддя тортур)* кобила: Панъ Жолковский былъ гетманомъ полнымъ; взялъ тогды Наливайка, славного козака, и рицера, которого у Варшавѣ кроль казалъ на мѣдянуй кобылѣ возити (поч. XVII ст. *КЛ* 77).

3. *(вид вогнепальної зброї)* кобила: На завтрє знову нѣмцѣ шту(р)мовали... кулѣ с кобилъ на црковъ падали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169); теды тые насланцы... // ...ударивши въ бубонъ, учинивши окрикъ, съ кобылъ стрелятъ и волатъ: "бый, забый!" почали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/І, 535-536).

КОБЫЛИЙ *прикм.* Кобилячий. ◇ **щавъ кобылий** *див.* **ЩАВЪ.**

КОБЫЛИНА *ж.* Дерев'яна колода з гострими палями: ино кгдыж есмо к тому имению приехали, знашли есмо у воротех кобылины запущоны, // и людей множство з мечи, з рогатинами стоят (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 85-86).

КОБЫЛИЦА *ж.* Різновид дерев'яного кріплення: а къ дошка(м) слоны поприставъливаны и повѧзаны кобылицами з дощо(к) тыхъ жє со(с)новыхъ нєто(л)стыхъ (1552 *ОЧерк. З.* 16).

КОБЫЛКА, КОБИЛКА, КОБЫЛЪКА *ж.* **1.** *Перев. мн.* **кобылки** *(рослиноїдна комаха родини саранових)* кобилки: Прѹзи, Прѹжїє: Кóнички, кобы́лки, саранчѧ (1627 *ЛБ* 103).

2. Особова вл. н.; *ч.*: ‹Мыщанє...› кѹ(з)ма воро(т)никъ... ми(н)ко кобы(л)ка (1552 *ОВін. З.* 136); ва(с)ко Коби(л)ка (1649 *РЗВ* 23);

мікротопонімічна вл. н., *ж.*: Павєлъ чо(р)ностовъски(и) повєди(л) то єстъ врочыщъско кобылъка (1546 *ОГ* 16).

КОБЫЛЪКА *див.* **КОБЫЛКА.**

КОВАЛЕВАЯ *ж.* Дружина коваля: Иванъ Дедеркало лавникъ... съ помочниками своими: Маскомъ Федоровичемъ... зъ седляромъ, затемъ (!) Филиповое ковалевое... // ...насъ, духовныхъ особъ лаяли и злоречили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 1/І, 185-186); пани пєлагия сємиѡновая, ковалєвая (Львів, 1611 *ЛСБ* 1043, 16 зв.).

Див. ще **КОВАЛИХА.**

КОВАЛЕВЪ, КОВАЛОВЪ *прикм.* Ковалів: А писалъ дьячо(к) нєстєрє(ц) а ковалєвъ... сы(н), лȣкьяновъ (Київ, 1554 *ПИ* № 1); Коваловому сыну руку утято (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 262); до мене... пришедши... панъ Вацлавъ Юръевичъ протестовалсе... и жалобливе оповедалъ на славетныхъ и працовитыхъ: Андрея Асавулку Ковалевого сына Валкового, Антона Шипилика (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/І, 565).

КОВАЛЕНЪКО *ч. (син коваля)* коваленко. Особова вл. н.: одного Герасима Тимъковича а Фадея Коваленъка..., мещанъ Черемускихъ, которые нетъ ведома — если живыхъ зоставили (Житомир, 1609 *АрхЮЗР* 6/І, 352).

КОВАЛИХА, КОВАЛЇХА *ж. (дружина коваля)* ковалиха: п(н)и сємїωновая ковалиха ква(р)та(л)но(г) да(т)ку бра(т)ско(го)... 4 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 4); цо(р)ка панє(и) сє(н)ково(и) ковалїхї з ω(т)казу пєтрово(и) пса(л)тырыноѣ, ω(т)дала зло(т) 3 (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5 зв.).

Див. ще **КОВАЛЕВАЯ.**

КОВАЛЇХА *див.* **КОВАЛИХА.**

КОВАЛО *с.* Ковадло: acmon, ковало (1642 *ЛС* 66).

КОВАЛОВЪ *див.* **КОВАЛЕВЪ.**

КОВАЛОКЪ *див.* **КАВАЛОКЪ.**

КОВАЛСКИЙ *див.* **КОВАЛЬСКИЙ.**

КОВАЛСТВО *с. (ремесло, фах коваля)* ковальство: Каиновє... сыновє... вынашли ...кова(л)ство, слоса(р)ство, зло(т)ництво (1582 *Кр. Стр.* 18 зв.).

КОВАЛЧИКЪ *ч. (підмайстер коваля)* ковальчук: Стефанъ Добрынский... месяца декабра тринадцатого дня... упросивши з собою ковалчика тутошнего мѣсткого Павла... пошолъ дей сполечне з нимъ до дому своего (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 200).

Див. ще **КОВАЛЧУКЪ.**

КОВАЛЧУКЪ *ч. (підмайстер коваля)* ковальчук. Особова вл. н.: ксендзъ Петръ Козаковичъ Прошицъкий... напротивко роботнымъ Васкови Каплунъцови... Васкови Ковалчукови... // ...и всей громаде села Задыбъ... сведчил се и протестовал (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 416-417).

Див. ще **КОВАЛЧИКЪ.**

КОВАЛЬ *ч.* **1.** Коваль: и ка(к) и(х) права ма(д)иборъскоє нєсєть кра(в)ци... ковали прадовники... г(с)дрь на(м) на замо(к) свои вына(л) по два рємєсники мѣ(ти) к за(м)кȣ (Київ, 1518 *Арх.Р.* фотокоп. 29); ковалєви ω(т) возȣ и ко(л) за(д)нїх и кованя и клямє(р) з҃ гр(ш) м҃з (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 43); На́йдешъ оу ва́съ што дн҃ъ ковалѧ́ з' мо́лотомъ, те́слю з' сокѣрою (Вільна, 1627 *Дух. б.* (передм.) 3 зв. ненум.); Пото(м) ѿстровъ естъ якъ свѣ(д)чатъ пога(н)скїе книги́ ижъ та(м) ковалѣ естъ тий кую(т) громовий стрѣли (серед. XVII ст. *Луц.* 536); шляхетный панъ Анъдрей Шимановъский... протестовалъ на противъко славетнимъ Федорови Кузменяти войтови... Иванови Доброму Васюти ковалеви (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

2. Особова вл. н.: пан ωщовский з тых ωсминадцати свѣтковъ шєсти чоловѣковъ ωбрал: з Божєва Дємана, а Мирона..., с Холонєва Пєтра Ковала, а Савкȣ (Звиняча, 1549 *AS* VI, 97); вси кȣпно... братия... дали(с)мы квитъ Захарии Ковалєви, ижъ ω(т)дал чи(н)шъ з домȣ братского на прє(д)мѣстѣ краковско(м) (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 8 зв.); урожоный пан Иван Кевлич оповедал и соленитеръ се протестовал противко подданым велможного его милости пана Ерого Немирича... Андрею Вовчому Зубу бурмистру,... Васку Ковалю сотнику Козъловскому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471).

Див. ще **КОВАЧЪ.**

КОВАЛЬСКИЙ, КОВАЛСКИЙ *прикм.* **1.** *(який стосується об'єднання, цеху ковалів)* ковальський: З цєховъ на ключъ лꙋцъки(и) приходить с ковальского кравє(ц)кого... которыє цєхи сами по(д) правомъ мєстъцкимъ суть (1552 *ОЛЗ* 178 зв.); славє(т)ны(и) па(н) Янъ Має(в)ски(и)... цє(х)мистръ тєпєрєшъны(и) цєху кова(л)ского туто(ш)ны(и) володимє(р)ски(и), свє(т)чи(л)сє (Володимир, 1646 *ТУ* 330).

2. *(який стосується ковальства, застосовується у кузні)* ковальський: узяли — ...начине пушкарское и ковалское (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/І, 25); Ковалское начинье все и слесарское вкупѣ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21); **яко мѣшокъ ковалский** *див.* **МѢШОКЪ.**

3. *(який належить ковалеві)* ковальський: тотъжє павєлъ кꙋ(з)нєцъ має(ть) ѡ собє зємълю кова(ль)скꙋю с котороє повинєнъ робити на замокъ служъбꙋ ковальскꙋю (1552 *ООвр.З.* 105 зв.); заставила есми... // ...село Руда Носачевичи з ставом, з млыном и с кузницами ковалскими (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 63-64).

4. *У знач. ім.* Особова вл. н.: Стєпанъ Кова(л)ски(и) (1649 *РЗВ* 205 зв.).

КОВАНЄ, КОВАНѦ *с.* **1.** *(виготовлення чого-небудь з металу способом кування, виковування)* кування: Свѣдки стали у очій: признали о двоженствѣ,... о кованю фалъшивых червоных золотых и проч. (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); Кова́нє cusio (*Уж.* 1645, 46).

обковування: сидорꙋ ковалєви ѡ(т) ковань звонꙋ мона(с)ты(р)ского г(рш) нє (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 65).

КОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(виготовлений куванням)* кований: давы(д) пчо(л)чичъ... мєлъ... поєсо(в) тимъцовы(х) кованы(х) пн (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 57); И ре́клъ г(с)дь до Мѡ(и)сєѧ мо́вѧчи: Оучини собѣ двѣ трꙋбѣ сре́брєныхъ кова́ныхъ, кото́рыми бысь мо́глъ з'зывать лю́дъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 132).

2. *(обкований металом)* кований: побралъ... котъчик зо всимъ нарядомъ кованый, справленый за золотых десет (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 11); пограбили... клячу ворон ꙋю за чотыри копы грошє(и) во(з) бошованы(и) кованы(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90 зв.); коляса на пару коней кованая, коштовала золотых двадцат (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 586); кола кованые, которых было осмъ, моздзыръ спижовый... побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157).

КОВАНѦ *див.* **КОВАНЄ.**

КОВАРНО *присл.* Підступно, тонко: sagaciter, хитро, разумно, кова(р)но (1642 *ЛС* 359).

КОВАРСТВО *с.* Підступність, хитрість: Крамола́, ро(з)рꙋхъ, кова(р)ство, хи(т)ро(ст) до́втѣпъ (1596 *ЛЗ* 52); нѣсть мѣста цѣлаго, ѡ(т) грѣховного нєдꙋга всє стру(п), всє рани... всє грѣхъ, всє нєправ(д)а, всє лꙋкавъство... всє ковар'ство (до 1596 *Виш. Кн.* 266 зв.).

КОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, що з чого) *(обробляючи метал молотом, виготовляти що-небудь)* виковувати: стрєлєцъ з дєлъ добры(и) порохи робить дєла ѡправꙋєть и зновꙋ рꙋ(ч)ницы ковати ꙋмєєть (1552 *ОЧерк. З.* 7); захотѣлосѧ ємꙋ самомꙋ по(д)нєсти столи́цꙋ свою на за́ходѣ слнца. и ро(в)натисѧ бгꙋ вышънємꙋ... гдє ю(ж) тєпє(р) оу во(л)нои кꙋзници своє(и) кꙋєтъ собѣ што хо́четь, ни на ко́го сѧ нє о(в)зира́ючи (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); той рєкгалъ з' подлого злота кованы(и) є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 57 зв.); та(м) ковалѣ естъ

тии кую(т) громовии стрѣли (серед. XVII ст. *Луц.* 536); *Образно:* Припоѧса́нъ по бе́дрѣ твоє(м) ме́чъ бг҃ословїє(м) кова́н'ный тм(с)... до́брый во́инє (Львів, 1591 *Просф.* 66).

2. (чим) Обковувати: узял... воз сукном крытый, кованый железом, который кошовал из сукном десет коп грошей литовских (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444).

3. (що на що) Перековувати: И серпы и косы ковали на оружие (1636-1650 *ХЛ* 78).

4. *(заковувати у кайдани)* кувати: до вязеня взятый, на пляцъ для стятя, такъ велекротъ вывоженый, вязаный, битый и кованый, а потом в кайданок аж до табору Хмелъницкого запроважоный зосътал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

КОВАЧЪ *ч.* **1.** Ковач, коваль: панȣ іоанȣ красо(в)скому... панȣ стєфанȣ сока(л)скому ковачȣ въ гн҃ыя и(х) рȣки врȣчити ѡ(т) ст҃ои афо(н)ско(и) гори (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 2 зв.); excusor, пєчата(р), ко(т)ляръ, ковачъ мѣди (1642 *ЛС* 187).

2. Особова вл. н.: Алєкса(н)дрь кова(ч) много ми злого ȣчини(л) (II пол. XVI ст. *КА* 531).

Див. ще **КОВАЛЬ.**

КОВБАСКА *ж.* Ковбаска. Особова вл.н., *ч.*: Иванюта Ко(в)ба(с)ка (1649 *РЗВ* 134 зв.); Кос(т) Ковбаска (Там же).

КОВДОШЪ *ч.* (*мад.* koldus, koldos) злидар, старець: Чомъ люде усюгды, коли видятъ // якого ковдоша хромого, або слѣпого... а они его осужаютъ (XVI ст. *НЄ* 67-68).

КОВЕРЕЦЪ *див.* **КОБЕРЕЦЪ.**

КОВЕРНИКЪ *ч.* Килимар: Голо(в)щина рємєсныхъ людє(и): Золотарȣ,... гафта(р)цє ковє(р)нику, тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); кнѧ(з) ку(р)пски(и) взѧ(л)... дрȣгȣю ...гафта(р)кȣ... и(з) до(ч)кою... тата(р)кȣ хрыщєнȣю ѡ(в)до(т)ю... ковє(р)ника ю(р)ка дрȣгого ковє(р)ника фєдора (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133).

КОВЕРЦОВЫЙ *прикм.* Килимовий: и кгды замок горелъ, штучок привилевых паркгаменовых, знаковъ золота, серебра и шатных ополко(в) (?) коверцовых, солгацких, также и церковных уберов престолных (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 133).

КОВЕРЪ *ч.* (*тур.* köwer) килим: К томȣ тєж ȣзѧл єсми ȣ Их Милости рȣхомых рѣчєй:... // ...а малых запон шєст, а ковров 12 (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5-6); Иванъ филиповичъ... мє(л)... // ...ковро(в) и҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 24-24 зв.); tapetum, ковє(р), ѡпона (1642 ЛС 393); **коверъ солгацкий** — *(килим, виготовлений у Солхаті)* солхацький килим: ковры солгацкие (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 159); коверъ солгацкий (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34).

2. Особова вл. н.: Ѡтро(ш)ко Ковє(р) (1649 *РЗВ* 310).

КОВНАТА *див.* **КОМНАТА.**

КОВНАТКА *див.* **КОМНАТКА.**

КОВНЕРЕЦЪ *ч.* Комірець: побра(но)... // ковнє(р)цовъ бєлью вышиваныхъ дєсѧ(т) за копу грошє(и) (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

КОВНЕРЪ *див.* **КОЛНѢРЪ.**

КОВНИЙ *прикм.* Підбурливий, підбурювальний: pertumultuos(us), ковни(й), смущаючи(й) (1642 *ЛС* 312).

КОВНИКЪ *ч.* Підбурювач: Раско́лникъ: Зва́дца, бȣ́нтовни́къ, ко́вникъ, то́єжъ (1627 *ЛБ* 106); rebellator, сопє(р)никъ, супо(с)та(т), ко(в)никъ (1642 *ЛС* 345).

КОВНИРЪ *див.* **КОЛНѢРЪ.**

КОВПАКЪ *див.* **КОЛПАКЪ.**

КОВРНИКЪ *ч.* Килимар, килимник: plumari(us), пєроткатє(л), ков(р)никъ (1642 *ЛС* 319).

КОВРОТКАЧЬ *ч.* Килимар, килимник: barbaricarij, ковроткачи (1642 *ЛС* 100).

КОВТАТИ *дієсл. недок.* Стукати: И дастъ имъ Господь Бг҃ъ за такое заплату правую, котрую самъ обицяетъ намъ дати, тулко просѣли и прiймеме, ковтайме, отворитъ ся намъ, чомъ каждый, кто проситъ царства небесного, прiйметъ его (XVI ст. *НЄ* 221).

КОВТУНЪ, КОВЪТУНЪ *ч.* Ковтун. Особова вл. н.: Остап Ковтун зознал доброволне, иж продал нив двѣ своих власных (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 24); Иванъ Ковътȣнъ (1649 *РЗВ* 331).

КОВЧАНЪ *ч.* (*тат.* kolčan) колчан, сагайдак: Тȣлъ: Сагайда́къ, ковча́нъ для стрѣлъ (1627 *ЛБ* 134).

КОВЧЕГЪ, КОВЧЕГЬ, КОВЬЧЕГЬ *ч.* (*цсл.* ковьчєгъ) **1.** *(скриня зі старозавітними скрижалями)* ковчег: И было, кгды по(д)носи́ли ковчє(г), мо́вилъ мѡисе́й: Повста́нь Г҃и да́ расы́плю(т)сѧ // вра́зи твоѝ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 87-88).

2. *(судно, в якому, за біблійним переказом, врятувався Ной)* ковчег: и такь жє было въ дн҃и прєж(д)є потопа или и пили... ажь до то(г)[о] дн҃ѧ которого в'шоль ноє в' ков'чєгь (1556-1561 *ПЄ* 103 зв.); Али сокотѣмъ ся братя мои, такыхъ карностій, которыми каравъ Господь Бг҃ъ при потопѣ, што увесь свѣтъ погыбъ... дѣля нечистоты, тулько Ной оставъ само осмъ у ковчезѣ (XVI ст. *НЄ* 222); Но(и) ѽсмого дн҃я, го́луба с ковчєга сȣши ѽглєда́тї выпȣсти́лъ (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53); Казалъ ємȣ г(с)дь бг҃ъ ковче́гъ то́ єсть кора́бль бȣдова́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 14); *Образно:* оупроси на(м) ла́ски параклити истинного, дода(и) ратȣнкȣ нб(с)ного спра́воу(и) ты(м) ковчєго(м) наши(м), жєбысмы бє(з)пєчнѣй и сна́днѣй ѡ ѡколичностѧ(х) твоєгѡ всєч(с)тного оуспєнїа могли мо́вити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 272 зв.).

◇ **ковчегъ освященїа** — Богоматір: то́лко са(м) єди́нъ і҃с х҃с ноє на́шъ правди́вый, и ковче́гъ ѡс҃щєнїа єго, то є(ст) пр(с)таѧ бц҃а тыми во́дами нє затопи́ласѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192).

КОВЧЕГЬ *див.* **КОВЧЕГЪ.**

КОВЧЕЖЕЦЪ *ч.* Ковчежець, кіотець: тоє рє(к) нєй жьбы ѽ ни́щи(х) ста́ра(л)сѧ алє абы сховаль, бо и ковчєжє(ц) при собѣ има(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 34); arcella, arcellula, ковчєжєцъ (1642 *ЛС* 90); cadiscus, ковчєжєцъ или кио(т), жрєби(й) (Там же, 107).

КОВШ *див.* **КОВШЪ.**

КОВШИКЪ, КОВЪШИКЪ *ч.* **1.** *(малий ківш)* ківшик: По Василіи кривымъ ковшикъ сребреный съ финикомъ (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 14); маетность моя: ...ковшикъ сребреный, цыну мисъ великихъ шесть, полумисковъ десеть (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 23).

2. *(міра сипких тіл)* ківшик: вси дають сторожȣ на го(д) з долȣ кожъдого... по пѧти плитокъ соли по ковъшикȣ крȣпъ (1552 *ОЧорн. З.* 56).

КОВШЪ, КОВШ, КОВЪШЪ *ч.* *(кругла посудина з ручкою для черпання чогонебудь)* ківш; чаша: А тыхъ часов позычил єсми в кнѧзѧ Или... сто гривєн срєбра... в лижках и в ковшохъ (Луцьк, 1534 *AS* III, 572); меновите дей згинуло: ...ковшовъ яворовых, сребромъ оправныхъ дванадцат, на которых дей было сребра гривенъ осмъ (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149); ко(в)шо(в) мє(н)шихъ три в которыхъ... было в ко(ж)до(м) по по(л)чва(р)ти гри(в)ны (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 131); Потѝръ:

Ча́ша, кȣбо(к), кєли(х), дєрєвѧны(и) ко́вш҄, пога(р), ȣго(р)ски (1627 *ЛБ* 90); Почєрпа́ло: Ка́ждаа рє(ч) що́ чєрпаю(т) нє́ю: я́кѡ вѣдро, ко́но(в), ко́вш҄ (Там же, 91); ковш, patera (I пол. XVII ст. *Сем.* 139).

КОВЪ *ч.* Замішання, збентеження, розгубленість: ковъ, пѧта, зрада (1596 *ЛЗ* 53); pertubatio, смятєніє, ковъ (1642 *ЛС* 312).

КОВЪБАСА *див.* **КОЛБАСА.**

КОВЪНѢРЪ *див.* **КОЛНѢРЪ.**

КОВЪПАКЪ *див.* **КОЛПАКЪ.**

КОВЪТУНЪ *див.* **КОВТУНЪ.**

КОВЪШИКЪ *див.* **КОВШИКЪ.**

КОВЪШЪ *див.* **КОВШЪ.**

КОВЬЧЕГЪ *див.* **КОВЧЕГЪ.**

КОГДА *спол.* (*цсл.* когды) *(з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядне речення часу до головного)* **а)** *(уживається для окреслення одночасності дії)* коли, в той час як: Когда тѣло з҄ собою працȣєтъ, нє розȣмѣй, жєбы тє(ж) дш҃а нє тя(ж)шєй працовати мѣла (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268);

б) *(уживається для окреслення послідовності дії)* коли, після того як: яко и того коня помененого на врядъ отдалъ, которого зась зъ уряду выручилъ и на рукоемство взялъ, оферуючи се его ставить // когда того часъ будетъ (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11-12); Тот бовѣм нас тое глупости научил,... который сам, когда з мирского старозаконнаго, ревниваго и сварливаго разуму вызувся..., зараз учинився глупым по розсуждению мудрости свѣта сего (1608-1609 *Виш. Зач.* 205); алє згола здихалє(с) в҄зираючи на тоє, когда прієтєлєвѣ твоємȣ (*в рук.* албо приятєлєвѣ. — *Прим. вид.*) на має(т)ности и добромъ ӏмѣніи нє сходило (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273); Когда мя Гдъ Бгъ избере(т) с того свѣта, по(д) клятвою моєю о(т)цевскою обовязую, и росказую, абы жаденъ зя(т), ани дочка моя, моєи воли остатнеи не важилися о(т)миняти (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471);

(із співвідносним словом **тогда** *у головному реченні)* коли, після того як: А когда их в том неприклонных и гордых увидели, тогда их от соборной церкви, яко гнилы уд от здравого тѣла, отсекли (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176); А когда от восточных отпали,... тогда и мученики и чюдотворства между папами погибли (Там же, 187); А когда безстрастие ощутив, тогда возвратився до людей паки (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238).

2. *(приєднує підрядне речення умови до головного)* коли, якщо: когда тебѣ случится или другое писание, от латынских мудрецов выданное против православных, читати, роздѣли мысль свою надвое (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); Добре нам на том, любимы прочитателю, вѣдати, когда на лживом фундаментѣ тая книжка основанна есть (Там же, 187); когда комȣ добрє поводилося, сє(р)дцє твоє ѡ(т) зависти схло (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273);

(із співвідносним словом **то** *у головному реченні)* коли, якщо: а когда нє моглъ єси вшєтєчной своєй жа(ж)дѣ догодити, то чини(лъ) єси иншими играми, до нєчистоти способними (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

3. *(приєднує підрядні означальні речення)* коли: прїйдоу(т) д҃нове. ког҄да ѡ(т)име(т)сѧ ѡ(т) ни(х). жени(х) тогда боудоу(т) сѧ постити (1556-1561 *ПЄ* 46); а латынский род давно уже с своим костелом адовыми враты затворен... есть, еще от того часу, когда,... князю вѣка сего поклонился (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184).

КОГЕРЕСЪ *ч.* (*лат.* coheres) спадкоємець: пан воєвода Чє(р)ниговски(и) єстъ комъпєтито(р) и когєрєсъ доб(р) Ко(р)шыловски(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 239).

КОГУТЪ, КОГУТЬ, КУГУТЪ *ч.* **1.** Півень, *діал.* когут: єщє нє въз҄гласить алєкторь. [нє запоєть, когоуть. або пѣвєнь.] а ты сѧ три разы мєнє запришь (1556-1561 *ПЄ* 410 зв.); пѣтє(л), когȣ(т), пѣвє(н), пєтȣхъ (1596 *ЛЗ* 67); Пѣтєль: Че́ски и рȣ́ски, когȣтъ. Волы́нски. Пѣвєнь (1627 *ЛБ* 104).

2. Особова вл. н.: Иоа(н) кова(л) когу(т) ѡ(т)да(л) сы(н) є(г) ко наȣцє (Львів, 1588 *ЛСБ* 91, 2 зв.); яско кȣгȣтъ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20); шляхетъный панъ Самуелъ Радоловичъ... противъко славетънымъ... Самуелови Лебедеви, Иванови Ярынъцы (алиасъ Когутови) кравъцови... подъчас казачызъны заровъно с казаками кграсъсуючымъ... // именами и назвисками декляровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

КОГУТЬ *див.* **КОГУТЪ.**

КОҐНИЦИЯ, КОКГНИЦИЯ *ж.* (*стп.* kognicyja, *лат.* cognitio) слідство; допит: то(т) жє... свє(т)чилъсѧ противко сȣдови ѡ то ижъ мимо ко(н)тровє(р)сыи є(г) дєкрє(т) ȣчинили кгды(ж)... пє(р)во было треба кокгницию ȣчинити (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30); справа при(н)ципалъная чєрє(з) мєнє є(ст) дєцидована, [ѡвъшємъ на] инъшыи [ча]съ,... ѡтложена, бєзъ котороє з ихъ м(с)тями пны стєнъниками кокгниция жадная быти нє можєтъ (Сокільча, 1638 *ККПС* 178); я тую справу зо въсимъ єє єфєкъто(м), въ жа(д)ную кокгницию є(и) нє въдаючисє ѡвъшємъ,... на дє(н) два(д)ца(т) трети(и) м(с)ца мая... ѡ(д)кладаю (Київщина, 1639 *ККПС* 235).

КОДЕНЪЧАНЕ *мн. (жителі м. Кодни)* коденчани: Кодєнъчанє... прыводили кȣ ѡстаточно(и) стєнє грани(ц) свои(х) жадова вє(р)хȣ (1546 *ОГ* 11 зв.).

КОДРАНТЪ, КОНДРАНТЪ *ч.* (*лат.* quadrāns) *(чверть аса, давньоримської грошової одиниці)* квадрант: а пришо(д)ши єдина оубогаа вдова. и оувръгла два пѣнєзѣ. Ижє зовє(т)сѧ кондра(нт). [квар҄тникъ] (1556-1561 *ПЄ* 179); въвєржєнъ бȣдє(т) в тємницȣ, и нє зы(и)дє(т) ѡ(т)толѧ а(ж) ѡ(т)дасть послѣднии кодрантъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 14 зв.); Святыи всѣ и патриарси церковныи тое мѣстце... розумѣютъ, гды зъ декрету выданъ будетъ до вѣчныхъ мукъ, и не можетъ ся ничимъ оттамтоль выкупити, бы далъ и остатнїй кодрантъ (1603 *Пит.* 56).

Див. ще **КВАДРАНТЪ.**

КОДРЪ *ч. (стара назва жителя Афін)* афінянин: были, мєжи мнѡ́гими таковы́и сла́вы шȣка́юкїи (!) Ликгȣркгȣсѡвє, Ко́дрѡвє, Ѳємистѡ́клєвє (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 1 ненум.); Що послыша́вши до́рєсъ росказа́ли свѡ́имъ абы жа́дєнъ кодра нє забїа́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 162).

КОЖА *ж.* **1.** *(зовнішній покрив тіла)* шкіра, *діал.* кожа: Рємѣ(н)ны(и) за(с) поѧсъ длѧ то́го ино(к) носи(т): я(ко) да оу́бїє(т) і (ȣ)мори(т) по(д) рємєнє(м) тєлєсноє // ко́жи внȣтръ крїючїєсѧ ст(р)(с)ти, по́хоти. и всѧкїѧ прагнє́нѧ грѣхолюби́воє, придавлѧ́ючи кожȣ кожєю (п. 1596 *Виш. Кн.* 233 зв.-234); Подземніи мученики..., постом и пра́цами тѣла избужали. Преже смє́ръти тѣла земли предавали, кожи их до ко́стей в жівых присыхали (к. XVI ст. *Укр. п.* 88); Сєго ради теплѣ молилися,... из҄ганяєми бывали, посѣкаєми, попаляєми, камєнїємъ побиваєми, с кожи живо совлѣкаєми, даби со(з)датєля своєго нє ѡбразили (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 27б); tergu(m), хрєбєтъ, кожа (1642 *ЛС* 335); такъ

сна(д)не ему тѣло о пятихъ днехъ ростетъ емꙋ кожа (серед. XVII ст. *Луц.* 544); в' тóй чáсъ по(д)вѝгнєтъсѧ прáхъ сꙋ́щїй въ грóбѣ; и розсы́паны кꙍ́сти,... покрѝютъсѧ кóжєю (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.); *У порівн.:* Чорна есмь, але красна дцереи Іерусалимскихъ; яко станы кедра, якоже то кожа Соломонова (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

2. *(вичинена шкура вбитої тварини)* шкіра: по ко(л)кꙋ грошє(и) за кꙋницꙋ хто ꙋловить... ѡтъ кожи всѧкоє по грошꙋ (1552 *ОВін. З.* 133); А тому сщ҇єнику... платили... такъ гр҇ши яко сукно и кожу до року даючи по пяти копь гр҇шє литовски(х) на мєшка(н)є (Острог, 1603 *ПИ* № 26); У Дешка: вола, вепра кормного,... готовыхъ грошей золотыхъ два, кожу, сермягу, сокиру (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 218);

(виріб зі шкури) шкіра: побра(л)... поставъ сукна шєбєди(н)ского, блаки(т)ного... // ...кожа возовая,... и и(н)ны(х)... рєчє(и) нємало дробныхъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122-123); Рємѣ(н)ны(и) за(с) поѧсъ длѧ тóго ино(к) носи(т): я(ко) да оу́бїє(т) і (ꙋ)мори(т) по(д) рємєнє(м) тєлєсноє // кóжи внꙋтръ крїючїєсѧ ст҇р(с)ти, пóхоти. и всѧкїѧ прагнє́нѧ грѣхолюби́воє, придавлѧ́ючи кожꙋ кожєю (п. 1596 *Виш. Кн.* 233 зв.-234); Справєдли́выи абовѣм' вси, тѣсною и клопотли́вою дорóгою ходи́ли,... в' кóзихъ кóжа(х) в' яски́нахъ, и лїóхахъ зємли живꙋчи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 105).

3. *(оболонка, зовнішній покрив плода рослини)* шкіра: *У порівн.:* яко кожа раискаго яблока, так ягодки лица твоего (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54).

4. Особова вл. н., *ч.*: Прокопъ кожа (1649 *РЗВ* 41 зв.).

КОЖАНИЙ *див.* **КОЖАНЫЙ.**

КОЖАНЪ *див.* **КОЖАНЫЙ.**

КОЖАНЫЙ, КОЖАНИЙ, КОЖАНЪ *прикм.* Шкіряний: И быль іѡан'нь одѣань вълосами вєл'боудовыми. а поясь кожаныи на бєдрѡ(х) єго (1556-1561 *ПЄ* 120 зв.); Рємѣнный, кожáный, скорѧ́ный (1627 ЛБ 141); pelliceus, pellif(us), кожани(й) (1642 *ЛС* 304); Бг҇ъ... дáлъ и́мъ ризы кожáны (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

Див. ще **КОЖНИЙ.**

КОЖАРЪ *ч.* Кушнір: Милотáръ: Кожáръ, кожꙋшникъ, гꙋнка (1627 *ЛБ* 63); pellio, nis, кожаръ, милота(р) (1642 *ЛС* 304).

КОЖДИЙ *див.* **КОЖДЫЙ.**

КОЖДОДЕННЫЙ *прикм.* Щоденний: А нѣкоторый... до прáци кождодє́нной и до пóдвигѡвъ збавє́нныхъ дꙋжими бы́ли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171); боѧ́зни пóлно,... стогнáнѧ. На кождодє(н)ный потóпъ, на Смє́ртъ ожидáнѧ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 19); Панамáръ, áбѡ, Панимє́рїи... ѡ(т) слóва ґрє́цкого, Панимє́рїѡсъ, тáкъ назвáный, я́кобы, кождѡд҇нный: длѧ кождодє́нногѡ бывáнѧ и працовáнѧ въ Цр҇кви (Львів, 1642 *Жел. П.* 8).

КОЖДОНОЩНЫЙ *прикм.* Щонічний: мꙋжъ вєли́кои бы́лъ статє́чности и нáбожный Цр҇кóвногѡ прáвила особли́вє кождононощнóгѡ постєрѣгáтєль (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30).

КОЖДОРОЧНЕ *присл.* Щорічно: П. Яни(и) Афє(н)дикови(ч) вєдлꙋгъ постановєня з бра(т)ство(м) кождорочнє платити чы(н)шъ ѡ(д) камєничъки ѡ(д)далъ тєра(з) за рокъ прєшлы(и)... золоты(х) м҇ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 39).

КОЖДЫ *див.* **КОЖДЫЙ.**

КОЖДЫЙ, КОЖЪДЫЙ, КОЖДИЙ, КУЖДИЙ, КОЖДЫ *займ.* *(будь-який, всякий)* кожний, кожен: Я, Масина Ива-

новичъ Шулжин, воита вѣницкого, земянина бряславскаго, вызнаваю сим моим листом кождому доброму, кому будет потреб того вѣдати (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174); ко(ж)дому дє(р)жачому дє(р)жачи тую ча(ст)... ро(з)ширити и всѧкиє пожи(т)ки прибавлѧти... волно... вдєлати (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52); янъчарекъ добрих под сребромъ по две, а по пет ручницъ куждему сину (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); би(м) за ко(ж)ди(м) писаниє(м) ва(м) мл҃(с)ти до послꙋ(г) ст҃ого храма показати сѧ пи(л)ни(м) (Устя, 1600 *ЛСБ* 353); А зшє(д)ши ся до бра(т)ства повинєнь кожды бра(т) полгроша дати до скрынки бра(т)скои (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); я возъны(и)... тыє вси лисъты з подъписомъ рꙋки моє(и) на кожъдо(и) Копиє(и) лисътꙋ зарꙋчъного... ихъ мл҃(с)ти Паномъ Трипольскимъ ѡдъдалъ (Овруч, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 137); Которыє тыє всѣ пъчолы каждо(г)о по(д)даного, рахуючи по (д)вє копє грошє(и) лито(в)скихъ... дощє(н)ту знисчи(ли) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208); **на (въ) кождый годъ** *див.* **ГОДЪ; на кождый часъ** *див.* **ЧАСЪ;**

у знач. ім. (будь-яка людина) кожний, -ого, кожен, -ого: Васи́леи кнѧ́зь ѡ́стро́зкїи... бы́лъ бг҃обо́йныи нищєлюби́выи смирє́ныи пристꙋ́пныи ко́ждомꙋ и наоубо́гшємꙋ жилъ лѣ(т) п҃д (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); Ѡ Войскꙋ Запорозкомъ, ко́ждый мо́жєтъ зна́ти, Якъ ѡно́ Ѡ́йчи́знѣ є́сть потрєбно, оуважа́ти (Київ, 1622 *Сак. В.* 39); По погрєбѣ винєн҄ сѧ кож(д)ы(и) оумы́ти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 95 зв.); Зако́нъ... Мѡ(и)сє́овъ // ко́ждого, кото́рый бы блюзнѣрство на Бг҃а мо́вил, нє ка́жєтъ живи́ти, алє оубива́ти прика́зꙋєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110-111); Богданъ Хме(л)ни(ц)кий... Всѣм вобє(ц) и Кождому Зособна... си(м) Листомъ мои(м) Гетманским ѡзнаймуєм (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1); Я, Алєкъса(н)дє(р)... Счєниєвъски(и), вєдомо чиню и ѡ(з)на(и)мую си(м) моимъ доброво(л)ны(м)... тє(с)таменъто(м) ко(ж)дому, кому бы колъвекъ ѡ томъ вѣдати налєжало (Тригорск, 1650 *ДМВН* 211).

Див. ще **КАЖДЫЙ, КОЖНЫЙ.**

КОЖЕМЯКА *ч.* Кожум'яка: ꙗ́къ Ієрєміа ꙋчини(л), то(л)ко хлопо(в) про(с)ты(х), шєвцо(в), сєдє(л)нико(в), и кожємѧко(в), на(д) єп(с)повъ прєложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 278); поповъ небожатъ за простые хлопы и горей (нижъ за хлопы) оборочано, межы кожемяки и шевцы, а снать последней всихъ на универъсалехъ кладено (Вільна, 1599 *Ант.* 677).

КОЖЕМѦКАТИ *дієсл. недок.* Прозивати кожум'якою: Я(к) жє сѧ вы́... // ...вѣрны(ми) зва́ти можєтє, колѝ бра́та своє́го... подлѣиши(м) ѡ(т) сєбє чинитє, ꙋничижа́єтє, и ни за што бы́ти вмѣнѧєтє, хлапаєтє кожємѧкаєтє, сѣдє(л)никаєтє, шє(в)цами на порꙋга(н)є прозываєтє (1598 *Виш. Кн.* 286-286 зв.).

КОЖЕМѦЧИНЪ *прикм.* Який стосується кожум'яки: длѧ того сѧ тєсє(л)ски(м) сн҃о(м) зовє(т), абы тыє которыє сꙋ(т) кролє(в)скиє и кнєжа(ц)киє сн҃овє, на(д) кожємѧчины(х) сн҃овъ нє во(з)носи́ли, и лѣпши(ми) нє чини́лисѧ (1598 *Виш. Кн.* 288).

КОЖЕРѢЗАТЕЛЬ *ч.* Той, хто ріже шкіру: ꙋсморѣза́тєль: Кожєрѣза́тєль, шкꙋрокра́ѧчъ (1627 *ЛБ* 140).

КОЖИЦА *ж.* Шкірка: (было) до ты(х) всѣхъ сєдє(л) воилоковъ // с кожицами чи(р)воными сємъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 111-112); pellicula, кожица (1642 *ЛС* 304).

КОЖНИЙ *прикм.* Шкіряний: follitus, мѣховати(й), кожни(й) (1642 *ЛС* 200).

Див. ще **КОЖАНЫЙ.**

КОЖНЫЙ *займ. (будь-який, всякий)* кожний: Якож кожный сȣд врадникъ памєти маєт собє записати, а дьакȣ записаного пол гроша (1567 *AS* VII, 119).

Див. ще **КАЖДЫЙ, КОЖДЫЙ.**

КОЖУХ *див.* **КОЖУХЪ.**

КОЖУХОВЕЦЪ *ч. (мешканець Кожухова)* кожуховець. Особова вл. н.: Ма(т)вѣ(и) Кожȣховє(ц) (1649 *РЗВ* 302).

КОЖУХОВЫЙ *прикм. (який стосується кожуха)* кожуховий: Авра(м) Хаксимови(ч)... на ѡглєда(н)є зби(т)я... брал... Стєпана Климовича, которы(и)... ра(н) значны(х) на нє(м) нє видє(л), ѡдно то(л)ко в кожуха єго видє(л) колнє(р) кожуховы(и) зъ шмато(м) кожуха ѡтодрано (Луцьк, 1561 *ТУ* 96).

КОЖУХЪ, КОЖУХ *ч.* Кожух: кожу(х) смушковы(и) чо(р)ны(и) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 21039, 1); Яковъ Аврамовичъ... мє(л)... // ...кожухо(в) баранъи(х) по(д)лыхъ s҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 66); а мєновитє... взєли ȣ слȣги ȣ сєбєстияна... // ...ȣ маска наго(р)никовича боярина арє(н)дара... кожȣховъ сєръмягъ (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); У Бакия Высо(ц)кого: ...коро(в) двє... кожухо(в) пя(т) (два жє(н)скихъ) (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

КОЖУШАНЫЙ *прикм. (який стосується кожуха)* кожушаний: взяли(с)мо ѡ(т) дѣда шпита(л)ного нѣмо(г) вины за прєступо(к) єго зло(т) и҃ за и(н)дєра(к) кожȣшаны(и) зло(т) в҃ гро(ш) s҃ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 18 зв.).

КОЖУШНИКЪ *ч.* Кожушник: Милота́ръ: Кожа́ръ, кожȣшникъ, гȣнка (1627 *ЛБ* 63).

КОЖУШНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кожушник. Особова вл. н.: Васко Кожȣшны(и) (1649 *РЗВ* 361 зв.).

КОЖУШОКЪ *ч.* Кожушок: будуть падати съ тебе, возный, кожушъки и колпачки (sic!) (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 95); и тыє єє мл(ст) мєнила жє... и(х) нє ѡ(т) кнѧзя маю алє ѡ(т) дочки своєє зголо(в)є скȣраноє ѡ(д)но кожȣшокъ бєлины(и) стары(и) (1578 *ЖКК* I, 122); И на(м) нє само(м) взяли... кошȣшокъ нєвєлики(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7).

КОЖЪДЫЙ *див.* **КОЖДЫЙ.**

КОЗА[1], **КУЗА** *ж. (невелика рогата жуйна тварина)* коза: У загородє быдла. Коров дватцат и дєват... Тєлат лонских ѡдинатцат. Козъ сорокъ (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); на кошаре́ ѽвє(ц) двєстє ко(з) пѧ(т)дєсѧ(т) ко(з)ло(в) цапо(в) пє(т)на(д)цє(т) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 7); Пигмєи... на баранѣ(х), або ко́за(х) издѧ(т) стрѣлаю(т) з лȣко(в) на жȣравлѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); пограбили... ȣ иванъка ѡвєцъ шє(ст)дєся(т) Ко(з) дєся(т) (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33); capra, capalla, коза, ко(з)ка (1642 *ЛС* 111); драниц в гумне будучых коп семъдесятъ; овецъ сто шестдесятъ девятъ, кузъ чотырнадцятъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

КОЗА[2] *ж. (вид вогнепальної зброї)* коза: Гаковъницъ л҃и двє с нихъ бє(з) кȣръковъ а л҃ мєжи ними побо(л)ши(х) козами зовȣть (1552 *ООЗ-1*, 48 зв.); гако(в)ни(ц) три(д)ца(т) о́смъ двє с ни(х) бє(з) кȣ(р)ко(в), а три(д)ца(т) мєжи ними побо(л)ши(х) козами зову(т) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.).

КОЗА[3] *ж.* Рибальська снасть: По(д)старости(и) бєрєстє(и)ски(и)... // ...прывєлъ насъ к водє которая єстъ вода ȣ ровȣ... на которо(м) ровȣ козы ѡказывалъ (1546 *ОГ* 23-23 зв.).

КОЗАКОВАТИ *дієсл. недок. (займатися грабіжництвом)* козакувати: позваный по зрайцы нашом и речы посполитое неяком Андрею козаку, змовившисе з слугою своимъ ниякимъ Стефаномъ Родкевичом, который з ыными зрайцами нашыми козаковал, многые речи в позве менованые... собе на пожитокъ свой обернулъ (Варшава, 1597 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 29).

КОЗАКЪ, КАЗАКЪ *ч.* (*тур.* kazak) **1.** *(представник запорізького війська)* козак: Господаръ... казалъ записати, што Сенко Полозовичъ его милости речей далъ, што у Козаковъ Черкаскихъ побралъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/І, 1); По(ч)шты козако(в) Товарышъ тома(с)... на нє(м) па(н)цє(р)... сага(и)да(к) рогати(н)ка (1567 *ЦНБ Лит.* 16, 3, 91 зв.); Р(о) Бж(о) ҂ахми. По смрти вє(л) кроля имєнє(м) Владислава по(л)ского и(з)воєвали козаки по(л)щу (Кум'ята, 1648 *Паньк.* І, 157); Львовъ боронячися пєрє(д)мѣстя са(ми) спалили всѣ ѡкруго(м), водȣ ѡ(т)няли были козаки рȣры попєрєтинали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); **козаки запорожскиє, казаки запорозскиє** — запорізькі козаки, запорожці: гетманъ козаковъ Запорожскихъ и зъ иншими козаками, товарышми своими Запорожскими прислали черезъ посланцовъ своихъ... козаковъ одиннадцать Запорожскихъ, окованыхъ (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 3/І, 16); добра его дедичные... // ...частю через татары и Москву, частю через казаки Запорозские до великого знищеня и опустошеня пришли (Варшава, 1614 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113-114); **козаки низовыє, низовыє козаки** — низові козаки, низовики: Того́ жє ро́кȣ богданъ рȣжин҄скіи с коза́ки низовы́ми впа́дши за пєрєко(п) ба́рзо вєли́кіи шко́ды починил(л) (1509-1633 *Остр. л.* 127); Ознаймуемъ тым листомъ, иж кгды ся приточила справа перед нас... комисаровъ нашихъ, которие на узнане шкодъ вшелякихъ... особамъ которымъ колвекъ украинным через козаки низовые починеныхъ,... якобы тые то мещане... козаковъ... побити... мели (Віслиця, 1592 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 7); Подкова, воевода Волошскій, доросши лѣтъ своихъ, низовыхъ козаковъ набравши, Петрыла воеводу Волошского зогналъ (поч. XVII ст. *КЛ* 76); **козакъ реєстровый** — реєстровий козак: козаки рєєстровыи що позостали, ски(л)ка со(т) до ни(х) жє па(н) гє(т)ма(н) приточи(л) бо(л)шє (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170); Иванъ Водяникъ, козакъ войска его королевской милости Запорозкого реестровый, для вписания до книгъ нынешнихъ гродскихъ житомерскихъ подалъ... листъ (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ* VIII-3, 20).

2. Особова вл. н.: бо(г)да(н) коза(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Савка Козакъ (1649 *РЗВ* 301 зв.).

КОЗАРНЯ, КОЗЯРНЯ *ж.* Приміщення для кіз: aegon, козя(р)ня (1642 *ЛС* 72); caprile, коза(р)ня, козо(с)тоялищє (Там же, 111).

КОЗАРЪ, КОЗЯРЪ *ч.* **1.** Козар: aegonomus, козя(р), козопасъ (1642 *ЛС* 72); саргагі, коза(р) козопа(с) (Там же, 111).

2. Особова вл. н.: Kostia Kozar (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 19); Ма(р)ко Козаръ (1649 *РЗВ* 181).

КОЗАЦКИЙ, КОЗАЦКІЙ, КАЗАЦКИЙ, КОЗАЦЪКИЙ *прикм.* **1.** *(який стосується козаків; який є власністю козака)* козацький: Каза(ц)каѧ городнѧ (1552 *ООвр.* З. 97 зв.); седло зъ рядомъ срѣбрънымъ позлотистымъ козацкое (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 136); чоботы коза(ц)киє ко(з)ловыє (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7); мє-

новитє взято... // ...Сєдєлъ Козацъкихъ з во(и)локами з ря(д)ками рємєнъными Кȣплєниє по золотыхъ дєся(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.); Па(н) лащъ лю(д) постєрє(г)ши коза(ц)кїи, котры(и) на чату иха(л) ѿ сѡ(т) конєй... взявши жо(л)нѣрѡвъ шту(р)мъ... ȣчинилъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168).

2. *У знач. ім.* Особова вл. н.: Ѡмєлянъ Коза(ц)ки(и) (1649 *РЗВ* 388).

КОЗАЦКЇЙ *див.* **КОЗАЦКИЙ.**

КОЗАЦСТВО *див.* **КОЗАЦТВО.**

КОЗАЦТВО, КОЗАЦСТВО, КОЗАЦЪТВО *с.* **1.** *зб. (гурт козаків)* козацтво: вѡшакъ жє пото(м) кгды ся змо(ц)нили а ѡбачили и з нєволѣ ся рȣсако(м) виломили коза(ц)ство(м), живно(с)ти шȣкали (1582 *Кр. Стр.* 65 зв.); року теперъ идучого... // подъ часъ своволенства, кгды гултае козацтво,... своволъне купы збирали, и безъ дозволенъя Его Королевское Милости... землю Его Королевское Милости власную... сплюндровали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 210-211); козацътво розъное из немалою ватагою люду... акъта кгроду кременецъкого и замку,... посикли, другие пошарпали и попалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98); кони у подданых, бояров, мелников, такъ в Шеплю, яко и Войсечу, до одного козацтво выбрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 62).

2. *(служба в козацькому з'єднанні)* козакування: А которыи козаки нє ѡтъходячи ȣ коза(ц)ство на полє ани рєкою ȣ ни(з) слȣжать в мєстєхъ в на(и)мєхъ... сєна косити нє повинъни (1552 *ОЧерк. З.* 8 зв.); Богданъ Хмє(л)ни(ц)кий... всѣм... Листомъ... ѡзнаймуєм... абыстє Так ви По(д)даныє, яко, которыє з ѡхоты под тот час въ Коза(ц)тво нє хотячи до Монастыра рабо(т) и Повиности ѡ(т)правляти, удалистєся, Чє(ст)ной Зако(н)ницы... Игумєнѣ Пєчєрской... Послушни были (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1).

КОЗАЦЧИЗНА *див.* **КОЗАЧИЗНА.**

КОЗАЦЪКИЙ *див.* **КОЗАЦКИЙ.**

КОЗАЦЪТВО *див.* **КОЗАЦТВО.**

КОЗАЧЕЙКО *ч.* Козаченько: Hoy, Kożaczeiku, panesz moy, Dalekże maiesz domek swoy? — Pry Bereży, pry Dunaiu, Tam ia swoiu chyżu maiu (1625 *П. про Кул.* 22).

КОЗАЧИЗНА, КОЗАЦЧИЗНА, КОЗАЧСЧИЗНА, КОЗАЧСЧИЗЪНА, КОЗАЧЪСЧИЗНА, КОЗАЧЪЧИЗНА, КОЗАЧЪЧЫЗНА *ж. (козацькі заворушення)* козаччина: скаржачая з дитками своими... мало не презъ въсю козачъсчизну, в том лесе зоставала (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 66); тотъ же именем малжонъки своее протестовалъсе напротивъко месчаном володимерским..., ижъ такъже въ козацчизну... лясы островецкие пустошили (Там же, 393); Подданые его мл. пана Гелияша Еловицкого..., штос збожа остало розъного..., под час тоежъ козачсчизъны, взяли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 175 а); Которые подданые..., под час тое козачсчизны,... тые маетности вси опановавшы и там мешкаючы, розъные шкоды выражали (Там же, 176); быдло од подданых на замок Бродский два разы того року южъ по козачъчизне выбирано (Там же, 214); подданые грушъвицкие,... в надею козачъчызны, быдло оповедаючогос,... взели (Там же, 282); помененые мешчане... в самую козачизну,... litroзнымъ теж католикомъ злости розъмаитые виражали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418).

Див. ще **КОЗАЧИНА.**

КОЗАЧИНА *ж.* Те саме, що **козачизна**: помененые мешчане... въ самую козачину, року прошлого... розные ексъцесъса

посполу зъ козаками, рознымъ тежъ католикомъ злости розмаитые выражали, до веры своее приневоляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 563).

КОЗАЧИТИ *дієсл. недок. (служити козаком)* козакувати: тамъ же вы тых подданых, поводовъ,... запровадивши и причинъку онымъ давши, якобы мели под часъ ребелълии козацкое козачити, первей оных обухами били и мордовалисте посторонъками звезаных зкремпованых трималисте (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465).

КОЗАЧОКЪ *ч.* **1.** *(молодий слуга)* козачок: а тых шляхтичов з козачками, до его милости отца архимандрита и всей капитулы приведши до манастыря // Печерского, слугъ пана Лишчиныхъ... втрымавши дни килка в везеню, оных самых выпустили (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616-617); Кото[ро]го потимъ нєбо(з)чика забито(г)[о] тєло въ воду в поло(н)ку по(д) лю(д) своє(и) чєляди и коза(ч)комъ вкинути росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

2. Особова вл. н.: шляхетный панъ Станислав Шелемъпецкий... протестовал противъко... Васкови Булбе Прилуцкому... Яськови козачъкови... Юсъкови Олейникови... оные подданые подчасъ безкролевя... // ...в тыхъ всихъ добрахъ розные кривъди и шкоди починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203-204).

КОЗАЧСЧИЗНА *див.* **КОЗАЧИЗНА.**

КОЗАЧСЧИЗЪНА *див.* **КОЗАЧИЗНА.**

КОЗАЧЪСЧИЗНА *див.* **КОЗАЧИЗНА.**

КОЗАЧЪЧИЗНА *див.* **КОЗАЧИЗНА.**

КОЗАЧЪЧЫЗНА *див.* **КОЗАЧИЗНА.**

КОЗЕЛЕКЪ *ч.* Те саме, що **козелокъ**[1]: козєлєкъ hadulus (*Уж.* 1645, 23 зв.).

КОЗЕЛОКЪ[1] *ч. (малий козел)* козлик, цапок: и послáлъ Іȣда козéлка прєзѕ пáстырѧ своєгѡ одоломи́тȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

Див. ще **КОЗЕЛЕКЪ, КОЗЕЛЧИКЪ.**

КОЗЕЛОКЪ[2] *ч.* Назва певної рослини: eriphia, козело(к) трава (1642 *ЛС* 182); satyrion, козєлокъ трава (Там же, 362).

КОЗЕЛЧИКЪ *ч. (малий козел)* козлик: Рéклъ: пошлю́ тобѣ козéлчика з чєрéдъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.).

Див. ще **КОЗЕЛЕКЪ, КОЗЕЛОКЪ**[1].

КОЗЕЛЪ[1] *ч.* **1.** *(невелика рогата жуйна тварина, самець кози)* козел, цап: за ко(з)ла по(л)копы грошє(и) за козȣ два(д)ца(т) грошє(и) (1566 *ВЛС* 99); У Дороша: клячу, яловицу, козловъ два (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 219); Іȣпитє(р)... оу звѣрѧ скопȣ прємéни(л)... апóлло ȣ кроу́ка, бáхоу(с), ȣ козла дїанїа оу ланїа (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); а на тóй ви́водъ и жє вѕ старо(м) закóнѣ мȣ́зыки были, то би ты(м) спóсобомѕ и ѡфѣръ старозакóнних дєржáти сѧ, воло(в) и козло(в) ѡфѣровáти и пали́ты (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 30); capriolus дікі козє(л) (I пол. XVII ст. *Сем.* 43); Авєсалóмъ тéды Єги́птє всѧ́комȣ створéню нємóмȣ вѣровали... Коркоди́лѡмъ, Волѡ́мъ, козлѡмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20); Єстъли бы згрѣшилъ кнѧ́зь... а потóмъ бы обáчилъ грѣхъ свои офєрȣю офѣрȣ г(с)дȣ козла ѡ(т) кóзъ бєз нагáны (Там же, 115 зв.); *Образно (про грішників, єретиків):* тыи́ и // здалєка ѽбáчатъ, и познáютъ прáвєдного, и нєчєсти́вого: и снáднє почȣютъ смєрдѧ́щого козлá єрєти́чєствомъ и грѣшника смєрѕдѧ́щого грѣхамѕ мнѡгими (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69 зв.-70); Козлáми назывáєтъ грѣшны(х) зѕ котóрыхъ... жáдного... бли́жнимъ пожи́ткȣ нѣ мáшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 46); А за кого(ж) то ты ѡ сла(д)кїй мóй Іи҃с; под(н)ѧ́лє(с) тѧ́жкȣю Рáнȣ, и бóлєзнъ Ци за ты́хъ то козлѡ́въ смє(р)дѧ-

щихъ, и псώвъ з҆гни́лых҆ (Чернігів, 1646 *Перло* 99).

2. Особова вл. н.: томасъ козєлъ (1552 *ОЧерк. З.* 4); Ко(н)дра(т) Козєлъ (1649 *РЗВ* 308 зв.).

КОЗЕЛЪ² *ч. (дерев'яна підставка)* козел, ко́зла, козли́: Сєръпа(н)тынъ вдо(л)жъ по(л)десати пяти кѹлѧ до нєго побольшъ гѹсиного я(и)ца ложє ωково на козлє стоить (1552 *ООЗ-1*, 45 зв.); ложє ѿковано на ко(з)лє стои(т) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.).

КОЗЕНЯ *с.* Козеня: за козєня пя(т) грошє(и) (1566 *ВЛС* 99); єгъня(т) и козєнятъ сєголєтнихъ сто три(д)цать (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 51); а козенятъ семнадцатъ — по грошей дванадцатъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 226).

Див. ще **КОЗЛА.**

КОЗИЙ, КОЗЇЙ, КОЗѢЙ, КУЗѢЙ *прикм.* **1.** *(який стосується кози, кіз)* козячий, козлиний, козлячий: ωнъ..., змы́слилъ сєбє бра́та пръвє́нца іса́ва бы́ти, и рѹцѣ козі́ами скоурка́ми, жєбы лє́пѣй бра́ти выкрази(л), приωдѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 262); Справєдли́выи абовѣм҆ всѝ, тѣсною и клопотли́вою доро́гою ходи́ли... в҆ ко́зихъ ко́жа(х) в҆ яски́нѧхъ... живѹчи́ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 105); Рѹгъ: я́кω кѹзѣй, бара́нѣй, коро́вѣй, єлє́нѣй (1627 *ЛБ* 109); Рє́клъ г(с)дь до Мωисє́ѧ мо́вѧчи: мо́въ сн͠ωмъ Ізра́илєвымъ абы мнѣ взѧли пє́рвость ω(т) ко(ж)дого ч͠лвка... и би́сєръ, и шє́рсть ко́зью, и шкѹры́ синіі, и дє́рєво нєгні́ючоє (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.); **козий парскъ** — (Allium cepa L.) цибуля: сера(е)а кози(й) па(р)скъ зєло (1642 *ЛС* 117); **козия (козяя) рутка** — назва певної рослини: iocinalis козия рутка трава (1642 ЛС 246); lopta козяя рутка трава (Там же, 257); **козѣй рогъ** — *(назва зодіакального сузір'я)* Козоріг: Зодіакъ є(ст) ωкроугъ. Або кώло на́ н͠бѣ. на́ ко́торых҆ сѹтъ, двана́дєсѧ(т) зна́мєнь в҆кроу(г),... скоро́піа. д͠ва. стрѣлє(ц). лє́въ. // козѣй ро́гъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.-44).

2. У складі мікротопонімічної вл. н.: **Козий Бродъ**: а от того озера лугом до леска, который лесокъ и долина впала в речку Котовку, которое местцо зовется врочищомъ Козий Брод (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16); **козий рогъ**: вели насъ смѹжалиною чєрєзъ бѹгъ ажъ до камєноє Лозы ωтъ лозы дѹбровою ѹ кози(и) рогъ (1546 *ОГ* 56 зв.).

Див. ще **КОЗЛИЙ, КОЗЛѦЧІЙ.**

КОЗИКЪ¹ *ч.* (*стп.* kozik) ніж для знімання шкіри, *діал.* козик: Смотрыжъ, хрестиянъский брате, яко ся тотъ баламутъ не чуетъ, и самъ себе своимъ козикомъ пилаетъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 805).

КОЗИКЪ² *ч.* Ґедзь: asilus, кози(к), муха (1642 *ЛС* 93).

КОЗИЛЕПОВИЙ *прикм.* Ладанний, ладановий: ladanum, козилєпови(и) сокъ (1642 *ЛС* 249).

КОЗИНЦЫ *мн. (жителі м. Козина)* козинці: которыхъ Козинцовъ вся копа чекала, почавши съ поранку ажъ до вечера (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 281).

КОЗИРОДСТВО *див.* **КАЗИРОДСТВО.**

КОЗИРОДЪ *ч.* Кровозмішник, блудник: incestifilus, козиродъ, блудникъ (1642 *ЛС* 230).

КОЗИРЪ *ч.* (*цсл.* козырь) чепурун, франт; спритник. Особова вл. н.: Фєдо(р) Кози(р) (1649 *РЗВ* 389).

КОЗИЧОКЪ *ч.* (*стп.* koziczek) ножичок: Лєбъ Саниловичъ... мє(л) това(р) сво(и) поєско(в) козичко(в) р͠л (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 9 зв.).

КОЗЇЙ *див.* **КОЗИЙ.**

КОЗКА, КОЗЪКА *ж.* **1.** Кізка: capra, capella, коза, ко(з)ка (1642 *ЛС* 111).

2. Особова вл. н., *ч.*: Продали єсмо мыто нш҃о Лу(ц)коє... Нисану Ко(з)цє на два годы за шє(ст)на(д)цать сотъ копъ грошє(и) (Краків, 1507 *ТУ* 47); ю(с)ко Козъка (1649 *РЗВ* 436).

КОЗЛИЙ, КОЗЛЇЙ *прикм.* Те саме, що **козий**: ѡ(н)... якобы оулови(л) дш҃ȣ члч(с)коую до затраты и вѣ(ч)нои котраѧ // є(ст) выбавлєнаѧ нє кровїю тє(л)чєю анѣ ты(ж) ко(з)лїю. алє тѣломь и кровїю х҃а и(з)бавитєлѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 23-23 зв.); Мѡ́йсей взѧ́вши кро́въ те́лчїю и ко́злїю з' водою... и всѣ на́чинѧ слȣже́бный кропилъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 210); ha(e)dinus, ко(з)ли(й) (1642 *ЛС* 213).

Див. ще **КОЗЛѦЧЇЙ.**

КОЗЛИКИ *мн. (назва рослини)* козлики: phu козлики трава (1642 *ЛС* 315).

КОЗЛИКЪ *ч.* Козлик: hirculus, козликъ (1642 *ЛС* 218).

КОЗЛИНА *ж. (козляча шкіра)* козлина: Юда шилимовичъ... мє(л) това(р) сво(и)... ко(з)линъ вєлики(х) р҃... а малы(х) ко(з)линъ тп҃в (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 2 зв.).

КОЗЛИНКА, КОЗЛИНЪКА *ж.* **1.** *(невелика козлина)* козлинка: ко(з)линокъ малы(х) г҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 19).

2. Особова вл. н., *ч.*: Фєдоръ Козлинъка (1649 *РЗВ* 329).

КОЗЛИНЦЫ *мн. (жителі м. Козлина)* козлинці: а Пєсочнѧнє чєрєз тыєж границы ходѧт... в остров посполитый а з ынших дворищъ нє волно ходити, ни Козлинцом, ани Пєсочнѧном (Пісочне, 1541 *AS* IV, 282).

КОЗЛИНЪКА *див.* **КОЗЛИНКА.**

КОЗЛИСЧЕ *див.* **КОЗЛИЩЕ.**

КОЗЛИЩЕ, КОЗЛИСЧЕ, КОЗЬЛИЩЕ *с.* **1.** Козлище, цапище: и боудоу(т). зобрани в'сѣ народовє прє(д) нєго. и роз'дѣли(т) и(х) д'роугь ѡ(т) д'роуга. я(к) (ж) розлоучає(т) пас'тырь ов'цѣ ѡ(т) коз'лищь. и постави(т) ов'цѣ по правоуи сєбє. а коз'лы по лѣвоуи (1556-1561 *ПЄ* 107 зв.); ha(e)dus, ha(e)dulus, козєлъ, ко(з)лищє (1642 *ЛС* 213).

2. *Перен.* Гріх, гріховність: а що(ж) то събѣ розоумѣєшь чл҃чє що соу(т) козлища. козлища соу(т) пожа(д)ливости тєлє(с)ныи коу грѣхоу // мысли зазо(р)ливыи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 6-6 зв.);

перен. грішник: Который бы колвекъ свою фунъдацыю мою важил се нарушати... таковый каждый на страшном суде ...часть свою прийметъ с козлисчы ошуюю поставлеными (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747).

КОЗЛІЦА ж. Козлиця, коза: caprinus козліца (I пол. XVII ст. *Сем.* 43).

КОЗЛЇЙ *див.* **КОЗЛИЙ.**

КОЗЛОВЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується козла, цапа)* козлячий, козлиний: Отъ скуръ козловыхъ, отъ кождое пнз. 3 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 397); мо(и)сє(и)... // ...взѧ(в)ши кро(в) тєлѧчую и ко(з)ловою (!) з водою и во(л)ною чирвоною и исофо(м) по(с)полу и самыи книги и вє(с) лю(д) покропи(в) (II пол. XVI ст. *КА* 568-569); розȣмѣєтє жє ѧ оужива́ю мѧ́съ воло́выхъ, и пю кро́въ козло́вȣ (Дермань, 1604 *Охт.* (передм.) 5); Адама́нтъ е́сть тако-во́й твєрдости, и́жь ани ѡ(т) жєлѣза... нє мо́жє бы́ть покрȣшо́нъ, хи́ба бы поли́тъ бы́лъ кро́въю козло́вою (серед. XVII ст. *Хрон.* 428 зв.).

2. *(пошитий із козячої шкіри)* козловий, козлячий: побрали... боты козловые новые (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 113); И на (м)нє

само(м) взяли... чоботы коза(ц)киє ко(з)ловыє (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7); у Овдухи Скрипки отбивши скрыню... крайки, боты новые козловые (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 142).

КОЗЛОГЛАСОВАТИ *дієсл. недок., зневажл.* (що) Співати козлячим голосом: ксє(н)дзовє би(с)кѹпи... тѹю пѣснь козлогла(с)уєтє, // которое нотѹ є(с)тє сѧ и(з)ѹчѝли и нн҃ѣ ѹчитє (1598 *Виш. Кн.* 278 зв.-279).

КОЗЛЯТКО, КОЗЛѦТКО *с.* Козлятко, козеня: козлятко hadulus (*Уж.* 1643, 12 зв.); Прόшѹ тєбє абысь зєзвόлилъ на про(с)бѹ мою, ѝжє бысмо мы тобѣ оучинѝли козлѧ́тко з кόзъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 184); *У порівн.:* Напа́лъ лє́въ и ро(з)шарпа(л) [сампсόнъ] лва якъ козлѧтко (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150).

Див. ще **КОЗЛѦ, КОЗЯ.**

КОЗЛѦ, КОЗЬЛѦ *с.* Козля, козеня: а ѡнь ѡ(т)повѣдаючи ѡ(т)цєви своємоу. я тол҄ко лѣ(т) роблю тобѣ... а мнѣ // николи нє даль єси ни козьлѧтє. абыхь с пріатєл҄ми моими повєсєлил҄сѧ (1556-1561 *ПЄ* 290 зв.); а мнѣ нѣкг(д)ы нє да́лєсь козлѧ́ти, // абы(м) с товарышами моими повєсєлѝв҄сѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 29-30); О(т)чє мой,... а ты́сь мнѣ, жєбы́мъ сѧ з҄ това́ришми своѣми повєсєлѝл҄, и єднόго ко(з)лѧ́ти нє далъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 35); Козлѧ Haedus (*Уж.* 1645, 26); поткаю́тъ тєбє та́мъ трѝ мѹжєвє... одѝнъ нєсѹчѝ троє́ козлѧ́тъ, а дрѹгіи трѝ бохоны хлѣба, а ѝншіи нєсѹчѝ мѣхъ винá (серед. XVII ст. *Хрон.* 208).

Див. ще **КОЗЛЯТКО, КОЗЯ.**

КОЗЛѦТКО *див.* **КОЗЛЯТКО.**

КОЗЛѦЧІЙ *прикм. (який стосується козла)* козлячий: скόрки козлѧ́чіи ѡбвинѹла ѡ́коло рѹкъ и гόлоть шіи єгѡ́ ѡкрѝла. И далá потрáвѹ и хлѣбъ котόрогѡ ѹпєклá (серед. XVII ст. *Хрон.* 41 зв.).

Див. ще **КОЗИЙ, КОЗЛИЙ.**

КОЗНОПЛѢТЕННЫЙ *прикм. (який ґрунтується на обмані, ошуканстві)* інтриганський: бо и диявол учит, и проповѣдает, и ангелом ся чинит... — а всѣ лжет и всѣх прелщает, и зводит, и змалит, да в свою козноплѣтенную пленницу всѣх засилит и увяжет (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

КОЗНЬ *ж.* (*цсл.* кѫзнь) *(приховане ошуканство)* підступ, лихо: Се ест, остало еще папѣ римскому и царству его отрыгнути хулу на вышнего,... православных томити и мучити и антихриста, царя всѣх исполнений злоб и козней диаволских, породити (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Але ты, правовѣрный, познавши непріятеля душного козни, вѣруй (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 744); Триѹмфова́ла на(д) дїа́воло(м) и єго кόзньми, гды́ з҄ гόрдости нача́лникомъ наглѹбшєю ва́лчила покόрою (Київ, 1625 *МІКСВ* 129).

КОЗОДИКЪ *ч.* Дикий козел: tragion, козодикъ (1642 *ЛС* 400).

КОЗОДОЙ *ч. (назва птаха)* дрімлюга, *діал.* козодій: ama, ae, козодо(й) птица, ви(н)ны(й) сосу(д) (1642 *ЛС* 79).

КОЗОПАСЪ *ч. (пастух, доглядач кіз)* козопас: caprari, коза(р), козопа(с) (1642 *ЛС* 111); ксендзъ Анътоний Янишевский... // ...противъко... Остапови пекарови,... Семенови козопасови... // ...оферовалсе правъне чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156-157).

КОЗОРОЖЕЦЪ *ч.* (*стп.* Kozorożec) *(назва зодіакального сузір'я)* Козоріг: Алєксáндєръ... пріѣхалъ до мόрѧ... и ѣхалъ над҄ бéрєгомъ мόрѧ протѝвъ сторонѣ гдѣ сл҃нцє оуставáєтъ в҄ козорόжцѹ знамєню нб(с)номъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 463).

КОЗОРѢЗЪ *ч., діал.* Козоріз. Особова вл. н.: Иванъ Козорѣзъ (1649 *РЗВ* 431).

КОЗЪКА *див.* **КОЗКА.**

КОЗЬЛИЩЕ *див.* **КОЗЛИЩЕ.**

КОЗЬЛА *див.* **КОЗЛА.**

КОЗѢЙ[1] *ч. (пастух кіз; назва вола з рогами, що розходяться назовні)* козій. Особова вл. н.: Федоръ Козѣй (1649 *РЗВ* 431 зв.).

КОЗѢЙ[2] *див.* **КОЗИЙ.**

КОЗЯ *с.* Козеня, *діал.* козя: до двора своего побрати казалъ... коз с козяты дойными, — коза по золотому (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 97).

Див. ще **КОЗЛЯТКО, КОЗЛА.**

КОЗЯРНЯ *див.* **КОЗАРНЯ.**

КОЗЯРЪ *див.* **КОЗАРЪ.**

КОЙ *займ.* **1.** Який: И сла́лъ послы избра́нны да оувѣдатъ я́вѣ в коє́й цр҃кви оуста́вы къ б҃жїеи сла́вѣ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Петр рече: "но образи бывайте стаду", ты же кой образ показоваеши стаду, яви ми его на свѣт (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); скажѣтє ми́ то́є пє(р)воє го́лоє сло́во // па́вло(м) рєчє(н)ноє, что є(ст) внима(и) тє сєбѣ́; и кѹ́ю си́лѹ то́є внима(н)є має(т) (1598 *Виш. Кн.* 290-290 зв.); ѡ ѹч҃тєлю мо́и сла(д)кїй, я́кѡ прикоснѹ́сѧ; нєтлѣнномѹ тѣлѹ тво́ємѹ; или́ коє́ю Плащєни́цєю ѡ(б)вї́ю Тѣло твоє́; ѡдѣ́ѧнноє свѣтомъ Б҃ж(с)тва, или́ кѡи́ма Рѹка́ми; положѹ тѧ въ тємномъ гро́бѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 95).

2. Хто: Покажѣтє ми ѡ згодѹ важѹчиє, гдє ко́й з ва(с) мира сѧ ѡ(т)ре́къ (1598 *Виш. Кн.* 274); нѣкоторы(и) ѡ(т) ст҃ы(х) рєчє, ѡ нє(м) жє бо ко́й внѹтръ поѹчає(т)сѧ рєчє, ѡ сє(м) и язы(к) движи(м) иматъ (Там же, 278 зв.).

3. *У ролі спол. слова (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну означальну частину до головної)* який: Волно ест и самовластие человѣку кой хощет спастися или погибнути, умерти или живь быти (1598 *Виш. Кн.* 125); пото(м) того(ж) рокѹ... па(н)ѹ Васи(л)ю... ѹ ворота дво(р)ныє ѹво(т)кнѹ(л) и воро(т)номѹ ѡповєда(л) и слѹга(м) дво(р)нымъ ко(и) на то(т) ча(с) видєти моглъ и ѡказа(л) єсми дрѹгѹю таковѹю(ж) копѣю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 7).

КОИ-ЛИБО *займ.* Який-небудь: Вопроси латинника, папу, или кардынала, или арцибискупа, бискупа и коего-либо латинского рода человѣка, егда ся случит кому от православных с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрей (1588-1596 *Виш. Кн.* 129).

КОИЛОГРИВЫЙ *прикм.* Який має сплетену гриву: трєти(и) ко(н) рыжи(и) ко(и)логривы(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 117).

КОИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому що) Чинити: Бѹдєшъ жи́ть: то́лко жъ на́мъ го́ркїй бо́ль ко́ишъ, го́ркїи слє́зы, зъ зрєни́цъ на́шихъ ро́ишъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 19).

2. Заспокоювати: Кою gurito (*Уж.* 1645, 59 зв.).

КОИТИСѦ *дієсл. недок. (виявлятися в якому-небудь становищі)* опинятися: Хто́ вы́мовитъ, я́кїи тєрпѧ́тъ ма́тки мѹки. гды́ сѧ зъ плодомъ въ оутро́бахъ нєдозрѣлымъ ко́ѧтъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 3).

КОЇНОВИТЪ *ч.* (*гр.* κονυόζ) *(той, хто проживає, мешкає разом із кимось)* співмешканець: О выхованю тыхъ бра(т)скихъ Коїновитовъ, то є(ст) ѡбщєжитєлєй (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 73).

КОКОЛЬ *див.* **КУКОЛЬ.**

КОКОРИЧКА *ж.* **1.** (Poligonatum multiflorum) купина, *діал.* кокоричка: polyganaton кокори(ч)ка трава (1642 *ЛС* 320).

2. *(назва певної рослини) діал.* кокоричка, кукорічка: teuthalis, dis, кокори(ч)ка трава (1642 *ЛС* 397).

КОКОРИЧЪ *ч. (назва рослини)* чистотіл: capnos, ды(м), рута, кокори(ч) (1642 *ЛС* 111).

КОКОРКАНЪ *ч.* Назва певної рослини: les(t)it is, коко(р)канъ трава (1642 *ЛС* 253).

КОКОРНАКЪ *ч.* **1.** (Aristolochia clematis) хвилівник звичайний, *діал.* кукорник: aristolochia, коко(р)на(к) или ра(ст) зѥлиє (1642 *ЛС* 91).

2. (Chamaemelum nobile L.) римський роман: chama(e)melon, румє(н) и маруна и коко(р)на(к) трава (1642 *ЛС* 119).

КОКОРНЯКЪ *ч.* Назва певної рослини: malum terra(e), коко(р)някъ трава (1642 *ЛС* 262).

КОКОША, КЪКОША *ж.* **1.** Курка, *діал.* кокошка: и прине́сѹ(т) очи́щен'номѹ двѣ кокѡ́ши жи́вы(х) чи́сты(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 171 зв.); те́ды роска́же(т) сщ҇ни(к) абы принєсли е́мѹ двѣ къко́ши а́бо коу(р)кы, и дре́во ке́дрово (1645 *УЄ* № 32, 191); ко́коша кото́раѧ нєсла я́ица золоты́и ста́ласє нєпло́дна (серед. XVII ст. *Хрон.* 401).

2. Особова вл. н., *ч.*: Стєпа(н) Кокоша (1649 *РЗВ* 28 зв.).

Див. ще **КОКОШЪ.**

КОКОШЕНЄ *с., перен.* Пиха, зарозумілість: На тое кокошене, панове бискупи, вам отповѣм так (1598 *Виш. Кн.* 105).

КОКОШИЙ, КОКОШІЙ *прикм.* Курячий. ◇ **кокошая война** — *(повстання шляхти у Львові 1536 р.)* Куряча війна: Того́ же ро́кѹ роко(ш) бы́лъ по(д) Илво́во(м) назвали єго́ кокошїю войною и́жє до́ма сидѣли (1509-1633 *ОЛ* 126 зв.); Року 1536 Кокошая война была, а ничого не справили нигдѣ (поч. XVII ст. *КЛ* 75).

КОКОШІЙ *див.* **КОКОШИЙ.**

КОКОШНИКЪ *ч.* Курник: gallinarium, коко(ш)никъ, ку(р)никъ (1642 *ЛС* 206).

КОКОШЪ, КОКОШЬ, КЪКОШЬ *ж.* Те саме, що **кокоша**: коли кро(т) хотѣлъ єсми съобрати сн҇ы твои. яко и кокошь из'бирає(т) коур'чата свои по(д) крилѣ. и нє въсхотѣли єстє (1556-1561 *ПЄ* 100 зв.); хотѣлъ єсми зобрати дѣти твои. такь якь жє събирає къкошь. [або коурица.] свои коур'чата, по(д) свои крыла. алє вы нє хотѣли (Там же, 283); позри́ єно на коко(ш), я́ко ѡна́ п'тє(н)ца по(д) кры́лѣ свои́ съби́рає(т) и грѣє(т) и(х) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 240 зв.); кокошъ Zallina (*Уж.* 1645, 28 зв.).

КОКОШЬ *див.* **КОКОШЪ.**

КОКОШѢТИСЯ *дієсл. недок., перен.* Хизуватися, чванитися: а вы ю(ж) та(м)... яко хо́чєтє, та(к) ся дмѣтє, напина́йтє, кокошѣтє, вгору возносѣтє и вылєта(и)тє (1598 *Виш. Кн.* 308).

КОЛАСА *див.* **КОЛЯСА.**

КОЛАСЯНЫ, КАЛАСЯНЫ *мн. (жителі м. Колоси)* колосяни: То подобно и на святаго Павла апостола нанесут хулу клеветницы, яко от зависти Павел остерегает коласяны (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); вѣдаючи мы, глупая Русь, тое, иж ваша милость ухватилися за мирскую... премудрость, которую Павел ганит каласяном (1608-1609 *Виш. Зач.* 205).

Див. ще **КОЛОСЕНЧИКИ.**

КОЛАТАНЄ *с.* Стукання, грюкання: ґды кто в' две́ри закола́чет, ѡпѹстити робо́ты... // ...то(и) кото́рїсѧ писа́нїє(м) забавлѧ́є(т) зача(в)ши в то(м) колата́ню писа́ти лѣте́рѹ, дописа́ти єи до ко(н)цѧ нє смѣє́ (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.-39).

Пор. **КОЛАТАТИ.**

КОЛАТАТИ, КАЛАТАТИ *дієсл. недок.* **1.** (у що, чим) *(гучно стукати)* калатати: кто колатаєть в' двєри R. Приятєль ѡтвори двєри (к. XVI ст. *Розм.* 10); Бѡ якъ ѡнъ ѡблюбєнє(ц) в пѣснахъ ґды мѣ(л) до домȣ... внійти, всѣ двєри затворєныє знайдєть жє ажъ моусѣлъ колатати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 160); а томȣ што калатаєт', бȣдєт' ѡтворєно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 372); колатаю pulso (*Уж.* 1643, 31 зв.).

2. *Перен. (зчиняти переполох)* колотити: Идижъ, иди за своимъ Хр(с)томъ, а тȣтъ нє бȣвай, И пєкломъ нашимъ и нами болшє нє колатай! (I пол. XVI ст. *Сл. о зб.* 31).

Див. ще **КОЛОТАТИ.**

КОЛАТЕРАЛЪ, КОЛЛЯТЕРАЛЪ, КОЛЪЛЯТЕРАЛЪ, КОЛЯТЕРАЛЪ *ч.* (*лат.* collateralis) пайовик, суміжник: за которы(м) позвомъ по довєдє(н)ю рокȣ и(х) єго м(л) пнъ чашни(к) волы(н)ски(и) яко колатєра(л) // станȣвши ѡчєвисто при своємъ нарожникȣ пашє(в)скомъ... призна(л) (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 101 зв.-102); тєды было трєба радомыского посєсора по(з)вати яко колятєрала и мєти з нимъ рємисȣ жєбы єму при(з)на(л) пєту (Там же, 102); копъцы... бє(з) вєдомости другихъ ко(л)лятєрало(в) а бє(з) припо(з)ваня ѡны(х) // до зє(м)ства... нє мо(г)ли быти, сыпаныє (Житомирщина, 1639 *ККПС* 212-213); панъ по(д)комори(и)... нє поглєдаючи ани на докумє(н)та я(с)ныє грани(ч)ныє..., ани на рєтрузию колълятєраловъ,... зъєхалъ на уближенъє // паравъ диспозици(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 243-244); Которы(и) вє(р) твою яко ко(л)лятєрала и сугрaни(ч)ника позыває(т) // до пи(л)нованъя стєны (Горошки 1643 *ДМВН* 231-232).

КОЛАЦИЯ, КОЛАЦЫЯ, КОЛАЦѢА, КАЛАЦЇЯ, КАЛАЦЫЯ, КАЛАЦѢЯ, КАЛИЦИЯ *ж.* (*лат.* collatio) бенкет: Єв(г)листа выписоує, якъ хс... наоучаєть. абы на оучта(х), або на калацѣяхъ подлѣишєє мѣсцє. посѣдати (1556-1561 *ПЄ* 283); єсли чинишь пирь. [чєсть, або калицию,] зови оубогыи. маломож'ныи. хромыи, и слєпыи (Там же, 284 зв.); ȣставуємъ кгды бы которы(и) шля(х)ти(ч) биты(и) або ра(н)ны(и)... ходи(л) по калацыя(х) по то(р)гахъ, и по ко(р)чмахъ пи(л) и на бєсєда(х) сѧда(л), а пото(м) ѡ(т) ты(х) ра(н) ȣмє(р), то(г)ды то(т) ѡ(т) кого тыє раны а бо(и) бы сѧ ста(л), голо(в)щины нє будєть... платити (1566 *ВЛС* 93); колацыи и бесяды непотребные з мужемъ твоимъ теперешнимъ... маючи часто, дом дей еси увес спустошила (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); Такъ тєжъ ȣ при(и)мова(н)ю до цєховъ Брата, Сȣмы на(д) Постановє(н)є И фȣндыши свои Ѡбтя(ж)ливыє Ба(р)зо вкладають. И колациями до знищєня Брата И Скри(н)ку Приводѧтъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2); Пиръ: ȣчта чєсть, пированьє, бєсѣда, колацѣа (1627 *ЛБ* 81); тий люде... ззовутъ приятеле(и) и ȣчинятъ калацїю (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

КОЛАЦЫЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КОЛАЦѢА *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КОЛАЧНИКЪ, КОЛАЧЪНИКЪ, КАЛАЧЪНИКЪ, КАЛАЧЪНЫКЪ *ч.* Пекар. Особова вл. н.: Мєщанє которыє по(д) мєстъскимъ правомъ сєдѧть домы своими ...богда(н) то(л)ка(ч)... иванъ чо(р)ны(и) ...машȣ(н) кола(ч)ни(к)... стєпанъ рагȣ(л)кинъ (1552 *ОКЗ* 39 зв.); люди монастырѧ пȣсты(н)ского сємєнъ колоша... пє(т)ръ Колачъни(к) (1552 *ООвр. З.* 108); Иванъ Калачъныкъ (1649 *РЗВ* 131 зв.); Иванъ Калачъникъ (Там же, 447).

КОЛАЧЪ, КОЛАЧЬ, КАЛАЧЪ *ч.* **1.** Калач: В Чо(р)торы(и)ску князє(и) ста-

ростичовъ луцки(х) ѡтъ комяги берутъ... по кола(ч)у, по шестидесять головаже(н) соли (Луцьк, 1545 *ТУ* 66); дають вра(д)никꙋ колады з дымꙋ по колачꙋ хлеба а по кꙋрати (1552 *ОВол. З.* 197 зв.); пришли до мене панове мещане лво(в)скиє... желуючи на мене пере(д) посла(н)цемъ митрополита... а(ж) бы(х) и(х) кла(л)... и колачо(в) свтити не каза(л) и споведи слухати не каза(л) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); не каждомꙋ волно было и колачи до костела сватити отослати (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.); collyra, колачь, пирогъ (1642 *ЛС* 129); farreum, колачъ, гумно (Там же, 194).

2. Особова вл. н.: Микита Калачъ (1649 *РЗВ* 43 зв.).

КОЛАЧЪНИКЪ *див.* **КОЛАЧНИКЪ.**

КОЛАЧЬ *див.* **КОЛАЧЪ.**

КОЛБАСА, КОЛЪБАСА, КОВЪБАСА *ж.* **1.** Ковбаса: Полоть маса, а колбас дї (Володава, 1553 *AS* VI, 13); І Іова овса чвертъ, куръ трое, колбасъ три (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 408); farcimen, ятръ натканы(й), ко(л)баса (1642 *ЛС* 194).

2. Особова вл. н., *ч.*: Иєвъ Ковъбаса (1649 *РЗВ* 335 зв.); шляхетъный панъ Самуелъ Радоловичъ... противъко славетънымъ... Василови Колъбасе, Самуелови Лебедеви... подъчасъ козачызъны заровъно с козаками кграсъсуючымь... // именами и назвисками декляровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

КОЛБЪ *ч.* Коблик, пічкур: cobio, колбъ рыба (1642 *ЛС* 127).

КОЛДОВАНЇЄ *с.* Чаклунство: которыи чл҃вкъ на манисте кралки носи(т), того колдованїє, и иноє всакоє ведов'ство не име(т) (XVI ст. *Травн.* 503).

КОЛДРА, КОЛЪДРА *ж.* (*стп.* kołdra, *лат.* culcita) **1.** Ковдра: Ко(л)дра кита(и)ковая че(р)леная (1571 *ЛНБ* 103, 15/Ic, 1855, 1 зв.); плотенокъ до ко(л)дръ ѕ҃... колдръ тафтаны(х) д҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 28); пограбили... постѣль съ колдрою (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); то па(к) менованы(и) па(н)... речи его пограби(л) а то є(ст) меновите: ...посте(л) подꙋшо(к) атласовы(х) три престира(д)ло... ко(л)дрꙋ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 14); Колъдра злотоглавовая ѡдна кита(и)кою зеленою по(д)шитая (Київ, 1625 *ЛНБ* 5, II 4060, 105); ко(л)дра туре(ц)кая, матерацъ атъласовы(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Білизна для спання: и ко(л)дрꙋ твою, что ся ѡдѣвалъ в' своеи хоробѣ, насилꙋ тебѣ зоставя(т) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268).

3. Простирадло: ма(х)ра́ма, махı̈ва(р), ко́лъдра, а́льбо прости́рало (1596 *ЛЗ* 57).

Див. ще **КОЛДРО.**

КОЛДРО, КОЛРО *с.* Те саме, що **колдра** у 1 знач.: К томꙋ теж ꙋзал есми ꙋ Их Милости рꙋхомых рѣчей:... //...пꙋгвиц ѡсмь, колдро ѡдамашки на золоти злотоглавом ѡбложены краи (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5-6); твоа мл҃(ст)... то все́ побра(л)... // ...пери(н) две́ зголове(и) чотыри ко(л)ро кита(и)ча́ное з баво(л)ною (Кременець, 1571 *ЛНБ* 105, 1921, 6-6 зв.).

КОЛЄ, КОЛЬЄ, КЮЛЯ *с., зб.* Кілля: На бланкахъ кꙋ ѡбороне каменья з созъ только ко(л)я дꙋбового со два возы (1552 *ОЧерк. З.* 5); Каменьа Колья коло(д) коры(т) з водою на за(м)кꙋ... досыть (1552 *ООвр. З.* 99 зв.); Дали(с)мо за кюля и за по(д)поры к҃д (Львів, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.); а хворосту, коля для огороженя дворища и поправеня... давать, што треба (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 395).

КОЛЕБАНЄ *с.* Сумнів, вагання: Чого и вшꙋ к(н) м(л) ги полꙋчи́ти сподоби, а колеба(н)а оу вѣре неоуставичного или

премєнєна г҃и сохрани (Острог, 1587 *См. Кл.* 2).

КОЛЕБАТИСА *див.* **КОЛѢБАТИСА.**

КОЛЕБКА *див.* **КОЛѢБКА.**

КОЛЕБЛЕМЪ *дієприкм.* Хитаний, гойданий, колисаний: чо(го) // приш'ли єстє на поущоу видѣти. трости ли вѣтрω(м) кóлєблємы (1556-1561 *ПЄ* 52 зв.-53).

КОЛЕБОЧКА *див.* **КОЛѢБОЧКА.**

КОЛЕГИУМЪ, КОЛЕИУМЪ, КОЛЕКУМЪ, КОЛЕЮМЪ, КОЛЛЕКУМЪ, КОЛЪЛЕИУМЪ *ч.* (*лат.* collegium) *(закритий середній або вищий навчальний заклад; єзуїтська школа)* колегіум, колегія: Доносили тє(ж) про(з)бы свои ω заложє(н)є колєиѹ(м) ѹ ви(л)ни... то ся ста(ти) можє(т)... по(д) покоє(м) (1566 *ВЛС* 133 зв.); Два епископы Грекове, а колекумъ при тойже церкве естъ, съ петьдесятъ особъ, што се учатъ все по грецку (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 484); тое збите без причины сталое улапленому на улици Троецкой в бурсе от студенътовъ за ведомостю, намовою и росказанемъ власнымъ ксендза ректора, префекта и въсее брати отцовъ езуитовъ колеюмъ Луцкого (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 591); звичайная процесия од превелебное катедры Луцкое... зо всими паны студенътами колегиумъ Луцкого... до костела... шла (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681); мы рє(ч) ωсѹжонѹю до скѹтъкѹ... приводєчы... мєжы ѹрожоною пнєю марѹшою балакиро(в)ною... и пото(м)ками... п҃на панътко(в)ско(г) а ѹрожоны(м) пно(м)... ωлєкъшычо(м) фєрованы(м) зарсквирова(н)є(м) стороны поводовоє... станислава броно(в)ско(г) рєкътора кол(л)єкѹ(м) пєрєясла(в)ско(г) (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 190, 1, 125, 1); передо мною, Гелияшомъ Малюшицкимъ... становъшы... ксенъдзъ Станиславъ Тарънавецъкий... своимъ и велебного в Богу ксендъза Войцеха Мѣеревъского ректора и всей братъи тогожъ колълеиумъ луцъкого именемъ... // ...сведчылъ и протестовал се (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 484-485).

Див. ще **КОЛЛЕЇЙ.**

КОЛЕҐА, КОЛЕКГА, КОЛЛЕҐА, КОЛЛЕКГА, КОЛЯКГА *ч.* (*лат.* collega) **1.** *(співробітник)* колега: Приходили на врядъ кгро(д)ски(и)... славєтныє п҃новє Кирило Дє(м)яновичъ, бу(р)мистръ, Ма(т)фє(и) Дє(м)кови(ч), ра(и)ца стары(и), сами ω(т) сєбє и имєнє(м) колєкго(в) своихъ, цє(х)мистро(в) и всєго поспо(л)ства мѣста... Луцкого, жалобливє ся уска(р)жаючи... напротивко... п҃на Миколая Сєма(ш)ка (Володимир, 1608 *ТУ* 245); Наслєдѹймо тєды ω(т)чє нащасли́вший, и вы ω(т)цóвє и бра(т)а, и колéґовє свате́йшыє, Киприа́на (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 18 зв.); взалє(м) ω(д) п(н) грыгорыа колєґї своєго на выда(т)ки пѣнази(и) с кни(г) проданы(х) цє(р)ковъны(х) fr. 500 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 1); урожоный Его мл. панъ Крыштофъ зъ Линева Линевъский... веспол зъ... паном Костантым Броницъким... своим и выжей менованого... коллекги своего, именем, свечил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 249).

2. *(виборна особа, делегат; депутат)* колега: Придалисмы при томъ и напоминанье, абы тыхъ такихъ намъ жалосныхъ поступковъ и съ колекгами своими занехалъ, а въ часъ се церкви светой, черезъ покуту, взглядомъ прошлыхъ, усправедливилъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 523); обывателе повету Пинского, обравши мене на сеймику посломъ, зъ другимъ колекгою моимъ, на теперешний сеймъ Варшавский, якожъ я, Миколай Левъ Соломирецкий, кгдымъ уже праве выежджалъ на сеймъ,... заехали мя Козаковъ до пяти тисечей (Во-

лодимир, 1613 *АрхЮЗР* 3/I, 188); ꙋряды вшєлакиє (!) яко... в злотє, в срибрє... в пєчатє(х), ро(з)ходы и прыходы ѡ(т)дали ...пано(м) колякго(м) свои(м) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 23);

(особа, відряджена з яким-небудь дорученням) посланець, гонець: такъ писанямъ яко тєжъ и прє(з) ѡсобъ нѣкоторы(х) з мєжи вм҃стє(и)... до на(с) присланы(х)... вєлицє дякꙋємо... Маючы тєжъ нѣкотороє ꙋстьноє злєцє(н)є ѡ(т) вм҃стє(и) и ѡсобливє для докочє(н) (!) прꙋ(д)шого зачатоє роботы цр҃кви божоє ѡ(т)нєсли то намъ вши(т)ко ꙋстныє ро(з)мовы ѡ томъ всємъ ширє(и) прє(з) ѡ(т)ца Василия и пановъ колєґовъ ваши(х) злєцилисмо до вм҃стє(и) (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1); П. Алєксандє(р) Прокопови(ч) має(т) з мило(с)тивои промоцїи своєи таковыє схацки атє(н)товати и ѡбсылати... коллєґами своими, абы прє(з) тыє зхадзки и рады бꙋдовалася мєжи братиями завшє згода и мило(с)ть (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60).

КОЛЕДА *див.* **КОЛЯДА.**

КОЛЕЙНИКЪ *ч.* Колісник. Особова вл.н.: Иванъ Колейникъ (1649 *РЗВ* 37).

Див. ще **КОЛЕСНИКЪ.**

КОЛЕИУМЪ *див.* **КОЛЕГИУМЪ.**

КОЛЕКУМЪ *див.* **КОЛЕГИУМЪ.**

КОЛЕНДАРЪ *див.* **КАЛЕНДАРЪ.**

КОЛЕНЄ, КОЛѢНЬЄ *с.* Колення: Колє́нїє: Колѣньє (1627 *ЛБ* 54); Трє́бищє; трє́бникъ: Олтаръ, жєрто́вникъ, ѡфѣро́вникъ. Мѣстцє до колє(н)ѧ або рѣза(н)ѧ лю́бъ палє́нѧ ѡфѣръ (Там же, 133).

КОЛЕНКО, КОЛИНКО *с.* **1.** Колінко: А панъ нашъ на коленка почалъ былъ зводитисе зъ земли, вставаючи (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); ажъ всѣ, боронячи здоровя, на коленкахъ по кутехъ седели (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11).

2. Особова вл. н., *ч.*: Андрей Колинко (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 216); Стєпанъ Колє(н)ко (1649 *РЗВ* 142).

КОЛЕНО *див.* **КОЛѢНО.**

КОЛЕРА *див.* **ХОЛЕРА.**

КОЛЕСНИКЪ, КОЛЕСНЫКЪ *ч.* **1.** Колісник, *діал.* колесник: hama[x]icus, колє(с)никъ (1642 *ЛС* 214).

2. Особова вл. н.: Фє(д)ко колєсникъ (1552 *ООвр. З.* 108); Тєрєшко колє(с)ни(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Анъдрѣй Колєсны(к) (1649 *РЗВ* 202).

Див. ще **КОЛЕЙНИКЪ.**

КОЛЕСНИЦА, КОЛЕСНИЦЯ *ж.* **1.** *(двоколісний віз)* колісниця: ї́жє є(ст) сꙋгубъ, єди(н) на колєсни́ци, а дрꙋгі(и) в зє(м)ли ископа́нъ (1596 *ЛЗ* 53); въсто́чныє дх҃овны(є)... нє поєз҆джа́ю(т), а на колє́сница(х) зла́токова́н҆ны(х), и нє но́сѧ(т)сѧ на лє́ктица(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); plostrus, plostrari(us), колє(с)ница, возъ (1642 *ЛС* 319); *Образно:* Чи(м)жє ма́ю(т) въсто́чныє дх҃овны(є)... ма́лодꙋшєствова́ти, и́ж҆ конє(и) нє ма́ю(т) срє́бро оу́здны(х)..., и нє но́сѧ(т)сѧ на лє́ктица(х), а́лє ма́ю(т) но́ги домо́воую колє́сницꙋ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Въ пє́ръвы́хъ, ѡ(т) пр(о)рокѡвъ называ́єт҆сѧ [цєрковъ], виногра́домъ... стра́жницєю и вєжє́ю; колєсни́цєю мнѡ́го ѡчи́тою, хєрѡви́мъскою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 47 зв.).

2. *Перен. (знак Божої сили)* колісниця: ди́вны(и) о́ны(и) є́здєцъ ѡгнє́н҆ной колє́сницѣ кры́кнꙋ(л) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); ди́внаѧ рє́чъ, яки́ми словєсы пи́смо илїи пр(о)рка на ѡгнє́н҆ны(х) колєсница(х) прє(з) ѡболоки порва́нѧ выража́єтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198 зв.); пє́внє є(ст) жє триоу(м)фа́лны(и) во(з) б҃а на́шєго ѡ(т) агг҃лъ сѧ тагнє(т), колєсни́ца б҃жїа тма́ми то(м) (Там же, 199 зв.).

3. *Перен. (життєвий шлях)* доля: Кгды(ж) и телесные силы и дшевные та(к)же смыслы в таково(м) юнотско(м) во́з'растѣ, што да́лей то бо́лше ростꙋть мно́жат'сѧ, и кꙋ го́рѣ постꙋпꙋють, а якъ хто в таковы(х) лѣтехъ оупра́витъ, а накерꙋетъ тꙋю свыше спраженꙋю колесни́цꙋ свою, кото́раа ни́кгды не стойть, але до кре́сꙋ на(з)начо́ного точи(т)се... и до вѣчны(х) прибытъко(в)... въежджчаеть (Острог, 1587 *См. Кл.* 2).

КОЛЕСНИЦЯ *див.* **КОЛЕСНИЦА.**

КОЛЕСНИЧКА *ж. (невелика колісниця)* візочок: plostellum, коле(с)ни(ч)ка, возокъ (1642 *ЛС* 319).

КОЛЕСНИЧНИЙ *див.* **КОЛЕСНИЧНЫЙ.**

КОЛЕСНИЧНЫЙ, КОЛЕСНИЧНИЙ *прикм. (пов'язаний із колісницею)* колісничний: rhedari(us), коле(с)ни(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 354); **колесничный конь** *див.* **КОНЬ.**

КОЛЕСНЫЙ *прикм.* Коловий. ◇ **среда колеснаа** *див.* **СРЕДА.**

КОЛЕСНЫКЪ *див.* **КОЛЕСНИКЪ.**

КОЛЕСО *с.* **1.** *(пристрій у вигляді круга на осі, що використовується для пересування)* колесо: и слуга... злама(л) колесо и мусѣ(л) помалу ехати (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); у томъ свирце ничого нитъ одно две колеса звенчастые шины ободраны з нихъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); А з него самого знято су(к)ма(н) лу(н)ски(и),... на гумне... колеса... хому(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 102); Олегъ, силный монарха Роскій, дивной дѣлности зажилъ: же, половицу чолновъ на сушу вытягнувши, колеса подъ ныхъ приправилъ и парусы роспустивши за вѣтромъ погожимъ... поплилы (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1106); коло, колеса, rota (I пол. XVII ст. *Своб.* 29); а особливе одъ хлоповъ праве всихъ же великую суму колесъ, возовъ, саны... завзяли и на пожитокъ свой обернули (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

2. *Перев. мн.* **колеса**. Віз, *діал.* колеса: А што жаловали намъ на твою милость о мыто дровяное и о сѣно и о колесо и о сани (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); Мыто... на то(р)гꙋ берꙋть... ѿтъ сане(и) ѿтъ колесъ ѿтъ сена и ѿтъ яринъ ѿгородныхъ (1552 *ОВол.З.* 199); марыꙋ(с), не ме(н)шую мѣ(л) во(и)нꙋ з жонами и(х), якъ з оными самыми, бо кгды ся возами и колесами ѡ(т)вселя моцно ѡ(б)варовалы... можне ся боронили (1582 *Кр. Стр.* 45 зв.); од хлоповъ праве всихъ же великую суму колесъ, возовъ, саны,... завзяли и на пожитокъ свой обернули (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

3. *(деталь механізму для руху)* колесо: на реце чолъницы ꙋ кожъдомꙋ ставꙋ по колесе (1552 *ОЛЗ* 189 зв.); А комаги, де(и) в то(т) ча(с) до млына пришли,... ѡдна кома(г)а пришла по(д) колесо и стонула (Луцьк, 1563 *ТУ* 100); аре(н)даръ черневховски(и) жаловалъ... ѡ то(м), што(ж) ...па(н)... Немировичъ... запродалъ мне... зо вси(м), на все, з колесами му(ч)ными и сту(п)ными (Житомир, 1584 *АЖМУ* 121); Христі́на Стаѧ... ди́внаѧ; сто́ѧла нагаѧ в водѣ по шы́ю по(д) колесомъ мли́нски(м) пѧ́ть Мцей (поч. XVII ст. *Пчела* 28 зв.).

4. *(знаряддя тортур)* колесо: всю́ды вѣрны(х) х'вы(х) забива́но без' мл(с)ти // ...и на ко́леса(х) ко́сти и(х) лама́но (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 148-148 зв.).

Див. ще **КОЛО**[1].

КОЛЕСЦЕ *с.* **1.** *(мале колесо)* колісце: rotula, коле(с)це (1642 *ЛС* 356).

2. Те саме, що **колесо** у 3 знач.: стависко на диком болоте у колесца, где може

се збудоватъ ставъ... которое тымъ способомъ розделити се маютъ на три части... Што се тежъ припущаетъ до узнаня пановъ учасниковъ на часть Василевъскую — у колесца будовати ставъ,... а на часть Ивановъскую ставъ готовъ и млынъ подъ Локошемъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 336).

КОЛЕШНЯ *ж.* Повітка, дровітня, *діал.* колешня: сѣна колешня и стирта (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 99); а при немъ дей в тотъ час былъ сестринецъ его Кожуховъский, который ся тогож часу скрылъ и аж его назавтрее в колешни, межи корчовъемъ нашли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 381); из колєшнєвъ, и пи(в) на тото алдомашъ оу Кєрєстєшовуи хижи и хлопци, и дѣвки Кєрєсташови (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224).

КОЛЕЮМЪ *див.* **КОЛЕГИУМЪ.**

КОЛЕЯ *див.* **КОЛѢЯ.**

КОЛИ[1], КОЛЇ *присл.* **1.** *(часу)* коли: Укажытежъ ми: где, коли костелъ Рымский, альбо бискупъство чоловекови инъшое релиией дано, такъ яко ся то нашимъ Рускимъ за вашоюжъ недъбалостью деяло? (Вільна, 1599 *Ант.* 855); Повинни теды отступникове показати первѣй: гдѣ коли... Христосъ обѣтницу тую зыйстилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 354); Можетъ же ся надъ то яснѣй выразити, што то естъ будовати Церковъ, и гдѣ, и коли, и якимъ способомъ обѣтница // овая... "збудую Церковъ мою" зъистилася (Там же, 368-369); **не было коли** (кому) — *(бракувало часу, було ніколи)* не було коли: было бо много ты(х) которыи приходили и ѡ(т)ходили. А нє было имь коли и яс҅ти (1556-1561 *ПЄ* 149 зв.).

2. *(питально-відносний)* коли: Ци выдали есте, егоже милоуеть душа моя маленько? Коли жъ есми проминула есми? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); Айно, коли мы хрестяне, жити меме иманюмъ нашимъ? (XVI ст. *НЄ* 95); Не назвалъ его тогды, але толко назвати обѣцалъ. Коли жъ сполнилъ ему тую обѣтницу? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 354).

3. *(неозначений) (коли-небудь, будь-коли; хоч би коли)* коли, колись: я... хочу то твоє(и) мл҃(с)ти таковою(ж) мѣрою приязнью и послꙋгою бра(т)скою заслꙋгова(ти) в чо(м) сѧ коли бꙋдꙋ по(т)рєби(з)нє твоєи мл҃(с)ти ...годи(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); а к҅то бы колї к҅лал҅сѧ ол҅тарємъ, ничого нє є(ст). алє к҅то бы к҅лал҅сѧ дарѡ(м) которыи є(ст) на нємъ, винєнъ є(ст) (1556-1561 *ПЄ* 98 зв.); Нє чита́ємо и(ж) бы коли и́зди(л) є́дно ра(з) и то на спросно(м) ѡсла́ти до ір҃(с)ли́ма (XVI ст. *УЄ* № 29519, 50); Нє розꙋмєю жєбы коли яки(и) пожитокъ зъ єго чита(н)я ѡ(т)нєсти мєлъ (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 4); єсли кого ро́скоши як҅ ва́знѧ поволока́ю(т), нє позво́ли(т) бг҃ъ во(л)ностю звѣтѧ(з)ства таково́го почти́ти коли (Острог, 1614 *Тест.* 141); О проклѧты(и) юдо повѣжє ми в чи(м) ти вади(л) албо ти коли што злого оу́чиниль (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 7 зв.); Єсли(с) коли бы(л) Пєтро́мъ: тєпє́ръ Пєтрє сла́вы Дока́зꙋй (Київ, 1633 *Евфон.* 307); А ярина была зродила, тилко жъ щепъ знесла. Неподобная речъ, жебъ коли мышей было болше (1636-1650 *ХЛ* 81).

КОЛИ[2], КОЛЇ, КЪЛИ *спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядну частину часу до головної)* коли: коли дєй тых жидов выгнано было зъ зємли, и ѡт‹є›ць дєй єго кн‹ѧ›зь Юрьи бил нам чолом, абыхмо половинꙋ того мыта... вєрнꙋли ємꙋ (Вільна, 1506 *AS* I, 133); душа моя расплылася есть, коли мовилъ къ мнѣ милый мой (поч.

XVI ст. *Песн. п.* 53); Вс'памѧтайтє, якь єсть вамь повідѣль, коли єщє быль въ галілєи (1556-1561 *ПЄ* 330 зв.); Коли ся дей тое проминетъ, по святе Недѣли ся тыми грошми зъ вами подѣлю (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 164); и вкамєновали стєфана коли сѧ моли(л) // и погрєбли стєфана мужѣ богобо(и)ныи и вчинили на(д) ни(м) вєлики(и) пла(ч) (II пол. XVI ст. *КА* 38-39); Мартинъ Нага(и)ски(и) а Ивашко Крупчанка со(з)нали и(ж) дє(и) є(с)мо видили єго сна, коли вє(з) сєно полє(м), и... ѡ(с)вєтъчы(лъ)ши (!) нами и то(т) слє(д), куды сєно повєзєно, поби(г), ты(м) слєдомъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 49); Ано бы лѣпѣй гасити, коли у сусѣда горитъ, анижли коли до твоего даху прийдетъ! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 147); Коли ми ся хотѣло исти, нагодовали есте мя, и пити, напоили есте мя (XVI ст. *НЄ* 218); Коли Тироха оумє(р) далъ мнѣ попови на горбѣ фоклолаикъ (Бенедиківці, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 222); Того Кирилъ, коли на стан черторызкій в Володимеру при княжати пану кієвъском ставилъ, по обычаю нагого приоблекши кошулею, на то уготованною, приодѣвали, у олтар вводилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); з' Іакѹфѹ за́сь з шарла́тѹ з кармази́нѹ, и би́сєрѹ почи́нилъ ша́ты в кото́рыи бы сѧ оболокалъ Аарѡнъ коли слѹжи́лъ въ стыни (серед. XVII ст. *Хрон.* 113 зв.);

(із співвідносним словом у головному реченні) коли: коли гнєвош по тым врочищам завєл, тогды на том... и право поднєсти хотєл (Острог, 1538 *AS* IV, 140); коли пєрє(д) ты(м) мостъ в кунєвє... быва(л)... тогды тєжъ сполнє и мыто брати могли (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25 зв.); коли вжє выєдє на послѹгѹ рєчи посполитоє тєды причины проси(л) пово(д) (Вінниця, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 4 зв.); коли моя хижа згорѣла нижєи сєла, тогды нє зна(л) є(м) ся ка(м) ся дѣти (Бенидиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224); коли матъка наша мєнє заму(ж) давала то(г)ды за мъною дала шубъку кунюю голую музькѹю (Київ, 1615 *ЦНБ* II, 23261, 1 зв.); Нє то́лкѡ тогды, коли ми́лѹєт' и дарѹєтъ, до́бръ єстъ Богъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 114); Передо... бурмистрами и присежными, зуполною лавою, ставши очевисто Федор Хороший... сознал доброволне..., иж што на моего пасинка отчизны его при мнѣ было, коли матку его брал, теды отдаю корову и вола, овец осмеро (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 24);

(у сполуч. **а коли, а колї***)* а коли: а коли сѧ надо мною волѧ Бѡжаѧ станєт, а Богъ дѹшѹ мою с того свєта збєрєт и ѡн сѧ маєт дѹшєю моєю пєчаловати (Острог, 1508 *AS* III, 55); А коли быль ю(ж) вєчєрь. п'ришоль єдинь члкь богатыи ѡ(т) аримаѳєи. имєнємь иѡсифь (1556-1561 *ПЄ* 121); а колї ю(ж) нємалыи ча(с) миноуль, пристоупили к нємоу оучєници єго и рєк'ли. поустоє то єсть мѣсцє (Там же, 150); А коли тоє дє́тя лєтъ доростєть ино мы а по на(с) потомьки наши пови(н)ны будє(м) тыє пинєзи єму ѡ(т)дати (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25 зв.); а коли почнє(т) сщєникъ читати албо // спѣвати, а ти мовишъ нєхай читаєтъ і спѣваєтъ, на тоє сѧ ѹчилъ (XVI ст. *Сл. о см.* 335-336); А коли того на ных нє могли перемочи, не припустили их до отправованя того посельства (Львів, 1605-1606 *Перест.* 35); аггль бжїи из нє́ба в'хо́диль в' тоую во́доу а ко́ли сѧ таа́ во́да изроу́ошова́ла а скоро єд'но аггль вышоль и́зь тои во́ды (поч. XVII ст. *Проп.* 4);

(у сполуч. **а коли** *зі співвідносним словом у головному реченні)* а коли: а коли

наместникъ володимерскій на войну поедеть, тогда они, безъ бытности его, мають на замку нашомъ зъ наместникомъ его для обороны быти, подлугъ давности (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/І, 30); а коли прихо́дили по́ганїи народы з войска по́чрълати воды то́г(д)а вода по́гибала пре(д) ними (Чолгани, 1603 *УЄ* № 78, 60); А коли очиститъ стыню и наметъ, и олта́рь, тогды́ нехай приведе козла живо́гω (серед. XVII ст. *Хрон.* 121);

(у сполуч. **и коли***)* і коли: и коли к намь прїидете а вы до на(с) принесите и то(т) ли(ст) привилны(и) що(ж) имаєте ω(т) наши(х) пра(д)кω(в) (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 1, 335); и ко(ли) буде(т) гото(в) а мы єго заплати(ти) ро(с)кажемо (Ясси, 1559 *ЛСБ* 29); тыи маю(т) мо(и) замыкати небо абы до(ж)чь не шо(л)... и коли доко(н)ча(т) сведе(ц)тва своего звера выходачи с пропа(с)ти по(д)несе(т) вальку противь ни(х) ...и подобье(т) и(х) (XVI ст. *КАЗ* 625);

(у сполуч. **и коли** *зі співвідносним словом у головному реченні)* і коли: И коли в той коруне и в ыншихъ коштовнихъ уберохъ несучи его на крѣсле кардынали, или иншие // провадятъ его, тогды драбанти кричать до люду... "падайте, падайте!" (1582 *Посл. до лат.* 1128-1129);

(у сполуч. **але коли***)* але коли: ωпра(в)цы прише(д)ши не нашли и(х) в те(м)ници и ве(р)ну(в)шиса ωповѣдили мовечи те(м)ницу є(с)мо нашли за(м)кнєную... и сторожо(в) стоачи(х) пере(д) две(р)ми але коли є(с)мо ωтворили ни ω(д)ного внутрѣ не нашли (II пол. XVI ст. *КА* 25); Але коли о́нъ [Іȣда] за́сь втагнȣлъ рȣкȣ, вышо(л) дрȣги́й, и рекла невѣста: Чемȣ перервана для тебе перегода (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

2. *(приєднує підрядну частину умови до головної)* коли, якщо: коли са видитъ тобѣ ‹моя дѣлница болша, то возми собѣ дворъ Ко›шоръ ис тыми селы без жеребьа (Кошир, 1502 *AS* I, 147); коро(л) полски єго мл(с)ть коли ȣчѵе(т) нѣкоторое зло, ω(т) нѣкотори(х) непрїятеле(в)... богдана воеводы єго... да имае(т) дати знати богданȣ воеводѣ (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); мрїа пакъ рекла къ агглоу. и яко жь тое боуде къли а моужа не з'наю (1556-1561 *ПЄ* 207 зв.); Коли чинишъ милостыню, нагай не знаетъ лѣвая твоя, што чинитъ правая твоя (XVI ст. *НЄ* 12); Коли комоу из изω(р)та (!) вънае(т) гризи мату на(д)ще ср(д)це пораноу (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8); Ino ták byty bráte nádobi Koli domá nie iest Popády (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3 зв.); Koli ne budet pyrohá Budeż plakaty na Bohá (Яворів, 1619 *Гав.* 22); коли маетъ злодѣй прїйти и покрасти его стерюглъ бы, и не да(л) бы по(д)копати храмины свое́й (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 4); Коли́ попо́лни(т) чл҃вкъ што сме́ртью кара́но бы́ть ма́еть, и завѣшоный бȣдетъ на древѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 156).

3. *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* коли: И мы и(м) положили ро(к) коли мае(мъ) ты(и) сеножати въѣхати И в тω(м) межи ими росправити (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); И оу пръвы(и) дн҃ь ωпрѣсочныи. коли пасхоу пожирали. и мовили ємоу оученици єго. г'де хочешь з'готовимо тобѣ ясти пасхоу (1556-1561 *ПЄ* 184 зв.); але приде(т) година, коли южь не в' при(т)ча(х) боудоу мовити // вамь. але яв(н)е ω ωц҃и моемь повѣмь вамь (Там же, 420-420 зв.); Оставте(ж) теды православны(м) доро́гȣ до велики(х) книгъ скар'жины(х) показовати, коли в ни(х) и на(и)-

ме(н)шеє правды нѣмашь (1598 *Виш. Кн.* 308 зв.); Отожъ въ тотъ часъ, коли ся тое (безправе) деяло, вси слепы были (Вільна, 1599 *Ант.* 855); Нѣть такого утьця, коли проситъ сынъ хлѣба, щобь даль ему камѣнь (XVI ст. *НЄ* 31); вм(с)... в дєнь шє(с)на(д)цатого февраля... коли ся пово(д) ѹложы(л) абы(с) сторонє кубли(ц)кому ничого ѹ того судѹ твоєго нє (с)тало своимъ слугамъ (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19).

4. *(приєднує підрядну частину причини до головної)* оскільки, тому що, через те що: коли не хотѣвъ дати славу Богу, покаралъ его ангелъ Господень (XVI ст. *НЄ* 3).

КОЛИБА *ж. (легка невелика будова)* хатина, повітка, *діал.* колиба: алє сѧ вда(л) на поущоу и постави(л) собѣ та(м) колибоу (XVI ст. *УЄ* 29519, 153); коли́ба: кѹчка з҆ форостѹ (1627 *ЛБ* 54); mapalia: oru(m), кущи, колибы (1642 *ЛС* 263).

КОЛИБАТИСЬ *див.* **КОЛѢБАТИСѦ.**

КОЛИБАТИСѦ *див.* **КОЛѢБАТИСѦ.**

КОЛИБКА[1] *ж.* Хатинка, *діал.* колибка: casula колибка (1642 *ЛС* 113).

КОЛИБКА[2] *див.* **КОЛѢБКА.**

КОЛИ БУДЬ *присл.* Коли-будь: є(с)ли бы(х) ѧ которѹю кри(в)дѹ вчини(л) пани скєпорєвои о чо(м) коли бѹ(д) ино што провознайдє(т) и в чо(м) бѹдѹ винє(н) тоє ра(з) хочю в тєпє(р) и поплатити хочю тоє всє бє(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5).

КОЛИ БЫ, КОЛЇ БЫ *спол. (зв'язує речення)* **1.** *(приєднує підрядну частину умови до головної)* якщо б, коли б: ино тоє имєнє колибы ѡный ѡтчичъ нє продалъ, ни на кого бы нє мѣло прийти, ѡдно на нас спадкомъ (Володимир, 1533 *AS* III, 448); єсть тыжь бол҆ше и ины(х) // рєчїи их же оучиниль ı͡с. которыи коли бы были писаны. ни єдинои нє ѡпоущаючи. дов҆нѣмаю ижє бы в҆вєсь свѣ(т) нє могль в҆мѣстити написан҆ны(х) (1556-1561 *ПЄ* 442-442 зв.).

2. *(приєднує підрядну частину умови з часовим значенням до головної) (із співвідносним словом)* якщо б, коли б: А такъ коли бы папежъ антихристомъ онымъ головнымъ былъ, николи бы геретикове... такъ вельми на папежа, яко гетьмана своего, не ѣхали, ани штурмовали (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 161);

(із співвідносним словом **тогды (тогди)***)* якщо б, коли б: Коли бы которы(и) с по(д)даны(х)... // будучи то(г) имє(н)я в дє(р)жанью... а потомъ хотє(л) бы про(ч), то(г)ды во(л)но будє(т) єму... ѡто(и)ти про(ч) куды хотячы... зо всѣмъ набытємъ своємъ (1566 *ВЛС* 8-8 зв.); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школъ и наукъ посполитых розширяти... бо коли бы были науку мѣли, тогди бы за невѣдомостю и глупством... не пришли до таковоѣ погибели (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

3. *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* коли б, якщо б: А ѡтъ тоє вєжи пошла стєна мѹрованаѧ... и покрытьѧ жа(д)ного нєтъ. И грєбєни на нємъ сѧ порысовали и памєти нєтъ коли бы были на нємъ ѡбъла(н)ки (1552 *ОЛЗ* 168).

КОЛИВА, КОЛЮВА *ж.* Те саме, що **коливо**: а ѡ(ни) да имаю(т) сътворити... на ка(ж)дїи гѡ(д) прѣз въсєго лѣта на каждїи събота(х) вєчє(р) пара(с)та(с) и коливѹ (Сучава, 1551 *DIR"A"* XVI, т. II, фотокоп. № 7); В сéй дн҃ь, в҆ сѹбѡтѹ пéрвѹю пóстѡвъ, чѹдо вéлцє знамєни́ тоє, котóроєсѧ прє(з) коли́вы, тó éст҆ пшєни́цѹ варéнѹю стáло (Київ, 1627 *Тр.* 273); Кóливо: Кѹтѧ́, Колю́ва, пшєни(ца) (1627 *ЛБ* 54).

КОЛИВО, КОЛЇВО *с.* Коливо: братъское коливо гро(ш) к҃є (1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); Ко́ливо ты(ж), то́ єстъ пшєни́цȣ варе́нȣю, з҄ приправою розмайты(х) о́воцѡ(в), на па́мѧти оумє́рлы(х) поставлѧ́ємо з҄ причи(н) ки́л҄кȣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 119); ко́ливо и свѣча́ брацъкаа и ро(з)дава́нѧ я(л)мȣжны быти має(т) (1623 *ПВКРДА* І-1, 51); колїво в памьє(т) ȣсобши(х) коштова(ло) зло(т) 1 и 20 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.); въ о́лтаръ нє вноси́ ни ко́лива, ни пи́ва, ни и́но что́ (Львів, 1642 *Жел. П.* 3 зв.).

Див. ще **КОЛИВА.**

КОЛИКЇЙ *займ.* Який: Помы́сли коли́кїй свѣтъ да́вный и многѡви(д)ный, ст҃ыи бȣдȣтъ мѣти въ цр(с)твѣ Нб(с)номъ (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв).

Див. ще **КОЛКИЙ.**

КОЛИКО (*цсл.* колико) **1.** *займ. (питальний)* скільки: колико єстє кошоувь полны(х) зобрали ѡкроуховь. повидѣли ємȣ, в҃і (1556-1561 *ПЄ* 157).

2. *У знач. присл.* Наскільки, як, у якій мірі: И колико лучше притуплѣнейшу тебѣ быти и иных приобрѣтати, нежели пребывати на высотѣ гор и презирати погибающую братию (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

3. *У ролі сполуч. слова (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **а)** *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* скільки: тог҄ды рєкль ємоу пила(т). нє с҄лышиш҄ ли колико на тѧ высвѣ(д)чаю(т) (1556-1561 *ПЄ* 117);

б) *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* скільки: на каждоє лѣто,... да имаю(т) слȣжити ч(с)тны паракли(с), а за утра лєтургїю, сь вьсѣми попми и дїяконми, колико и(х) бȣдє(т), у монастирȣ (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327);

в) *(приєднує підрядну частину міри і ступеня до головної)* скільки: Видиш, Скарго, иж что колико молвиш, — не духом мира и правды божия и не от покоры мытаря смиреннаго и самоукорнаго, но все от фарысея... слова отригаеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

4. *част. (обмежувально-видільна) (уживається для логічного виділення слова, якого вона стосується)* тільки, лише: Анȣшка... дала и лишила сѣ внȣкоу своємоу слȣзѣ нашємоу вѣрномоу паноу Гаврилоу вистѣрникоу сь всѣми своими правими ѡтнинами що колико имал дѣдь єи Михаило Мисич (1517 *DBB* I, 7); Видиш, Скарго, иж что колико молвиш, — не духом мира и правды божия и не от покоры мытаря смиреннаго и самоукорнаго, но все от фарысея... слова отригаеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див. ще **КОЛКО[2].**

КОЛИКОВИДНЫЙ *прикм.* Багатоманітний, різноманітний: так҄ што є(ст) грѣх҄, и коликови́дный, а́лбо вєлиора́кїй єстъ: я́кѡ тє(ж) што су́ть єгѡ́ за ѡколи́чности, и яково́є на нє́го лѣка́рство? (Львів, 1646 *Ном.* 4 зв.).

КОЛИКОЛВЕК *див.* **КОЛИКОЛВЕКЪ.**

КОЛИКОЛВЕКЪ, КОЛИКОЛЬВЕКЪ, КОЛИКОЛВЕК *присл.* **1.** Коли-небудь: И єстли того потрєба вказывати коликолвєк бȣдєт и як кнѧз Фєдор... мєнє ѡбошлєт, а я, гдєколвєк бȣдȣ, маю я до єго Милости єхати (Пісочне, 1541 *AS* IV, 285); та́къ же би(р)чимъ которыє платы на на(с) приходячиє коли ко(л)вєкъ выбирати буду(т) ро(с)ка(з)уємъ ва(м) конє(ч)нє мєти (Острог, 1577 *ЛОИИК* 52, 1, 1); Где радость якои анѣ око видало: Анѣ наветъ коли-

колвекъ ухо слыхало (Львів, 1630 *Траг. п.* 173); овѡ згóла коли кóлвєкъ наꙗснѣйшїй корóль Пóлскїй ѡбирáл' зáслꙋжóныхъ'... и мꙋдрых' мꙋжєй на столци Сєнаторскїѣ, завшє знаходилъ в' домꙋ ПП: Стєткєвичѡвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5); маю коли колвекъ тую тилко сто копъ оддати, а не болшей (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 74).

2. Як: Нижли естли бы мѣла волю королевая... за тое имене тыи пѣнязи... намъ отложити и коли колвек... господарини нашое на то воля будет пѣнязи намъ отдати (Шумбар, 1538 *АрхЮЗР* 8/III, 12); и(ж) коли ко(л)вєкъ похотя(т), ꙋ мєнє... тꙋю маєтно(ст) свою... кꙋпити, то и(х) мл(с)тя(м) завжды волно (Вінниця, 1604 *ЛНБ* 5, II 4051, 38); коликóлвєкъ Коло Рыцéрскоє, жадáло бѣглы(х), в' спрáва(х) Рєчи посполи́тоѣ пóслѡ(в) мѣти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5); вжды коли колвєк Бгъ ꙋмы́сл твꙋи сталы примєт, в тєрпливостях, и вѣрѣ с(т), трвалы (Венеція, 1641 *Анаф.* 22).

КОЛИКОЛЬВЕКЪ *див.* **КОЛИКОЛВЕКЪ.**

КОЛИКОТОРЫЙ *займ.* Хто-небудь: а єсли бы тє(ж) коликоторы(и) з ни(х) похотєлъ индє(и) гдє по(и)ти жи(ти),... тогды нєкто ины(и),... толко фꙋндаторы, мєщанє Лво(в)скиє маю(т)... и(х) бꙋдова(н)є ѡплатити... грошми (Львів, 1591 *ЛСБ* 154).

КОЛИНКО *див.* **КОЛЕНКО.**

КОЛИНО *див.* **КОЛѢНО.**

КОЛИСАТЕЛНИЦА *ж.* Знаряд для гімнастичних вправ: petaurum, колисатє(л)ница, ѡбручъ (1642 *ЛС* 313).

КОЛИСАЧЪ *ч.* Гімнаст, акробат: petaurista(e), повразобѣгунъ, колисачъ (1642 *ЛС* 313).

КОЛИСЬ, КОЛЫСЬ *присл.* **1.** *(у якийсь час у минулому)* колись: синáнъ баша колись в костантинóполю о нéмъ пыта(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 89 зв.); нашли въ неи горщикъ ни щимъ а большей ничого, и написано на стѣнѣ имя: "павел"; знать же то колись, былъ пустелникъ (поч. XVII ст. *КЛ* 85); Ѿ што тѧ твои коханы(и) Пр(о)ркъ... Проси́лъ колись (Вільна, 1620 *Лям. К.* 6); д҃ (сыкгнытъ) стары(и) чо(р)ны(и) пона(д)ламаны(и) в котро(м) колы(с) бы(л) камѣнъ (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 18 зв.).

2. *(у якийсь час у майбутньому)* колись: нє бꙋдєтє ли коли(с) чинит(и) ли́чбы вєдлє тала(н)то(в) ка(ж)домꙋ з ва(с) свышє повѣрєныхъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 4); мáє(м) мѣти надѣю, и(ж) мы коли́сь та(м) жє прїйдємъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв.); зачим и проси(л) п҃ фєду(р) абысь му вшєцъ сꙋму тую пан колись и ѡ(т)давь (1600 *ЛСБ* 840, 1); нападающаго квалтом не на правовѣрно основаный ум; который колись с тое книги вѣдомостю остережет, того всего не постраждет (1608-1609 *Виш. Зач.* 204);

(у якийсь визначений час) якось: а иных мучат, грозят, книгами фалшивыми закидают, книги змышляют, пишут под датою старою писмом старым, якобы колись тая згода трвати мѣла (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); И колись ми тую книжку, силою принудивши себѣ... есми от страха и ужаса в забвение и наступление мыслное пришол (1608-1609 *Виш. Зач.* 209).

КОЛИТВА *ж.* Кількість: Коли́чєство: Кóлкость, коли́тва (1627 *ЛБ* 54).

КОЛИХАТИ *дієсл. недок.* (кого) Колихати, колисати: тии братї(я) мѣли єднꙋ се(с)трꙋ, именемъ нєѡмея тая найпе(р)вѣй вими(с)лила якъ дѣти колихати (серед. XVII ст. *Луц.* 529).

КОЛІСКА *див.* **КОЛЫСКА.**

КОЛЇ[1] *див.* **КОЛИ**[1].

КОЛЇ[2] *див.* **КОЛИ**[2].

КОЛЇ БЫ *див.* **КОЛИ БЫ.**

КОЛЇВО *див.* **КОЛИВО.**

КОЛЇЯНДРОВЫЙ *прикм.* Коріандровий: насѣньє колїя́ндровоє бѣло, а сма́къ єгѽ я́кѡ бѣлого хлѣба з мє́домъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

КОЛКА *ж. (різкий, гострий біль)* колька. Особова вл. н., *ч.*: Фєдо(р) Ко(л)ка (1649 *РЗВ* 420).

КОЛКАДЕСЯТЪ, КОЛКАДЕСАТЪ, КОЛЬКАДЕСАТЬ *числ.* Кількадесят: Я Михайло... // дєржалъ єсми ѡтъ колькадєсать летъ сȣ̂покойнє, гдєжъ шȣра мои ...в мєнє жаднымъ правомъ тоє части нє выискали и николи ѡ то со мною в правє нє стоали (Мирків, 1539 *AS* IV, 191-192); А тотъ манасты(р) з вєчисты(х) часовъ за прє(д)ко(в) нши(х) ѡ(т) ко(л)кадєсатъ лєтъ и за на(с) сами(х)... бл(с)внием ншимъ и послушє(н)ствомъ митропо(л)и киє(в)скоє є(ст) (Новогородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25, 1); пнъ Ки(р)дє(и)... на томъ полю пашню похава(л) и вшєлякоє збо(ж)є скла(л)... ѡ колкадєся(т) лє(т) дє(р)жалъ, и спокоє(м) вживалъ, и нихто єму того нє забороня(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64).

Див. ще **КОЛКОДЕСЯТЬ.**

КОЛКАС *див.* **КОЛКАСЬ.**

КОЛКАСЬ, КОЛКАС *числ.* Кілька, декілька: а кназь Иван Юрєвич... ѡных людей из ихъ зємлами ѡт колкас лѣт во в покои дєржал (Луцьк, 1520 *AS* III, 197); жаловала... Настасья,... на митрополита..., в том, яко бы, з росказаня его милости, врядник ...Пацкевичъ мѣлъ шесть озеръ ихъ власныхъ отчизныхъ..., от колкась лѣтъ отняти и держати три озера... на церковъ светого Софея, а други три озера,... на манастыр светого Михаила Выдубицкого (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 38).

КОЛКИЙ, КОЛЬКИЙ, КОЛЬКЇЙ, КУЛКИЙ, КУЛКЫЙ, КУЛЬКЫЙ 1. *займ. (відносний)* який: чули есте ызъ сеи притчы у сюмъ евангеліи за сего сына блуднаго, якъ бывъ овунъ согрѣшивъ Богу, а Бгъ изъ яковъ любустю, изъ кулкымъ весѣлюмъ пріавъ его (XVI ст. *НЄ* 8); єлико, ко́лкоє (1596 *ЛЗ* 45).

2. *У знач. присл.* Наскільки: Ажъ казду (!) хыжного дяволомъ назвали, кулькымъ бурше ище дѣти его (XVI ст. *НЄ* 205).

3. *У ролі сполуч. слова (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **а)** *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* який: У сюмъ евангеліи указуетъ намъ Христосъ правый путь и образъ приходу его, указуетъ, изъ кулковъ великовъ славовъ прійдетъ судити (XVI ст. *НЄ* 9); Исъ сего евангелія видиме, кулкую муць дявулъ имаетъ надъ члвкомъ и кулкый глумъ избиваетъ (Там же, 34);

б) *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* який: и ко́лькаа єстъ мєжи ѡлована́ю и золото́ю я́сностью ро́зность, та́къ на(д) тєпє́рѣшнюю вла́сность та́мъ та́а лѣпшаа боу́дєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 45); кгды ма́єтъ сто, оудвоити пра́гнє(т), а оудвои́вши, вдєсатєро на́ собѣ ро(з)мно́жити ста́рає(т)са, и ко(л)каа соу́ма и и́сто, то́лькїй изы́скъ привла́щити ста́рає(т)са (Там же, 127);

в) *(приєднує підрядну допустову частину до головної)* який: и ко́лькїй вѣкъ хотѣлъ бысь положити... // нєха́й вѣкъ цѣлый лѣ(т) сто, нєха́й и дроугѡ́є только, а́лє що(ж) то єстъ проти(в)ко вѣко(м)... ко(н)ца нѣ ма́ючи(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 41-42).

Див. ще **КОЛИКЇЙ.**

КОЛКО[1] *с.* Колісце, кільце: рєє(ст)ръ мєновитє писаны(й) што... ко(л)вєкъ кня(з)

ку(р)пски(и) у нєє побра(л)... скрына желє(з)наа... дрѹги(и) ла(н)цу(х) ко(л)чаты(и) ко(л)ко за ко(л)ко шо(р)ны(м) шма(л)цо(м) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 129); тачокъ д҃ єдны с ко(л)комь (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 11); Притóкъ: Кóлко (1627 *ЛБ* 100).

КОЛКО², КОЛЬКО, КУЛКО, КУЛЬКО 1. *числ. (неозначено-кількісний)* кілька: тыи имєньа пєрвєй єй Милости даны ѡт колкѹ лєт, нижли кнѧзь Андрєй з братьєю своєю... тых имєнєй искали (Краків, 1523 *AS* III, 252); То пакъ дей, будучи тамъ у Берестечку через колко дней, никоторого постановленъя зо мъною не вчинивши, самъ з Берестечъка проч поехал (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 269); єщє жє и прє(з) а(р)мєны по пє(р)вому... звычаю убогоє братъство знапастовивши до тє(м)ници ѡкру(т)ноє на ко(л)ко м(с)цєи посажа(л) (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); За колко дни оснуется дитя в матери(н)ско(и) оутробѣ (серед. XVII ст. *Луц.* 544);

скільки, як багато: сесѣ рыбареве, Петръ и Аиздрей, коли пуслухали слово Христово, потумъ кулько рыбы имили (XVI ст. *НЄ* 141).

2. *(питальний)* скільки: и рєкль имь і҃с колко хлѣбовь имаєтє (1556-1561 *ПЄ* 71 зв.); а сє ко(л)ко кни(г) и що за книги (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); дѣля кулько дѣлъ треба намъ гораздъ чинити? Дѣля пять (XVI ст. *НЄ* 141); Скажи ми вперед, на колко се частий они роздѣляют? (Вільна, 1600 *Катех.* 9).

3. *займ. (відносний) у ролі сполуч. слова (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **а)** *(приєднує підрядну частину міри і ступеня до головної)* скільки: абы єстє, взємши Бога на помоч, послуги свои ѡхотнє в том намъ ѡказывали и тым людєм нєприѧтєлскимъ ѡтпор чинили, колько вам Бог допоможєт (Краків, 1539 *AS* IV, 198); маю(т) ѡбрати посло(в) свои(х) то є(ст) ѡ(т) ко(ж)дого суду зємъского ко(л)ко и(х) в то(м) воєводствє будє(т) по двє ѡсобє и послати ихъ на съє(м) (1566 *ВЛС* 2); а мы́ напи́шемо дє́рєва з ливану, кóлько тобѣ єгѡ̀ бу́дєтъ потрє́ба, и спусти(м) єгѡ плыта́ми по мóрю (серед. XVII ст. *Хрон.* 293 зв.);

(зі співвідносним словом у головному реченні) скільки: А маеть онъ тамъ з своее руки корчомъ роздати столко, колко бы могъ выбирати в каждый годъ по пятидесятъ копъ грошей собе на поживене (Вільна, 1507 *АСРГ* 128); Мелники колко цѣх на каждый тыжден принесут, толко полугрошковъ мают дати (Кременець, 1569 *ПККДА* II, дод. 558); абы́ кóждый инокъ тóлко працова́лъ кóлко мѣлъ силъ тєлє́сныхъ (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 196);

б) *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* скільки: ношєнєй коштовных старосвєдских бѣлых голов — написати колко шацунком кожда (1558 *AS* VI, 213); Гораздъ дознавайте, кулко фелю находиме пóсту святого (XVI ст. *НЄ* 25); так тєж колко сѧ быдла приплодит маєт то врадник на рєєстрь списати и на личбє ѡказати (1567 *AS* VII, 120);

в) *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* скільки: Если хочъ исповнити, пуйди и усе, кулко маешъ, продай и роздай убогымъ (XVI ст. *НЄ* 21); Кулко ихъ духомъ Божіимъ водитъ ся, сесѣ сутъ сынове Божіи (Там же, 182);

г) *(приєднує підрядну допустову частину до головної)* скільки: а кóлько бы́сь тє(ж) собѣ лѣтъ тоу́ши(в) на сє(м) свѣтѣ зажива́ти роскóши. я́ нє сподѣва́юсѧ тобѣ бóль-

шє на(д) пАтьдєсА(т) лѣтъ потрывáвши (Острог, 1607 *Лѣк.* 38).

Див. ще **КОЛИКО.**

КОЛКО[3] *спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину причини до головної)* оскільки, бо: алє тєпє(р) до(с)та(л) лѣпшого послугова(н)А ко(л)ко є(ст) по(с)рєднико(м) лѣ(п)шо(го) пєрєми(р)А (ІІ пол. XVI ст. *КА* 564).

КОЛКОДЕСЯТЬ, КОЛКОДЕСАТ, КОЛКОДЕСАТЪ, КОЛКОДЕСАТЬ, КОЛКУДЕСАТЪ *числ.* Те саме, що **колкадесятъ**: алє прєдсА ставили шапкꙋ на колкодєсат свєтков, ѡбаполных сꙋсєдов своих, которыи томꙋ розєздꙋ и тым границам,... были свєдоми (Черниче Городок, 1543 *AS* IV, 354); вшє(д)ши новосє(л)цы... сами сєна ко(л)кодєсА(т) стого(в) покосили (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 3); єдúны в' єдúномъ óкрꙋгоу лѣта, дрꙋгíє в' ко(л)кꙋ, йныє в' ко(л)кꙋ дєсАтъ а(ж) и до ста, и далєй (Острог, 1587 *См. Кл.* 1); со(з)навáє(т) па(н) по(д)судо(к), яко вла(ст)но(ст) свою ѡ(т) ча(с)у нємало(г)[о] дє(р)жа(л) чєрє(з) ко(л)кодєсА(т) го(д) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 65); Гдыжъ покой той церковный и едность вѣры... тръвалъ презъ лѣтъ // колкодесять надъ сто (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 747-748); А приходúли до тогѡ ижь сА ѡ ѡднꙋ нєвѣстꙋ колкодєсать // мꙋжéй забивáло (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.-14).

КОЛКОДЕСАТ *див.* **КОЛКОДЕСЯТЬ.**

КОЛКОДЕСАТЪ *див.* **КОЛКОДЕСЯТЬ.**

КОЛКОДЕСАТЬ *див.* **КОЛКОДЕСЯТЬ.**

КОЛКОКОЛВЕКЪ, КОЛЬКОКОЛВЕКЪ *числ.* Скільки-небудь: А кгды чєркашєни(н) зъ ѡрды ꙋтєчєть а колько колвєкъ конє(и) вывєдєть то єму нє маєть быти ѡтънимано (1552 *ОЧерк. З.* 9 зв.); бо сА ва(м) таА ѡбє(т)ница стала и дѣ(т)ка(м) ваши(м) и всѣ(м) которыи далєко су(т) а ко(л)ко ко(л)вє(к) и(х) призовє(т) пнъ бо(г) на(ш) (ІІ пол. XVI ст. *КА* 11).

КОЛКОКРОТ *див.* **КОЛКОКРОТЬ.**

КОЛКОКРОТНЫЙ *прикм.* Кількаразовий: Яко(ж) за ко(л)ко кро(т)ны(м) упомина(н)ємъ умоцованы(и) пна по(д)судко(в) моцы до права нє указа(л) (Житомирщина, 1599 *ККПС* 183).

КОЛКОКРОТЬ, КОЛЬКОКРОТЬ, КОЛКОКРОТ, КЛЪКОКРОТЪ *присл. (кілька разів)* неодноразово: коли пєрво сєго рꙋшанє кꙋ слꙋжбє зємской за врадꙋ твоєго Волынцамъ было, тогды то, рєкꙋчи, завжды было з волєю королА... и нашою и колкокрот (Краків, 1542 *AS* IV, 320); клъкокро(т) хотѣль єсми зобрати дѣти твои. такь якь жє събирає къкошь... свои коур'чата, по(д) свои крыла. алє вы нє хотѣли (1556-1561 *ПЄ* 282 зв.-283); Кнєгини Матѳиєвал Чєтвєртєнскаа..., слала по нєго слꙋгꙋ своєго просєчи колкокроть, абы кꙋ нєй на Яровицꙋ, на вєчєрꙋ єхал (1564 *AS* VI, 245); также прикладомъ..., монаръховъ потужъныхъ, которые колкокроть тыхъ костеловъ одность,... зъ великою пилностью и старанъемъ, оные згоды до клюбу лучили и приводили (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 501); кóлькокрóть хотѣлє(м) з'громáдити дѣточкú твоє, я(к) кóкошъ збирає(т) пташáта свои по(д) крыла, и нє хотѣлистє (Острог, 1607 *Лѣк.* 61).

КОЛКОНАДЦАТ *див.* **КОЛКОНАДЦАТЪ.**

КОЛКОНАДЦАТЪ, КОЛКОНАДЦАТ, КОЛКОНАДЦАТЬ, КОЛКОНАДЦЕТЪ, КОЛКОНАДЪЦАТЪ, КОЛЪКОНАДЦАТЬ, КОЛЬКОНАДЦАТЪ, КОЛЬКОНАЙЦАТЬ *числ.* Кільканадцять: А к томꙋ тєж ѡный

поп повѣдил, иж которыи Татаровє, колконадцат тисѧч, хотєли чєрєз єго зємлю до Вгєр пойти (Краків, 1543 *AS* IV, 351); было... въ гумънє(х) зъбожъя на ко(л)кона(д)цать тисєчє(и) копъ (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 32 зв.); сторожи... до мєнє яко до врѧ(д)ника зна(т) дали бо(м) бы(л) приєха(л) до (д)во(р)ца зачє(р)нєцъкого... та(к) тє(ж) и ко(л)кона(д)цє(т) товаришо(в) моихъ (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 58); велебный Феодосий..., будучи на епископство Володимерскомъ отъ колконадцати летъ, вжо до старости пришолъ (Варшава, 1579 *АрхЮЗР* 1/I, 120); яну(ш) ѡстро(з)ки(и)... наславши... ѹря(д)ника своєго... з слѹгами... дєрєва дѹбовъ ѡ ко(л)кона(д)цатъ тисєчє(и)... порѹбали (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122); и трвало то такъ лѣтъ колъкона(д)цать, кгды (ж) роки зє(м)скиє нє доходили (Київщина, 1600 *ККПС* 133); але же его въ томъ сторона заразъ зознанъе оное не реквировала, а потомъ засъ... хоруючи черезъ неделъ колконадъцатъ, прийти не моглъ, ажъ допюро, пришедши трохи до лепшого здоровъя,... просилъ, абы его... зознанъе принято и до книгъ нинешънихъ записано было (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 3/I, 283); та(к) заразо(м) ѡны(и) чл҃вкъ... взѧ(л) ложє своє на which кото-ро(м) ношє(н) бы(л) колконайцѧть лѣ(т), и пошоль додомѹ своєго (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 10).

КОЛКОНАДЦАТЬ *див.* **КОЛКОНАДЦАТЪ.**

КОЛКОНАДЦЕТЪ *див.* **КОЛКОНАДЦАТЪ.**

КОЛКОНАДЪЦАТЪ *див.* **КОЛКОНАДЦАТЪ.**

КОЛКОРИОНЪ *ч.* Назва птаха: collurio, ко(л)корио(н) птица (1642 *ЛС* 123).

КОЛКОСОТ *див.* **КОЛКОСОТЪ.**

КОЛКОСОТЪ, КОЛКОСОТ, КОЛКУСОТ, КУЛКУСОТЪ, КОЛЪКОСОТЪ *числ.* Кількасот: послє ѡного єднанѧ пана Горностаєва большии кривды... ємѹ подєлал и зємли єго властныи // кгвалтом поѡтнимал и дєрєва бортного ѡ колкосот почєрти и порѹбати казал (Львів, 1537 *AS* IV, 90-91); И к томѹ... людєй єго ѡ колкосотъ чоловѣков до имєнєй твоих зашли (Краків, 1543 *AS* IV, 328); конєй моих, Иониних, двоє... з межи колкусот коней покрадено (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 410); панъ владыка Луцкий,... въ тыхъ именяхъ моихъ немалые почты людей, по кулкусотъ человековъ, зъ розными стрелбами, положилъ и зоставилъ (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 226); волощанє нємировские в дѹбровє(х) и лєса(х) дєрєво вшєлякоє рѹбаю(т) това(р) пасу(т) и сєна робятъ ѡ ко(лъ)косо(т) чл҃вка (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.).

КОЛКОСТЬ *ж.* Кількість: коли́чество, ко(л)кó(ст) (1596 *ЛЗ* 52); Кóлкость, коли́тва (1627 *ЛБ* 54).

КОЛКОСЬ, КОЛЬКОСЪ, КОЛЬКОСЬ, КОЛЬКУСЬ *числ.* Кілька: и они дей колькось недѣль тое корчмы не варили для переказы поганства Татаръ (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 117); кнѧзь Фєдор... колькосъ копъ грошей к ономѹ имєню былъ придалъ (Краків, 1539 *AS* IV, 180); А в то(и) мили на колькѹсь мє(ст)цахъ рєпы насєяны и поля ново выроблєны (1546 *ОГ* 41); зъ середы на четвергъ, могло быти о пулъночи, передъ тымъ колкось дней... умыслне приехавши... до замку Луцкого... зъ... помочниками... своими... староста Луцкий... // ...маетность мою... грабити... казалъ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 157-158); Нє ѡ(д)ну давность зємъскую, алє и ко(л)ко(с) дав-

ностє(и) зємъскихъ замовчали (Київщина, 1600 *ККПС* 151).

КОЛКОСЬДЕСѦТ *числ.* Кількадесят: нєбожчик кн(ѧ)зь Юрьи заставил был ѡтцꙋ єго... половинꙋ мыта своєго... на колкось дєсѧт лѣтъ в пѣнѧзєх (Вільна, 1566 *AS* I, 135).

КОЛКУДЕСѦТЪ *див.* **КОЛКОДЕСЯТЬ.**

КОЛКУСОТ *див.* **КОЛКОСОТЪ.**

КОЛЛЕҐА *див.* **КОЛЕҐА.**

КОЛЛЕЇЙ *ч.* Те саме, що **колегиумъ**: Пойдй рóзꙋмо(м) до шкóлъ до акадéмїи и коллéїєвъ Влóски(х), Лати́нски(х), и тáмъ ѡбáчишъ на кштáлтъ жрѡ́дєлъ... // ...потоплѧ́ючи(х) Арїстóтєлѧ и Платóна (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 201-202).

КОЛЛЕКГА *див.* **КОЛЕҐА.**

КОЛЛЕКУМЪ *див.* **КОЛЕГИУМЪ.**

КОЛЛИГОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kolligować, *лат.* colligere) (що) робити висновок (про що): Мы зъ того поровнаня любвє Пєтровы зъ любовью иншихъ // апостоловъ — не владзу и зверхность над апостолами коллигуемо, але то напродъ, же Петръ... любити Христа похлюбился (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 429-430).

КОЛЛОКОВАНЫЙ *дієприкм. (який відділений, відгороджений від чогось)* обмежений: протестова(л)сє ѡ то, ижъ ѡни... прє(з) рыку Субъ пєрєшовши, которая сєло Копиєвъци старожы(т)ную засобомъ ко(л)локованую граничитъ, важилисє добра и кгрунъты (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236).

КОЛЛЯТЕРАЛНЫЙ *прикм.* Суміжний: просилъ, абы тутъ, на то(м) мє(ст)цу, гдє єстъ конъку(р)єнъция кгрунътовъ ко(л)лятєра(л)ны(х)... до припатрєня сє... ди(с)позици(и) правны(х) приступилъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 238).

КОЛЛЯТЕРАЛЪ *див.* **КОЛАТЕРАЛЪ.**

КОЛНЕРЪ *див.* **КОЛНѢРЪ.**

КОЛНИРЪ *див.* **КОЛНѢРЪ.**

КОЛНѢР *див.* **КОЛНѢРЪ.**

КОЛНѢРЪ, КОЛНѢР, КОЛНЕРЪ, КОЛНИРЪ, КОЛЪНЕРЪ, КОЛЬНЕРЪ, КОВНЕРЪ, КОВНИРЪ, КОВЪНѢРЪ *ч.* (*стп.* kołnierz, *свн.* kolner, koller, *слат.* collare, collarium) **1.** *(деталь одягу)* ковнір, комір: Хамья и Мошко принесли скрыню..., въ которой, коли открыли видѣлъ есми трупъ: тѣла не было, толко кости человичїи, и кошулю на тыхъ костехъ всю цѣлую, толко колнеръ надодранъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 162); кнѧзь... побра(л)... // лисицъ выправны(х) двана(д)цать кꙋницъ шєстъ кольнє(р) лиси(и) сꙋкня блакитная (1582 *ЖКК* II, 129-130); фє(д)ко кравєцъ взялъ бакгази(и) на ко(л)ни(р) по(л)локтя (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); копенякъ новый,... чирвонымъ сукномъ добримъ немецскимъ подшитый, безъ ковнира (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 237); манѣты,... такъ ся выстрыхнули съ ковнерами высокими,... яко ихъ самъ autor-антихристъ научивъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 19); фєрєзия чо(р)ная... хрибътами лисими по(д)шитая с ко(л)нєрємъ вєликы(м) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 25 зв.).

2. *(прикраса на шию)* комір: побралъ... колънеръ перловый, цатками золотыми осажованый (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126); Монѝсто: Клéйнóтъ которого на шїи носѧтъ, ѡхєндóзство вколошїйнєє, я́кѡ ѡбрꙋчка, колнѣ́ръ, пéрла, корáлѣ (1627 *ЛБ* 65); Ѿбшлѧ́гъ: Кóлнѣръ, ношє(н)є (Там же, 149).

3. Особова вл. н.: Иванъ Ко(л)нѣръ (1642 *РЗВ* 149 зв.); Кꙋзма Ковънѣръ (Там же, 332 зв.).

КОЛО[1] *с.* **1.** *(пристрій у вигляді круга на осі, що використовується для пересу-*

вання) колесо: Дєла двє спижъныє(ж) ѡ(д)ноє фо(р)мы старосвєцъкиє в колода(х) приправълєны на простыхъ колахъ (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); Дєло спижаноє... старо ѡпѹщоно выстрєлялося вжо бєзъ колъ и ложє лихо (1552 *ОЧерк. З.* 5 зв.); ковалєви ѡ(т) возѹ и ко(л) за(д)нїх и кованя и клямє(р) з҃ гр(ш) мѕ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 44 зв.); ложє и кола ѡкованы добрє (Варшава, 1616 *ООЗ-2,* 1 зв.); коло, колєса, rota (I пол. XVII ст. *Своб.* 29); а то́й гма́хъ бы(л) поста́вле́нъ на́ ко́лахъ прєзˢ чорнокни́жство, и ѡ(т) два(т)цєти́ слоно́въ зˢ ка́мєна ри́тыхъ бы́лˢ во́жонъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 459 зв.); кола кованые, которых было осмъ,... побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154); *Образно:* чтыри кола во то́мъ вѡ́зѣ сѹтъ, чтыри цно́ты знакомитыи: Пєрвоє коло мѹдрость (поч. XVII ст. *Пчела* 52); *У порівн.:* Всѣ бовѣ(м) ре́чи с ча́со(м) сѧ ѡ(т) мѣнѧ́ютъ, и вла́снє сѧ я(к) ко́ло то́ча(т), высо́кїє на́ долъ сѧ оуни́жоую(т), а ни́зˢкїє на гороу́ сѧ по(д)но́сѧтъ (Острог, 1614 *Тест.* 153); **поглядати на заднеє кола** — озиратися на задні колеса: Hey, kasztaliane, koronny hetmane, potrzeba nam zhoła jeszcze pametati i pohladati na zadneie kola (1648 *П. про Пот.* 201).

2. *Перев. мн.* **кола**. Віз, *діал.* колеса: видели // есмо... по стертахъ слѣди и колеи великие, што до тыхъ... гуменъ дворныхъ... тые збожа поотвожоно, и гумно якъ у Киверцахъ, такъ и у Вишневи въ стоги поскладано, которые гумна, за оказанемъ ихъ тыми колями (!) приехавши, намъ... осведчоно (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161-162); вое́нныи инстрѹме́нта, кото́рыи на ко́лахˢ привєзли были ва́рвари на взѧ́тьє мѣста, всѣ огню на спале́ньє ѡ(т)дали (Київ, 1627 *Тр.* 662).

3. *(деталь механізму для передачі руху)* коло: Млынъ замковы(и) по(д) мєстомъ на рєцє лѹгѹ з двєма колы направєнъ добрє (1552 *ОВол. З.* 196); И того жъ дей часу, приехавши до млына ихъ Микулинского, греблю роскопали, млынъ порубали, кола поломали (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/I, 44); видилемъ млынъ тамошъний Охматковский барзо спустошалый, въ которомъ колъ три (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 445); **коло валноє** — пристрій у млині для валяння сукна: Фило(нъ) стрыбы(л)... ѡ(з)на(и)мую... и(ж) ми досы(т) ѹчини(л) за побо(р)... па(н) ва(в)ринє(ц)... ѡ(д) кола ва(л)но(г) ѡ(д) ступно(г) ѡдно(г) золоты(х) по(л)ски(х) два и грошє(и) два(д)ца(т) по(л)ски(х) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); **коло вѣтръноє** — лопаті вітряка, крила: нє мина(и) скорого(н)цє(м), яко пѹстоє коло вѣтръноє, ѡчи́ма пробѣгаючи ѡ(т) мѣста // на мѣ́сто вˢпе́рє(д), писа(н)ного алє застановлѧ(и)сѧ... ѿ лъжи и и́стинѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.-203); **коло мельчоє** — жорновий камінь у млині: Млынъ дво(р)ца кокорєвъского двє колє а въ дѹнаєвє три кола мєльчихъ а чєтве(р)тоє стѹпъноє (1552 *ОКр. З.* 151); **коло млынноє** — *(вертикальне коло-привод у млині)* млинове коло: чє(м) сѧ ты смѣє(ш) зˢ інока, и(ж) ѡнъ нє оу́мѣє(т) с тобою говорити, и тра(к)товати // я(к) пѹстоє коло млы(н)ноє крѹтѧчи а выворочаючи бє(з)пожито(ч)ный то(т) язы(к) (п. 1596 *Виш. Кн.* 245-245 зв.); **коло млыновоє** — те саме, що **коло млынноє**: взяли... косъ до кошеня травы двє по грошей десети, оскордовъ до млына два, веретено до кола млынового, серповъ два (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 402); **коло мучноє** — жорновий камінь для помелу зерна на муку: При тыхъ людехъ и при корьчме бро-

варъ, зъ форосту робленый, солодовня, озница и виньница, ставокъ и млынокъ нижный, въ немъ коло одно мучное (Луцьк, 1589 *АрхЮЗР* 6/I, 202); **коло солодовоє** — жорновий камінь для помолу солоду: А половицꙋ того млына два кола солодовыє г(с)дръ єго мл(с)ть на томъ со(и)мє прошъломъ на мєсто ѡтъдати рачилъ (1552 *ОЛЗ* 180); **коло ступноє** — пристрій у млині для очищення зерна: на мє(ст)цє свєтоє Манасты(р) Густы(н)ский в сєлє Ва(л)ках прє(д)нєйший Ко(л) двє млыновы(х) ѡ(д)но ступноє, а другоє мучноє, с которы(х) вымєры на пожито(к) Мана(с)ти(р)ский маю(т) ити (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1).

4. *(замкнена крива)* коло: цырксль ѡ(т) кро́пки а́лбо ѡ(т) то́чки, или ѡ(т) пꙋнкта починаючи, и ѡ̓коло ѡбє́рнєнъ ко́ло доскона́лоє чи́ни(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 275); На чо́мъ и ты шванкꙋючи вымышлѧ́єшъ, и́жъ єсли з' Ѿца похо́ди(т), тє́ды к' Снꙋ пєрєхо́дитъ, и ѡ(т)то́лѧ знóвꙋ к' Ѿцꙋ, и та́къ вкрꙋгъ рꙋшаючисѧ, доскона́лꙋю чини(т) Стꙋю Тр(о)цꙋ, кото́рꙋю и ко́лꙋ цыркλєвомꙋ прировна́ти нє лѧка́єсьсѧ (Там же, 280); припомни сєбѣ ко́ла ѡныє, кото́рїє видѣ(л) єзєкє(л) пр(о)ркъ та́къ звѧза́ныє з собо́ю, жє ѡдно бє(з) дрꙋгого нє было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 265 зв.); Ѡкружє́нїє: ѡколє(н)є, ѡчєркнє(н)є, в' ко́лѡ ѡколє(н)є, ко́ла в' ко́ло учинє(н)є (1627 *ЛБ* 151);

(шлях руху небесного тіла) орбіта: Зодїакъ є(ст) ѡкроугъ, або кѡло на нбѣ, на ко́торых' сꙋтъ, двана́дєсѧ(т) зна́мєнь в'кроу(г) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.).

5. *(частина площини, обмежена кривою у формі кола)* коло, круг: Ри́млѧнє ѡкрꙋгло, я́ко коло свѣтъ... и до тыхъ часъ такъ малюю(т) (поч. XVII ст. *Пчела* 29); німб, ореол: оубиръ єго бѣлый я́къ снѣгъ, а во́лосы головы єго я́къ во́лна чи́стаѧ... ко́ла єго ѡго́нь пала́ючїй (Острог, 1607 *Лѣк.* 52).

6. *(диск небесного тіла)* круг: Алє́ и слнчноє горѧ́чєє ко́ло про́мєн'ми бли(и)стáєтъ, заты(м) и само́го я́снѡсїающаго свѣтъ быва́єтъ (Львів, 1591 *Просф.* 65); бо(з)скїй на́ то бы(л) ро́ска(з)... абы нєзмордова́н'нымъ прꙋдкы(м) бѣго(м) ѡ(т) Ба линѣй полови́цѣ с'фє́ры албо ко́ла проти́въ солнє́чномоу вє́дꙋчи ѡпартюсѧ: котрїй мѣсѧць на тры цѧлыє годи́ны по(д)па(д)ши по(д) слнцє спокóємъ моу почєка́ти спра́вилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

7. *(знаряддя тортур)* колесо: заставлѧ́єть дїа́во(л) пє́ршꙋю стѣнꙋ на хр(с)тїа́ны, и(з) мки хвы якь // вымысли́ти бѣды. сажѣнѧ до тє(м)ницѣ жєлѣза ѡстры́й ко́сы, но́гты до дра́панѧ... ко́ла до лама́нѧ ко́стїй (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 146-146 зв.); **на коло бити** — колесувати: Далъ его милость войту суполную моцу судити и осудити, карати и стинати, и на кола бити (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); **на коло всадити** — те саме, що на **коло бити**: теды пререченый панъ Бокгуцкий... намовившисе едностайне съ товаришами своими,... презъ чтыри дни, яко якихъ злочинцовъ на коло всадивши, въ подошвы киями били (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 233).

8. *(прикраса у вигляді круга)* кільце: Коло сребреное позлотистое (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); Коло вєликоє золотоє до поѧса с камєнєм дорогим и з шмалцы розмаитыми (1558 *AS* VI, 214).

9. З'їзд, зібрання, збори: Такъ же деяло на день зьезду... Тую обмову его милость, кгды княжа въ коле поведилъ, тымъ вси были ображени людскимъ поволженьемъ (1596 *МИВР* 66); Затымъ жаловатисе (па-

нове послове) на его милость почали, ижъ ...собе противные схажки чинить, заказаные правомъ посполитымъ, кгдыжъ кола жадного и маршалъковъ въ нихъ чинить се не годить (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 192); ѡзна(и)мѹємъ жє(с)мо самы... в҆ Галичу на сє(и)микѹ нє были, алє на мѣсцє своє слали(с)мо его м(л) П: Анъдрєя... и ѡ(т)ца Нєгрєбє(ц)кого, абыса пи(л)нє прислѹхали прєпосиции по(с)ла... Єсли ѡ то(м) змѣнку бѹдѹ(т) чинити в колѣ (Путятинці, 1636 *ЛСБ* 532); **коло духовноє** — збори депутатів духовенства: Въ чимъ се,... обывателемъ соленитеръ осветчами и оповедами,... Нестеръ Козминичъ, екзарха митрополии Киевское, именемъ всего кола духовного, рукою (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 528); **коло єнеральноє** — спільне засідання сенатського і земського урядів: Обецал єго поставити до даня справы о собѣ, але не приватне, только до кола єнерального, где бы сенат и послове земъскїє всѣ того слухали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37); **коло рыцерскоє (рыцеръскоє), рыцерскоє коло** — збір послів на сеймі: в инъструкъции ихъ милостямъ // паномъ посломъ, якобы о знесенъе инъфамии на панах поборцахъ о ретенъта отрыманое старатися злецоно, на што отъ всихъ их милостей в коли рыцерскомъ позволенъя не было (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 92-93); Староста Маръшалєкъ Кола Рыцєръского... подалъ... Лявдѹмъ зъго(д)нє ѡ(д)... Ѡбыватєло(в)... на Сє(и)микѹ Єлєкъцыє Дєпѹтацы(и) ѹхвалоноє (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 42); нєха́й ки́нєт окомъ на Рыцє́рскоє ко́ло, мно́гимъ та(м) прислѹхаєт҆са ПП: Стєткє́вичѡмъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5); **коло сенаторскоє** — сенатський уряд: на (з)ъєзъдє н҃шо(м) виленъско(м)... яко єго мл(ст) ѡтєцъ а(р)хиєпископъ... такъ тє(ж) и мы с кола н҃шого сєнато(р)ского и с кола рыцє(р)ского шля(х)ты бра(ть)и н҃шоє нємало до то(г) бра(т)ства цє(р)ковного ѹписалисє єсмо (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185, 1).

10. *Перен.* Плеяда, когорта: Завита́йтє южъ до на́съ на Триѹмфъ вєсо́ло: Вы ѡ Мѹзы, з҆ Парна́сѹ прєсвѣтлоє ко́ло (Київ, 1632 *Євх.* 303); Та́мъ єдноста́йнє, прѹдко завитайтє; Архїєрє́а на ѳрѡ́нѣ вита́йтє: Гдє засѣлъ в҆ ко́лѣ спорджа́ти своѣ Дѹховє́нства ро́ѣ (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.); тєѡлїо́гїа... в ко́лѣ филїозо́фско(м) вакѹє, А пѡє́тати; и выбѡ́рними бракѹє (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. ненум.).

11. *Перен.* Доля, життєвий шлях: Хто́жбы мєнє щасли́вымъ, намѣни́лъ в҆ тои мѣрѣ. Бы... мѹзы́кою трѹбъ, бѹбновъ, хѹти додава́но: А на то́мъ бы сходи́ло, жєса рѹшитъ зго́ла Стра́шно было, доста́т҆са нєсмє́ртныи ко́ла (Вільна, 1620 *Лям. К.* 19); Нє хотѣлємъ по́мнѣти по всѣ мои ча́сы, На ты́и ѡста́тнїи кола, и нєвча́сы (Київ, 1622 *Сак. В.* 49 зв.); Взыйдѣтє всѣ днє́сь Сїѡ́нскїи зо́ри, Ѡмы́вши тє́мность в҆ Роксола́нскомъ мо́ри... // ...Та́а ва́мъ бѹдєтъ ти́хою приста́ню: В бы́стрымъ плыва(н)ю. Та́а ва́мъ ко́ло ѡбє́рнєтъ до н҃ба Ємпирї́йского. и привєдє́тъ до Фє́ба (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.-9); **коло щаста** — колесо щастя: тоу́тъ за(с) всѣ(х) ц҃рє́й ц҃ра і҃с х(с)та ви́димо кото́рий... тєпє(р) в та(к) вєли́кы(х) го́нора(х) боачи́са абы ко́ло ща́ста нє пєрєвєрноу́лоса, и єго до ѡста́тнєй знєва́ги нє привєло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 84); **фортуны кола** — колесо фортуни: Так са проудко фортоуны кола обєртают сцєптры в ярмо, достатки в нє(д)зоу ѡ(т)мѣняю(т) (Венеція, 1641 *Анаф.* 22).

12. *У знач. присл.* Колом; по колу, кругом: Тєпе́ръ тє(ж) философовє ви́димо правди́вє ѡноє сл҇нцє, которо́є всхо́дитъ, коло(м) хо́ди(т), кото́роє захо́ди(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 202 зв.); и для того, жєбы вє (з)божу шко(д) нє чинили, ѡбъє(ж)джають коломъ (Київщина, 1639 *ККПС* 272).

◇ **пойти своимъ колом** — відбутися своєю чергою: то собѣ кѹ воли... нєха́й бу(д)то попра́віли што прє(д)сѧ пошло яко бы свои(м) колом кромъ тыхъ дню(в) дєсѧти (Острог, 1587 *См. Кл.* 16 зв.).

КОЛО[2] *прийм. (з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення) (вказує на об'єкт, поблизу якого що-небудь чи хто-небудь знаходиться або щось відбувається)* коло, біля: Почєнши ѡт краи Дѹброви... прости кь сєлоу на єднѹ грѹшѹ знамєнанѹ... коло тои грѹши могила, ѡттолѣ... на копанѹ могилѹ (Ясси, 1508 *DBB* I, 3); Нижъли коло замъкѹ слоновъ жа(д)ного нє(т) и воды на ѡбла(н)ка(х) нєтъ ѡ(д)но в҇ корыта нєвєлики(х) (1552 *ОЖЗ* 118); А коли быль са(м) єдинь. пытали єго тыи которыи коло нєго были... ѡ при(т)чи (1556-1561 *ПЄ* 139 зв.); тотъ зацный мужъ..., Въ поляхъ дикихъ коло шляховъ Муравскихъ татаръ длавилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92); Якубъ Пє(т)ро(в)ски(и)... зє(з)налъ и(ж) ѡ(н)... былъ в лєса(х) и бѹда(х)... Коло рєки дє(с)ны (Чернігів, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 112); в ты(м) жє року... новинѹ было принєсєно ѡ(т) заходѹ жє... коло Рыму много мѣст... позападало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176);

(вказує на об'єкт, з усіх сторін якого що-небудь відбувається) коло, навколо: Кроу́жи(т) я́ко лъ(в) коло всєго свѣта. кого бы моглъ поглотити и привєсти в нєво́лю свою (XVI ст. *УЄ* № 29519, 37); за́вшє ѡбзира́йсѧ ко́ло сєбє́ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 301).

2. *(виражає об'єктні відношення) (вказує на об'єкт, на який спрямована дія)* коло: Хрисо́сто(м)... Пи́шѹчи... ѡ забобѡ́на(х)... ѡ шє́птахъ коло дѣтє́й,... мо́витъ: Потрє́бєнъ є́стъ дитѧ́ти крє́стъ кѹ стєрєжє́ню єго (Київ, бл. 1619 *О обр.* 78); потомъ, видячи южъ подпилого пана, тєды коло нєго штукою зайдутъ, попытаютъ, яко ся вашмосцъ, мосцѣ панє, подпѣсуєшъ, и заразомъ каламаръ подставятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 20);

щодо, стосовно: што сѧ дотычєт таковоє ѡбмовы и прычин, которыє нам коло того чєрєз лист свой даєш, // ино кнѧжє старосто, того Твоєй Милости нє потрєб до нас писати (Краків, 1538 *AS* IV, 163-164); ты зволившисѧ з нимъ ѹчинили єстє были) пєвноє постановє(н)є мєжи собою коло ро(з)дєлу ты(х) имєнє(и) (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); мѣли повєдає(т) тыє людє кролики а(л)бо старо(с)ти свои, которы(х) ѹставо(м) были послушни, ролю справовали, и коло купє(ц)ства розѹмѣли (1582 *Кр. Стр.* 57); Коло чого в мл҇(с)ть вси намовившисє того посла(н)ца моє(г) з вєдомо(ст)ю и писанє(м) ѡ(т)правити ра(ч)тє (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213);

(вказує на об'єкт чийого-небудь заняття) коло, при: тогдым мѹсил за тою чєлѧдю єхати и до лєса их ѡтвєсти ижбы сѧ вжє таѧ робота нє мєшкала, // кгды вжє Пан Бог карност на мєнє пѹстил коло роботы Вашєй Милости (Степань, 1544 *AS* IV, 412-413); напомнѣ(л) и(х) до робо(т) сє(л)ски(х), абы єдны зє(м)лю справовали,... дрѹгыє коло бчо(л) абы ся бавили (1582 *Кр. Стр.* 54 зв.); хлопу(м) що коло вина робили далє(м) к҇ и д(в)а гро(ш) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 5 зв.); Анѳо́нинъ...

ви́дѣлъ вдовꙋ з тре́ма цо́рками па́ннами, а всѣ бы́ли ѡде́ртыи, и бо́сыи, а пилно коло кꙋде́лѣ дла поживлѣна своє́го ро́били (поч. XVII ст. *Пчела* 2); тєсли що направла(л) коло ры(н)ны fr. 28 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3).

3. *(виражає кількісні відношення) (вказує на приблизну кількість чого-небудь)* біля, близько: А кгды́ та́къ по... гора(м) чєрнцо́въ находачи́ бьючи́, мордоу́ючи, коло па́ти ти́сачєй и бо́лшєй дш҃ъ нєви́нны(х) вы́губили (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 55); панъ Чєсъковъски(и),... вьпере(д) въ бубонъ на фълисы, которыхъ подъ єго рєимєнътомъ было коло двохъсотъ, ударити росъказавъши... на шъкуту... панєє Зофии (Володимир, 1627 *ТУ* 279).

4. *(виражає часові відношення) (вказує на неточний час події)* напередодні: якось коло светого Михала прошлого,... почали о собе вси люде радити (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617).

КОЛОВОРОТЪ[1] *ч. (вантажопідіймальний пристрій)* коловорот: Колодєзъ в замкꙋ с коловоротомъ глꙋбини ѳ҃і сажонъ (1552 *ОЧерк. З.* 4).

КОЛОВОРОТЪ[2] *ч. (ворота)* коловорот: Того жъ дня скоро с того сє(л)ца у коловорота выєжъдчаючы по(т)кали насъ люди вєликого кня(з)ства... и насъ вєли (1546 *ОГ* 44 зв.).

КОЛОВРОТОКЪ *ч.* Прядка, *діал.* коливорот, коливоріт: и тыє єє мл(ст) мєнила жє... и(х) нє ѡ(т) кназа маю алє ѡ(т) дочки своєє... го(р)шо(к) мєдєны(и) ѡди(н) коловрото(к) ѡдє(н) (1578 *ЖКК* I, 122).

КОЛОДА[1] *ж.* **1.** *(стовбур зрубаного дерева)* колода: колко будетъ в суднѣ колодъ, або осмаковъ, тогды онъ подле ихъ поведанья маеть в нихъ мыто поколодное брати отъ колоды по грошу (Краків, 1511 *АЛРГ* 148); а три коло(ди) по(б)раны ѡ(д)но мє(ст)ца зна(т) гдє лєжали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19); ножъ дей тот жонка Олена у сеняхъ за колодою нашла крывавый (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 384); А пото(м) є(г)... ѡкру(т)нє ки(и)ми... били мордовали... видєчи жє ю(ж) тхꙋ в нє(м) нє(с)лиха(т) было зволо(к)шы з дороги в ли(с) мєжы колоды ꙋкинули (Овруч, 1645 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); *У порівн.:* якъ колода увес опух и кровию сплыноул,... жупанъ кармазыновый, в котором ходил, на кавалки на немъ киями побили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537);

перен. перешкода: А тутъ маемъ тую нещастливую колоду, которая завалила дорогу до того сыноду, которого былъ его королевъская милость зъ добротливое ласки своее позъволити рачилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 653).

2. *(обрубана частина товстої деревини з видовбаною серединою, який використовують як вулик)* колода: Якъ же и знакъ на той сосне на колоде, клеймо панее Федоровое Пузовское, а въ немъ // клеймо панее Абрамовое Пузановское, презъ бортника панее Василевое Веръбское положоное, знашли есмо и оное тыми жъ возными освѣтчили (Володимир, 1608 *Ив.* 289-290).

3. *(станок для ствола гармати)* лафет: Дєла (двє) спижъныє(ж) ѡ(д)ноє фо(р)мы старосвєцъкиє в колода(х) приправълєны на простыхъ колахъ (1552 *ОЛЗ* 157 зв.).

4. *(дерев'яні кайдани)* колодки: Елтухова сына безвинне збили и в колоде его час немалый держали (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); **в колоду посадити** (кого) — забити в колодки: Внє(т) мєща(н) зацны(х) в колодꙋ посажоно (1636 *Лям. о приг.* 11).

5. Особова вл. н., *ч.*: колода а(н)дрє(и) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5. 11).

6. Мікротопонімічна вл. н. **Колода**: тая рєка привела на... плєсо на то(и) жє рєцє нарєчєноє колода (1546 *ОГ* 27).

Див. ще **КОЛОДИНА, КОЛОДКА.**

КОЛОДА[2] *ж. (міра місткості рідких і сипучих тіл)* колода: И кн(ѧ)г(и)ни Михайловаѧ рєкла пєрє(д) нами кнѧзю Андрѣю, штож сорокъ дворищь болши (ємꙋ достало сѧ) трєх а пол колоды мєдꙋ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); коли котории мешчане киевскии привезуть жита рекою або сухимъ путемъ, тогды бырано на кляшторъ отъ колоды по грошу (Краків, 1511 *АЛРГ* 148); Листъ князя Өедора Андреевича Володимирского о две колоде меду (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 13); овса за сеси год семъдесят колод (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 62); панъ Радого(ст)ски(и) тыє по(д)воды, на которы(х) было пшєници коло(д) лво(в)ски(х) двана(д)цє(т), заграбивши,... на пожито(к) сво(и) ѡбє(р)ну(л) (Володимир, 1613 *ТУ* 254); а жыта колода по золоты(х) к҃д (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

КОЛОДЄ *с., зб.* Колоддя: На свє(р)нахъ и горо(д)нѧхъ кольѧ и камє(н)ѧ и коло(д)я достатокъ (1552 *ОЖЗ* 116); и проси(л) мєнє па(н) гнєво(ш)... ѡ прида(н)є возно(г) на ѡ(г)лєда(н)є поруба(н)я тоє со(с)ны и побра(н)я коло(д)я на лучину (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19).

КОЛОДЕЖНЫЙ *див.* **КОЛОДЯЖНЫЙ.**

КОЛОДЕЗЪ *див.* **КОЛОДЯЗЬ.**

КОЛОДЕЗЬ *див.* **КОЛОДЯЗЬ.**

КОЛОДИНА *ж. (стовбур зрубаного дерева)* колода: Камє(н)є слоны а колодины кꙋ ѡборонє на бланъкахъ и вєжахъ (1552 *ОКЗ* 34 зв.); Колодинъ кольѧ и камєньѧ кꙋ ѡборонє на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 *ОВін. З.* 131 зв.).

Див. ще **КОЛОДА**[1], **КОЛОДКА.**

КОЛОДКА, КОЛОДЪКА, КОЛОТКА *ж.* **1.** *(висячий металевий замок)* колодка: Видилисмы... двери // розламано и розрубано, завѣсы и ретязи, прибой съ колодками, тое выдерто и взято (Луцьк, 1557 *АрхЮЗР* 1/I, 160-161); за коло(д)ку до манастырѧ по(л)сєма грбша (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 5 зв.); За коло(дкꙋ) далє(м) гро(ш) ѳ҃ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 33); Колодъки, замъки... пограбили (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.); замок. колотка claustrum (I пол. XVII ст. *Сем.* 26); у Матиаша, слюсара замъкового, взяли пару банъдолетовъ ...колодокъ двадцатъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. Те саме, що **колодина**: На бланкахъ кꙋ ѡборонє каменья з возъ только ко(л)я дꙋбового со два возы колодки чотыри слонковъ ѡколо замкꙋ при стєнахъ осмъдєся(т) (1552 *ОЧерк. З.* 5).

3. *(дерев'яні кайдани)* колодки: Я дей зашла за пани Бабицкой двор, стала і чула есми крыкъ же там // когос на рынку перле колодками (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11-12).

4. Особова вл. н., *ч.*: Кирило коло(д)ка (1649 *РЗВ* 65 зв.).

Див. ще **КОЛОДА**[1].

КОЛОДЪКА *див.* **КОЛОДКА.**

КОЛОДѢЗЬ *див.* **КОЛОДЯЗЬ.**

КОЛОДѢЙ *ч.* Колісник, *діал.* колодій: s҃i по(л)мѣ(р)ко(в) ѡ(в)са гр(ш) м҃ по(л) и҃ ...стє(л)махꙋ и колодѣю (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 10); vehiculari(us), возота(й), колодѣй (1642 *ЛС* 408).

КОЛОДЯЖНЫЙ, КОЛОДЕЖНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Колодязник. Особова

вл.н.: Андрѣй Колодя(ж)ны(и) (1649 *РЗВ* 420); Иванъ Колодє(ж)ны(и) (Там же, 402 зв.).

КОЛОДЯЗЪ *див.* **КОЛОДЯЗЬ.**

КОЛОДЯЗЬ, КОЛОДЯЗЪ, КОЛОДАЗЬ, КОЛОДЕЗЬ, КОЛОДЕЗЪ, КОЛОДѢЗЬ *ч.* **1.** Колодязь: Шинъ двесте и сорокъ... ла(н)цѹхъ до колодєзѧ сажонъ лв (1552 *ОКЗ* 34); колодєзъ в замкѹ с коловоротомъ (1552 *ОЧерк. З.* 4); Быль тыжь тамь и колодѧзь (1556-1561 *ПЄ* 353); колодязъ, домокъ малый (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 206); выйшовъ Іисусъ измежи жидувъ и пришовъ ико колодязи (XVI ст. *НЄ* 62); Єсли бы хто́ ѡ(т)вори́лъ колодєзь и вы́копалъ, а нє накри́лъ бы єгѡ́ а впа́лъ бы в нєгѡ́ во́лъ а́бо осєлъ: па́нъ коло́дєзѧ ѡ(т)да́сть запла́тѹ быдлатє, а што здо́хло єгѡ бѹдє (серед. XVII ст. *Хрон.* 99); *Образно:* таѧ вода котороую я да(м) ємоу боудє(т) в нємь колодѧзь живои воды тєкоучои в' живо(т) вѣчныи (1556-1561 *ПЄ* 354 зв.); ѡтвори(л) колодє(з) пропа(с)ти и вышо(л) // ды(м) с колодєзѧ якобы с пєчи вєликоє и затмилосе солньцє и повѣтрє (XVI ст. *КАЗ* 618-619).

2. *(джерело зі зрубом із колод)* колодязь: а там дубровою до колодезя, едучи теж дубровою аж до Лисихъ Язвин, где ест граница (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 13);

у складі мікротопонімічної вл. н. **Витовтовъ колодезь** — назва джерела: усыпали есмо копцовъ четыре, мимо Витовтовъ колодезь, над которымъ копецъ усыпали есмо (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 368).

3. Глибока яма з тунелем: присылал до нас слѹжєбника своєго..., абыхмо дозволили тобѣ дом поставити... против кѹхни нашоє на колодѧзищи, гдѣ старый колодѧзь был для вбєжища ѡт поганства Татар (Краків, 1512 *AS* III, 100); И трѹ(д)но вєльми ѡ водѹ з вєликимъ коштомъ можєть бы(т) колодє(з) або пота(и)никъ до рєчъки (1552 *ОЖЗ* 117).

4. Мікротопонімічна вл. н.: от того врочища колодезя повели нас дубровою к горѣ Псам (!) аж до врочища Лисихъ Язвин (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 14); И держу то о немъ, ижъ помнили на иншіе ласки и добродѣйства мое... даньемъ до уживанья добръ церковныхъ... Жабка, Колодеза и Губина, которые... держачи вшелякіе пожитки зъ нихъ спокойне оубиралъ (Луцьк, 1607 *АСД* І, 232).

КОЛОДѦЗИЩЕ *с.* Місце від глибокої ями з тунелем: присылал до нас слѹжєбника своєго..., абыхмо дозволили тобѣ дом поставити... против кѹхни нашоє на колодѧзищи, гдѣ старый колодѧзь был длѧ вбєжища ѡт поганства Татар (Краків, 1512 *AS* III, 100).

КОЛОДѦЗЬ *див.* **КОЛОДЯЗЬ.**

КОЛОКОЛЪ *ч.* Дзвін: чого если самъ не слышалъ Филялете, не тверди того, жебы потомъ на (таковые) повести твое хто не зазвонилъ въ такий колоколъ, што на баламуты звонятъ (Вільна, 1599 *Ант.* 933); Kolokoł: dzwonek: cymbal (Жовква, 1641 *Dict.* 63); persica... мѣдянъ звонєцъ, колоколъ (1642 *ЛС* 311).

КОЛОКЪ *ч.* Кілок: и оповедал перед ними, ижъ дей его в дому его, сплячого... ножемъ его власнымъ голелным, который уставичне у светлице на колку... вишывалъ, у горло сколото (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 373); *Образно:* оутвръжо́ный завѣшу коло(к) ѡный або па́ли́къ на мѣсцѹ вѣрны(м), и завѣсѧ(т) на́ нє(м) всѣ вшєлѧ́кѹю сла́вѹ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 293).

КОЛОМУТНЫЙ *прикм. у знач. ім. с. р.* **коломутноє** *перен.* скандальне, -ого, пікантне, -ого: Skážemo wam mnoho dobroho

Wilmi smácznoho y kolomutnoho. O Mikity popu borodatóm! (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 1).

КОЛОМУТЪ *ч.* Каламуть: в которо(м) ты(ж) то мори оуганѧємосѧ яко рыбы в коломꙋтѣ єдна дрꙋгоую имаючи и пожираючи (XVI ст. *УИ* 1911/10, 96).

КОЛОМЫЄЦЪ *ч. (солевар або житель м. Коломиї)* коломиєць. Особова вл. н.: по(д)даныє... артє(м) коломыє(ц) трофи(м) чорны(и) ста(с) ма(х) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 27); слꙋги... // ...кгва(л)товънє пограбили... ꙋ Яцъка Коломы(и)ца... ѡвъса чоты(р)надъца(т) копъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); Ю(с)ко Коломыєцъ (1649 *РЗВ* 193).

КОЛОМЫЙЧИКЪ *ч.* Помічник солевара. Особова вл. н.: Процикъ коломы(и)чикъ (1649 *РЗВ* 202).

КОЛОНИЯ *ж.* (*стп.* kolonia, *лат.* colonia) *(поселення людей на певній території)* колонія: панъ Каменацъки(и)... протєстова(л)сє ѡ то, ижъ... панъ Прилуцъки(и) ...прє(з) рєку Собъ пєрєшє(д)ши, которая кгрунъты христановскиє з добра кошыловскими граничитъ, важылисє... // габилє(м) рационємъ мєти нє могучи,... колониє садити и лєсы пустошити (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 251-252).

КОЛОСЕНЧИКИ *мн. (жителі м. Колоси)* колосяни: и Па́вєлъ С҃тый... // ...ма́тици ви́нной кꙋбокъ ѡживлѧ́ючі́й по́лный испи́вши, и Б҃жꙋю во́лю познавши по доста́ткꙋ, до Колосе́нчико(в) пи́шꙋчи прика́зꙋє(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 200-201).

Див. ще **КОЛАСЯНЫ.**

КОЛОСОКЪ *ч.* Колосок: Бꙋршти(н) прирожоны(х) ре́чі́и пи́сари свѣ(д)чатъ, ижъ всѣ коло(с)ко(в) рожа́й до сєбє тѧ(г)нє(т), ѡ́про(ч) василѡ(к) зѣлѧ (поч. XVII ст. *Пр. р.* 58 зв.); Сꙋчєцъ: сꙋчо́къ, запоро́шка, колосокъ, порошокъ, или́ галꙋзка, голцѧ́ (1627 *ЛБ* 125); *У порівн.:* Ста́витимъсѧ оумы́слили прє(д) пєрсо́нꙋ цнꙋю Твою, ѡ ѡ(т)чє, и пра́цꙋ тꙋю то́ малꙋю, якъ пе́ршій мо́й Колосокъ, нєро(д)ного жни́ва, Котро́го в҆ нєвмѣ́єтность ѡбфи́та є(ст) нива (Київ, 1618 *МІКСВ* 16).

КОЛОСЪ *ч.* **1.** *(злакові суцвіття)* колос: Въ ѡно то врємѧ, шє(л) і҃с в҆ соуботы сквозѣ сѣяніа. оученици жє єго были голод҆ны. и почали тръгати колосы, и ясти (1556-1561 *ПЄ* 55); зе́рно пшєни́чноє впа(д)ши в҆ зе́млю, кгды обꙋмрє(т), мно́гі́й о́воцъ чи́нитъ. многозе́рный и оздо́бный колосъ оурасти́вши (Київ, бл. 1619 *О обр.* 119); и якъ з҆ по́ль и з҆ збо́жъ дойзрѣлыхъ ґды кто зобра́вши ко́лосы Б҃гꙋ на офѣ́рꙋ прино́ситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 292); ви́дѣлъ е́смъ со́нъ. Се́мъ ко́лосо(в) выроста́ло и з сте́бла одногѡ́, по́лныхъ и вєлми́ ѡздо́бныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.).

2. *Перен.* Духовна пожива: Нива ґды пожа́та бꙋдєтъ, зпорожни́т҆сѧ... а Пи́смо хо(т) на ко́жды(и) д҃нь пожина́є(т)сѧ, ко́лосы выклада́ючихъ єгѡ нє оустава́ю(т) (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123); Пристꙋпѣм҆ те́ды до тои Ни́вы: и ты́и бо́розны жывот҆ чи́нѧчі́и, прі́ймємъ, и по́жнєм҆ ѡ(т) не́и ко́лосы живота, слова Г҃а н҃шєгѡ І҃с Х҃а (Там же).

3. *Перен.* Здобуток, доробок: Нє взгоржа́ючи пра́цєю слꙋги́ твоє́го, Малы́й ко́лос оубо́гого жни́ва моє́го: Прі́йми ѡ҃с Архі́є́рє́ю Вєли́кі́й зна́чный (Львів, 1616 *Бер. В.* 66); Тєбѣ вѣ́ръномꙋ, и ро(с)сꙋдномꙋ п҃нꙋ и добродѣєви моє́мꙋ ѡфѣ́рꙋю и полєцаю; с пе́рвои сѣа́твы мое́и жни́ва д҃хов҆ного малы́й ко́лосъ чи́стои пшєни́ци посылаю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 ненум.).

4. *Перен.* Справжній християнин, вірний: на(с) плѣвы, и ко́лосы, то(т) ка́мєнь тєпє(р) на нб҃са вознє(с)шисѧ..., до сєбє тѧгнє(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207); **недозрѣлый колосъ** — молоде життя: Смотри(ж) єно́ якъ надарє(м)но іро(д) гнѣ(в) свой на́ мл(д)нцѣ ѡ́бєр'ноу(л): єщє нєви́нны(х) гнѣвомъ. я́ко сєр'по(м) нєдозрѣлыи ко́лосы пожина́єшъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 416); **недозрелый колосъ молодости** — те саме, що **недозрѣлый колосъ**: тоу(т) зара(з) нєприѧтє(л) дꙋшнїй сѣти свои застави́вши... нєдо(з)рєлы́й коло(с) молодо́сти и(х) бєз'врємє́нно пожи́нає(т) (1598 *Розм. пап.* 4).

5. Особова вл. н.: Ва(с)ко Колосъ (1649 *РЗВ* 417 зв.).

КОЛОСѦ *с., зб.* Колосся: И придалосѧ ємоу ити въ соуботы чєрєзь сѣяніа [чєрєзь збожа] а оучєници єго идоучи дорогою почали зрывати колосѧ (1556-1561 *ПЄ* 135 зв.); И зно́вꙋ з' само́го коло(с)ѧ одны́ сꙋт' бо́лшими а дрꙋгіи мє(н)шими (Вільна, 1627 *Дух. б.* 311).

КОЛОТАТИ *дієсл. недок.* (в що) Калатати, стукати: колї юж встанєт дому вл҃дка и затворит двєрї. почалї бы єстє на дворѣ стоя́ти. и колотати въ двєри. рєкоу́чі. г҃і г҃и. ѡ(т)ворі и нам (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 80).

Див. ще **КОЛАТАТИ, КОЛТАТИ.**

КОЛОТЄ с. Біль, колька: ꙋмилє́ніє: Скрꙋха сєрдє́чнаѧ, коло(т)є, а́лбо бо́лєсть сєрдє(ч)наа (1627 *ЛБ* 138).

КОЛОТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) *(забивати ударами ножа)* колоти, різати: а иж я и с тою челядю своею не была причинцею и не ест до того морду мужа своего, а ни колола, а ни скуткомъ, а ни ведомостю... о томъ не вѣдаю (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 415); всю́ды... ѡба́чишъ... жєртов'ни(к), на кото́ро(м)... офѣро́(в)ницы бара́(н)ки живы́є офѣрꙋючи коло́ли, кро(в) вылива́ючи (Вільна, 1596 *З. Каз.* 42); Нє бы́дло коло́ти и мѧ́са офѣрова́ти, дꙋхо́внаѧ єстъ офѣра, алє злы́ѣ по́мысли ѡ(т)вєрта́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 268); lanio, as, ріжу, колю (1642 *ЛС* 250); колю pungo (*Уж.* 1645, 62 зв.).

2. (що і без додатка) *(проколювати чим-небудь гострим)* колоти: Оухаплѧ́ю: оугрыза́ю, бодꙋ, колю́, кꙋса́ю (1627 *ЛБ* 142).

3. *(уражати колючою зброєю кого-небудь)* колоти: тамъ же, будучи розгниваны... на месчанъ безбронныхъ ударили и людей невинныхъ... копиями попробияли, другихъ ганебне поранили... колючи, стреляючи (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 384); **очи колоти** — осліплювати: тоє ты чи́нишъ д҃ши, що нѣкды филисти́ны са(м)псонови. ѡчи єй ѡты(и)моуєшъ, ѡчи ко́лєшъ и живо(т) вырываєшъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176 зв.).

4. *Перен.* (кого) *(дражнити, сердити, викликати незадоволення)* колоти: То́є пи́смо... Аріановє, жє́ и(х) коло́ло, вымѣтовали, и тєпє́ръ нє въ всѣ(х) найдꙋє(т)сѧ єкзємплѧ́рѣхъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 10); Нє́х' в'зро́къ тє́рн'є мꙋдрости тєпє́ръ ко́лєтъ смꙋтных' // Базили́шковъ Оунѣтских', Аспі́довъ ѡкрꙋтных' (Київ, 1632 *Євх.* 295-296); **колоти очи, колоти у-въ очы** (кого, кому) — **а)** викликати роздратування: Ты́є то слова б҃жіє живы́є явнє ко́лю(т) обѣдвѣ оцѣ ты(м) всѣмъ которыє та(к) вєли́кꙋю а ва(ж)нꙋю справꙋ єго на єди́но(и) осо́бѣ проти(в) во́ли єго завєша́ють (Острог, 1587 *См. Кл.* 9 зв.); **б)** дорікати кому-небудь: право постави(в)ши ємꙋ самомꙋ бє(з)сты(д)ныє очи коло́ти бꙋдꙋть (Острог, 1587

См. Кл. 6 зв.); Подобно тебе (соборы вселенские) колютъ у-въ очы, же ихъ не держишъ! Знать, ижесь потомокъ и наследовца оныхъ проклятыхъ предъковъ своихъ (Вільна, 1599 *Ант.* 759).

КОЛОТИТИ *дієсл. недок.* **1.** *Перен.* (ким) ***(викликати замішання між ким-небудь)*** баламутити (кого): и яко ми подданые того села поведили, же дей южъ тотъ жидъ Песахъ, отъ килка дний въ томъ селе мешкаючи, людми колотити, грабити яжаетъ, выбираючи зъ нихъ съ кождого гроши (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 6/I, 218); И то тежъ єму покозовалъ (!), же патріархове, маючи дорогу отвартую до землѣ московскоє... не схотят порожневати, але нами колотити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 32).

2. *Перен.* (без додатка) ***(викликати незгоду, зчиняти заколот)*** колотити: Пакощѹ: Пєрєшкажа́ю,... мѣша́ю, стра́шѹ, мѹчѹ, колочѹ (1627 *ЛБ* 80); **колотити водою** — ***(вносити розлад)*** каламутити воду: алє хто́ жъ нє розѹмѣєтъ, жє // то одно клю́чка подо́бна оной, бара́нє коло́тишъ водо́ю, алє зна́йдєтъ тє́жъ си́ла таки́хъ, кото́рыє пыта́ючогосѧ тымѝ слѡвы ѡ(т)правоу́ютъ, а што тоу́тъ кгаоу́ровє... мѣли чини́ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178).

КОЛОТИТИС *див.* **КОЛОТИТИСА.**

КОЛОТИТИСѦ, КОЛОТИТИС *дієсл. недок.* **1.** *Перен.* ***(бешкетувати, колобродити, товктися)*** колотитися: Которая то протестация и возного релляция, иж не могла быт такъ прудко по першомъ оповеданю до актъ... подана, а то за великим небезпеченствомъ... од неприятеля коронного, орды татарское и гултайства козацкого, которые, в тыи краи впадшы, час немалый колотилис (Луцьк, 1649 *Арх ЮЗР* 3/IV, 352).

2. *Перен.* ***(порушувати нормальний спосіб життя)*** колотитися, вирувати: вєликаѧ а правє жалостнаѧ в᾿ орієнталныхъ сторонахъ в тотъ часъ сѧ колотила траєдіа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 119 зв.).

КОЛОТКА *див.* **КОЛОДКА.**

КОЛОТЛИВЫЙ *прикм.* Нестійкий, ненадійний: Вла́снє тєпе́рєшнѧа ва́ша мѣшанаѧ колотли́ваѧ зго́да ѡномѹ ба́бєлю подо́бна, жє єє своє́ю дѹмою в᾿ нбо выставити оусилѹєтєсѧ (Острог, 1598 *Отп. КО* 7).

КОЛОТНИКЪ *ч.* Заколотник, бунтівник: Матє́жникъ: Бѹнто́вникъ, спра́вца тръво́ги, колотни́к᾿ (1627 *ЛБ* 67); Бѣда́ ѡшѹкива́ючимъ, и раско́лы чи́нѧчимъ, и колотникѡ́м᾿ (Львів, 1642 *Час. Слово* 275);

(той, хто тривожить, спричиняє душевний неспокій) колотник: Смѹща́ай: Смѹще́никъ, тръво́жачїй, колотникъ (1627 *ЛБ* 118).

КОЛОТНЯ *ж.* **1.** Колотнеча, незгода: на такїй при́кладъ зго́ды ничого нє мо́вѧчи, до пи́лного оуваже́ньѧ и стосова́ньѧ с тєпе́рєшнєю колотнє́ю, ко́ждомѹ пѹща́ю (Острог, 1598 *Отп. КО* 10); Бо если ся маетъ за такъ мудрого, же постановенье пастыра... штроѳуетъ нехай жебы тамъ ехалъ тыхъ штрофовати, откуль тая поправа вышла, не дома седечи, колотню строити (Вільна, 1599 *Ант.* 773); то ѹчинили за доброго здоро(в)я и памяти бо бы по смє(р)ти могла ѹрости колотня якаѧ (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.).

2. Заворушення, бунт: тые-то преречоные подданые, подчас тых несчасных инъкурсий козацъких,... од зачатя се тои колотни року прошлого,... розъные и розмайтые кривъды и шкоды некоторим людем,... чинили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 176).

КОЛОТЫЙ *дієприкм.* **1.** Колотий: он сам до свижее раны ездил и пана Охловского оправовал; а рана дей была колотая ножемъ // у горли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 401-402); пан Крыштофъ Харлинский... налязлъ на нем знаки замордованя, а звлаща на горле од задавеня синости, а на иншихъ местцахъ раны колотые ножиками белоголовскими (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513).

2. *У знач. прикм.* Колотий: видел... у Станислава Романовского рану колотую на твари под лѣвым оком (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 178); видє(л) єсми... на то(и) же руцє лєво(и) нижє(и) локтѣ ра(н)у колотую (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29).

КОЛОША *ж.* (*лат.* calceus) холоша, *діал.* колоша. Особова вл. н., *ч.*: люди монастыра пȣсты(н)ского сємєнъ колоша яковъ сємєновичъ ходо(р) (1552 *ООвр. З.* 108); Ива(н) Колоша (1649 *РЗВ* 3).

КОЛПАК *див.* **КОЛПАКЪ.**

КОЛПАКЪ, КОЛПАК, КОЛЪПАКЪ, КОВПАКЪ, КОВЪПАКЪ *ч.* (*тур.* kalpak) **1.** *(вид головного убору)* ковпак: побрали // ...сєдло и зброю Чєркаскȣю, колпак ѡксамитный и иншии многии рѣчи (Вільна, 1546 *AS* IV, 473-474); ȣ стєпана а(н)дросовича взято // ...ȣбра(н)є лу(н)скоє блаки(т)ноє ...ко(л)пакъ чи(р)воны(и) лисицєю по(д)шиты(и) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 73 зв.-74); ѡни... злȣпили дє(и) з мє(р)твого жȣпа(н) люнъски(и)... колъпакъ лиси(и) за три золоты(х) кȣплєны(и) (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); по(з)ваны(и) побра(л) ...су(к)мано(в) два лу(н)ски(х)... ко(л)пако(в) фалє(н)дышо(м) криты(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 150); у Яна Томковича,... челядь взяла полотна локтей тридцать,... и колпакъ, за который далъ золотыхъ три (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. *Перен. (про людину, яка носить на голові ковпак)* ковпак: Или нє вѣдає(ш) я(к) многопрє(д)стоѧщи(м) гологлавы(м) трєпѣ(р)ны(м),... макгєроносцє(м), шлыко(м) ко(в)пако(м) кȣ(ч)ма(м), высоконоги(м) и ни(з)косыты(м) слȣга(м), дворѧнино(м), воино(м),... смрътоносцо(м) ра(д)уючїйсѧ, ѡ ц(р)ствїи бж҃о(м) нє то(л)ко мыслити, но и помє(ч)тати // нє можє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 238 зв.-239).

3. Особова вл. н.: Гринь Ковъпакъ (1649 *РЗВ* 140).

КОЛПАЧОКЪ, КОЛЪПАЧОКЪ *ч.* *(вид головного убору)* ковпачок, ковпак: а коли ся не вгамуете, а грабити подданыхъ Троецкого, бо дей которыхъ вы повидаете, будете, тогды ся дей вънетъ же будуть падати съ тебе, возный, кожушъкии (!) колпачки (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 95); побрал ...колъпачокъ акъсамиту не стрыжоного, соболцемъ подшытый, за золотых тридцет (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653).

КОЛРО *див.* **КОЛДРО.**

КОЛТАТИ *дієсл. недок.* (у що) Калатати, стукати, *діал.* ко́втати: и почали быстє на д҆ворѣ с҆тояти // и колтати в҆ двєрѣ рєкоучи г҃и г҃и ѡ(т)вори намъ (1556-1561 *ПЄ* 281 зв.-282); Слышав҆ши ѡ(н) таковоую радоу жидовьскоую // ишо(л) до и(х) домоу, гдє сѧ ѡни зышьли радити, И поча(л) смѣлє ко(л)тати оу двєрѣ (XVI ст. *УЄ Трост.* 46-47); Соломо(н) г҃лє(т) прємоу(д)рый, в҆ при́повѣстє(х) свои(х): Кто́ ко(л)та́є(т) в҆ по(л)нощи в҆ чоужїи двєрѣ ко́мȣ гȣ́бȣ прєта́то... кто в҆ розодраной ша́тѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 41 зв.).

Див. ще **КОЛАТАТИ, КОЛОТАТИ.**

КОЛТОКЪ *ч.* (*стп.* kołtek) сережка: ȣсєрѧга, оусєрѧ́зь: на́ȣшница, сє́рга, колто́къ (1627 *ЛБ* 140).

КОЛТРИНА *ж.* (*стп.* kołtryna) *(покривало для коней)* опона: богáтыи... дорогіи шáты на сєбє справлѧ́ю(т), бє(з)словє(с)ныи кóнѣ по(д) ко(л)тринами, и злóто(м) ѡ҆бложоныи... а оубóгомꙋ нє дáсть... ѡкрꙋха хлѣбá (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 202).

КОЛТРЫШОВЫЙ *прикм. (виготовлений із грубого простого сукна)* колтришовий: ино на пришлыи Громници маю... дати пєрвꙋю сорок и пѧт коп гроши, тыми рєчами,... то // єст сꙋкны Лꙋнскими, колтрышовыми, цвиковскими (Краків, 1539 *AS* IV, 214-215); двѣ сꙋкни колтрышовыи, а чотыри сєрмаги взѧли (Вільна, 1546 *AS* IV, 474).

Див. ще **КОЛТРЫШСКИЙ.**

КОЛТРЫШСКИЙ *прикм.* Те саме, що **колтрышовый**: А к тому казалъ его милость господаръ давати ему изъ скарбу своего на выхованье въ кождый годъ... // ...по шести поставовъ лунскихъ а по десети колтрышскихъ къ воеводству Киевскому (Вільна, 1542 *АрхЮЗР* 8/V, 462-463).

КОЛТРЫШЪ, КОЛЪТРЫШЪ *ч.* (*стп.* kołtrysz) *(грубе просте сукно)* колтриш: От сукна колътрышу мышенского и цвиковского от локтя по два пенези (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); от поставу колтрышу грошей дванадцат (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560).

КОЛТРЫШОКЪ *ч.* (*стп.* kołtryszek) те саме, що **колтрышъ**: Пану Остафью Дашковичу сто копъ грошей, а два поставы сукна лунъского, а два колтрышки (1532 *АрхЮЗР* 8/V, 454).

КОЛТУНЪ *ч. (жмут збитого волосся, шерсті)* ковтун. Особова вл. н.: У Дорошка Ко(л)туна пограблєно: кобы(л) — дєсє(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 113); Анъдрѣй Ко(л)тунъ (1649 *РЗВ* 135 зв.).

КОЛХОВЕ *мн. (назва корінного населення Колхіди)* колхи: Авхацєсъ Гєтманъ Пєрскїй, звитѧ́живши войска колховъ: справи́лъ сóбѣ шáтꙋ бѣлꙋю (поч. XVII ст. *Пчела* 52 зв.).

КОЛЦЕ *див.* **КОЛЬЦЕ.**

КОЛЦО *див.* **КОЛЬЦЕ.**

КОЛЧАТЫЙ *прикм.* Кільчатий, кільчастий: дрꙋги(и) ла(н)цу(х) ко(л)чаты(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 129).

КОЛЧИСТЫЙ *прикм.* Конічний, конусовидний: Але в того дитяте есть такая твар и постава: напрод маетъ короткую шию, колчистую голову, и долгие уха (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710).

КОЛЪ, КУЛЪ *ч. (груба палиця, загострена з одного кінця)* кілок, паля, гострокіл: тамже видиломъ всѣ кгрунъты..., помереные... колами и навертями означоне... одъ всихъ участниковъ, што на которого належитъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 314); па(л) ко(л) palus (I пол. XVII ст. *Сем.* 128); palus, жє(л)ди, тичъ, колъ (1642 *ЛС* 298); а навет коло двору плоты вси розобрали, же и кола не зоставили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393); **на кулъ бити** — на палю садовити (садити): чомъ злодѣя про то вѣшаютъ, тай розбуйника на кулъ бютъ, што бы ся другѣ бояли вытъ такого дѣла (XVI ст. *НЄ* 71); **кулъ на кулу се не остало** — каменя на камені не залишилося, знищено дощенту: И указалъ намъ дворъ спаленый... до сченту — кулъ на кулу се не осталъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 436).

КОЛЪБАСА *див.* **КОЛБАСА.**

КОЛЪВЕКЪ *див.* **КОЛВЕКЪ.**

КОЛЪДРА *див.* **КОЛДРА.**

КОЛЪКОНАДЦАТЬ *див.* **КОЛКОНАДЦАТЪ.**

КОЛЪКОСОТЪ *див.* **КОЛКОСОТЪ.**

КОЛЪЛЕИУМЪ *див.* **КОЛЕГИУМЪ.**

КОЛЪНЕРЪ *див.* **КОЛНѢРЪ.**

КОЛЪЛЯТЕРАЛЪ *див.* **КОЛАТЕРАЛЪ.**

КОЛЪПАКЪ *див.* **КОЛПАКЪ.**

КОЛЪПАЧОКЪ *див.* **КОЛПАЧОКЪ.**

КОЛЪТРЫШЪ *див.* **КОЛТРЫШЪ.**

КОЛЫ *див.* **КОЛИ.**

КОЛЫБНИКЪ *ч.* Той, хто живе в колибі: Каливи(т): Кꙋщникъ. Колы́бни(к) (1627 *ЛБ* 214).

КОЛЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що) Колоти, розколювати: мєщанє и волощанє... лє(д) тєжъ на вєснє колывали кухъню и ста(и)ню замъковꙋю робливали (1552 *ООвр. З.* 101 зв.).

КОЛЫСАТИ *дієсл. недок.* (чим) Колисати, колихати: па́ра окрꙋтˀнаѧ и заразли́ваѧ выхо́дитъ, а до мо́згꙋ по(д)нє́сшисѧ колы́шєтъ єгѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 451); Ибо свѣ(т) то́й пра(в)дивє подо́бєнъ є(ст) мо́рю, я́ко та(м) всѣгды́ прємѣни и стра(х) вѣтры мо́рє(м) колы́шоутъ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234 зв.); *Образно:* такъ мо́цъ нє́приѧтє(л)скаѧ, ло́митъ, но́ситъ мысли, и колы́шєтъ глꙋбо́костами ср҃(д)ца, вє́длꙋгъ оуподоба́ньѧ своє́го, и на свою́ послꙋгꙋ заво́дитъ мысли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 343).

КОЛЫСАТИСѦ *дієсл. недок.* (од чого) Хитатися, розхитуватися: Замокъ канєвъски(и) ѡтъ полъчєтвє(р)та(д)цати лєтъ... роблєнъ алє вжє вєтохъ погнило и поѡпадало бꙋдованьѧ много... што не ѡпадало ино и то лєда ѡтъ витрꙋ колышєтъсѧ (1552 *ОКан. З.* 18 зв.); **въ колысцѣ роскоши колисатисѧ** *див.* **КОЛЫСКА;**

дрижати, трястися: того часу сталосє трєсє(н)є зємлѣ вєликоє та(к) и(ж) сѧ колысали фудамє(н)ты тє(м)ницы и ѡтворилисѧ вси двє(ри) (ІІ пол. XVI ст. *КА* 89); Зыбаюсѧ: Колѣблюсѧ, рꙋшаюсѧ, хвѣюсѧ, колышꙋсѧ (1627 *ЛБ* 44);

(про серце) битися, калататися, здригатися: и та(к) оу вєлико(м) смоу(т)кꙋ колы́шє(т)сѧ ср(д)цє и(х) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 187).

КОЛЫСКА, КОЛІСКА *ж.* **1.** *(невелике ліжко для колисання дитини)* колиска: Слыха(л) ли єси нѣко(ли) в то(и) колысцѣ ро(с)кошно(и) колышꙋчисѧ ѡ(т) мамы, или ѡ(т) тата, или па(к) ѡ(т) попа, ѡ то(м) сло́вѣ павло(м) рєчє(н)но(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252); Свѣ(д)ча(т) нѣкото́рыє ижъ кдысѧ а́мвросі́й ст҃ый оуроди(л), и положо́ный в колысцѣ, прилєтѣли пчо́лы и колыскоу ѡсѣли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); колі(с)ка, дєдїні (!) — cuneus (І пол. XVII ст. *Сем.* 63); у Решутника — самого зранили, збили, домъ спалили, дитину малую въ колысце спалили (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 433); **въ колысцѣ роскоши колисатисѧ** — жити, проживати в роскошах: Видиши ли, дєти́но рꙋскі́й, вˀ колы́сцѣ ро́скоши колишꙋчі́йсѧ, и(ж) ты нє знає(ш), я(к) сѧ и́но(к) зˀ чєрєво(м) бьє(т), то(в)чє(т). мч҃ть... ты єго хꙋли(ш) (п. 1596 *Виш. Кн.* 251 зв.).

2. Мікротопонімічна вл. н. **колыска**: а границы того нада(н)я ншо(г) имаю(т) быти... ѡ(т) прислопа слюжо(н)ско(г) на шипу(т) и(з) шипо(та) на колыскꙋ (Пиянь, 1592 *ЦДІАЛ* 131, 615).

КОЛЫСЬ *див.* **КОЛИСЬ.**

КОЛЬ *присл.* (*цсл.* коль) як: Коль красны суть ходы и ступаніа твоя увъ обуви, дщеро княжати! (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); коль много жилъ єси, скорѣйшє той часъ,

нѣжели мгновенїє ока, перєминєтъ, а ты(х) грѣховъ, которїє за тобою ити мутъ, зѣло ѕстрашатися бѕдєши (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); Ѡ добротлйвый Б҃жє мо́й; дивѕєтъсѧ рабъ, тво́й. Ко́ль чѕднїи но́вый дѣла твой (Чернігів, 1646 *Перло* 27).

КОЛЬЄ *див.* **КОЛЄ.**

КОЛЬКАДЕСѦТЬ *див.* **КОЛКАДЕСЯТЪ.**

КОЛЬКИ *числ.* Скільки: С ко(р)чомъ кольки ихъ бѕдь... н҃ копъ грш(и) (1552 *ОБрац. З.* 144).

КОЛЬКИЙ *див.* **КОЛКИЙ.**

КОЛЬКЇЙ *див.* **КОЛКИЙ.**

КОЛЬКО *див.* **КОЛКО**[3].

КОЛЬКОКОЛВЕКЪ *див.* **КОЛКОКОЛВЕКЪ.**

КОЛЬКОКРОТЬ *див.* **КОЛКОКРОТЪ.**

КОЛЬКОНАДЦАТЪ *див.* **КОЛКОНАДЦАТЬ.**

КОЛЬКОНАЙЦАТЬ *див.* **КОЛКОНАДЦАТЬ.**

КОЛЬКОСЪ *див.* **КОЛКОСЬ.**

КОЛЬКОСЬ *див.* **КОЛКОСЬ.**

КОЛЬКУСЬ *див.* **КОЛКОСЬ.**

КОЛЬМИ *присл.* (*цсл.* кольми) скільки: то ко(л)ми ѡ нб(с)ны(х) дарє(х), ѡ(т) бж(с)тва исходѧщи(х), нє бє(з) заслѕгъ и порѧ(д)кѕ зако(н)ного дарованы бываю(т), розѕмѣти маємо (1598 *Виш. Кн.* 269 зв.); єсли оубо свѣ(т) и(ж) в тєбѣ тма є(ст) то тма ко(л)ми (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 110); кольми паче если кто не есть во церкви и не есть общей любви, единости, братства,... // ...таковый во истинну живо и вѣчне умер (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168-169).

КОЛЬНЕРЪ *див.* **КОЛНѢРЪ.**

КОЛЬЦЕ, КОЛЦЕ, КОЛЬЦО, КОЛЦО, КУЛЦЕ *с.* **1.** *(невеликий предмет у формі кола)* кільце: на вєжи... вылиты... двє голове лєвъковыє нижъли ѡтъбита ѡ(д)на голова и кольцє вынѧто, а дрѕгаѧ и тєпє(р) єщє с кольцємъ єстъ (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); тогда и сия икона... предъ всимъ народомъ снемшися съ кол҃ца, по воздуху вышла и,... поплынула... до Цариграда (Супральський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 67); тамже взяли въ ворку полотняномъ зготованыя кольца выбияные мое (Луцьк, 1596 *Арх ЮЗР* 3/I, 109); Зготѕєшъ тє́жь чєты́рє колца золоты́и и припра́вишъ ихъ до чєты́рєхъ оу́гловъ того́ жь стола ко́ждой но́ги (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

2. Прикраса у формі кільця: голубъ сребреный позлотистый, на немъ ланцушковъ 3 и колце сребреное // непозлотистое (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 365-366); напервѣй отдал..., гаплы штучки, тимец жовтый, пугвици, колца (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26); fibula, гачо(к), ко(л)цє у ризъ, пєтє(л) (1642 *ЛС* 196);

частина прикраси: ѕ є(д)ного на головѣ корѕна з трома ту(р)кусїками на вє(р)ху ланцѕшокъ з ку(л)цємъ (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 20).

КОЛЬЦО *див.* **КОЛЬЦЕ.**

КОЛЬЯ *див.* **КОЛЄ.**

КОЛѢБАТИСѦ, КОЛЕБАТИСѦ, КОЛИБАТИСѦ, КОЛИБАТИСЬ *дієсл. недок.* (*цсл.* колѣбатисѧ) 1. (од чого і без додатка) *(злегка гойдатися під дією чого-небудь)* коливатися: Чого єстє выш҃ли видѣтї на поустыни тростиноу ли котораа то ѡ(т) вѣтра колѣблє(т)сѧ (1556-1561 *ПЄ* 242); Зы́баюсѧ: Колѣблюсѧ, рѕшаюсѧ, хвѣюсѧ, колышѕсѧ (1627 *ЛБ* 44); titubo, колибаю(с), зибаю(с) (1642 *ЛС* 398);

гойдатися, колихатися: то(т) корабль нє (з)начи(т) нѣчого и(н)шого є(д)но цр҃ко(в) котораѧ є(ст) оу свѣтѣ // то(м), а плава-

тєлїє в ню(м) сщ҃єнїковє и вѣръныи людє... а(ж) бы(л) тоть корабль бȣрєю ѡбтажє(н) жє сѧ колиба(л) и мало нє потонȣ(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 216-216 зв.);

трястися, дрижати: Трєпе́щȣ: Бо́юсѧ, колѣблю́сѧ (1627 *ЛБ* 133).

2. *Перен. (виявляти нерішучість у чому-небудь)* вагатися: єди́ныхъ, жє ѡ(т) нєє ѡ(т)стȣпають, дрȣги(х) жє о тоє нє дбають, и вси вобєцъ на пови(н)ность свою ма́ло памѧтаю(т), колє́блючисѧ ди́вными спо́собы оу вѣрє. Єди(н) з дрȣгого бо(л)шȣю сла́бость и згоршєнє бєрȣчи (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.); Молвлю́: Замѣша(н)є ро́стыркъ чиню́, тро́щȣсѧ, фрасȣюсѧ, заколо́чȣю, колѣблю́сѧ ȣмо(м) (1627 *ЛБ* 65).

КОЛѢБКА, КОЛѢБЪКА, КОЛЕБКА, КОЛИБКА *ж.* (*стп.* kolebka) критий кінний повіз на ресорах: маетность моя: ...шапокъ аксамитныхъ подшитыхъ две,... возниковъ вороныхъ два, а колебка старая на два кони (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 23); кнѧ(з) ку(р)пски(и) взѧ(л)... колѣбъка з сȣкно(м)... ры(д)ванъ сȣкно(м) чє(р)лєнымъ крыты(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133); и конє(и) и колѣбо(к) и ду(ш) лю(д)ски(х)... и ку(п)ци ты(х) рєчє(и) збогатившисѧ ѡ(т) нєи здалєка буду(т) стоѧти (XVI ст. *КАЗ* 648); записую... // сребра позлотистого и белого... колибки, кареты (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 351); Колєсни́ца: Коли́бка, во́зъ, яжде́нїє (1627 *ЛБ* 54); такъжє возы, лєктики и колибки пє(р)лами, з'лотоглавомъ и дорогими матєряцами (sic!) и во(з)главиям слати, ѡбивати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

КОЛѢБЛЕМЪ *дієприкм.* Який хитається, хилиться, коливається: єсли слова́ та(к) ле́даѧко, нєро(з)мысл'нє, и ры́хло нє ка́жє(т) вы́носити, в м҃, кото́рыє самы́й скоу́ток ре́чи по вѣтрȣ сѣючи я́кїй о́воцъ ста́лости а нє тростиноу́ вѣтро(м) колѣблємоу пожа́ти (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 212); а трȣбы мѣсто стлȣповъ ма́єтъ, абы ѡ(т)толъ єго статєчно(ст) показаласѧ, жє іѡа(н) нє бы(л), тро(ст) вѣтро(м) колѣблєма, а́лє слоу(п) якїйсь доскона́лы(и) спинаючїйсѧ на фȣндамє́нтѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 247 зв.).

КОЛѢБОЧКА, КОЛЕБОЧКА *ж.* Малий коч: А што ся дотычетъ остатка речей моихъ рухомыхъ, ты имъ самъ роздалъ... служебникомъ моимъ... // ...пану Григорю... пуздерко, фляшу а колебочку свою (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 25-26); кнѧ(з) ку(р)пски(и) взѧ(л)... колѣбо(ч)ка мє(н)шая та(к)жє з сȣкно(м) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133).

КОЛѢБЪКА *див.* **КОЛѢБКА.**

КОЛѢНКО *с.* **1.** Колінко, колінце. ◇ **на колѣнкахъ упадати** (перед ким) — *(прославляти, вшановувати кого-небудь)* ставати на коліна: И на ко́лѣнкахъ прє́дъ вами оупада́ємѡ. ȣчти́вость пристойнȣю вамъ выражаю́чи (Львів, 1616 *Бер. В.* 75).

2. Особова вл. н., *ч.*: Иванъ Колѣнко (1649 *РЗВ* 187 зв.).

КОЛѢНО, КОЛЕНО, КОЛИНО *с.* **1.** *(суглоб, що з'єднує стегнову і гомілкову кістки)* коліно: и били // по главѣ єго тростїю... и пригыбаючи колѣна, оуклѧкали пєрєд нимь (1556-1561 *ПЄ* 192 зв.-193); видє(л) єсми въ яна мє(ш)ко(в)ско(г) двана(д)ца(т) ра(н) в головє крывавы(х) рȣбаны(х)... на нозє лєво(и) на колєнє тѧтую (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); В которо(м) стрєля(н)ю мнє, дє(и), мало нє забито, а пахо(л)ка моє(г)[о] Ти(ш)ка... в ногу лєвую вышє(и) колєна з ру(ч)ницы по(ст)рєлєно (Житомир, 1609 *ДМВН* 142);

у Степана на ливой нозе рана надъ колиномъ, съ пулгаку пробытая (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 385); та́мъ тєды жидовє поклѧ́каючи на колѣна, плювали на прєч(с)-тоє Лицє єго (поч. XVII ст. *Пчела* 38 зв.); Иоахима Гузоровича янъчарына в ногу правую пострелено нижей колена (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 158); *Образно:* Тут Дш҃а припавши на колѣна изъ Тѣлом грѣшним, ѡбернꙋвши ѡчи до неба волают (I пол. XVII ст. *Рєз.* 174); **до колѣнь припадати** (кому) — *(клякаючи, просити про що-небудь)* падати до ніг: И пришоль до него троудоваты(и) просиль єго и до колѣнь ємꙋ припадаючи такь мовиль. г҃и єс'ли бы єси хотѣль, могль бы мѧ єси ѡчистити (1556-1561 *ПЄ* 132 зв.); **колѣна покланѧти** (перед ким, чим) — *(схилятися перед величчю кого-, чого-небудь)* преклоняти коліна: тѣло(м) могꙋ по́стити моли́тисѧ, пла́кати за грѣхи, милостиню подава́ти, колѣн(а) покланѧ́ти прєдъ майста́то(м) б҃жіимъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 23 зв.); всѣ ро́дѡвє нб҃(с)ныи, и зє(м)ныи, и по(д)зє(м)ныи; Колѣна свои́ покланѧ́ю(т), а Имѧ́ єгѡ ст҃оє прославлѧю(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 75 зв.); **на колѣна падати** — те саме, що **колѣна покланѧти**: Фараѡнъ кды іѡсифа выви(ш)шити и оучти́ти хотѣ(л) поса́ди(л) єгѡ на возѣ... и възно́моу прє(д) возѡ(м) расказа(л) вола́ти, абы всѣ на колѣна па́да́ли и кланѧ́лисѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); **на колѣна упаданѧ** — колінопреклоніння: захова́ймо моли́твꙋ споко́йнꙋю, розꙋм' ба́чный, мысль чꙋлꙋю... на колѣна оупада́нѧ нєнадꙋтоє (Львів, 1642 *Час. Слово* 277 зв.); **покланѧти колѣна** (ко кому) — те саме, що **до колѣнь припадати**: покланѧ́ю колѣнѣ мои ко ѡ(т)цꙋ г҃а н҃шего і҃с х҃а... абы ва́мъ далъ по бога́тствꙋ сла́вы своєѧ си́лою оумоцни́тисѧ дх҃омъ єго (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); **поклоненіє колѣнъ** — те саме, що **на колѣна упаданѧ**: Вшє(д)ши комꙋ на поклоне́ніє колѣнъ, наты́хъмѣстъ ср(д)цє єго наполнѧ́єтсѧ си́лы Б҃жєи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 72); **прекланѧти колѣна** — *(клякаючи, виражати покору, смирення)* преклоняти коліна: тво́рєцъ тва́ри прєкланѧє(т) колѣна оумыва́єтъ рꙋка́ми и слꙋжить рабо-лєпно (Острог, 1587 *См. Кл.* 11 зв.); **преклонити колѣна** — **а)** (кому) *(визнати що-небудь божеством)* преклонити коліна (перед чим): Волаи: и оупоминаючи(и): чи́мъ бы вола́ньє моє, з' ѡны(х) вола(н)ємъ // з'лꙋчо́ноє, кото́рыє нє прєклони́ли коле́нъ свои́х' Ваа́лови ле́пєи вы́слꙋхано было (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 13 зв.-14); **б)** те саме, що **упадати на колѣна**: и прєклони́вши колѣна Савва́тїй поча(л) плакати (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19); **упадати на колѣна** — клякати: Або́вѣмъ тако́выѣ подо́бны сꙋтъ о́нымъ Жолнѣрѡ(м), кото́рыѣ оупада́ли прє(д) Хр(с)то́мъ на колѣна, а почєлю́ст'ки мꙋ вытина́ли (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 5).

2. *мн.* **колѣна** *(ноги від колінного суглоба до таза)* коліна: Пр(с)таѧ Б҃ца сѣдѧчи на ѳро́нѣ, и дєржи(т) Х҃а... на колѣнѣхъ свои(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 27); чємꙋ єсмь в' животѣ нє о́умєрлъ... длѧ́ чогѡ принѧ́тый на колѣна; чємꙋ кормле́ный пе́рсами (серед. XVII ст. *Хрон.* 57 зв.).

3. Рід, плем'я: всѧко колѣно нєсрамлѧ́йсѧ (Львів, 1591 *Просф.* 71); пада(в)ши ѡ и́мени і҃сѣ всѧ́ко колѣно поклони(т)сѧ, чи(м) єстъ лѣп'ший титоу(л) а(л)бо назвыско (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 219); ка(ж)доє колѣно и всѧки(и) ѧзы(к) да(ст) хвалу богу (II пол. XVI ст. *КА* 237); trib(us), us, колѣно, племя, страна (1642 *ЛС* 402); и пла́чъ сътво́рѧтъ ве́лїй на́ сѧ, всѧ́ колѣна

зе̑мнаѧ; невѣрны(и) жидѡве и зловѣрныи пωганы (Чернігів, 1646 *Перло* 150).

4. *(покоління в родоводі)* коліно: была анна пр(о)рчица, дочка фаноуилова, ω(т) колѣна сирова (1489 *Чет.* 138); абы єстє, или, и пили за столомь моимь, въ цр(с)твіи моємь. А абы // єстє сѣдѣли на стольцохъ, соудѧчи дванадесѧтємь колѣномь їилєвымь (1556-1561 *ПЄ* 319-319 зв.); Знаю я, Адє, ω томъ Хр(с)тѣ много причинъ, Ижъ ωнъ єстъ ω(т) колѣна Давидова Марїинъ синъ (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 13); Ла́твє сно́вє Рȣви́мовы... и по́лъ колѣна Мана́сїина не́пріатєле́й зви́тѧжили (Київ, 1625 *МІКСВ* 128); А Іωвъ жи́въ по бо́лєсти о́ной лѣ(т) ро... и ωгла́да(л) сны сновъ свои́хъ а́жъ до́ чєтвє́ртогω колѣна (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.).

5. Особова вл. н., *ч.*: стєпанъ колѣно (1649 *РЗВ* 178 зв.).

КОЛѢНОПОКЛОНЕНЄ *с.* Колінопреклоніння: Варахай... Доброрєчє(н)є, бл(с)вє(н)ство, а(б) колѣнопоклонє(н)є (1627 *ЛБ* 191).

КОЛѢНОПОКЛОННЫЙ *прикм.* Колінопреклонений: До́сы(т) вє́сєлѧ зажива́ли з̾ потѣхъ дȣхо́вныхъ: и за колѣнопоклонныѣ пра́цы, и за иншїѣ живота тѧ́жкости, в̾ по́стѣ, и и́ншими часы по(д)нѧ́тыи, досытъ поко́ю в̾ Пра́зничныѣ дны Воскрєсє́нїѧ Хва ...зажива́лис̾мω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 334). *Див. ще* **КОЛѢНОПРИКЛОНЫЙ.**

КОЛѢНОПРИКЛОНЫЙ *прикм.* Те саме, що **колѣнопоклонный:** подьмо на троуднѣишїй поу(т); и бгато возмѣмъ и радостно // и колѣноприклоныи трȣды (1489 *Чет.* 217 зв.-218).

КОЛѢНЦЕ *с. (певна частина стебла, згин на стеблі)* колінце: nodul(us), сучєцъ, колѣнцє, узєлє(ц) (1642 *ЛС* 281).

КОЛѢНЬЄ *див.* **КОЛЕНЄ.**

КОЛѢСНИЦКИЙ *прикм. (який використовується у колісництві)* колісницький: колѣсницкихъ свердловъ шестъ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КОЛѢЯ, КОЛѢѦ, КОЛЕЯ *ж.* (*стп.* koleja) **1.** Колія, слід, тор: такъ же и съ приселку манастыру Жидичинского видели есмо колеи великие з Опчаръ дворною пашнею повожено, жита, пшеницы, до Красного (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 162).

2. Черга: Напєрєдъ до дозорω(в) робо(т)никω(в) по два в ты(ж)дє(н), поки колѣѧ ωбы(и)дє(т) кромѣ тыхъ ко(т)рии су(т) дорогами затрȣ(д)нєн(н)ыи (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 43); Чрє́да: Чє(р)га, пєрємѣн(а), колѣѧ, чєрєда (1627 *ЛБ* 157); **колѣєю (колеєю)** — почергово: сторожу, которую передъ тымъ загородники,... одправовали, и то колеєю, а коли одправовали, теды дни не робили, а панове арендарове погнали, и подданыхъ потягли колеєю, за чимъ хошь пансчизна припала, предсе стеречы казано по два сторожи (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410); на ка(ж)ды(и) ты(ж)дєнь є(д)ны́ по дрȣги(х) до послȣгъ ωбщи(х) ко́лѣєю настȣпȣютъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43 зв.).

КОЛѢѦ *див.* **КОЛѢЯ.**

КОЛЮВА *див.* **КОЛИВА.**

КОЛЮМНА *ж.* (*стп.* kolumna) **1.** *(частина архітектурної споруди у вигляді стовпа)* колона: єщє зосо(б)на ві штȣ(к) на колю(м)ны внȣтръ цркви (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5 зв.).

2. *Перен. (видатний діяч)* стовп: А хтожъ зъ святыхъ вжды вамъ о то прымовлялъ, чытай Ѳеофилакта, колюмну церкви святое греческое (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 270).

КОЛЮЧІЙ *прикм.* **1.** *(який може колоти)* колючий: Бодли́вый: Ко́лючі́й (1627 *ЛБ* 11).

2. *У знач. ім. с. р.* **колючеє** — *(те, що коле)* колюче, -ого: Ле́ѡнъ то́тъ... на чл҃ка Слѣпо́го... тра́филъ... рꙋко́ю его прова́дилъ, става́ючи емꙋ вмѣсто очі́й,... єсли што на доро́зѣ те́рна а́лбо што ко́лючеє было,... ѡ(т)далилъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813).

Див. ще **КОЛЮЩИЙ.**

КОЛЮЩИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Колючий. ◇ **повой колющий** *див.* **ПОВОЙ.**

Див. ще **КОЛЮЧІЙ.**

КОЛЯДА, КОЛАДА, КОЛЕДА *ж.* (*лат.* Calendae) **1.** *(язичницьке обрядове свято)* коляда: Пра(з)дни(к) бо є(ст) тво(и) таковый нє хрстіа(н)скій, алє діаво(л)скіи Колады з мѣ(ст), // изъ сѣлъ оученіє(м) выженѣтє (п. 1596 *Виш. Кн.* 258-258 зв.).

2. *(переддень Різдва Христового)* коляда: Колада. Ко́ждый вѣрный сєго дна дхомъ вєсєли́са: А на пристьє Хви пи́лнє готови́са (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16);

(пора від Різдва Христового до Водохреща) святки: Сєло жꙋни(н) чл҃вко(в) было ѡдина(д)ца(т), алє пя(т) ихъ сєє зимы послє коля(д) пошли про(ч) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 3 зв.).

3. *(різдвяний подарунок)* коляда: Прійми ѡ(с) Архієре́ю Вєли́кій... за Коладоу́ и Щодрый днь, Книжєчкоу тоу́ю, Пра́зника за́цного на паматкꙋ стоу́ю (Львів, 1616 *Бер. В.* 66); Ста́витимъса оумы́слили прє(д) пєрсо́нꙋ цнꙋю Твою, ѡ ѡ(т)чє, и пра́цꙋ тꙋю то́ малꙋю,... за Коладꙋ ть ѡ(т)да́ти Ми́лостивый Па́нє... И ты, прошꙋ оуси́лнє,... Прина́ти рачъ то(т) дарꙋ(н)къ (!) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); strena колєда (I пол. XVII ст. *Сем.* 165).

4. *(данина з нагоди Різдва Христового)* коляда: старостє Лꙋцкомꙋ и єго потомком, старостам Лꙋцким, против тых имєнєй дали єсмо войтовство Лꙋцкоє..., // ...а вино горѣлоє, а колада и вєликоноцноє (Берестя, 1544 *AS* IV, 401-402); Вєлико(д)ного и кола(ды) дають з дворища ключъникꙋ по грошꙋ и по кꙋрыцы (1552 *ОЛЗ* 184 зв.); И данинꙋ на ратушъ ѡ(т) попо(в), а пото(м) коляды ко(ж)дого ро(з)ства, И вєлико(г) днє давати... по два грошѣ ка(ж)до(мꙋ) ра(д)ци в до(м) носити примушаю(т) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); Повинность подданыхъ ...зимѣ — по три локъти... прадива, куръ по двое и третее по коледе, яецъ по шеснадцати (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 337).

5. Молитва: єдно єщє ѡ ратꙋла́хъ (!) рожєства х(ст)ва... ꙋ кото́ры(х) споми́наю(т) пта́хы, гꙋсы,... і кола́дꙋ стго стєфа́на на го́рѣ ієр(с)лима (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 161 зв.).

6. Особова вл. н., *ч.*: дла ѡ(т)правы на на(с) тоє сумы пнзє(и) дворєни(н)... василє(и) колєда за росказа(н)є(м) и листы єго мл(сти) г(с)дрскими є(ст) посла(н) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 63); Колєда Сємє(н) (1649 *РЗВ* 209).

Див. ще **КОЛЯДКА.**

КОЛЯДКА, КОЛЯДЪКА, КОЛАДКА *ж.* Те саме, що **коляда** у 4 знач.: Дають старостє мєщанє ѡ божъємъ нарожє(н)и кола(д)ки по в колачи пшєничъныхъ (1552 *ОВін. З.* 133 зв.); Тыє люди стародавъного платꙋ... // ...колядки дають .ѕ҃. грш(и) (1552 *ОЛЗ* 185-185 зв.); Доходы старостины коля(д)ка Дають мєщанє на годъ старостє ѡ бо(з)жємъ нарожєньи колядъки з дымꙋ каждого по шєсти грошє(и) (1552 *ОЧерк. З.* 8).

КОЛЯДЪКА *див.* **КОЛЯДКА.**

КОЛЯКГА *див.* **КОЛЕҐА.**

КОЛЯСА, КОЛАСА, КОЛѦСА *ж.* (*стп.* kolasa) **1.** *(чотириколісний екіпаж)* коляса, карета: А рєчи тыє, которыє при на(с) видитє, то є(ст) мєновитє кони(и) двоє,... коляса и хому(т) (Володимир, 1608 *ТУ* 244); нέро до ры́моу нє звы́клъ бы(л) в'єждати тόлко коли ти́сѧча прє(д) ни(м) кола(с) албо карѣ(т) пошόстны(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 83); пани братовая... речи нижей менованые... выбрала, а меновите:... //...коляса на пару коней кованая, коштовала золотых двадцат (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585-586); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграби(л)... // ...Каретꙋ... коля́(с) три кованы(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.-28); а потом и другие хлопи, котории при них были, з киями припали и протестанта и челядника его з колясы зтягънувъши, на землю положивъши,... мордовали (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

2. *(віз господарського призначення)* коляса, кара, віз: на которой колясе было тузинъ ложокъ сребрныхъ, за сорокъ золотыхъ купленые (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 366); пани братовая... речи нижей менованые... выбрала, а меновите: ...// клячу гнедую с колясою поедынъковою (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585-586); за 12 колѧсъ пѣскꙋ зо(л) 2 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5 зв.); такъже коней сивыхъ монастырскихъ чотыри и пятого боярского, з колясою и з велю книг, яко законникъ и старшимъ будучи... з собою побрал (Київ, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 785).

Див. ще **КОЛЯСКА.**

КОЛЯСКА *ж.* Те саме, що **коляса** у 2 знач.: тот отец Касиян, казавъши з места и коляску з речами сведчачого привезти до манастира, оного зо всимъ в манастиру своемъ затримал и выпусътити не хотел (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730).

КОЛЯТЕРАЛЪ *див.* **КОЛАТЕРАЛЪ.**

КОЛѦДА *див.* **КОЛЯДА.**

КОЛѦДКА *див.* **КОЛЯДКА.**

КОЛѦСА *див.* **КОЛЯСА.**

КОЛѦСЪНИКЪ *ч.* Майстер, що виготовляв коляси: чотыро(м) колѧсънико(м) в тꙋюжъ сꙋботꙋ подлꙋ(г) ка(р)бовъ ко(т)ры на кожъдꙋю колѧсꙋ ка(р)бовано с пи(л)ностю вєликою далє(м) по два гроша ѡ(д) кожъдо(и) коласы (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8).

КОМАГА *див.* **КОМЯГА.**

КОМАЖНЫЙ *див.* **КОМЯЖНЫЙ.**

КОМАРИЦЯ *ж.* Комар, *діал.* комариця. Особова вл. н., *ч.*: Кꙋрило Комариця (1649 *РЗВ* 55 зв.).

КОМАРЪ, КОМАРЬ *ч.* **1.** Комар: то(т) камєнь ащє кто носи(т) в рꙋцꙋ, то(г) мꙋхи, и комары, и слєпли, нє кꙋсаю(т) (XVI ст. *Травн.* 515 зв.); скны(п), кома́ръ (1596 *ЛЗ* 79); Макарі́й С҃тый... нагі́й сѣдилъ на(д) єднымъ болотом'; гдє вєли́кꙋю страсть ѡ(т) осъ, и ѡ(т) комаровъ тєрпѣлъ (поч. XVII ст. *Пчела* 28); Тако(ж) и григόрі́й с҃тый... // ...цр҃ѧ пръскаго комарѧ́ми и моухами моу́чилъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 133-133 зв.); culex, комаръ (1642 *ЛС* 149); *У порівн.:* Алє зрозꙋмѣвши я́къ вєли́каѧ рόзность є́стъ мєжи нєдости́гнєною и нєвы́словєною Бо(з)скою вєлмόжностю, и мєжи на́шєю сла́достю, котόрыи на кшта́лтъ мꙋрашкѡ́въ пό зємли ворόшимосѧ, и я́къ кѡмари пищимо (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 281); **комара оцѣжати (процѣжати, цедити)** — розмінюватися на дрібниці: Вόжди слѣпі́и ѡцѣжа́ющі́и комара, вєлбꙋда жє пожира́ющі́и (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 945); а ш'то бол'шого въ законѣ. то єстє опоустили...

комары процѣжаєтє. А вєл᾿боуда пожираєтє (1556-1561 *ПЄ* 99); а на насъ (указуете и) всю вину ск(ладае)те, и правила противъ насъ ростегаете, а себе самыхъ и поступковъ вашихъ не бачите, "комара цедите, а вельблюда полыкаете"! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1121).

2. Особова вл. н.: piatuju horodnju urobyły zemiane... Komar Borys,... Kostia Kozar (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 19); Писалъ и присылалъ... до мене Яна Галчиновъского..., урожоный панъ Петръ Стрыбылъ... жалуючи... на Комара Сотъника (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 238); Тимо(ш) Кома(р) (1649 *РЗВ* 416).

КОМАРЬ *див.* **КОМАРЪ.**

КОМАСТЫЙ *прикм.* (*ар.* gadąmasi, *фр.* gamache) шкіряний: А инъшие вси товары, яко отъ речей едвабныхъ, комастыхъ, такъ отъ железныхъ,... которіе кольвекъ гандлевые суть, маеть быти бранъ поборъ (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398).

КОМЕГА *див.* **КОМЯГА.**

КОМЕДЕЙНЫЙ, КОМЕДІЙНЫЙ *прикм.* **1.** Комедійний: И видишъ ми се подобенъ быти онымъ комедейнымъ жакомъ, которые, (въ комедияхъ) убравшися въ коштовную одежу, носетъ на собе особу царъскую,... и готуютъся, якобы што великого и мудрого мовити хотели (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1043).

2. Кумедний, глумливий: а тѻжъ притóмни соут᾿ в ри́мѣ и́н᾿шихъ столи́цъ ап(с)льскихъ патрїа́рховє, фортє́лнє оутвóрєныє, абы нє вѣдаю я́кимсь комєдїйнымъ приформова́ньємъ, кóстюлъ повшє́хнымъ бы́лъ вы́ставлєнъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 41 зв.).

Див. ще **КОМЕДИНСКИЙ, КОМЕДІЙСКИЙ.**

КОМЕДИНСКИЙ *прикм.* Те саме, що **комедейный** у 2 знач.: А когда неподвижно правдивы костел римский,... все уставы, законы и учреждения..., згвалтовал и в шидерскую, машкарскую и комединскую игру хвалу божию претворил? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 181).

Див. ще **КОМЕДІЙСКИЙ.**

КОМЕДИЯ, КОМЕДІА, КОМЕДЇЯ, КОМЕДЇѦ *ж.* (*стп.* komedija, *лат.* cōmoedia, *гр.* κωμῳδία) **1.** *(вистава зі смішним сатиричним сюжетом)* комедія: И видишъ ми се подобенъ быти онымъ комедейнымъ жакомъ, которые, (въ комедияхъ) убравшися въ коштовную одежу, носетъ на собе особу царъскую,... и готуютъся, якобы што великого и мудрого мовити хотели (Володимир, 1599 *Відп. ПО* 1043); Zámknienie Komedyey. Już wam wszim diákuiemo hospodynowe Sztostese prysmotrowáli tuy nászuy rozmowi (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 7 зв.); Зъ особъ людскихъ особы бѣсовскіи на игрищахъ строятъ, тако жъ и на комедіахъ (1626 *Кир. Н.* 27); Игра́лищє: Игриско, мѣсцє гдє гони́твы бывáютъ, и поєди́нки, и комє́дїи (1627 *ЛБ* 44); Комє́дїи, а́бѡ оубира́нїє сѧ въ Машка́ры, я́кѡ то Тѻ́ры и ты́мъ подóбныи (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); Та́кжє в᾿ шкѡ́ла(х) бѻдѻ́чїи стѻдє(н)ти, могѻт᾿ собѣ с то(и) кни́ги сто(и) выбирати вѣрши на свою потрє́бѻ, и твори́ти з ни(х) ѡра́цїи розмайти(и) ча́сѻ потрє́бы свои, хочъ и на комє́дїѧ(х) дхѡ́вны(х) (1646 *Перло* 5 зв. ненум.).

2. *(драматична подія)* дійство: Прѣшїй а́ктъ тои комє́дїи на триоу(м)фѣ ха ба на́шєго, кды до Єр(с)ли́моу триоу(м)фѻючи в᾿єжда́єт забáвитсѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 80 зв.).

КОМЕДИЙНИКЪ, КОМИДЇЙНИКЪ *ч.* Комедіант, лицемір: Ниже бо может комедийник к разуму христову око мыслъное прострѣти, дондеже сего разума машкар-

ского ся не свободит и в простотѣ и смирении не станет (1588-1596 *Виш. Кн.* 130); нн҃ѣ пога(н)скіє оучители, аристотєли, платоны, и дрѹгіє ты(м) подобныє ма(ш)кар'ники, и комидійники, в дворє(х) х҃а б҃а владѣю(т) (1596 *Виш. Кн.* 261 зв.).

КОМЕДІА *див.* **КОМЕДИЯ.**

КОМЕДІЙНЫЙ *див.* **КОМЕДЕЙНЫЙ.**

КОМЕДЇЙСКИЙ *прикм.* Те саме, що **комедейный** у 2 знач.: алє рєчєши дрѹгїи и тоє слово; ѡ(т) нєсмыслъства мо́вачи. А то ли сѧ латинѣ щасти(т) и ша(н)цѹє(т), в' славѣ, в' мо(ж)ности, в' ро(з)ширеню, ма(ш)каръского, и комєдійского набожє(н)ства, чєтвєророгатыми, исѹсорѹгатє(л)ми ро(з)тагнєного (п. 1596 *Виш. Кн.* 242); Чи нє лѣ(п)шє было в' про́стотѣ ср(д)ца хвалачи б҃га з нами посполѹ здоровы(м) быти, ни(ж)ли нн҃ѣ ѡ(т)лѹчи(в)шисѧ ѡ(т) на(с) комєдїиски(м), и (ма)шка(р)ски(м) набожє(н)ство(м) ѡболѣти і оумрѣти (1599 *Виш. Кн.* 217 зв.).

Див. ще **КОМЕДИНСКИЙ.**

КОМЕДЇЯ *див.* **КОМЕДИЯ.**

КОМЕДЇѦ *див.* **КОМЕДИЯ.**

КОМЕЖКА *ж.* (*стп.* komeżka, *лат.* camīsia) *(різновид священичої одежі)* стихар: тамже при томже костеле на розных местцахъ... орнаты, капы,... комежки, обитя,... товалне, ручники, албы, дзвоны,... позакопывал и поховал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269).

Див. ще **КОМЖА.**

КОМЕНДАР *ч.* (*стп.* komendor, *лат.* commendare) *(мирянин, який одержує прибутки з парафії)* комендатор: А при справованью сєго... тєстамєнтѹ были... свєдоми:... пан Ѳронцъ Жѹкъ,... писар Єго Кролєвскоє Милости полный,... а комєндар костєла Рожанского, кнѧз Балътромєй (Рожана, 1571 *AS* VII, 400).

КОМЕТА, КОМИТА *ж.* (*лат.* comēta, *гр.* κομήτης) комета: ро(к) ҂аф҃ла. Би́тва была з волóхи по(д) ѡбєрти́но(м). // Комéта прє(з) .и҃. дн҃іи тръва́ла (1509-1633 *Остр. л.* 126-126 зв.); о Полши нижей напишу, якъ се то по той комете стало (поч. XVII ст. *КЛ* 87); Того часѹ комєты бы́ли вєли́ки на (г)ла(д) и на мо(р) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 52 зв.); В Ѳєофа́ніи Хв҃овмъ, Крѡ́лєвє пришли́: И вє́длѹгъ комєты в Вєрте́пѣ Цр҃ѧ нашли́ (Львів, 1616 *Бер. В.* 78); kometes, комита (1642 *ЛС* 130); disceus, мѣтла на нб҃си, комєта (Там же, 166); Учень. Повѣж ми ѿ звѣздѣ кометѣ (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

КОМЖА *ж.* (*стп.* komża, *лат.* camisia) *(різновид священичої одежі)* комжа: тамже при томже костеле на розных местцахъ,... орнаты, капы... комже... дзвонъки... позакопывал и поховал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269).

Див. ще **КОМЕЖКА.**

КОМИДЇЙНИКЪ *див.* **КОМЕДИЙНИКЪ.**

КОМИНОКЪ *ч.* (*стп.* kominek) комин, димар: А напротивъ єє светлочъка с пєчъю ис коми(н)комъ кромъ ѡболонъ (1552 *ОКр. З.* 149); комино(к) подлє пєчи мѹрованы(и) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 2); вєликїи рыбы балє́ны. то́ты на гла́вѣ ма́ю(т) якобы два коми(н)ки, кото́рыми во́доу оузго́рѹ вымѣту́ю(т) бы гром', а пєроу(н) гоу́чи(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.); 6 а(р)шыновъ поло(т)на на комино(к) по 5 г(р) и по шєлєговь 2 fr. 1 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.).

КОМИНЪ, КОМЇНЪ *ч.* (*стп.* komin, *свн.* Kamin, *лат.* caminus, *гр.* κάμινος) **1.** Піч: въ сєнѧхъ коминъ, длѧ варєньѧ єсть, съ цеглы змѹровать (1577 *AS* VI, 77); Мѡисїй, і аа́ро(н) в'зѧли по го(р)сти попє́лѹ с

комѝна, а връгли в нбо пре(д) фараѡно(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); 46 ла(т) и теслѣ(м) дво(м) за ꙋробенье коміна ꙋ дрꙋка(р)нѣ... все(г) з(лт) 6 и 11 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

2. Димохід, комин: светлица с коминомъ глиняным выведенымъ з дахꙋ (1552 *ОЧерк. З.* 4 зв.); зиза́нию даскала... тогосте ѡбе(з)честѝли и на его̀ здо́ровъе насто́яли, а(ж) пре(з) ко́ми(н) уте(к) з вѝлна (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); И Стефана Зизанего,... обещестилисте и на его здоровя такъ есте важили, ажъ през комин вытиснувшися, утѣкъ з Вильны (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); *Образно:* По ско(н)че́ню того́ свѣта, то́е бꙋ̀де(т) креще́ніе, кгды пре(з) ко́минъ огнѝстый зло́сть будетъ вы̀палена (Київ, бл. 1619 *О обр.* 139); гонъчари местъские маютъ чергою послуговати до монастыра, то ест печы и комины робити и направляти (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 235).

КОМИСАРСКИЙ, КОМЫСАРСКИЙ, КОМИСАРЪСКИЙ *прикм. (який стосується комісара)* комісарський: И они, до розсудку комисарского, на моей рукоймѣ маютъ быти у готовой заплатѣ (1537 *РЕА* I, 209); В далшомъ поступку умоцованые мещанъ переяславских, выводечи кгвалтовный и примушоный сказ комисарский, просили, абы з них знесен былъ (Віслиця, 1592 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 7); свички... по которомъ декрете презъ летъ две водлугъ наказаня комисарского цехи вси давали, а теперъ..., не ведати для чого, знову свички до церкви Воскресенъское, в унииеи будучое, поминувъши декретъ вышпомененый,... давати зезволили (Луцьк, 1638 *Арх ЮЗР* 1/VI, 736); Але на то(м) ту(т) ме(ст)цу... жа(д)ны(х) приле(г)лосте(и)... добръ и деди(н) не ма(ш)..., доводечи того... // ...докуме(н)тами комыса(р)скими (Житомирщина, 1639 *ККПС* 195-196); **комисарский листъ, листъ комисарский** *див.* **ЛИСТЪ**[2]; **комисарский судъ, судъ комисарский (комисаръский)** *див.* **СУДЪ.**

КОМИСАРЪ, КОМѢСАРЪ, КОММИСАРЪ, КОММИССАРЪ *ч.* (*стп.* komisarz, *нім.* Kommissar, *слат.* commissarius) *юр. (уповноважена особа)* комісар: а my meli tam komisarmi z koruny polskoie kotorych panow rad naszych polskich wysłati maiut (Краків, 1523 *ŹD* VI, 149); прото абы(с)те са ведлу(г) росказа(н)я в томъ заховали а суму пнзе(и) два(д)ца(т) и пѧ(т) копъ гроше(и) на ва(с) люде(х) смеди(н)ски(х) ѡ(т) комисаре(и)... кнзю анъдрею... ку(р)пскому вскazаную заплатили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 78); чр(н)цѣ... и то повѣдали иже тые ꙋрочища мѣнование были означение и ѡписани чере(з) левизорове и комѣсаро(в) королювски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); выведе(н)я комисаро(в) потребна где естъ ро(з)ница межи добрами зе(м)скими... а добрами ко(р) его м(л) (Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 102 зв.); кгды тая справа з реестрꙋ на розсꙋдокъ и(х) м(л): Пано(в) Ко(м)мисаровъ припа(с)ти мела, теды Па(н) Пенъски(и) с... ма(л)жо(н)кою своею тꙋю справꙋ на ꙋгодꙋ ꙋзяли (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); протестансъ..., веспол з инъшыми обывателями з воеводства Киевъского... уходячи до войска коронъного, а потом зъехавшысе зъ их милостю паны коммиссарами... на комъмиссию з ребелълизанътами запорозкими зазначоные и посланые были, и од нихъ... запудили на Вислу (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403); *Образно (про диявола):* ѡ велѝкій непріателю наро(до)ви лю(д)скомꙋ, ѡ

комисáрȣ, ѡ чрѣтє, ѡ дїаволє, то(ж) ва(л)чи(ш) окóль рыкаючи ходи(ш), хотачи поглоти́ти в'ши́стокь свѣ(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 159).

КОМИСАРЪСКИЙ *див.* **КОМИСАРСКИЙ.**

КОМИСЕЙНЫЙ, КОМИСѢЙНЫЙ, КОМИСИЙНЫЙ *прикм. (який стосується комісії)* комісійний. ◊ **листъ комисейный (комисѣйный, комисийный)** *див.* **ЛИСТЪ²**.

КОМИСЕЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМИСЕѦ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМИСИЙНЫЙ *див.* **КОМИСЕЙНЫЙ.**

КОМИСИЯ, КОМИСЇЯ, КОМИСЕЯ, КОМИСЕѦ, КОМИСИѦ, КОМИСЫЯ, КОМИСЫѦ, КОМИСЬЯ, КОМИСѢЯ, КОМИСѢѦ, КОММИСІЯ, КОММИССИЯ, КОМЫСѢЯ, КОММИССЫЯ, КОМѢССІЯ *ж.* (*стп.* kommissyja, *лат.* commissia) **1.** *юр. (група людей, яка займалася розглядом конфліктних судових справ)* комісія: приєздилъ до насъ… кнѧзь… Коширский, ѡповєдаючи, ижъ… нє знаєть, абы што на немъ и на єго подданых тобє… было всказано, ани къ комисєѧмъ нашимъ (Краків, 1533 *AS* III, 406); И довєлисмо ȣ сȣдȣ, за котры(м) то листо(м) выправилъ собѣ ѡ(т) єго к(р) м(л) комисїю на на(с) змовы(в)шисѧ з владыкою луцки(м) (Львів, 1593 *ЛСБ* 225); А то єстъ власны(и) кгрȣнтъ …ѡ(т) ста лє(т) в ȣжива(н)ю єго м(л) и про(д)ко(в) єго м(л) для чого пови(н)на была сторона поводовая комисыю виправити… и та(м) пє(р)вє(и) за комисыєю при(з)на(н)є пєты… ѡдє(р)жати (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 102 зв.); Мы с паны радами нашими… контроверъсыи сторонъ с обудву выслухавши, поневаж коммиссыя …и дотол конца своего не възяла (Варшава, 1635 *ЧИОНЛ* XIV-3, 149); комисия была, и староста вши(ст)кого рємєсла пусти(л) до цєхȣ казалъ приступовати а тоє бы (!) ѡ яросла(в): я(р)ма(р)кȣ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

2. *(діяльність, праця комісії)* комісія: па(н) по(д)коморы(и) киє(в)ски(и) са(м) про хоробу свою бы(т) при на(с) на то(и) комиси(и) нє могучы… комо(р)ника… до на(с)…, посла(л) (Житомирщина, 1597 *ККПС* 86); Мы, Григорей Савичъ Чорный, гетман, полковницы,… подъчасъ конклюзій коммисии зѣхавшися до Кіева — в семъ въобецъ и каждому з особна… // вѣдомо чинишъ (Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 9-10); Въ тотъ часъ жолнѣрє стояли въ Хмелнику, стацѣю незмѣрную брали, же аж комысѣя была (1636-1650 *ХЛ* 77); Стоимо во(и)скомъ своимъ запорозкимъ подъ конъста(н)тиновомъ а ѡжидаємъ и(х) с комисѣєю поглядимо якую комисѣю схотя(т) з нами мѣти (1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31); и не только под одъездъ его мл. пана воеводы на коммиссию, але южъ и при бытъности самого его мл. пана воеводы незносные шкоды чинятъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 306); Тєды ксю(н)жє(н)та… бȣлаву гє(т)ма(н)скую маючи… занєхавши комѣссїи, з хмє(л)ницки(м) бытися зєзволили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

3. *(письмове розпорядження)* доручення: и вси листы и комисєи и права свои… пєрєд нами положили (Краків, 1533 *AS* III, 407); Господаръ… рачилъ писати до насъ в комисєи своєй, приказуючи намъ, абыхмо были сȣдами з рȣки кнѧзѧ Васильѧ… против кнѧзѧ Андрєѧ (Ковель, 1537 *AS* IV, 110); Якож кнѧзь… ѡными комисиѧми господарьскими всих насъ ѡбослати рачилъ,

хотачи в томъ з нами собє справєдливости довєсти (Володимир, 1544 *AS* IV, 389); за комисѣами корола... в жалобє своє(и) с ка(н)цлєрєи г(с)дръско(и)... мнѣ то ѡ(б)явили (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4); Того... приви(л)ами, листы, комисыами суды полюбовными... показыва(л) (Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); єп(с)пь... змышлєны(м) правомъ справи(в) собѣ комисию... на всѣ добра цр҇ковныє (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 2, 31).

КОМИСИА *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМИСЇЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМИСЪ *ч.* (*молд.* комис, *цсл.* комисъ, *гр.* κόμης) (*титул боярина, що відав кінним господарством молдавського воєводи*) конюший: а на то є(ст) вѣра нашєго г(сд)ва вышєписаннаго, мы стєфана воєводи... и вѣра... пана пєтрика комиса... и всѣ(х) боя(р)... вєлики(х) и мали(х) (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 256); А на то єст... вѣра бояр наших: вѣра пана... дворника,... в.п. ...столника, в.п. ...комиса (Хуші, 1528 *МЭФ* 40).

КОМИСЫЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМИСЬЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМИСЫА *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМИСѢЙНЫЙ *див.* **КОМИСЕЙНЫЙ.**

КОМИСѢЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМИСѢА *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМИТА *див.* **КОМЕТА.**

КОМЇНЪ *див.* **КОМИНЪ.**

КОММЕНТАТОРЪ *ч.* (*стп.* kommentator, *лат.* commentator) коментатор: Уважай, православный, сего такъ давныхъ // вѣковъ пожилого писемъ комментатора, выкладача, который то намъ еще отъ своихъ часовъ ознаймуетъ,... же обѣтници о ключахъ... не самому Петрови обѣцаны были, але всѣмъ... и зысщены (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 400-401).

КОММЕНТЪ *ч.* (*стп.* koment, *лат.* commentarius) коментар, роз'яснення: Бо што ся ихъ // иле до Петра... дотычетъ, тая ся... натыхъмѣстъ окажетъ марная, бовѣмъ не съ писма Божого, поважности, анѣ зъ науки учителей церковныхъ взята, але власный головъ ихъ комментъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 370-371).

Див. ще **КОММОНТАРИЙ.**

КОММИЗЕРАЦИЯ *ж.* (*стп.* kommiseracyja, *лат.* commiseratio) милосердя, співчуття, жаль: убогих людей, досыт юж през непріятеля Крыжа святого и гултайство козацкое року прошлого знисчоных, не зажываючы над ними жадное коммизерации, темежыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350).

КОММИСАРЪ *див.* **КОМИСАРЪ.**

КОММИСІЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОММИССАРЪ *див.* **КОМИСАРЪ.**

КОММИССИЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОММИССЫЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОММОНТАРИЙ *ч.* (*лат.* commentarium) коментар, роз'яснення: Нигдєхмо нє читали вˢ никєйско(м) собѡрѣ вˢ ри(м)ски(х) книга(х) якъ то в томъ рєчєномъ коммонтаріи, што ѡ(т)тола намъ посланы были (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 188).

Див. ще **КОММЕНТЪ.**

КОММУНѢКОВАТИ *див.* **КОМУНИКОВАТИ.**

КОММУНѢКУЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Який приймає причастя: Сѹтъ тє́ды єгѡ́ причи́ны а ра́чєй взгла(д) припа́дкѡвъ похѡ́дачи(х), я́ко тѡ́ нє самово(л)ного про(л)ла́на, ѹуса ѹумѡ́чєніє, на брѡ́ды капле́ніє мнѡ(з)ство людій коммѹнѣкѹючи(х) по(д) єдны́мъ капла́но(м), нєдолѹжность

стары(х)... глȣпство // прѡсты(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 251-252).

КОМНАТА, КОМЪНАТА, КУМНАТА, КУВНАТА, КОВНАТА *ж.* (*стп.* komnata, *слат.* cam(i)nata) *(частина будинку, призначена для проживання)* кімната: Комната в тыхъ жє сєнєхъ с коминомъ мурованымъ и(з) двєма ѡболонами склаными и(з) выходомъ (1552 *ОКр. З.* 150); А маючи у сєбє двор, то єст пєкарню, сѣни, свєтлицу, комнату в тылє, комору,... дом наш власныи ...на пляцу волном... в мєстє Києвѣ мєжи двох улиц..., лежачии... // ...пану Тимофєєви... уступили (Київ, 1625 *ПІФ* 147-148); Клѣть: Комо́ра, кȣвна́та (1627 *ЛБ* 53); и такъ тоею трутизною, ядомъ велце заразливымъ, тую горелъку приправивъши, с комънати вышедши, дала небожчикови (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584); Фєдоръ шафарь и(з) сыно(м) своимъ... зєзнали доброво(л)нѣ жє продали... домъ и свѣтлицȣ с кȣмнатою и сѣни половинȣ... за сȣмȣ злоты(х) пя(д)дєся(т) (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 137, 2, 50); мови́ли ємоу́, ижє нє оутапа́єшъ, алє єстєс' в' коумна́тѣ сво́єй (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 384 зв.); анєктанавъ прєз чєрнокни́жство по́чалъ сє пєрємєна́ть в' осо́бȣ смоко́вую а ши́каючи проти́въ ко́внаты алимпіа́ды по́чалъ лєта́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 396 зв.).

КОМНАТКА, КОВНАТКА *ж.* Кімнатка: На(д) тою свєтлочъкою ковнатка малаѧ (1552 *ОКр. З.* 149); Па(н)у Василию Кра(в)цєви по(з)волили(с)мо за вє(р)но(ст) послȣ(г) єго на крȣ(н)тє мє(ш)канѧ и(з)бȣ с ко(м)на(т)кою подлѧ школы ты(л)ко... абы(с) и(з) чєлядю рємєсла своєго во всє(м) скро(м)нє захова(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 24 зв.).

КОМНАТНЫЙ *прикм.* *(який стосується кімнати)* кімнатний: Такъже есмо... видели домъ..., и видели есмо въ томъ двери якъ сѣнъные, такъ и трапезные и светличные, комнатные, побито, пощепано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160).

КОМОДІА *ж.* (*лат.* cōmoedia, *гр.* κωμῳδία) вереск, крик: Кли́чъ: Комѡді́а, кри́к', во́пль, гу́къ, вє́рєскъ (1627 *ЛБ* 53).

КОМОНИКОВАТИ *див.* **КОМУНИКОВАТИ.**

КОМОНИЦА *ж.* (Menta L.) м'ята, *діал.* команичка, кінська м'ята: menianthes, комоница бл҃гово(н)ная (1642 *ЛС* 267).

КОМОРА *ж.* (*лат.* camera, *гр.* καμάρα) **1.** *(господарське приміщення для продуктів, хатніх речей)* комора: Выдала есми жонѣ Михеля адамашекъ ховати, изъ скрыни своее вынемши, которая скрыня моя на замку въ коморѣ Михелевой стоитъ (Краків, 1518 *РЕА* I, 95); ты... в комо(р) замки ѡ(т)бивши ска(р)бы має(т)но(ст)... шаты гроши готовыє золотыє... кгва(л)то(м) зь собою взя(л) (Кременець, 1560 *ЛНБ* 5, 4043, 21); В коморє, дє(и) рєчє(и) стра(в)ны(х): мясъ, му(к) гороху, пшона, кру(п) и соли побрали (Житомир, 1582 *АЖМУ* 39); ȣрожоному кн҃зю Кирику... жаловали на(м) Лаври(н) пєсочинъски(и)... ижь дє(и) ты... имєнья,... зъ збожъємъ засєянымъ, в коморахъ зложоны(и)... забрали (Краків, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 121); побрати велелъ... въ той же коморе, полтей вепровыхъ дванадцать, салъ шесть, масла горшковъ шесть (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 241); да(л) гри(в)нȣ тє(с)ли ѡ(т) дво(х) комо(р) що на горо(х) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 9); храни(л)ни́ца, комо́ра, спижа(р)нѧ (1596 *ЛЗ* 83); коморȣ ємȣ ты(м)ко маѣ збȣдовати (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45); С коморы па(н)ско(и) взяли мєновитє: ру(ч)ниц пє(т)на(д)ца(т)..., кожухо(в) чотиры (Житомир, 1650 *ДМВН* 204); **на-**

гого въ оборѣ и коморѣ учинити *див.* **НАГИЙ.**

2. Кімната: И копею властного рукописаня того Иосифа знашли у коморе его, што онъ умираючи писалъ, каючися того призволеня (1582 *Посл. до лат.* 1141); Клѣть: Комо́ра, кꙋвна́та (1627 *ЛБ* 53); вдова... припра́вила собѣ комо́ру тае́мную на вы(ж)шо(м) пѧ́трє до́мꙋ своєгѡ, в҄ кото́рой з па(н)нами свои́ми ме́шкала (серед. XVII ст. *Хрон.* 373 зв.).

3. *(приміщення, яке винаймали для житла)* квартира: которы(и)... домы свои маю(т) ꙋ мєстє вилє(н)ско(м)... а на(и)мовали бы в домє(х) свои(х) коморы имєли шинкъ або пожито(к) яки(и) (1566 *ВЛС* 46); **коморою жити** — квартирувати: Рыболовє. Дымы ихъ чотыри а два ꙋ нихъ коморами живꙋть (1552 *ОВол. З.* 198).

4. Митниця: лечъ они шли зъ Волохъ на места Коруны Полское, на комору Львовскую, и мыто тежъ Корунное заплатили (Краків, 1537 *РЕА* I, 210); продали є(с)мо комору н҃шу Луцкую... восковую и соляную..., купъцомъ н҃шимъ красноставскимъ ...за пять тисячъ копъ (Вільна, 1547 *ТУ* 73); Коморы ку отмыченью вшелякихъ товаровъ мають быти на границахъ // въ местехъ такъ господаръскихъ, яко тежъ князьскихъ, и панскихъ... допущоны (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 399-400); лєвко Бєндєтовичъ... мєлъ... тимцо(в) ѕ҃... Го(р)ностає(в) сороко(в) з҃... Єщє ѡн жє мє(л) воску камєнє(и) к҃є на то ѡказалъ квитъ с коморы пи(н)скоє (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 1 зв.); **комора мытная (мытницкая, мытничая)** — митниця: за ꙋчинєнъємъ присєли єго на коморє мы(т)но(и) бєрєстє(и)ско(и) ѡ(т) того збо(ж)я єго властного мыто // новопо(д)вышоноє нє пришлосѧ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 98-98 зв.); на при́кладъ на Комо́рахъ мы́тницкихъ, мы́тникѡвє до́брого и во́лного ч҃лка гамꙋютъ, и тꙋрбꙋютъ, та́къ и Дїа́воли злы́и дꙋховє... чи́нѧтъ трꙋдность (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); о́во ви́дишъ шнꙋръ... до н҃ба досѧга́ючїй: гдє и дїа́вѡли при грѣхꙋ ка́ждомъ присѣдѧтъ, я́ко мы́тницы на комѡ́рахъ мы́тничи(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125).

5. Крамниця: все тое мѣсто Володимірское, што въ парканѣ было, домы ихъ всею маетностью а нѣкоторымъ коморы на местѣ съ крамами, и тежъ одно предмѣстье — Засмочье, погорѣло (Вільна, 1564 *РЕА* II, 131); Мы... ꙋвє(с) ма(и)ста(т) Мєста Єго К(р) м҃лсти Києва зє(з)навамы... ижъ што Ѳєдо(р) Юшковичъ Мєсчани(н) Киє(в)ски(и) мѣлъ ꙋ сєбє Коморꙋ ѡ(т)цовскꙋю в ри(н)ку києвскомъ на пляцꙋ волномъ... столчую (Київ, 1638 *ПИ* № 30); **комора крамъная** — *(приміщення для зберігання або продажу мануфактури)* крамниця: А с комо(р) крамъныхъ зо въсихъ што сєдить на го(д) з властивы(х) своихъ по полъкопы (1552 *ОЛЗ* 178 зв.).

6. Критий підхід: ча(с)у єдиного вшє(л) і҃с во ієр(с)лимь г(д)є до на(с) была ѡвчаѧ коупє(л) а жидовскый называє(т) сѧ виѳєза(д) в котромь были по пѧть прїтворо(в) або коморъ, в котрыхъ лєжало мно(ж)ство болящихь слѣпыхь хромы(х) и соухы(х) чєкаючи к(д)ы сѧ ѡнаѧ вода замоутить (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 62 зв.).

◇ **комора пострыгальная** — цирульня, перукарня: подъ которымъ жо ратушомъ будуть мѣти суконницу и иные крамници и ятки хлѣбные, и комору пострыгальную (Краків, 1510 *АЗР* II, 78).

КОМОРКА, КОМОРЪКА *ж.* **1.** *(господарське приміщення)* комірка, комірчина:

Комо(р)ка куха(р)скаѧ в нє(и) двєри на завєсахъ (1552 *ОКр. З.* 149 зв.); против того хлева коморка зрубленая, в той коморце молоко бывает (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); сѣнєй въ бокъ на полтори сажнѧ попєрєкъ пєрєпєрити, то єстъ загородити, абы двє коморки на схованьє были (1577 *AS* VI, 77); подле стайни коморокъ две соломою накриты (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 204); двѡ(м) тєслю(м) ѡ(т) комо(р)ки на(д) тра(н)сито(м)... далємъ зло(т) 3 и 14 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

2. Кімнатка: ȣ бронє комо(р)ка гдє воро(т)ны(и) мєшъкаєть (1552 *ОКр. З.* 148 зв.); пѧ́тоє [явлєнїє]: которы(м) дєса(т) оучнико(м), в комо(р)цѣ длѧ страхȣ замкнє́ны(м) яви́лсѧ або показа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 156); єсли хо(ч) бы́ти сє(р)дєчнє скрушо́ный внїйди в комо(р)ку твою, а ѡ(т) жєни ѡ(т) сєбє гȣ(к) свѣта (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19 зв.);

келія: а чєрєви́чищє нєвы́тєрътоє и́ноково нє та(к)... стои(т), и бѣсы ѡ(т) тоє комо́ръки гдє сѧ мли(т) дале́ко ѡ(т)ганѧє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 235 зв.); Сѣвши ка(ж)ды(и) в комо́рцѣ своє(и), а пра́цєю и богомы́слностю ба́вачисѧ, ґды оуслы́ша(т) жє в' ворота, або в' двє́рѣ до котро́и ке́лїи закола́чє(т)... прȣдко... выхо́ди(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 39).

3. *(анатомічне)* матка: каждая жена маетъ коморку... а тая коморка маетъ се(д)мъ печати в собѣ и не видно би и то било коли би яка(я) невѣста се(д)мъ дѣтей разомъ породила (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

4. *Перен.* Закуток, закомірок, закапелок: тотъ жє самый оужь вє внȣтрныхъ ср(д)ца коморкахъ криючисѧ, прє(з) пыхȣ и гордость обалѧєтъ и псȣєтъ родъ хр(с)тіанъскій (Вільна, 1627 *Дух. б.* 254); Глȣбо́ку сȣть ба́рзо комо́рки дши, кото́раѧ з'ле́г'ка в' ла́скȣ а́лбо в' вы́стȣпки по(д)роста́єтъ (Там же, 332).

◇ **коморка потребная, потребнаа коморка** — убиральня, туалет: тот Валєнтый Жєлєхъ ни ѡт кого нєпрошоный... //..., таємнє подышєдшы под коморку потрєбную, з долу того кнѧзѧ Ярослава... зрадливє в ночы дирєю з гаркабȣза чотырма кȣлѧми пострєлилъ (Вільна, 1565 *AS* VI, 275-276); Афє́дрѡ(н): Вы́ходо(к), закрє(т),... потрє́бна(а) комо́рка (1627 *ЛБ* 183).

Див. ще **КОМУРКА.**

КОМОРНИКОВЪ *прикм.* Який стосується коморника як придворного урядовця: ѡ(т)носи(л) єсми ли(ст) ѡ(т)вороны(и) пна комо(р)никовъ с пєча(т)ю и с по(д)писо(м) руки єго (Київщина, 1599 *ККПС* 108); по(з)ваная сторона... тє(р)мину мєти нє можє, бо тыє листы ѡ(д)рочоныє прє(з) су(д) комо(р)никовъ сутъ на(д)во(нт)лоныє (Київщина, 1639 *ККПС* 246).

Див. ще **КОМОРНИЦКИЙ, КОМОРНИЧИЙ.**

КОМОРНИКЪ[1], **КОМОРНІК, КОМОРНѢКЪ** *ч.* (*стч.* komorník, *стп.* komornik) **1.** *(придворний посланець зі спеціальними дорученнями)* коморник: Принєсєны листы до нас Єго Кролєвский Милости, под справою короны (!) Польскоє, даны єст намъ ...чєрєз коморника Єго Кролєвский Милости, которыє єст розданы по всємȣ кнѧзьствȣ Литовскомȣ (Вінниця, 1569 *AS* VII, 323); Предъ килка месецей далисмы листъ нашъ до велебности вашой... и для тое самое причины коморника нашого, абы велебность ваша тымъ безпечней презъ кролевства нашого панства пожаданый преездъ одержалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 88).

2. *(судовий виконавець)* коморник: а для лепшого // утверженя того моего листу просилемъ о приложене печатей ихъ ми-

лость пановъ а добродеевъ моихъ: ...пана Стефана Русина, коморника его кролевское милости, а пана Федора Калусовского (Клевань, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 207-208); комо(р)никъ воєводъства браславского ѡповѣда(л) и(ж)... пани... пєсочи(н)ская... ма(л)жо(н)ку... право своє ѡ(т)чизноє... на вишню... записала (Брацлавль, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 122); При бытности мене, Щасного Харлинскаго, подкоморого воеводства Киевского, а при той справе при мне былъ коморникъ мой киевский, панъ Семенъ Уруцкій (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/I, 262); Я Лєѡ(н)тє(и) По(д)гаєцки(и) Комо(р)никъ по(д)комо(р)ства брасла(в)ского вызнаваю... што ...па(н) Ливри(н) Пєсочи(н)ски(и)... имє(н)є своє дєдичноє... продалъ мнє... за сто золоты(х) по(л)скихъ (Вінниця, 1604 *ЛНБ* 5, II 4051, 38); **коморникъ граничный (граничъний)** — заступник межового судді: А што по(з)ваны(и) показує(т) яко є(ст) свєдє(ц)тво комо(р)ника грани(ч)но(г) тєды... тꙋ(т) жа(д)ны(х) грани(ц) николи нє чыни(л) комо(р)никъ мєжи свищовомъ а бꙋко(и)мою (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18 зв.); пєрє(д) нами... вря(д)никами судовыми... и мною иѡаномъ грузєвичомъ комо(р)никомъ грани(ч)нымъ воєво(д)ства Киє(в)ско(г)... пи́сарь... для вписанъя до кни(г)... зємъски(х) Києвъски(х) пє(р)ѡблятомъ подалъ выпи(с) (Київ, 1639 *ЦНБ* II, 23254, 1); мєнє,... комо(р)ника граничъного... плєнипотєнътъ ѡсвєцоного кнєжати ...для ро(з)граничєня доб(р) дєдичъны(х) кнєжати єго м(л.), актора... проси(л) и домава(л)сє (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 250).

3. *(охоронець; слуга)* коморник: Яко є́стъ рє́чъ до́браѧ на́збытъ, а́бы была вє(д)лꙋгъ бг҃а стєрє́жєна ѡсо́ба кролє́вская и ѡ(т) комо́рниковъ пи́лны(х) (Острог, 1614 *Тест.* 161); Потомъ въ четвертокъ рано прїѣхали до Львова коморнѣцы отъ князя Острожского Василіа, воеводы кіевского, шпѣгуючи того Патѣа алє южъ его во Львовѣ не застали... и съ тымъ оные слуги поѣхали до Галича (бл. 1626 *Кир. Н.* 12); комо(р)нік cosmeta (I пол. XVII ст. *Сем.* 60); Алє коли пришли гєтма́ны и ты́сѧчники, и вси прєложо́ныи во́йска цр҃ѧ ассїрї́искаго, рєкли комо́рникѡмъ: войдѣтє и обꙋди́тє єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 376).

КОМОРНИКЪ[2], **КОМОРЪНИКЪ** *ч.* (*стч.* komornik, *стп.* komornik) *(винаймач житла)* комірник: Рємєсники Кравъцовъ в мєстє г(с)дрє(и) домовыхъ є҃ коморъниковъ к҃ (1552 *ОВол. З.* 201 зв.); А со всих волостных и сєлских людєй тот податокъ выбирати тым ѡбычаємъ, то єст с кождоє головы мꙋжскоє и жєнскоє и тєж коморниковъ, або сꙋсєдовъ, наймитов, наймичокъ и дєтєй их по два гроши (Вільна, 1566 *AS* VI, 89); домо(в) рꙋски(х) во Львовѣ єстъ и҃і коморниковъ єстъ в ты(х) жє дома(х) ѳ҃ (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 7 зв.); чл҃вкъ... кото́рый... нє бꙋдє є́лъ з ты́хъ рє́чїй, кото́рыи мнѣ сꙋть посвѧчоны, ажъ бꙋдє оуздоро́влєнъ... // ...Коморникъ... и нає́мникъ є́сти з ни́хъ нє бꙋдꙋтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123 зв.-124).

КОМОРНИЦКИЙ *прикм.* Те саме, що **коморниковъ**: я... узна(в)ши, и(ж) выро(к) ком[ор]ни(ц)ки(и) нє во(д)лу(г) статуту... по(д)комо(р)ского бы(л), вчинє(н), ѡтосла(л), єсми бы(л) ва(с),... на у(з)на(н)є єго королє(в)ско(и) м(л). (Хабне, 1584 *ККПС* 58); А што сѧ дотычє(т) спра(в)... ѡповєда(н)я ѡ(б)вожє(н)ѧ возны(х), выписо(в), дєкрєто(в) комо(р)ни(ц)ки(х),... тыє вси(и) справы,... покасова(ли), умори(ли) и (в)ничє(ч) ѡбє(р)нули (Житомирщина, 1584 *ККПС* 60).

Див. ще **КОМОРНИЧИЙ.**

КОМОРНИЧИЙ *прикм.* Те саме, що **коморниковъ**: Зачи(м) сє и повторє рєпротє(с)товалъ, и(ж) проти(в)ко праву, слушности, и урядови своєму комо(р)ничому ничого нє выкрочилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 289).

Див. ще **КОМОРНИЦКИЙ.**

КОМОРНІК *див.* **КОМОРНИКЪ**[1].

КОМОРНЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується комори як приміщення для зберігання різних речей)* комірний: въ дому его виделъ есми знаки кгвалту на дверахъ сѣнныхъ и коморныхъ (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 100); желѣзо приложивъши до гаку, бито такъ у гаки черезъ одверъки,... ижъ двери коморные, пазъ верхъхний у въ одверъковъ минули (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 316).

2. *У знач. ім. (княжий придворний слуга)* комірник, комірний, -ого: при бокꙋ єгѡ самого было жидовъ на прєложєнствахъ и в коморныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 393).

КОМОРНѢКЪ *див.* **КОМОРНИКЪ**[1].

КОМОРОЧКА *ж.* Комірчина: х҃с бы(л) ѡ(т) ѡчїю ихъ порва́ный: и дл҄ѧ того́жъ длѧ страхꙋ жидо́вского в҄ єдно́й коморо(ч)цѣ, две́рѣ замкноу́вши... // ...бавилисѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152-152 зв.).

КОМОРЪКА *див.* **КОМОРКА.**

КОМОРЪНИКЪ *див.* **КОМОРНИКЪ**[2].

КОМПАНИЯ, КОМПАНІЯ, КОМПАНЇЯ, КОМЪПАНИЯ *ж.* (*стп.* kompanija, *слат.* compania) **1.** Військовий загін: панове поручники оденъ козацкое а другий дракганское компании, тотъ зъ хорогвою Польскою, а овъ зъ корнетомъ Немецкимъ, скочивши до брамы и браму выбившы, вуйшлы (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 392); сотникови, и его компаніи, такъ же Джаджалому, пулковникови, з семю тысячей будучому, Сави Самченкови, сотникови..., и его ватазе... протестовалъ се (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138); весъполъ з небожчыком, (братом) рожонымъ, и комъпаниею своею видячи, а хотечи оныхъ уникънути, кгды з месъта пречь за хорогъвою, дорогою доброволъною,... уезъджаты почолъ (!) (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 46); челядъ протесътанътисъ од тогожъ пана Енича и его компании способомъ, емужъ самому лепей ведомымъ,... позабияные... зостали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 439).

2. Товариство, компанія: Хто в҄ ни́мъ живе́тъ по тѣлѣ, Компанїи з҄ ни́мъ скла́дꙋ нє мѣва́єтъ спра́вы (Вільна, 1620 *Лям. К.* 24); та́къ єдна́къ мно́го зло́го прино́си(ш), же на(с) з раю выган҄ѧ́єшъ, агглскои ко(м)панїи ма́лого оутѣшє́нїа ѡ(т)лоуча́єшъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192 зв.); панъ Дроботъ,... // сътамтолъ, прибравъши себе болъшей компании, до Шепетовки, державы тогожъ пана Томъковъского, приехавши, попови рускому шлюбъ собе казалъ дат (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 8/III, 588-589); панъ Грегорый... протестовалъсе противъко... неякомусъ Соломеевы Волошиновы, слузе покоевому... и иншим компании и помочником его (Луцьк, 1643 *КМПМ* II, дод. 267).

КОМПАНІЯ *див.* **КОМПАНИЯ.**

КОМПАНЇЯ *див.* **КОМПАНИЯ.**

КОМПАРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* komparować, *лат.* comparare) (кого, що до чого, чому) порівнювати, прирівнювати: Ча́стокро(т) сѧ дивова́лє(м), чємꙋ єго пса(л)миста́ ко(м)па́рꙋєтъ б҃а бо поровна́є(т) совѣ або крꙋкоу но́чномоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 45 зв.); Зо всѣ(х) на́йстаршїй ѡригє́нъ... дн҃ь то(т) прєсвѣтлыи и триоу(м)-

фа́лны(и) днію старого за́конꙋ ко(м)парꙋ́єтъ (Там же, 201); нѣчого єдна́къ знайти нє мо́гла, чємоу бы могла го(р)та(н) або го(р)ло єго ко(м)парова́ти, або зровна́ти, то(л)ко ѡноє сладо́стю называ́ючи (Там же, 235 зв.); Ты́мъ всѣмъ фѣгꙋ́рамъ ли́чбы Двана(д)цатора́кои дꙋхо́внєсѧ присмотри́вши, и ихъ до ты́хъ поздоровлє́нїй Ісє Сладкїй, або, Радꙋ́исѧ компарова́вши, Вели́кꙋю Тає́мницꙋ в' ты́хъ Акаѳі́стє(х) зри́тєлно и оумно млтвєнникъ // оува́жный оба́чити мо́жє(т) (Київ, 1625 *МІКСВ* 130-131).

КОМПЕТИТОРЪ, КОМЪПЕТИТОРЪ *ч.* (*стп.* kompetytor, *лат.* competitor) суперник, конкурент: Жикгимонт третий... ознаймуемо... ижъ... приточиласе перед насъ... справа... межи сторонами поменеными, яко компетиторами, до тестаменту зошлого... каштеляна... належачими (Варшава, 1629 *ЧИОНЛ* XIV-3, 146); панъ воєвода Чє(р)ниговски(и) єстъ комъпєтито(р) и когєрєсъ доб(р) Ко(р)шыловски(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 239).

КОМПЛЕКСИЯ, КОМПЛЕКСЇЯ *ж.* (*стп.* kompleksja, *лат.* complexio) **1.** *(особливості складу організму)* комплекція, статура: Бо́ нѣкоторыи маютъ вѣдомость о́коло живі́блѡвъ, я́ко фїлосо́фовє дрꙋгїи вѣдомость Компле́ксїи, я́кѡ лѣкарѡвє (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 168); Нє могꙋ́тъ всѣ єдноста(и)ны(х) по́сто(в) захова́ти... // та(к)жє и спо́собъ нє є(д)на́ки(и), вє(д)лꙋгъ нєро́вности оуложє́ня тѣлъ, лѣтъ, ко(м)пле́к'си(и) и ста́ну (серед. XVII ст. *Кас.* 64-64 зв.).

2. *(натура, вдача)* характер: чоловє(к), самовто(р), которого... нє по(з)нали,... такого стану и ко(м)плєксии є(ст)... зросту вєлики(и), бялокуроваты(и), бороду почєску пристрыгає(т) (Володимир, 1599 *ТУ* 230).

КОМПЛЕКСЇЯ *див.* **КОМПЛЕКСИЯ.**

КОМПОЗИТОРЪ *ч.* (*іт.* compositore, *лат.* compositor) *(той, хто компонує, створює що-небудь)* творець: Ком'пози́торъ або склада́чъ си́хъ вѣршѡвъ; Кири́ло ста́рий Тран'кви́лю(с) Ставрове́цкїй, Проповѣдни(к) сло́ва Бжого, и архіма́ндритъ Чєрнѣго(в)скїй (Чернігів, 1646 *Перло* 1).

КОМПОЗЫЦЫЯ *ж.* (*стп.* kompozycja, *лат.* compositio) план: Напротивъ того... повєдаю, жєсмы мы с паномъ комо(р)никомъ жадноє ко(м)позыцы(и) и станове(н)я року нє чынили (Київ, 1599 *ККПС* 115).

КОМПОНОВАНЫЙ *дієприкм.* Компонований, творений: Показалъ бымъ ти многіе мѣстца у вашихъ теперешнихъ тлумачовъ, што книги выдаютъ компонованые зъ фалшомъ, але продолженя уходячи для чительника, опускаю (1603 *Пит.* 19).

КОМПРИНЦИПАЛЪ, КОМПРИНЦЫПАЛЪ, КОМЪПРИНЦИПАЛЪ, КОМЪПРИНЪЦИПАЛЪ, КОМЪПРИНЪЦЫПАЛЪ, КОНПРИНЦИПАЛЪ, КОНЪПРИНЦИПАЛЪ *ч.* (*стп.* kompryncypał, *лат.* com + principium) співучасник: звышъ менованый, Ярошъ Сума,... полкъ людей немалый съ тыми своими комринцыпалами зобравши,... тутешние места, села... пустошилъ и плендровалъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 260); неоселымъ комъпринъципаломъ... приказую... абысте... на рочкахъ кгродскихъ... завите стали (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 540); панове Макаръские... з своими приятели, // комъпринъцыпалами,... хутъ и приязнь свою оному оказуючи, затрымали, а кгды се вже смеръкло, челядю... тое инътеръцызы у осведчаючого упоминатися почали, абы была верънена (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596-597); жаловалъ... противъко... При(н)ципалови и комъпри(н)ципаламъ... протє(с)та(н)тъ тєпєрєшъны(и) (Житомир,

1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91); панъ Янъ-Казимеръ... // ...противко всимъ иншимъ его адгерентамъ, яко спольникомъ и конпринципаломъ... протестовалъ се (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 137-138); шляхетный Григорий Селецъкий сведчыл се и протестовал противъко... Мисъкови шевъцовии инъшым подданным... прынципалом и конъпринципалом, в тот нижей описаный способ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 176); с тими жъ всѣми свои(ми) при(н)ципала(ми) и компри(н)ципала(ми) и з бо(р)тниками... вєхавши в бо(р)... гдє ѡ(д)но пчолы знашли ...дощє(н)ту знисчи(ли) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

КОМПРИНЦЫПАЛЪ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМПРОБОВАТИ, КОМЪПРОБОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* komprobować, *лат.* comprobare) (про що, що, що чим) підтверджувати, схвалювати: А поводовая Сторона хочєтъ, комъпробовати, про тожъ, близъшꙋю Сторонꙋ, поводовꙋю // ...до присєги быти зна(и)дꙋєтъ и наказꙋєтъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141 зв.-142); Панъ Тыша... ѡповєда(л)сє и протє(с)товалъ, и(ж) ...готовъ будучи при таковы(х) докумєнътахъ я(с)ны(х), пра(в)ны(х) ко(м)пробовати, яко такъ є(ст), а нє иначє(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 261); Лукашъ... А ѡни(с)ко ...до вєдомости доносили и(ж) ѡни бꙋдꙋчы ѡбраными выбранъє поды(м)ного... з вє(р)бня цєлого має(т)но(с)тє(и) дєдичъны(х) пана своєго выбравши до ска(р)бꙋ рєчи посполитоє привє(з)ли што хотєчи тєлєсною... комъпробовати присєгою проси... (!) (Луцьк, 1649 *ПИ* № 45).

КОМПРОМИС *див.* **КОМПРОМИСЪ.**

КОМПРОМИСАРСКИЙ, КОМПРОМЇСАРСКИЙ *прикм.* (*стп.* kompromisarski) який стосується компромисара, полюбовного судді: зѣмни(ц)кому за єкстрактъ ко(м)промїса(р)ско(г) дєкрє(тꙋ) строны ка(м)пѣана (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.); **компромисарский листъ, листъ компромисарский** *див.* **ЛИСТЪ²; судъ компромисарский** *див.* **СУДЪ.**

КОМПРОМИСАРЪ, КОМЪПРОМИСАРЪ *ч.* (*стп.* kompromisarz, *лат.* compromissarius) полюбовний суддя, єднач, арбітр: лист... яко компромисаров и едначов о помененые зайштья межи паномъ Мышкою а паны Борзобогатыми (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 10); с которыхъ рє(и)стро(в) ѡбу(д)вꙋхъ пановє ко(м)промисары сꙋдили єє с паномъ ки(р)дєємъ и зъ ма(л)жо(н)кою его (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 155); И за то в. м(л)., пнє по(д)коморы(и) и пнє комо(р)нику, яко судє(и) свои(х) полюбовны(х) и комъпромисаровъ,... просимъ (Київщина, 1600 *ККПС* 145).

КОМПРОМИСЪ, КОМПРОМИС, КОМЪПРОМИСЪ *ч.* (*стп.* kompromis, *лат.* compromissum) *(письмова угода)* компроміс: Другий лист то ест компромис пана Мышчина съ печатю и с подписом властное руки его (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 10); па(н) ки(р)дє(и) з нєбо(ж)чико(м)... да(л)и потвє(р)жє(н)є того дєлꙋ... кнѧзя воєводы киє(в)ского два ко(м)промисы созна(н)ѧ пна ки(р)дєєва и нєбо(ж)чика... кози(н)ского (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 94); А єго м(л) па(н) сꙋ(д)я повєди(л)... абы(м) собє тыє ѡбороны которы(х) тєпє(р) ꙋживаю ꙋпꙋстити мє(л) и комъпромисо(м) то(г) по(д)пє(р)ти хочєть (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 16); **листъ компромисъ** *див.* **ЛИСТЪ².**

КОМПРОМЇСАРСКИЙ *див.* **КОМПРОМИСАРСКИЙ.**

КОМПУТОВАТИ, КОМЪПУТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* komputować, *лат.* computāre) **1.** (що) *(встановлювати кількість)*

перераховувати, лічити: а на трибꙋналє прє(з) ставєнє нєбожъчици матъки то в рокꙋ прошломъ... ѡтъправовано(м) сутъ позваному лєта комъпꙋтованы гдє толко ѡ(д) ꙋрожєня єго лєтъ чотыри судъ ємꙋ ꙋзналъ тєды тую присєгꙋ до лєтъ зꙋпєлны(х) выстя... завєшаєтъ (Київ, 1624 *ЦНБ* II, 23267, 2 зв.);

(що) *(згадувати, відтворювати в пам'яті)* перебирати: всѣ бовѣ(м) старозакóнъные ко(м)поутоу(и) видéна, алє нємного зна(и)дєшъ. ноє впрáвдѣ вúдѣлъ ковчéгъ,... моисєи кóупинꙋ нєѡпалúмꙋю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 32).

2. *(укладати список)* реєструвати: збирати, записувати: брáтиа(м)... по дорóчно(м) выслꙋхáню рахꙋнкѡ(в) с прихóдовъ и росхóдѡвъ ѡ(т)... Романа Стрєлє(ц)кого; и ꙋспокоєнию пéвны(х) з ѡ́ны(м) рóзни(ц) я́ко ѡ томъ сꙋмарыꙋшє рєéстро(в) прє(з) нéго... компꙋтованыє ѡбшырнє свѣдчатъ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 29).

КОМПУТЪ *ч.* (*лат.* computio) рахунок, лічба, число: Съгладáнїє: Пораховáньє, кóмпутъ, шпѣґовáньє (1627 *ЛБ* 126).

КОМУНИКОВАТИ, КОМОНИКОВАТИ, КОММУНѢКОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kommunikować, *лат.* communicare) (кого) причащати: И злучивши Тѣло съ Кровїю, комоникуютъ; и благодаривши, отпустъ чинятъ (1603 *Пит.* 77); Для тóго жъ вы,... въ часъ самое мши комуникуючи постъ розвязуете (Там же, 75);

причащатися: Сꙋтъ тéды єгó причúны а рачєй взгла(д) припáдкѡвъ похóдачи(х), яко то нє самово(л)ного про(л)лана, оуса оумóчєніє, на бóрѡды каплéнїє мнѡ(з)ство людїй коммꙋнѣкꙋючи(х) по(д) єдны́мъ каплáно(м), нєдолꙋжность стары(х)... глꙋпство // прѡ́сты(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 251-252).

КОМУНЇЯ *ж.* (*стп.* kommunija, *лат.* commūnio) сакрамент, причастя. ◇ **отъ комунїй отлучатиса** — забороняти давати причастя, причащати: Костéлъ ри́мскїй... плєбáно(м), заборонáєтъ жéнъ имѣти, а подлóжници позволáєтъ... которїй нє мáєтъ жєны, в'мѣсто єа подлóжницꙋ, ѡ(т) комꙋнїй да нє ѡ(т)лꙋчáєтса, ты(л)ко жєбы з' ѡсторожностю (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 32).

КОМУРКА, КОМУРЬКА *ж.* (*стп.* komórka) *(господарське приміщення)* комірка, комірчина: Єсли бы якая была мєжи ними нєзгода строны сѣнєи. тєды тимько позволя(т) ємꙋ собѣ в сѣня(х) комꙋрькꙋ збꙋдовати (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45); **комурка потребная** — убиральня, туалет: съ тои светлицы комора, а съ комори комурка потребная; пивница, а въ пивницы капусты двѣ стагвы (Володимир, 1590 *Арх ЮЗР* 6/I, 206).

Див. ще **КОМОРКА.**

КОМУРЬКА *див.* **КОМУРКА.**

КОМЪНАТА *див.* **КОМНАТА.**

КОМЪПАНИЯ *див.* **КОМПАНИЯ.**

КОМЪПАРАЦИЯ *ж.* (*стп.* komparacyja, *лат.* comparatio) вступна частина подання у суд: В комъпарациє(и) плєнипотєнъта записано єсчє дня вчора(и)шого протєстации (и) такъ вєлє заношєно (Київ, 1643 *ДМВН* 246).

КОМЪПЕТИТОРЪ *див.* **КОМПЕТИТОРЪ.**

КОМЪПРОБАЦИЯ *ж.* (*лат.* comprobatio) підтвердження, схвалення: А поводовая Сторона... просила абы была, є(и) присєга наказана и близъшого до комъпробации, ꙋзънана прє(з) сꙋ(д) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141 зв.).

КОМЪПРОБОВАТИ *див.* **КОМПРОБОВАТИ.**

КОМЪПРИНЦИПАЛЪ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПРИНЪЦИПАЛЪ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПРИНЪЦЫПАЛЪ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПРОМИСАРЪ *див.* **КОМПРОМИСАРЪ.**

КОМЪПРОМИСЪ *див.* **КОМПРОМИСЪ.**

КОМЪПРЫНЪЦИПАЛЪ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПУТОВАТИ *див.* **КОМПУТОВАТИ.**

КОМЫСАРСКИЙ *див.* **КОМИСАРСКИЙ.**

КОМЫСѢЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМѢЛА *ж.* (*гр.* κάμηλοζ, *лат.* camelus) верблюд: Дѣтонькы, видите, ажъ не добро, надѣючися на богатство, увыйти у царство небесное, чомъ лехъче, мовитъ, "комѣлѣ пруйти скрузь игляное ухо", нѣжъ богатому у царство небесное увыйти (XVI ст. *НЄ* 123).

КОМѢСАРЪ *див.* **КОМИСАРЪ.**

КОМѢССІЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМЯГА, КОМАГА, КОМЕГА, КОМѦГА *ж.* (*стп.* komiega, *тат.* кама) **1.** *(судно для сплаву товарів)* барка, *діал.* ком'яга: отъ дубаса дей береть по копе грошей, а отъ комяги по полукопе (Краків, 1511 *АЛРГ* 148); А мает ѡн собѣ тотъ попєл браковати, на бєрєзи бєрȣчи на комѧгу (Городище, 1551 *AS* VI, 108); па(н) Кози(н)ски(и)... товары... до Кгда(н)ска продавати и(х) нє мє(л) на чо(м). И в то(м) собє шкоды нємало бы(ти) мєни(т) за нєвывєзє(н)ємъ комє(г) ѡ(т) пна Ивана Колусо(в)ского (Луцьк, 1562 *ТУ* 97); ѡказыва(л) тє(ж) мнє возному то(т) ѡлє(х)но на бє(н)дюзє дєрєво жє в комѧзє убудованоє двє лавє и два полубортки (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 71); якожъ они тотъ погребъ въ Доросыне выпустили..., и вывезли на Красное, а Богушъ комагою перевезъ съ Красного до места (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/І, 38); trabica nauis, комяга, ладия (1642 *ЛС* 400); *Образно (про черево)*: и за(с) длѧ того прѧ(ж)кою замыкає(т) чєрєво, стѧгнувши мо(ц)но, да в' мѣру наладує(т) тую шкуту, или комѧгу оутрóбную; бо кг(д)ы сє пєрєла(д)ує(т), тогда оу(м) сно(м) и лѣностїю погружає(т)сѧ, и оу́тапає(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 234).

2. Велика бочка: кнѧз... продал им двѣстє лаштов попєлȣ и дєсѧт комѧг бєз мыт господарских (Володава, 1536 *AS* IV, 56); ино я з росказанѧ пана моєго на тот рок с комѧгами триста и пѧтдєсѧт и шєст лаштовъ попєлȣ выготовал и справци пана Рȣбиновȣ,... тот попєл з рȣк своих здал (Володимир, 1545 *AS* IV, 420); Ганусъ брынкъ мє(л)... комѧгъ ѕ҃ а сємая кама(ж)ка малая ...попєломъ наладованыє (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 100).

КОМЯЗНЫЙ *див.* **КОМѦЖНЫЙ.**

КОМЯЖНЫЙ, КОМѦЖНЫЙ, КОМАЖНЫЙ, КОМЯЗНЫЙ *прикм. (який стосується судна для сплаву товарів)* комяжний: приходи(л) до мєнє... ѡлє(х)но воронови(ч) просєчи ѡ прида(н)є возно(г) ку опыта(н)ю тє(с)ли раѳала и ковалѧ... чиє дєрєво комѧ(ж)ноє (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 70); И видє(л), дє(и), єсми на то(м) городищу лавы комя(ж)ныє, на ѡ(д)ну громаду звозоныє (Володимир, 1575 *ТУ* 160); и тежъ млынъ... будовати есми былъ почалъ коштомъ и накладомъ своимъ власнымъ,... за властный грошъ свой грабари наймуючи, для пущеня воды зъ реки и для преходу комязного (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/І, 195); на противко комора

рубленая на столпи, кгонтами побита, въ которой свердловъ комажныхъ три, пила и винчакъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 204).

КОМАГА *див.* **КОМЯГА.**

КОМАЖНЫЙ *див.* **КОМЯЖНЫЙ.**

КОМѲОРА *див.* **КАМФОРА.**

КОМАЖКА *ж.* Невелика бочка: Дє(м)ко лавришо(в) любомєцъ мєлъ з любомлѧ соли малоє то(л)пастоє комажо(к) в҃ в ни(х) тисачє(и) сто (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 8 зв.); Ганусъ брынкъ мє(л)... комагъ ѕ҃ а сємая кома(ж)ка малая... попєломъ наладованыє (Там само, 100).

КОНАТИ *дієсл. недок. (помирати, бути в агонії)* конати: панове Оранские, не ведати для которое причины, мя поймавши, збили,... и приведши до Оранъ, до тогожъ трупа постреленого, который южъ былъ коналъ, приковали и тутъ... до везеня дали (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 433); небожчикъ Слуцкий, Сотникъ нашъ, кгды былъ забитъ на кгвалте и коналъ,... и нарекалъ на Ганского, атамана, ижъ его до того привелъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 111); а ты єщє нє конаєшъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268); лечъ протестантъ,... обачывши его милость ксендза Таманскаго, который, яко капланъ почтивый... до збитого, а праве конаючого пана Хмеловского, шолъ (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 524).

КОНВА, КОНЪВА *ж.* (*стп.* konew, *нвн.* Kanne) *(посудина для набирання і пиття рідини)* кінва, *діал.* конов: На кожꙋ(х) кꙋха(р)цѣ копꙋ да(л) я(м) за двѣ ко(н)ви д҃ грошѣ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6 зв.); взяли... стуги, коробки,... конвы, ведра (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 243); Амфо́ра: Фла́ша, ко́нва (1627 *ЛБ* 175); ѡ(д) направы ко(н)ви цє(р)ковъно(и) цыново(и) длѧ свѧчєно(и) воды fr. 25 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 4); кадовъбы, ведра, конъви, цебрики и все начинъя... побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96).

Див. ще **КОНЕВЪ, КОНОВЪ.**

КОНВЕНТЪ, КОНЪВЕНТЪ, КОНЪВЕНЪТЪ *ч.* (*стп.* konwent, *лат.* conventus) **1.** *(чернеча спільнота монастиря)* чернецтво: во(д)лє пора(д)ку звы(к)лого пра(в)ного мо(ц)ю врадо(в) свои(х) в то(т) до(м)... во вшєлакоє будова(н)є и в пла(ц) которы(и) є(ст) волны(и) // ...постꙋпили єсмо на вси... часы... клашто(р)номꙋ Конвєнтꙋ Києвского (Київ, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1); ксендзъ Анътоний Янишевский, президентъ конъвенъту отъцовъ бернаръдыновъ, Луцкого костела... противко подданым, на кгрунъте монастыра Светое Пречистое мешкаючымъ,... // ...оферовалсе... правъне чинити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154, 157); передо мною... становши ...ксендзъ Кгеладзий, субъприор кляштору и Конъвенту Затурецкого закону пустельничого... протестовалсе... напротивко всее громаде затурецкое (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 373).

2. Монастир: панъ Києвъски(й)... сꙋмъмꙋ пєвънꙋю... золотыхъ по(л)скихъ двѣ тисєчи пятъсотъ лєкгованꙋю ихъ милости... доминиканомъ конъвєнътꙋ вѣницъкого ѡ(т)дати налєжачую... конъвєнътови вѣницъкомꙋ ѡ(т)далъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.); теды протестансъ, упросивъшы собе у сторожа сермяги,... ледъво живъ, з конъвенъту вышолъ и, до лозъ се добравъши, в оных ноч и денъ... лежалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

КОНВЕНЦИЯ *ж.* (*лат.* conventio) умова: прећеченые ихъ милости панове Пясецкие, неведати для чого, и овшемъ зъ

якоесъ конвенции, а меновите панъ Янъ Пясецкий дня девятого августа, приехавши до Кошара... не заставши есче всее громады... и съ тымъ одехалъ (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 532).

КОНВЕРСАЦИЯ, КОНВЕРСАЦЇА, КОНВЕРСАЦЫЯ *ж.* (*стп.* konwersacyja, *лат.* conversatio) контакти, взаємні стосунки: бо яко(с)мо сѧ мало зна́ли перє(д) ты(м) и тєпє(р) з' вє(л): твоєго ко(н)вє(р)сацыи жа(д)ноє мѣть нє хочу, и нє пра(г)ну (к. XVI — I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 23); вся православнаѧ ц(р)ковъ россїйскаѧ ...нє могла при(и)ти до того, абы во(л)ковъ драпѣ(ж)ны(х) ѡ(т)далити ѡ(т) сєбє яко бы пра́вославныи... з ними жа(д)ноє конвє(р)сации взглядо(м) рєлѣє(и) нє мѣли (Городок, 1640 *Гр. Мог.* 1); тѹ тєжъ конвєрса́цїа а́л'бо ѡбцова́нїє, длѧ цвѣче́нѧсѧ, нє оумѣ́єтногѡ з' оумѣєтнѣйши(м), сна́днє пока́жєтъ и наѹчи́(т) (Львів, 1646 *Ном.* 6).

КОНВЕРСАЦЇА *див.* **КОНВЕРСАЦИЯ.**

КОНВЕРСАЦЫЯ *див.* **КОНВЕРСАЦИЯ.**

КОНВЕРСОВАТИ, КОНЪВЕРСОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* konwersować, *лат.* conversare) (з ким і без додатка) підтримувати зв'язки, стосунки; контактувати: зъ ними конверсовалъ, блюзнирскою арианскою професиею въ зборе своемъ Киселинскомъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795); ксендзъ Анътоний Янишевский... противъко... месъчаном места его кор. мил. луцким кгрецкое релии, на тотъ часъ при бытъности козацъкое в Луцъку конъверсуючым,... // ... оферовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156, 157).

КОНВИКЦИЯ *ж.* (*стп.* konwikcyja, *лат.* convictio) судовий доказ, судове підтвердження: А Пово(д) Па(н) Алєкса(н)дє(р) Пєсочи(н)ски(и) тє(ж)... повєди(л)... кгды(ж) має(т) я(с)ныє докумє(н)та на по(з)вано(м) такъ ко(н)викциє(и) дєкрєто(м) трибѹна(л)ски(м) наказанъ в справє кримина(л)но(и) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52 зв.).

КОНВИНКОВАНЫЙ *дієприкм.* Оскаржений, обвинувачений: А плєнипотє(н)товє... повєдили жє жадє(н) таковымъ способомъ и(н) конъди(к)таминє ко(н)ви(н)кованы(и) быти нє можє(т), кгды єдє(н) юри(с)та ѡдо двухъ сторонъ, то є(ст) ѡ(д) стє(н)ника, ѡ(д)правує (Київщина, 1639 *ККПС* 277).

КОНВИСАРЪ *ч.* (*стп.* konwisar, konwisarz) ремісник-ливарник: при мнє возномъ купьци мєста Лво(в)ского Маты(с), абтика(р), Маты(и), ко(н)виса(р),... мною, возны(м), и шляхътичомъ ѡ(с)вє(т)чили, абы было записано (Луцьк, 1570 *ТУ* 148).

КОНВОКАЦЇЯ, КОНВОКАЦЇѦ, КОНВОКАЦЫЯ, КОНЪВОКАЦЫЯ *ж.* (*стп.* konwokacyja, *лат.* convocatio) сейм, що збирався у часи безкоролів'я: ҂афог. Конвока́цїѧ илє́кцїѧ варшавска (1509-1633 *Остр. л.* 127); ча(с) якосмы сє протєстовали на ѡказова(н)ю в лу(ц)ку, жє нє на(в)шы(т)ки а(р)тикѹли на конъвокацыє(и) въ ва(р)шавє ѹчинєныє зє(з)волялисмы то(л)ко вынявши то(т) напєрє(д)нє(и)шы(и) (Володимир, 1587 *ПИ* № 22); моцью судовъ каптуровыхъ... на конвокацыи апробованыхъ, приказуемъ, абы в. м. передъ судомъ ...сталъ (Житомир, 1632 *ТУ* 297); просилъ ...ѡ привє(р)нєньє во(л)ности(й) давны(х) во(й)ску запорозкому, посли на ко(н)вокацїю выправивши до ва(р)шавы (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

КОНВОКАЦЇѦ *див.* **КОНВОКАЦЇЯ.**

КОНВОКАЦЫЯ *див.* **КОНВОКАЦЇЯ.**

КОНДАКЪ, КОНТАКЪ *ч.* (*гр.* κοντάκιον) (*коротка хвалебна пісня церковного*

змісту) кондак: Тыежъ // псальми, пѣнія, антифоны, тропары, кондаки, ирмосы... молитвы посвещенія Таинъ Хрыстовыхъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 213-214); возмѣмъ Ѡктѡ́ихи, и и́ные цр҃ковномȣ пра́вилȣ слȣжа́чїи книги: Єсли́ та(м) стїхи́рѡвъ, тропарѡ́въ, контакѡвъ, ирмосѡ́въ... по доста́ткȣ нє зна́йдємъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 151).

КОНДЕМНАЦИЯ *ж.* (*стп.* kondemnacyja, *лат.* condemnatio) присуд: А Пово(д) Па(н) Алєкса(н)дє(р) Пєсочи(н)ски(и)... поведи(л) и(ж) тыє слова нє су(т) кримина(л)ныє кгды(ж) має(т) я(с)ныє докумє(н)та... и ко(н)дє(м)нациє(и) сє... правова(л)... ȣ сȣдȣ докȣмє(н)тами автє(н)тичъными доводи(л) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52 зв.).

КОНДИКТАМЕНЪ, КОНЪДИКТАМЕНЪ, КОНЪДИКТАМИНЪ *ч.* (*лат.* condictum) зговір, змова: Протє(с)товалъсє... панъ бєлъски(и)... ѡ конъдиктамєнъ, противъко ѡ(т)цомъ и бєлоцє(р)квяномъ (Київщина, 1639 *ККПС* 261); протєстовалъсє, такъ противъко пану Гєрємияшови... и(ж) ѡнъ нє будучи... до справы приволаны(и), взявъши ко(н)диктамєнъ с приятє(л)ми... проти(в)ко... слугамъ... // ...свє(д)чилъ (Там же, 251-252); Рєпротє(с)това(л)сє... и(ж) княжата и(х) м(л), нє маютъ жа(д)ного ни (с) кимъ конъдиктамину (Там же, 267).

КОНДИЦИА *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДИЦИЯ, КОНДИЦИА, КОНДИЦІЯ, КОНДИЦЇЯ, КОНДИЦЫЯ, КОНДЫЦИЯ, КОНДЫЦІЯ, КОНДЫЦЇА, КОНДЫЦЇЯ, КОНДЫЦЇѦ, КОНДЫЦЫЯ, КОНЪДИЦИЯ, КОНЪДЫЦЫЯ, КОНДЫЦЕЯ *ж.* (*стп.* kondycyja, *лат.* conditio) **1.** *(зобов'язання; застереження; умова договору)* кондиція: А кгды ȣжє такъ па(н) бо(г) промови(л) ноєви, бо(л)шє(и) свѣта пото(м) нє залива(ти) ани лю(д)ского народу водою такъ скоро гȣбити, прє(д)сє тыє ко(н)дыцыє прєда(л), якъ философовє пишȣ(т) в книга(х) (1582 *Кр. Стр.* 20 зв.); Єстъ артикулы и конъдыцыи руки власное вашое кнежатское милости написаные (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1005); Который то записъ брата и сыновца моего помененыхъ зо всими кондиціями и обовязками его... Ивану Велятицкому... зо всимъ и во всимъ служити и належати маетъ такъ, яко мнѣ самому служилъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 234); в которо(и) сȣмє пнєзє(и) має(т)ности своє сєло шȣ(м)ско... конъдициями того писȣ своєго варовал (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 16); которыє то записы дєловыє и(х) ѡбовя(з)ки ко(н)дыци(и) и ликгамє(н)та... апробȣє(м) ратихвикȣє(м) (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112); Вси кȣпно братия... чинѧчы згоднє досы(т) ȣпривилєва(н)ны(м) фȣндация(м) ко(н)дициа(м) с тȣтє(и)ши(х)... па(т)рыа(р)ховъ прывилєя(м)... на (в)сє(м) присто(л)нє ѡ(т)правили (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 23); По(д) выжъ ѡписаною ѡбликгацыєю и ко(н)дыціями... рȣками своими по(д)писȣє(м) (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1 зв.); я жъ тоє твоє вызна́нѧ прїймоую, єсли при кондицїахъ и прє(д)сѧвзѧтю своє(м) статєчно(ст) заховаєшъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 142); Кондицыя господиномъ братїямъ священникомъ належачая: 1 Кождый священникъ абы духовника своего мѣлъ (1631 *АЗР* IV, 525); подъ закладомъ шєсти тысячєй // золотых..., до каждоє кондицїи и артикȣлȣ и параграфȣ,... добровольнє вношȣ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 80-81); запи(с) сво(и) правънє с пєвъными варунъками и конъдициями справи(в)ши на тую чє(т)вє(р)тую ча(ст) сєла... дали (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

2. *(соціальна група людей)* стан: Мы церкви ориенталное Кгрецкое сынове набоженства хрестиянского, презъ нихъ продкомъ нашимъ поданого, статечни наслядовницы, вшелякого достоенства и кондыцеи, такъ духовного, яко и свецкого стану люде, которые есмо ся... тутъ до Берестя Литовского // зъехали (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 519-520); На що ѡ(т)повѣда́ютъ: жєсмо лю́дє // свѣ(т)ской кондиціи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217 зв.-218); пови́нни малжо́нкѡвє напро(д) ро́вни быти в҄ вѣрѣ, в҄ оурожє(н)ю, и конды́ціи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 918); В҄ то́йжє спо́собъ и ка́ждый ни́жшєѣ конди́ціѣ чл҃къ нє́хайсѧ на собѣ нєро́вный станъ нєвспина́єтъ алє, вє́длѹгъ пospoли́тогѡ присло́вѧ, ка́ждый своє́ю нєха́йсѧ мѣритъ пѧ́дю (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 2 зв.); Которы(и) во(з)ны(и) с пови(н)ности своє(и) во(з)но(в)ско(и) голосомъ вынє(с)лы(м) при вєлю шляхъты и людє(и) ро(з)но(и) ко(н)дициє(и) чєрє(з) кого бы бы(л) забити(и) и замо(р)дованы(и) ѡбъвола(л) и до вєдомости привє(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

КОНДИЦІЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДИЦЇЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДИЦЫЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДОЛЕНЪЦИЯ *ж.* (*лат.* condolentia) співчуття: его милост отецъ архиманъдрыт, кондоленъцию чынячы и свою калямитатем показуючы, же не может ничого радити, вымовял се (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404).

КОНДОНОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kondonować, *лат.* condonare) (що) пробачати; дарувати: Што ся зас тичет вин правных, о которіе инстикгаторъ нашъ взглядомъ неправного заеханя... в тые добра на позваном виндикует теды тые пены... мы, крол... кондонуемо (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 173).

КОНДРАНТЪ *див.* **КОДРАНТЪ.**

КОНДРИЛЪ *ж.* Назва певної рослини: condryll[on], трава кондри(л) (1642 *ЛС* 136).

КОНДЫЦЕЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦИЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦІЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦЇѦ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦЇЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦІѦ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦЫЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНЕВЩИНА *ж.* Вид платежу: Пытали теж войта о коневщину, которую дей за три годы выбралъ, гдѣ подѣлъ (Володимир, 1566 *СИМКЦА* 58); для чого дей вы на коморниковъ моихъ, которые на плебании костела светого Якуба мешкаютъ, коневщину отъ воротъ... по два гроши выбирали? (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 155).

КОНЕВЪ *ж.* (*стп.* konew, *нвн.* Kanne) *(посудина для рідини)* кінва, *діал.* конев: нн҃ѣ вы закон҄ници што жь є(ст) з҄вноутрь конвє, або мисы чиститє (1556-1561 *ПЄ* 270 зв.); кнѧ(з) ку(р)пски(и) // побра(л)... ко(н)вє(и) вєликихъ анъкгє(л)скоє цыны чотыри мє(н)шихъ шєсть ко(н)ви(и) кга(р)цовыхъ (Володимир, 1578 *ЖКК* 133-134); кгва(л)то(в)нє выдравъ... конє(в) мѣдяную ми(с)ци новыхъ тры (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

Див. ще **КОНВА, КОНОВЪ.**

КОНЕВЬЄВЪ *прикм.* Кінський. ◇ **коневьєво копыто** *див.* **КОПЫТО.**

КОНЕВЬИЙ *прикм.* Кінський. ◇ **коневьий щавь** *див.* **ЩАВЬ.**

КОНЕКТУРЪ *ч.* (*лат.* conjectura) міркування, аналіз: А по выслуханю,... его милость панъ Вишневский знакомъ и ко-

нектуромъ бачачи то, ижъ тая помененая Анънуша... признала, же потъ и волосы брала для чаровъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450).

КОНЕЦ *див.* **КОНЕЦЪ.**

КОНЕЦЪ, КОНЕЦЬ, КОНЕЦ, КУНЕЦЪ *ч.* **1.** *(крайній пункт, межа протяглості предмета, площини, місцевості у просторі)* кінець: воскрєснєть всѧка плоть чл҇вчєска ѡ(т) конєць зємлѧ и до краи всєлєнныя (1489 *Чет.* 373 зв.); а хотаръ тому... монастирȣ... ѡт дȣброви с краи лѣса ...на вєликы дȣбь... чєрєс бахнȣ, до конєць писка (Сучава, 1503 *Cost. S.* 260); привєли нас к дȣба над дорогою, на конєц полѧ Бѣлотинского (Острог, 1506 *AS* III, 38); Тамъ-же тые вышъ помененые особы знову нашедши на конецъ гребли... зъ ручницъ стреляли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 146); Ѡбѣ тꙑи Цр҇кви мѣсто мȣрωвъ мѣстскихъ збȣдо́ваны сȣтъ, Єдна... при бєрєзѣ мо́рскомъ, Дрȣгаа за́сь Сѧ҇а, при то́й кото́раѧ называ́єтъсѧ Золота́ѧ бра́ма, кото́раѧ при концȣ за́мкȣ є́стъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); Зако́лєшъ тє(ж) бара́на дрȣго́гω кото́рогω ωфєрова́вши возмє́шъ з кро́ви єгώ и взло́жишъ на конє́цъ оу́ха пра́вагω Аарώнового (серед. XVII ст. *Хрон.* 106 зв.); **отъ (одъ) конца до конца** — *(від початку до кінця)* з кінця в кінець: повшехній епископъ,... той ся розумѣетъ, которому бы нѣчого на всемъ свѣтѣ не было не поддано, але бы все отъ конца до конца свѣта было ему подлегло и поддано (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 680); лє(ш)ко зозна(л) и(ж) взя(л)... двадєсця зло(т)... в которо(и) сумѣ пусти(л) єму заста(в)ны(м) ωбычаємь ровєн частю своєю трєтєю ω(д) конца до конца ролю з луками (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 3 зв.).

2. *(крайня межа в часі)* кінець: лєчъ заплачєнє... то такимъ способом ижъ кожды(и) з насъ ωзна(и)мити має(т) єдє(н) дрȣго́мȣ контрактъ при концȣ шєсти лѣтъ прє(д) по(л) рокомъ бєзъ жадного фалшȣ и ωшȣканѧ (к. XVI ст. *Розм.* 69); Понєва́жъ бовѣмъ кȣ концȣ сѧ зближа́є(т) ст҇ый Чєтвєродєсѧ́тны(и) По́стъ, жєбы Лю́дє лѣни́выми зоста́вили, до дх҇о́вныхъ пра́цъ и по́двигωвъ нє ωслабѣли (Київ, 1627 *Тр.* 619); **безъ конца** — безконечно: нꙑнѣ и всєгда́, и въ всѣхъ вѣцєх҆, нєскончо́нныхъ, на ώбѣ стра́нѣ бєз҆ ко(н)ца́ завѣшώнихъ, Ами́нь (Чернігів, 1646 *Перло* 34); а такова́ѧ ра́до(ст) ст҇ы(х) и сла́д(ст), бȣдєтъ бєз҆ оуприкрє́нѧ и бєз҆ конца́ (Там же, 166); **не (нѣ) мати конца, конца не мати (имѣти)** — бути безконечним, вічним: и длъгаѧ нєво́лѧ вавило́н҆скаѧ, котора́ѧ сє(д)мъдєсѧ(т) лѣтъ тр҆ва́ла, єщє нє маєтъ своєго ко(н)ца (поч. XVII ст. *Проп. р.* 193 зв.); нѣжлисѧ грѣ(х) скон҆чи́тъ, загаса́ютъ соло(д)кости, а́лє за ни́х҆ моу́ки нѣ ма́ютъ кон҆ца́ (Острог, 1607 *Лѣк.* 106); нєисчє́тный:... конца́ и личбы нѣмаючїи (1627 *ЛБ* 74); Бою́сѧ нєȣбѣгнȣчи(х) мȣчных҆ мѣстъ: Бою́сѧ мȣки конца́ нєимȣщєи (Львів, 1642 *Час. Слово* 266 зв.); **нѣ мати конца и значала** — бути безконечним, вічним: то́ твоѧ вѣчнаѧ сла́ва и хва́ла якω в҆ цр(с)твѣ твоємъ, нѣма́шъ конца́ и знача́ла (Чернігів, 1646 *Перло* 16); **анѣ початку ани конъца не мати, не (нѣ) мати анѣ (нѣ) початку анѣ (нѣ) конца** *див.* **ПОЧАТОКЪ; безъ конца и зачала** *див.* **ЗАЧАЛО; до конца вѣка (вѣка)** *див.* **ВѢКЪ; конецъ вѣка** *див.* **ВѢКЪ; конецъ свѣта (свѣту)** *див.* **СВѢТЪ; не мати конца и зачала** *див.* **ЗАЧАЛО.**

3. *(завершення, довершення до кінця чого-небудь, якоїсь справи, дії)* кінець: Кра(л) єго мл(с)тъ и рада єго мл(с)ти... ωбѣцȣю(т) ижє бы тоє ма(л)жє(н)ство доведє-

но было до конца (Люблін, 1506 *Cost. DB* 442); кдыж сѧ вжо тым рєчам, к которых был послан, конєцъ сталъ, там єго нє потрєба, до нас єхати казалъ (Краків, 1540 *AS* IV, 235); заказалъ намъ, абы ся есмо не до конца будовали (Житомир, 1586 *Арх ЮЗР* 7/I, 254); Па(н) Дмитръ Красо(в)ски(и)... би(л) в бра(т)ствѣ, єднакъ вышо(л) и до ко(н)ца справъ нє хотѣлъ чєкати (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); ты́(м) потѣха(м) нѣкг(д)ы ко(н)ца нє боу́дє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 55); а по́слѣ пора́ды єстъ ро́змыслъ ...тєды впро(д) вшєлакой спра́вѣ конєцъ (Острог, 1614 *Тест.* 146); Твоє́й за́сь, Ѡ(т)чє, сла́вѣконе́цъ то́тъ готѹ́єтъ (Київ, 1632 *Євх.* 297); ґды... оучєникωвє, и всѣ знаѐмыѣ, а пови́нныѣ розбѣглисѧ бы́ли, ты́ѣ тогды тєрпли́вє... конца... По́грєбѹ чєка́лы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229); ґды... много // єщє пса(л)мо(в) зоста́ло до спѣва́нѧ, спѣшитисѧ ка́жє(м) до кон'ца (серед. XVII ст. *Кас.* 14-14 зв.); **конєцъ (свой) брати** — вершитися, вирішуватися: Теперъ зась все ся южъ тое обернуло въ тиранѣю, которую усилуютъ епископове Римскіи, абы всѣхъ епископовъ кривды, въ аппеляцію поднеслыи, не черезъ иншого кого, толко черезъ его вырокъ конецъ свой брали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 715); **конецъ (конец) (свой) взяти (взѧти)** — **а)** закінчитися, завершитися: и то казали есмо... перед князи и их милостю вычести,... гдеж... князь Богуш сам ся к тому брал и на то ся зволил... и за тым на он час конца тая реч не взяла (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 25); тєпє(р) длъгоє ωноє затмѣнѧ сл҃нца, котороє три(д)ца(т) и два ро́ки трва́ло; конє(ц) взѧло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269 зв.); Що сѧ тычє сторони доко(н)чанѧ тои ст҃ои цр҃кви и ωвшє(м) жичимω собѣ... абы слѹшни(и) конєц взѧла (Ясси, 1610 *ЛСБ* 429, 1); **б)** перестати існувати: Оттого жь явно солгал еси, езовито, яко толко римского костела вѣра состоит, а другие вѣри утаили и конец взяли (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186); **конєцъ (конец) вчинити (учинити)** (чому і без додатка) — **а)** довести до кінця (що і без додатка): Правда, выѥздили на тоє полє єздоки... алє конца томѹ нє вчинили, нижли ωтєць мой нєбожчик поступил сѧ полѧ того дадкѹ моємѹ... з доброє воли (Острог, 1506 *AS* III, 38); мы то порозумєвши и(ж) што сѧ дотычє(т) ωного имє(н)ѧ конє(ц) ѹчинили (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032); комисарє до имєнєй ваших... з обѹ сторон зъєхавши сѧ, тоє поровнанъє а вєчистый конєц вєдлє постановєнѧ вашого вчинити (Дубно, 1559 *AS* VI, 43); **б)** (між ким) *(ліквідувати який-небудь стан)* покласти кінець: Прето умислне отець тоеи бѣлое головы идетъ съ тымъ листомъ до велможности вашеи и до того котляра, абы вже конець мижъ собою а ж(о)ною своею конець учинивъ (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157); **конецъ мати (мѣти)** — закінчуватися: Тоу(т) бовѣмъ и ро́скоши и бѣды конє(ц) ма́ю(т) и ба́рзо проу(д)кі́й (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); єсли́ бы фрасоу́нки и бѣды моу́жа ст҃го іωна до вѣсти пръшой згоубы конє(ц) мѣли, хто бы єгω тръпєливо(ст) выноси́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); на тот часъ естъ поля... арендовани... на лет три по собе идучихъ, которымъ тромъ летомъ конецъ маетъ быти о светомъ Спасе (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 568); **конецъ уделати** (кому) — закінчити, завершити (що): конєцъ рєчамъ зємлѧным ѹдєлавши, маєть кнѧзь Ковєлский... кнѧзю Кошєрскомѹ ѹ кривдах єго подєланых

по десѧть правъ напередъ дати с того реистр ѕ его (Львів, 1537 *AS* IV, 91);

(кінцевий момент, закінчення чого-небудь) кінець: еще не конець повьстанеть бо народь против' народоу и цр(с)тво противь царсьтва (1556-1561 *ПЄ* 179 зв.); Але хто вытрываe(т) до ко(н)ца то(т) буде(т) захова(н) (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 50 зв.); Также и царство Рымское скажено будетъ одъ антихриста, а тотъ одъ Христа, а потомъ конецъ будетъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 151); а томоу вшисткомоу сме(р)ть е(ст) конець (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 17 зв.); Кто перетерпитъ до кунця тотъ спасенъ будетъ (XVI ст. *НЄ* 33); смертъ бо вѣм концем всим речам (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 82); **до конца** — цілком, повністю: црко(в) бо(ж)я здесе в месте лвове... роспаласѧ на полы и чого бж҃е вхова(и) бы коли(ж) колвек до ко(н)ца сѧ не ѡбалила (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); Востóчнїи ѡ(т҃)ци... не вѣрѧчи до концá послáли... рúтора я́на, ѡ(т) котóрого... вѣдомость взѧли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 50); Прúстои(т) бóвѣмъ намъ всѣ(м) до конца вскúснѹти, и премѣнúтисѧ в Бо(з)кїи рѣчи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 259).

4. *(остання частина тексту)* кінець: на конци книги нашолъ есми двѣ слове написаны (1489 *Чет.* 49 зв.); А так мы на он час князи и паны, обмовивши, и при том конци тую реч зоставили... // ...которая ж вся реч — жалоба... есть в книгах наших описана (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 24-25); в дѣѧ́нїѧ(х) апо(с)то(л)ски(х) в' главѣ ѳ҃і при ко(н)ци (1596 *ЛЗ* 25); А [въ] конци тыхъ книгъ зась мовитъ: "всякую суботу, окромъ одное, и всякую недѣлю збираючися веселѣтеся" (1603 *Пит.* 70); и то все о страшномъ суду божомъ мовит Бо и петръ рим называет вавилоном в пер-шомъ листе своим на конци (поч. XVII ст. *Вол. В.* 72); ку концеви листу своего мовитъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 650); Молитва сїѧ, благодарнаѧ. Персóнѣ бѡ(з)кой Ѿ(т)цевской при ко(н)цѹ похвалы (Чернігів, 1646 *Перло* 23); Колúсѧ оу нéй засáдка затáйла, и в' комóрѣ концá рéчи ждáли и закричáла на негó фїлистї́нове на(д) тобою сампсѡне (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.).

5. *Перен.* Кінець, смерть, скін: а па(к) по нашем животѣ, коли да(ст) нам б҃ь конець, а ѡни на каждое лѣто, да имаю(т) слѹжити, за наше сп(с)нїе (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); альбо і манасїѧ... звѧ(з)ки дїаво(л)скїе розорвáл'... и живо(т) добры(м) ко(н)цем' ско(н)чилъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26); ґды тѹю вдѧчне прїймѹютъ, видѧчи конéцъ свои дúвне солóдкїй и пожадáный (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 40); Богъ вѣсть, каковъ конецъ твой будетъ (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12); Муситъ то правдивый Богъ бѹти... Бо оуже я бачу близко конецъ нашъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 25); самъ Б҃гъ ѡзнаймилъ; якѡвы(и) конéцъ грѣшного стрáшный (Чернігів, 1646 *Перло* 128); **конецъ живота (житія), живота конецъ** — кінець життя, пізній вік: што ся те(ж) дотыче(т) самое тое жоны... которая... великѹю ѹчтиво(ст)... мне показывала и тепе(р) а(ж) до ко(н)ца живота моего показывати не пере(с)тае(т) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943/1536); але я с пови(н)ности свое(и) вашѹ с҃тыню наѹпоминаю и прошу ра(ч)те ваша м(л) и сами взяти то пере(д) себе и(ж) наше(г) живота конецъ приходи(т) (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); Єдного часѹ захоровалъ вел'ми, и южъ блúскїй былъ конца житїѧ своего (поч. XVII ст. *Пчела* 26); **Я...** тишко ѳедоровичъ... лежачи на по(с)тели

смє(р)тно(и) при ко(н)ци живота моєго, пишу сєй мой тє(с)тамє(н)т (Чигирин, 1600 *ПИ* № 37); яко самъ рачилъ такъ то все... справилъ, же сотворивши человѣка на хвалу свою, конецъ живота ему смертю умерти ознаймилъ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 406).

6. *Перен. (кінцева мета, ціль)* замисел: Два сѹтъ конъцѣ всѧкои наѹки в писмѣ, я҆ко філосо́фѡвє пи҆́шѹ(т) вѣдати што є́стъ потрє́бноє, и ѡповѣда́ти є́ (Вільна, 1596 *Грам. З.* 2 зв.); Прєдложє́ніє: Бл҃гоизволє́ньє, прєдсав'за́тьє, постановлѣ(н)є, цѣль або конє́цъ (1627 *ЛБ* 92); Той бовѣм' конє́ц', и той цел' єст' при́повѣсти сеѣ... на погамова́ніє нарѣка́нѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 37); ка́ждаѧ рє́чъ, котóрѹю ктó зачинá́єтъ, мá́єтъ быти зъмѣрана до пє́вного цє́лю и конца, албо причины, длѧ́ котóрои сѧ дѣєтъ (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.); **конецъ и голова** — *(основа, суть)* початок і кінець, альфа й омега: што бы указавъ, ажъ овунъ естъ право обрѣзанію и овунъ естъ конецъ и голова чомъ овунъ можетъ дати тото, што обрѣзаніе назначивъ и загану́въ (XVI ст. *НЄ* 198); **начало и конецъ** *див.* **НАЧАЛО; начатокъ и конецъ** *див.* **НАЧАТОКЪ; початокъ и конецъ** *див.* **ПОЧАТОКЪ.**

7. *Перен.* Стерно: Ако бовѣ(м) корабль и шкѹта ко(н)цє(м), то єсть стыромсѧ ѡбєртаєтъ... такъ и православны(и) хрєстіанинъ... розмышлѧнємъ ѡ смерти... и всѣ справы свои... справовати маєтъ (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172).

КОНЕЦЬ *див.* **КОНЕЦЪ.**

КОНЕЧНЕ, КОНЕЧЪНЕ, КОНЕЧНѢ *присл.* (*стп.* koniecznie) конечне: Прото и мы тєбє симъ нашимъ листомъ напоминаємъ..., ажбы єси в том сѧ водлѹгъ росказанѧ и того листѹ... господаръского заховала... и тых имєнєй кнѧзѧ Андрєєвых,... кнѧзю Кѹзмє конєчнє сѧ постѹпила (Краків, 1539 *AS* IV, 221); алє тыє вси пожи(т)ки... нєха(и) имає(т) єго м(л) ѡтє(ц) владыка споко(и)нє ѹживати конє(ч)нє а иначє(и) то(г) абыстє нє чинили (Острог, 1577 *ЛОИИ* 52, 1, 1); А ты(х) здра(и)цѹвъ... по(и)ма(в)ши... до на(с) ѡ(т)сыла(и)тє конє(ч)нє иначє(и) Абы нє было (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); росказуемо, абы верностъ ваша... екзекуцыю..., чинити и выконати росказали конечъне (Варшава, 1600 *Арх ЮЗР* 1/VI, 285); Єсли́ ты́жъ нє позволитъ ча(с),... // быти в цр҃кви; то и до́ма... конєчнѣ пови́ннисмо налєжі́тоє ѡ(т) насъ выхвалєнѧ Гдѹ Бгѹ ѡ(т)да́ти (поч. XVII ст. *Пчела* 18 зв.-19); а роботу [маютъ] до рукъ своихъ отобрати..., конечне приказую (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409); єсли́бы кото́ры(и) мч҃никъ // нєѡкрєщєный з мє(р)твы(х) повъста(л), кр҃щєніє бы ємоу принѧ́ти конє(ч)нє потрє́ба (Львів, 1645 *О тайн.* 14-15); што тежъ колвекъ у нихъ кгвалтовне взято,... абы оному безъ вшелякое трудности поворочано было конечне (Київ, 1648 *Тр. ЧАК* 145).

Див. ще **КОНЕЧНО.**

КОНЕЧНО, КОНЕЧЪНО *присл.* Конечно: дєржал бы єси их по томѹ, как было за кн‹ѧ›зѧ Михайла... конєчно, а инак бы єси того нє вчинил (Мельник, 1501 *AS* I, 146); бѹдѹчи там, ажбы єстє во всєм были послѹшны... кнѧзѧ Фєдора Андрєєвича, конєчно абы то инак нє было (Львів, 1537 *AS* IV, 88); нєхайбы ѡн, бѹдѹчи на той слѹжбє нашой, съ кнѧзєм старостою Володимєрским сѧ згожал и послѹшєнство к нємѹ мєл конєчно, абы то инак нє было (Вільна, 1541 *AS* IV, 287); Вы бы ѡ томъ вѣдаючи во(д)лє сєго листу нашєго ку нєму сѧ споко(и)нє заховали конєчъно (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2);

Прото(ж) мы... тобѣ... приказуєм... дабы єси во всємъ ѹ сѹдѹ нашого справитисѧ стану(л) конє(ч)но (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); А прошу вм(ст) вши(ст)кихъ промы(с)лъ за часу ѡ(т) цє(р)кви ма(и)тє бо ѹфа(и)мо бгу святому же то на(с) ду(и)дєтъ конє(ч)но (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2 зв.).

Див. ще **КОНЕЧНЕ.**

КОНЕЧНЫЙ, КОНѢЧНЫЙ *прикм.* **1.** *(обов'язковий, необхідний; неминучий)* конечний: Жалу(ю)сѧ... На г(с)дна гєдєѡна єп(с)па лвовского и(ж)... // ...листы своими по (в)сѣхъ црква(х) голого(р)скихъ проклинає(т) мя. Прошѹ ѡ застѹплєнє. и справєдливо(ст) конє́чнѹю (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1-2); мєщанє лвовскїє... показали намъ, ижъ ґєдєѡ(н) Болобанъ... по сѹдѣ докончономъ, и по застановлєно(м) конє́чно(м) покою. Ли́сты свои́ми клятóвыми... спроти́вилсѧ привилє́ѡ(м) и дєкрєтомъ (Берестя, 1591 *ЛСБ* 188); гєдєѡ(н) болобанъ... в законє и вѣрє и правє нарѹшонъ и конє(ч)номѹ звє(р)жєнїю по(д)палъ (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); бѣсове триѹ(м)фы мѣваю(ть) Кгды православного въ ере(с) ѹловлѧю(ть) Бѣсовскому кнзю радости приносѧть, и ѡ помо(ч) его конечную просять (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 104); єсли южъ конечноє на себе сподѣвалъсе смерти, а за не слушней бы послалъ до папы... ознаймуючи, же живъ быти не может (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); **потреба конечнаѧ** — конечна потреба: Да́вноє выда́нѧ Книги тоє́и, за котры́мъ змє(н)шє́нїєсѧ о́ноижъ настѹпова́ло, и потрє́ба конє́чнаѧ, та́къ в' наѹцѣ Шко́лной мо́лоди... и на ѡсо́бнѹю Пра́вила потрє́бѹ (Львів, 1640 *Окт.* 3 зв. ненум.).

2. *(необмежений, цілковитий, повний)* крайній: Вмѣсто Зась цѣломѹдрънаго житїѧ; конє(ч)ноє вшєтєчє(н)ство. Плюгав'ство, и нєч(с)тота сквєр'наѧ владѣє(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 78); И я, ижъ за великими трудъностями моими,... хотяжъ не могъ быть конечнымъ милосникомъ (и упразнителемъ) альбо забавцою около помноженья ѳалы Божее, — одънакъже,... была у мне хуть такая,... абыхъ въ такомъ упадку,... церкви светое... угляжовалъ (Вільна, 1599 *Ант.* 577); А прє́то абы́сь нє до конє́чного знищє(н)ѧ то́є вышбражє(н)є привю(л) ѡ това́рышѹ. а́лє в ры́хло(м) ча́сѣ абы́сь то выра́знѣй понови(в) и вы́ѡбразивъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 57); бог наш Исус Христос, учачи учеников своих от всѣх... последнѣйшими быти и разумѣтися, собою образ показал, высоту и честь своего преложенства в конечную покору и низкост стягнул (1608-1609 *Виш. Зач.* 228).

3. Остаточний, вирішальний: тыи земли верхуписаныи княз Костентин... дал в держане до того часу, поки ся конечная справедливость станет отцу архимандриту (Луцьк, 1537 *АрхЮР* 1/VI, 23); трєтєго дня вжє судъ конєчноє сказа(н)є ѹчинити будє(т) повинє(н) (1566 *ВЛС* 9); в то(и)... пра́вдѣ кто вы́тръває(т) спасє́нъ бѹдєтъ... а кто ѡ(т)стѹпи́лъ, или в' чо(м) нарѹши(л) вѣ(ч)нє погинє(т). кгды(ж) застанови́лосѧ конє́чноє и доскона́лоє всѣ(м) ѡповѣда́ньє (Вільна, 1596 *З. Каз.* 40 зв.); пребывай в разумѣ в твердом и непоколебимом, боголюбный иноче, в изшествии из мира в... борбу з духи лукавыми и с самым собою до уврачевания конѣчного (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 242); Оный первый... соборъ не самъ Петръ зложилъ, не самъ на немъ судилъ, и не онъ его конклюдовалъ, не онъ конечный вырокъ на немъ выдалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 463).

4. *(прикінцевий, останній)* кінцевий: А кгды(ж) вже конє(ч)ны(и) ро(к) на кгру(н)тъ то(т) выєхати яко сѧ вышє(и) помєнило... пришо(л) игумє(н)... с чє(р)нцами (Київ, 1585 *ЦНБ ДА/П*-216, 1 зв.); Покажѣтє ми, ѡ згодꙋ важꙋчїє, гдє которы(и) з ва(с) то(т) конє(ч)ны(й) стє́пень Пєтро́ва гла́са ис-по(л)нил (1598 *Виш. Кн.* 274 зв.); Присмотрися в том конечном слове и знаку его любимы прочитателю, — костел римский правдивым показати хощет, але глубоко и тое лжет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185);

(про соціальний стан) низький: Бл҇гочє(с)тивомꙋ г҇дрꙋ Васї́лїю... ї православны(м) хр҇(с)тїаномъ малоє ро(с)сии та(к) дх҇вны(м) я(к) і свѣ(т)ски(м), ѡ(т) вы(ш)шого станꙋ ї до конє(ч)наго, Блг(д)ть мл҇(с)ть ми(р) ї радо(с)т (1599 *Виш. Кн.* 212 зв.).

◇ **конечная плоть, плоть конечная** *див.* **ПЛОТЬ.**

КОНЕЧНѢ *див.* **КОНЕЧНЕ.**

КОНЕЧНѢЙШИЙ *прикм. найв. ст.* *(абсолютний, цілковитий)* найбільш крайній: ѡстато(к) до конє(ч)нѣ(и)шого и(х) баламу(т)ства завѣсили (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.).

КОНЕЧЪНЕ *див.* **КОНЕЧНЕ.**

КОНЕЧЪНО *див.* **КОНЕЧНО.**

КОНИКИ *мн.* Назва певних рослин: пру́зи, ко́ники (1596 *ЛЗ* 69); акри́ды, ве(р)шки деревѧны пꙋчѧ и ты(ж) ко́ники (1596 *ЛЗ* 25); то́жъ зри прꙋжїє, а прузи того(ж) имєнє, ко́ники за подобоѡбразїє цвѣта и ко́рєнє ѻногѡ зѣ(л)ѧ (1627 *ЛБ* 173); acanthia, коники по(л)ныє (1642 *ЛС* 64).

КОНИКОВИЙ *прикм.* Кониковий: sertula, campana, коникови(й) цвѣтъ (1642 *ЛС* 370).

КОНИКЪ[1] *ч.* **1.** *(молодий кінь)* коник: коникъ и воликъ и яловица подобалася... взяти ю; пчолки побрали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1128); Ne zneset nas konik twoy! (1625 *П. про Кул.* 24); *Образно:* и оуто(л)стѣє(т) ко́ни(к) д҇ша крила́таѧ ѡбоволо́кшисѧ в҄ тѣло (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75); А наипє́рвѣй Млоде́нци до васъ моѧ мо́ва... якомъ громи́лъ розпꙋстность... сваволю. Бы́стє тому ди́кому коникови, в҄ По́лю... омы́лного свѣта Нє давали ви́рвати (Вільна, 1620 *Лям. К.* 22).

2. Особова вл. н.: Кони(к) Миско (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Иванъ Коникъ (1649 *РЗВ* 327).

КОНИКЪ[2] *ч.* *(вид комахи)* саранча: Саранча́, а́бо ко́ни(к) (1627 *ЛБ* 172); Посє(м) пусти(л) г҇ь б҇гъ // кони́ки, а(л)бо са́ра(н)-чу, а(ж) до ѡста(т)ка вши(ст)кѡ зо́псова́ли чого́ гра(д) нє поби(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.-19).

2. Цвіркун: Свє́рщъ: Ко́никъ, ско́чокъ, свєрщо́къ (1627 *ЛБ* 111); свє(р)щъ, коникъ (1642 *ЛС* 122).

КОНИКЪ[3] *ч.* *(риба)* коник. ◇ **коникъ морский** — морський коник: hippocampin(us), коникъ мо(р)ски(й) (1642 *ЛС* 218).

КОНИКЪ[4] *ч.* *(птах)* трясогуска: anthus, кони(к) птица (1642 *ЛС* 85).

КОНИЧОКЪ *ч.* *(комаха)* коник: Пру́си, Пружїє: Ко́нички, кобы́лки, саранчѧ (1627 *ЛБ* 103); саранча́, у́сєница жє́рєчокъ и ко́ничокъ, и ко́ждоє подо́бноє и́мъ є́сти нє ма́єтє (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

КОНІЄКТУРА *див.* **КОНЪЄКТУРА.**

КОНКЛЮДОВАТИ, КОНЪКЛЮДОВАТИ *дієсл. недок. і док.* (*стп.* konkludować, *лат.* concludo) **1.** (що) *(завершити, припинити роботу чого-небудь)* закрити: Почварте. Оный первый... соборъ не самъ Петръ зложилъ, не самъ на немъ судилъ, и не онъ его конклюдовалъ, не онъ ко-

нечный вырокъ на немъ выдалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 463).

2. (що і без додатка) *(винести ухвалу)* ухвалити: братиї зєбраня бєло (!) зȣпо(л)-ноє, того часȣ справъ ки(л)ка ѡ(т)правили а мѣновитє в҃ поважнѣишиє, на тє(й) ча(с) зго(д)нє постановили и конклюдовали (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60); П Конста(н)ты(и)... такъ дєклярова(л)... єжєли ПП: братия... сȣммȣ R 6000 прыимєтє бє(з) и(н)тєрє(с)сы прє(з) ча(с) прє(ш)лы(и) жє ся бȣдȣтъ ко(н)тє(н)товати самы(м) капѣталомъ тєды // П Конста(н)ты(и) обєцȣєть личыти и о(д)дати на то пє(р)вота всѣ зго(д)нє конклюдовали и ро(с)пись ѡ(д)-дали (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 64 зв.-65); пановє братия радили в справѣ коста(н)-то(г) которую конклюдовали абы... дво(х) тися(ч) золо(т) чєкати до лвовского я(р)-марку (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 74).

3. (що) *(дійти висновку)* ствердити: але в остатку аррокгантер конъклюдовавшы тое у себе, же южъ никгды не потреба будетъ слуг правных (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404);

трактувати, тлумачити: Не естъ... на томъ доситъ въ такъ поважной речи такъ просто конклюдовати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 384);

(що) заявляти, твердити: Напрасно теды отступникъ, заразъ и подступникъ... то конклюдуетъ, чого зъ умыслу власне соборуючіи въ Карѳагінѣ отцеве не признаваютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 592).

КОНКЛЮЗИЯ, КОНКЛЮЗЇА, КОНКЛЮЗЫЯ, КОНЪКЛЮЗЫЯ *ж.* (*стп.* konkluzyja, *лат.* conclusio) **1.** *(сесія, збори)* засідання: протежъ, яко намовъ тыхъ отправовати, такъ поготову и конклюзий // якихъ въ той мере чиненья оному и съ подозраными колекгами его позволять не можемо (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 522-523); Мы, Григорей Савичъ Чорный, гетман, полковницы, сотники, атаманы войска его королевской милости Запорожского, подъчасъ конклюзій коммисіи зѣхавшися до Кіева — всемъ въобецъ... // ...вѣдомо чинимъ (Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 9-10); П. Фєрє(н)цъ дашкови(ч) до ко(н)клюзии пришолъ, и до скри(н)ки нє ѡ(д)да(л) належ(ж)ного (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40);

(завершальна частина зборів) закриття: Пры ко(н)клюзии тоє(и) сє(с)сии была ска(р)га на П. Фєрє(н)ца маляра ѡ слова непочтивыє... мовячиє людє(м) почтивы(м) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51); по(д)даныхъ... з мєстє(ч)ка Чє(р)ници... до мѣста Звягля належачи(х)... по(д) ча(с) конъклюзыє(и) // и кончєню сєиму тєпєрєшънє(г) нємало намови(в)ши ч҃лка сто два(д)ця(т) з мєнованыхъ сєлъ... выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192-193).

2. Висновок: теперъ припатримъся твоимъ аръкгуменътомъ (альбо доводомъ) и конклюзиямъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1053); За́разъ силлогі́змъ склѣти́вши конклю́зїю а́лбо замкнє́нїє прино́ситъ, нѣчо́го да́лѣй нє оуважа́ючи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 286); Фалши́вы да́лѣй и прє(д)ложє́нїа твоѣ о́бѣ и замкнє́нїє а́лбо конклю́зїа и́хъ фалши́ва (Там же, 304).

КОНКЛЮЗІЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКЛЮЗЇА *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКЛЮЗЇЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКЛЮЗЫЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКУРЕНЦИЯ, КОНКУРЕНЪЦЫЯ, КОНЪКУРЕНЦИЯ, КОНЪКУРЕНЪЦИЯ, КОНЪКУРРЕНЪЦИЯ *ж.* (*стп.* konkurencyja, *слат.* concurrentia) *(місце, де сходяться межі кількох маєтків)* стик: Дѣялося на

кгрунътє..., звє(р)х Руди... гдє ко(н)курєнция кгрунъто(в) тро(х) дєди(ц)твъ стєгає(т) (Київщина, 1636 *ККПС* 173); Рєпротє(с)товалъсє ѡтєцъ Камєницъки(и), жє тутъ жа(д)ноє конъкурє(н)ции ни машь, алє то въла(с)ны(и) кгрунътъ єстъ цє(р)ковъны(и) (Там же, 262); ту(т), на то(м) мє(ст)цу, єстъ ко(н)курєнъцыя трохъ дєди(ч)ны(х) стєнъ ѡ(т) сєлъ Бє(з)радичъ, ѡ(т) Бє(р)кова и ѡ(т) Ѡбуховъскоє (Горошки, 1642 *ДМВН* 200); А поводовє при конъку(р)рєнъциє(и) кгрунътовъ... на уфунъдованє юри(з)дикъциє(и) звєла (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 244); я а(л)бо уря(д) мо(и)... позываютъ до пи(л)нованя стєны рахновскоє и при конъку(р)єнъции кгрунътовъ копиєвски(х)... и при(з)наня наро(ж)ника копиєвско(г) (Там же, 244).

КОНКУРЕНЪЦЫЯ *див.* **КОНКУРЕНЦИЯ.**

КОНКУРСЪ *ч.* (*стп.* konkurs, *лат.* concursus) *(збір людей у якомусь конкретному місці і часі)* зібрання, згромадження: Тєды сама кнєжна ее милост паки воєводиная Виленская там же в Корцу, при немаломъ конкурсе и зкгромадзенемъ сенаторовъ и велю зацных людей... отцу Пузыне... визитоватъ и ревиловатъ заборонила (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674).

КОННИЙ *див.* **КОННЫЙ.**

КОННИКЪ, КОНЪНИКЪ *ч.* Кіннотник: Ко́нъници сътвори́ша че́ты три, ко́н҆ныи жо(л)нѣрє на три гуфы ро(з)шихова́ли(с) (1596 *ЛЗ* 87); Арісті́ппъ: Нарочи(т) ко́нникъ (1627 *ЛБ* 179); *Образно:* и пришо́лъ до нє́гѡ Іѡа́съ Ца́ръ Ізра́илскїй, и пла́калъ на́д҆ обли́чємъ єгѡ, и мо́вилъ: ѡ(т)чє ѡ(т)чє во́зє Ізра́илскїй и ко́нникꙋ єгѡ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 1).

КОННО, КОНЪНО *присл. (на конях, верхи)* кінно: а кнѧзємъ Санкгꙋшковичамъ и кнѧзєм Збаражским... казали на тоєж мєстцо конно, а збройно тѧгнути, бєз кождого ѡмєшканѧ (Львів, 1537 *AS* IV, 87); тыє служа(ть) конъно є(з)дѧть на во(и)нꙋ (1552 *ОКЗ* 43); войтъ яснокгродский зъ сынами своими, з... помоцъниками своими... конъно, оружьно, з ручъницами... // ...наехали на маетност... пана моего (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 131-132).

КОННОСТОЯЛИЩЕ *с. (стайня для коней)* конюшня: eguile, ко(н)ностоялищє, ста(й)ня (1642 *ЛС* 182).

КОННЫЙ, КОННИЙ, КОНЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується коней)* кінський: тыє бояре... тым стадом конным збожа... пана кгойского... пасли, топтали (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); **конноє ристанїє** *див.* **РИСТАНЇЄ; подвода конная** *див.* **ПОДВОДА; шлях конный** *див.* **ШЛЯХЪ.**

2. *(який пересувається верхи)* кінний: кнѧз Василєй Костѧнтинович Ѡстрозский со всими людми слꙋжєбными, пєнѧжными, конными, так тєж и пєшими, драбы, рємєстники и роботниками маютсѧ положити на том мєстъцꙋ, гдє замок Брѧславский ...маєть быти бꙋдованъ (Олбенг, 1552 *AS* VI, 125); са(м)... кнзь... зобравшисѧ з многими слꙋгами бояры и по(д)даными своими ко(н)ными и пѣшими... двє чєрєдє... до... двора своєго... ѡтогнати росказа(л) (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 55); Ко́нъници сътвори́ша че́ты три, ко́н҆ныи жо(л)нѣрє на три гꙋфы ро(з)шихова́ли(с) (1596 *ЛЗ* 87); Ко́нныи жолнѣрє на три гꙋфы розшикова́лисѧ (1627 *ЛБ* 156); hippo[to]xota(e), ко(н)ниє козаки, стрѣлци (1642 *ЛС* 218); **конный ѣздецъ** *див.* **ЕЗДЕЦЪ; конныє люди** *див.* **ЛЮДИ; конный людъ** *див.* **ЛЮДЪ; служба конная** *див.* **СЛУЖБА.**

3. *У знач. ім.* Кінний, -ого, вершник: вса(д)ни(к), ко́нъны(и) вєр҃хо(в)ны(и) (1596 *ЛЗ* 35); Въса́дникъ: Ко́нный, вєрховы(и) чловє́къ на́ кони́ (1627 *ЛБ* 22); Тогды бовѣмъ и са́м҃ ста́ршій и́хъ Хага́нъ..., та́мъ на єдно́мъ мѣсцꙋ высо́ко(м) з҃ своими выборнѣйшими ко(н)ными стоѧчи, рꙋка́ми сєбє по тва́ри би́лъ и по пе́рсємъ (Київ, 1627 *Тр.* 662).

Див. ще **КОНСКИЙ.**

КОНОБЪ *ч.* (*цсл.* конобь) казан, котел; *діал.* коноб: Коно́бъ, котє́лъ (1596 *ЛЗ* 53); etth(an)ion, конобъ, котєлъ (1642 *ЛС* 182).

КОНОВАЛОВАЯ *ж.* Дружина коновала: заставили есмо людей своихъ, Ощовскихъ... на йм҃я: Ивана Москвитина,... Явтуха, Коноваловои сына (Луцьк, 1562 *Арх ЮЗР* 6/I, 41).

КОНОВАЛЧИКЪ *ч.* Помічник коновала: ксендзъ Петръ Козаковичъ Прошицкий ...напротивко славетнымъ... Потееви рымарови... Грыцови Коновалчикови, бурмистромъ... светъчилсе и протестовал (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418).

КОНОВАЛЪ *ч.* (*той, хто займався каструванням і лікуванням коней*) коновал. Особова вл. н.: И коли дей шли черезъ Рожища..., тогды войта Рожыцъского,... а Яцка коновала,... просили сами..., абы ихъ черезъ мостъ Рожицъский перепустилъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 130); Фєдо(р) Коновалъ (1649 *РЗВ* 161 зв.).

КОНОВКА, КОНОВЪКА *ж.* **1.** Коновка, кварта, кухоль: Кадєй всих дєсѧт, а бочок пивных пѧт, а коновок три (Володава, 1553 *AS* VI, 13); коновокъ дєрєвъныхъ три взяли (Луцьк, 1586 *ТУ* 210); коновка малая непозлотистая сребреная, коновка позлотистая (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366); су(т) сосуды свѣцкиє, яко лыжки, коновки, котєлокъ и прочая (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36); мєновитє взято... // ...Коновъка срєбръная злоцистая (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.).

2. Особова вл. н., *ч.*: игнатъ Коно(в)ка (1649 *РЗВ* 73 зв.).

КОНОВОНЬКА *ж.* Коновонька: На срѣбро цє(р)ковноє ѡ(т)мѣняючи староє на тыє двѣ коново(н)цѣ придатку зо(л) ѳ҃ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3).

Див. ще **КОНОВОЧКА.**

КОНОВЪКА *див.* **КОНОВОЧКА.**

КОНОВОЧКА, КОНОВОЧЪКА *ж.* Коновочка: А ѡсобливє маєтъ єй... дати стада свєрєпого тридцатєро поголовѧ,... къ кому коновочку срєбрънуую (1577 *AS* VI, 76); дрꙋгая коновочъка срєбрєная малая (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 25); Пара коновочокъ гла(д)кихъ ꙋ сподꙋ з ли(с)товками, и по тры но(ж)ки ꙋ ка(ж)дои з гє(р)бами (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 18).

Див. ще **КОНОВОНЬКА.**

КОНОВОЧЪКА *див.* **КОНОВОЧКА.**

КОНОВЪ *ж.* (*нвн.* Kanne) (*посудина для набирання і пиття рідини*) кінва, *діал.* конов: Особливе свещенику... далъ две мисе ценовыхъ, коновъ ценовую великую (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 25); 1 коновъ для воды за гро(ш) 5 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 зв.); Кгды му ко́новъ зє зло́та, внє́т҃ росказа́л҃ да́ти, Абы воды́ другі́й ра́зъ мѣлъ в чо́мъ дарова́ти (Київ, 1632 *Євх.* 304); Konow: garniec miedziany (Жовква, 1641 *Dict.* 63).

Див. ще **КОНВА, КОНЕВЪ.**

КОНОВЪКА *див.* **КОНОВКА.**

КОНОПЕЛКА *ж.* Конопелька. Особова вл. н., *ч.*: Ста(с) конопє(л)ка (1649 *РЗВ* 358 зв.).

КОНОПЕЛНЫЙ, КОНОПЛЬНЫЙ *прикм.* Конопляний: побрал... // ...пряжи коно-

пелнои локотъ сто пятдесят, по грошу одному (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 11-12); сȣкнѣ они ни єді́ной нє шію(т) лѧнъными ни́тьми то(л)ко конóпльны́ми, прєто свои ни́ти // кравцю(м) давáю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94-94 зв.).

Див. ще **КОНОПЛЯНЫЙ, КОНОПНЫЙ, КОНОПІЙ.**

КОНОПЕЛЬ *ч.* Те саме, що **конопли**: съ подклета моего взято... насеня конопля мацу, гороху мацу (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34).

Див. ще **КОНОПЛЯ, КОНОПЪ.**

КОНОПЛИ *мн.* (*лат.* Cannabis L.) *(трав'яниста рослина, зі стебел якої виготовляють прядиво, а з насіння — олію)* коноплі: У дворє, ȣ клєтєх полдєвѧты бочки проса, макȣ бочка ѡдна. Конопєл бочка ѡдна (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); лъны, конопли, так насенье, яко и волокъна... побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); Вє(л)мо(ж)но(ст) вша панє краковски(и)... // ...ȣ ма(р)ка... гороху нива... конопє(л) нива на ко(п) ѡсмь шацує(т) собє того всєго на ко(п) ѡсмь и грошє(и) пѧ(т)дєсѧ(т) литовски(х) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 55-55 зв.); гды ихъ шȣкано, на дахъ имъ оустȣпи́ти казáвши, и коноплѧми, нєтéртыми, прикри́вши, затайла ихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 843).

Див. ще **КОНОПЕЛЬ, КОНОПЪ.**

КОНОПЛЬНЫЙ *див.* **КОНОПЕЛНЫЙ.**

КОНОПЛЯНЫЙ *прикм. (виготовлений з волокна коноплі)* конопляний: взяли: конопляного поло(т)на аршино(в) двєстє,... по(л)тє(и) шє(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **КОНОПЕЛНЫЙ, КОНОПНЫЙ, КОНОПІЙ.**

КОНОПНИЙ *див.* **КОНОПНЫЙ.**

КОНОПНЫЙ, КОНОПНИЙ, КОНОПЪНЫЙ, КОНУПНЫЙ *прикм.* (*стп.* konopny) *(який стосується конопель)* конопляний: кнзъ Воронєцки(и)... взялъ то єсть: ...гороху мє(р) пя(т)на(д)ца(т), сємєни коно(п)ного мє(р) три (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); побрано..., маки, семеня ильняные и конупные (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160); зъбожа розные зъ гумъна побрали, такъже сименя конопъные и лняные (Житомир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393);

(який виготовлений з волокна конопель) конопляний: пряжи кужелное клубков чотыри, другая чотыри конопныхъ (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 350); У Востапа Тимошенка: полотна тонкого, локотъ тридцатъ, конопного двадцать локотъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 218); tomice, es, конопни(й) повра(з), ужє (1642 *ЛС* 398).

Див. ще **КОНОПЕЛНЫЙ, КОНОПЛЯНЫЙ, КОНОПІЙ.**

КОНОПІЙ *прикм.* (*стп.* konopi) конопляний: у Волешка Денисеняти взели: мацу луку... семени конопъяго коробекъ две (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 284).

Див. ще **КОНОПЕЛНЫЙ, КОНОПЛЯНЫЙ, КОНОПНЫЙ.**

КОНОПЪ *ч.* Те саме, що **конопли**: cannabis, конопъ (1642 *ЛС* 111).

Див. ще **КОНОПЕЛЬ.**

КОНОПЪКА *ж. (назва рослини)* марена: alysson, конопъка зєліє (1642 *ЛС* 79).

КОНОПЪНЫЙ *див.* **КОНОПНЫЙ.**

КОНОТЪ *ч.* (*свн.* knote, *нвн.* Knoten) вузол, петля: nodus, коно(т) вѧ(з)ка (I пол. XVII ст. *Сем.* 120).

КОНПРИНЦИПАЛЪ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЪ.**

КОНСЕКРОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (*лат.* consecratus) освячений: пришовши до церкви... святого Яна, где заставши насвятиший сакраментъ... консекрованый, оный место того, штобы ему

повинно реверенциеею яко Богу отдават мелъ, прочъ выкинутъ казалъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 740).

КОНСЕНСЪ, КОНЪСЕНСЪ *ч.* (*стп.* konsens, *лат.* consensus) згода, консенс, консенсум: А такъ, за такимъ позволенемъ и // консенсомъ... пана нашого... арендовали есмо пану Лву Федоровичу Чечерскому... иминиско церковное (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 461-462); П҃ну Старостѣ дали(с)мо чи(р)воны(х) зло(т) три за ко(н)сєнсъ абы в попо(в)ско(м) до(му) шлѧ(х)та нє стоѧла (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 5); и на то конъсенсу межи собою съполне зобравъшисе человѣка болшей пятдесят... до Затурецъ... нападши,... ксенъдза... убили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

КОНСЕРВАТНЫЙ *прикм.* Який стосується консерватів — судових сесій Люблінського трибуналу: И за тыми позвы зложиломъ... Юрю Чорторыскому и... панеи... Красенской... на трибунале перед судом... кгды справы воеводствъ... консерватные припадутъ и судитисе будутъ (Володимир, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 545); Влади(с)ла(в) чє(т)вє(р)ты(и)... коро(л) по(л)ски(и)... кнєжато(м)... приказує(м) абы(с)тє ...на трибуналє голо(в)но(м)... на то(т) ча(с) кгды справы ко(н)сє(р)ва(т)ныє воєво(д)ствъ киє(в)ско(г)... и чє(р)ниго(в)ско(г) поря(д)ко(м) и(н)ши(х) воєво(д)ствъ коро(н)ны(х) по ѡ(д)сужє(н)ю вла(с)но(г) воєво(д)ства... припаду(т) (Київ, 1640 *ЦНБ* II, 23271, 1); шляхє(т)ны(и) Микола(и) Бохъновски(и),... // мєжи справами ко(н)сє(р)ватны(ми) коро(н)ны(ми)... ѡ(д) положєня то(го) позву на(и)пє(р)ви(и) до сужєня припадаючи(х), ставитисє зложи(л) (Володимир, 1647 *ТУ* 337-338).

Див. ще **КОНСЕРВАТОВЫЙ.**

КОНСЕРВАТОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **консерватный**: мєжи справы ко(н)сє(р)ватовыє мєнованы(х) воєво(д)ствъ и мєжи справы коро(н)ныє чва(р)тковыє а(л)бо собо(т)ныє любо до сȣдȣ яки(и)... по(с)тановєны(и) бȣдє(т)... ли(с)то(м) свои(м) ѡдо(с)лати має(т) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31 зв).

КОНСЕРВАТЫ, КОНЪСЕРВАТЫ, КОНЪСЕРЪВАТЫ *мн.* (*стп.* konserwata, *слат.* conservata) судові сесії Люблінського трибуналу: кгды по то(м) воєво(д)ствє ко(н)сє(р)ваты воєво(д)ства Киє(в)ско(го) припадутъ и ѡ(т)правованы будутъ становитися (Житомир, 1609 *ДМВН* 178); За которымъ росписомъ на мєнєно(и) панє(и) києвъско(и)... с простого рєєстрȣ на конъсєръватахъ мєнованыхъ зыскъ станȣлъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, 4069, 148 зв.); Выпи(с) с книгъ голо(в)ны(х) трибуна(л)ски(х) Конъсє(р)ва(т) воєво(д)ства Киє(в)ско(г) (Київ, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 118).

КОНСЕРВАЦИЯ *ж.* (*лат.* conservatio) *(точне, без відхилень здійснення чого-небудь)* додержання, збереження: плєнипотє(н)тъ стороны по(з)ваноє ко(н)сє(р)вацию тє(р)мину обомъ сторонамъ... нє рєпукгновалъ и ѡвъшємъ доброволънє на(м) по(з)волилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 247).

КОНСЕРВОВАНЄ *с.* Додержання, збереження: а на томъ, ко(н)сє(р)вова(н)ю акъту, уфунъдованя юри(з)ди(к)ции садит, которы(и) акътъ на своємъ пляцу зостати нє можє(т), и прє(з) дєкрє(т) суду головъно(г) трыбуналъско(г) можє быти касованы(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 246).

Пор. **КОНСЕРВОВАТИ.**

КОНСЕРВОВАТИ *дієсл. недок.* (*лат.* conservāre) (що) *(точно, без відхилень здійснювати що-небудь)* додержуватися (чого),

додержувати, зберігати (що): ты(м) дєкрєтомъ панъ комо(р)никъ тє(р)минъ ко(н)сє(р)вовалъ (Київщина, 1639 *ККПС* 246).

КОНСИДЕРАЦЇА *ж.* (*стп.* konsyderacyja, *лат.* consideratio) розмірковування, роздумування, розважання: На́ што по до́лгихъ консидєра́цїахъ и пи́лномъ розмышля́ню, позво́лити и ко́штъ свой вла́сный ва́жити нє ѡдмо́вилємъ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 3).

КОНСИДЕРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* konsyderować, *лат.* considerāre) (з ким) розмірковувати, роздумувати, радитися: А до того позовъ листо(в)ны(и) прє(з) рєляцыю, во(з)ного має(т) быти проти(в)ко стєнъникомъ дєдукованы(и), которого... є(г) м(л) панъ по(д)комори(и) києвъски(и) зъ урядомъ своимъ нє ко(н)сидєровалъ (Київщина, 1639 *ККПС* 255).

КОНСИЛИЙ, КОНСИЛЇЙ, КОНЦИЛЇЙ *ч.* Те саме, що **консилиумъ**: противъ свежому, не толко словному, але и листовному обецаню своему,... черезъ давные консилии уфаленому... мимо звычай антицесоровъ своихъ... до новотное южъ зверхности привезалъ (Берестя, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 522); з ро́зны(х) по́вѣстєй и дово́до(в) вы́розꙋмѣвши, жє противъ прися́зѣ своєй ...противъ канѡномъ црковнымъ, чєрє(з) да́вныи концилїи оуфа́лєнымъ... // ...до ново́тной ся въжє звѣ(р)хности приваза(л). посла́лисмы до нєго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 12 зв.-13); квѣтнула и єщє́ квѣтнєтъ при Бо́ку Па́н'скѡмъ на Столка́хъ Сєна́торскихъ, здоро́выє ѡ цѣлости Рєчи посполи́тои ѡ(д)правꙋючи конси́лїа (Київ, 1648 *МІКСВ* 351).

Див. ще **КОНЦЫЛЬ.**

КОНСИЛИУМЪ, КОНСИЛЇУМЪ, КОНЦИЛЇУМЪ, КОНЦИЛѢОМЪ *ч., с.* (*стп.* konsylijum, koncylijum, *лат.* consilium) (*збори єпископів*) собор: патриярха Константинопольский, предъ... килку десять летъ, на Феррарское консилиумъ тежъ для зъедноченя возваный (Берестя, 1596 *Арх ЮЗР* 1/I, 511); Концилїꙋ(м) ты(ж)... позво́лилъ по(д) двѣма осо́бами дава́ти Сакраме́нтъ, тымъ... кото́рыи бы ся того оупрє́ймє домага́ли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 230); а костє́лъ римскїй на то́м' нє прєстаючи, на конси́лїꙋ(м) толєта́ны: тако́вїй кано́нъ ви́далъ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 32); абовѣмъ на томъ концилѣомѣ, то есть соборе Флоренскомъ, Триденскомъ, много новыхъ артыкуловъ отъ Формоса папежа приняли (1626 *Кир. Н.* 19).

Див. ще **КОНСИЛИЙ, КОНЦЫЛЬ.**

КОНСИЛЇЙ *див.* **КОНСИЛИЙ.**

КОНСИЛЇУМЪ *див.* **КОНСИЛИУМЪ.**

КОНСКИЙ, КОНСКІЙ, КОНЪСКИЙ, КОНЬСКИЙ *прикм.* **1.** (*який стосується коней*) кінський: во(з)ны(и)... созна(л)... ѡ пограблє(н)є стада... св[инско(г)о] и ко(н)ского (Житомир, 1584 *АЖМУ* 84); eguaria, стадо кон(ъ)скоє (1642 *ЛС* 182); **возъ конский** *див.* **ВОЗЪ; конскоє рыстанїє** *див.* **РИСТАНЇЄ; соха конская** *див.* **СОХА; шляхъ конский** *див.* **ШЛЯХЪ.**

2. (*який належить коневі*) кінський: онъ рєклъ вы стє сами кон'ми, што конскіи ѡчи маєтє (Вільна, 1627 *Дух. б.* 12 зв.); Воды ма́ло прино́симъ з' жро́дєлъ Гєлико́н'скихъ, Во́ды ѡнъ зна́къ давнѣ́йшїй, воды́ копы(т) ко́нски(х) (Київ, 1632 *МІКСВ* 304); на томъ коню Аггл҃ъ Бж҃їи в' тѣлѣ лю(д)скѡмъ... з ꙋстъ ко́нских'; ѡ́гнь сѣрчанїй па́литъ (Чернігів, 1646 *Перло* 141); кони вси... побрали такъ, же и шестри (!) конъское во всей той маетности не зоставили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 63);

(призначений для коня) кінський: кнзъ Воронєцки(и)... взялъ... по(д)ковъ ко(н)скихъ два(д)ца(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); Впра́вдѣ зо́лота, пе́рєл' и дороги́х' ка́мєнє(и)... нє приношꙋ: а те́жъ то́ тєле́сной и ко́нскои оздо́бѣ слꙋжит' (Київ, 1623 *МІКСВ* 75); товариство и челадь зъ подъ хоругве его милости пана ротмистра, наехавши на Плоскую... побрали... // ...путъ желѣзныхъ двое конскихъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 141-142); **конский лѣкаръ** *див.* **ЛѢКАРЪ.**

◇ **трава конская** *див.* **ТРАВА.**

КОНСКІЙ *див.* **КОНСКИЙ.**

КОНСПЕКТЪ *ч.* (*лат.* conspectus) **1.** Погляд; зір, очі: Гды Ша́тꙋ вла́снꙋю коха́ного сы́на Конспе́ктови Прєза́цномꙋ Вашєи Княжо́и, мл(с)ти прєзєнтꙋю... та́жкого бо́лю сєрде́чного Ва́шєй Княжо́и мл(с)ти на́мнѣй нєво́нтплю (Київ, 1641 *МІКСВ* 363).

2. Велич, маєстат: мы то́є прино́си(м) што́ ма́ємъ, Ты́мъ пода́ркомъ мале́нки(м) тво́й ко(н)спєкт' вита́єм' (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

КОНСПИРАЦИЯ *ж.* (*стп.* konspiracyja, *лат.* conspiratio) змова: которо(г)[о] дєкрєту... пнъ Тыша за пра(в)ны(и) нє при(и)муючы, ѡ(д) нєго до суду голо(в)ного трибуналу... княжа(т) и(х) м(л) корє(ц)ки(х) ко(н)спирациєю на затру(д)нє(н)є тоє справы и ку шкодє акторовє(и) пяты... нє при(з)наваю(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 256).

КОНСТАНТИНОПОЛИТАНЧИКЪ *ч.* *(мешканець м. Константинополя)* константинополець: Вшакъ же гисторикове церковныи обадва Никифорове, Константинополитанчикове, въ своихъ кройникахъ... отъ Андрея апостола уфундовану быти еи поведаютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 517).

КОНСТИТУЦИЯ, КОНСТИТУЦЫЯ, КОНСТЫТУЦІЯ, КОНСТЫТУЦѢЯ, КОНСТЫТУЦЫЯ, КОНЪСТИТУЦИЯ, КОНЪСТИТУЦЇА, КОНЪСТЫТУЦЫЯ *ж.* (*стп.* konstytucyja, *лат.* constitutio) *юр.* **1.** *(правовий акт, який регулює право на певній території)* закон, декрет: а пово(д) повєди(л) же позваному ту(т) в сꙋдє форумъ ѡ таковы(и) вы(с)тупокъ во(д)лє конъстытуцыи слушноє єстъ чого доводєты (!) ꙋ судꙋ тую конъстытꙋцыю зара(з) чыта(л) (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв.); право посполитоє конъституция року тисєча пя(т)сотъ ѡсмъдєсятъ ѡсмого по(д) титуломъ ѡ комисиахъ... ѡписало (Київщина, 1639 *ККПС* 238).

2. Постанова уряду; ухвала; рішення: Ѡсобливє тє(ж) єго к(р)м ншго мл(с)тавого (!) пна просилъ абы листы сєимовыє ꙋнивє(р)салы ко(н)стытуцѣи и ко(ж)дая справа по(д)лє ѡбєтницы и приви(л)ю єго кролє(в)скоє мл(с)ти... рускими литєрами... писаны и выдаваны были (Київ, 1571 *Возн. Іст.* фотокоп. 34); а штося ткнє(т) статꙋтꙋ литовского и ко(н)ститꙋцы(и) таа ничого до тоє рєчи нє налєжитъ (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 190); А пото(м)... су(д) голо(в)ны(и) трибуна(л)ски(и) волы(н)ски(и) пєрє(д) которы(м) обыватєли зє(м)ли волы(н)скоє // во(д)лє ко(н)ституции со(и)му ва(л)ного... сꙋдилися (Люблін, 1595 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 249, 12-12 зв.); а и́жъ проти(в) кон(ъ)ститꙋціамъ се́ймꙋ того протєста́ціа пока́зана бы́ти нє мо́жєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25); сторона позваная противко праву посполитому и бє(з)пєчєнъству актовъ таковы(х), право(м) посполитымъ и конъституциями ѡбвароваными, чинячи и винъ на таковых заложоныхъ нє ѡбавляючи(с) заславъшы умы(с)лнє на то(т) актъ людє(и) по(д) ѡсмъсотъ служалы(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237); а плєнипотєнъть позваное стороны, заховавъшы въси обороны и добро-

действа правъные позваным своим // покладал передъ судомъ констытуцыю сейму тепер свижо прошлого (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422-423).

КОНСТИТУЦЫЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСТЫТУЦІЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСТЫТУЦЫЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСТЫТУЦѢЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСУЛТОВАТИ *дієсл. недок.* (*лат.* consultāre) (о чім) консультуватися, радитися (про що): братия з жалє(м) и встыдомъ тамъ в присѣнъка(х) ѡ належно(м) мусѣли ко(н)султовати (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43).

КОНСУЛТАЦЇА *ж.* (*стп.* konsultacyja, *лат.* consulatio) рада, порада, консультація: Дознáвши... ижъ призвоитаѧ є(ст) рєчъ злы́мъ и прєврóтны(м) лю́дємъ, найліпшїи спрáвы и пóстѹпки наши, иначєи титѹловати, а обавлаючиса áбы и тáа консѹлтáцїа нáша нє былá чи́мъ и́ншимъ ѡголóшєнаа... оучини́лисмѡ в ты́и слóва (Київ, 1628 *Апол.* 1).

КОНСУЛЪ *ч.* (*стп.* konsul, *лат.* consul) *(найвища державна посада в Стародавньому Римі)* консул: ѡни то розѹмѣли быти на нáйвышєє добрó, якѡ ѡ́ный прєзáцный и сл(áвный) мѹжъ, и моу(д)рій сєнáторъ и Кóнсѹлъ // Рі́мскогѡ ширóкогѡ и слáвногѡ Пáн(с)тва, Палємѡ́нъ Публиѹсъ Ли́ба (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв.-3 ненум.).

КОНСЦИЄНЦИЯ *ж.* (*лат.* conscientia) совість: єднакъ... во(д)лугъ самоє слушности во(л)но актови, с ко(н)сцие(н)циєю своєю пораховавъшисє, прєтє(н)сиє своєє умнє(и)шити (Київщина, 1639 *ККПС* 250).

КОНТАКЪ *див.* **КОНДАКЪ.**

КОНТЕМПТЪ, КОНЪТЕМПТЪ *ч.* (*стп.* kontempt, *лат.* contemptus) зневага, презирство: Послове, што съ тымъ до митрополита ходили, съ фуриею только а конътемптомъ, безъ вшелякого кгрунътовного респонсу до насъ суть отправлены (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 523); Ницепор Лосовский,... протестовал напротивко... отцу Петру Могиле,... а то о контемптъ и зневагу найсвятшого сакраменту (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 740); лечъ помененые законъники капитулярес монастыра Печарского, а особливе отецъ Файлукевичъ, не тылъко разъными конътемптами протестанъта, насмиваючисе з него... кормили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404).

КОНТЕНТАЦИЯ, КОНТЕНТАЦЇЯ, КОНТЕНЪТАЦИЯ *ж.* (*стп.* kontentacyja, *лат.* contentatio) винагорода, заплата: Принаты(и) бы(л)... до школы за рєктора Іѡа(н) Борє(ц)ки(и), котором̑ брата... поступили м̑ на ка(ж)ды(и) ква(р)талъ давати по зо(л) полски(х) ї за що ѡ(н) подаковавши братия(м) таковѹю ко(н)тєнтацию завдачнє приня(л), а ѡфѣрова(л)са дѣтє(й) кгрє(ц)кого и лати(н)скаго языка учити (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 8 зв.); за оголошéньємъ войны́, нє ѣдѹтъ оучóныи и вєлъмóжи нá ню... идéтъ: мóлодѣжъ, оубо(з)ство, и хлóпство, котóрымъ ґды звы́та(з)ство на(д) нéприатєлємъ за выгнáньємъ зъ грани́цъ пáнъства єгѡ́ одéржати здáритса ко(н)тєнътáцїю и коронѹ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 342); певъную квоту в способъ яковоесъ за то контенътации намовивъши и ексънункъ двесте черъвоных золотых... ксенъдзъ ...од ...суди зємъского Луцъкого, взявъшы... тое постановене межи собою скритое а таемное мали (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 605).

КОНТЕНТАЦЇЯ *див.* **КОНТЕНТАЦИЯ.**

КОНТЕНТОВАНЪЄ *с.* (*стп.* kontentowanie) винагорода, винагородження: такъ же для контентованья свещенников и дяковъ и убозъства, тисечу золотых полских назначаю (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 627).

Пор. **КОНТЕНТОВАТИ.**

КОНТЕНТОВАТИ, КОНТЕНТОВАТЬ, КУНТЕНТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kontentować) **1.** (кому) *(платити, давати винагороду за працю)* винагороджувати: Єго мл(с)ти нє кꙋ(н)тє(н)тꙋючи мєнє за по(с)лꙋги мои и мєнє жа(д)ны(м) способо(м) на про(з)бꙋ мою и приятєлъ мои(х) нє ѡ(т)правилъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 25 зв.); про то мы вамъ розказуемъ: абы... тымъ Хрестияномъ... на кгрунтехъ монастырскихъ селитисе допущали, а о собе // промышляли, албо тежъ чымъ колвекъ зъ кгрунтовъ тыхъ контентовали (Терехтемир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 263-264).

2. (що, кому) *(надавати допомогу)* жертвувати (кому, чому): они частыми и густыми прозбами своими, такъ през листы,... упросивши помененого пана Ивана Терлецкого, абы пречечоному отцу владыце Луцкому служилъ и при нимъ ся забавилъ, обецуючи му... у потребахъ его и припадкахъ вшелякихъ, еслибы якие на нь пришли, обычаемъ вшелякимъ ратоватъ и добре контентовать (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 274); панъ андрє(и)... у ярославю вєдлугъ заплаты купє(ц)ко(и) которому пановє братия позволили на мє(м)рамъ ѡ(т) которы(х) золо(т)... позволи(л) цє(р)ковъ ко(н)тєнтовати (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 71).

КОНТЕНТОВАТИС *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНТЕНТОВАТИСЕ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНТЕНТОВАТИСЯ, КОНТЕНТОВАТИСѦ, КОНТЕНТОВАТИС, КОНТЕНТОВАТИСЕ, КОНТЕНЪТОВАТИСЕ, КОНТЕНЪТОВАТИСЯ, КОНЪТЕНТОВАТИСЕ, КОНЪТЕНЪТОВАТИСЕ, КОНЪТЕНЪТОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (ким, чим, на чім) (*стп.* kontentować się, *лат.* conquiesco) вдовольнятися, задовольнятися, *діал.* контентуватися: попы на́ши хотѦ бы сѦ кондиціѥй плєбанѡ(в)... дохра́пали... мо́гутсѦ тєды то́єю кондиціѥю... и ты́мъ радо(м) на(д) свѣцкими, кото́рого в꙾ рѣчахъ дх҃овны(х) заживаю(т) контєнтова́ти, яко(ж) бг҃обо́йные пе́внє контєнътоу́ютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196 зв.); и ди́вно є(ст) ба́рзо жє бъ тобо́ю самы(м) якобы своєю дѣди́зною контєнтꙋєтсѦ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226 зв.); он не контентуючисе на тым, што килка десят тисячей золотых... до себе взял и где хотел обернул (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 486); в. м. ...не контентуючися // правомъ посполитымъ, слугъ... своихъ... пославши ...пограбили сот ульевъ зо пчолами (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 386-387); они, не контентуючис першимъ розным чиненемъ кривдъ... до... убозства... нас привести могли (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 153); а апеляцию инътерпоновали, одъ которое уже одъступили и знову припозвали, конътенътуючисе вырокомъ (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 559); их милости отцове езуиты,... не конътентуючисе першими частокрот чинячими кривдами, которые... манастырови брацства Луцкого,... и при нимъ шпиталови презъ студенъты свои чинили и чинити не переставаютъ (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593); Чимъ се есче помененая пани братовая не конътенътуючис,... с челядю помененого пана

Чурила,... речи... в неведомости небожъчиковской выбрала (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); Цр҃ковъ засъ на́ша Правосла́внаѧ, горливостю дозна́нною Вм(с)... на мно́гихъ мѣсцахъ ѡ ѡборо́нꙋ свою, вєли́цє контєнтꙋєт҆сѧ: пр҃ѡсѧчи поко́рнє, абысь ѡноѣ примножа́ти часъ ѡ(т) ча́сꙋ ра́чилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7); а що бо(л)шая нє ко(н)тє(н)туючысє тымъ то(т) жє па(н) бєлєцъки(и) зособна з Звягля, яко козакъ пєрє(д) ты(м) будучи(и) з а(д)гєрє(н)тами и помо(ч)никами своими... // хлопов ...з мѣста повыганялъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194-195).

КОНТЕНТОВАТИСѦ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНТЕНТОВАТЬ *див.* **КОНТЕНТОВАТИ.**

КОНТЕНТЪ[1], **КОНТЕНЪТЪ** *ч.* (*лат.* contentio) *(окреме питання судового спору)* факт, епізод: поводъ повєдилъ жє иншихъ ко(н)тє(н)та позвꙋ выводи(т) нє повинє(н) то(л)ко што то(и) справє зємъско(и) налєжатъ которыє при позвє вывє(л) а и(н)шихъ... выводитъ нє єстъ винє(н) кгды(ж) то тамъ инъшая справа ѡсобная кгро(д)ская была (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 65); Су(д) нинєшни(и) зє(м)ски(и) вѣницъки(и) на(и)дꙋє жє и(н)ши(х) ко(н)тє(н)та позвꙋ ѡкро(м) што до спра(вы) // налєжали, пово(д) выводи(т) нє повинє(н) (Там же, 65-65 зв.); а ꙋмоцованы(и)... // ...ꙋпоминалъ ся впєрє(д) жєбы сторона поводовая во(д)лугъ ѡпису, права посполито(г), и слꙋшъности самои ко(н)тєнъта позъву своєго вывєла (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 25 зв.-26).

КОНТЕНТЪ[2] *прикм.* (*лат.* contentus) вдоволений, задоволений, *діал.* контентний: их милости, претивные будучы афектации брати вышъменованых релии кгрецкое,... асентенъции и прозбы ихъ стороны релии кгрецкое, до кола вносячые, упоръне не приймуючи, артикулъ на сеймъ..., вложити и описати не допустили а ни тымъ будучы контенти, надто водлугъ воли своее, мимо позволене протестуючыхсе, артикꙋлъ праву посполитому,... противный,... в инструкцию вписали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 737).

КОНТЕНЪТАЦИЯ *див.* **КОНТЕНТАЦИЯ.**

КОНТЕНЪТОВАТИСЯ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНТЕНЪТЪ *див.* **КОНТЕНТЪ**[1].

КОНТЕРФЕКТЪ *див.* **КОНТЕРФЕТЪ.**

КОНТЕРФЕТЪ, КОНТЕРФЕКТЪ *ч.* (*стп.* konterfet, *слат.* contrafactus) **1.** Картина; образ: Алє дово́лной, якомъ ре́клъ, матє́рїи живота Мꙋжа сєгѡ ст҃о́гѡ мѣст҆цє даючи, то прєло́жєноє бє(з) ѡколи́чностїй, якъ Контєрфє́ктъ бє(з) фа́рбъ зоставꙋю (Вільна, 1620 *См. Каз.* 14 зв.).

2. *(взірець для наслідування)* приклад; образ: кото́рого то ѡ(т)ца позбы́вши, и ба́рзо за́цный ро́зныхъ прєроґати́въ контє́рфє(т) стра́тивши, по та́къ нє ошацова́ной шко́дѣ я́к҆ жа́ловати, я(к) пєчалова́ти и пла́кати нє ма́єм҆ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 8).

3. *(те, що постає в уяві, збережене в пам'яті)* образ: Бы́лъ насмѣван҆ для вѣры правосла́вноu, лжєн҆, бє(з)чє́щєн҆, ша́рпа(л), ѡ(т) сꙋдꙋ до сꙋдꙋ, з тꙋрмы до тꙋрмы, прє(з) цѣлыи два ро́ки якъ злочи́нца які́й поволо́ка(н)... // ...А то єсть Пр: Хр҃(с): о́бразъ ст҃о́гѡ Мꙋжа сєгѡ, фа́рбами цно́тъ в҆ контє́рфє́ктѣ іллꙋмі́нова́ный (Вільна, 1620 *См. Каз.* 17 зв.-18); Того абы́м҆ зы́чи(л) та́къ Вє(л҃): твоє(и), я́кѡ и прєзацномꙋ Пото(м)ствꙋ, сама ѡбфи́тост҆ добродѣ́йст(в), (ко-

то́рыхъ я въ ср(д)цꙋ моє(м) контє́рфєктъ нєѡ(д)мѣнный за́вшє ношꙋ,) мнѣ и Про́дкѡмъ мои(м)... показа́ны(х) ѡ(д) прєза́цного Домо(в)ства Вє(л) твоє(и) приво́дитъ (Київ, 1631 *Тр. П.* 9 ненум.).

КОНТЕСЪ *ч.* Назва певної рослини: кондє(с) или контєси по ара(п) стрꙋсїю(м) по грє(ч) конти́си по ла(т)... сєрапїѡ(н) в книзє своєи собиратє(л)но(и) во главѣ контє(с) пишє(т)... что корє(н)... травы полагає(м) в различны(х) врачєванїахъ (XVI ст. *Травн.* 168 зв.).

КОНТИНУОВАНЄ, КОНТИНУОВАНЪЄ *с.* (*стп.* kontynuowanie, *лат.* continuatio) продовження: сторона поводовая домовляє(т)сє... абымъ ѡ(д)тявъши таковоє ѡ(д)рочє(н)є того акъту грани(ч)ного, чєрє(з) є(г)[о] мл... выданоє, до ко(н)тинуѡванъя ѡного приступилъ и сторонє по(з)вано(и) справоватисє наказалъ (Вільшанка, 1639 *ККПС* 228); тую справу до мєнє, по(д)коморо(г)[о],... д[ля розгра]ничє(н)я добръ вы(ш)мєнованы(х), поводовы(х) з добрами вє(л) вашоє половици сєла Ѡ(л)ша(н)ки и ко(н)тинуѡва(н)я ты(х) грани(ц) (Шумськ, 1639 *ККПС* 221).

Пор. **КОНЪТИНУОВАТИ.**

КОНТИНУОВАНЪЄ *див.* **КОНТИНУОВАНЄ.**

КОНТОВЫЙ *див.* **ҐОНТОВЫЙ.**

КОНТРАВЕНЦИЯ, КОНТРАВЕНЦЫЯ *ж.* (*слат.* contraventio) **1.** *юр.* апеляція: умоцованы(и) стороны поводовоє свє(т)чилъ и протє(с)това(л)сє противко по(з)вано(и) сторонє ѡ то, ижъ и(х) м(л)., спроти(в)ляючи(с) дєкрєто(м) трибуна(л)ски(м), которыми тую справу..., ко(н)читъ наказано, што всє по(з)ваныє,... умы(с)нє диляцыи на зволоку заживаютъ, хотєчи яко на(и)длужє(и) справу тую грани(ч)ную помыка(т), ѡ што ѡфєруючи(с) при(н)цыпала своє(г)[о] такъ ѡ ко(н)травє(н)цыю дєкрєто(м) трибуна(л)ски(м), яко и ѡ шкоды з протєстацыи справы тоє наступуючоє правнє поступи(х) (!) (Горошки, 1643 *ДМВН* 231).

2. Позов: тепер тое все через нас, возных, до уряду нинешнего тую контравенцию записом и слову до ведомости доносит и светчитсе (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 8/III, 536).

КОНТРАВЕНЦЫЯ *див.* **КОНТРАВЕНЦИЯ.**

КОНТРАДИКОВАТИ, КОНТРАДЫКОВАТЪ, КОНЪТРАДИКОВАТИ, КОНЪТРАДЫКОВАТИ, КОНТРОДИКОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kontradykować, *лат.* contradicere) (чому, кого і без додатка) опиратися, заперечувати, противитися: А поводовє... проти(в) комъпромисови... и ѡдєсла(н)ю до ꙋчынє(н)я грани(ц) мови(т) ничо(г) нє можє кгды(ж) сє то стало за доброво(л)нымъ зє(з)волє(н)ємъ... А што ра(з) хто доброво(л)нє на сєбє пры(и)мє(т) томꙋ вжє ко(н)трады(к)ова(т) нє можє (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17); А што ра(з) хто доброво(л)нє на сєбє пры(и)мє(т) томꙋ вжє ко(н)традыкова(т) нє можє (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17); а по вымешъканю ее летъ десяти, панове братство тотъ домъ в свою диспозыцыю взяти будутъ повинни вечне, чому сестра моя контродиковати не маетъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 508); которую маетность... по еспирации тое трилетное аренды въ цалости... подати и уступити мнѣ, албо сукцесорови моему... маетъ и будетъ повиненъ, ни кого не контрадикуючи (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 464); Напродъ ѡ(д) єє м(л) панє(и) су(д)инои... стєпу и пєту кгр(н)ту... призънали и... нє конътрадыковали (Київщи-

на, 1638 *ККПС* 183); о чомъ пречечоный его милостъ панъ Велъгоръский... протестацию инъ копия подати и тому всему конътрадиковати,... оферуетъ се (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 93).

КОНТРАДИКТОРИЯ *див.* **КОНЪТРАДИКТОРИЯ.**

КОНТРАДИКЦИЯ, КОНТРАДИКЪЦИЯ, КОНЪТРАДИКЦИЯ, КОНЪТРАДИКЪЦИЯ *ж.* (*стп.* kontradykcyja, *лат.* contradictio) заперечення; опір: остатокъ ихъ всих подданых... до поссесии... отдавати приказалъ зъ ихъ всими садидбами, огородами... без контрадикъции вшелякое их помененый монастыр... водле лекгации небожчиковское увезал и тых всих подданыхъ... отдавати приказалъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 541); Которы(и) ничо(г)[о] нє дбаючы на контради(к)цию є(г)[о] м(л)..., чєрє(з) кгру(н)ты... ду(к)тъ сво(и) провади(л) (Житомирщина, 1638 *ККПС* 182); А на ѡ(с)татокъ, же тутъ, и стєну... при(з)наваю(т), а жа(д)на конътради(к)ция ѡ(д) сусєда прилє(г)лого нє заходитъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 197); **конътрадикъцию чинити (учинити)** — чинити (учинити) опір: Постєрєгаючи цєлости своєє, абовємъ по вси тыє три дни ѡ томъ плєнипотєнътє сторона поводовая нє пытала(с) и жа(д)ноє конътрадикъциє(и) нє чинила, ажъ доперо при ѡста(т)нємъ дєкрєтє конътрадикъцию, нє питаючися ѡ плєнипотєнъциє(и), учинила (Київ, 1643 *ДМВН* 249).

КОНТРАДИКЪЦИЯ *див.* **КОНТРАДИКЦИЯ.**

КОНТРАДЫКОВАТЪ *див.* **КОНТРАДИКОВАТИ.**

КОНТРАКТОВАТИ *дієсл. недок.* Домовлятися, укладати угоду. ◇ **о згоду контрактовати (зъ Богомъ)** — укладати Союз, приймати Завіт: С҃ты(х) Оугóдникѡ(в) свои́хъ... до на́съ грѣшныхъ присыла́єтъ, абы́смѡ... з҄ Б҃гом҄ Ѡ(т)цємъ на́ши(м),... на на́съ загнѣва́нымъ ѡ згóдѣ контрактова́ли (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

КОНТРАКТОВЫЙ *прикм.* (*стп.* kontraktowy) контрактовий, контрактний. ◇ **записъ контрактовый** — *(письмове засвідчення укладеного договору)* контрактний запис: па(н) Побєди(н)ски(и) Станиславъ ко(н)тракту або запису ко(н)трактового ѡ(т) сєбє... с пано(м) Ви(л)гєлмо(м) Бухєно(м) на выставєнє товаровъ лєсны(х) пропо(м)нєвши,... нашє(д)ши... на власны(и) шпи(х)лє(р) пана Ви(л)гє(л)ма Бухєна,... попєло(в)... и и(н)ши(х) товаровъ нємало побрали (Володимир, 1619 *ТУ* 266); **контрактова мембрана** *див.* **МЕМБРАНА; контрактовый листъ** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

КОНТРАКТУЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Який стосується контракта: Шляхєтъны(и) панъ Стєфанъ Янъчєвъски(и)... свєтъчи(л)сє... напротивко славє(т)ны(м) п҃ном фо(л)тинови Прєцови яко принъципалови, ко(н)трактуючому, и Якубови Кгє(л)тєнъсови (Володимир, 1629 *ТУ* 289).

КОНТРАКТЪ, КОНТРАКЪТЪ, КОНЪТРАКТЪ, КОНЪТРАКЪТЪ *ч.* (*стп.* kontrakt, *лат.* contractus) *юр.* контракт: учини(л) єсми ко(н)трактъ зъ Зраило(мъ) на то(т) попє(л) на (и)мѧ своє (Володимир, 1570 *ТУ* 143); а мы сами чєрє(з) сєбє... пану миколаю жо(л)кєвскому... в оно(м) дє(р)жа(н)ю ...ниякоє кривды шкоды и пєрєказы чинити... нє має(м) алє ѡ(т) всѧкого права прєзысковъ до(л)го(в)... ко(н)тракто(в)... и ѡ(т) всѧки(х) тру(д)ностє(и) бóронити (1588 *ЛСБ* 98); кгды єго м(л) па(н) тєѡдо(р) тиша быко(в)ски(и) маючи пє(в)ноє постановє(н)є и ко(н)тракъть з и(х) м(л)сти пны...

пясочи(н)скими за пошлюбє(н)є(м) в ста(н) ...ма(л)жє(н)ски(и) сєстру и(х) м(л)... станови(л)... // ...пановє пясочи(н)скиє... сєстры своєє за... пана... нє ѡ(т)дали (Вінниця, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 13 зв.-14); за которымъ конътракътомъ их милости панове... тые вышъ помененые добра... зажывали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 453); **конътрактъ видеркафовый** — викупний контракт: Свещенъником Берестейским золотых полских шестъ сотъ назъначаю, але маютъ их конътрактом видеркафовым дати и собѣ оттулъ провизию мѣти (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 627).

КОНТРАКЪТЪ *див.* **КОНТРАКТЪ.**

КОНТРИБУЦИЯ, КОНЪТРИБУЦЫЯ *ж.* (*стп.* kontrybucyja, *лат.* contributio) *(грошовий податок на потреби держави)* контрибуція: А такъ всимъ, кому то ведати належит, а особливе целникомъ, мытникомъ и всимъ конътрибуцый и податков дозорцомъ... росказуемъ, абы мещанъ и обывателовъ... при той волности... цело и ненарушенне заховали (Варшава, 1614 *ЧИОНЛ* XIV-3, 114); напродъ, у мене, уряду... презъ менованого возъного... жадал, ежели... якое... стороны контрибуцие... чворга подимного до актъ гродских володимеръских... поданое естъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 230).

КОНТРИФАЛЪ *ч.* (*стп.* kontryfal, *нім.* Konterfei) *(сплав золота з іншими металами)* фальшиве золото: а мовѧть нѣкоторыи, ижъ тоє(ж) єстъ ко(н)трифа́лъ, што и бурштынъ: єсли такъ є(ст), што сѧ зго́дитъ матєріи на́шей: Бурштъ́нъ бовѣ(м)... коло(с)ки, и кро(ш)ки до сєбє притѧга́єтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207 зв.).

КОНТРОВЕРСИА *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРСИЯ, КОНТРОВЕРСИА, КОНТРОВЕРСЇА, КОНТРОВЕРСЇЯ, КОНТРОВЕРСЫЯ, КОНТРОВЕРСѢЯ, КОНТРОВЕРЪСИЯ, КОНЪТРАВЕРСИЯ, КОНЪТРОВЕРСИА, КОНЪТРОВЕРСИЯ, КОНЪТРОВЕРСЫЯ, КОНЪТРОВЕРЪСИЯ *ж.* (*стп.* kontrowersyja, *лат.* controversia) **1.** *юр. (судовий розгляд справи)* процес: та(к)жє и на сѹдє(х) ѡста(т)нєго сто(п)нѧ права которы(х) колвєкъ воєво(д)ствы мє(ти) мєли жа(д)ны(х) нє вы(и)муючи во(д)лє ихъ позво(в) припо(з)во(в) ко(н)тровє(р)сє(и) я(к) з дєкрєто(в)... рѹшє(н)я ѡ(т) ѡсла(н)я росписо(в)... справє(д)ливости нє ѹближаючи (Люблін, 1569 *Пр. ВЗ* 116); Ку тому, ижъ апеляцыя безъ контроверсии быти не можетъ, а тутъ конътроверсия быти не могла, ани была, кгдыжъ контроверсия быти не можетъ; бо его милость, панъ Брацлавский, не естъ тутъ позванъ о самую речь (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 330).

2. Суперечка, спір: Къ тому я тутъ не маю року до жадныхъ контроверсий, толко абыхъ чинилъ досыть декретови трибуналскому (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 329); моєму мл҃(с)тивому пну такъ // повєдаємъ, заховуючи собє вси ѡбороны правныє, вцалє ѡ то нє вдаючисє в жа(д)ную ко(н)тровєръсию правную ѡ то, што кольвєкъ будєть сє мовитъ (1599 *ККПС* 113-114); А поводовє... нє вдаючыся в жа(д)ныє ко(н)тровє(р)сыє с по(з)ванымъ яко пєрє(д) сѹдомъ тоє рєплики нєналє(ж)нємъ показали, жє проти(в) комъпромисови... мови(т) ничо(г) нє можє кгды(ж) сє то стало за доброво(л)нымъ зє(з)волє(н)ємъ спо(л)нымъ (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17); тє(ж) жєбы́смо... на́ и́хъ па́мѧть литу́ргїю... ѡ(т)правова́ли (што вʼпра́вдѣ бєз жа́дногѡ спо́рѹ и́ контровє́рсїи Кафоли́ц-

каѧ и Ап(с)лскаѧ Црковь,... захову́єтъ) (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); жа(д)ная ѡ тоє ко(н)тровє(р)сыя нє заходила (Житомирщина, 1639 *ККПС* 209); другая — роки завитыє и тє(р)мины, диляциями завитыми, нє вступаючи в конътравє(р)сию, жа(д)ныє бываю(т) афєктоваными ѡ(д)ложоныє (Київ, 1643 *ДМВН* 246); **контроверсїю чинити** — вступати у суперечку: И згóла жа́дной ко(н)трове́рсїи, то єстъ прѣ нє чи́наѧчи, мѣти чи́стєцъ... посполу з е́рєсю (Київ, бл. 1619 *О обр.* 145).

3. *(альтернативний доказ)* заява: на тую конътровєръсию асєсоровє нши нєчинячи дєкрєту жа(д)ного взєли тую всю справу на рєляцыю нашу кгды тогды пєрє(д) нами... на права(х) со(и)мовыхъ... тая справа рєферована была (Володимир, 1569 *ЖКК* 199); а до того и ко(н)тровє(р)сыи єго прє(з) возного до акть поданоє всєє нє вписали (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); то(т) жє умоцованы(и)... свє(т)чилъсѧ противко судови ѡ то ижъ мимо ко(н)тровє(р)сыи є(г) дєкрє(т) учинили (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30); а по(з)ваны(и)... тоє ко(н)тровє(р)сии нє пода(л) ѡ што сє ѡсвє(д)чоно для того нє єстъ ту(т) уписана (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103); Которыхъ конътровє(р)сыи ихъ судъ... выслухавъшы... (с)торону по(з)ваную а форо во(л)ную чынит (Люблін, 1633 *ТУ* 299); С которыхъ контровє(р)си(и) ихъ су(д) нинєшни(и)..., // ...дєкрєтъ суду кгродъского вѣницъкого утвє(р)жаєтъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.-149); **контроверсии (контроверсѣи, конътроверсии, конътроверсыи) сторонъ** — дебати сторін: Та(м) по ко(н)тровє(р)сиа(х) сторо(н) ѡбо(х) су(дъ) ѡ(н) зє(м)ски(и) києвски(и) наказа(л) абы поводова сторона... тую справу прє(з) апєляцию на тє(р)ми(н)... выточила (Київ, 1624 *ЦНБ* II, 23267, 1 зв.); А такъ выслухавши ко(н)тровє(р)сѣ(и) ѡбу(д)вухъ сторо(н)... на дєкрєтъ ѡ(т)ложи(л) єсми до дня завтрєшнєго (Київ, 1599 *ККПС* 117); Судъ нинєшни(и) Кгро(д)ски(и) Києвъски(и) Конътровєрси(и) сторонъ ѡбохъ вы(с)луха(в)ши Акътора налєжъного узънаваєтъ и позъваному ѡ(д)повєдати наказуєтъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141); Суд нинешъный кгродский луцкий, конътроверсыи сторон обохъ — поводовое самое, а позваное презъ урожоного пана Станислава Козаковича Прошицкаго, умоцованого ее — до суду нинешънего въношоных выслухавшы... позванымъ поступовати наказуетъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

4. Контроверза, диспут: Ро(с)ло подойзрє(н)є и́жъ ма́йстровє са́ми и профєсóровє: оу́чачи публи́чнє, лю́бъ слóвнє: лю́бъ на пи́смє ко(н)трове́рсый а́лбо спóровъ в' пи́смє собє проти́вныхъ: конє́чнє хóчуть а́бы и́мъ тóлко самы́мъ вє́ра да́на была́ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.).

КОНТРОВЕРСΪА *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРСΪЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРСЫЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРСѢЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРТОВАТИ, КОНТРОВЕРТОВАТЪ, КОНТРОВЕРЪТОВАТИ, КОНЪТРОВЕРТОВАТИ, КОНЪТРОВЕРЪТОВАТИ, *дієсл. недок.* (*стп.* kontrowertować, *лат.* controversārī) **1.** (між ким, о чім з ким, о чім між ким) *(наводити альтернативні докази, дискутувати)* сперечатися: панъ Браславский, не естъ тутъ позванъ о са-

мую речь, о которую бы тутъ у суду контровертовати мелъ зъ отцемъ епископомъ, але естъ припозванъ до прислуханя шкрутынии (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 330); стороны обедве,... в той справе межи собою контроверътовали (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 122); Поводовє... // ...А позаныє... Пєрєдъ Сȣдо(м) нинєшни(м) Становили(с) и в то(и) справє Мєжи собою конътровє(р)товали (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 73-73 зв.); ѡ которы(и) фуньдацыи юри(с)дицыи сторы (!) обєдвє мєжы собою ко(н)тровє(р)товали (Сокільча, 1638 *ККПС* 184); на рокȣ тєды нинєшънємъ... стороны ѡбєдвє... ȣ сȣдȣ нинєшънего становилися и в то(и) справє мєжи собою конътроверътовали (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, 4069, 148 зв.).

2. (що і без додатка) Опротестовувати: а тое справы знову зновяти и оное контровертовати сторона не можетъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 168); даю моцъ и зуполъную пленипотенъцию такъ всимъ посполу, яко и каждому по особну, во всих справах стават, контровертоватъ,... апеляции выточати, прозеквуции интеръпоновати (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 183);

(проти кого, ким) *(виражати протест)* протестувати: даємо ȣмоцованиє сє(и) листъ нашъ с пєчатию... всѣмъ посполу кто кольвєкъ противъ єго... конътровєрътȣєтъ (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 2); позаныє ѡ нєслȣшно(м) позвє нєрєтє(л)нє написано(м) и нє(с)лȣшнє и(ж) во(д)лу(г) права по(с)полито(г) нє всѣхъ ѡпєкуновъ до тоє справы нє припозва(л) собою ко(н)тровє(р)товали (Люблін, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 9 зв.).

3. (о що) *(відстоювати своє право)* вимагати (чого): на котори(х) ро(ч)ка(х) ѡни ѡбоя сторона ѡ вписова(н)ю тоє справы в рєєстр сȣдовы(и) и ѡ прыволываню єє ко(н)тровє(р)това(ли) (Люблін, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); Подаємо Посланцо(м) своимъ,... до Права Ѡ котроє Прє(д) Єго королєвъскою мл(с)тю конътровє(р)тȣємо... ѡ ровнȣю во(л)ность (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1).

КОНТРОВЕРТОВАТЬ *див.* **КОНТРОВЕРТОВАТИ.**

КОНТРОВЕРЪСИЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРЪТОВАТИ *див.* **КОНТРОВЕРТОВАТИ.**

КОНТРОДИКОВАТИ *див.* **КОНТРАДИКОВАТИ.**

КОНТУМАЦИЯ, КОНТУМАЦЫЯ *ж.* (*стп.* kontumacyja, *лат.* contumacia) *юр.* неявка: менованая сторона поводовая... оных всих... през умоцованого своего // шляхетного Адама Калуского за першимъ позвомъ въ вине контумации на термине нинешнемъ вздала (Варшава, 1639 *ЧИОНЛ* XIV-3, 154-155); поводъ... се... до права не становил и ведомости... о нестаню своем судови... не далъ... в вине першое контумацыи, водле поступку правного, вздалъ (Варшава, 1643 *ЧИОНЛ* XIV-3, 162).

КОНТУМАЦЫЯ *див.* **КОНТУМАЦИЯ.**

КОНТУМЪ *див.* **КУНЪТУМЪ.**

КОНТЯ *с., зб. (певна кількість ґонтів)* гонти: купи(л) ямъ ѕі кȣ(п) ко(н)тя а копа по три грошѣ бє(з) шєлюга (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 7 зв.).

КОНУПНЫЙ *див.* **КОНОПНЫЙ.**

КОНФАКТТОЛЮБЕЦЪ *ч. (любитель солодощів)* солодій: єщє єси ко(н)фак(т)толю́бецъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 249 зв.).

КОНФЕДЕРАТОРЪ *ч.* (*стп.* konfederat, *слат.* cōnfoederātiō) союзник: И са(м) мо́исий... ба́рзо сѧ того́ впро(д) лѧка(л). Кгды́ бовѣ(м) в замѣша́ню про́тивъ собѣ нѣко-

то́ры(х) конфєдєраторовъ выдє(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 25).

КОНФЕДЕРАТЪ *ч.* (*стп.* konfederat) *(член тимчасового військово-політичного союзу шляхти)* конфедерат: филон(т) стрыбы(л) чашни(к) и побо(р)ца воєво(д)ства киє(в)ско(г) ѡ(з)на(и)мую... и(ж) ми досы(т) ȣчини(л)... на доплачє(н)є пано(м) жо(л)нєро(м) ко(н)фєдєрато(м) єго м(л) па(н) ва(в)ринє(ц) кграбя з має(т)ностє(и) свои(х) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); Кȣпилися зновȣ ко(н)фєдєрати, а кро(л) росказалъ и(х) зносити, тєды гдє заскочєно, то имано и гублєно (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

КОНФЕДЕРАЦИЯ, КОНФЕДЕРАЦЇА, КОНФЕДЕРАЦЫЯ, КОНЪФЕДЕРАЦИЯ, КОНЪФЕДЕРАЦЫЯ *ж.* (*стп.* konfederacyja, *лат.* cōnfoederātiō) **1.** *(тимчасовий військово-політичний союз шляхти)* конфедерація: перекладаютъ их милость вашой Королевской милости слушность декрету, противъ тымъ учиненого, прекладаютъ конфедерацию енеральную Варшавъскую (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 513); в часъ конъфедерации меломъ отъ жолнѣровъ кривды незносные, презъ которые мешкатъ при нихъ не моглемъ, бо на здоровье мое чигали (Володимир, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 450); **конфедерацїю поднести** (на кого) — створити конфедерацію, об'єднання (проти кого): жо(л)нѣрє за(с) позосталыи хотѣли ко(н)фєдєрацїю на нєго по(д)нєсти, жє и(х) такъ мнѡго погинȣло и гинє, а нє платя(т) имъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170); **конфедерацїа москевская** — конфедеративний військовий загін, який брав участь у поході на Москву: ро(к) ҂ахѕі ко(н)фєдєрацїа была москєвскаѧ, во Львовѣ ся ска(р)бами дѣлили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

2. *(про релігійні конфесії)* об'єднання, унія: яко бы єго к(р) м(л), г(с)дръ нашъ м(л)(с)тивы(и) помнєчи на присягу при щасливо(и) коронации... на ко(н)фєдєрацию, та(к) ри(м)скоє яко и грєцкоє рєлии народо(м) учинєную... дєкрєто(в) наши(х) духовныхъ касовать нє рачи(л) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 270, 1 зв.); але и овшемъ, жебы набоженство старожитное хрестиянское, отъ церъкви ориенталное продкомъ нашимъ поданое и дотоля за утверженьемъ правъ, привилеевъ и конфедерацый... вцале заховано и утвержено было (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 524); нє стаѓєтсѧ тогды́ во́лность ѡ(т)мѣны чинє́н'ѧ вєдлȣгъ конфєдєрацїй... зачи́мъ мы грєчєской рєлѣи лю́дє, ачъ зъ жа́лостью на тоє смо́тримѡ, што ты дѣєпи́сє припомина́єшъ и(ж) мнѡ́го цєрквєй єстъ єрєти́цъствомъ // зма́заныхъ (Острог, 1508-1599 *Апокр.* 78-78 зв.); А коли митрополитъ и владыкове стараются, абы и // остатокъ церквей таковою одъменою геретическою не помазалися, або... (вси) не пропали, — ино (на митрополита и) на изверъжение его (и, владыковъ) добра конъѳедерацыя! (Вільна, 1599 *Ант.* 849-851).

КОНФЕДЕРАЦЇА *див.* **КОНФЕДЕРАЦИЯ.**

КОНФЕДЕРАЦЇЯ *див.* **КОНФЕДЕРАЦИЯ.**

КОНФЕДЕРАЦКИЙ *прикм. (який стосується конфедерації)* конфедерацький: прє(з) всю ко(н)фєдєра(ц)кого во(й)ска бы(т)но(ст) во Львовѣ инста(н)цїю чінєчы ѡ(т) правовѣ(р)ныхъ всѣхъ жолнѣровъ... на цє(р)ковъ выжєбрали(с)мо ѡ(р)товъ мєчїковы(х) 36 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 3); ѡ(т) сє(р)бовъ ко(н)фєдєра(ц)ки(х) ѡтєцъ васили(и) и п(н) лє(с)ко ку(ш)нѣ(р)... прынєсли... таляровъ новы(х) 2 ½ (Там же).

КОНФЕДЕРАЦЫЯ *див.* **КОНФЕДЕРАЦИЯ.**

КОНФЕКТЫ, КОНЪФЕКТЫ *мн.* (*стп.* konfekt, *лат.* cōnfectiō) солодощі: Сла́дкости: Кωнфе́кты, корѣнныи дорогіи рѣчи (1627 *ЛБ* 115); а надъ тое ешче шафу... такъже тежъ розмаитыми наполнено вышменитыми водками и конъфектами,... черезъ самыхъ ихъ милости пановъ злуплено и праве пусто учинено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/І, 542).

КОНФЕРОВАТИ, КОНФЕРОВАТЪ, КОНЪФЕРОВАТИ, КОНФЯРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* konferować, *лат.* cōnferre) (що кому) надавати; дарувати, обдаровувати: ничого праву посполитому не дерокгуючы, дати и конѳеровати умыслили есмо, якожъ симъ листом нашимъ даемъ и конѳеруемъ до выстя чотырох лет (Варшава, 1614 *ЧИОНЛ* XIV-3, 114); такъ же и самъ кроль его милостъ... // ...владыцтво Луцъкое и Острозское протестантови конферовать рачили (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 672-673); тамъжє за ωказанємъ прєзъ єго мл(с)ти Пана Пєнъского ꙋ привилєю ωномъ даровизною конъфєрованыє право(м) лєнънымъ вєчистымъ... волокъ шєстъдєсятъ... Панꙋ Миколаю Пєнъскомꙋ до мацы... // подали (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125-125 зв.); Якубъ Пє(т)ро(в)ски(и)... лєсы до палєня Поташо(в) и шма(л)цꙋги Єго Кр(л) мл(с҃)ти рачи(л) ко(н)фярова(т) я(с)нєвє(л)мо(ж)нєму Єго мл(с҃)ти Пн҃у Миколаєви з Потока Пото(ц)кємꙋ (Чернігів, 1640 *ЛНБ* 5, II 4063, 112); приточилас справа... ото, ижъ позваный... важилъ се данины певные поводови... // конферованые и привилеемъ специальнымъ потвержоные... то єстъ городисче Грайворонъ... кгвалтовне посегнути (Варшава, 1643 *ЧИОНЛ* XIV-3, 161).

КОНФЕРОВАТЪ *див.* **КОНФЕРОВАТИ.**

КОНФЕСАТЪ *ч., мн.* (*лат.* cōnfessiō) свідчення: добоша ура(д) ко(н)фєсата выслуха(в)ши и ад лита приня(в)ши, протє(с)туючи(и) вє(с)по(л) и(з) во(з)ны(м), абы тая (єго) протє(с)тация,... до (к)ни(г) была принята (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

КОНФИРМАЦИЯ, КОНФИРМАЦЇЯ, КОНФИРМАЦЫЯ, КОНФѢРМАЦИЯ, КОНЪФИРМАЦИЯ, КОНЪФИРМАЦЫЯ *ж.* (*стп.* konfirmacyja, *лат.* cōnfirmātiō) **1.** *юр. (затвердження, підтвердження)* конфірмація: пото(м) поклада(л) други(и) ли(ст) ко(н)фирмацыю або потвє(р)жє(н)є ω(т) г(с҃)дрѧ королѧ єго милости... ємꙋ даны(и) (1582 *ЖКК* II, 109); Пришла корона́цїа та(м) к(р҃) єго м(л҃)... прїсѧгꙋ понови(л)..., я́къ єи въ конфирма́цїи пра(в) варо́ва(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 26 зв.); Почынаючы ѳилялетъ выкладати або радъшей ѳалшовати [и] ницовати конъѳирмацыю папежскую, кладетъ тые слова зъ листу папежского (Вільна, 1599 *Ант.* 707); а пото(м) и ли(с)ты ω(д)дали братиамъ ω(д)... Пєтра Могилы... ω(д) котрого и ко(н)фѣрмацию, а(л)бо ствє(р)жєня правъ а(н)тєсє(с)соровъ... привє(з)ши ω(д)дали (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 43 зв.); мы... Иоанна Скиндера... за войта потвержаемо,... же войты доживотные упривилеваные в найдалшую конфирмацию от его кор. мл҃сти за сим листом нашим одержит (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 146).

2. *(таїнство миропомазання)* конфірмація: а с тою елекциею по конфирмацию до его королевской милости пана... выправили с посредку себе духовенъство, просечи о конъфирмацию менованой особе (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 586).

КОНФИРМАЦЇЯ *див.* **КОНФИРМАЦИЯ.**

КОНФИРМАЦЫЯ *див.* **КОНФИРМАЦИЯ.**

КОНФИРМОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* konfirmować, *лат.* cōnfirmāre) (кого, що) *(узаконювати)* затверджувати: там... зьєхавшысє спольнє межи собою обрати маєм на єпископьство... чотырох єлєкътов,... и до єго королєвскоє млсти писати в причинє, абы конфирмовати и преложити оного // на єпископьство рачил (Берестя, 1591 *ПІФ* 102-103); Той абовѣмъ Православной вѣры е́стєсь Наслѣдо́вцєю и вызна́вцєю, кото́рая... Ап(с)лами ѡповѣданая... Собо́рами Конфирмо́ваная... и Кро́вїю Мч(н)ичкою запєча́тованая (Київ, 1628 *Апол.* 9); законники въ помєнєномъ монастырє бѹдѹчїє, заразъ по смерти єго,... до єго милости отца митрополита Кієвского о томъ давши знати маютъ проситъ, абы з' рамєня своєго игѹмена... до того монастыря подати и оного конфирмовати бєзъ вшєлякоє одволоки рачилъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 73).

КОНФИСКАЦИЯ *ж.* (*лат.* cōnfiscātiō) *юр. (відчуження майна на користь держави)* конфіскація: писаный тот позовъ по него самого... а то до прислуханя се всказаня на нем вин правных и наказаня конфискацией добр его, ведлугъ обликгацией его милости пана Сенюты (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 581).

КОНФИСКОВАТИ *дієсл. недок.* (*лат.* cōnfiscāre) (що) конфіскувати: помененые униты... // ...добра конфискуютъ и в нивечъ утрапеных людей обертают (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 816-817).

КОНФОРМОВАТИ, КОНЪФОРМОВАТИ *дієсл. недок.* (що) (*стп.* konformować, *лат.* cōnfōrmāre) узгоджувати: Всѣ Лѣтописцѣ... которыєм... з ро(з)ны(х) мѣ(с)цъ собраны(х) єм зґажа(л)... и(с) пи(л)но(с)тю ко(н)фо(р)мова(л) (1582 *Кр. Стр.* 84 зв.); А што ся на(м) ѡповѣдає(т) ннѣ з листы своими якобы митрополими котри(и) собѣ в кро(л)я єго мл(с)ти ка(н)цлєриє конъфо(р)мова(л) (к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31).

КОНФУЗЫЯ *ж.* (*стп.* konfuzyja, *лат.* confusio) *(замішання, сум'яття)* конфуз: Вышолесь зъ Ерусалиму до Вавилону, албо такъ попросту зъ обѣту царствия небесного до замѣшанья неприятеля // душъ людскихъ. А хочєшъ ли вѣдать што тамъ в той конфузыи за кгосподыни? Ово я тобѣ снадне укажу (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 273-274).

КОНФѢРМАЦИЯ *див.* **КОНФИРМАЦИЯ.**

КОНФЯРОВАТИ *див.* **КОНФЕРОВАТИ.**

КОНЦЕПТЪ *ч.* (*стп.* koncept, *лат.* conceptus) думка, замисел, задум, концепт: Прида(м) і иншїє концєптовъ оуважєная (поч. XVII ст. *Проп. р.* 300); Всѣ свои конце́пта, в' ре́чїй высо́кихъ оуважа́н'ю, окрѹглѡ споража́ти звы́чай ма́ючїй лю́дє,... // ...живо́тъ лю(д)скїй оуважа́ти звы́кли (Вільна, 1620 *См. Каз.* 9-9 зв.).

КОНЦИЛІЙ *див.* **КОНСИЛИЙ.**

КОНЦИЛЇУМЪ *див.* **КОНСИЛИУМЪ.**

КОНЦИЛѢОМЪ *див.* **КОНСИЛИУМЪ.**

КОНЦЫЛЬ *ч. (збори єпископів)* собор: Перша (завада), ижъ ихъ милость въ церкви ориентальной,... ведле давного порядку, канонами апостольскими и давныхъ концылей утвержоного, маютъ своихъ старшихъ патриярховъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 511).

Див. ще **КОНСИЛИЙ, КОНСИЛИУМЪ.**

КОНЧАТИ, КОНЪЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(закінчувати, завершувати)* кінча-

ти: на ѡбєдвє сторонє ровно лыкомъ размєрити и копцы закопати, бо // ачбыхмо того днѧ хотєли кончати, ино вжо ночь была и длѧ того єсмо ѡтложили тоє мѣрєньє до заѵтрѧ (Ковель, 1537 *AS* IV, 103-104); А суд..., нє ко(н)чачи тоє справы, для розмышлє(н)я ѡ(т)ложи(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 95); ѵпо́рнє зача́вши прє(д)сявзятя своє ко(н)чати во́лю ма́є(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); Первѣй во всемъ любовъ и продковала, и сродковала, и кончала; а теперъ все ся // справуетъ властелско, росказовне (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 714-715); плєнипотєнътовє..., конъчачи дукътъ сво(и), повєдили, жє у того Пробитого валу, три пє(т)ы кгрунъто(в) зъбєгълисє (Київщина, 1639 *ККПС* 273); зачынаючы тую аренъду в року прошъломъ,... а кончаючи в року теперешънем,... до ретелное посесыи тые // добра ихъ милостем подал, записуючися преречоною инътеръцызою (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 452-453).

2. (що і без додатка) *(припиняти, переривати що-небудь)* кінчати: нє ѡбрємєнѧ́ти слѵхи нємощны(х) многочтєнїє(м) но влас(т) три́дєсѧ(т) или бо(л)шє ли(ст)ко(в) прочитати, та жє ко(н)чати. и закла(д)кѵ заложи(в)ши, // на дрѵгїи порано(к) слѵхачо(в)... проси(ти) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.-202); Того дѣля Сатана и сего остатнего вѣку, кончачи власть свою, през старших... преложоных церков пустошит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); И в то(т) се́нсъ кончѵ тоє ка́занѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 246 зв.); мнѣ ю́жъ кончачы́ мо́вѵ мо́ю нале́жи(т) на́йвышшогѡ Па́на поко́рнє молитствова́ти, абы́ васъ... прє(д) Маєста́том' єгѡ ст҃ым' ѡ(д)дава́ти бѵдємѡ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 934); **животъ кончати** — умирати: И такъ той Исидоръ уніатъ безъ вѣсти гдѣсь скончился, якъ и нынѣшныи отступникове жаденъ доброю смертью живота своего не кончаютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1030).

Див. ще **КОНЧИТИ.**

КОНЧАТИЙ *прикм. (який має гострий кінець)* кінчастий; гострокінцевий: mucronat(us), ѡстри(й), ко(н)чати(й) (1642 *ЛС* 279); pyramidat(us), спича(с)ти(й), кончати(и) (Там же, 340).

Див. ще **КОНЧИСТИЙ.**

КОНЧАТИСЕ *див.* **КОНЧАТИСЯ.**

КОНЧАТИСЯ, КОНЧАТИСѦ, КОНЧАТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** *(закінчуватися, завершуватися)* кінчатися: повѣдаю бо вамь, ижє сѧ єщє моуси(т) выпол'нити то(то) што єсть рєчєно ѡ мнѣ... бо тоє што є(ст) написано ѡ мнѣ моуси(т) сѧ кончати (1556-1561 *ПЄ* 320 зв.); Вамь, коу вырозоумлєню, означити, и выписати. главы зачала, поча(т)ки, и кон'цѣ. Всѣмь єв(г)лїамь... ѡ(т)колє котороє починає(т)сѧ. и гдє ты(ж) кончаєт'сѧ (Там же, 443); И дня того,... скончивши все спѣване и читане, и кончачися вечерни, чинятъ презвитерове со діяконы входъ або процессию со кадиломъ (1603 *Пит.* 76);

(наближатися до межі протяжності) кінчатися: гдє сє сходя(т) и ко(н)ча(т) стєны мєжи трєма дєдинами, бываю(т) три конъци наро(ж)ныє усыпаныє (Житомирщина, 1639 *ККПС* 207).

2. *(минати, проходити)* кінчатися: ѵжє сєкира при корєни дрєва лєжитъ а на(ш) вѣкь ко(н)чає(т)ся (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); любовъ живото(м) тєлє́снымъ нє конча́єтъсѧ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); ро́къ гдє́сѧ конча́єтъ та́мъ зно́вѵ поча́токъ бєрє́тъ (Там жє); П. Яни(и) Афє(н)дикови(ч)... платити чы(н)шъ ѡ(д) камєничъки ѡ(д)далъ тєра(з) за рокъ прєшлы(и) почина-

ючи(и)ся в року ҂ахлг, а ко(н)чачи(и)ся в року ҂ахлд (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 39).

Див. ще **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЧАТИСА *див.* **КОНЧАТИСЯ.**

КОНЧЕНЄ, КОНЧЕНЪЄ, КОНЪЧЕНЄ *с. (закінчення, завершення)* кінець: Тєды я... кгды(ж) уже вечо(р) надышо(л), то(т) актъ... ω(т)ложылємъ... и сторонамъ ωбєма, абы сє становили на томъ же мєстъцу пєрєдо мъною... поводовая — до да(л)шого конъчє(н)я дукту своєго, а по(з)ваная — до приглєда(н)я сє єго,... ωповѣди(т) росказалємъ (Київщина, 1600 *ККПС* 139); На которую премову... пани Яновая ...отповедила: же уже... княз Жижемский по часе конченя акту того светобливого с приятелы приехал, кгдыж бовем уже пошлюбилам за кого иншого (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 8/III, 536); Зачимъ сторона поводовая проси(т) абы... су(д) по(д)комо(р)ски(и)... до прозєквова(н)я и ко(н)чєнъя ты(х) грани(ц) приступилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 242); по(д)даныхъ... з мєстє(ч)ка Чє(р)ници з сєла Бро(н)никъ... по(д) ча(с) конъклюзыє(и) // и кончєню сє(и)му тєпєрєшънє(г)[о] нємало намови(в)ши чл҃ка сто два(д)цят(т) з мєнованыхъ сєлъ... выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192-193).

КОНЧЕНЪЄ *див.* **КОНЧЕНЄ.**

КОНЧЕРЪ, КОНЧИРЪ, КОНЧѢРЪ, КУНЧЕРЪ *ч.* (*стп.* koncerz, *тюрк.* chandžār) *(вид холодної зброї)* кинджал з довгим вузьким клинком: товары(ш) воитє(х) пє(ш)ко на ωсмъ кони на нє(м)... шиша(к) шабля ко(н)чє(р) га(р)кабу(з) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 86 зв.); меновите дей згинуло... кончировъ чотыри сребромъ оправных: два позлотистыхъ,... а два кончиры без позлоты (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149); в сєрє(д)нєє клєти... взѧто па(н)цыро(в) в҃ ...ручни(ц) в҃ ку(н)чєръ мє(ч) (1571 *ЛНБ* 103, 15/Ic, 1855, 1); в ты(х) имє(н)яхъ было... въсякиє ры(н)шту(н)ки сє(д)ла рѧды шабли ко(н)чєры срєбромъ ωпра(в)ныє (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 32 зв.); Сѡлица: З Ґрóто(м) дáрда... ощѣпъ, ощéписко, кончѣръ (1627 *ЛБ* 125).

КОНЧИНА *ж.* (*цсл.* коньчина) **1.** *(завершення, закінчення чого-небудь)* кінець: Воини (ж) єм'шє іс҃а, и вєли єго до каиафы ар'хієрєѧ... // ...пєтръ жє ишоль за ни(м) из(д)алєка ажь до д'вора арьхієрєова. и вшо(д)ши в'ноу(т)рь, сѣдѣль из' слоугами ар'хиєрєовѣми, абы видѣль кон'чиноу (1556-1561 *ПЄ* 114-114 зв.); Рабꙋ съгрѣшúвшꙋ, біéнъ бываєтъ вл(д)ка нєповúнєнъ. Котóрый всє(г) врємєни на обновлéніє пріéмлє(т), котóроє пéрвѣй и на създáніє принѧ́лъ абы́ и кончúна зго(д)на с почáтком сѧ оказáла (Острог, 1588 *Сур.* 6); **кончина лѣтумъ** — *(завершення дохристиянського літочислення)* кінець старої ери: Коли пришла кончина лѣтумъ, пуславъ Бг҃ъ сына своего однороднаго (XVI ст. *НЄ* 194);

кінець світу: а бꙋдєтє слы́шати ѡ во(и)на(х) и ω(т)повѣди вóєн'ныє, смотрѣтє а нє лѧка(и)тєсѧ. прúстои(т) бовѣ(м) всємꙋ томꙋ бы́ти, áлє нє тогды єщє éсть ко(н)чинá (Вільна, 1596 *З. Каз.* 24 зв.); А претож вы панове и вы отци духовныи и всѣ набоженства християнского... люди,... всегды паметайте, що кончина вамъ ознаймуетъ и оповѣдается о томъ пришломъ и фалшивомъ антихристѣ, бо заправды ку концу приходитъ (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 712); **до кончины вѣка** *див.* **ВѢКЪ; кончина міра (сего)** *див.* **МИРЪ²; кончина свѣта** *див.* **СВѢТЪ.**

2. *(кінець життя)* смерть: Зачы(м) з' нн҃ѣшнєє кон'чúны оурожéн'цо(в) тáк'сє мнóго кꙋпцѡ́въ начынúло, и́жъ и́мъ свѣтъ в'вéсь,

и свѣтовымы́сльныє рємєсникй... догодити нє мо́гоу(т) (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2 зв. ненум.); бо чимъ далѣй, тымъ барзѣи изнемогаю и до кончины приближаюся (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); скажй ми чй кончинꙋ мою и число днїй моихъ коє єст҄ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30); прошоно и о хрестиянскую кончину в мирном и немятежном жытии, а по исходе от тела сего (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746); **кончина живота** — *(кінець життя)* смерть: те́ды намнѣи и ѡ кончинѣ живота... мы́сли(л), памѧта́л҄ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30); **кончина лѣтъ** — *(загибель)* смерть: Ма́ючи па́стира..., Іс҃а сн҃а бж҃їа, кото́ры(и)... кровїю сво́єю и офѣрою само́го сєбє в ко(н)чи́ноу лѣ(т) принє́с҄ши,... сѣлъ по пра́вици маєста́тоу,... ново́го архїєрє(а) пра́гнєтє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217).

КОНЧИРЪ *див.* **КОНЧЕРЪ.**

КОНЧИСТИЙ *прикм.* Гострокінцевий, кінчастий: obelisc(us), сто(л)пъ камє(н)ни(й) ко(н)чи(с)ти(й) (1642 *ЛС* 284).

Див. ще **КОНЧАТИЙ.**

КОНЧИТИ, КОНЧИТЪ, КОНЧЫТИ, КОНЪЧИТИ, КОНЪЧЫТИ *дієсл. недок. і док.* **1.** (що і без додатка) *(закінчити, завершити що-небудь)* кінчити: и... послали єсмо до кнѧзѧ,... припоминаючи Ихъ Милости в томъ, абы до насъ выєхали,... вєсполокъ з нами тоє справовали и кончили (Ковель, 1537 *AS* IV, 104); А кгды є(с)мо приєхали ты(м) болото(м) до рєчки Ивницы, та(м) жє на(с) вжє но(ч) зашла, и нє ко(н)чи(в)ши тог[о] днѧ, ро(з)єхалисє єсмо (Івниця, 1582 *ККПС* 80); Тымъ всимъ ...диспоновати, рядити и все водлугъ остатънее воли моее конъчыти (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 509); На(д) шко́лою по(д)нєсти мꙋ́ро(в) длѧ ро(з)шырєнѧ школы в то(м)жє ро́кꙋ настоѧ́що(м) кончы́ти ꙋхвали́ли (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.); панъ Юшковски(и)... спротивляючи(с) дєкрєтови... которы(м)... наказано... абы мєлъ конъчити границу,... повторє протєстовалъсє (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 239); **бѣгъ своєго вѣку кончитъ** — померти: Ѿто́ль шꙋка́лєсь, гдє бысь бѣгъ своє́го вѣкꙋ Мо́глъ кончи́т҄: якъ чєстномꙋ при́стои(т) Чловѣкꙋ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 4); **векъ свой кончити** — *(закінчувати своє життя)* доживати: Лукашови Крицкому, // шляхтичови добре урожоному, который през уломность и окаличенъе през неприятеля Крыжа светого, будучи в розных... войнах, стративъши вси субъстанцие свое, а не маючи скол ратунку засегнут, при шпиталю и манастире векъ свой кончитъ, оного окрутне киями збили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687-688); **кончити животъ, животъ свой кончити** *див.* **ЖИВОТЪ.**

2. (що) *(припинити, перервати що-небудь)* кінчити: Сємаѧ [причїна] жє́бысмо помалє(н)коу мо́вꙋ на́шꙋ ко(н)чи́ли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303 зв.).

Див. ще **КОНЧАТИ.**

КОНЧИТИСЕ *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЧИТИСЬ *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЧИТИСЯ, КОНЧИТИСЕ, КОНЧИТИСЬ, КОНЧИТИСѦ, КОНЧИТЬСЕ, КОНЧЫТИСЯ, КОНЪЧЫТИСЯ *дієсл. док.* **1.** *(закінчитися, завершитися)* кінчитися: там ся на тот час кождыи речи мают кончити, водлугъ поступу земского права (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 26); Потуль стоитъ въ книжкахъ ѳилялетовыхъ. А дальшые слова, што напотребнейшые, чымъ ся тотъ парак[г]раѳъ кончытъ, покинулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 613); да бꙋдє(т) прочита́тє(л) искꙋсє(н) въ чтє́нїи... // ...на

запаты(х) мало застановлає(т) са, а на то́чка(х),... па́чє жє гдє бы са рєчєніє ра(з)ѹмѣніа ко(н)чи́ло, та(м) дх҃ви́ да ѡ(т)почивае(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201-201 зв.); Писа(н)є... было... ѡ(т)дано... вправдѣ з вєликимъ ѹсє(р)диємъ якосмося ѡбєцали тоє мѣсцє ст҃оє абыся зачатая робота яко напрѹ(д)шє ко(н)чила (Устя, 1612 *ЛСБ* 437, 1); гды́са моли́тва ко(н)чи́тъ, анѣ сплюва́є(т) жа́дє(н), анѣ збыванїє(м) // фла́ґмы чѹти жа(д)ного (серед. XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.);

(наблизитися до межі протяжності) кінчитися: и ту(т) ся скорѹтина граница конъчы (1546 *ОГ* 33 зв.); запона з коштовным... каменем и там околична перла в дому у два ряды идет, где теж ест рожа, шафер немалый, чотырма каменми осажона, при которой кончится половица крыжа перлового (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 426); Авгоуста ц(с)ра... моне́та гро́шєваа якаа(с) з' єдной стороны єдноро(ж)ци прє(д) носа(т), а кото́рыє ко(н)ча(т)са на ры́бы, а нога́ми пєрє́дними сфє́рѹ то єстъ звѣздѹ стиска́ли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 253 зв.); а та́къ ѡ(т) дна́ до́ дна́ пришо́лъ кѹ о́номѹ мѣстѹ мєжи́ го́ры, гдѣ сє оноє вєли́коє по́лє кончи́ло (серед. XVII ст. *Хрон.* 456 зв.).

2. *(минути, пройти)* кінчитися: который рокъ початися маетъ близкопришлого дня першого понеделка, по велицемъ дни, въ року теперешнемъ,... а кончитись маютъ чрезъ три лети, въ року пришломъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 6/I, 133); А выкупно отъ трохъ летъ до трохъ летъ, почынаетъ се..., отъ середопосное середы рымское,... а кончить се маетъ также о средопосной середы рымской (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 395); Нае́мникъ ча́сто рахѹєтъ, коли ро́къ кончи́т'са (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 40); которая то аренда починатися маетъ въ року теперешнемъ,... а кончитися маетъ, дастъ Богъ, въ року пришломъ (Володимир, 1626 *Арх ЮЗР* 6/I, 463);

(перерватися, припинитися) кінчитися: А протожъ потреба бы кождому патрыарсе новому, абы митрополитъ знову прысегалъ, поневажъ смерътию первого конъчытся обовязокъ прысеги таковое (Вільна, 1599 *Ант.* 505); абысмо... анѣ ся // в щастю... кохали анѣ тєжъ нєндзны сєго мѣзєрного свѣта боали, гды жъ тоє ѡбоє нє долго трваєть, алє смєртю са кѡнчить (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172).

Див. ще **КОНЧАТИСЯ.**

КОНЧИТИСА *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЧИТЪ *див.* **КОНЧИТИ.**

КОНЧИТЬСЕ *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЧЫТИ *див.* **КОНЧИТИ.**

КОНЧЫТИСЯ *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЧѢРЪ *див.* **КОНЧЕРЪ.**

КОНЪ *див.* **КОНЬ.**

КОНЪВА *див.* **КОНВА.**

КОНЪВЕНТЪ *див.* **КОНВЕНТЪ.**

КОНЪВЕНЪТЪ *див.* **КОНВЕНТЪ.**

КОНЪВЕРСОВАТИ *див.* **КОНВЕРСОВАТИ.**

КОНЪВОКАЦЫЯ *див.* **КОНВОКАЦІЯ.**

КОНЪДИКТАМЕНЪ *див.* **КОНДИКТАМЕНЪ.**

КОНЪДИКТАМИНЪ *див.* **КОНДИКТАМЕНЪ.**

КОНЪДИЦИЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНЪДЫЦЫЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНЪЄКТУРА, КОНЬЄКТУРА, КОНІЄКТУРА *ж.* (*стп.* konjektura, *лат.* conjectura) **1.** Міркування, висновок: пан Крыштофъ Харлинский... налязлъ на нем знаки

замордованя... через... замордоване брат его с того света зшол, где с таковых конъектуръ инквизыцыю межи челядю... чинит хотел (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513); Але прожно коньектуру тую третюю до Римского епископа приняли: которій, если естъ въ Церкви,... естъ участникомъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 475); ѹсмотрѧ́ю: Конъєктѹрѹ чиню. Присмотрѧ́юсѧ, ѡбача́ю (1627 *ЛБ* 140).

2. Припущення, здогад: А тѹ сѧ южъ... напомне́ніємъ чиню́. Абы на... довѡда(х) пи́сма с(т)... полѣга́ти и фѹндова́тисѧ, а нєжєли на Аркгѹме́нта(х)... Лати́нски(х), з' самы́хъ... конієктѹръ... оутво́рєни(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 170); **конієктуру брати** — уявляти, здогадуватися: Зачи́м' я тѹт тыл'кѡ, на кштáлт ѡногѡ довтѣпногѡ Малѧра́... намаліова́лъ єди́нъ па́лєц', и з' тогѡ ѡ вєли́кости всєгѡ ѡл'бри́ма розсѹдо(к) и кон'ієктѹрѹ бра́ти каза́лъ (Львів, 1639 *Ап.* 8 зв. ненум.).

КОНЪКЛЮДОВАТИ *див.* **КОНКЛЮДОВАТИ.**

КОНЪКЛЮЗЫЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНЪКУРЕНЪТЪ *ч.* (*лат.* concurrens (concurrentis)) конкурент; суперник: Я-мъ сє рєпротє(с)товалъ, и(ж) кгвалътомъ кгрунътовъ ничиихъ нє зає(ж)джаю, алє видєчи конъкурєнътовъ килку и спо(р) мєжи ними самыми ѡ тыє кгрунъты, тєды-(м) с пови(н)ности моєє за стороною поводовою єхалъ (Київщина, 1639 *ККПС* 262); мєжи... конъкурєнътами до кгру(н)товъ вла(с)ны(х)... конъкуруючи, цєлости кгрунътовъ по(з)ваноє стороны пєрєстєрєгає(т) (Там же).

КОНЪКУРЕНЦИЯ *див.* **КОНКУРЕНЦИЯ.**

КОНЪКУРЕНЪЦИЯ *див.* **КОНКУРЕНЦИЯ.**

КОНЪКУРОВАТИ *дієсл. недок.* (*лат.* concurere) конкурувати, змагатися: Рєпротє(с)товалъсє тамъ жє умоцованы(и) по(з)ваноє, жє... мєжи... конъкурєнътами до кгру(н)товъ вла(с)ны(х)... Ѿ(л)шанъски(х), конъкуруючи, цєло(с)ти кгрунътовъ по(з)ваноє стороны пєрєстєрєгає(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 262).

КОНЪКУРРЕНЪЦИЯ *див.* **КОНКУРЕНЦИЯ.**

КОНЪНИКЪ *див.* **КОННИКЪ.**

КОНЪНО *див.* **КОННО.**

КОНЪНЫЙ *див.* **КОННЫЙ.**

КОНЪПРИНЦИПАЛЪ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЪ.**

КОНЪСЕНСЪ *див.* **КОНСЕНСЪ.**

КОНЪСЕРВАТЫ *див.* **КОНСЕРВАТЫ.**

КОНЪСЕРЪВАТЫ *див.* **КОНСЕРВАТЫ.**

КОНЪСКИЙ *див.* **КОНСКИЙ.**

КОНЪСТИТУЦИЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНЪСТИТУЦЇА *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНЪСТРУКЪЦИЯ *ж.* (*лат.* constructio) лист, послання: Стороны справы вш҃е(и) до короля Єго м(л҃ти) тєды єсмо чєрє(з) послы на(ши) в конъстрѹкъци(и) до Єго Королєвъскоє м(л҃ти) подали (Сучава, 1605 *ЛСБ* 396, 1).

КОНЪСТЫТУЦЫЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНЪТЕМПТЪ *див.* **КОНТЕМПТЪ.**

КОНЪТЕНТОВАТИСЬ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНЪТЕНЪТОВАТИСЕ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНЪТЕНЪТОВАТИСЯ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНЪТИНОВАТИ *див.* **КОНЪТИНУОВАТИ.**

КО́НЪТИНУОВАНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* (*стп.* kontynuowany) продовжений: тєды тамъ и юри(з)ди(к)ция уряду по(д)комо(р)ского мєла бы(т) начата, а нє тутъ конътинуωвана (Київщина, 1639 *ККПС* 239).

КОНЪТИНУОВАТИ, КОНЪТИНОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kontynuować, *лат.* continuāre) (що і без додатка) продовжувати: тєды поводовє... пє(т)на(д)цати тисєчє(и) золотыхъ полскихъ ωтримали и пото(м) зы(с)кȣ по(с)тȣпокъ вє(д)лугъ порадъкȣ права по(с)полито(г) на томъ то кнжати миха(и)лȣ вишънєвєцъко(м) в сȣдє... конътинȣовали (Київ, 1624 *ЦНБ* II, 23267, 1 зв.); Яко жъ потомъ, конътинуючи таковые кривды, шкоды и опрессии, з руки и раменя своего подданого з Рудки, маетности своее, на йме Степанчука,... тамъ до манастыра Черненъского на месце свое прислалъ и урядництво... поручил (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 698); А хотєчи справу... конътинуωвати... плєнипотє(н)тови княжа(т) и(х) м(л)... свє(д)ковъ ставити во(д)лугъ дєкълярации єго наказую (Київщина, 1639 *ККПС* 275).

КОНЪТРАВЕРСИЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНЪТРАДИКОВАТИ *див.* **КОНТРАДИКОВАТИ.**

КОНЪТРАДЫКОВАТИ *див.* **КОНТРАДИКОВАТИ.**

КОНЪТРАДИКТОРИЯ, КОНТРАДИКТОРИЯ *ж.* (*лат.* contrādictiō) протиріччя, суперечність: третяя: [причина] — жє в то(м) дє(к)рєтє су(т) двоє конътради(к)тория: пє(р)вшая, жє вцалє заховує права и диспозициє сторо(н) ωбохъ, а ти(м) жє дєкрєтомъ докумєнътъ грани(ч)ны(и) зноси(т), зачи(м) є(с)ли зноси(т), ю(ж) въцалє заховати нє можє: с которы(х) ко(н)тради(к)тори(и) я(с)нє сє показує, жє дє(к)рєтъ нєправънє, и нєслушънє є(ст) фєрованы(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 242).

КОНЪТРАДИКЦИЯ *див.* **КОНТРАДИКЦИЯ.**

КОНЪТРАДИКЪЦИЯ *див.* **КОНТРАДИКЦИЯ.**

КОНЪТРАКТЪ *див.* **КОНТРАКТЪ.**

КОНЪТРАКЪТЪ *див.* **КОНТРАКТЪ.**

КОНЪТРИБУЦЫЯ *див.* **КОНТРИБУЦИЯ.**

КОНЪТРОВЕРСИА *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНЪТРОВЕРСИЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНЪТРОВЕРСЫЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНЪТРОВЕРТОВАТИ *див.* **КОНТРОВЕРТОВАТИ.**

КОНЪТРОВЕРЪСИЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНЪТРОВЕРЪТОВАТИ *див.* **КОНТРОВЕРТОВАТИ.**

КОНЪТУМЪ *див.* **КУНЪТУМЪ.**

КОНЪТЪ *див.* **ҐОНТЪ.**

КОНЪФЕДЕРАЦИЯ *див.* **КОНФЕДЕРАЦИЯ.**

КОНЪФЕДЕРАЦЫЯ *див.* **КОНФЕДЕРАЦИЯ.**

КОНЪФЕКТЫ *див.* **КОНФЕКТЫ.**

КОНЪФЕРОВАТИ *див.* **КОНФЕРОВАТИ.**

КОНЪФИДИРОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (*лат.* cōnfīdēns) довірений: у которого игумена... тогожъ монастыра речы... и вшелякие охенъдозства Федора Липъки... и зошълого Стефана Столяра, в скриняхъ през них позамыканые, а чернъцомъ тамечъным до схованя даные

и конъфидированые (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 400).

КОНЪФИРМАЦИЯ *див.* **КОНФИРМАЦИЯ.**

КОНЪФИРМАЦЫЯ *див.* **КОНФИРМАЦИЯ.**

КОНЪФОРМОВАТИ *див.* **КОНФОРМОВАТИ.**

КОНЪЧАТИ *див.* **КОНЧАТИ.**

КОНЪЧЕНЄ *див.* **КОНЧЕНЄ.**

КОНЪЧИНА *див.* **КОНЧИНА.**

КОНЪЧИТИ *див.* **КОНЧИТИ.**

КОНЪЧЫТИ *див.* **КОНЧИТИ.**

КОНЪЧЫТИСЯ *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЪЮРАЦИЯ *ж.* (*стп.* konjuracja, *лат.* coniuratio) змова: року прошлого,... за незносные грехи нашые з допусъченя Божого, кум ребелию козаки Запорозъкие с татари, впрод конъюрацию учынивъшы, также зъ гулътайствомъ розънымъ и хлопами своволъными злучывъшысе,... гетъмановъ до везеня побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394).

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

Випуск 14

К

Підписано до друку з готових діапозитивів 5.04.2008. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26.46

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
вул. Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000